

KOONTIA ASUNNOTTOMUUTTA KÄSITTELEVISTÄ TUTKIMUKSISTA, ARTIKKELEISTA JA TOIMENPIDEOHJELMISTA – julkaisujen sisältöä ja tuloksia

KRISTIINA ALPPIVUORI 2018

**Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020**

KOONNIN TARKOITUS JA NÄKÖKULMA

Koonti on osa ”Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn kuntastrategiat – Varhainen välittäminen, osallisuus ja asumisen tuki ” AKU-hanketta.

Työssä kootaan yhteen asunnottomuutta käsittelevien erilaisten julkaisujen sisältöä ja tuloksia. Tarkoituksena on lisätä ymmärrystä asunnottomuudesta ja asunnottomuuden taustalla olevista tekijöistä sekä siitä, mitkä tekijät asunnottomuudessa ovat eri aikoina nousseet keskeisiksi. Koonnissa esitetään **otteita** reilun 60 asunnottomuutta käsittelevän julkaisun/artikkelin sisällöstä.

Kiinnostuksen kohteena on asunnottomuus ihmisen elämänculun ja polun näkökulmasta sekä erityisesti asunnottomuuden taustalla olevat tekijät, asunnottomuuden vaikutukset ja asunnottomana eläminen. Koonnin sisältö ja otteet on valittu tältä pohjalta. Muut teemat jäävät vähemmälle tarkastelulle. Laajemman ja tarkemman kuvan saaminen edellyttää omaa perehtymistä kuhunkin julkaisuun.

Jaoin tarkastelemani julkaisut:

- elämänhistoriallisia ja asunnottomuuspolkuja käsitteleviin julkaisuihin
- pitkäaikaisasunnottomien, nuorten-, naisten-, rikosseuraamustaustaisten ja lapsiperheiden asunnottomuutta käsitteleviin julkaisuihin
- asunnottomuuden syitä, seurauksia ja vaiheita sekä asunnottomuuskokemuksia ja tarinoita käsitteleviin julkaisuihin
- viranomaistyötä, auttamiskeinoja ja tuettua asumista sekä kolmannen sektorin toimijoita käsitteleviin julkaisuihin sekä
- asunnottomuus- ja sosiaalipolitiikkaa sekä asunnottomuuden toimenpideohjelmia käsitteleviin julkaisuihin.

Luokittelu on osin suuntaa antava. Osa julkaisuista olisi voitu sijoittaa useampaankin luokkaan. Koonti sisältää vain osan asunnottomuutta käsittelevistä julkaisuista.

Aineistoon perehtyminen vaatii hieman vaivaa ja paneutumista, mutta tiedon ja ymmärryksen lisääntymisen sekä toiminnan kehittämisen ja toimivampien työvälineiden saamisen kannalta se kannattaa. Aineistosta löytyy myös useita kiinnostavia jatkotutkimus- ja kehittämiskohteita.

SISÄLTÖ

1. ELÄMÄNHISTORIAALLINEN NÄKÖKULMA ASUNNOTTOMUUTEEN	6
Fröjd, Sari & Marttunen, Mauri & Kaltiala-Heino, Riittakerttu. Nuorten aikuisten asunnottomuutta ennustavat tekijät peruskoulun viimeisellä luokalla.	6
Petri Ruuskanen. Asunnottomuuteen yhteydessä olevat kasvuolosuhteet ja yksilölliset tekijät lapsuudessa ja nuoruudessa.	17
Leena Lehtonen & Ullamaija Seppälä. Kodittomuutta ja rakenteellista välinpitämättömyyttä - Lapsiperheiden epävarma asuminen Suomessa	35
Leena Lehtonen, Liisa Leino, Kristiina Lindström ja Marja Manninen. Voimanpesä - Häätoihasta pärjäävään perheeseen.	49
2. ASUNNOTTOMUUSPOLKUTUTKIMUKSIA	59
Eeva Kostiainen ja Seppo Laakso. Helsinkiläisten asunnottomuuspolut	59
Kirsi Juhila ja Teppo Kröger (toim.). Siirtymät ja valinnat asumispolulla.	62
Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.). Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin	86
Sanna Sunikka. Hietsussa yöpyneiden asunnottomuuspolut Liikkuvuus asunnottomuuden ja asuntoväestön välillä.	93
Eveliina Laine. ”Matka asunnottomuuden polulle ja takaisin” Kokemuksia asunnottomuudesta.	99
Marjo Niittynen. Asunnottomuuden polulta asumisen polulle. Narratiivinen näkökulma asunnottomuuden ja asumisen kokemuksiin	107
Sofia Sarivaara. Asunnottomuuden arkkitehtuuri. Kuvaus asunnottomuudelle altistavista tekijöistä, asuntola-asumisesta ja poluista kohti uutta elämää.	109
Leena Lehtonen & Jyri Salonen. Asunnottomuuden monet kasvot.	111
3. ASUNNOTTOMUUSTUTKIMUKSIA	122
3.1 Pitkäaikaisasunnottomat	122
Hannele Tainio. Kaupunkiköyhälistö asunnottomuuskierteessä – näkökulmia pääkaupunkiseudun pitkäaikaisasunnottomuuteen.	122
Lasse Murto. Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet.	126
Elisabet Erkkilä. ”Kullervot” – Herttoniemen asuntolassa majailevien miesten sosiaalinen tilanne.	131
Asunnottomuuskirja. Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen.	133
Maarit Paasonen. Uneliaan iltapäivän miehet – tutkimus ikääntyvien, asuntolassa asuvien miesten arjesta, tulevaisuuden suunnitelmista ja unelmista.	134
Janne Gustafsson. Koti Helsingissä - huoltokoti eläkeläismiesten asumismuotona. Mikä on muuttunut hiilikellarin ja metropolipolitiikan välillä?	136
Mervi Irene Maksimainen. Asunnottomien alkoholistien arki. Mikrotason tarkastelu Helsingistä 1967-1972.	137
Erkki Korhonen. Asunnottomuus Helsingissä.	140
3.2. Asunnottomuuden syitä, seurauksia ja vaiheita	143
Elisabet Erkkilä ja Agnes Stenius-Ayoade. Asunnottomat vastaanottoyksiköissä. Asunnottomien vastaanottoyksiköiden asiakkaiden sosiaalinen tilanne ja terveydentila pääkaupunkiseudulla.	143
Kirsi Hörhä. ”Sun tutkimus ei auta, money talks”: Tutkimus asunnottomuuden muutoksesta Helsingissä	154
Johanna Nuorteva. Asunnoton yhteiskunnan jäsenenä Sosiaalisesti syrjäytyneen osallistumismahdollisuudet ja deliberatiivinen demokratia.	158
Päivi Koski. Asunnottomien parissa työskentelevien näkemyksiä asunnottomien asuttamisongelmista.	161
Mari Somppi. ”Elämä nyt on mennyt näin” – tutkielma asunnottomien päihdeongelmaisten miesten elämänkuluista.	167
Inka Pelkonen. Asuntopuolto asiakastyön välineenä ja työkäytännönä.	168
Mari Suonio & Ulla Kuikka. Asunnottomien ja eri toimijoiden kertomuksia ja tulkintoja asunnottomuudesta.	170

3.3. Nuorten asunnottomuudesta ja uusasunnottomuudesta	172
Anna-Maija Josefsson. Asunnottomana toisten nurkissa: sukulaisissa ja tuttavissa asuvien helsinkiläisten nuorten profiili.	172
Anna-Maija Josefsson: Nuoret toisten nurkissa.	173
Johanna Saukkonen. ”Se oli mun elämän raskainta aikaa” Nuorten kokemuksia asunnottomuudesta.	177
Jussi Merikallio. Uusasunnottomuus elämäntapana.	178
Anitta Mattsson. ”Vapauden logiikkaa pullon ehdoilla”. Haastattelututkimus kolmikymppisten asunnottomien juoppojen elämästä pääkaupunkiseudulla.	179
Jonna Spångberg. Päivä kerrallaan ... asunnottomien nuorten miesten elämää	181
Jeremias Kortelainen. Nuorten asunnottomuus Helsingissä - Ilmiön laajuus ja mahdollisia ratkaisuja.	184
3.4. Naisten asunnottomuudesta	188
Riitta Granfelt. Kertomuksia naisten kodittomuudesta.	188
Kati Eskelinen. Naisten kodittomuus ja siitä selviytymisen polku.	190
Kirsi Nousiainen. Polku omaan paikkaan - Helsinkiläisten asunnottomien prostituoitujen tuetun asumisen projekti.	192
3.5. Näkemyksiä viranomaistyöstä, auttamiskeinoista ja tuetusta asumisesta	193
Minna Hämäläinen. Asunnottomana yhteiskunnassa. Helsinkiläisten ja Jyväskyläläisten asunnottomien näkemyksiä asioinnista viranomaisten kanssa.	193
Raija Hynynen (toim.). Asuntoja ja tukea asunnottomille. Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista	195
Tiina Mäntyniemi. Tuetun asumisen tarpeessa olevien asiakkaiden sosiaaliset ongelmat ja tuen tarve.	199
Marko Kettunen. Asumisturvakeskus Selvitystyö häätöjen ja asunnottomuuden ennaltaehkäisyn mahdollisuuksista, menetelmistä ja haasteista Helsingissä.	203
Sanna-Annukka Kouhi. ”Täällä on totuttu jakamaan ei oota” – Haastattelututkimus pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityöstä Helsingissä.	204
Tuila Juvonen ja Kaijus Varjonen. VASU-projektin loppuraportti. ”On turha luulla, että mies kadulta pärjäis itekseen ilman tukea” Espoon kaupunki, tuettu asuminen.	214
Sirkka-Liisa Kärkkäinen. Minne häviää asunnoton mielenterveysongelmainen.	217
Kirsi Huvinen, Liisa Juvonen, Ilkka Sovijärvi, Päivi Karppinen, Anna-Maija Vaaramo. Asunnottomat asiakkaat terveydenhuollon sosiaalityön haasteena.	219
Minna Mattila-Aalto. Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista	221
3.6. Kokemuksia ja tarinoita asunnottomuudesta	227
Monika Kankaanpää. Kokemuksia asunnottomuudesta pääkaupunkiseudulla.	227
Ulla Pyyvaara & Arto Timonen. Naamat. Tarinoita asunnottomuudesta.	231
Ulla Pyyvaara ja Arto Timonen. KATU. Asunnottomat kertovat.	234
Anne Kantoluoto. Kertomuksia asunnottomuudesta.	239
Outi Peltomäki. Asunnottomia ei ole. 2000-luvun köyhäläisyys Helsingissä.	247
Timo Rautavuori. Kertomuksia asumisesta. Seitsemän asunnottoman asumiselämäkerrat tarkasteltavina.	247
3.7. Lapsiperheiden asunnottomuudesta	249
Antti Sarantaus. Lapsiperheiden asumisen ongelmien käsittely sosiaalitoimessa.	249
3.8. Rikosseuraamustaustaisten / vankien asunnottomuudesta	252
Jenni Mäki. Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia. Tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta ja asumisesta.	252
Riitta Granfelt. Vankilasta vapauteen, kotiin, yhteiskuntaan.	259
3.9. Asunnottomuus- ja sosiaalipolitiikka, toimenpideohjelmat, asunnottomuuden kehitys	261
Pentti Kananen. Asunnottoman yksinäisen miehen asumisen ja avuntarpeen ongelma.	261
Ilkka Taipale. Asunnottomuus ja alkoholi: sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä vuosilta 1937-1977.	267

Arja Jokinen & Kirsi Juhila. Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta.	269
Sakari Hänninen, Elina Palola ja Maija Kaivonurmi (toim.). Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa.	271
Ilkka Paulus. Asunnottomuus sosiaalipoliittisena puutteena. Tutkimus asunnottomuuden ongelmasta ja sen valtiollisista ratkaisuyrityksistä vuosisadan vaihteesta nykypäivään.	276
Juha Kaakinen, Jarmo Nieminen, Sari Pitkänen. Oikeus asuntoon, oikeus ihmisarvoiseen elämään. Valtakunnallisen (2001-2005) ja pääkaupunkiseudun (2002-2005) asunnottomuuden vähentämisen toimenpideohjelmien arviointi.	278
Sirkka-Liisa Kärkkäinen. Asunnottomuus hyvinvointivaltiossa.	282
Nuorten asunnottomuuden vähentämistä valmistelevan työryhmän toimenpide-esitykset 9.4.2015	283
Juha Ståhle. Vain tahdosta kiinni. Asunnottomuus ja asuntopoliittinen keskustelu asunnottomien vuonna 1987	284
Juhani Lehto ja Sakari Hänninen (toim.). Näkökulmia huono-osaisuuteen.	285
3.10. Kolmannen sektorin toimijoita	286
Matti Salminen. Sadan vuoden inhimillisyys. Pelastusarmeija kovaosaisten miesten auttajana.	286
Asunnottomuuden arkipäivää. Y-säätiö.	287

HUOM! Peter Fredrikssonin 2018 toimittama julkaisu: Yömajasta omaan asuntoon. Suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros ei ehtinyt tähän koontiin.

1. ELÄMÄNHISTORIAALLINEN NÄKÖKULMA ASUNNOTTOMUUTEEN

Fröjd, Sari & Marttunen, Mauri & Kaltiala-Heino, Riittakerttu. Nuorten aikuisten asunnottomuutta ennustavat tekijät peruskoulun viimeisellä luokalla. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2012: 49. <file:///C:/Users/alppikr/Downloads/7085-Artikkelin%20teksti-16781-1-10-20121029.pdf>

Nuorten aikuisten asunnottomuuden on todettu liittyvän monenlaisiin mielenterveyden, päihdekäytön ja muihin psykososiaalisiin ongelmiin, mutta suuri osa tutkimuksista on poikkileikkaustutkimuksia tai retrospektiivisiä haastattelututkimuksia. Kansainvälisten tutkimusten vertailukelpoisuutta heikentävät erot asunnottomuuden määrittelyssä ja sosiaaliturvajärjestelmien erilaisuus eri maissa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan prospektiivisessä seuranta-asetelmassa yhdeksännellä luokalla ilmoitettujen terveyteen, terveyskäyttämiseen ja perhetilanteeseen liittyvien riskitekijöiden yhteyttä osoitteettomuuteen nuorena aikuisuudessa.

Masennus, käytöshäiriöt ja runsaat fyysiset oireet sekä päihdekäyttö ja nuoren raportoimat vanhempien parisuhteen ja perheen talouden ongelmat yhdeksännellä luokalla ennustivat osoitteettomuutta nuorena aikuisuudessa. Tyttöjen osoitteettomuutta ennustivat erityisesti mielenterveyden häiriöt, poikien osoitteettomuutta tiheä humalajuominen. Nuorena aikuisena osoitteettomille oli yhdeksännellä luokalla kasaantunut lukuisia ongelmia.

Huolimatta yhteiskunnallisten olojen eroista eri maissa ja tutkimusasetelmien eroista eri tutkimuksissa yksilöiden asunnottomuuteen yhteydessä olevat asiat vaikuttavat varsin samankaltaisilta. Sen sijaan sukupuolten välillä saattaa olla eroja riskitekijöissä.

Artikkeli

Suomessa merkittävä osa asunnottomuudesta on ns. piiloasunnottomuutta, joka ei näy asuntoloissa, yömajoissa tai ensikodeissa. Myöhäisnuoruuteen liittyy paljon elämänmuutoksia, joihin liittyy asunnottomuuden riski: kotoa lähtö, opiskelun päätyminen ja työn tai ihmissuhteen perässä muuttaminen (Meinema 2010). Länsimaissa nuoruusiästä kuuluu oman tien etsiminen ja erilaisten valintojen kokeileminen vielä 18–25 vuoden iässä (Arnett 2000). Väliaikainen ystävien luona asuminen saattaa liittyä tällaiseen etsintään olematta merkki vakavasta ongelmasta.

Työ- ja elinkeinoministeriön tuoreessa selvityksessä 37 prosenttia asunnottomista 18–29-vuotiaista oli vailla eläkettä, työtä tai peruskoulun jälkeistä koulutusta. Asunnottomuus oli merkittävin koulutuksellisen syrjäytymisen ja työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämisen riskitekijä (Myrskylä 2011).

Pitkittäistutkimusta asunnottomuuden yksilöllisistä determinanteista ei ole ja erityisesti nuorten asunnottomuuden riskitekijöistä tutkimustietoa on vähän.

Suomalaisnuoret kokevat kotoa pois muuttamisen ja itsellisen asumisen kulttuurisina aikuisuuden merkkeinä, mutta pois voidaan muuttaa myös vallitsevien olojen vuoksi (Kupari 2011), jolloin asunnottomuus koetaan kotioleja parempana vaihtoehtona (Harinen 2008).

Ympäristöministeriön raportin mukaan ”nuorten kasvanut tarve itsenäistyä mahdollisimman varhain siirtymällä omaan asuntoon on näkynyt kavereiden luona majoittuvien ja asunnottomiksi kirjautuvien nuorten lisääntymisenä” (Kaakinen ym. 2006).

Lapsia ja nuoria koskevassa tutkimuksessa tutkittavia saatetaan kutsua karkulaisiksi (”runaway”), vaikka suuri osa etenkin nuorista kertoo, että heidät on ajettu pois kotoa tai he ovat joutuneet asunnottomiksi huostaanoton purkamisen jälkeen (Cauce ym. 2000). Asunnottomat nuoret ovat tavallisesti yli 13-vuotiaita. Nuoruusiästä aikuisuuteen siirryttäessä naisten asunnottomuuden riski pienenee ja miesten kasvaa (Haber ja Toro 2004).

Perheen sisäiset ristiriidat, perherakenne, perheväkivalta, laiminlyönnit ja seksuaalinen hyväksikäyttö ovat tavallisimpia nuorten asunnottomuuteen yhteydessä olevia asioita (ks. Taulukko 1). Myös nuoren oma käyttäytyminen, päihdekäyttö tai muu normeja rikkova käytös, voi johtaa kotoa lähtöön tai sieltä pois ajamiseen (Haber ja Toro 2004).

Mielenterveysongelmat ja päihdekäyttö ovat asunnottomilla nuorilla – ja myös aikuisilla – huomattavasti tavallisempia kuin kotona asuvilla (Haber ja Toro 2004, Zerger ym. 2008). Psykiatrisessa laitoshoidossa olleilla asunnottomuuden kokemukset ovat varsin yleisiä (Embry ym. 2000). Huostaanoton päättymisen saattaa johtaa nuoren asunnottomaksi maissa, joissa jälkihoitoa ei ole järjestetty (Cauce ym 2000, Embry ym. 2000).

Eurooppalaisissa tutkimuksissa nuoren asunnottomuuteen yhteydessä olivat mm. asuminen muun kuin biologisen vanhemman kanssa, huostaanotto, koulupudokkuus, maahanmuuttajatausta ja mies-sukupuoli. Mielenterveyden ongelmat olivat yleisiä. Myös päihteiden, erityisesti alkoholin väärinkäyttö oli tavallista ja se oli yleensä alkanut jo ennen asunnottomaksi joutumista. (Philippot ym. 2007.)

Asuntopolitiikka on merkittävä rakenteellinen asunnottomuuden ehkäisykeino, mutta syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseksi olisi myös tärkeää tietää, millaiset tekijät nuorten elämässä ennustavat tulevaa asunnottomuutta. Tämän tutkimuksen tavoite on tarkastella, millaiset mielenterveyden häiriöihin, päihdeongelmiin ja häiriöiden riskitekijöihin liittyvät seikat peruskoulun viimeisellä luokalla ovat yhteydessä siihen, ettei nuorella 22–23-vuotiaana ole rekisterissä osoitetietoja. Lisäksi tarkastelimme, onko asunnottomuutta ennustavissa tekijöissä eroa tyttöjen ja poikien kesken.

Lukuvuonna 2002–2003 aloitettiin ”Nuorten mielenterveys” -kohorttitutkimus, johon kutsuttiin vastaamaan kaikki Tampereella ja Vantaalla peruskoulun yhdeksättä luokkaa käyvät henkilöt. Heistä suurin osa oli 15–16-vuotiaita. Vastauksia saatiin 3278 kappaletta; 96 prosenttia otokseen kuuluvista.

Elämäntilanteesta peruskoulun 9. luokalla tarkasteltiin seuraavia osa-alueita: sukupuoli, vanhempien koulutustaso, (lapsuudenperheen) perherakenne, mielenterveyden ongelmat (”sisäänpäin suuntautuva oireilu” mitattuna masennuksella ja ”ulospäin suuntautuva oireilu” mitattuna runsaalla käytöshäiriöoireilulla), päihdekäytön ongelmat (hasiskokeilut, tiheä humalajuominen), runsas psykosomaattinen oireilu, koulunkäynnin vaikeudet (koulumenestys, luvattomat poissaolot, opiskelusuunitelmat) ja vanhempiin liittyvät elämäntapahtumat.

Tutkittavat, asunnottomuuden määrittely ja asunnottomuuteen yhteydessä olleet tekijät eräissä asunnottomuuden taustatekijöitä selvittäneissä tutkimuksissa

Viite	Maa	Tutkittavat	Asunnottomuuden määrittely	Asunnottomuuteen yhteydessä
Herman ym. 1997	USA	92 asunnottomana joskus ollut aikuista + 395 verrokia (retrospektiivinen haastattelu)	Nukunut yön taivasalla, ajoneuvossa, hylättyssä rakennuksessa tai asunnottomien suojassa asunnon puutteen takia	Vanhempien huolenpidon puute, pahoinpitely ja seksuaalinen väkivalta
Embry ym. 2000	USA	85 psykiatrisesta sairaalasta kotiutettua alle 18-vuotiasta (haastattelu 5 vuoden kuluessa kotiutuksesta)	Kysyttäessä asuinpaikkaa vastasi koditon TAI ilmoitti asuneensa asunnottomien suojassa	Ollut huostaanotettuna , käyttänyt alkoholia tai huumeita, karkailut kotoa, pahoinpidely lapsena (viranomaisdokumenttien mukaan)
Cauce ym. 2000	USA	364 tiettyjä sosiaali- tai mielenterveyspalveluja käyttänyttä 13–21-vuotiasta nuorta (haastattelu, diagnostinen haastattelu)	Ei asuntoa (esim. asuu kadulla tai asunnottomien suojassa) tai vain tilapäinen majoitus (esim. ystävien luona)	Koulupudokkuus, huostaanotto, pahoinpidely kotona, seksuaalista hyväksikäyttöä kotona, mielenterveyden häiriö
Mallet ym. 2005	Australia	302 asunnottomien palveluja käyttänyttä 12–20-vuotiasta nuorta (haastattelu: kerro omin sanoin, kuinka päädyit kodittomaksi?)	Viertänyt kaksi edellistä yötä poissa kotoa ilman vanhempien lupaa (alle 17 v) tai vanhempien pois ajamana	Neljä erilaista polkua, joita kaikkia yhdisti jonkinlainen konflikti perheessä. Nuoren huumeiden käyttö ja perheenjäsenen välinen väkivalta olivat tavallisia konfliktin aiheita.
Martijn & Sharpe 2006	Australia	35 nuorta (14–25 v), jotka olivat käyttäneet nuorille asunnottomille tarkoitettua palvelua (retrospektiivinen haastattelu, diagnostinen haastattelu)	Elää ilman perheen tukea. Ei asuntoa tai vain tilapäismajoitus TAI asuu asunnottomille tarkoitettua tuetussa asumisyksikössä	Viisi erilaista polkua, joista yleisimmät olivat trauma+psykologiset ongelmat ja huumeiden/alkoholin käyttö+ongelmat perheessä
Polley Sanchez ym. 2006	USA	Edustava väestöotos, 10255 nuorta (12–17 v) , koulussa tehty lomakekysely kahden vuoden välein	Karannut kotoa viimeksi kuluneen vuoden aikana	Sukupuoli (tyttö), perherakenne muu kuin kaksi biologista vanhempaa, ikä yli 15 vuotta
Nielsen ym. 2011	Tanska	Rekisteriseuranta, 32 711 aikuista (vähintään 16-vuotiaista)	Löytyivät asunnottomien suojaa käyttäneiden rekisteristä ainakin kerran vuosien 1999–2009 aikana	Mielenterveyden häiriöt, päihdehäiriöt
Josefsson 2007	Suomi	19–25-vuotiaita, toimeentulotukea haaveivia asiakkaita (n = 70). Tiedot pohjautuvat Helsingin sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmäkirjattuihin asiakastietoihin.	asunnon puutteen vuoksi sukulaisissa ja tuttavissa asuvat toimeentulotukea saavat Helsingissä	Sukupuoli (mies), matala koulutustaso (pelkkä peruskoulu), ei työhistoriaa, parhaillaan työttömänä, huumeiden käyttö, ollut lastensuojelun asiakkaana, ollut huostaanotettuna, jälkihuollon tukiasuminen epäonnistunut, häätö vuokra-asunnosta, runsaasti poissaoloja koulusta rikollista käyttäytymistä
Pakarinen 2011	Suomi	18–25-vuotiaita nuoria (n = 52), tiedot perustuvat sosiaalihuollon asiakirjoihin	Vuoden 2009 Kuopion asunnottomuustilastossa oleminen (+ olivat olleet sosiaalihuollon asiakkaina, ja asiakirjaaineistoa oli saatavilla)	Sukupuoli (mies), häätö omasta asunnosta tai vanhempien luota, ero puolisoista tai muutto toiselta paikkakunnalta, matala koulutustaso, mielenterveyden ongelmat, velkaantuminen, rikollisuus, päihtet, lastensuojelutusta, vaikeudet koulussa

Tulokset

Riskitekijät sukupuolen mukaan

Asuminen molempien vanhempien kanssa oli yleisin perherakenne. Hieman alle viidesosalla korkein isän/äidin suorittama koulutus oli perus- tai kansakoulu. Vanhempien koulutus ja perherakenne eivät eronneet sukupuolen mukaan. Mielenterveyden ongelmista masennus oli tytöillä yleisempää, tiheä humalajuominen pojilla. Alle seitsemän keskiarvo oli huomattavasti harvinaisempi tytöillä kuin pojilla. Tytöt suuntautuivat poikia yleisemmin lukiokoulutukseen. Talousvaikeudet ja vanhempien keskinäinen riitely olivat yleisempiä tyttöjen keskuudessa, sisaruksen syntymä ja vanhempien avio- tai asunomusoikeuden keskuudessa

Osoitteettomuuteen yhteydessä olevat tekijät

Osoitteettomista 67 prosenttia oli poikia ($p = 0.033$). Lähes kaikkia riskitekijöitä oli useammin osoitteettomilla kuin niillä nuorilla aikuisilla, joille löytyi väestörekisteristä osoite. Äidillä oli matala koulutus noin kolmanneksella osoitteettomista, samoin isällä, mutta vain äidin matalan koulutuksen suhteen ero osoitteettomien ja osoitteellisten välillä oli tilastollisesti merkitsevä. Asuminen muussa kuin kahden vanhemman perheessä yhdeksännellä luokalla oli ollut tavallisempaa osoitteettomien ryhmässä

Masennus, häiriökäyttäytyminen, hasiskokeilut ja heikko koulumenestys olivat olleet peruskoulun yhdeksännellä luokalla noin kaksi kertaa yleisempiä osoitteettomilla kuin niillä, joille löytyi osoitetieto. Suuntautuminen ammatillisiin opintoihin oli yleisempää osoitteettomilla. Viikoittainen humalajuominen ja usein toistuva koulusta pinnaaminen oli ollut noin kolme kertaa yleisempää (Taulukko 3). Vanhempien ero tai työttömyys eivät kuitenkaan olleet merkitsevästi tavallisempia osoitteettomien nuorten ryhmässä. Suurin ero osoitteettomien ja muiden välillä oli psykosomaattisessa oireilussa: runsas oireilu oli neljä kertaa tavallisempaa osoitteettomilla (Taulukko 3)

Tytöillä asunnottomuuteen olivat yhteydessä mielenterveyden ongelmat, vanhemman työttömyys sekä vanhempien talousvaikeudet. Pojilla asunnottomuutta ennusti runsas humalajuominen, keho koulumenestys ja vanhempien lisääntynyt riitely. Muutto toiselle paikkakunnalle 15–16-vuotiaana oli yhteydessä myöhempään asunnottomuuteen molemmilla sukupuolilla (Taulukko 4).

Kun kaikki riskitekijät pakotettiin samaan, eteenpäin askeltavaan logistiseen regressiomalliin, menettivät masennus ja talousvaikeudet tilastollisen merkitsevyytensä tytöillä. Kehno koulumenestys ja toiselle paikkakunnalle muutto menettivät merkitsevyytensä pojilla. Äidin matalasta koulutuksesta tuli pojilla tässä täydessä mallissa merkitsevä (Taulukko 5). Tarkastelemalla summamuuttujaa, joka oli muodostettu laskemalla yhteen osoitteettomuudelle altistumisen riskitekijät (mielenterveyden ongelmat, päihdeongelmat, koulunkäyntiin liittyvät tekijät, perheeseen liittyvät elämäntapahtumat) havaittiin, että osoitteettomilla oli keskimäärin viisi riskitekijää ja niillä, joille löytyi vakituinen osoite kolme (5.5 vs. 3.0, $p < 0.001$). Osoitteettomista pojista puolella oli viisi tai useampia riskitekijöitä, tytöistä 73%:lla. Niistä pojista, joille löytyi osoite, vähintään viisi riskitekijää löytyi 18 prosentilla ($p = 0.002$), tytöistä 21 prosentilla ($p < 0.001$).

Taulukko 2.

Niiden 15–16-vuotiaiden lukumäärä ja osuus (n, %), joilla esiintyi tutkittu riskitekijä, sukupuolen mukaan

Tilanne peruskoulun 9.luokalla	Tytöt		Pojat		p
SOSIODEMOGRAFINEN TAUSTA	n	%	n	%	
Äidillä matala koulutus	208	14	239	16	0.155
Isällä matala koulutus	273	19	267	18	0.402
Perherakenne: asuu...					
Molempien vanhempien kanssa	1113	69	1171	70	0.538
Äidin ja isäpuolen kanssa	186	12	182	11	0.552
Isän ja äitipuolen kanssa	55	3	59	4	0.855
Yksinhuoltajaäidin kanssa	243	15	205	12	0.019
Yksinhuoltajaisän kanssa	31	2	46	3	0.117
Muun huoltajan kanssa	16	1	20	1	0.575
MIELENTERVEYDEN ONGELMAT					
Masentunut	219	14	109	7	<0.001
Runsasta käytöshäiriöoireilua ¹⁾	176	*	173	*	
Runsasta psykosomaattista oireilua	69	5	38	3	0.002
PÄIHDEONGELMAT					
Kokeilut hasista ainakin kerran	199	12	221	13	0.459
Humalaan väh. kerran viikossa	53	3	77	5	0.054
KOULUNKÄYNTI					
Keskiarvo alle 7	215	14	425	26	<0.001
Pinnannut yli 3 pv/kk	76	5	82	6	0.831
Opiskelusuunnitelmat					<0.001
Aikoo lukioon	990	62	793	48	
Aikoo ammatilliseen oppilaitokseen	336	21	604	36	
Ei tiedä, mihin aikoo / ei aio jatkaa opiskeluja	273	17	269	16	
PERHEESEEN LIITTYVÄT ELÄMÄNTAPAHTUMAT					
Muutto toiselle paikkakunnalle	164	10	206	13	0.038
Uuden sisaruksen syntymä	116	7	182	11	<0.001
Perheenjäsenen vaikea sairaus tai vamma	159	10	149	9	0.429
Vanhempien avio- tai asumusero	127	8	188	12	0.001
Lisääntynyt riitely vanhempien kesken	331	21	253	16	<0.001
Vanhempi menettänyt työpaikan	120	8	134	8	0.463
Perheenjäsenen kuolema	82	5	90	6	0.632
Vanhempi joutunut tekemisiin lain kanssa	28	2	54	3	0.005
Perheessä talousvaikeuksia	354	22	250	16	<0.001

¹⁾ Muuttuja on 90 % persentiili

Taulukko 3.

Niiden 15–16-vuotiaiden lukumäärä ja osuus (n,%), joilla esiintyi tutkittu riskitekijä sen mukaan, löytyikö heille väestörekisteristä tieto vakituisesta osoitteesta kuusi vuotta myöhemmin.

Tilanne peruskoulun 9.luokalla	Osoitetieto löytyy		Ei vakituista osoitetta		p
SOSIODEMOGRAFINEN TAUSTA	n	%	n	%	
Äidillä matala koulutus	437	15	10	28	0.031
Isällä matala koulutus	530	18	10	28	0.142
Perherakenne: asuu...					
Molempien vanhempien kanssa	2259	70	25	56	0.038
Äidin ja isäpuolen kanssa	359	11	9	20	0.060
Isän ja äitipuolen kanssa	113	4	1	2	1.000
Yksinhuoltajaäidin kanssa	439	14	9	20	0.213
Yksinhuoltajaisän kanssa	76	2	1	2	1.000
Muun huoltajan kanssa	36	1	0	0	1.000
MIELENTERVEYDEN ONGELMAT					
Masentunut	318	10	10	22	0.012
Runsasta käytöshäiriöoireilua ¹⁾	338	11	11	24	0.006
Runsasta psykosomaattista oireilua	102	3	5	12	0.013
PÄIHDEONGELMAT					
Kokeilut hasista ainakin kerran	408	13	12	27	0.005
Humalaan väh. kerran viikossa	124	4	6	13	0.008
KOULUNKÄYNTI					
Keskiarvo alle 7	623	20	17	39	0.002
Pinnannut yli 3 pv/kk	152	5	6	15	0.022
Opiskelusuunnitelmat					0.027
Aikoo lukioon	1767	55	16	36	
Aikoo ammatilliseen oppilaitokseen	920	29	20	44	
Ei tiedä, mihin aikoo / ei aio jatkaa opiskelua	533	17	9	20	
PERHEESEEN LIITTYVÄT ELÄMÄNTAPAHTUMAT					
Muutto toiselle paikkakunnalle	358	11	12	28	0.002
Uuden sisaruksen syntymä	291	9	7	16	0.113
Perheenjäsenen vaikea sairaus tai vamma	302	10	6	15	0.272
Vanhempien avio- tai asumusero	307	10	8	19	0.062
Lisääntynyt riitely vanhempien kesken	571	18	13	30	0.041
Vanhempi menettänyt työpaikan	247	8	7	16	0.078
Perheenjäsenen kuolema	170	5	2	5	1.000
Vanhempi joutunut tekemisiin lain kanssa	81	3	1	2	1.000
Perheessä talousvaikeuksia	589	19	15	35	0.007

¹⁾ Muuttuja on 90 % persentiili

Taulukko 4.

Asunnottomuutta 15–16-vuotiaana ennustavien tekijöiden yleisyys (%) tytöillä ja pojilla

Tilanne peruskoulun 9.luokalla	Tytöt		p	Pojat		p
	Osoite- tieto löytyy	Ei vakituista osoitetta		Osoite- tieto löytyy	Ei vakituista osoitetta	
SOSIODEMOGRAFINEN TAUSTA						
Äidillä matala koulutus	14	13	0.646	16	38	0.011
Isällä matala koulutus	19	21	0.514	18	32	0.080
Ei asu molempien vanhempien kanssa	31	53	0.057	30	40	0.152
MIELENTERVEYDEN ONGELMAT						
Masentunut	13	40	0.010	6	13	0.130
Runsasta käytöshäiriöoireilua ¹⁾	11	40	0.003	10	17	0.193
Runsasta psykosomaattista oireilua	4	33	<0.001	3	0	0.519
PÄIHDEONGELMAT						
Kokeilut hasista ainakin kerran	12	33	0.030	13	23	0.092
Humalaan väh. kerran viikossa	3	0	0.602	4	20	0.002
KOULUNKÄYNTI						
Keskiarvo alle 7	13	27	0.132	25	45	0.019
Pinnannut yli 3 pv/kk	5	15	0.151	5	14	0.065
Opiskelusuunnitelmat			0.193			0.144
Aikoo lukioon	62	47		48	30	
Aikoo ammatilliseen oppilaitokseen	21	40		36	47	
Ei tiedä, mihin aikoo / ei aio jatkaa opiskeluja	17	13		16	23	
PERHEESEEN LIITTYVÄT ELÄMÄNTAPAHTUMAT						
Muutto toiselle paikkakunnalle	10	33	0.014	12	25	0.054
Uuden sisaruksen syntymä	7	7	0.699	11	21	0.085
Perheenjäsenen vaikea sairaus tai vamma	10	21	0.160	9	12	0.436
Vanhempien avio- tai asumusero	8	14	0.314	12	21	0.098
Lisääntynyt riitely vanhempien kesken	21	27	0.387	15	32	0.022
Vanhempi menettänyt työpaikan	7	27	0.023	8	11	0.416
Perheenjäsenen kuolema	5	7	0.552	6	4	0.531
Vanhempi joutunut tekemisiin lain kanssa	2	0	0.764	3	4	0.617
Perheessä talousvaikeuksia	22	53	0.008	15	25	0.129

¹⁾ Muuttuja on 90 % persentiili

Taulukko 5.

Asunnottomuutta ennustavat tekijät tytöillä ja pojilla (OR, 95 % CI) eteenpäin askeltavassa logistisessa regressiomallissa¹⁾

Tilanne peruskoulun 9.luokalla (selittävät muuttujat)	Osoitteettomuuden riski, Tytöt		Osoitteettomuuden riski, Pojat	
	OR	95 % CI	OR	95 % CI
SOSIODEMOGRAFINEN TAUSTA				
Äidillä matala koulutus, kyllä (ref. ²⁾ Ei)			3.5	1.3–9.4
Isällä matala koulutus, kyllä (ref. Ei)				
Ei asu molempien vanhempien kanssa (ref. Asuu molempien vanhempien kanssa)				
MIELENTERVEYDEN ONGELMAT				
Masentunut, kyllä (ref. Ei)				
Runsasta käytöshäiriöoireilua, kyllä (ref. Ei)	7.0	1.8–26.8		
Runsasta psykosomaattista oireilua, kyllä (ref. Ei)	13.8	3.4–56.5		
PÄIHDEONGELMAT				
Kokeilut hasista ainakin kerran, kyllä (ref. Ei)				
Humalaan väh. kerran viikossa, kyllä (ref. Ei)			4.8	1.4–16.1
KOULUNKÄYNTI				
Keskiarvo alle 7, kyllä (ref. Ei)				
Pinnannut yli 3 pv/kk , kyllä (ref. Ei)				
Opiskelusuunnitelmat				
Aikoo lukioon (ref.)				
Aikoo ammatilliseen oppilaitokseen				
Ei tiedä, mihin aikoo / ei aio jatkaa opiskelua				
PERHEESEEN LIITTYVÄT ELÄMÄNTAPAHTUMAT				
Muutto toiselle paikkakunnalle, kyllä (ref. Ei)	11.0	2.7–45.3		
Uuden sisaruksen syntymä, kyllä (ref. Ei)				
Perheenjäsenen vaikea sairaus tai vamma, kyllä (ref. Ei)				
Vanhempien avio- tai asumusero, kyllä (ref. Ei)				
Lisääntynyt riitely vanhempien kesken kyllä (ref. Ei)			3.0	1.1–8.1
Vanhempi menettänyt työpaikan, kyllä (ref. Ei)	4.7	1.1–20.1		
Perheenjäsenen kuolema kyllä (ref. Ei)				
Vanhempi joutunut tekemisiin lain kanssa, kyllä (ref. Ei)				
Perheessä talousvaikeuksia, kyllä (ref. Ei)				

¹⁾ Estimaatit vain mallissa tilastollisen merkitsevyyden saavuttaville muuttujille

²⁾ Ref. = referenssikategoria eli se muuttujan arvo, jonka suhteen vertailu on tehty

Pohdinta

Nuorilla aikuisilla, joilla on väestörekisterissä vain poste restante -osoite tai osoitetietoa ei löytynyt lainkaan, monenlaiset vaikeudet olivat alkaneet jo peruskoulun viimeisellä luokalla. Heillä oli ollut muihin nuoriin verrattuna enemmän mielenterveyden ongelmia ja päihdekäyttöä sekä ongelmia koulunkäynnissä ja perheoloissa. Sekä nuoreen itseensä että vanhempiin liittyvillä tekijöillä oli merkitystä. Tytöillä asunnottomuutta ennustivat vahvimmin mielenterveyden ongelmat, muutto ja vanhemman työttömyys. Pojilla vahvimmat ennustajat olivat oma tiheä humalajuominen ja vanhempien riitely.

Myös äidin matala koulutus ennusti poikien asunnottomuutta. Tutkimuksen kohdejoukko oli osoitetiedon hankkimishetkellä 22–23-vuotias. Suomessa kotoa muutetaan pois kansainvälisesti katsoen varhain (Aassve ym. 2007), alle kolmannes 22–23-vuotiaista suomalaisista asui vanhempiensa kanssa vuonna 2007 (Nikander 2009). Myös asunnottomuus alkaa siis usein täysi-ikäisyyden tienoilla (Pakarinen 2011).

Kuten asunnottomista helsinkiläisistä 19–25-vuotiaista, tässä tutkimuksessa osoitteettomista nuorista aikuisista suurin osa oli miehiä (Josefsson 2007). Asunnottomien koulumenestys saattaa olla huono (Rafferty ym. 2004) ja koulutustaso jää usein matalaksi (Josefsson 2007). Tässä tutkimuksessa noin kolmannes osoitteettomista nuorista oli matalan sosioekonomisen aseman perheistä ja vielä useammalla oli riski päätyä matalaan sosioekonomiseen asemaan oman kehnon koulumenestyksen vuoksi. Kehno koulumenestys oli yhteydessä poikien myöhempään osoitteettomuuteen mutta sen ennustemerkitys hävisi, kun muiden tekijöiden vaikutus otettiin huomioon.

Kehno koulumenestys voi estää opiskelupaikan saamisen ja sitä kautta jättää ihmisen edullisten opiskelija-asuntomarkkinoiden ulkopuolelle. Kouluttamattoman puolestaan on vaikea saada työtä, jolloin yleisillä asuntomarkkinoilla on vaikea pärjätä. Tarkastelimme myös nuorten opiskelusuunnitelmien yhteyttä myöhempään osoitteettomuuteen. Ammatillisiin opintoihin suuntautuminen ennusti osoitteettomuutta koko aineistossa mutta ei tyttöjä ja poikia erikseen tarkasteltaessa. Kyse on todennäköisesti siitä, että osoitteettomiksi päätyneet ovat keskeyttäneet ammatilliset opintonsa. Opintojen keskeyttäminen on tavallinen taustatekijä asunnottomilla nuorilla aikuisilla (Josefsson 2007, Pakarinen 2011). Ammatilliset opinnot loppuun asti suorittaneetkin ovat voineet jo ehtiä työttömiksi kuudessa vuodessa. Toimeentulon ongelmat ovat merkittävä asunnottomuuden syy (Josefsson 2007, Pakarinen 2011).

Lukioon suuntautuneista puolestaan suuri osa todennäköisesti on vielä opiskelemassa yliopistossa tai korkeakoulussa. Poikkileikkaustutkimuksissa on havaittu mielenterveyden häiriöiden ja ongelmien yhteys nuorten asunnottomuuteen (Cauce ym. 2000, Kamieniecki 2001, Pakarinen 2011). Masennus oli asunnottomilla baltimorelaisnuorilla seitsemän kertaa tavallisempaa kuin kotona asuvilla ikätovereilla (Ensign ym. 1998). Martijn ja Sharpe (2006) totesivat psykiatristen häiriöiden olevan muuta väestöä yleisempiä nuorilla asunnottomilla ja käyvän vielä tavallisemmiksi asunnottomuuden kestäessä. Craig ja Hodson (1998) havaitsivat lapsuusiän psykiatristen häiriöiden lisäävän asunnottomuuden riskiä nuoruusiässä. Tutkimuksemme perusteella myös mielenterveysoireilu 15–16-vuotiaana näyttäisi lisäävän asunnottomuuden riskiä kuuden vuoden seurannassa, erityisesti tytöillä. Masennus ei kuitenkaan osoittautunut itsenäiseksi asunnottomuuden riskitekijäksi.

Aiempien tutkimusten mukaan nuoruusiässä koettu masennus uusiutuu helposti aikuisiässä (Hofstra ym. 2001, Lewinsohn ym. 2000, Rao ym. 1999). Omassakin aineistossamme 40 prosenttia vähintään keskivaikeasti masentuneiksi peruskoulun 9. luokalla luokitelluista luokitui samoin kaksi vuotta myöhemmin (Fröjd ym. 2007). Osoitteettomiksi päätyneillä nuorilla masennus on saattanut uusia kotoa lähdön vaiheessa. Masennus on voinut heikentää aloitekykyä ja saada nuoren toivottomaksi asunnonsaannin suhteen. Psykiatrisessa osastohoidossa olleilla nuorilla on havaittu olevan kohonnut riski asunnottomuuteen (Embry ym. 2000). Osalla tutkittavistamme oireilu on saattanut seurannan aikana pahentua laitoshoidon vaativaksi. Psykiatrisessa hoidossa olleilla nuorilla asunnon hakua avustamaan tarvitaan usein sosiaalityötä (Pakarinen 2011).

Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu asunnottomuuden liittyvän rikolliseen elämäntapaan (McGilloway ja Donnelly 2001; Metraux ja Culhane 2006), joskin pitkäaikaisasetelmassa on saatu viitteitä siitä, että rikosten teko nuorilla alkaa vasta asunnottomaksi joutumisen jälkeen (Martijn ja Sharpe 2006). Myös suomalaisissa, nuoria aikuissosiaalityön asiakkaita koskevissa tutkimuksissa lainrikkomusten on havaittu olevan tavallisia asunnottomien keskuudessa (Josefsson 2007, Pakarinen 2011). Nyt tutkituilla osoitteettomilla havaittu runsas käytöshäiriöoireilu keskinuoruusiässä voi viitata alkavaan rikolliseen elämäntapaan (Chen ym. 2006). Siihen liittyvä viranomaisten pakoilu saattaisi siis selittää

havaitsemamme käytöshäiriöoireilun ja myöhemmän osoitteettomuuden välisen yhteyden. Asunnottomilla on myös havaittu olevan asunnon saaneita useammin käytöshäiriöitä lapsuudessa. Käytöshäiriöhistoria ja ajankohtainen päihdekäyttö puolestaan lisäävät riskiä pysyä asunnottomana (Craig ja Hodson 2000). Yllättävää kyllä, käytöshäiriöoireilu oli tilastollisesti merkitsevä asunnottomuuden riskitekijä ainoastaan tytöillä, vaikka pojillakin runsas käytöshäiriöoireilu oli selvästi yleisempää osoitteettomiksi myöhemmin päätyvillä.

Asunnottomien nuorten aikuisten terveydentilasta ei juuri ole pystytty tekemään kattavaa tutkimusta. Nuoria aikuisia koskeva tutkimus on tehty sosiaalityön asiakastietojärjestelmän tietojen avulla. Harvalla löytyi tietoja terveydentilasta, eniten oli raportoitu psyykkisiä ongelmia (Josefsson 2007, Pakarinen 2011). Nyt tehdyssä tutkimuksessa myös keskinuoruusiän runsas psykosomaattinen oireilu ennusti osoitteettomuutta kuuden vuoden seurannassa. Se nosti tutkituista tekijöistä eniten tyttöjen osoitteettomuuden riskiä. Runsas psykosomaattinen oireilu voi kertoa siitä, että tutkituilla nuorilla oli epämääräisesti paha olla. Alle puolet nuorista, joilla on jokin psykiatrinen häiriö, hakeutuu hoitoon (Haarasilta ym. 2003, Bergeron ym. 2005). On todennäköistä, että epämääräisestä oireilusta kärsivistä vielä harvempi saa ammattiapua.

Päihdekäyttö, erityisesti huumeiden käyttö, oli aiemmin tutkituissa nuorten aikuisten asunnottomien aineistoissa yleistä. (Josefsson 2007, Pakarinen 2011). Myös muualla maailmassa päihdekäytön on todettu olevan yleisempää asunnottomien keskuudessa kuin muussa väestössä (McGilloway ja Donnelly 2001, Stax 2003, Mallet ym. 2005). Asunnottomat ovat tutkimuksissa voittopuolisesti miehiä ja päihdekäyttö miehillä on naisia runsaampaa. Tutkimuksessamme keskinuoruusiän tiheä humalajuominen ennusti vakituksen osoitteen puutetta pojilla, hasiksen kokeilu tytöillä. Viikoittainen humalajuominen ja hasiksen kokeilu on peruskoulun yhdeksännellä luokalla varsin harvinaista.

Vuoden 2002 kouluterveysaineistossa viikoittaisen humalajuomisen prevalenssi oli neljä prosenttia (tytöillä 3 %, pojilla 5 %), hasiksen tai marihuanan kokeilun kahdeksan prosenttia. Omassa aineistossamme runsas päihdekäyttö nuoruusiässä on voinut johtaa varhaiseen kotoa lähtöön. Päihdekäyttöön liittyneenä riskejä ottava tai piittaamaton elämäntapa tai rahattomuus ovat voineet aiheuttaa asunnottomuutta. Tässä tutkimuksessa päihdekäyttö ennusti asunnottomuutta, mutta myöhemmin asunnottomuuden aiheuttama stressi ja näköalattomuus voivat lisätä päihdekäyttöä (Mallet ym. 2005, Martijn ja Sharpe 2006, ym. 2010).

Aikuisilla tehdyissä tutkimuksissa on esitetty yhteyttä kasautuvien negatiivisten elämäntapahtumien ja asunnottomuuden välille (Philippot ym. 2007). Osa elämäntapahtumista on ollut sellaisia, joihin henkilö voi itse vaikuttaa. Tässä tutkimuksessa keskityttiin tapahtumiin, joita nuori itse ei ole voinut saada aikaan. Vanhempiin liittyvistä elämäntapahtumista muutto toiselle paikkakunnalle, vanhempien keskinäinen riitely ja talousvaikeudet näyttivät olevan yhteydessä myöhempään osoitteettomuuteen. Tytöillä vahvimmin asunnottomuutta ennustivat muutto ja vanhemman työttömyys, pojilla vanhempien lisääntynyt riitely. Perhekonfliktien on aiemminkin raportoitu olevan yhteydessä asunnottomuuteen (Hyde 2005, Mallet ym. 2005). Useat muutot paikkakunnalta toiselle saattavat liittyä vanhempien rikinäiseen elämään: lastensuojeluasiakkuuteen, parisuhteen ongelmiin tai taloudellisiin ongelmiin. Nuori saattaa jatkaa vanhempiensa kodissa näkemäänsä elämäntapaa ja siten päätyä osoitteettomaksi. Vanhemmat voivat muuttaa myös työn tai paremman asuinpaikan perässä.

Vaikka perheolot olisivat vakaat, toiselle paikkakunnalle muutto helposti katkaisee nuoren kaverisuhteita ja vaikuttaa harrastustoimintaan ja koulunkäyntiin. Nuoruusiässä tapahtuvan muuton yhteys myöhempään osoitteettomuuteen saattaa siis syntyä myös nuoren omaan sosiaaliseen elämään liittyvien tekijöiden kautta. Talousvaikeuksilla on taipumus periytyä seuraavaan sukupolveen. Moisio ja Kauppinen (2010) totesivat, että muihin saman ikäisiin verrattuna toimeentulotukea saaneiden perheiden lapsilla on nuorina aikuisina noin kaksinkertainen todennäköisyys tulla itsekkin toimeentulotuen asiakkaiksi. Näin ollen perheen talousvaikeuksien aiheuttama osoitteettomuuden riski saattaa viitata periytyvään köyhyys. Suuri osa nykyvanhemmista auttaa taloudellisesti jo kotoa pois muuttaneita

lapsiaan (Haavio-Mannila ym. 2009). Talousvaikeuksia kokevat vanhemmat eivät pysty auttamaan aikuistuvaa lastaan asunnon hankinnassa.

Usean riskitekijän olemassaolo yhdeksännellä luokalla ennusti myöhempää osoitteettomuutta. Puolella osoitteettomista pojista ja lähes kolmella neljästä tytöistä oli viisi riskitekijää tai enemmän. Ei voi välttyä ajatukselta, että vaikeuksien kasaantumisen olisi luullut herättävän auttamiskoneiston jo peruskoulun aikana. Eikö niin ollut tapahtunut, vai eivätkö auttamisyrietykset olleet tuottaneet tulosta? Jos ongelmat olivat jatkuneet, nuorten saaminen avun piiriin on voinut olla vaikeaa.

Muualla tehdyissä tutkimuksissa on saatu viitteitä siitä, että kodittomat nuoret ja nuoret aikuiset kokevat tullessaan perheidensä ja yhteiskunnan pettäviksi eivätkä siksi luota avuntarjoajiin (Collins ja Parker 2009). Aikaisempi asunnottomuuden riskitekijöitä koskeva tutkimus on useimmiten ollut poikkeileikkaustutkimusta. Kansainvälisissä lehdissä julkaistut tutkimukset koskevat usein yömajoihin tai muihin asunnottomien palvelupisteisiin tulleet ihmisiä. Suomessa asunnottomat nuoret ja nuoret aikuiset harvoin turvautuvat asuntoloihin (Josefsson 2007).

Erityisesti nuorille ja nuorille aikuisille on tavallista asuminen sukulaisten tai tuttavien luona siksi, ettei omalle tulotasolle sopivaa asuntoa ole tarjolla. Tällaista asunnottomuutta on vaikea tunnistaa rekistereistä tai haastatteleamalla asunnottomille tyypillisten palvelujen käyttäjiä. Tutkimuksemme vahvuus on siinä, että se on prospektiivinen ja että siinä käytettiin normaaliväestöstä tehtyä otosta. Muistiharha tai tarve löytää syy ajankohtaisille ongelmille ei vaikuttanut nuoruusiän ongelmien raportointiin. Osoitteettomien määrä oli varsin pieni: kaikkia asunnottomia ei todennäköisesti tunnistettu. Monet tosiasiallisesti asunnottomat ovat kirjoilla vanhempiansa luona, joten heille löytyi väestörekisteristä osoitetieto. Samoin laitoksissa olevat ja sosiaalitoimen järjestämässä tilapäisasunnossa asuvat voivat olla asunnottomia, vaikka väestötiedoissa olisikin mainittu vakinaisena osoitteena laitoksen tai tilapäisasunnon osoite (Pitkänen 2010).

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen tilastojen mukaan vuonna 2009 Tampereella oli yhteensä 112 ja Vantaalla 165 alle 25-vuotiaasta asunnottomia. Luvut perustuvat kuntien arvioihin ja kirjoittajat huomauttavatkin, että ”asunnottomien lukumäärätiedot ovat näennäisestä tarkkuudestaan huolimatta suuntaa antavia, sillä eri kuntien arviointiperusteet vaihtelevat ja myös saman kunnan eri vuosina esittämät tiedot voivat vaihdella tarkkuustasoltaan” (ARA 2011). Omassa yhtä koululaiskohorttia koskevassa aineistossamme asunnottomuus oli määritelty yksiselitteisesti osoitetiedon puuttumiseksi väestörekisteristä. Asunnottomiksi määrittyi 16 tamperelaista ja 29 vantaalaista. Aina, kun asunnottomuus määritellään yhden mittauspisteen kohdalla, lyhytaikaisesti asunnottomilla on suuri riski jäädä määrittymättä asunnottomaksi. Toisaalta jollakulla, jolla ei ole tilastoajon tekohetkellä ollut osoitetietoa väestörekisterissä, on kuitenkin saattanut olla asunto. Aineistomme edustaa todennäköisesti erilaista osaa asunnottomista kuin aiemmissa tutkimuksissa käytetyt otokset. Tulokset kuitenkin näyttävät varsin samankaltaisilta.

Osoitteettomuuden riskitekijöitä mittasimme nuoria koskevissa suomalaisissa väestötöksillä tehdyissä kyselytutkimuksissa laajalti käytetyillä mittareilla, joista osa on myös validoitu suomalaisilla nuorilla. Riskitekijöiden prevalenssit vastasivat muissa suomalaistutkimuksissa saatuja prevalensseja (ks. esim. Kaltiala-Heino ym. 2003a).

Riskitutkimuksen tavoite on paikantaa kohtia, joihin puuttumalla negatiivisilta seurauksilta voitaisiin välttyä. Puuttuminen voi kohdistua yksilöön mutta myös yhteisöihin ja rakenteisiin. Huolimatta asunto- ja sosiaalipolitiikan eroista eri maissa, tutkimuksissa havaitut yksilöihin liittyvät asunnottomuuden riskitekijät näyttävät varsin samankaltaisilta. Osoitteettomuutta nuorena aikuisuudessa ennakoivat jo peruskoulun päättöluokalla lukuisat heikkoa psykososiaalista selviytymistä kuvaavat seikat, joiden perusteella interventiot olisivat perusteltuja ja voisivat estää syrjäytymiskehitystä. Erityisesti huonosti koulussa pärjääviä nuoria tulisi tukea kouluun kiinnittymisessä ja oppimisen pulmien ratkaisemisessa.

Mielenterveyden ongelmiin on nuoruusikäisillä syytä puuttua jo siinä vaiheessa, kun oireilu on epä-määräistä eikä täytä minkään häiriön diagnostisia kriteereitä. Tämä edellyttää toimia kouluissa ja siellä yli hallintorajojen: toimia erityisen tuen järjestämiseksi joustavin tavoin ja mielenterveysosaamisen lisäämistä kouluterveydenhuollossa. Lisäksi koko väestöä koskevaa vanhemmuuden tukea tulisi suunnata, ei vain pikkulapsiperheisiin, vaan perheisiin joissa on yläkouluikäisiä nuoria.

Petri Ruuskanen. Asunnottomuuteen yhteydessä olevat kasvuolosuhteet ja yksilölliset tekijät lapsuudessa ja nuoruudessa. Pro gradu. 2015. <http://epublications.uef.fi/pub/urn:nbn:fi:uef-20150312/urn:nbn:fi:uef-20150312.pdf>

Tutkimuksessa tarkasteltiin lapsuuden ja nuoruuden ajan yksilöllisiä ja kasvuolosuhteisiin liittyviä riskitekijöitä, joilla oli yhteys aikuisiän asunnottomuuteen tai asunnottomuuden riskiin Suomessa. Suomalaisessa asunnottomuustutkimuksessa lapsuuden ja nuoruuden aikaisia riskitekijöitä ja kasvuolosuhteita suhteessa aikuisiän asunnottomuuteen on tutkittu melko vähän. Hyvin vähälle huomiolle on jäänyt erityisesti laadullinen kuva asunnottomuuden varhaisista riskiolosuhteista. Tämä on erittäin merkittävä tieto asunnottomuuden ennaltaehkäisemiseksi ja asunnottomuuden sekä kodittomuuden sukupolvisen periytymisen katkaisemiseksi.

Tutkimus sisältää kaksi tutkimusaineistoa. Toinen aineisto koostui asunnottomuusilmiön kanssa työskentelevien sosiaali- ja terveysalan, kirkollisen alan, nuorisotyön ja kiinteistöalan ammattilaisten vastauksista, jotka koskivat asunnottomuuden varhaisia riskejä ja olosuhteita. Vastaajat valikoituivat tutkimukseen asunnottomuushankkeen kahden kansallisen asunnottomuutta vähentävän ja ehkäisevän kehittämishankkeen verkostojen kautta. Tutkimus toteutettiin verkkokyselynä. Tutkimusmenetelmänä oli lomakekysely. Analyysimenetelmänä käytettiin SPSS:llä toteutettua ristiintaulukointia. Toisena tutkimusaineistona oli tutkimuskirjallisuus, joka koostui poikkitieteellisestä tutkimuskirjallisuudesta. Tätä aineistoa tutkittiin sovelletun integroidun kirjallisuuskatsauksen avulla. Analyysimenetelmänä toimi sovellettu sisällönanalyysi.

Tulosten perusteella varhaisilla lapsuuden ja nuoruuden aikaisilla haavoittavilla kasvuolosuhteilla ja yksilön sosiaalisessa ympäristössä toimimattomilla käyttäytymismalleilla ja ominaisuuksilla on merkitystä asunnottomuuden varhaisessa rakentumisessa. Erityisen merkittävänä näyttäytyvät lapsuuden perheen kasvatuksessa välittämä sosiaalinen perimä ja perheen haavoittavat kasvuolosuhteet. Kodin ulkopuolelle sijoittaminen sekä vääränlainen aggressiivisuus (sopeutumattomuus) näyttävät kasautumaan muiden syrjäytymis- ja huono-osaisuustekijöiden kautta johtavan asunnottomuusriskin kasvamiseen. Tämä ennuste koskee erityisesti pitkäaikais- ja toistuvaisasunnottomuuden dynamiikkaa.

Asunnottomuusriski näyttää koskevan erityisesti miessukupuolta. Sukupuolten välisessä riskien kasaantumisessa on laadullisia eroja, jotka tulisi ottaa huomioon asunnottomuuden ennaltaehkäisyssä. Johtopäätösteni mukaan tulisi kiinnittää huomio lastensuojelutaustaisten ja huostaan otettujen lasten ja nuorten riskiin syrjäytyä ja ajautua asunnottomuuteen. Tutkimushavaintojen soveltaminen vaatii tutkimusalueen laajentamista ja syventämistä. Asunnottomuustutkimuksessa tulisi erityisesti kiinnittää huomio varhaisten elämänvaiheiden sisällölliseen merkitykseen ja asunnottomuuden riskitekijöihin nykyistä ajallista tarkastelua varhaisemmassa vaiheessa.

Lomaketutkimuksen tulokset

Kyselylomakkeen laadinnan pohjana oli tutkimuskysymys: Mitkä ovat sellaisia kasautuvia yksilöllisiä tai kasvuolosuhteisiin liittyviä riskitekijöitä tai olosuhteita, joilla on merkitystä aikuisiän asunnottomuusriskiin tai asunnottomuuteen? Vastaajia pyydettiin rajaamaan vastauksista pois selkeästi sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikkaan liittyvät riskit, esimerkiksi asuntojen puute tai asumistuen matala taso. Tähän tutkimuskysymykseen pyrittiin saamaan vastausta kolmen vastaajille esitetyn osakysymyksen kautta. Jokaiseen sisältökysymykseen vastasivat kaikki vastaajat (N=41).

Vastaukset (Taulukko 13) kertovat siitä, että vastaajien mielestä valtaosa asunnottomuusriskeistä sijoittuu lapsuuden aikaan. Toinen havainto on, että vastaajat yhdistävät asunnottomuusriskin syntymisen lapsen ja nuoren läheisiin sosiaalisiin suhteisiin ja näiden suhteiden heikkouteen ja haavoittuvuuteen. Vain kaksi riskiä sijoittuu selkeästi itsenäistymisvaiheeseen. Nämäkin ehdotukset voi liittää ajallisesti peruskoulun jälkeiseen aikaan. Asunnottomuuden dynamiikasta vastaukset kertovat sen, että vastaajien mielestä asunnottomuus on prosessi, joka voi alkaa todella varhain lapsuudessa.

Taulukko 13. Vastaajien näkemys viidestä tärkeimmästä asunnottomuusriskistä

1. Lapsen tai nuoren huostaanotto ja sijoitus lapsuudenkodin ulkopuolelle.
2. Maksuhäiriömerkintä täysi-ikäisenä.
3. Yleinen kyvyttömyys ja avuttomuus (jo lapsesta alkaen). Vanhempien viikoittainen humalahakuinen juominen (lapsuudenaikaisessa perheessä) sekä vanhempien työttömyys ja talousvaikeudet lapsuudenaikaisessa perheessä (henkisenä ilmapiirinä, arjen vaikeuksina).
4. Perheväkivaltaa lapsuuden kodissa.
5. Ei jatkokoulutus suunnitelmia peruskoulun jälkeen.

Taulukko 14. Vastaajien näkemyksiä kolmesta tärkeimmästä asunnottomuutta ennaltaehkäisevästä toimenpiteestä

1. Panostamalla lapsuuden ja nuoruudenaikaisen masennuksen ja muiden mielenterveysongelmien tunnistamiseen ja hoitoon.
2. Tarjoamalla asumisneuvontaa kaikille kotoa muuttaville "riskitaustaisille" nuorille.
3. Antamalla erityistä ohjauksellista tukea sellaisille nuorille, jotka muuttavat laitoksesta ensimmäiseen vuokra-asuntoon.

Kaikki suosituimmat vastaukset olivat esivalintaluettelon alkupäässä (Taulukko 14). Myös kaikki muut valmiiksi ehdotetut vastaukset saivat mainintoja: auttamalla yläkouluiässä riskitekijöitä omaavien nuorten itsenäistymisessä (riskinuorten seulonta ja erityinen tukiohjelma); pikavippikielto alle 25 -vuotiaille nuorille; asumisen tuki subjektiiviseksi oikeudeksi; avioeroperheiden perheneuvonnan lisääminen; tiedonkulun lisääminen eri viranomaisten välille sekä vahvistamalla yhteisöllisin keinoin ongelma-perheiden vanhemmuutta.

Kolmanneksi kysyttiin "Ovatko tyttöjen ja poikien asunnottomuutta ennustavat riskit / tekijät mielestäsi samat?" Yli puolet (51,2 %) vastaajista oli sitä mieltä, että asunnottomuusriski oli samanlainen sukupuolesta riippumatta. Vastaajien näkemykset jakautuivat voimakkaasti, sillä vastakkainen näkemys oli lähes puolella (48,8 %) vastaajista.

Tutkimuskirjallisuuden pohjalta vaikean syrjäytymisen mekanismien jäsentämistä auttaa tieto, jonka mukaan usein vaikeat syrjäytymispisteet sisältävät useita eri tasoja, joiden kautta syrjäytymistä tulisi tarkastella. Pitkäaikaisasunnottomaksi ei todennäköisesti ajauduta pelkästään menettämällä asunto maksamattomien vuokrien vuoksi, vaan taustalla on pitkäkestoinen syrjäytymisen kehä, jossa monet yksilön elämässä ja yhteiskunnan rakenteissa olevat vajeet ja puutteet vaikuttavat kokonaistilanteen

kehittymiseen. Suomalaisessa yhteiskunnassa mm. lastensuojelun huostaan otetut ajautuvat nuorena aikuisena heikompaan sosio-ekonomiseen asemaan kuin muu väestö (ks. Kestilä 2012).

Vastaukset kuvastavat paremminkin niitä teemoja, joiden vastaajat ammatillisessa mielessä tunnistavat kuuluvan asunnottomuutta ennakoiviksi riskeiksi. Avointen vastausten joukosta erottuvat ehdotukset, jotka pureutuvat perheen ja nuorten yksilöllisten taustojen huomioon ottamiseen asunnottomuuden ehkäisyssä. Tämä näkemys tukee oivallisesti myös laadullisen aineiston kautta syntyvää käsitystä asunnottomuuden riskien loogisesta ehkäisystä.

Vastausten oikeasuuntaisuutta tukee mm. tutkimus (Fröjd ym. 2012), jossa asunnottomuuden selittäviksi taustasyiksi voidaan nimetä tutkimustulosten valossa suhteet perheenjäseniin, perheenjäsenten väliset suhteet jne. Myös nuoren omalla käyttäytymisellä tulkittiin olevan merkitystä asunnottomuuden varhaisissa tekijöissä. Sari Fröjdin ym. (2012) tutkimuksesta puuttuvat valitettavasti lastensuojelutaustaa koskevat tiedot. Kyselylomakkeen laatimisen yhteydessä ei nostettu riittävästi esiin lastensuojelutaustaisten nuorten ja muun väestön välisiä eroja asunnottomuuden suhteen. Lastensuojelutaustalla näyttää olevan erityinen merkitys ihmisen elämäntulussa ja usein myös asunnottomien taustalla vaikuttavana tekijänä. (Pakarinen 2011.)

Asunnottomuuden ennaltaehkäisyä koskevat vastaukset kertovat myös siitä, että valtaosa asunnottomuusilmiön kanssa työskentelevistä vastaajista on tekemisissä asumisen tukitoiminnan, asumisen ohjauksen sekä erilaisen isännöinnin parissa. Vastausten sisältö viittaa siihen. Ehdotukset ovat josain määrin ristiriidassa riskejä koskevien vastausten kanssa, koska jos suurimpana asunnottomuutta ennustavana riskinä pidettiin lapsen ja nuoren sijoittamista lapsuuden kodin ulkopuolelle, tulisi ehkäisevä työ johdonmukaisuuden nimissä kohdentaa joko biologiseen perheeseen tai lastensuojelun sijoitusprosessin korjaamiseen. On tietenkin mahdollista, että ennaltaehkäisevän toiminnan luonne rakennetaan mahdollisuuksista eikä niinkään riskikokemuksista käsin. Huolestuttavana voisi pitää mahdollisuutta, että lastensuojelun sijoitusten taustoja ei tunneta asunnottomuusalan ammattilaisten piirissä, tai että lastensuojelullinen konteksti ei tarjoaisi mitään mahdollisuutta edes ajatella ammattilaisten toimivan kyseisellä toiminta-alueella ehkäisevässä mielessä.

Juha Klemelän (2007) mukaan suoraan kotoa muuttavat nuoret pärjäävät itsenäisessä tai tuetussa asumisessa paremmin kuin kadulta tai laitoksesta tulevat. Mielenterveyskuntoutujien onnistumisen edellytyksiä heikentävät mm. taloudellinen osaamattomuus, edellisten asumiskokeilujen epäonnistuminen tai päihdeongelma. On johdonmukaista kysyä, miten vaikkapa lastensuojelutaustaiset, kodin heikkojen kasvuolosuhteiden varassa elämänsä aloittaneet nuoret onnistuvat, kun heidän täytyy itsenäistyä. Onko heikko kasvualusta yhdistettynä heikkoihin taitoihin ja onnettomiin elämäkokemuksiin riittävä peruste sen toteamiseen, että asunnottomat eivät koostu yhdestä ryhmästä eikä tutkimustieto ole vielä jäsentynyt siten, että vastaajat tunnistaisivat laaja-alaisesti heikon sosiaalisen perimän, heikkojen sosiaalisten suhteiden sekä epäonnistumisten lisäävän olennaisesti riskiä ajautua asunnottomaksi tai pitkäaikaisasunnottomaksi nuorena aikuisena.

Sovelletun integroidun kirjallisuuskatsauksen tulokset

Asunnottomuusriskin ja perheen välinen yhteys

Sari Fröjdin ym. (2012) tutkimustulosten mukaan tulevien asunnottomien monet perheasiat yläkoulun 9. luokalla ovat yhteydessä osoitteettomuuteen (asunnottomuuteen tai sen riskiin) nuorena aikuisena. Näitä riskitekijöitä ovat mm. vanhempien välinen riitely, talousvaikeudet perheessä, vanhempien avio- ja asumisero, sisarten syntymä. Leena Lehtosen ja Jari Salosen (2008) mukaan perheet ovat eräs asunnottomien kasvava ryhmä. Tähän vaikuttavat perheiden käytettävissä olevien tulojen vähyys ja ylivelkaantuminen. Perhedynamiikan toimimattomuus voi tutkijoiden mukaan myös ajaa perheiden lapsia ennen aikaisesti asuntonjoihin.

Anna-Maija Josefssonin (2007, 97-100) tutkimuksessa asunnottomien nuorten aikuisten taustalta löytyi perheitä, joissa vanhemmilla oli päihteiden ongelmakäyttöä. Tämän lisäksi asunnottomaksi ajaututtiin omien vanhempien häässä täysi-ikäiset lapset kotoa. Yksittäisten tutkittavien osalta perhettä koskevia taustatekijöitä olivat mm. äidin muutto pienempään asuntoon, pojan väkivallan uhkaukset äidille sekä muut äidin ja lapsen väliset riidat. Kuva asunnottomien elämänhistoriasta lapsuuden perheen osalta ja ylipäätään kuva lapsuudesta on pirstaleinen ja kapea.

Lapsuuden perheiden sisäisen dynamiikan, kiintymyssuhteiden, sosiaalisen perimän jne. laatua on vaikea arvioida asunnottomuustutkimuksen perusteella asunnottomien ja muun väestön välillä uskotavasti. On kuitenkin mahdollista jäsentää yleisimpiä tekijöitä, joita voi olla perhetaustassa ainakin asunnottomuuden ns. välittävinä tai taustatekijöinä. Nämä tekijät ja elementit voidaan jäsentää seuraavasti. Varhainen lapsuusaika on ihmisen merkittävintä aikaa. Pikkulapsiaikana ihmiselle kehittyvät biologiset osat, kuten aivojen motoriset rakenteet, tunteidensäätely-yhteydet ja keskushermosto. Isän, äidin ja lähikasvattajan merkitys lapselle on valtava. Lapsen tulisi oppia mm. sääntelemään tunteitaan, solmimaan sosiaalisia suhteita ja tuntemaan empaattisuutta. Vakavimmat traumat syntyvät tutkimusten mukaan (Gerhard 2007; Sinkkonen & Kalland 2005) varhaislapsuudessa. Lapsi on tuossa vaiheessa erityisen herkkä, koska häneltä puuttuvat vielä tarpeelliset aivoalueet ja persoonallisuuden kehitys on vielä kesken. Varhaislapsuuden traumat voivat vaikuttaa lapsuudesta aikuisuuteen monella tasolla.

Perhe on lapsen ja nuoren vaikuttavin sosiaalisten suhteiden alue, jossa rakentuu lasten kokemus siitä, voiko ihmisiin luottaa, saako heiltä apua, miten ulkopuolisiin ihmisiin suhtaudutaan, mikä elämässä on merkityksellistä jne. Vaikka tutkimuslähteet painottuvat lapsuuden aikaan, voidaan perustellusti todeta, että vajavaiset tai ristiriitaiset kiintymyssuhteet vanhemman ja lapsen välillä sekä vanhempien sosiaaliset ongelmat ja sairastaminen vaikuttavat varhaislapsuudesta aikuisuuteen asti. Ydin on biologisten kehitysprosessien tukemisen ja turvaamisen lisäksi siinä, miten vanhemmat kykenevät tuottamaan lapsilleen perusturvallisuutta ja miten he kykenevät ohjaamaan lapsiaan elämässä ennakkoluulottomasti eteenpäin.

Sukupolvelta toiselle siirtyvät mielenterveysongelmat, päihderiippuvuudet sekä monet muut sosiaaliset ongelmat rakentuvat seuraavalle sukupolvelle sellaisten sosiaalisten ja psykologisten käytäntöjen kautta, joita välttämättä edes asianosaiset eivät kykene tunnistamaan. Näitä sosiaalisesti ja psykologisesti siirtyviä asioita voivat olla arvot, asenteet, tiedot ja taidot, jotka siirretään tiedostamatta vanhemmilta lapsilta. Tätä mekanismia kutsutaan sosiaalisen perimäksi. (Suomen Mielenterveysseura & Vilhula 2007.)

Perheen sosioekonomisella asemalla on merkitystä. Reija Paanasen ym. (2012, 37) mukaan kansallisen syntymäkohortti 1987 -tutkimuksen (N=60000) tulokset kertovat ylisukupolvisen syrjäytymisen olemassaolosta. Tutkijoiden mukaan lapsuuden olosuhteilla on huomattavaa tilastollista merkitystä myöhempään hyvinvointiin. Vanhemman kuolema, vakava sairastuminen, mielenterveyden ongelmat, vanhempien työttömyys sekä taloudelliset ja terveydelliset vaikeudet lisäävät lasten koulunkäynnin ja mielenterveyden ongelmia sekä huostaanottojen riskiä.

Lastensuojelutaustan ja asunnottomuusriskin välinen yhteys

Lastensuojelutaustan merkitys nuorten asunnottomien henkilöhistoriassa mainitaan useissa tutkimuksissa (Josefsson 2007; Pakarinen 2011; Lehtonen & Salonen 2008). Lastensuojelutausta mainitaan henkilökohtaisena riskitekijänä, taustatekijänä jne. Tutkimukset eivät kuitenkaan tarjoa tietoa siitä, miten yhteys asunnottomuusriskin ja lastensuojelutaustan välille syy-yhteytenä rakentuu. Tämän lisäksi asunnottomuustutkimuksista ei selviä, millaisten syiden tai taustojen kautta lastensuojelun piiriin on ajautettu. Lastensuojelutaustan yhteyksiä asunnottomuuteen on luonnehdittu henkilökohtaisena riskitekijänä, puuttuvana hyvinvointitekijänä henkilöhistoriassa sekä yhtenä kumuloituneen henkilöhistorian osatekijänä. Koska asunnottomuustutkimus ei rakenna laadullisesti riittävän laajaa kuvaa lastensuojelutaustan merkityksestä tai lastensuojelun piiriin ajautuneen lapsen tai nuoren taustoista,

voidaan tuota tietoa selvittää lastensuojelututkimuksen avulla. Tämä auttaa ymmärtämään lastensuojelutaustan ja asunnottomuusriskin välistä dynamiikkaa laaja-alaisemmin kuin pelkän asunnottomuustutkimuksen tiimoilta.

Asunnottomuustutkimuksen ulkopuolella on olemassa paljon tutkimustietoa huostaan otettujen lasten ja nuorten taustoista. Tutkimusten pohjalta voidaan todeta, että huostaan otettujen lasten ja nuorten huostaanottojen syyt eivät ole yksiselitteiset eivätkä yhtenäiset. Suomessa on tehty tutkimusta lastensuojelusta erilaisilla tutkimusmetodeilla ja otoksilla.

On kuitenkin helppoa todeta, että huostaanottojen taustalla ovat yleisesti perhedynamiikkaan ja vanhemmuuteen liittyvät ongelmat, lapsen ja nuoren käyttäytymiseen liittyvät ongelmat sekä edellä mainittujen tekijöiden historiallinen kasautuminen rikolliseksi käyttäytymiseksi, kognitiivisiksi vaikeuksiksi, mielenterveysongelmiksi, traumaiksi jne. Tutkijoille on myös epäselvää, miten sosiaalinen perimä, lapsen tai nuoren biologinen perimä sekä lastensuojelullinen prosessi yhdessä rakentavat huono-osaisuutta kohti aikuisikää.

Tutkimuskirjallisuuden pohjalta voidaan olettaa, että asunnottomuusriskin ja aiemman lastensuojelutaustan välillä on Suomen kokoisessa maassa tilastollinen yhteys. Varmasti voimme ainakin todeta, että koulukotitautaisen nuoren miehen riski syrjäytyä on moninkertainen vertailuryhmään verrattuna. Kun asunnottomuustutkimuksen viitteet ja vihjeet yhdistetään lastensuojelututkimuksen tuloksiin, piiryy kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista ja nuorista sellainen väestöryhmä, joka kannattaisi ottaa huomioon erityisenä riskiryhmänä. Tätä näkemystä tukevat monien huostaan otettujen heikko sosiaalinen tuki, traumaattiset kokemukset sekä hyvin usein monen riskitekijän kumuloituminen aikuisuuteen siten, että lähtökohdat työmarkkinoille ja hyvinvointiin eivät ole valtaväestöön rinnastettavia. Tutkimusten valossa lastensuojelutausta olisi syytä ottaa erityiseksi huomion kohteeksi kansallisessa asunnottomuuden ehkäisemisessä. Mahdollisimman pian tulisi pyrkiä saamaan aikaan asunnottomuustutkimuksen ja lastensuojelututkimuksen välistä yhteistyötä, jotta lastensuojelutaustaa ja (pitkäaikais)asunnottomuusriskiä voitaisiin tutkia isoilla tutkimusaineistoilla.

Päihteiden suurkulutuksen ja varhaisen päihteiden aloitusiän yhteys asunnottomuuteen

Pojilla eräs asunnottomuusriski oli tiheä humalajuominen (Fröjd ym. 2012). Päihteidenkäytön tiheys oli tutkimuksen seuranta-aikana olennainen erottava tekijä asunnottomuutta kokemaan joutuneiden nuorten ja valtaväestöön (osoitteellisiin) kuuluvien nuorten välillä. Anna-Maija Josefssonin (2007, 89-90) tutkimuksessa asunnottomat nuoret käyttivät enemmän huumeita kuin alkoholia. Tutkittavien taustalta löytyi tietoa siitä, että 30 prosenttia tutkittavista oli ollut päihdehoidossa alaikäisenä. Näillä nuorilla päihteidenkäyttö oli alkanut tavallisimmin 13-14 -vuotiaana. Koska asunnottomuustutkimus ei anna viitteitä siitä, mihin seikkoihin päihteiden käyttö ja varhainen aloitusikä liittyvät, on päihteidenkäytön varhaisen aloittamisen sekä päihteiden tiheän käytön selityksiä haettava muusta tutkimuksesta.

Varhaiselle päihteidenkäytölle altistavat Lea Pulkkinen ja Tuuli Pitkäsén (2003) mukaan perhetyyppi eli yksihuoltajuus tai uusperhe, vanhempien huonot välit, lapsen käytettävissä oleva varallisuus, sisarusten päihteiden käyttö sekä vanhempien myönteinen suhtautuminen humalajuomiseen. Suurimmalla osalla tiheään päihdehäiriöön liittyy jokin muu mielenterveyshäiriö, tavallisimmin tarkkaavuuden tai käyttäytymisen häiriö, masennus- tai ahdistuneisuushäiriö. Varhaista päihteidenkäyttöä ja päihdehäiriöitä on perusteltua tarkastella monihäiriöilmionä. Monihäiriöisyys on myös yhteydessä lisääntyneeseen itsetuhoisuuteen. (Fröjd ym. 2009, 25-29; Marttunen & von der Pahlen 2013, 2051-6.) Varhainen päihteidenkäyttö altistaa riippuvuuden syntymiselle. Mitä nuorempaan päihteidenkäyttö aloitetaan, sitä suurempi on riippuvuuden kehittymisen riski ja näin myös psykosomaattisen oireilun lisääntyminen aikuisuuteen asti. On mahdollista, että nuorten varhain alkava säännöllinen päihteidenkäyttö on yhteydessä perheolosuhteisiin ja nuoreen itseensä; mm. aggressiivisuuteen, uhmakkuuteen, tarkkaavaisuushäiriöihin ja impulsiivisuuteen. (Pulkkinen & Pitkäsén 2003; Huurre ym. 2011; Aalto-Setälä ym. 2003).

Rikollisuuden ja asunnottomuusriskin välinen yhteys

Tuija Pakarisen (2011) tutkimuksesta ilmenee, että eräs asunnottomuuden taustalla oleva hyvinvointivaje tai riskitekijä on rikollisuus. Tunnettu tosiasia on myös, että vankilasta vapautuvien yleinen ongelma on asunnottomuus. Vankien, myös nuorten vankien, asema asuntomarkkinoilla tässä tutkimuksessa on ohitettu, koska nuorisorikollisuuden yhteyttä asunnottomuuteen on tutkittu lähinnä ennen nuoren itsenäistymisvaihetta esiintyvänä ilmiönä. Suomalaisen asunnottomuustutkimuksen (nuorisorikollisuutta koskevia riskitekijätutkimuksen puutteita voidaan paikata kuvalla, joka välittyy kriminologisesta tutkimuksesta. Keskeistä on huomata, että Suomessa alle 18-vuotiaiden tekemistä rikoksista suurin osa liittyy vapaa-aikaan. Näitä rikoksia ovat alkoholia ja ikärajoja koskevien lakien rikkominen. Nuoret tekevät neljänneksen vahingonteosta. Suunnitelmallisiin rikoksiin, kuten petoksiin, kavalluksiin ja talousrikoksiin nuoret syylistyivät harvoin. Pientä osuutta näyttelevät myös huumausainerikokset, rattijuoppous sekä liikenne rikkomukset.

Pahoinpitelyrikoksista alaikäisten osuus oli vuonna 2007 11,2 prosenttia ja henkirikoksista 1,7 prosenttia. (Marttunen & Salmi 2008.) Henrik Elonheimon (2010, 14-15) mukaan rikollisuus on yleisintä nuoruudessa. Eniten tuomioita nuorena saavat iältään 17-vuotiaat. Rikosaktiivisimpana ikänä pidetään ikävuosia 15–20. Rikostyypeistä mm. talous- ja ympäristörikokset ovat yleensä pääasiallisesti aikuisten tekemiä rikoksia. Poikien rikollisuus on yleisempää kuin tyttöjen tekemä rikollisuus. Vuonna 2006 poliisin tilastojen mukaan vain 17 prosenttia rikoksen tekijöistä oli naisia. Yksilötasolla rikollisuuden taustatekijöiden kasaantuminen lisää rikollisuusriskin kasvamista.

Minna Aution, Kirsi Erärannan ja Sami Myllyniemen (2008, 63) mukaan nuorten rikolliset teot kasaantuvat pienelle vähemmistölle. Yli 25 rikollista tekoa tehneiden osuus oli alle kymmenesosa nuorista. Tämä ryhmä oli tehnyt yli puolet kaikista ryhmän rikoksista. Tutkijoiden mukaan kyse on polarisatiokehityksestä, jossa rikolliseen toimintaan ajautuvat nuoret, joilla on heikko koulumenestys ja alhainen itsekontrolli. Pojat syylistyivät useimmiten väkivaltarikoksiin ja varastamiseen. Sekä tytöt että pojat syylistyivät vahingontekoihin. (Autio ym. 2008, 63-64.)

Yksilötason rikollisuusriskiä voivat muodostaa päihteiden väärinkäyttö, impulsiivisuus ja hyperaktiivisuus, prososiaalisuus ja psykopatia. Rikollisuuteen liitettyjä häiriöitä ovat tutkimusten mukaan mm. käytöshäiriöt ja psykoottiset häiriöt. Ahdistuksen, masennuksen ja ujouden yhteydet rikollisuuteen näyttäytyvät heikkoina. Perhetason riskejä voivat olla mm. perheen sisäiset konfliktit, ongelmat lasten ja vanhempien välisissä suhteissa sekä lasten epäonnistuneet kasvatuskäytännöt. Yleisen sosiaalisen ympäristön riskejä voivat olla mm. kaveri- ja ystävyys-suhteet, heikko koulumenestys sekä heikko koulutusmotivaatio ja huono lasta ja nuorta tukeva kouluympäristö. (Elonheimo 2010.)

Nuorisorikollisuutta ennustivat Elonheimon (2010, 49) tutkimusten mukaan jo 8-vuotiaana mm. seuraavat asiat: eroperheen lapsi, yksihuoltajaperheen lapsi; vanhemman alhainen koulutustaso; lapsen käytösongelmat ja lapsen hyperaktiivisuus. Rikollisuuden riskitekijät toistavat samankaltaista kaavaa kuin päihdeongelmien ja päihdehäiriöiden sekä käytöshäiriöiden riskitekijät. Tutkimuslähteiden pohjalta syntyy kuva, jossa huono-osaisuuden tausta- ja riskitekijöihin vaikuttavat mm. perhedynamiikka, sosiaalinen perimä, mielenterveyden häiriöt sekä sosiaalisen pääoman eli sosiaalisten suhteiden laatu.

Olisi tarpeen tutkia, onko asunnottomuutta ennustavien tekijöiden ja muiden riskitekijöiden välillä yhteyttä siten, että samankaltaiset dominoivat tausta- ja riskitekijät kasautuvat samalle pienelle ikäryhmälle. Onko yli puolet kaikista nuorten rikoksista tekevä nuorisorikollisten alle 10 prosentin joukko lähes sama ryhmä, joka löytyy todennäköisesti pitkäaikaisasunnottomien riskiryhmästä aikuisena. Aiheesta kaivataan kattavaa pitkittäistutkimusta maahamme.

Mielenterveys

Sari Fröjdin ym. (2012) tutkimuksen mukaan tytöillä (seurantajakso 15–16 -vuotiaista 22–23 -vuotiaisiin) asunnottomuutta ennustivat vahvimmin mielenterveyden ongelmat, muutto ja vanhemman työttömyys. Josefssonin (2007) tutkimuksessa 26 prosentilla nuorista asunnottomista oli jokin sairaus tai useita sairauksia. Suurin osa sairauksista oli mielenterveysongelmia, kuten masennusta, ahdistusta, paniikkihäiriöitä sekä persoonallisuus- ja käyttäytymishäiriöitä. Tarkkaa kuvaa mielenterveyshäiriöiden ja mielenterveysongelmien suhteesta asunnottomuuteen ei ole saatavilla suomalaisista asunnottomuustutkimuksista.

Yleisesti asunnottomuustutkimuksissa mainitaan mielenterveyden osalta masennus ja ahdistus, jotka lienevät sellaisia lääketieteellisiä diagnooseja, joiden sisälle mahtuu hyvin erilaisia oireita. Mielenterveyttä tarkastellaan tutkimuksissa usein esimerkiksi sisänpäin kääntyneenä oireiluna (masennuksena ja ahdistuksena) sekä ulospäin suuntautuvana oireiluna (esimerkiksi käytöshäiriöoireina) (esim. Fröjd ym. 2012, 234; Lehto-Salo & Marttunen 2006, 99–126; Broberg ym. 2005; Honkinen 2010).

Muiden alojen tutkimuksen pohjalta voidaan kuitenkin täydentää mielenterveyden yhteyttä asunnottomuuteen seuraavasti. Klaus Rannan (2006, 66–78) mukaan ahdistuneisuushäiriöt ilmenevät nuoruudessa usein rinnakkain mm. masennusoireiden kanssa. Ahdistushäiriöistä vain osa on ohimeneviä, nuoruuteen kuuluvia. Vaikea ahdistus ilmenee sosiaalisten tilanteiden pelkona ja pakko-oireisuutena. Ahdistuneiden vanhempien lapsilla on noin viisinkertainen riski sairastua ahdistukseen. Ympäristökijöistä varhaislapsuuden stressi- ja traumakokemukset sekä kiintymyssuhteiden turvattomuus liittyvät ahdistuneisuuteen.

Ahdistusoireet voivat näkyä nuoren käyttäytymisessä unettomuutena, esiintymispelkona, koulunkäyntivaikeuksina esimerkiksi tehtävien suorittamatta jättämisinä, poissaoloina sekä jatkuvana peseytymisenä. Yleisimmät mielialahäiriöt nuoruudessa ovat masennustilat, pitkäaikainen masennus ja kaksisuuntaiset mielialahäiriöt. Nuorten depressioissa psykiatrinen sairastavuus on yleistä. Yksi tai useampi mielenterveyden häiriö on 40–80 prosentilla samanaikaisesti vakavaa masennusta sairastavista. Suurin osa, 90–95 prosenttia, depressioihin sairastuneista paranee masennuksesta vuoden kuluessa. Seurantatutkimusten pohjalta on arvioitu, että sairaus uusiutuu usein vuoden kuluessa ensimmäisestä sairastumisesta. (Korhonen & Marttunen 2006.)

Nuorilla depression oireet havaitaan usein koulussa. Pojat oireilevat useimmin käytösongelmilla, kun tytöt vastaavasti vetäytyvät sisäisesti. (Haarasilta & Marttunen 2000, 13.) Lapsuusiässä masennusta esiintyy niin tytöillä kuin pojilla melkein yhtä paljon. Nuoruusiässä tytöillä ilmenee masennusta kaksi kertaa enemmän kuin pojilla. Varmoja syitä tälle ilmiölle ei tiedetä. (Haarasilta & Marttunen 2000, 7.) Aikuisiässä masennus-, ahdistuneisuus- ja syömishäiriöt ovat naisilla yleisempiä kuin miehillä. Päihdehäiriöt, käyttäytymishäiriöt ja lapsuusiän laaja-alaiset kehityshäiriöt ovat miehillä tavallisempia kuin naisilla.

Miesten itsemurhat ovat myös yleisempiä kuin naisten. Sukupuolierojen taustalla on biologisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä. (Suvisaari 2013.) Masennukselle altistavia tekijöitä voivat olla läheisen ihmisen menetys ja perheen sisäiset ristiriidat sekä erilaiset kuormittavat elämäntilanteet, kuten koulukiusaaminen, koulunkäyntivaikeudet ja psyykkiset tai somaattiset sairaudet. Jos toinen vanhemmista sairastaa masennusta, on nuoren masennusriski 2–4 -kertainen vertailuryhmään nähden. Nuorilla ilmenevään masennustilaan liittyy usein biologinen sukurastitus ja päihteiden väärinkäyttöä. (Korhonen & Marttunen 2006, 80–82.)

Tutkimusten mukaan vanhempien mielenterveysongelmat voivat heijastua lasten mielenterveyteen. Tämä voi toteutua geenien tai sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. Käytännössä sairastumisriskiä lisäävässä suhteessa vanhemmat voivat olla sairauden vuoksi poissa tai sairastavalla vanhemmalla voi olla vaikeuksia päästä työmarkkinoille ja tämä heijastuu lapseen tai nuoreen perheen köyhyytenä. Äidin ja lapsen varhaisessa vuorovaikutuksessa mm. masennus voi näyttäytyä sosioemotionaalisen sääntelyn vaikeutena ja hallintana. Suojaavia tekijöitä ovat mm. vanhemman sairauden lyhyt kesto,

toinen terve aikuinen, sairaan vanhemman sosiaalinen tuki, lapsen hyvä kognitiivinen taso sekä so-
puisa temperamentti. (Pihlakoski 2006; Suontaus & Paavonen 2009.)

Käytöshäiriöiden ja sopeutumisvaikeuksien suhde asunnottomuusriskiin

Leena Lehtonen ja Jari Salonen (2008, 33) mainitsevat tutkimuksessaan, että osa vapautuvista van-
geista kuuluu ns. vaikeasti asutettaviin henkilöihin, koska he eivät kykene päihderiippuvuutensa tai
motivaation puutteen vuoksi sitoutumaan sääntöjen noudattamiseen asumisessa, eikä heillä ole
motivaatiota kuntoutua. Sari Fröjdin ym. 67 (2012) tutkimustulosten mukaan yhdeksännellä luokalla
todetut käytöshäiriöt, masennus, runsaat fyysiset oireet, päihdekäyttö, nuoren raportoimat vanhem-
pien parisuhteen sekä perheen talouden ongelmat ennustivat asunnottomuutta nuorena aikuisena.

Asunnottomuustutkimus ei kuitenkaan kykene kuvaamaan ajallisesti varhaisten käytöshäiriöiden
osalta sitä, miten erilaiset käytöshäiriöt rakentuvat osaksi asunnottomuusriskiä. Sääntöihin sitoutu-
mattomuus, tiheä ja varhain alkanut päihteidenkäyttö nuorena, koulunkäyntivaikeudet sekä rikollisuus
mainitaan viitteellisesti käytös- vaikeuksien tai käytöshäiriöiden muotoina. Käytöshäiriöiden ja asunnot-
tomuuden välinen yhteys on laajuutensa ja ilmenemismuotojensa sekä asunnottomuuden osalta vai-
keasti kuvattavissa.

Asunnottomuustutkimuksen piirissä käytöshäiriöitä kuvataan toiminnallisina tai sosiaalisina ongel-
mina, kuten asumisen häiriöiden aiheuttamisena, sääntöihin sopeutumattomuutena, päihdeongel-
mina ja sen seurauksina, väkivaltaisuuksina sekä rikollisena elämäntapana. Käytöshäiriöitä (psykiatri-
sena luokituksena tai sosiaalisena ongelmana) ja aggressiivisuutta esitteleviä tutkimuksia on paljon
(mm. Pulkkinen 1997; Kokko 2009).

Tässä tutkielmassa kuvattujen lähteiden yhteys asunnottomuuteen on hyvin spekulatiivinen. Käytös-
vaikeudet selittävät kuitenkin joiltakin osin kasautuvaa huono-osaisuutta ja sen dynamiikkaa suh-
teessa asunnottomuusriskiin. Tämän vuoksi jonkinasteisen laadullisen kuvan rakentaminen käy-
töshäiriöiden suhteesta asunnottomuuteen on perusteltua. Selkein ja selitysvoimaisin yhteys käy-
töshäiriöiden ja asunnottomuuden välillä lienee jo varhain ilmenevän hyökkäävän aggressiivisen käy-
töksen yhteys aikuisiän käyttäytymiseen.

Lea Pulkkinen ja Katja Kokon (2000) tutkimusten mukaan jo 8- vuotiaana ilmenevä kiusaamiskäyttäy-
tyminen, fyysinen ja kielellinen aggressiivisuus sekä epäsuora aggressiivisuus ovat yhteydessä kiu-
saamiskäyttäytymiseen, fyysiseen ja kielelliseen aggressiivisuuteen sekä heikkoon tunteiden itsehal-
lintaan 36- ja 42- vuotiaana. Toinen merkittävä yhteys, jota tulisi tutkimustulosten osalta hyödyntää,
on Marko Mannisen (2013) väitöskirja, jossa hän tutkii koulukotiin sijoitettujen poikien ja tyttöjen psy-
kiatrista oirekuvaa ja näiden oireiden taustatekijöitä. Yhteys lastensuojelun ja asunnottomuuden vä-
lillä voidaan nähdä helposti.

Koulunkäyntivaikeudet

Sari Fröjd ym. (2012) ja Anna-Maija Josefsson (2007) rakentavat kuvan asunnottomien koulu-
tusurasta muuta väestöä heikompana. Heikko koulumenestys heijastuu erityisesti miesten syrjäyty-
miseen ja tätä kautta myös asunnottomuusriskiin. Koulunkäyntivaikeudet ja asunnottomuus ovat yh-
teydessä toisiinsa siten, että peruskoulun jäädessä kesken tai viimeisen luokan keskiarvon jäädessä
matalaksi jatkokoulutusmahdollisuudet vaarantuvat. On myös yleistä, että juuri riskiryhmään kuuluvat
nuoret eivät yritä tai eivät pääse jatkokoulutukseen. Usein ammatillinen koulutus myös keskeytetään.
Asunnottomuustutkimuksen ja koulunkäyntivaikeuksien dynamiikka rakentuu monella tasolla: koulu-
tus vaikuttaa mm. yksilön työmarkkina-asemaan ja terveystilanteeseen. Tarkemmin koulunkäyn-
tivaikeuksien dynamiikkaa ei ole rakennettu asunnottomuustutkimuksessa.

Koulutuksesta syrjäytyminen on erityisesti nuorten miesten ongelma. Vuonna 2010 kaksi kolmasosaa syrjäytyneistä nuorista oli miehiä. Pelkän perusasteen koulutuksen varassa oli 15–29 -vuotiaista miehistä kaikkiaan 218.932. Heistä syrjäytyneitä oli 15 prosenttia. Samassa ikähaarukassa kaikista naisista (189010 henkeä), jotka olivat perusasteen koulutuksen varassa, syrjäytyneitä oli 9,8 prosenttia. (Myrskylä 2012, 3.) Seija Alatuva ja työryhmän (2007, 138) mukaan 12 prosentilla peruskoulun päättävistä oli ongelmia siirtymisessä jatko-opintoihin. Suurimman syrjäytymisriskin omaavia oli noin 6 prosenttia. Nämä nuoret jäivät kokonaan yhteishaussa jatkokoulutuksen ulkopuolelle.

Ilpo Kurosen (2010) väitöstutkimuksen Peruskoulusta elämänkouluun mukaan kielteiset koulutuskokemukset ohjaavat jatkokoulutussuhdetta. Heikon jatko-opiskelumotivaation taustalta löytyy mm. oppimisvaikeuksia, lukihäiriöitä, keskittymisongelmia, ylivilkkautta, koulukiusaamista ja masennusta. Kodin olosuhteet, kuten perheväkivalta, mielenterveysongelmat ja alkoholismi vähensivät kykyä keskittyä opiskeluun. Mielenterveysongelmilla on yhteys mm. keskittymiseen, motivaatioon ja erilaisiin tunteisiin ja käytösongelmiin.

Erityisesti kiusatuksi tuleminen ja sosiaalisten ryhmien ulkopuolelle jääminen vaarantavat mielenterveyden. Mielenterveyden häiriöt näkyvät koulussa esimerkiksi tarkkaavaisuuden puutteena, impulsiivisuutena ja erilaisina oppimisvaikeuksina. (Suvisaari & Manninen 2009; Aalto-Setälä & Marttunen 2007; Kaltiala-Heino ym. 2010.) Oppilas voi kärsiä masennusoireista siten, että hänen kognitiiviset ja sosiaaliset taitonsa heikkenevät. Sosiaalinen eristäytyminen ja poissaolot voivat viestiä mielenterveyden ongelmista (Kaltiala-Heino, Riittakerttu, Ranta, Klaus & Fröjd, Sari 2010).

Katja Kokko ja Lea Pulkkinen (2001) havaitsivat, että 8-vuotiaan lapsen opettajan arvioima aggressiivinen, A-strategian mukainen käyttäytyminen, joka ilmeni toisten lasten satuttamisena, potkimisena, kimppuun käymisenä ja kiusaamisena, ennakoி koulusopeutumattomuutta 14-vuotiaana. Tämä ilmeni muun muassa huonona koulumenestyksenä, motivaation puutteena, rangaistuksina ja pinnaamisena. Koulusopeutumattomuus puolestaan voi lisätä jatko-opiskeluhaluttomuutta. Nuoren koulusopeutumattomuuden todettiin olevan pitkäaikaistyöttömyyden riskitekijä. Koulunkäynnin vaikeudet 14-vuotiaana ennustivat sekä ammatillisten vaihtoehtojen vähyyttä että alkoholiongelmia 27 vuoden iässä, mitkä puolestaan johtivat työllistymisen vaikeuksiin. (Kokko & Pulkkinen 2001.)

Seija Alatupa työryhmineen (2007, 140-160) tutki mm. syrjäytymisen tunnistamista koulutasolla. Tutkimuksen lähtökohtana oli selvittää, millaiset riippumattomat tekijät selittävät riskiryhmän osuutta peruskoulussa. Syrjäytymisriski määriteltiin siten, että jos nuori ei ollut suorittanut kolmeen ja puoleen vuoteen peruskoulun jälkeen jatko-opintoja, niin hänet otettiin tutkimuksen kohteeksi. Syrjäytymisriskiksi määriteltiin myös oppilaan peruskoulun jälkeinen huono koulumenestys, työttömyys tai työvoimatoimenpiteissä mukanaolo. Tutkimustulokset vahvistivat sen seikan, että koulun ja sen antaman opetuksen lisäksi koulutuksellista syrjäytymisriskiä selittää parhaiten äidin koulutustaso. Alatupa ym. (2007, 140-160) viittaavat aikaisempiin saman alan tutkimuksiin, joissa nuoren vanhempien tuki opiskelulle lisää nuoren hyvinvointia sekä menestymistä opinnoissa.

Jukka Vehviläinen (2008, 17) on tutkinut opintojen keskeyttämistä ammatillisissa oppilaitoksissa. Hänen mukaansa ammatillisten opintojen keskeyttämisen syitä olivat mm. halu työllistyä, koulun ulkopuoliset huolet, opintotavoitteista tippuminen, ei viihtynyt koulussa, huono opintomenestys, opetuksen huono taso, opiskeluun vaadittavien taloudellisten resurssien puuttuminen, huono ilmapiiri, vähäinen tuki opintojen suorittamisessa ja opintojen keskeyttäminen oppilaitoksen suosituksesta. Jemina Kettunen (2012 49-50) on tutkinut pro gradussaan motivaation puutteen taustalla olevia tekijöitä opintojen keskeyttämisessä. Tutkimuskohteena oli naisopiskelijoita ammattiopistosta. Johtopäätöksissään Kettunen tulkitsee, että opiskelumotivaation taustalla ovat yksilön omat ja oppilaitoksessa ilmenevät syyt. Yksilölliset syyt voivat liittyä mielenterveysongelmiin, väärään alan valintaan ja aiemman huonoon koulumenestykseen. Opintojen keskeyttäminen ikään kuin katkaisi pitkän epäonnistumisen kierteen.

Anna Röngän (1995,19) tutkimuksen mukaan erityisesti pojilla, joilla on sopeutumisongelmia koulussa, esiintyy varhaisaikuisuudessa muita useammin katkonaista työuraa, rikoksia ja alkoholin ongelmakäyttöä.

Tutkimuslähteiden perustella voidaan todeta, että koulunkäyntivaikeudet peruskoulussa voivat johtua hyvin monista syistä. Näitä voivat olla kodin olosuhteet, sosiaalisen tuen puute, heikko somaattinen terveys, mielenterveysongelmat, käytöshäiriöt jne. (mm. Veijola 2005; Kokko 2010; Halonen ym. 2007; Sipilä ym. 2011.) Olennaista on kuitenkin huomata, että koulunkäyntivaikeuksien ja kumulatiivisen syrjäytymisen riski on ilmeinen. Koulunkäyntivaikeuksiin ja jatkokoulutuksen keskeyttämiseen liittyvät syyt ilmenevät usein myös aikuisiässä.

On selkeää asunnottomuustutkimuksen näyttöä siitä, että juuri koulunkäyntivaikeudet, peruskoulun heikko suorittaminen ja jatkokoulutuksen puute voivat johtaa yksittäisen ihmisen kohdalla kumulatiiviseen syrjäytymisriskiin. (Myrskylä 2011; Myrskylä 2012.) Asunnottomuustutkimuksessa ei ole kuitenkaan systemaattisesti käsitelty esimerkiksi peruskoulun käymisessä ilmenneiden vaikeuksien ja asunnottomuuden välistä suhdetta. Koulua ja koulunkäyntiä koskevien tutkimusten pohjalta on helppoa todeta, että tuota suhdetta kannattaisi tutkimuksellisesti syventää. Ymmärtämällä entistä paremmin yksittäisten koulunkäyntivaikeuksien ja kasvuympäristön sekä asunnottomuuden yhteyksiä ymmärrettäisiin luultavasti syvemmin myös niitä ongelmia, joita ilmenee niillä nuorilla aikuisilla, jotka ajautuvat toistuvaisasunnottomiksi.

Heikko työmarkkina-asema ja asunnottomuusriski

Anna-Maija Josefssonin (2007) asunnottomia nuoria aikuisia koskevassa pro gradu - tutkielmassa asunnottomia yhdistivät lastensuojelutausta, työttömyys, päihdeongelmat ja tilapäinen majailu kaverien ja tuttujen nurkissa. Tuija Pakarisen (2011) pro gradu - tutkielmassa kuopilaisten alle 25-vuotiaiden nuorten eräs yhdistävä tekijä oli heikko työmarkkina-asema. Heikko peruskoulutus, jatko-opintojen keskeyttäminen sekä työttömyys rakentuivat huono-osaisuuden poluksi, joka päättyi asunnottomuuteen.

Pekka Myrskylän (2011) tutkimuksen mukaan vakavimman ytimen työttömistä muodostavat nuoret, jotka eivät käy töissä, mutta eivät myöskään näy missään tilastoissa. Yksikään viranomainen ei kykene tarkkaan kertomaan, keitä nämä 32500 nuorta ovat ja mitä he tekevät. Samaan aikaan on tiedossa, että yksi vuosi poissa työelämästä tai opinnoista vähentää jatkotutkintojen suorittajia siten, että vain 40 prosenttia heistä suorittaa myöhemmin jatko-opinnot.

Työttömyysriski kasvaa erityisesti sellaisilla nuorilla, joiden peruskoulutus jää kesken, arvosanat jäävät alhaisiksi tai jatkokoulutus jää suorittamatta. Näiden epäonnistuneiden koulutuspolkujen taustalla voi olla useita eri syitä, jotka eivät johdu pelkästään koulutusjärjestelmästä. Tutkimusnäyttöä on olemassa mm. siitä, että vanhempien matala kulutustaso ja muu huono-osaisuus periytyvät sosiaalisten ja psykologisten mekanismien kautta. Koulutushalukkuus vähenee nopeasti iän lisääntyessä. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012, 17.)

Yleisemmällä tasolla tiedetään, että lastensuojelun asiakkaat, yksinhuoltajaperheiden lapset, terveysongelmista kärsivien vanhempien lapset sekä maahanmuuttajat ovat esimerkkejä kaikkein haavoittuvimmista ryhmistä aikuisuuden selviytymisen kannalta. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat kouluttamattomat, sairaat ja vammaiset, vaikeasti työllistyvät, pitkäaikaistyöttömät ja mielenterveyden häiriöistä kärsivät nuoret sekä nuoret aikuiset. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012, 17.)

Asunnottomuusriski ja heikko työmarkkina-asema kytkeytyvät huono-osaisuuden ketjussa yhteen. Monista muistakin asunnottomuustutkimuksista esiin nousevissa riskiolosuhteissa tai -tekijöissä työttömyys tai heikko työmarkkina-asema ovat todennäköisesti syytä jostain pidemmästä ja perusteellisemmasta prosessista, jonka kumulaatiopiste on koulutuksen keskeyttäminen. Työttömyyden ja asunnottomuuden välinen yhteys korostuu asunnottomuusriskin osalta erityisesti silloin, kun nuori on

itsenäistymässä kotoa tai lastensuojelun sijoituksesta. Jos peruskoulu on jäänyt kesken tai peruskoulun yläkoulun päästötodistuksen keskiarvo on alhainen, on jatkokoulutuspolkujen rakentaminen todennäköisesti vaikeaa. Myös huonot peruskoulukokemukset, oppimisvaikeudet sekä sosiaalisen tuen puute vaikeuttavat hakeutumista jatkokoulutukseen. Ajautuminen pitkäaikaistyöttömäksi alle 25-vuotiaana todennäköisesti lisää riskiä ajautua pitkäksi aikaa minimisosiaaliturvajärjestelmän varaan ja tätä kautta useiden sellaisten yhteiskunnallisten mekanismien piiriin, jotka lisäävät riskiä syrjäytyä ja ajautua asunnottomaksi.

Lastensuojelutausta vaikuttaa aina aikuisikään asti. Kaltoin kohdellut ja sijoitetut lapset ja nuoret selviytyvät muuta väestöä heikommin myös aikuisena. Tämä näkyy tavallista suurempana rikollisuutena, päihteidenkäyttönä, seksuaalisena riskikäyttäytymisenä, itsetuhoisuutena sekä suurempana kuolleisuutena. Lastensuojelutaustan on todettu näkyvän aikuisena muuta väestöä useammin toimeentulotukiasiakkuutena ja pitkäaikaistyöttömyytenä. (Kestilä ja Paananen ym. 2012.)

Asunnottomuuden ja työttömyyden välistä suhdetta tulisi tarkastella myös siten, että näiden kahden ilmiön välillä tarkastellaan niitä sosiaalisia, psykologisia ja rakenteellisia tekijöitä, jotka koskevat lapsia ja nuoria peruskouluikäisinä. Peruskoulumenestyksellä on selkeä yhteys henkilön aikuisiän työmarkkina-asemaan. Toinen näkökulma on tarkastella asunnottomuutta ja työttömyyttä aikuistumisen ja itsenäistymisen yhteydessä, mikä näyttää olevan suomalaisen asunnottomuustutkimuksen paikannus-tapa. Tämän tutkielman yhteydessä on kuitenkin hedelmällistä kääntää tarkastelu lapsuuteen ja teini-ikään, jossa ennaltaehkäisevän työn mahdollisuus on olemassa.

Asunnottomuustutkimuksen tulisi valaista laajemmin sosiaalisen perimän, lastensuojelutaustan ja peruskoulussa ilmenevien koulunkäyntivaikeuksien taustaa. Näin päästään aidosti sellaisen tiedon ja ymmärryksen äärelle, jonka avulla voidaan ennaltaehkäistä myös asunnottomuusriskiä.

Sukupuoli ja asunnottomuusriski

Miehet ja naiset ovat eri tavoin edustettuina huono-osaisuutta kuvaavissa tilastoissa. Valtaosa asunnottomista on miehiä. Keskeiset riskitekijätilastot paljastavat, että riskitekijät keskittyvät miehille ja naisille eri tavoin myös tilastollisella tasolla. Lapsuuden ja nuoruuden aikaa tarkastellessa havaitaan, että 15–25 -vuotiaat tytöt saavat psykiatrasta erikoissairaanhoidoa poikia enemmän. Naisilla yleisin syy osastohoitoon on masennus. Miehillä osastohoitojen pääasiallisina syinä ovat alkoholihäiriöt. Tässä tilastossa on merkille pantavaa se, että miehet ajautuvat osastohoitoon naisia enemmän 25–29 -vuotiaina. Tämä tilastollinen ero diagnoosien ja ikäkausien välillä kuvanee jollakin erityisellä tavalla sukupuolten oireilua ja vaikeuksia elämässä laajemminkin kuin psyykkisten vaikeuksien saralla.

Sosiaalisten ongelmien kasaantumisessa on sukupuolille tyypillisiä eroja. (Rönkä 1995, 11) Tämä johtuu siitä, että tytöt ja pojat reagoivat eri tavoin elämänvaikeuksiin. Miehet reagoivat vaikeuksiin alkoholin ongelmakäytöllä ja aggressiivisella käytöksellä. Naiset reagoivat vaikeuksiin sisäisesti ahdistumalla ja passivoitumalla epäonnistumisten traumatisoimina. Tämä logiikka kuvaa hyvin kummallekin sukupuolelle tunnusomaista syrjäytymisen mekanisme. Logiikan toimivuutta voi tutkia siten, että tilastoja tarkastellaan ulkoisten ja sisäisten oireiden ja käyttäytymisseurausten kautta. Seuraavat tilastot kertovat, että naiset ajautuvat kantamaan yksinhuoltajien vastuuta, he kärsisivät nuoruusiästä alkaen poikia enemmän masennuksesta ja ahdistuksesta sekä he ovat lähisuhdeväkivallan uhreja. Miesten oireilu näkyy enemmistönä tilastoissa, jotka kuvaavat käyttäytymisoireita, nuorisorikollisuutta, päihteiden ongelmakäyttöä, itsetuhoisuutta jne.

Johtopäätökset

Tutkimuskirjallisuuden mukaan sosiaalinen perimä ei tarkoita geneettistä perimää, vaan sosiaalispsykologista prosessia lapsen ja vanhempien välillä. Tämä merkitsee sitä, että emme puhu asunnottomuuden tai huono-osaisuuden periytymisestä väistämättömänä prosessina, vaan voimme vaikuttaa siihen, ettei yksikään lapsi tai nuori jää pelkästään yhdenlaisten arvojen ja asenteiden varaan. Laajasti tulkittuna sosiaalisella perimällä on jopa yhteys kehittyvän lapsen neurologisiin valmiuksiin käsitellä

mm. tunteita sekä saavuttaa oman ikänsä mukainen kehitystaso. (mm. Isosävi & Lunden 2013, 371-382; Mäkelä 2003, 14-43.)

Ammattilaisten vastauksissa kysymykseen asunnottomuusriskistä tulevat selkeästi esille juuri haavoittavan lapsuuden ja nuoruuden ajan merkitykset myöhemmälle kehitykselle. Lapsuuden ajan vakavimpia riskejä ovat tutkimusten mukaan esimerkiksi huostaanottojen ja kodin ulkopuolelle sijoittamisen taustalla olevat ilmiöt, kuten perheväkivalta, seksuaalinen hyväksikäyttö ja muu kaltoinkohtelu sekä kasvatukselliset vaikeudet. Tätä näkemystä tukee myös tutkimuskirjallisuus. Lapsen elämässä varhaislapsuudesta kouluikään on paljon pelissä. Tämä varhainen aika elämästä vaatii paljon vanhemmilta tai kodin ulkopuoliselta kasvuympäristöltä, jossa lapset elävät.

Tutkimuskirjallisuuden mukaan juuri vanhemmuusdynamiikan laatu ja tapa sekä perheen sosiaalinen eheys vaikuttavat olennaisesti lapsen tulevaan elämään nuorena ja aikuisena. Tämä osa elämää voi jättää pahimmassa tapauksessa mm. neurologisia ongelmia, tunnehallinnan vaikeuksia, ylipääsemättömiä traumoja, mielen sisäisiä epäonnistumisen kokemuksia sekä ahdistusta ja masennusta. Samankaltaisia päätelmiä lapsuuden ja nuoruuden ajan traumoista ja niiden heijastumisesta myöhemmän syrjäytymiseen on esitetty mm. Vamos-erityisnuorisotyön palveluita käyttävien syrjäytyneiden nuorten elämästä. Heillä nämä kokemukset näkyvät myöhemmässä elämässä kiusaamisena, epäonnistumisina ja häpeän kokemuksina. Tutkimuksessa nämä kokemukset yhdistetään oppimisvaikeuksiin, koulukiusaamiseen ja yksinäisyyteen. 21 prosentilla tutkittavista oli huostaanottotausta ja 26 prosenttia oli ollut viimeisen kymmenen vuoden aikana eripituisia aikoja asunnottomana. (Alanen ym. 2014, 16, 17, 23.)

Miisa Törölä (2013, 91-202) tutkimuksessa oikeuspsykiatristen potilaiden sosiaalisesta taustasta kuvataan tutkittavien lapsuudenkodin ongelmia. Tutkittavien kodissa oli lapsena ollut päihdeongelmia, taloudellisia vaikeuksia ja perheväkivaltaa. Heidän vanhemmillaan oli alhainen sosiaaliekonominen asema sekä oman kasvuajan yhden vanhemman kotitalous. Tutkimus osoittaa selkeästi, että erittäin vaikeasti syrjäytyneiden ihmisten taustalla on heikko sosiaalinen kasvualusta. Oman aikuisiän huono-osaisuuden taustaselittäjinä lapsuuden ajasta olivat useimmilla vanhemman tai vanhempien ongelmallinen päihteidenkäyttö sekä vain yhden kasvatuksesta vastaavan vanhemman läsnäolo.

Suomalainen asunnottomuustutkimus tunnistaa asunnottomien henkilöiden lapsuuden mikrososiologiset olosuhteet heikosti. Kodin osalta sosiologian kapeaa tarkastelukenttää ovat pohtineet mm. Asko Suikkanen ja Marika Kunnari (2010, 59-80). Viittaukset lastensuojelutaustaan ovat yleisin yksityiskohta, joka hahmottuu asunnottomien lapsuusajasta. (mm. Pakarinen 2011; Josefsson 2007; Lehtonen & Salonen 2008). Lastensuojelutausta ei ole kuitenkaan niin tarkka ja kokoava käsite, että sen kautta voisi jäsentää jotain yksityiskohtaista tietoa asunnottomien henkilöiden lapsuuden biologisesta perheestä tai lastensuojeluprosessista. Kati Katajan (2012) tutkimuksen havainnot tukevat näkemystä, että lastensuojelutausta ei ole tarkkarajaista edes viranomaispäätösten valossa ja lapsen elämänpiirin olosuhteita on vaikea paikantaa yksiselitteisesti. Myös lastensuojelun avohuollon perusteet tukitoimien tarjoamiselle ovat todella kirjavat (ks. esim. Heikkinen 2007, 27-33). Lastensuojelutaustakäsitteen sisälle mahtuvien hyvin erilaisten olosuhteiden jäsentäminen tuo asunnottomuustutkimukselle vaikeuden määritellä sellaisia muuttujia, jotka voisivat olla tilastollisesti yhteydessä asunnottomuuteen. Tämä lienee syynä sille, että asunnottomuustutkijat viittaavat lastensuojelutaustaan vain pintapuolisesti.

Tutkimuksellisesti näyttää siltä, että ns. ulkoisen väylän ongelmat eli erilaiset yksittäiset ongelmat alkavat kasaantua uusien ongelmien lisäksi usein niille yksilöille, joilla on heikot lapsuuden ajan lähtökohdat. Perheen sosioekonominen asema eli tulojen ja koulutuksen sekä sosiaalisen pääoman vaikutus alkaa näkyä myös nuoren elämässä monella tavalla. Osa nuorista on elänyt jo lapsuutensa lastensuojelun sijoittamana kodin ulkopuolella. Jo pelkkä kasvuympäristön muutos näyttää vaikuttavan nuorten itsenäistymiseen. Tutkimukset eivät kerro, miksi näin tapahtuu. Kuitenkin perustavanlaatuisen ero hyvinvoivien ja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten välillä ilmenee siinä vaiheessa, kun heidän peruskoulunsa loppuu ja osa siirtyy jatko-opintoihin. Näitä eroja on saanut kuvatuksi Reija

Paananen työryhmineen (2012) tutkimuksessaan Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa. Saman aineiston, mutta eri tutkimuksen tulosten mukaan suomalaisten nuorten erot näkyvät erityisesti kodin ulkopuolelle sijoitettujen elämässä (ks. Kestilä ym. 2012; Paananen ym. 2012; Heino 2007).

Nuoruusajan riskeinä nousivat esiin myös teini-ikäisten varhainen ja tiheä päihteidenkäyttö, päihdehäiriöiden liitännäissairauksien, kuten masennuksen ja ahdistusoireiden, rooli haavoittavana tekijänä tai riskitekijänä. (mm. Pitkänen & Pulkkinen 2003; Lehto-Salo & Marttunen 2006) Myös lapsuusiässä esiintyvä käytöshäiriöihin johtava aggressiivisuus nousi esiin jopa aikuisiän huono-osaisuutta selittävänä tekijänä (Honkinen 2010; Pulkkinen 1997; Kokko 1999).

Nuorten aikuisten osalta pro gradun kyselyyn vastaajat (ammattilaiset) nimesivät asunnottomuutta ennustavaksi riskiksi sen, että nuorella ei ole jatkokoulutus suunnitelmia peruskoulun jälkeen. Ennaltaehkäisyosalta he ehdottivat, että riskitautisille nuorille tarjottaisiin asumisneuvontaa. Itsenäistymisvaiheessa oleville nuorille aikuisille toivottiin ohjauksellista tukea ensimmäiseen asuntoon muuttaessa. Myös maksuhäiriömerkintää pidettiin asunnottomuutta ennustavana riskinä.

Vastaajien näkemykset asunnottomuuden syistä ja asunnottomuuden luonteesta ovat samansuuntaisia kuin tutkimuskirjallisuuden. Tutkimuskirjallisuus jäsentää kuvaa siten, että osalle teini-ikäisistä on jo kasaantunut sellaisia syrjäytymisen alueita, jotka vaikuttavat heidän itsenäistymiseensä ja aikuisuuden aikaisiin riskeihinsä. Näitä ovat mm. kodin ulkopuolella asuminen, päihdeongelmat, ihmissuhdevaikeudet, nuorisorikollisuus, koulunkäyntivaikeudet ja jatko-opintojen puute. Voidaankin tiivistää, että tutkimus osoittaa huono-osaisuuden kasaantuvan ja näiden kasaantumistekijöiden jatkuvan aikuisuuteen asti. Lastensuojelutautisilla ja sopeutumattomilla nuorilla on tutkimuksen mukaan erityisen suuri riski syrjäytyä. Koska kirjallisuudessa esiintyy runsaasti erilaisia muuttujia, joilla voi olla yhteys aikuisiän asunnottomuuteen, oli keksittävä tapa, jolla näitä olosuhteita ja tekijöitä luokitellaan ilmiön haltuun ymmärtämiseksi.

Tähän tarkoitukseen sopi erityisen hyvin Anna Röngän (1999) kehittämä syrjäytymismalli, joka mahdollistaa yksilöllisten ja rakenteellisten tekijöiden tarkastelun ilman, että pitäisi kiistellä siitä, kumpi näistä tekijöistä on olennaisempi. Molemmat mahtuvat tarkasteluun. Rönkä jakaa syrjäytymisen kolmeen eri lajiin tai luokkaan: sisäinen väylä, ulkoinen väylä sekä käyttäytymisen haavoittavuus.

- Sisäisellä väylällä tarkoitetaan yksilön kokemusta itsestään ja mahdollisuuksistaan, traumoja jne.
- Ulkoisella väylällä tarkoitetaan erilaisten elämäntapahtumien kietoutumista ja kasautumista toisiinsa, mm. koulunkäyntivaikeuksien heijastumista myöhemmin heikkoon työmarkkina-asemaan (ongelmien kumuloituminen).
- Käyttäytymisen haavoittavuudella tarkoitetaan sellaista aggressiivista käytöstä, joka johtaa hankaluuksiin, tai päihdeongelmaa, joka vaikuttaa pysyvästi yksilön sosiaalisen verkoston toimivuuteen jne. Nämä luokat eivät sulje toisiaan täysin pois. Tästä esimerkkinä voisi pitää vaikkapa lastensuojelutautisan (laitossijoitus) merkitystä aikuisiän syrjäytymisriskiin. Sijoitus voi itsessään olla haavoittava, mutta myös kokemus omasta elämästä historiallisena prosessina voi olla sisäisen väylän mukainen kokemus vaikkapa heikkona koherenssin tunteena (mm. Honkinen 2009).

Toinen tutkimuksesta esille noussut jäsennyväline riskien ja olosuhteiden laadulliselle tarkastelulle on Lea Pulkkinen (2011, Oulun seminaari) esittämä. Pulkkinen jäsentää läheisten ja kaukaisten riskien olemusta siten, että läheisten riskien puuttuessa etäiset riskit eivät ole niin vaarallisia yksilölle kuin sellaiselle henkilölle, jolla läheiset riskit ovat olemassa. Läheisillä riskeillä viitataan perheeseen tai muihin välittäviin ja tukeviin ihmissuhteisiin. Etäiset riskit ovat tulonsiirtoja, hyvinvointipalveluita jne.

Kun Röngän (1999) ja Pulkkinen (2011) jäsennykset yhdistetään, voidaan yksilön elämää suhteessa asunnottomuusriskiin tarkastella tavalla, joka antaa selkeästi nykytilaa enemmän mahdollisuuksia analysoida taustatekijöiden, olosuhteiden ja riskien vaikutusta asunnottomuuden todennäköisyyteen.

Malli mahdollistaa myös tutkimuskirjallisuudesta esiin nousevan yksilön elämänhistoriallisuuden merkityksellisuuden pohtimisen. Myös sukupuolen erityisyys voidaan ottaa uudella tavalla huomioon, jos hyödynnetään Lea Pulkkinen aloittaman Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksen tuloksia ja yhdistetään ne Riitta Granfeltin (1998, 2004, 2013) tutkimuksiin naisten kodittomuudesta.

Eräs mielenkiintoinen asunnottomuusriskiä koskeva tieto paljastuu Juha Klemelän (2007) tekemästä julkaisemattomasta tilastollisesta tutkimuksesta, joka koski 344 asukasta, jotka olivat Nuorisoasunto- liiton ja sen jäsenjärjestöjen tuetun asumisen piirissä. Klemelän mukaan asuminen ja asumisen tavoitteiden saavuttaminen toteutui parhaiten niillä, jotka muuttivat suoraan vanhempien luota asumaan itsenäisesti. Heikoimmin asuminen ja asumisen tavoitteet toteutuivat tutkimuksen mukaan niillä, jota muuttivat nuorisoasuntoihin kadulta tai rappukäytävistä. (Kivelä 2009, 32). Tämä tutkimuslöytö todistaa sen, että kasautuneen syrjäytymisen dynamiikka rakentuu usein siten, että jo olemassa oleva syrjäytymisen piste muodostaa uuden syrjäytymisen syventymisen pisteen.

Yksittäisten tulosten tarkastelussa on vältettävä yksinkertaistamista. Yksilön elämän tyypistäminen muutaman selittävän muuttujan varaan voi tuottaa epäluotettavan kuvan todellisuudesta. Tämän vuoksi asunnottomuustutkimuksissa (mm. Kostainen & Laakso 2012; Lehtonen & Salonen 2008) esiintyvät jäsenyydet, kuten siirtymien epäonnistuminen, eläminen instituutioissa, sairastuminen tai riippuvuus saattavat kuvata yksilön syrjäytymispolkua asunnottomuuteen onnistuneemmin kuin pelkkä yksittäisten riskitekijöiden asettaminen tärkeysjärjestykseen. Mutta koska kyseessä on sosiaaliseen pääaineeseen laadittava pro gradu -tutkielma, on tutkielman tekijällä suoranainen velvollisuus avata konkreettisia yksityiskohtia, joiden kautta syrjäytymisen eri vaiheita voidaan tutkia ja asunnottomuusriskin alaisia ihmisiä tunnistaa ajoissa.

Asunnottomuusilmiön kanssa työskentelevien ammattilaisten vastaukset antavat liian pelkistetyn kuvan asunnottomuuden varhaisista riskitekijöistä ja olosuhteista. Vastaajien informantin roolin merkitystä voi vähentää se, että lomakekysely ei antanut mahdollisuutta vastata kysymykseen asunnottomuusriskeistä ja olosuhteista laaja-alaisesti siten, että vastaajat olisivat voineet yhdistää vastauksiinsa myös rakenteellisia tekijöitä. Rakenteelliset sekä yksilölliset ja kasvutekijät eivät erotu selkeästi syy-yhteyksien tasolla siten, että ne voitaisiin erottaa toisistaan todellisessa elämässä. Asunnottomuuden riski- ja olosuhtetekijöitä analysoitaessa ja sovellettaessa on oltava erityisen lähdekriittinen ja muistettava, että ilman pitkäjänteistä tutkimusaineistoa vertailukelpoisilla aineistoilla ei synny edes tilastollisia totuuksia, joihin kannattaisi nojata.

Mari Suonio ja Ulla Kuikka (2012, 223-246) ovat jäsentäneet asunnottomien ja eri toimijoiden kertomuksia ja tulkintoja asunnottomuudesta. Tutkimukseen sisältyy laajasti asunnottomuusalan ammattilaisten ja suomalaisen asunnottomuustutkimuksen parissa 2010-luvulla yleistynyt jäsenyys asunnottomuutta edeltävästä tutkimuksellisesta ajankohdasta eli ns. PRE-vaiheesta. PRE-vaiheella tai -ajan- jaksolla tarkoitetaan aikaa ennen asunnottomuutta. Tämä asunnottomuutta ennaltaehkäisevä vaihe kuvataan usein kuuluvaksi ajanjaksoon, jolloin pyritään vaikuttamaan elämänkaaren vaiheeseen, jossa on siirrytty nuoreen aikuisuuteen. Usein tämä tarkoittaa ennaltaehkäisevässä mielessä mm. vuokratien ehkäisemistä ja asumisneuvonnan tarjoamista nuoren aikuisen tueksi.

Käsillä olevan pro gradu -tutkimuksen tulosten valossa voidaan kuitenkin perustellusti todeta, että vallalla oleva käsitys asunnottomuutta edeltävästä ajankohdasta tulisi ulottaa nykyistä varhaisempaan ajankohtaan, jossa ennaltaehkäisyllinen tarkastelu tavoittaisi teini-ikäiset 15–16 -vuotiaat nuoret. Tulosta tukee myös tutkimus nuorten aikuisten asunnottomuutta ennustavista tekijöistä peruskoulun viimeisellä luokalla (Fröjd ym. 2012, 232–246).

Tutkimustulosten hyödyntämisestä

Tutkimustuloksia on mahdollista hyödyntää monella tavalla. Seuraavassa on muutamia ehdotuksia: Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn ajallinen tarkastelu ja toimenpiteet tulisi siirtää täysi-ikäisistä nuorista aikuisista teini-ikäisiin yläkoululaisiin. Sari Fröjd työryhmineen (2012) on kyennyt osoittamaan,

että asunnottomuusriskin omaavilla on vertailuryhmään nähden enemmän yksittäisiä riskitekijöitä. Tutkimuksen ongelmia ovat sen oletukset osoitteettomuudesta ja taustamuuttujien vaikeasti hahmotettava luonne vastaajille.

Tutkimus olisi toistettava suuremmalla otosjoukolla eri puolilla maata. Riskitekijöitä tulisi myös avata laajemmin julkisuuteen, jotta riskikuvauksia voitaisiin suhteuttaa muuhun syrjäytymistutkimukseen. Tämän yksittäisen tutkimuksen lisäksi on olemassa laajaa näyttöä siitä, että lastensuojelun huostaan otetuista osa kuuluu riskiryhmään. Tämä väestöryhmä olisi myös mahdollista tavoittaa ennen aikuisuutta.

Jari Karppisen ja Peter Fredrikssonin (2014, 28) epävirallisessa luonnoksessa uudeksi Aune-pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaksi on esitetty näkemys siitä, mitä ovat asunnottomuuden riski- ja suojatekijät. Useimmat riskit koskevat rakenteellisia riskejä, kuten mm. riittävä määrä kohtuuhintaisia asuntoja. Yksilötason riskejä on kuvattu kohtuullisen monipuolisesti. Ohjelmaluonnoksen analyysiä täydentämään tarvittaisiin yhteisvaikutusta kuvaavia yksilö- ja yhteiskuntatason tarkasteluja. Asunnottomuuden riskit ilmenevät jo yläkouluikäisillä, joten käytössä olisi oltava myös välineet tarkastella tuon ikäluokan riskiryhmiin kuuluvien taustatekijöitä. Ehkäisevässä jäsennyksessä voitaisiin esimerkiksi Anna Röngän (1999) mallin mukaisesti asettaa riskit ja suojaavat tekijät sisäiselle ja ulkoisen väylälle sekä haavoittavan käytöksen alueelle. Kun asunnottomuutta tarkastellaan ennen aikuisuutta, tarkastelunäkökulmat muuttuvat. Tähän muutokseen tulisi heti kansallisessa työssä ryhtyä.

Asunnottomuutta koskeva pitkittäistutkimus

Suomeen tulisi laatia eri asunnottomuusryhmiä koskeva pitkittäistutkimus. Asunnottomien vähäisestä määrästä ja verrattain lyhyestä asunnottomuuden kestosta johtuen asunnottomuuden tutkimus voisi olla osa laaja-alaisempaa kumulatiivisen syrjäytymisen kansallista tutkimusohjelmaa. Tässä tutkimuksessa tulisi hyödyntää laadullista tietoa siten, että asunnottomuuden taustatekijät erottuisivat nykytilaa paremmin asunnottomuuden laukaisevista syistä, kuten avioeroista, määräaikaista vuokrasopimuksista ja asumishäiriöistä. Asunnottomuuden eri muodot tulisi kyetä erottamaan jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa siten, että toistuvasti asunnottomaksi ajautuvat henkilöt ovat tutkimuksen erityisen analyysin kohteena. Tutkimuksen tulisi erotella eri tutkimusmetodein asunnottoman oma kokemus elämänsästä (ns. sisäinen väylä), itseään ruokkivat ulkoiset syyt, kuten esimerkiksi heikko koulumenestys suhteessa heikkoon työmarkkina-asemaan sekä omasta käyttäytymisestä aiheutuvat vaikeudet (ns. haavoittava käytös).

Tutkimuksen erityistavoitteena olisi tuottaa tietoa lapsuudenajasta yhdistämällä rekisteriaineistoja ja koetun hyvinvoinnin tutkimusmenetelmiä. Näin voitaisiin paikantaa perhe- ja kasvuympäristöön liittyviä erityisen merkittäviä seikkoja, joilla on oletettavasti erittäin pitkäkestoinen vaikutus yksilön toimintakykyyn ja toimintavoimaan vielä aikuisiässä.

Tutkimushankkeen tulisi hyödyntää ainakin Lapsesta aikuiseksi -tutkimusta (Pulkkinen ym. 1997) ja Kansallinen syntymäkohortti 1987 –tutkimusaineistoa (Paananen ym. 2012). Näiden tutkimushankkeiden havaintoja on hyödynnetty laajasti tässä pro gradu -tutkimuksessa, mutta pitkittäistutkimusasetelman valmistelussa voisi olla erityisen arvokasta hyödyntää olemassa oleva ainutlaatuinen tutkimusosaaminen.

Pirjo Pölkin (2008) mukaan lastensuojelun vaikuttavuutta on tutkittu vähän Suomessa. Voidaankin kysyä, miten voimme rakentaa kuvaa kumulatiivisen syrjäytymisen dynamiikasta, jos jokin yhteiskunnallisesti merkittävä prosessi (interventio) on tietoisuutemme ulkopuolella. Pölkin mukaan lastensuojelun asiakkaat voivat aikuisiässä keskimääräistä huonommin. Tämä näkyy siten, että he sairastavat vertailuryhmää enemmän, heillä on enemmän käyttäytymisen ongelmia ja he kokevat enemmän varhaisia kuolemia.

Kyösti Raunio (2006, 19) jäsentää syrjäytymistä sosiaalityön kysymyksenä. Raunio löytää seuraavia ryhmittelyjä, jotka ilmaisevat, mistä näkökulmista syrjäytymistä useimmiten tarkastellaan: 1) Syrjäytyminen yksilöiden hyvinvoinnin ongelmana; 2) syrjäytymisen suhde marginalisaatioon; 3) syrjäytymisen syrjäyttämisenä; 4) syrjäyttäminen yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävien siteiden heikkoutena ja 5) syrjäytymiseen kohdistuva toiminta erilaisilla tasoilla. Raunion jäsenyyksestä on helppo oivaltaa, että useimmiten syrjäytymisen tarkastelussa on kyse yhteiskunnan ja yksilön välisestä suhteesta. Tämä suhde näyttää olevan olemassa myös siinä tapauksessa, että syrjäytymistä tarkastellaan marginalisaation kysymyksenä mm. valtaväestön ja sen ulkopuolella elävien ihmisten suhteena. Tämä näkyy vaikkapa asunnottomien naisten häpeän tunteina suhteessa valtaväestön naisiin. Suhde valtaväestön laitamilla tai ulkopuolella ei välttämättä koske vain toista osapuolta, vaan molempia osapuolia.

Viime vuosina Suomeen lanseerattu Asunto ensin -periaate vastaa jollakin tasolla tähän erityisen vaikeassa asemassa olevien asunnottomien elämän turvaamiseen. Tässä mallissa ihmiselle taataan vuokrasuhde omaan asuntoon ilman, että asuminen olisi sidottu tukeen, jota asukkaalle tarjotaan. Toki todellisuus on paljon monimutkaisempi, ja on niin, että vaikeista sosiaalista ongelmista kärsivä henkilö todennäköisesti menettää asuntonsa tavalla tai toisella esimerkiksi asumishäiriöiden tai maksamattomien vuokrien vuoksi. Vain sellaiset asuinyhteisöt, joissa vuokranantajalla on käytössään tavallista suurempi kassa, jolla se voi tarjota tukea oireilevalle asukkaalle tai jolla vuokranantaja voi toistuvasti korjata ilkeiden vaurioittamaa kiinteistöä, voivat turvata myös sellaisten henkilöiden asunon, jotka eivät sopeudu ns. valtaväestön asuinkulttuuriin.

Työelämä ja sosiaalityön koulutus yliopistossa ovat henkilökohtaisesti antaneet eväitä tarkastella syrjäytymistä hyvin laaja-alaisesti. Tämän sisäistetyn ymmärryksen vuoksi olen halunnut kysyä itseltäni, miksi asunnottomuutta tai muuta vakavaa syrjäytymistä ratkaistaan vain asiantuntijatyönä. Miksi suurella yleisöllä, ns. valtaväestöllä, ei näytä olevan muuta roolia asunnottomuuden ehkäisemisessä kuin veronmaksajan rooli? Entä asiakkaat, jotka ovat usein hyvin syrjäyttävien ja poiskäännyttävien rakenteiden uhreja, miksi he tuntuvat olevan aivan voimattomia oman asemansa parantamisessa? Onko mahdollista, että yhteiskuntapolitiikassa ei ole todellisia väyliä vaikuttaa syrjäytettyjen asemaan?

Sisäinen väylän mukainen syrjäämisen muoto

(koskee erityisesti tyttöjä ja miehiä)

- Traumat ja biopsykologisen kehitystason viivästymät
- Heikko sosiaalinen perimä (asenteet ja arvot)
- Perheen sisäinen haavoittava dynamiikka (perheväkivalta, kaltoin-kohtelu, vanhempien ongelmallinen päihteidenkäyttö)
- Psykkiset ongelmat, heikko koherenssin tunne, kapea sosiaalinen pääoma, traumat

Käyttäytymisen haavoittuvuus

(koskee erityisesti poikia ja miehiä)

- Sopeutumisvaikeudet mm. vääränlainen aggressiivisuus ja käytöshäiriöt
- Varhainen ja tiheä päihteidenkäyttö teini-iästä alkaen
- Kiusaaminen ja koulunkäyntivaikeudet
- Tunnehallinnan ongelmat ja kognitiiviset vaikeudet

Ulkoisen väylän mukaiset tekijät

- Sijoitus lapsuuden kodin ulkopuolelle (myös historiallinen stigma)
- Haavoittavat ja turvattomat ihmissuhteet (lähisuhteiden laatu)
- Vanhemmaksi tuleminen ennen kuin on kykyä kantaa vastuuta lapsesta
- Heikko asema työmarkkinoilla (suhteessa odotuksiin ja vaatimuksiin)

Kyselylomake

Asunnottomuutta ennustavat riskit

Voit valita esivalintavaihtoehtoista:

A. Valitsemalla 5 esivalintaehdotusta (A-osa) **Tai** B. Ehdottamalla 5 omaa ehdotusta (B-osa) **Tai** C. Valitsemalla osan esivalintavaihtoehtoista ja täydentämällä osan itse (yhdistelmä A ja B-osasta)

Huom. Yhteensä pitää valita 5 ehdotusta.

Kysymyksen tarkoituksena on selvittää mitkä ovat vastaajien mielestä sellaisia kasautuvia yksilöllisiä tai kasvuolosuhteisiin riskitekijöitä tai olosuhteita, joilla on merkitystä aikuisiän asunnottomuusriskiin / asunnottomuuteen.

Pyydämme rajaamaan vastauksista pois selkeästi sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikkaan liittyvät riskit pois esim. asuntojen puute tai asumistuen matala taso jne.

Huom! ns. Avoimet vastauslaatikot avautuvat, kun valitset kohdan **Oma ehdotus(B-osa)**.

A-osa. Asunnottomuusriskiehdotuksia

- ☐ Äidin alhainen koulutustaso (lapsuudenaikaisessa perheessä)
- ☐ Isän alhainen koulutustaso (lapsuudenaikaisessa perheessä)
- ☐ Vanhempien riitaiset välit (lapsuudenaikaisessa perheessä)
- ☐ Perheväkivaltaa lapsuuden kodissa
- ☐ Lapsuuden tai nuoruuden aikaista seksuaalista hyväksikäyttöä lapsuuden kodissa
- ☐ Vanhempien avo- tai avioero (lapsuudenaikaisessa perheessä)
- ☐ Perheenjäsenen pitkäaikaisraus (lapsuudenaikaisessa perheessä)
- ☐ Muutto toiselle paikkakunnalle teini-iässä (lapsuudenaikaisessa perheessä)
- ☐ Vanhempien viikottainen humalahakuinen juominen (lapsuudenaikaisessa perheessä)
- ☐ Vanhempien työttömyys ja talousvaikeudet lapsuudenaikaisessa perheessä (henkisenä ilmapiirinä, arjen vaikeuksina)
- ☐ Lapsena tai nuorena koettu perheenjäsenen kuolema (ei lemmikkieläin)
- ☐ Vanhempi tuomittu rikoksesta (lapsuudenaikaisessa perheessä)
- ☐ Lapsuudenaikaisen perheen häätö lapsuuden kodista
- ☐ Lapsen tai nuoren huostaanotto ja sijoitus lapsuudenkodin ulkopuolelle
- ☐ Lapsen tai nuoren impulsiivinen persoonallisuustyyppi
- ☐ Runsaasti psykosomaattista oireilua peruskouluiässä
- ☐ Häiriökäyttäytymistä peruskoulussa
- ☐ Masennusta peruskouluaikana
- ☐ Lapsen ja nuoren lievä kehitysvammaisuus tai heikkolahjaisuus
- ☐ Oppimisvaikeuksia esim. lukihäiriö, ADHD
- ☐ Kannabiskokeiluja peruskouluiässä
- ☐ Viikottainen humalajuominen yläkouluiässä
- ☐ Alle 7 keskiarvo peruskoulun 9. luokalla
- ☐ Ei jatkokoulutussuunnitelmia peruskoulun jälkeen
- ☐ Ammatillisten opintojen keskeytyminen
- ☐ Maksuhäiriömerkintä täysi-ikäisenä
- ☐ Yleinen kyvyttömyys ja avuttomuus (jo lapsesta alkaen)
- ☐ B-osa. Oma ehdotus (vastaustila avautuu, kun rastiät tämän valinnan)

Jos valitsit kohdan Omaehdotus:

Voit ehdottaa seuraavaan kohtaan kaikki sellaiset riskit, jotka katsot merkittäväksi. **Huom. Yhteensä max. 5 ehdotusta (A ja B osat yhteensä 5 ehdotusta).** Jos valitsit 5 esivalintavaihtoehtoa, niin avoimiin vastauksiin ei enää ehdotuksia.

Sukupuolen merkitys asunnottomuusriskiin

Miten ehkäisisit asunnottomuutta?

- ☐ Panostamalla lapsuuden ja nuoruudenaikaisen masennuksen ja muiden mielenterveysongelmien tunnistamiseen ja hoitoon
- ☐ Tarjoamalla asumisneuvontaa kaikille kotoa muuttaville "riskitaustaisille" nuorille
- ☐ Antamalla erityistä ohjauksellista tukea sellaisille nuorille, jotka muuttavat laitoksesta ensimmäiseen vuokra-asuntoon
- ☐ Auttamalla yläkouluiässä riskitekiäjiä omaavien nuorten itsenäistymisessä (riskinuorten seulonta ja erityinen tukiohjelma riskiryhmään kuuluville)
- ☐ Pikavippikielto alle 25-vuotiaalle nuorille
- ☐ Asumisen tuki subjektiiviseksi oikeudeksi
- ☐ Avioero-perheiden perheneuvonnan lisääminen
- ☐ Tiedonkulun lisäämistä eri viranomaisten välille
- ☐ Vahvistamalla yhteisöllisin keinoin ongelmaperheiden vanhemmuutta
- ☐ Muu, mikä (valitsemalla tämä avautuu vastaustila)

Riskiä ja ehkäisevän työn kysymyksiä koskeva täydennys- ja perustelumahdollisuus ?

Leena Lehtonen & Ullamaija Seppälä. Kodittomuutta ja rakenteellista välinpitämättömyyttä - Lapsiperheiden epävarma asuminen Suomessa. Julkaisussa. Susanna Hyväri ja Sakari Kainulainen (toim.). Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Diakonia-ammattikorkeakoulu A TUTKIMUKSIA 39. http://asuntoensin.fi/assets/files/2016/10/Paikka_asua_ja_el%C3%A4%C3%A4_diak_2013.pdf

Artikkelissa kysymme: ”millaisten sosiaalisten mekanismien kautta lapsiperhe joutuu epävarman asumisen tilanteeseen?”. Sosiaalisella mekanismilla tarkoitamme tässä niiden kokonaisuuksien ja toimintojen yhdistelmää, joka tuottaa tietynlaisen lopputuloksen. Sosiaalista mekanismia ovat määritelleet esimerkiksi Machamer, Darden ja Craver (2000) sekä Hedström ja Ylikoski (2010). Käytämme sosiaalisten mekanismien käsitettä sen moniulotteisuuden vuoksi. Sen avulla voimme kuvata sekä yksilöllisiä että yhteiskunnallisia ilmiöitä, koska siihen sisältyvät molemmat ulottuvuudet.

Asunnottomuutta on tutkittu aikaisemmin yksilöllisten ja rakenteellisten tekijöiden kautta; se on ymmärretty moniulotteiseksi ilmiöksi, joka syntyy yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta (Mayock, O’Sullivan & Corr 2010). Rakenteellisten tekijöiden, kuten köyhyyden, kohtuuhintaisten asuntojen vähyyden ja työttömyyden, vaikutuksesta yhä useammalla on vaikeuksia hoitaa asumiseen liittyviä asioita tai kustannuksia, ja he ovat näin ollen riskissä pudota asunnottomuusjaksolle. (Metraux & Cullhane 1999.) Edellä kuvatusta joukosta jotkut ihmiset ja ryhmät ovat suuremmassa riskissä joutua asunnottomiksi yksilöllisten tekijöiden takia. Näitä yksilöllisiä tekijöitä ovat mm. perhedynamiikka ja muut vastoinikäymiset. (Rossi 1989; Wolch & Dear 1993; Metraux ym. 1999.)

Eurooppalaisessa tutkimuksessa asunnottomuuden riskitekijät on jaettu neljään luokkaan (myös Kostainen & Laakso edellä): Ensinnäkin on rakenteellisia riskitekijöitä, joihin kuuluvat mm. taloudelliset prosessit, maahanmuutto, kansalaisuus sekä asuntomarkkinaprosessit. Toiseksi on institutionaalisia riskitekijöitä, kuten olemassa olevat palvelut ja niiden huono koordinointi, tulonsiirrot, sekä erilaiset rakenteelliset prosessit. Kolmannet riskitekijät ovat ihmissuhteisiin liittyvät riskitekijät, kuten perhestatus ja ihmissuhteiden rikkoutumiset kuten erot. Neljäntenä riskitekijänä ovat yksilölliset tekijät, kuten pitkäaikaiset sairaudet, alhainen koulutustaso, addiktiot, ikä, sukupuoli ja maahanmuuttajastatus. (Edgar 2009.)

Tutkimuksissa on aikaisemminkin tuotu esille, että lapsuudenperheen vaikeat elinolosuhteet, kuten fyysinen/seksuaalinen väkivalta, huostaanotot, köyhyys ja perheen ongelmat, ovat usein nuorten asunnottomuuden merkittäviä taustatekijöitä (esim. Mayock ym. 2010; Koegel, Melamid & Burnam. 1995; Tyler, Cauce & Whitbeck 2004; Fergusun 2013.) Tyypillistä on myös ongelmien kasaantuminen elämän eri alueilla; mitä useammalla elämäalueella ongelmia oli ollut, sitä aikaisemmin ihminen jäi asunnottomaksi. Usein maahanmuuttajilla tyypillistä on syvä köyhyys ja muilla taustalla on lapsuuden muita ongelmia. (ks. Koegel ym. 1995.)

Tutkimusaineisto kerättiin haastatteluiden avulla. Haastateltavat tavoitettiin Espoon Järjestöjen Yhteisö ry:n RAY-rahoitteisesta Voimanpesähankkeesta (2009-2012), jossa tehtiin intensiivistä tukityötä perheiden kanssa, joilla on asumisessa pulmia. Hankkeen kohderyhmänä olivat häättöuhan alla olevat lapsiperheet, vaikka asiakkaina oli myös muita ryhmiä, kuten asunnottomia perheitä. Kaikki haastateltavat ovat espoolaisia. Haastateltaviksi valittiin mahdollisimman erilaisia henkilöitä mm. iän, sukupuolen ja pääasiallisen tulonlähteen mukaan.

Haastattelut olivat luonteeltaan elämäkerrallisia, koska niiden avulla haluttiin tutkia miten koko elämän tapahtumat vaikuttavat epävarman asumisen tilanteen syntymiseen. Haastateltaville kerrottiin, että tavoitteena oli tutkia sitä, miksi lapsiperheet joutuvat näihin tilanteisiin. Haastatteluissa kartoitettiin ensin nykyinen tilanne ja erityisesti epävarman asumisen tilanne. Tämän jälkeen elämäkerrallista haastattelua jatkettiin kysymällä ”mistä olet kotoisin?”. Haastattelijalla oli löyhä kysymysrunko koskien epävarman asumisen tilannetta, lapsuutta ja aikuisuutta, eli haastattelu oli puolistrukturoitu. Tavoitteena oli huomioida elämäntarinaan esille tulevia epävarman asumiseen johtavia riskitekijöitä tai niiden puutteita (vrt. Bassuk ym, 243). Haastateltavan kertoessa elämäntarinaansa haastatteli teki teemoista täsmentäviä ja lisäkysymyksiä. Perusajatuksena on, että elämäntarinan kautta kertoja tarkastelee elämäänsä omasta näkökulmastaan sekä selvittää suhdettaan siihen. (Hirsjärvi & Hurme 2009, Merton, Fiske & Kendal 1956, 3-4) Koska toinen kirjoittajista on seurannut ja työskennellyt perheiden kanssa jatkuvasti, on aineistonkeruussa myös etnografisia piirteitä (ks. Lehtonen ym. 2013).

Tutkimuskysymykseen ”millaisten sosiaalisten mekanismien kautta lapsiperhe joutuu tilanteeseen, jossa asuminen on epävarmaa?” vastaamme tarkastelemalla kerrottuja elämäntarinoita ja etsimällä niistä kuvauksia sosiaalisista mekanismeista. Sosiaalisen mekanismin liittyy ajatus siitä, että tapahtuman taustalla on tiettyjä tapahtumia (tapahtumaketjuja) ja mekanismeja ja tapahtumaa selitetään näiden mekanismien kautta (ks. esim. Elster 1989).

Haastatteluaineisto litteroitiin ja analysoitiin Atlas-Ti ohjelmalla. Aineistoa teemoiteltiin ohjelman avulla eri elämänjaksoihin ja niissä esille tulleisiin alakategorioihin, esimerkiksi ”positiiviset lapsuudenkokemukset” ja ”negatiiviset lapsuudenkokemukset” tai ”työhistoria”. Tämän jälkeen valittiin tutkimuskysymyksen kannalta oleellisia teemoja tarkempaan tarkasteluun ja analysoitiin teemoittelun kautta tulleita kategorioita. Analysoinnissa tausta-ajatuksena oli koko elämänhistorian käsittely, jotta päästiin pidemmälläkin aikavälillä vaikuttaviin prosesseihin. Lisäksi analysointiin otettiin mukaan haastateltavien itse kuvaamat syyt tilanteen syntymiselle.

Analysoinnin edetessä löydettiin kaksi erilaista ryhmää. Erottelevana tekijänä näiden kahden ryhmän välillä huomattiin olevan aikuisiän asumishistoria. Tämä auttoi tarttumaan paremmin aineistoon ja löytämään erilaisia mekanismeja. Esimerkiksi havaittiin, että työelämään liittyvän mekanismin sisällä on erilaisia alakategorioita. Kahden ryhmän tarkastelun jälkeen, mekanismien aukikirjoitusvaiheessa, palattiin kuvamaan sosiaalisia mekanismeja koko aineistossa, minkä jälkeen pystyttiin tarkentamaan kahden eri ryhmän mekanismipolkuja.

Tutkimuksessa etsimme siis niitä sosiaalisia mekanismeja, joiden seurauksena lapsiperheet joutuvat edellä kuvattuun epävarman asumisen tilanteeseen. Lähtökohdaksi sosiaalisen mekanismin käsitteelle otamme Peter Hedströmin ja Richard Swedbergin (1998) suosituksen mukaisesti James Cole-

manin (1986) tunnetun makro-mikro-makro mallin. Tämän mallin mukaan makrotason ilmiöiden tarkastelussa on tärkeää pohtia miten rakenteelliset tekijät vaikuttavat yksilöihin, miten yksilöt sopeutuvat näihin ilmiöihin ja miten yksilöt toimiessaan vaikuttavat makrotasoon.

Hedström ja Swedberg (1998, 21-24) tarkastelevat mallia sosiaalisten mekanismien näkökulmasta ja luokittelevat ne kolmeen eri tyyppiin. Ensimmäisessä sosiaalisen mekanismin tyypissä kohteena on makrotason vaikutus mikrotasoon. He nimittävät tyyppiä Stinchcomben (1993) tavoin tilannesidon-naiseksi mekanismiksi, jossa tarkastellaan sosiaalisen tilanteen vaikutusta ihmisen käyttäytymiseen. Toinen tyyppi on mikrotasolla toimiva toimintaformaatti - mekanismi, jossa tarkastellaan miten yksilön ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet tuottavat tietynlaista toimintaa. Viimeistä tyyppiä Hedström ja Swedberg (1998) nimittävät mikrotasolta makrotasolle vaikuttavaksi muutos mekanis-miksi, jossa tarkastellaan sitä, miten yksilöiden toiminnasta syntyy vaikutuksia makrotasolle.

Hedströmin ja Swedbergin (mt.) sosiaalisten mekanismien tyypeistä olemme kiinnostuneita kahdesta ensimmäisestä mekanismista; makron vaikutuksesta yksilöihin ja yksilöiden ominaisuuksien vaikutuksista toimintaan. Huomio kiinnittyy siihen, minkälaisia mikro- ja makro tason sosiaalisia mekanis-meja lapsiperheiden epävarman asumisen taustalta löytyy. Makrotasoa nimitämme rakenteellisiksi tekijöiksi ja mikrotasoa yksilöllisiksi tekijöiksi (myös Rossi 1989; Wolch & Dear 1993; Metraux ym. 1999).

Sosiaalisia mekanismeja tarkasteltaessa näkökulma on elämänhistoriallinen, jolloin tarkastelussa on keskeistä sekä lapsuuden että aikuisiän tapahtumat ja niiden merkitys nykyiseen tilanteeseen. Sus-ser, Moore ja Link (1993) ovat hahmottaneet asunnottomaksi joutumisen riskitekijöitä asunnottomuu-den polkujen ymmärtämiseksi. Ensinnäkin he nostavat esiin taustatekijät, kuten sukupuolen, vanhem-pien sosioekonominen statuksen ja etnisyyden. Toisena ovat lapsuusajan riskitekijät joihin kuuluvat lapsuuden tapahtumat ja olosuhteet. Kolmantena he nostavat esiin yleiset riskitekijät, kuten työhisto-rian, mielenterveyden, krooniset terveysongelmat, koulutuksen, uhriksi joutumisen sekä alkoholin ja huumeiden käytön. Viimeisenä esiin nostetaan tekijät, jotka suojaavat tai aiheuttavat riskiä, kuten taloudellinen tilanne, sosiaaliset resurssit, palveluiden saanti, terveydentila, päihteiden käyttö, ras-kaus, alaikäiset lapset ja kumppanin väkivaltaisuus. Näihin tekijöihin vaikuttavat rakenteelliset tekijät eli julkiset palvelut/tuki sekä asunto- ja työmarkkinatilanne. (Susser, Moore & Link 1993; Bassuk ym. 1997.)

Polkumallinnoksessa asunnottomuus on käsitteellistetty epäonnistumisiksi eri siirtymävaiheissa eli elämän siirtymävaiheissa tapahtuviksi ei-suotuisiksi käännteiksi. Ensimmäinen ei-suotuisa käänne voi tapahtua lapsuudenkodissa (esimerkiksi huostaanoton kautta). Seuraavia siirtymävaiheita ovat kou-lutus, työelämään siirtyminen ja perheen perustaminen. Tässä tutkimuksessa niillä, jotka olivat pääs-seet kiinni työelämään ja perhe-elämään, väliin tuleva muuttuja oli usein avioero, jolloin erityisesti miesten asunnottomaksi joutumisen riski kasvoi. Toinen merkittävä väliin tuleva muuttuja oli sairastu-minen, erityisesti psyykkinen sairastuminen. (Lehtonen & Salonen 2008).

Perheellisuuden koetaan olevan suojaava tekijä asunnottomaksi joutumisen poluissa, mutta lapsiper-heetkin voivat joutua asunnottomaksi myös Suomessa. Ulkomailla perheiden asunnottomuuteen joh-tavia prosesseja on tutkittu pitkittäistutkimuksilla vertailemalla asunnottomia perheitä sellaisiin perhei-siin, jotka ovat köyhiä mutta heillä on asunto. Tavoitteena on ollut hahmottaa, mitkä muut tekijät kuin köyhyys ovat yhteydessä asunnottomuuteen. Näissä vertailututkimuksissa ehkä yllättävästi asunnot-tomilla perheenäideillä ei ole ollut merkittävästi enemmän mielenterveysongelmia tai liiallisesta päih-teidenkäytöstä aiheutuvia ongelmia kuin vertailuryhmällä.

Asunnottomaksi joutumisen prosessin kannalta merkittäviä tekijöitä sen sijaan ovat: asunnottomien äitien aikuisiän asumishistorian epävakaisuus, kireät ihmissuhteet, perheväkivalta ja perheenjäsen-ten erossa oleminen (äidin ja lasten sekä äidin ja perheen isän erossa oleminen). Lisäksi asunnotto-mat perheet ovat erityisen köyhiä. (ks. Bassuk ym 1997, Shinn ym. 1998 ja Cullhane ym. 2007.) Näin

ollen erilaisten mekanismien tarkastelussa onkin syytä huomioida myös ihmissuhteiden ja perheen sisäisten suhteiden merkitys.

Perheen asunnottomuuteen johtavista mekanismeista löytyy vielä vain vähän tutkimustietoa. Erilaisia mekanismeja elämänkaaren epäsuotuisesta kehitymisestä on kuitenkin tutkittu etenkin käyttäytymistieteissä puolella. 30 vuoden seurantatutkimuksessa on huomattu, että lapsuusiän aggressioilla on selkeä yhteys muiden muassa koulupudokkuuteen, aikaiseen vanhemmuuteen sekä perheköyhyyteen (Serbin ym. 2011). Myös suomalaisessa tutkimuksessa löytyy samansuuntaisia tuloksia: on huomattu, että kahdeksanvuotiaana havaittu aggressiivinen käyttäytyminen sekä kouluun ja perheeseen sopeutumisongelmat 14-vuotiaana, olivat yhteydessä epävakaaseen uraan, kriminaaliin toimintaan ja alkoholiongelmiin etenkin miehillä (Rönkä & Pulkkinen 1995).

Lapsuuden olosuhteisiin liittyvät sosiaaliset mekanismit

Kaikilla tutkittavilla epävarman asumisen tilanteeseen johtavat mekanismit alkavat jo lapsuudessa, mutta toisilla lapsuuden vaikutus on suurempi kuin toisilla. Tyypillisimmin haastateltavat olivat asuneet lapsuudessaan kahden vanhemman ydinperheessä, ja kolme oli huostaan otettu lapsena. Haastateltavilla oli hyvin erilaisia lapsuudenkokemuksia: useilla oli ollut onnellinen lapsuus (hyviä perhesuhteita, ystäviä harrastuksia jne.) mutta yli puolet haastateltavista oli lapsuudessaan kokenut juurettomuutta ja/tai perusturvan puutteita.

Osa haastateltavista oli muuttanut usein jo lapsuudessaan, jolloin sopeutuminen, harrastukset, koulunkäynti ja ystävyysuhteen kärsivät. Tästä syntyy eräänlaista juurettomuutta, oman paikan löytämisen vaikeutta. Tätä kutsummekin juurettomuudeksi.

Lapsuudenperheessä on ollut usein väkivaltaa ja päihteiden liiallista käyttöä. Yhtenä esiin nousevana piirteenä on äidin läsnäolon puute, joka johtuu esimerkiksi perheen vaikeasta tilanteesta (kuten väkivallasta tai liiallisesta päihteiden käytöstä), äidin liiallisesta työnteosta tai henkisestä poissaolosta, joissakin tapauksissa huostaanotosta. Useimmiten perheissä, joissa on tämän kaltaisia pulmia, asuu kaksi aikuista, joko molemmat omat vanhemmat tai uusperhe. Muutamissa tapauksissa juuri äidin uusi puoliso on väkivaltainen tai toi muita ongelmia perheeseen. Muutama on asunut yksinhuoltaja-äitinsä kanssa, ja tällöin tämä ainoa vanhempi saattoi olla väkivaltainen ja/tai poissaoleva. Muutama haastateltavista on otettu huostaan. Kaikki nämä edellä mainitut tilanteen kuvastavat ilmiötä, jota voidaan kutsua perhedynamiikan ongelmiksi, joka määritellään aikuisiän sosiaalisten mekanismien yhteydessä myöhemmin tässä artikkelissa. Näitä lapsuudenaikaisia vaikeita asioita kutsutaan perusturvallisuuden puutteeksi.

Tätä lapsuudenkodista juurensa juontavaa mekanismia, johon kuuluvat edellä mainitut juurettomuus ja perusturvallisuuden puute, kutsumme kodittomuuden tunteen mekanismiksi. Kodittomuus ilmenee tässä hyvin samalla tavalla kuin Granfelt (1998) ymmärtää sen kuvatessaan kodin kolmea tasoa ja kodin puutteen kautta syntyneitä kodittomuuden tasoja. Kodittomuus suhteutettuna kodin elämykselliseen ja kokemukselliseen kokemukseen tilasta, kodittomuuden äärimmäinen taso on se, ettei missään ole omaa tilaa, joka tuntuisi kodilta (Dowey 1985; Granfelt 1998, 104). Granfeltin mukaan kodin toinen taso liittyy suhteeseen, joka syntyy tärkeän toiminnan ja tilan välille. Näin ollen kodittomuus voi syntyä yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden kokemuksesta perheessä; mikäli mahdollisuudet itselle merkitykselliseen toimintaan katoavat, ihmisen on vaikea tietää paikkaansa maailmassa ja hän jää kodittomaksi. Kodin kolmas taso on sisäinen koti, jolloin kodittomuus voidaan nähdä sisäisen autonomian, lämmön ja turvallisuuden katoamisena. (Granfelt 1998.)

Aineistosta vahvasti esille tuleva, lapsuudesta juurensa juontava kodittomuuden tunne, juurettomuus, oman paikan löytämisen vaikeus, turvallisuuden puute, on asia, joka lyö läpi koko elämän. Se on vahva vaikuttaja, joka heijastuu aikuisikään vaikuttaen päätöksiin, elämäntapaan, selviytymiskeinoihin ja nykyiseen epävarman asumisen tilanteen syntymiseen. On kuitenkin huomattava, että koditto-

muuden tunteen vahvuus myös vaihtelee; toisilla se on kokonaisvaltaisempaa kuin toisilla. Kodittomuuden tunnetta helpottavana tekijänä ja joissakin tapauksissa myös elämänsuunnan muuttavana tekijänä on ollut läheinen suhde mummoon. Vaikean perhetilanteen keskellä isovanhemman kanssa oleminen on saattanut olla tärkeä perusturvallisuuden tuoja, ja kenties mummo tuo kodin tuntua.

Näillä haastateltavilla on ollut usein ongelmia koulunkäynnissä joko jatkuvien muuttojen takia, reagoitena perhetilanteeseen tai jossakin tapauksessa myös oppimisvaikeuksien vuoksi. Yleistä onkin, että koulutus on jäänyt peruskoulutasolle. Tätä mekanismia kutsutaan koulutuksen puutteen mekanismiksi. Suomalaisessa asunnottomuustutkimuksessa on tullut esille, että asunnottomuus voidaan käsitteellistää polkumalliajattelun kautta epäonnistumisiksi elämän eri siirtymävaiheissa, ja poisjäänti toisen asteen koulutuksesta nähdään yhdeksi epäonnistuneeksi siirtymävaiheeksi (Lehtonen & Salonen 2008). Koulupoissaolojen lisäksi haastateltavat olivat reagoineet vaikeaan perhetilanteeseen liiallisella päihteiden käytöllä, masentumalla, tekemällä rikoksia tai sisäänpäin kääntymällä.

Tyypillistä oli myös, että muutettiin lapsuudenkodista varhain pois, useimmiten jo alaikäisenä, joko pakotettuna ja/tai huonoissa väleissä vanhempiin. Tällöin lapsuudenkodista on usein lähdetty itsenäiseen elämään liian aikaisin. Tätä mekanismia kutsumme kotipudokkuuden mekanismiksi.

Opitut mekanismit

Aineistossa on nähtävissä, miten lapsuudesta juurensa juontavat tavat toimia ja selviytyä vaikuttavat aikuisiällä, ja voivat joko ehkäistä tai edesauttaa epävarman asumisen tilanteen syntymistä. Varsinkin niillä, joilla edellä kuvattu kodittomuuden tunteen mekanismi on voimakas, selviytymiskeinona vaikeassa lapsuudessa tai nuoruudessa on voinut olla joko kapinointi tai sisäänpäin kääntyminen. Nämä henkilöt ovat tottuneet epävakaisuuteen ja kriiseihin ja heidän on ollut pakko selviytyä. Näin ollen omien valintojen vaikutuksia on vaikeampi arvioida ja elämän suunnittelu puuttuu. Tilanteista selviytymisen keinot saattavat olla haitallisia pidemmän ajan perspektiivillä. Esimerkiksi saatetaan ottaa pikavippi vaikeassa taloudellisessa tilanteessa, mutta pikavipin ottaminen hankaloittaa helposti tulevaisuuden taloudellista tilannetta. Näin ollen voidaankin puhua negatiivisista selviytymiskeinoista (vrt. Hänninen & Valkonen 1998).

Opitut tavat toimia liittyvät myös taloudenhoitoon ja ihmissuhteisiin. Ne, jotka ovat kasvaneet perheessä, jossa on ollut vahva työn tekemisen eetos, suhtautuvat omaan työntekoon ja raha-asoiden hoitamiseen nöyryydellä. Myös Matti Kortteinen (1992) on kirjoittanut pärjäämisen eetoksesta, joka tulee esille tarinoissa, joiden juoni kulkee vaiheittain: aluksi on kovaa, sitten yritetään selvitä ja lopuksi on selvitty ja ollaan siitä ylpeitä. Tähän kuuluu esim. ajattelutapa, että ”kyllä mä pärjään ilman apuja”.

Hyvässä mielessä tällainen ajattelu on tervettä vastuunottoa, mutta hädän keskellä liika itseparjäämisen eetos aiheuttaa perusturvan hakematta jättämistä (kuten perustoimeentulotuki), jonka seurauksena saattaa syntyä myös epävarman asumisen tilanne. Toiset taas eivät ole saaneet lapsuudenkodistaan mallia rahankäytön suunnitteluun. Toisilla on nähtävissä ristiriitainen suhde viranomaispalveluihin. Heillä on kokemuksia viranomaisten kanssa asioimisesta, kenties katkeruutta siitä, ettei vaikeaan lapsuudenperheen tilanteeseen pystytty puuttumaan. Yhtenä selviytymiskeinona elämässä on opittu pyytämään aikuisiällä apua viranomaisilta, ja usein on sitä saatukin. Kaikkien elämäkokemusten jälkeen heidän on kuitenkin vaikea luottaa viranomaisiin. Toiset taas on kasvatettu pärjäämään omalla työllä, vaikka niukastikin, jolloin esimerkiksi sosiaalipalveluiden vastaanottamiseen liittyy stigma. (myös Määttä 2010.)

Myös ihmissuhteissa saadut mallit toimia heijastuvat aikuisuuteen. Lapsuuden perheestä tulleita malleja saattavat olla liika huolehtiminen, läheisriippuvuus tai se, että on opittu olemaan hiljaa, ettei tule ongelmia (kuten väkivaltaa). Useat kuvasivat, että heiltä puuttuu malli kunnollisesta parisuhteesta tai perhe-elämästä.

Aikuisiän sosiaalisia mekanismeja

Aikuisiällä löytyy paljon erilaisia mekanismeja, jotka ovat vaikuttaneet epävarman asumisen tilanteen syntymiseen. Osalla tilanteeseen vaikuttavat mekanismit alkoivat vasta aikuisiällä, joskin lapsuudesta juontavat opitut mekanismit vaikuttivat kaikilla omalta osaltaan tilanteeseen. Mekanismien vaikutukset ja yhdistelmät vaihtelivat haastateltavien kesken. Haastateltavilla on ollut jonkun verran päihde- ja mielenterveysongelmia. Joillakin päihdeiden käyttö on alkanut jo hyvin nuorella iällä. Aikuisiällä on saattanut olla ajanjakso, jolloin ”juhlittiin railakkaasti” ja tehtiin paljon töitä. Jonkun verran on ollut huumausaineiden käyttöä ja rikollisuutta. Kukaan haastateltava ei sanonut päihdeongelman olevan enää ajankohtainen, vaan siitä oli päästy eroon viimeistään nykyisen perheen myötä. Muutamat olivat kärsineet aikaisemmassa parisuhteessa toisen päihdeiden käytöstä.

Mielenterveysongelmia, yleisimmin masentuneisuutta oli muutamilla ollut nuoruudessa, ja jonkun verran myös aikuisuudessa. Masentuneisuus saattoi liittyä lapsuudenaikaisten pulmien selvittämättömyyteen tai alkaa synnytyksen jälkeisenä masennuksena. Jonkin verran masennuksen oireista kärsittiin edelleen, ja useampi haastateltava kävikin terapiassa. Peliongelma on ollut vain muutamalla haastateltavalla. Näitä mekanismeja kutsumme sosiaalisten ongelmien mekanismeiksi. Näiden ongelmien yhteys asunnottomuuteen on tuotu aikaisemmin esille useissa eri tutkimuksissa (esim. Jouttimäki 2008).

Haastateltavilla on hyvin monenlaisia työelämätaustoja. Varsinkin niillä, joilla on vain peruskoulutusta, on vähemmän työkokemusta. Työsuhteet saattoivat olla lyhyitä, ehkä kuukauden kestäviä keikkaluontoisia töitä. Muutamilla nuorilla äideillä ei juurikaan ollut työkokemusta, koska suurimman osan aikuisiästä he ovat hoitaneet lapsia kotona. Tätä nimitämme työelämän puuttumattomuudeksi. Toiset ovat tehneet paljon töitä esimerkiksi useilla työntajilla yhtä aikaa. Joukossa on myös sellaisia, jotka olleet saman työnantajan palveluksessa pitkään. Tyypillistä on, että työelämästä on jouduttu pois vähän aikaa sitten irtisanomisen, tuotannollistaloudellisen syyn tai yrityskonkurssin, tai elämää kohdanneen kriisin, kuten sairastumisen, takia. Tätä nimitämme työelämästä putoamiseksi. Yhdessä työhön liittyviä mekanismeja kutsutaan epävarman työelämän mekanismeiksi.

Taloudellinen tilanne on yleensä epävarman asumisen tilanteessa olevilla lapsiperheillä huono. Eri-tyyppisen vaikeaa on niillä, joilla oli vuokratelakkaa. Heillä on usein myös muita velkoja, ja laskuja, joiden maksuista oli vaikeata selviytyä. Osa perheistä on ollut pitkäaikaisesti pienituloisia työssäkäynnistä huolimatta. He ovat usein sinnitelleet riittämättömällä tulolla vuosia ja ovat ottaneet pieniä lainoja arjen erilaisiin kuluihin, mutta luottotiedoissa heillä ei yleensä ollut häiriömerkintöjä. Toisessa pidemmän aikaa huonossa taloudellisessa tilanteessa olevien ryhmässä haastateltavilla on vähän työelämää ja luottotietoihin on tullut häiriömerkintöjä jo nuorena. Nämä kaksi erilaista ryhmää kuvastavat pitkäaikaista pienituloisuutta, ja tätä nimitämme pitkäaikaiseksi talouden epävakaudeksi. Myös Lehtonen ja Salonen (2008) ovat saaneet samansuuntaisia tuloksia toisesta pitkäaikaisen talouden epävakauden ryhmästä.

Toisilla taloudellinen tilanne on ollut aikaisemmin aikuisiällä parempi, mutta tilanteen on muuttanut iso elämänmuutos tai talouden romahtaminen. Yleensä nämä haastateltavat ovat menettäneet luottotietonsa, mutta se on tapahtunut myöhemmin aikuisiällä. Näillä haastateltavilla taustalla on lyhytaikaista talouden epävakautta. Näitä talouteen liittyviä mekanismeja kutsumme taloudellisen epävakauden mekanismeiksi. Myös Jouttimäen (2008) tutkielmassa hädän saaneilla lapsiperheillä, oli huono taloudellinen tilanne ja ulosottorekisteritutkimuksessa esille tuli ylivelkaantumisen yhteys hädätouhkatilanteisiin (ks. myös Salovaara-Karstu & Muttillainen 2004).

Haastateltavien aikuisiän asumishistoriat ovat hyvin erilaisia muun muassa muuttojen määrän suhteen. Useasti muuttaneet saattoivat asua muutamia kuukausia yhdessä paikassa, ja muutot liittyivät usein myös parisuhteen muutoksiin. Haastateltavat vaikuttivat etsivän muuttojen kautta omaa paikkaansa tai pakenevan jotain. Tähän mekanismiin liittyi paljon aikaisempia asumisen ongelmia; toistu-

via vuokravelkoja, ja jonkun verran myös häättöjä ja asunnottomuusjaksoja. Erityisesti asumisen aikaisemmat ongelmat vaikeuttivat asumista nykyäänkin, eikä omiin nimiin ehkä pystytty tekemään vuokrasopimusta ja asumisvaihtoehtoja oli vähemmän. Näitä kutsumme epävakaa asumisen mekanismeiksi.

Haastateltavilla on ollut usein myös pulmia ihmissuhteissa, erityisesti parisuhteissa. Ihmissuhteiden ongelmien vaikutuksen naisten asunnottomaksi joutumiselle on Granfelt (1998) aikaisemmin tuonut esille. Osalla oli syntynyt näistä suhteista myös lapsia. Seurustelukumppania oli vaihdettu usein, tai aikaisempaan seurustelusuhteeseen liittyi läheisriippuvuutta. Aikaisemmista suhteista oli myös saatettu lähteä heti pois ongelmien ilmetessä. Näitä kutsutaan ihmissuhteiden ongelmien mekanismeiksi. Usea eronnut nainen on kohdannut aikaisemmassa parisuhteessaan väkivaltaa, henkistä ja/tai fyysistä, ja väkivallan teko on saattanut myös vaikuttaa erotilanteeseen ratkaisevaksi.

Perheen perustamisen jälkeen perheessä oli usein ihmissuhteisiin liittyviä ongelmia. Perheen sisällä olevat ongelmat erotellaan tässä muista ihmissuhteissa olleista ongelmista, koska ne ovat osittain erilaisia. Perheen aikuinen lapsi saattoi hallita perhettä, mutta yleensä ongelmat liittyivät kahden vanhemman välisiin asioihin: vieraantuneeseen parisuhteeseen, vanhempien kasvatustapojen selkeään erilaisuuteen, isän läsnäolon puutteeseen arjessa tai kulttuureiden välisiin pulmiin. Toinen vanhempi saattoi myös huolehtia kaikesta perheessä ja säästää toista puolisoa ongelmilta. Myös erilaiset tavat käyttää rahaa toivat ongelmia. Parisuhteen loputtua ex-mies saattoi tahallaan hankaloittaa perheen elämää. Myös muissa tutkimuksissa perhedynamiikan ongelmat on todettu asunnottomuuden taustalla merkittäviksi yksilöllisiksi tekijöiksi (Rossi 1989; Wolch & Dear 1993; Metraux ym. 1999; Lahtinen 2012). On huomattu, että perhedynamiikkaan liittyvät asiat, asettavat naiset, jotka valmiiksi asuvat puutteellisissa asunnoissa, ja joilla on taloudellisia ongelmia tilanteeseen, jossa asunnottomuus on riskinä. (Bassuk 1993; Metraux ym. 1999).

Myös epävarman asumisen tilanteessa olevilla lapsiperheiden elämässä oli eroteltavissa tekijöitä, joita voidaan kutsua vieraaksi perheessä. Perheillä oli hyvin erilaisia vieraita perheissä, kuten lapsen tai aikuisen peliongelma, vanhempaan kohdistuva henkinen tai fyysinen väkivalta, lapsen tai vanhemman masentuminen tai muut psyykkiset ongelmat sekä päihteiden liikakäyttö. Myös liiallinen työnteko, burn out tai työttömyys, sairastuminen, onnettomuus, lapsen huostaanotto ja rahavaikkeudet voivat muodostua vieraiksi perheissä. Esimerkiksi vanhemman tai lapsen fyysinen tai psyykinen sairastuminen on muodostunut hyvin vahvasti vieraaksi perheessä: se on muuttanut perheen elämän suunnan ja vaikuttaa arkeen, perheen hyvinvointiin sekä taloudelliseen tilanteeseen hyvin paljon. Näin ollen sairastuminen voi olla hyvinkin iso tekijä epävarman asumisen tilanteen syntymisessä. Jallinojan (2009) mukaan vieraita perheessä voivat olla esimerkiksi lapsuudenperheen vieraantuneet siteet, erot ja uusperheet, läheisriippuvuus, liiallinen työnteko, alkoholismi tai sairaus. Kaiken kaikkiaan kutsumme näitä perhe-elämää liittyviä mekanismeja perhedynamiikan ongelmien mekanismeiksi.

Suurin osa epävarman asumisen tilanteeseen liittyvistä mekanismeista on vaikuttanut jo pidemmän aikaa elämässä, mutta usein tilanne kumuloitui jonkun yksittäisen tilanteen kautta. Näitä ovat sairastuminen (fyysinen tai psyykinen), työn menetys tai yrityskonkurssi, läheisten kuolemat, ero, väkivallan kohteeksi joutuminen tai lapsiin liittyvien ongelmien kärjistyminen. Toisaalta, joissakin tapauksissa ei taustalla ollut muita vaikuttavia mekanismeja vaan epävarman asumisen tilanne syntyy ison kriisin tai elämänmuutoksen seurauksena. Esimerkiksi vakava sairastuminen ja sen yhteydessä tapahtunut ero saattavat olla tällainen kriisi, toisaalta taas maahanmuuttajuuteen liittyvät kulttuurien väliset konfliktit tai toiselta paikkakunnalta muuttaminen saattavat aiheuttaa epävarman asumisen tilanteen. Näitä kutsumme kriisimekanismeiksi.

Hyvin moniin mekanismeihin liittyvät sairaudet. Niillä on vaikutusta erilaisiin perhe-elämän pulmiin, työssä tai taloudessa ilmeneviin ongelmiin tai kriiseihin. Pahimmillaan sairaudet ovat leimanneet koko elämää.

Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät

Yksilötason tekijöiden lisäksi epävarman asumisen tilanteen syntymiseen myötävaikuttavat tietyt yhteiskunnalliset rakenteet. Tässä kohtaa ei olla kiinnostuneita asuntomarkkinoiden merkityksestä ihmisten asumisvaihtoehtoihin, vaan keskitymme tekijöihin, jotka vaikuttavat perhe-elämään ja avun hakemiseen laajemmin yhteiskunnassa. Riskiyhteiskunnan piirteet näkyivät esim. taloudellisena epävarmuutena, normaalityöurien katoamisena ja sairastumisen aiheuttamana epävarmuutena.

Perheen ollessa vaikeassa tilanteessa, avun hakemisen hankaluudet saattavat vaikuttaa hyvinkin ratkaisevasti tilanteen etenemiseen ja siitä selviytymiseen. Epävarman asumisen tilanteessa olevat perheet ovatkin kohdanneet rakenteellista välinpitämättömyyttä, eli ilmiötä, jossa ”huolestunut puhe lapsista on yleistä mutta se ei kuitenkaan muutu poliittiseksi toiminnaksi ja voimavarojen jakamiseksi” (Lammi-Taskula & Salmi 2008, 38). Lapsiperheiden epävarman asumisen yhteydessä ollaan kiinnostuneita rakenteelliseen välinpitämättömyyteen liittyvästä, Sakari Hännisen ja Jouko Karjalaisen (2007) analysoimasta, poiskäännyttämisen politiikasta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt, jotka etsivät apua tai palveluita, ohjataan muualle tai torjutaan kokonaan. (ks. Määttä 2012, 146-154.)

Haastateltavat kuvasivat jonkun verran tilanteita, joissa he ovat elämänsä aikana kokeneet tulleen tavalla tai toisella poiskäännytyksi palveluista. Esimerkkeinä näistä kokemuksista oli työvoimapalveluista tai sosiaalipalveluista poiskäännyttäminen tai etuuden (toimeentulotuki tai Kelan etuudet) epääminen. Rakenteellinen välinpitämättömyys on kenties vaikuttanut jo haastateltavien lapsuudessa, kun perhe ei ole saanut apua tilanteeseensa. Pahimmassa tapauksessa lapsi itse on ilmoittanut väkivaltaisesta perhetilanteesta viranomaisille, mutta vanhemmat ovat saaneet kerrottua erilaisen tarinan. Välinpitämättömyys on myös saattanut vaikuttaa aikaisemmin aikuisiällä, kun perhe on yrittänyt saada rahallista apua esimerkiksi sairastumisen tai työn menetyksen uhatessa. Tämä tilanne on saattanut johtaa erilaisten lainojen ottamisen kierteeseen, joka vaikuttaa myös nykyiseen vuokratilanteeseen.

Toisaalta on syytä huomioida, että useat haastateltavat kuvasivat myös saaneensa apua esimerkiksi sosiaalitoimistosta vaikeassa tilanteessa aikaisemmin elämänsä aikana. Rakenteellisen ja poiskäännyttämisen tematiikkaa tullaan tarkastelemaan toisessa artikkelissa, joten tässä kohtaa keskitytään poiskäännyttämisen kuvaamiseen ja kokemuksiin, jotka liittyvät nimenomaan epävarman asumisen tilanteeseen. Yleensä perheet ovat yrittäneet hakea apua epävarman asumisen tilanteeseensa omaaloitteisesti. Noin puolet on hakenut apua aikuissosiaalityöstä ennen hakeutumistaan kolmannen sektorin tuen (Voimanpesän) piiriin, ja heistä reilu kolmannes oli saanut apua sieltä. Sen sijaan suurin osa, joka on hakenut apua sosiaalitoimesta, on kokenut eriasteisia väliinputoamisen (Määttä 2010, 22-32) tai poiskäännytyksen (Määttä 2012, 145-152) kokemuksia.

Hyvin monella poiskäännytyksen kokemus on syntynyt, kun sosiaalityöntekijä ei vastaa soittopyyntöön tai kun toimeentulotukihakemus evätään. Entiset yrittäjät puolestaan yrittävät hoitaa asioita Kelan ja työvoimatoimiston välillä selvittäen mihin etuuteen he ovat oikeutettuja. (Määttä 2012.)

Useat perheet eivät ole hakeneet sosiaalitoimesta apua vuokratilanteessa. Taustalla saattaa olla toimeentulotuen hakemiseen liittyvä stigma (Määttä 2010), tietämättömyys miten apua voisi hakea tai ajatus siitä, että on jo saanut niin paljon apua. Takana saattaa olla pitkä työhistoria, eikä toimeentulotuen hakeminen ole tuttua. Aikuissosiaalityön lisäksi vuokratilannetta yritetään selvittää vuokranantajan ja/tai diakonin luona.

Kutsumme näitä edellä kuvattuja yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä tekijöitä rakenteellisen välinpitämättömyyden mekanismeiksi. Erityistä tässä tuloksessa on se, että kohderyhmänä on lapsiperhe, jolle lastensuojelulain (35§) mukaan kunnan velvollisuus olisi turvata perheen taloudellinen tilanne, asumisoloihin liittyvät puutteet sekä järjestettävä tarpeenmukainen asunto.

Yhteenvetoa: sosiaaliset mekanismit lapsiperheiden epävarman asumisen tilanteiden taustalla

Edellisissä luvuissa tuotiin esille, minkälaisia sosiaalisia mekanismeja aineiston perusteella on löydettävissä lapsiperheiden epävarman asumisen taustalla. Mekanismien vaikutus alkaa jo lapsuudessa, joskin toisilla lapsuuden merkitys nykyisen tilanteen syntymiselle on isompi. Lapsuudessa ja aikuisuudessa syntyvien yksilöllisten mekanismien lisäksi tilanteiden syntyyn ja kriisiytymiseen vaikuttavat myös rakenteelliset mekanismit.

Taulukko 1: Sosiaaliset mekanismit lapsiperheiden epävarman asumisen taustalla

Lapsuuden aikaiset mekanismit
kodittomuuden tunteen mekanismi: jatkuvista muutoista johtuva juurettomuus, perusturvallisuuden puute, voimakas koko elämään vaikuttava mekanismi
koulutuksesta putoamisen mekanismi: peruskoulutason koulutus
kotipudokkuuden mekanismi: lapsuudenkodista poismuutto nuorena, usein <i>"pakon sanelemana"</i>
opitut mekanismit: opitut tavat toimia ja selviytymismekanismit syntyvät jo lapsuuden kodissa ja vaikuttavat nykyään mm. ihmissuhteisiin ja taloudenhoitoon
Aikuisiän mekanismit
sosiaalisten ongelmien mekanismit: päihderiippuvuus, peliongelma ja mielenterveysongelmat
epävarman työelämän mekanismit: työelämän puuttumattomuus ja työelämästä putoaminen
taloudellisen epävakauden mekanismit: pitkäaikainen taloudellinen epävakaus ja lyhytaikainen taloudellinen epävakaus
epävakaa asumisen mekanismi: jatkuvat muutot ja asumisen aikaisemmat ongelmat, myös asunnottomuus
ihmissuhteiden ongelmien mekanismi: vaihtelevat ja ristiriitaiset ihmissuhteet aikuisiällä
perhedynamiikan ongelmien mekanismit: perheen sisäiset ongelmat (sekä lasten että aikuisten), parisuhteen ongelmat sekä perheyhteisöä rikkova <i>vieras perheessä</i> .
kriisimekanismit: epävarman asumisen tilanteen taustalla on usein myös joku kriisi, joka on yhdessä muiden tekijöiden kanssa aiheuttanut tilanteen syntymisen (kuten vakava sairastuminen)
Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät: riskiyhteiskunta, rakenteellinen välinpitämättömyys; poiskäännyttäminen ja väliinputoaminen.

Kaksi erilaista mekanismipolkua

Mekanismeja analysoitaessa löytyi kaksi selkeästi erilaista ryhmää, joilla mekanismit poikkeavat toisistaan.

1. Ensimmäisessä ryhmässä lapsuudesta juontava kodittomuuden tunteen mekanismi on hyvin voimakas

Heillä on paljon juurettomuuden ja perusturvallisuuden puutteen kokemuksia lapsuudesta. Heillä saattoi olla ongelmia koulunkäynnissä, ja koulutus on usein jäänyt peruskoulutasolle. Näin ollen heidän elämässään vaikuttaa myös koulutuksen puutteen mekanismi. Tyypillistä oli, että lapsuudenperheestä on lähdetty nuorena (yleensä alaikäisenä) ja pakon sanelemana. (kotipudokkuuden mekanismi).

Nämä haastateltavat ovat elämänsä aikana tottuneet kriiseihin, joista on selviydyttävä. Kodittomuuden tunteen mekanismin myötä heidän on kuitenkin vaikeampaa arvioida omia valintojaan pidemmällä aikavälillä. Voidaankin puhua heidän negatiivisista selviytymiskeinoistaan. Lapsuudenperheestä ei ehkä ole ollut mahdollista oppia mallia toimivasta parisuhteesta tai suunnitelmallisesta rahankäytöstä. Suhtautuminen viranomaisiin saattaa olla hyvinkin ristiriitainen: toisaalta yhtenä selviytymiskeinona on yhteiskunnan apujen pyytäminen mutta luottamus viranomaisiin saattoi olla huono. Nämä kaikki liittyvät lapsuudesta opittuihin mekanismeihin. Luottamuksen menetykseen on usein vaikuttanut lapsuudessa koettu rakenteellinen välinpitämättömyys: vaikeaan perheen tilanteeseen ei ole puututtu.

Kodittomuus mekanismina löi läpi elämän, ja aikuisiällä vaikuttavat mekanismit olivat ikään kuin jatkumoa tälle. Näillä haastateltavilla sosiaalisten ongelmien mekanismit olivat yleisiä, esimerkiksi päihitteitä on käytetty jossakin elämänvaiheessa hyvinkin paljon. Työelämän mekanismista yleisempi ilmenemismuoto on työelämän puuttumattomuus, tähän liittyvä pitkäaikainen talouden epävakaisuus ja kenties luottotietojen menettäminen nuorella iällä. Osa kuitenkin on tehnyt töitä hyvinkin paljon, ehkä paetakseen lapsuutta, ja tällöin yleensä työelämästä putoaminen yhdistyi lyhytaikaiseen taloudelliseen epävakaisuuteen. Tyypillistä oli muuttaminen paikasta toiseen. Heillä on myös paljon aikaisempia asumisen ongelmia, kuten toistuvia vuokravelkoja tai asunnottomuusjaksoja. Näin ollen heidän elämässään vaikuttavat usein epävakaaan asumisen mekanismit, joilla oli vaikutuksia myös nykyiseen asumiseen ja sen pysyvyyteen. Heillä on ollut ongelmia aikaisemmissa ihmissuhteissa, ja seurustelukumppaneita oli vaihdettu usein (ihmissuhteiden ongelmien mekanismit).

Tällä ryhmällä on aikuisuudessa ennen perheen perustamista elämänvaihe, jossa vaikuttivat edellä mainitut aikuisiän mekanismit (erityisesti sosiaaliset ongelmat, työelämän puuttumattomuus, pitkäaikainen taloudellinen epävakaisuus, epävakaa asuminen ja ihmissuhteiden). Tätä kuvataan epävakaaan elämäntavan mekanismiksi. Käytännössä tässä elämänvaiheessa toteutuvat yleensä osa näistä mekanismeista.

Perheen perustamisen jälkeen elämä jollakin tavalla usein rauhoittuu, vaikkakin epävakaaan elämäntavan mekanismit edelleen vaikuttavat elämässä. Ihmissuhteiden ongelmien lisäksi tai tilalle tulee myös erilaisia perhedynamiikan ongelmia. Nykyinen epävarman asumisen tilanne saattaa konkretisoitua jonkin kriisin kautta (sairastuminen tai työn menetys), tai vuokravelka on saattanut syntyä samoista syistä kuin epävakaaan elämänvaiheen aikana. Kriisimekanismi ei vaikuta näillä haastateltavilla niin paljon kuin toisella ryhmällä. Lisäksi epävarman asumisen tilanne ei välttämättä ole iso kriisi, koska elämässä on joutunut ikäänkuin joutunut selviämään isommistakin kriiseistä. Aikuisiällä rakenteellinen välinpitämättömyys ei vaikuta epävarman asumisen tilanteen syntymiseen tällä ryhmällä yhtä paljon kuin seuraavaksi kuvatulla ryhmällä muiden mekanismien vaikutuksien ollessa voimakkaampia.

2. *Toisella ryhmällä kodittomuuden tunteen mekanismi ei juurikaan vaikuttanut. Heillä lapsuudesta juontavat mekanismit ovat enemmänkin opittuja mekanismeja, joihin kuuluvat vahva työläisyyden eetos, omillaan pärjääminen ja toisten auttaminen.*

Näillä haastateltavilla epävarman asumisen tilanteeseen johtaneet mekanismit alkoivat yleensä kuitenkin vasta aikuisiällä. Opittujen mekanismien merkitys aikuisiällä näkyy esimerkiksi siinä, että perheiden saattoi olla vaikeaa ottaa apua vastaan viranomaisilta.

Aikuisiän mekanismeista vaikuttavat perhedynamiikan ongelmien mekanismit, ja niihin sisältyvä vieras perheessä. Epävakaan työelämän mekanismeista tyypillisempää on työelämästä putoaminen. Tälle ryhmälle tyypillistä on myös pitkäaikainen talouden epävakaisuus, ja pitkäaikainen pienituloisuus työssäkäynnistä riippumatta. Toisaalta, joukossa oli myös niitä, joilla on aikaisemmin aikuisiällä ollut parempi taloudellinen tilanne. Heidän taloudellinen tilanteensa on heikentynyt jonkun kriisin, ison elämänmuutoksen tai työelämästä tippumisen seurauksena (lyhytaikainen talouden epävakaus). Näillä haastateltavilla saattaa olla siis taustalla perhedynamiikkaan, epävakaaseen talouteen ja työelämän problematiikkaan liittyviä mekanismeja vaikuttamassa, ja epävarman asumisen tilanne konkretisoitui kriisimekanismin kautta. Tämä kriisi liittyy yleensä tavalla tai toisella talouteen, terveyteen ja/tai ihmissuhteisiin.

Tällä ryhmällä hyvin vahvoina vaikuttajina perhedynamiikan ongelmien mekanismiin, epävakaaseen työelämän ja talouden mekanismeihin sekä kriisimekanismiin olivat sairaudet. Esimerkiksi toisen vanhemman mielenterveysongelma rikkoi perheyhteisyyttä, työelämästä saatettiin tippua sairastumisen takia tai lapsen sairastuminen vaikutti koko perheen taloudelliseen tilanteeseen. Sairastumiset ovat myös yleisiä kriisimekanismeissa. Näissä mekanismeissa usein vaikuttavana tekijänä on myös rakenteellinen välinpitämättömyys; epävarman asumisen tilanne olisi voitu ehkä ennalta ehkäistä, mikäli perhettä olisi pystytty tukemaan edellä mainituissa elämäntilanteissa. Näin ollen perhe-elämän riskitilanteet muodostuivat pitkittyessään vieraaksi perheessä (vrt. Yesilova 2007).

Näissä edellä kuvatuissa ryhmissä on tietenkin paljon variaatioita. Mielenkiintoista on tarkastella sitä, mitkä tekijät edesauttavat rakentamaan eheämpää elämää kodittomuuden tunteen mekanismeista huolimatta ja mitkä tekijät puolestaan ajavat epävakaan elämän mekanismiin eheästä lapsuudesta huolimatta. Kodittomuudesta eheämpään aikuisuuteen saattoi tukea läheinen isovanhempi, koulutukseen ja työhön kiinnittyminen sekä vahva parisuhde (suojaavat mekanismit). Toisaalta, epävakaaseen elämään saattoi johtaa liiallinen päihteidenkäyttö tai mielenterveysproblematiikka.

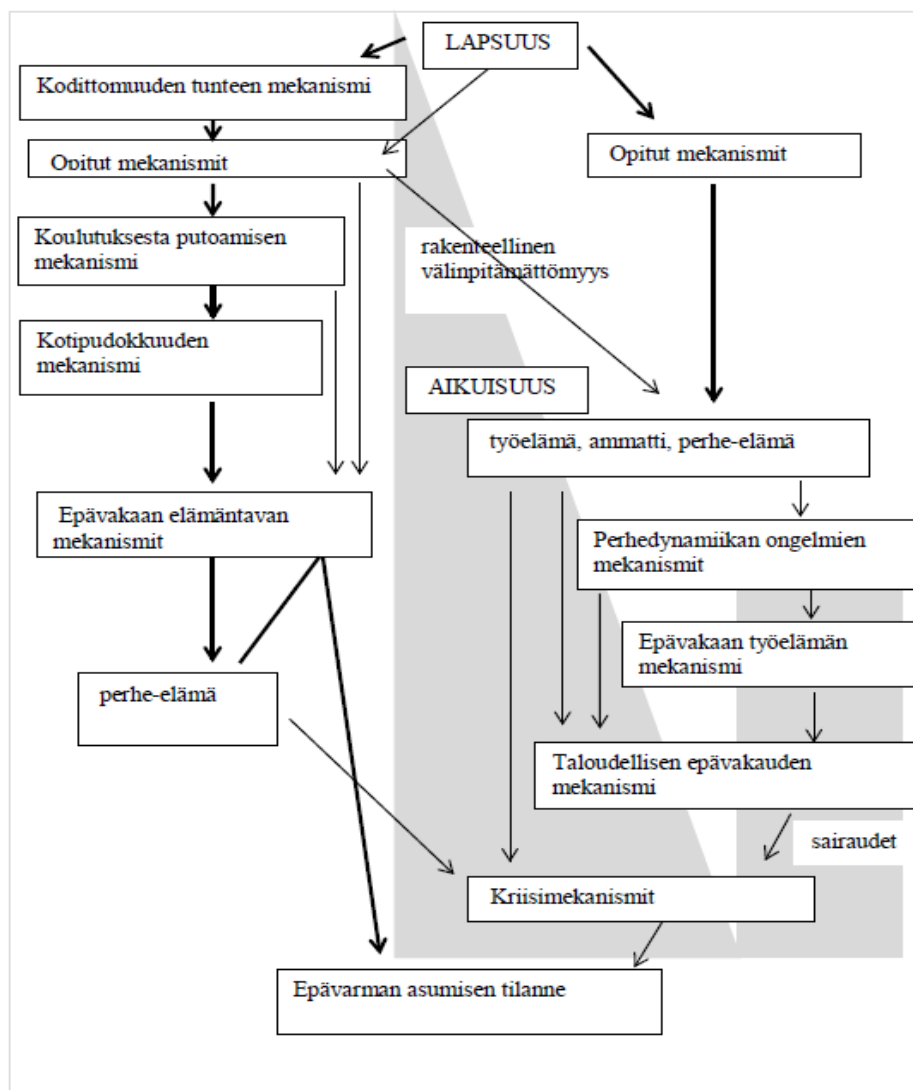
Kahden erilaisen ryhmän tarkastelussa palataan tarkastelemaan Hedströmin ja Swedbergin (1998) esille tuomia erilaisia mekanismeja. Kiinnostus kohdistuu siihen, miten makrotaso vaikuttaa mikrotasoon ja miten yksilön ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet vaikuttavat toimintaan. Tässä tutkimuksessa löydettyjen mekanismien yksiköksi nousee perhe. Kiinnostavaa on se, miten erilaiset mekanismit, niin mikrotason kuin makrotasonkin mekanismit, vaikuttavat perheen tilanteeseen ja sitä kautta sen jäsenten toimintaan.

Ensimmäisessä ryhmässä tarkastelun keskiöön nousee lapsuudenperhe. Lapsuudenperheen ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet ovat mahdollistaneet perheenjäsenten tietynlaisen toiminnan (toiminta-formaattimekanismi). Toimintaformaatti mekanismin syntymiseen ovat vaikuttaneet myös rakenteelliset tekijät, erityisesti rakenteellinen välinpitämättömyys (tilannesidonnainen mekanismi). Koska vanhemmat ovat perheessä toimijoita, perheessä syntynyt sosiaalinen tilanne on vaikuttanut lapseen (eli haastateltavaan) lähes ulkoapäin tulevan tilannesidonnaisen mekanismin tavoin. Tässä perheen sosiaalisessa tilanteessa lapselle (eli haastateltavalle) ovat muokkaantuneet tietynlaiset ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet eli hänen toiminta- formaatti mekanisminsa. Tämä tapa toimia eli opittu mekanismi on vaikuttanut elämänvalintoihin ja seuraavien mekanismien syntymiseen (kuten koulupudokkuus).

Toisessa ryhmässä tarkastelun keskiössä on nykyinen perhe. Kiinnostavaa on, miten perheen ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet tuottavat tietynlaista toimintaa (toiminta-formaattimekanismi). Näitä ominaisuuksia ovat esimerkiksi perheen jäsenten keskinäiset suhteet, perheenjäsenten ominaisuudet ja sisältä päin tuleva uhka (sairastuminen, työttömyys, vieras perheessä, kriisitilanne). Lisäksi tarkastellaan sitä, miten riskiyhteiskunta (epävakaa taloudellinen tilanne ja epävakaa työurat) sekä rakenteellinen välinpitämättömyys (avun saamisen vaikeus) omalta osaltaan vaikuttavat tilannesidonnaisena mekanismina toimintamahdollisuuksiin. Yhdessä nämä kaksi mekanismia (toimintaformaatti -mekanismi ja tilannesidonnainen mekanismi) tuottavat perheeseen tietynlaisen sosiaalisen tilanteen ja tietynlaista toimintaa, jotka johtavat epävarman asumisen tilanteeseen.

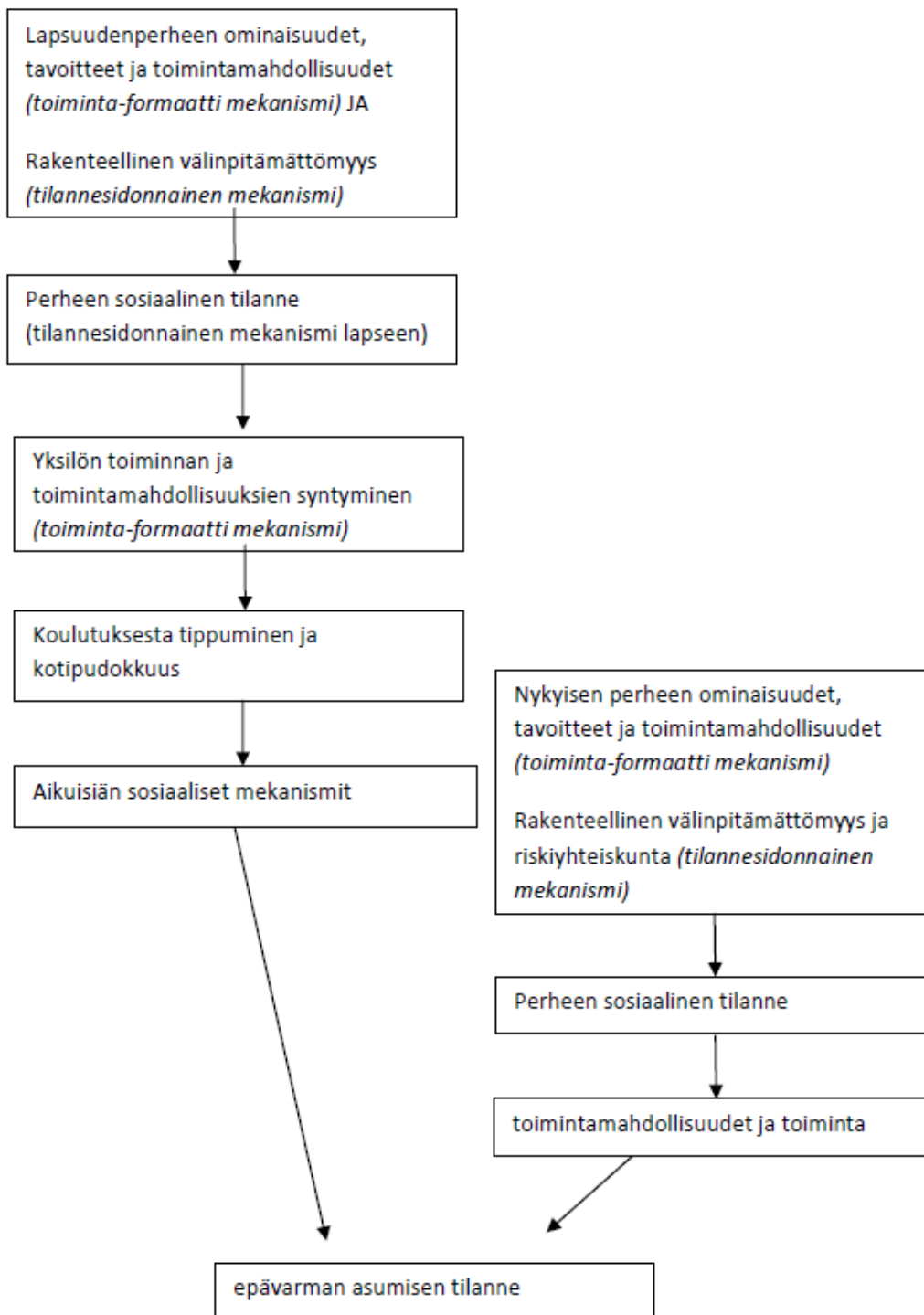
Molemmissa ryhmissä tilanteen syntyyn vaikuttaa sekä lapsuudenperhe että nykyinen perhe, mutta painopistealueet vaikutusten määrässä ovat erilaiset. Ensimmäisessä ryhmässä lapsuudenaikainen perheen sosiaalinen tilanne, jossa yksilö on luonut oman toimintatapansa, on merkittävämmässä roolissa kuin toisessa ryhmässä. Toisessa ryhmässä yksilölliset tai perheen sisäiset ongelmat yhdessä rakenteellisten tekijöiden kanssa ovat merkityksellisempiä.

Kuvioon on koottu tutkimuksen kautta esille nousseet lapsiperheen epävarman asumisen tilanteeseen johtaneet sosiaaliset mekanismit. Ne on kuvattu esitetyn kahden erilaisen ryhmän mukaan. Mitä paksumpi nuoli on kyseessä, sen yleisempi mekanismi on kyseessä.

Kuvio 1: Kahden erilaisen ryhmän sosiaaliset mekanismit.

Kuviossa on tuotu esille, miten kahden eri ryhmän toiminta ja toimintamahdollisuudet syntyvät osana perheenmuodostuksen dynamiikkaa.

Kuvio 2: Kahden eri ryhmän toiminnan ja toimintamahdollisuuksien syntyminen ja niiden yhteys epävarman asumisen tilanteen syntymiseen.

Lopuksi

Tutkimuksemme tuo uutta näkökulmaa asunnottomuustutkimukseen tarkastelemalla ilmiötä sellaisen kohderyhmän kautta, josta on aiemmin suomalaisessa kontekstissa vain vähän tietoa. Se osoittaa, että lapsiperheiden epävarmaan asumisen tilanteeseen johtaneet sosiaaliset mekanismit ovat hyvin moninaiset. Lisäksi huomataan, että toisilla ongelmat ovat syvällä ja juontavat juurensa lapsuudesta, kun toisilla ne ovat rakentuneet pääasiassa myöhemmin. Käytännön työssä tämä tarkoittaa sitä, että nämä erilaiset perheet tarvitsevat myös erilaista lähestymistapaa ja tukea.

Haastatteleamalla epävarman asumisen tilanteessa olevia lapsiperheiden vanhempia elämäkerrallisella haastattelulla, on päästy syvälle ihmisten elämään ja tarkastelemaan mekanismeja koko elämän käsittävänä kaarena. Koska aineisto on kerätty viranomaispalveluiden ulkopuolella, on saavutettu myös sellaisia haastateltavia, jotka ovat palveluiden väliinputoajia, ja joiden ääni ei olisi tullut esille esimerkiksi sosiaalityön kautta tehdyissä haastatteluissa.

Yksilöllisten ja rakenteellisten tekijöiden lisäksi tässä artikkelissa on tarkasteltu perheellisten henkilöiden taustoja myös mekanismien eli prosessien näkökulmasta. (vrt. esim. Mayock, O' Sullivan & Corr 2010, Metraux & Cullhane 1999.) Tavoitteena artikkelissa on ollut tarkastella sekä rakenteellisia että yksilöllisiä mekanismeja, jotka vaikuttavat epävarman asumisen tilanteen syntymiseen (vrt. Hedström ja Swedberg 1998.) Lisäksi tavoitteena oli James Colemanin (1986) makro-mikro-makro mallin mukaisesti tarkastella miten makro vaikuttavaa yksilöihin ja miten yksilöt sopeutuvat näihin makrotason ilmiöihin. Tähän liittyen toiminta-formaattimekanismeissa tarkasteltiin miten yksilön ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet tuottavat tietynlaista toimintaa. Tilannesidonnaisessa mekanismeissa puolestaan tarkasteltiin makrotason vaikutusta mikrotasoon (vrt. Stinchcombe 1993).

Yksilöllisiksi mekanismeiksi aineiston perusteella on löydetty lapsuudesta kodittomuuden tunteen mekanismi, koulutuksesta putoamisen mekanismi, kotipudokkuuden mekanismi ja opitut mekanismit. Aikuisuuden yksilöllisiä mekanismeja puolestaan ovat sosiaalisten ongelmien mekanismit, epävarman työelämän mekanismit, taloudellisen epävakauden mekanismit, epävakaa asumisen mekanismit, ihmissuhteiden ongelmien mekanismit, perhedynamiikan ongelmien mekanismit sekä kriisimekanismit (sekä kahden erilaisen mekanismipolun yhteydessä esille tullut monista mekanismeista koostuva epävakaa elämäntavan mekanismi).

Rakenteellinen mekanismi vaikuttaa tilanteiden syntymiseen ja kriisiytymiseen sekä rakenteellisen välinpitämättömyyden että riskiyhteiskunnan muodossa. Tämä rakenne onkin vaikuttamassa yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi monien erilaisten mekanismien syntymiseen. Yksilöllisten mekanismien kohdalla on analysoitu sitä, miten toimintaformaattimekanismi eli ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet muotoutuvat perheessä osana perheen muodostuksen dynamiikkaa. Perheen jäsenen toiminta ja toimintamahdollisuudet muokkautuvat siis perheenjäsenen ominaisuuksien (toimintaformaattimekanismi) ja rakenteellisen mekanismin (tilannesidonnaisen mekanismi) yhteisvaikutuksessa. Nämä muodostavat perheessä tietynlaisen sosiaalisen todellisuuden ja tilanteen, joka luo toimintamahdollisuudet perheen jäsenille. Tämän takia lapsuudessa mahdollisesti syntyvä kodittomuuden tunteen mekanismi on niin voimakas vaikuttaja.

Asunnottomuustutkimuksessa on perheellisyys usein nostettu suojaavaksi tekijäksi, mutta aineiston perusteella perheen sisäiset asiat nousevat hyvinkin merkittävään rooliin sekä lapsuudessa että nykyisessä perheessä. Yksilöllisiä mekanismeja tarkasteltaessa huomio kiinnittyy myös siihen, miten toiminta muokkaantuu osana perheen muodostuksen dynamiikkaa sekä lapsuudessa että aikuisuudessa. Lapsuudenperheeseen liittyen hyvin merkittäviä koko elämän kannalta ovat opitut mekanismit. Nämä mekanismit näkyvät erittäin hyvin epävarman asumisen tilanteessa olevien vanhempien elämäkertoissa: lapsuudessa opitut toimintatavat, selviytymiskeinot, mallinnukset ja tunneilmasto vaikuttavat vahvasti siihen, minkälaisia valintoja aikuisuudessa tehdään (mm. kouluttautumiseen, asumiseen, työelämään ja ihmissuhteisiin liittyen). Tämän mekanismin myötä syntyneet selviytymiskeinot vaikuttavat myös vahvasti siihen, miten erilaisissa tilanteissa voidaan selvitä.

Rakenteelliset mekanismit vaikuttavat myös hyvin vahvasti yksilöllisiin epävarman asumisen tilanteeseen johtaviin mekanismeihin. Ne vaikuttavat omalta osaltaan toimintamahdollisuuksiin ja valinnanmahdollisuuksiin. Riskiyhteiskunnan tuoma elämän riskien ja epävarmuuden lisääntyminen näkyvät erityisesti epävakaaassa taloudessa ja epävarmoissa työurissa: esimerkiksi jos perheellä on tänään hyvä taloudellinen tilanne ja perheen vanhemmilla hyvät työpaikat, voi tilanne muuttua täysin jo huomenna (vrt. Adam, Beck & Van Loon 2000).

Hyvin merkittäviä tekijöitä ovat myös rakenteellinen välinpitämättömyys ja siihen liittyvä poiskäännytyksen politiikka. Mikäli perhe ei saa tarvitsemaansa apua (tai osaa sitä hakea palveluverkoston monimutkaisuuden vuoksi), vaikutukset ovat isot lyhyellä ja pidemmällä aikavälillä (vrt. kodittomuuden tunteen mekanismi). Yhteiskunnan turvaverkkojen pettäminen esimerkiksi sairauden tai työttömyyden kohdatessa saattaa olla yksittäisen perheen kohdalla hyvin merkittävä tekijä epävarman asumisen tilanteen taustalla. Mielenkiintoista on huomata myös yhteiskunnan rakennemuutoksen vaikutukset 1970-luvulla: maaltamuutto, kaupungistuminen ja maastamuutto etenkin Ruotsiin näkyvät näiden ihmisten elämässä. Lisäksi 1990-luvun lama ja vuoden 2008 taloudellinen taantuma ovat myös nähtävissä epävarman asumisen tilanteessa olevien lapsiperheiden elämäkerroissa.

Tutkimusjoukossa oli mukana myös maahanmuuttajataustaisia perheitä, joiden ongelmat nousivat selkeästi esiin. Jatkossa olisi syytä vielä tarkemmin tutkia sitä, minkälaiset mekanismit ovat tyypillisiä juuri maahanmuuttajataustaisille henkilöille.

Artikkelissa on avattu lapsiperheiden asunnottomuutta, tai tässä kontekstissa epävarmaa asumista, ilmiönä Suomessa. Ilmiön avaaminen on tärkeää, jotta ymmärretään paremmin asunnottomuutta ennakoivia tekijöitä. Tutkimus auttaa palvelujärjestelmää tunnistamaan näissä tilanteissa olevia perheitä. Se nostaa esille sen, kuinka tärkeää koko elämänhistorian ymmärtäminen on näissä perheissä, jotta voidaan antaa oikeanlaista ja oikea-aikaista tukea. Nykyinen epävarman asumisen tilanne onkin nähtävä osana elämänhistoriaa, eikä irrallisena tapahtumana, koska siihen johtaneet mekanismit ovat alkaneet jo lapsuudessa. Näin ollen elämänhistoriallinen näkökulma on tärkeä työkalu myös sosiaalityössä.

Yhteiskuntapolitiikka on merkityksellisessä roolissa asunnottomuuden ennalta ehkäisemisessä. Tarttumalla lapsiperheiden palveluiden kehittämiseen ennalta ehkäistään asunnottomuutta ja ongelmien siirtyminen sukupolvelta toiselle. Aineistossa onkin nähtävissä se, miten lapsuudenperheessä koettu kodittomuuden tunne vaikuttaa koko elämään ja kuinka perheen tilanteeseen puuttumalla voitaisiin oikeasti katkaista huono-osaisuuden kierre. Yksilö tekee elämässään ratkaisut mutta yhteiskunnan rakenteilla on valtava merkitys näiden tilanteiden syntymiselle.

Lapsiperheiden asunnottomuuden ennalta ehkäisemisessä ei kyse ole vain asuntopolitiikasta ja kohtuuhintaisista asunnoista. Kyse on yhteiskuntapolitiikasta, perhepolitiikasta, universaaleista eduista ja palveluiden kehittämisestä niin, että jollakin olisi kokonaiskuva perheen tilanteesta tässä sektoroituneessa palvelujärjestelmässä. Kyse on myös ennalta ehkäisevien palveluiden kehittämisen tärkeydestä. Ennalta ehkäiseviin palveluihin satsaamalla voitaisiin säästää korjaavissa palveluissa paljon. Tämä tutkimus on osoittanut, miten tavallinen suomalainen lapsiperhe voi joutua epävarman asumisen tilanteeseen, ja tulla hädetyksi omasta kodistaan turvaverkkojen pettäessä.

Leena Lehtonen, Liisa Leino, Kristiina Lindström ja Marja Manninen. Voimanpesä - Häätöuhasta pärjäävään perheeseen. Ympäristöministeriön raportteja 23 | 2013 http://asuntoen-sin.fi/assets/files/2018/04/YMr23_2013-H%C3%A4%C3%A4t%C3%B6uhasta-p%C3%A4rj%C3%A4v%C3%A4n-perheeseen.pdf

Raportti perustuu Espoon Järjestöjen Yhteisö ry:n (EJY) kehittämis- ja tutkimushanke Voimanpesässä (2009–2012) tehtyyn työhön. Hanke toimi Espoossa, ja sitä rahoitti Raha-automaattiyhdistys. Hankkeen päätavoitteena oli luoda interventiomalli lapsiperheiden häätöjen ennaltaehkäisemiseksi. EJY toimii yhteistyöelimenä sosiaali- ja terveystalouden järjestöille. Edistämme kuntalaisten hyvinvointia

järjestö- ja vapaaehtoistoimintaa kehittämällä. Lisäksi EJY:ssä toimii kuusi kehittämishanketta, jotka toimivat eri sektoreilla.

Voimanpesä-hankkeen tulokset ovat lupaavia. Kolmen vuoden asiakastyön aikana työn tuloksena on saavutettu merkittäviä eurossäästöjä ehkäisemällä ennalta hädät ja vuokravelan syntyminen tai osoittamalla hädetylle tai asunnottomana olleelle perheelle uusi kohtuuhintainen vuokra-asunto. Vaihtoehtona on usein kallis kalustettu tilapäismajoitus (n. 30 000 euroa/vuosi) tai perheen hajoaminen.

Tulevaisuuden kannalta tätäkin tärkeämpää on se, että hankkeessa on rakennettu vaikeuksissa oleville perheille räätälöity intensiivinen ja kokonaisvaltainen asumisneuvonnan toimintamalli. Aktiiviseen kuunteluun ja läsnäoloon perustuvassa työotteessa tunnistetaan yhdessä perheen kanssa syntyneet asumisen ongelmat ja elämänhallinnan vaikeudet, edetään vaikka pienemmilläkin askeleilla ja luodaan asteittain edellytykset pärjäävälle perheelle – joka on voimaantunut ja pystyy maksamaan vuokransa.

Elämäkertoja etsimässä

Voimanpesän asiakkaiden haastattelut (n=21) olivat elämäkerrallisia, ja niitä analysoitiin tarinoiden muodossa. Koko elämän tarkastelu oli tarpeen, jotta päästiin syvemmälle perheiden taustoihin ja tilanteeseen johtaneisiin syihin.

Lapsuudenkokemuksia

Useimmiten (kahdeksan) haastateltavat olivat asuneet kahden vanhemman ydinperheessä, jossa oli omat vanhemmat ja sisaruksia. Lähes yhtä monen vanhemmat olivat eronneet, ja useat olivat tämän jälkeen asuneet uusioperheissä. Muutama haastateltava oli huostaan otettu, ja kaksi heistä oli joutunut sijoitus- ja lastenkotikierteeseen ja yksi oli adoptoitu hyvään perheeseen. Muutama asui yhden vanhempansa kanssa vanhempien erottua tai toisen vanhemman kuoleman jälkeen. Niiden maahanmuuttajien, jotka olivat asuneet lapsuutensa kotimaassaan, lapsuudesta ei puhuttu haastatteluissa kovinkaan paljoa.

Suurin osa haastateltavista kuvasi lapsuuttansa huonoksi ja toisinaan hyvinkin vaikeaksi. Näitä huonoja lapsuudenkuvauksia oli monenlaisissa perheissä. Yksi tekijä huonojen lapsuudenkokemusten taustalla vaikuttaisi olevan juurettomuus. Juurettomuuteen liittyi jatkuvia muuttoja, jolloin kiinnittyminen koulunkäyntiin tai ystäviin oli vaikeaa. Koulunkäyntiongelmia ja koulukiusaaminen olivatkin yleisiä. Ongelmat koulussa saattoivat joissakin tapauksissa johtua myös oppimisvaikeuksista tai masennuksesta.

Usea haastateltava kuvasikin paikkakunnalta toiseen muuttoa kulttuurishokkina ja sopeutumisvaikeuksina. Esimerkiksi eräs haastateltava kuvasi tilannetta sanomalla: ”En ole mistään kotoisin”. Muutot koettiin usein jopa käänteentekeväksi kokemukseksi lapsuudessa. Vain yksi haastateltava kuvaa varsinaista asumisen ongelmaa lapsuudessa: hänen perheensä oli menettänyt omistusasunnon firman mennessä konkurssiin. Muutama haastateltava kuvasi sitä, että lapsuudessa perhe oli joutunut asumaan sukulaisten nurkissa.

Aineistosta nousi esille yhtenä merkittävänä yhdistävä tekijänä monien haastateltavien kohdalla (kahdeksan haastateltavaa) ongelmallinen suhde äitiin. Muutamien kohdalla tämä tarkoitti äidin pois lähtöä tai lapsen huostaanottoa. Toisten kohdalla ongelmat johtuivat äidin läsnäolon puutteesta tai esimerkiksi liiallisesta työnteosta äidin paetessa vaikeaa perhetilannetta työntekoon. Useissa perheissä oli ollut perheväkivaltaa joko isän tai äidin puolelta (useimmiten oma äiti tai uusioperheissä isäpuoli). Väkivalta oli usein kohdistunut myös lapsiin eli kyseessä oleviin haastateltaviin. Viranomaiset eivät olleet puuttuneet perheen tilanteeseen, vaan väkivaltaisesta kodista oli päästy pois yleensä poismuuton kautta. Vanhempien tuen puuttuessa useat haastateltavat kertovat mummon olleen heille erittäin tärkeä lapsuudessa ja hoitaneen heitä paljon. Mummo oli siis monella voimavara. Sen sijaan ystäviä ei juurikaan mainittu näissä vaikeimmissa tilanteissa voimavaroiksi, koska perheen tilannetta oli usein

peitelty heiltä tai ystävyysuhteet katkesivat useiden muuttojen takia. Muutamat olivat kokeneet myös seksuaalista väkivaltaa lapsuudessa tai nuoruudessa. Useissa perheissä väkivallan lisäksi oli ollut runsasta päihteiden käyttöä ja alkoholismia.

Kaikilla haastateltavilla ei kuitenkaan ollut yhtä negatiivisia lapsuudenkokemuksia. Muutamat kuvasivat lapsuuttansa onnelliseksi. Monilla lapsuus ikään kuin jakaantui erilaisiin vaiheisiin, ja osa näistä vaiheista oli vaikeampia esimerkiksi muuton aiheuttamien sopeutumisvaikeuksia takia.

Vain harva puhui lapsuuttansa kuvatessaan perheen taloudellisesta tilanteesta. Muutamat kertoivat aloittaneensa työnteon nuorella iällä ja antaneensa osan palkkarahoistaan vanhemmille. Muutama puolestaan kuvasi lapsuudenperhettään sanoilla ”pikkuporvarillinen” tai ”kulissit kunnossa”. Toisaalta, lapsuudessa tapahtuneiden useiden muuttojen taustalla on saattanut olla taustalla vuokranmaksun ongelmat, mutta haastateltavat eivät sellaisista asioista puhuneet. Näin ollen ei tämän aineiston perusteella voida ainakaan väittää, että juuri asumisen ongelmat olisivat ylisukupolvisia.

Haastateltavat myös kuvaavat omaa oirehtimista lapsuudessa. Reagointina saattoi olla kapinointi, oma päihteiden käyttö, koulupoissaolot, masennus, rikokset, anoreksia tai itsemurhayritys. Vaikeissa olosuhteissa osa oli yrittänyt olla kotona mahdollisimman kuuliainen ja huomaamaton, kun taas toiset kapinoivat. Muutama sairastui psyykkisesti nuorena, ja osalla on ollut psyykkistä oirehdintaa myöhemmällä iällä. Haastateltavat pohtivat oman lapsuutensa ja kasvatuksen vaikutuksia nykyiseen elämään. Nämä pohdinnat ovat mielenkiintoisia, koska niillä vaikuttaisi olevan suoria yhteyksiä aikuiselämään, oman toiminnan arviointiin, vastuunottoon ja myös vuokravelkatilanteen käsittelyyn.

Muutamat kuvasivat, että heidät on kasvatettu hyvin nöyräksi ja säästäväiseksi. Osa naisista kuvasi itseään ”ujoksi ja kiltiksi” tai ”saaneensa kasvatuksen, jossa on tottunut hoitamaan asiansa hyvin”. Osa oli myös pitänyt huolta itsestään, sisaruksistaan tai vanhemmistaan lapsuudesta saakka. Toiset taas kertovat oppineensa olemaan hiljaa, etteivät joudu väkivallan uhriksi kotona. Parisuhteesta tai muista ihmissuhteista ei ehkä saatu mallia kotona, ja näitä asioita opeteltiin aikuisiällä. Myös rajattomuus nousi joidenkin haastateltavien puheessa esille.

Lapsuudenkuvauksissa näkyy jonkun verran yhteiskunnallisia isoja muutoksia: maastamuutto töiden perään varsinkin Ruotsiin 70-luvulla sekä maaltamuutto kaupunkiin.

Tämän aineiston perusteella voidaan todeta, että toimintatavat juontavat juurensa voimakkaasti lapsuudesta. Lisäksi on nähtävissä, miten lapsuudenaikaiset kokemukset vaikuttavat omalta osaltaan nykyisen epävarman asumisen tilanteen syntymiseen varsinkin osalla haastateltavista. Tämän takia lapsuuden tarkastelu tässä kontekstissa on tärkeää.

Elämää aikuisena

Osa oli muuttanut pois lapsuudenkodista esimerkiksi perheen perustamisen yhteydessä tai tyttöystävän luokse. Tyypillisintä näille tilanteille kuitenkin oli se, että lapsuudenkodista oli lähdetty ”pakon sanelemana”: koti oli menossa alta, äiti heitti ulos, välit vanhempiin olivat huonot tai omilleen muutettiin nuorisokodin jälkeen.

Haastateltavat olivat perustaneet perheen eri-ikäisinä, suurin osa kuitenkin vähän yli 20-vuotiaana. Haastateltavilla oli monen ikäisiä lapsia: osassa perheistä oli muutamia pieniä lapsia, kun toisissa saattoi olla esimerkiksi ala-asteella olevia tai teini-ikäisiä ja lapsuudenkodista poismuuttaneita. Perheissä elettiin siis hyvin erilaisia elämänvaiheita. Joka kolmannella oli niin sanotusti ydinperhe koossa eli he asuivat avo- tai avioliitossa kaikkien lastensa toisen vanhemman kanssa. Yksinhuoltajilla saattoi olla yksi lapsi yhdestä suhteesta tai useampia lapsia, joilla oli eri isiä. Muutamat olivat eronneet aikoinaan väkivallan takia, ja muutamilla entinen mies aiheutti paljon vaikeuksia nykyelämässä. Uusioperheessä asui neljä perhettä.

Lähes puolet (10 haastateltavaa) oli käynyt vain peruskoulun (lisäksi kahden maahanmuuttajataustaisen haastateltavan koulutusta ei tiedetä). Muita koulutuksia oli muun muassa kokki, tarjoilija, kotivastustaja, sihteeri, lastentarhanopettaja, merkonomi ja hotellivirkailija. Muutamilla oli useampiakin ammatteja.

Haastateltavilla oli ollut hyvin monenlaisia asumishistorioita aikuisuudessa: toiset olivat asuneet muutamissa asunnoissa ja muuttaneet harkiten, kun toiset olivat muuttaneet hyvinkin usein, asuneet useilla eri paikkakunnilla tai ulkomailla. Tyypillisimmin haastateltavat olivat kuitenkin asuneet koko aikuiselämänsä pääkaupunkiseudulla. Aikuiselämän asumiseksi määritellään sen jälkeinen aika, kun lapsuudenperheen luota on muutettu. Suurin osa (yli 60 %) oli asunut koko aikuiselämänsä vuokralla, loppuilla oli ollut jossakin vaiheessa omistusasunto. Tyypillisimmin omistusasunnossa asunut oli eronnut nainen, joka oli asunut naimisissa ollessaan omistusasunnossa.

Haastateltavien työelämätaustat olivat erilaisia. Monet olivat tehneet paljon töitä, ja osa heistä oli ollut samassa työpaikassa pitkään. Osa oli vaihtanut työpaikkaa useammin ja/tai tehnyt useampia töitä samanaikaisesti. Osalla oli vain hyvin lyhyitä työkokemuksia, ja muutamilla nuorilla äidillä työkokemusta ei ollut juuri ollenkaan, koska he olivat olleet lasten kanssa kotona. Kuudella haastateltavalla oli ollut joskus oma yritys tai yrityksiä, muutamilla juuri yrityksen konkurssi oli ollut yksi tekijä häätöuhkatilanteen syntymiselle.

Useat haastateltavat kuvaavat tilanteita, joissa Suomen taloudelliset lamat tai taantumet ovat vaikuttaneet heidän elämäänsä: 90-luvun aikana ei ollut töitä ja jouduttiin velkasaneeraukseen tai yritystointiminta vaikeutui ja johti konkurssiin joko 90-luvun laman aikana tai 2008 taantumien seurauksena. Myös joitakin irtisanomisia oli tapahtunut taloudellisista syistä juuri 2008 taantumien aikoihin.

Kaksi haastateltavaa oli ollut vankilassa. Useilla haastateltavilla oli ollut jossakin elämänvaiheessa runsastakin päihteidenkäyttöä mutta kukaan ei kertonut asian olevan enää ajankohtainen. Liiallinen alkoholin käyttö oli usein liittynyt johonkin elämänvaiheeseen, jossa ”moottoritie oli kuumaa”, ”elettiin villiä nuoruutta”, ”raskaat työt vaatii raskaat hovit” tai ”join paetakseni”. Muutamilla oli myös ollut ajanjaksoja, jolloin he olivat käyttäneet huumausaineita. Muutamat puolestaan olivat kärsineet avo- tai aviopuolisonsa päihteiden käytöstä.

Joka kolmannella oli ollut aikuisiällä masennusta, kahdella äidillä se oli alkanut synnytyksen jälkeisenä masennuksena. Lisäksi parilla oli ollut liiallisesta työnteosta johtuvaa loppuunpalamista. Vain muutamissa tapauksissa taustalla vaikuttaisi olevan uhkapelaaminen, joka saattoi ilmetä joko haastateltavalla itsellään tai perheenjäsenellä.

Suurimmalla osalla (13) koko aikuisikä oli ollut ilmeisen pienituloista. Muutamat heistä olivat olleet pienituloisia jatkuvasta työnteosta huolimatta. Usein pienituloiset olivat joutuneet ottamaan pienlajinoja normaalikulujen kattamiseen tai luottotietoihin oli saattanut tulla merkintä mennä jo nuorena. Vajaa kolmannes kuvasi elämäntarinassaan ajanjaksoa, jolloin he olivat asuneet hienossa omakotitalossa tai käytössä oli ”ihan hyvin rahaa”. Toiset taas kuvasivat saaneensa aika hyvin rahallistakin apua sosiaalitoimesta elämänsä varrella.

Useat kertoivat, että he ovat vetäytyneet ystävyssuhteista, koska eivät halua kertoa perheen vaikeasta tilanteesta tai heillä ei ole voimavaroja ihmissuhteiden ylläpitoon. Muutamat haastateltavat kuvaavat, että heillä on hyvät ja voimavaroja tuovat sosiaaliset suhteet. Hyvin monilla on myös ristiriitainen suhde tai suhtautuminen lapsuudenperheeseen tai joihinkin sen jäseniin. Lapsuudenaikaisista kokemuksista johtuen monella on luonnollisesti vaikeuksia luottaa vanhempiinsa. Toiset ovat päässeet lähentymään esimerkiksi aikaisemmin väkivaltaisen vanhemman kanssa, kun taas toiset ovat päättäneet vihdoin laittaa välit poikki kokonaan. Muutamalla suhde vanhempiin on hankala, koska vanhemmat eivät ymmärrä haastateltavan elämäntapaa tai elämän vaikeuksia, koska ovat itse eläneet niin eri tavalla. Toiset taas pitävät aktiivisesti yhteyttä lapsuudenperheeseensä ja saavat ainakin jossakin määrin tukea sieltä.

Yksi merkittävä tekijä, joka nousi esille aineistosta, olivat perhedynamiikan ongelmat, joita perheissä oli ollut aikaisemmin (esimerkiksi ex-miehen kanssa) tai nykyään. Nämä ongelmat saattoivat liittyä esimerkiksi erilaisiin kasvatustapoihin, toisen vanhemman läsnäolon puutteeseen, työnjaon ongelmiin tai siihen, että toinen vanhempi hoiti kaikki asiat perheessä. Perhedynamiikkaa hankaloittivat myös sairastelut (somaattiset ja mielenterveyteen liittyvät) sekä jonkun verran päihdeproblematiikka ja vanhempien vuorovaikutusongelmat. Nämä perhedynamiikan ongelmat vaikeuttivat perheessä asioiden hoitamista ja osaltaan myös aiheuttivat epävarman asumisen tilanteen.

Haastatteluissa tulee myös ilmi pienituloisen perheen todellisuus: lapset kuluttavat paljon ja haluavat myös harrastaa. Laittaessaan lapsen tarpeet ensisijaisiksi vanhempi joutuu tilanteeseen, jossa pidemmällä aikavälillä vuokranmaksukin myöhästyy.

Asumisen ollessa yksi tärkeä teema, haastatteluissa tuli esille myös aikaisempia asumisessa ilmenneitä ongelmia. Suurimmalla osalla oli ollut aikaisemminkin vuokravelkatilanne, ja monilla näitä tilanteita oli ollut useampia. Aikaisemmista vuokravelkatilanteista oli selvitty maksamalla velka palkkatuloista, selvittämällä asia vuokranantajan kanssa, lainaamalla rahaa ystäviltä tai vanhemmilta. Kuusi haastateltavaa oli saanut hädän elämänsä aikana. Syinä olivat vuokravelka, häiriö tai se, että ”kämpä meni alta”. Tämän jälkeen uusi asunto oli saatu puolison tai oman yrityksen nimissä Espoon Asunnot Oy:ltä, yksityiseltä vuokranantajalta tai tukiasunnoista. Kaiken kaikkiaan muutamia haastateltavia oli asunut tukiasunnossa ja väliaikaisasunnossa aikuisuuden aikana. Kolme haastateltavaa oli asunut kavereiden luona tai teltassa. Näitä kadulla asumisenjaksoja kuvattiin kuitenkin tavallaan itse valituksi elämäntavaksi, huolettomaksi vaiheeksi elämässä.

Suurimmaksi osaksi asumisen aikaisemmat asumisen pulmatilanteet, erityisesti hädät ja kadulla asuminen olivat tapahtuneet ennen perheen perustamista. Muutama haastateltava oli saanut hädän perheellisenä, mutta he olivat saaneet järjestettyä itse aika pian oman asunnon. Yksi perhe menetti omistusasunnon laman aikana ja tästä jäi isot velat. Sen sijaan vuokravelkatilanteita oli saattanut olla useitakin perheen perustamisen jälkeen.

Usea oli joutunut asumaan väliaikaisesti vanhempiensa luona ei-vapaaehtoisesti perheen perustamisen jälkeen tullessaan toiselta paikkakunnalta ja jossakin tapauksessa väkivaltaisen miehen takia. Yksi perhe oli asunut kriisiasunnossa joutuessaan lähtemään yksityisen vuokranantajan asunnosta. Yhdellä perheellä oli ollut hyvin monenlaisia ongelmia asumisessa (muun muassa kosteus- ja homevaurioita), jotka olivat pakottaneet perheen muuttamaan useaan otteeseen.

Yhteenvedo: Kaksi erilaista asiakasryhmää

Tarkastelemalla haastateltavien elämäntarinoita kokonaisuuksina nähdään, että perheiden vanhemmilla on hyvin erilaisia elämäkokemuksia niin lapsuudessa kuin aikuisuudessa. Elämäntarinoita analysoidessa muodostui kuva siitä, että aineisto voidaan jakaa jollakin tavalla kahteen erilaiseen ryhmään. Kahden ryhmän erottelava tekijä oli kuitenkin vaikea löytää. Lopulta erottavaksi tekijänä huomattiin olevan aikuisiän asumishistoria. Tämän mukaan aineisto jaettiin kahteen erilaiseen ryhmään ja muiden elämänalueiden katsottiin sopivan myös tähän kahtia jaotteluun. Huomioitavaa on, miten nämä erilaiset elämäkokemukset ovat vaikuttaneet henkilöiden toimintatapojen ja selviytymiskeinojen muodostumiseen, ja miten heidän nykyistä tilannettaan olisi syytä tarkastella suhteessa koko elämänhistoriaan, ja ymmärtää miksi henkilöt toimivat eri tilanteissa eri tavalla.

Vaihteleva elämäntapa

Ensimmäisen ryhmän muodostivat ne, joilla oli ollut aikuisiässä hyvin paljon muuttoa paikasta toiseen. Muutoille ei haastateltavien kerronnassa ollut juurikaan erityisiä syitä, vaan ihmiset kertoivat asuneensa eri asunnoissa, asumisjaksojen ollessa muutamienkin kuukausien mittaisia. Näillä haastateltavilla oli paljon myös asumisen aikaisempia ongelmia: asunnottomuusjaksoja, häättöjä ja useita vuokravelkoja.

Minkälaisia nämä haastateltavat muuten ovat? Näillä haastateltavilla on taustalla hyvin vaikeita lapsuudenkokemuksia. He ovat usein jo lapsuudessa muuttaneet paikasta toiseen ja tunteneet itsensä jotenkin juurettomaksi. Jatkuvat muutot koettiin negatiivisiksi, koska niiden seurauksena koulunkäynti vaikeutui, ystävyssuhteita oli vaikea solmia ja harrastukset jäivät. Toinen tyypillinen piirre näillä haastateltavilla on vaikeat kodin olosuhteet, joihin liittyi väkivaltaa, päihteiden käyttöä ja turvatomuutta. Haastateltavat reagoivat vaikeisiin olosuhteisiin jo nuorena. Koulutus jäi usein peruskoulutasolle ja lapsuudenkodista lähetettiin nuorena ”ovet paukkuen”.

Lapsuudenaikaiset kokemukset vaikuttivat paljon myös aikuisikään ja aikuisiällä tehtyihin päätöksiin. Näillä haastateltavilla on taustalla jonkun verran mielenterveys- ja päihdeproblematiikkaa aikuisiällä. Aikuisikää kuvastaa tietynlainen päämäärättömyys tai, kuten yksi yhteistyökumppani kuvasi, ”vaeltelva elämäntapa”. Tähän kuului jatkuvien muuttojen lisäksi vaihtuvia ihmissuhteita ja niiden ongelmia. Muuttaminen ja ihmissuhteiden ongelmat saattoivat myös liittyä yhteen. Muuttaminen ja oman paikan etsiminen olivat ikään kuin jääneet päälle lapsuudesta. Toisaalta muuttaminen saattoi olla myös pakenemista elämäntilanteesta. Elämä on ehkä ollut selviytymistä kriisistä kriisiin eikä oman toiminnan vaikutuksia ole pystytty arvioimaan pidemmällä aikavälillä. Heidän työelämänsä on usein ollut hyvin pirstaleista ja työsuhteen lyhyitä, toisaalta töitä on saatettu tehdä hyvinkin paljon. Luottotiedot on kenties menetetty jo nuorella iällä.

Kun nämä haastateltavat perustivat perheen, heidän elämäntapansa hieman rauhoittui. Ihmissuhteiden ongelmien tilalle tuli perhedynamiikan ongelmia. Epävarman asumisen tilanne tuli usein ikään kuin jatkumona aikaisemille asumisen ongelmatilanteille, eikä siihen välttämättä liittynyt mitään kriisiä. Kun tällainen perhe kohdataan palveluissa, jatkuvat vuokravelat ja/tai taloudelliset ongelmat nähdään usein välinpitämättömyytenä, osaamattomuutena ja elämänhallinnan puutteina. Tärkeää olisi katsoa, mitä tämän näkyvän käytöksen takana on. Tälle perheelle tai sen jäsenille vuokravelkatilanne ei ole välttämättä iso kriisi: isommistakin asioista on selvitty ja pohjakosketus elämässä on todennäköisesti ollut jokin muu. Mikäli perhettä syytetään vuokravelasta, vahva puolustus varmasti iskee päälle. He eivät ehkä luota viranomaisiin kaiken kokemansa jälkeen. Toisaalta he ovat voineet saada paljonkin rahallista apua sosiaalitoimesta ja usein myös osaavat hakea sitä.

Vakaa elämäntapa

Toisen ryhmän muodostivat sellaiset haastateltavat, joilla oli ollut aikuisiällä vakaampi asumishistoria. He olivat muuttaneet harkitummin ja harvemmin esimerkiksi perheen koon muuttuessa. Näillä perheillä oli positiivisempia kokemuksia lapsuudesta. Toiset olivat viettäneet hyvinkin aktiivisen ja onnellisen lapsuuden, kun taas toisilla oli ollut vaikeuksia sopeutua uudelle paikkakunnalle muuttaessaan.

Aikuisikä oli yleensä alkanut kouluttautumalla, perheen perustamisella ja työllistymisellä. Miksi nämä ihmiset joutuivat epävarman asumisen tilanteeseen? Taustalla oli monenlaisia tekijöitä. Pitkäaikainen pienituloisuus työssäkäynnistä huolimatta oli yksi merkittävä tekijä, samoin vaikeus selviytyä elämän peruskuluista: lainaa oli jouduttu ottamaan esimerkiksi pesukoneen ostoon. Sekä vanhempien että lasten sairaudet olivat myös merkittävä tekijä. Lisäksi perheen sisäiset ongelmat, perhedynamiikan ongelmat vaikeuttivat asioiden hoitoa ja yhteen hiileen puhaltamista. Aika usein näissä perheissä oli vanhemmilla pitkiä parisuhteita. Kaikki nämä tekijät kulminoituivat yleensä jonkin kriisin kautta. Myös yhteiskunnan rakenteelliset tekijät, avun hakeminen tai avun saamattomuus oikealla hetkellä on ollut iso vaikuttaja epävarman asumisen tilanteen syntymiselle.

Näille ihmisille epävarman asumisen tilanne on todellinen kriisi, joka tuottaa häpeää. Tilanne tuntuu usein pohjakosketukselta, ja voimavarojen ja toimijuuden tukeminen on tärkeää. Häpeä on ehkä estänyt tuen hakemisen, mutta tullessaan palveluiden piiriin, heillä on usein kovaa muutosturvaa. Eivät ole ehkä tottuneet hakemaan apua viranomaisilta ja/tai eivät osaa sitä tehdä.

Kun eri-ikäisten asumishistorioita tarkastellaan, huomataan, että ikä ei ole selittävä tekijä. Kaikenikäisillä on ollut rikkonaisia asumishistorioita, tosin ne ovat vähän tyypillisempiä nuorimmilla haastateltavilla. Usein rikkonainen asumisura on rauhoittunut lapsien saamisen jälkeen. On ikään kuin asetettu

aloilleen perheen kanssa. Lapsien saamisen jälkeen muuttoa on tehty ehkä harkitummin, jos ollenkaan. Tämä elämän rauhoittuminen perheen myötä oli tyypillistä erityisesti miehillä. Toisaalta, lähes kaikki haastateltavat miehet olivat parisuhteessa lasten äitien kanssa, joten parisuhteen merkitys tässäkin kohtaa täytyy huomioida (naisista useampi oli yksinhuoltaja).

Nämä kaksi ryhmää ovat kaksi tyypillistä elämäntarinaa asumisen ja muiden elämänalueiden kautta tarkasteltuna. Huomioitava on kuitenkin, että on olemassa poikkeustapauksia. Joissakin tapauksissa henkilö on voinut ikään kuin nousta vaikeasta lapsuudesta eheämpään aikuiselämään. Tällöin merkitykselliseen asemaan on noussut usein isovanhemman rooli, läheinen mummo on tuonut tarvittavaa turvallisuutta muuten rikkonaisessa perhe-elämässä. Myös kouluttautuminen ja työelämän aloittaminen nuorena ovat tukeneet tätä kehitystä. Suhteellisen eheän lapsuuden jälkeen on ajautettu sen sijaan rikkonaisempaan aikuiselämään mielenterveys- tai päihdeproblematiikan kautta.

Epävarman asumisen taustalla olevia tekijöitä

Yhteistyökumppaneiden ja asiakkaiden näkemyksiä tilanteeseen johtaneista syistä

Yhteistyökumppaneita haastatellessa huomattiin, että kohderyhmän kanssa työskentelevienkin henkilöiden on vaikea kuvata, minkälaiset perheet joutuvat hädätouhkatilanteeseen. Aineiston analysoinnin perusteella hahmotettiin elämänalueet, joissa hädätouhan alla olevilla perheillä on pulmia:

- Perhe: yksinhuoltajuus lisää riskiä ongelmiin, kuten myös avioerot ja vaihtelevuus perhesuhteissa. Perhedynamiikka vaikuttaa, erityisesti taloudenhoitoon. Jonkun verran esille tuli myös lapsiin liittyvät ongelmat ja lastensuojeluasiakkuus. Lisäksi tuotiin esille ongelmien ylisukupolvisuus erottelematta ongelmia.
- Työ ja toimeentulo: pitkäaikainen työttömyys tai pienituloisuus ja -palkkaisuus, alhainen koulutustaso mutta myös niin sanottu korkealta ja kovaa putoaminen, esimerkiksi työttömäksi joutuessa tai sairastuessa (aikaisemmin ollut hyvä toimeentulo ja ikään kuin pudotaan huonoon taloudelliseen tilanteeseen).
- Sairaudet: päihde- ja mielenterveysongelmat nostettiin esille, mutta peliriippuvuus vähemmän. Vaikuttavina tekijöitä vanhemman sairastelut ja sitä kautta sairauslomat sekä lapsen jatkuvat sairastelut.
- Käyttäytymismallit: taustalla vaikuttavat käyttäytymismallit, kuten välinpitämättömyys, vastuuttomuus, suunnittelemattomuus, reagointi asioihin liian myöhään.
- Elämänhallinnan puutteet: taitamattomuus, tietämättömyys, osaamattomuus, voimavarojen puute ja toimintakyvyttömyys kriisitilanteissa.
- Kulutus ja talous: velat ja niiden maksaminen ennen vuokranmaksua, liian suuri kulutus ja priorisointiongelmat. Vaikeus löytää talouden tasapainoa.

Myös Voimanpesän asiakkuudessa olleet perheet pohtivat omaan tilanteeseen johtaneita syitä, jotka luokiteltiin kuuteen luokkaan.

1. Etuudet ja palveluissa asioiminen. Tämä kohta voidaan jakaa Kelan etuuksiin ja muuhun sosiaaliturvaan. Hyvin usein yhtenä tekijänä vuokravetätilanteen taustalla oli niin sanottu universaalin etuuden muutokset esimerkiksi elämäntilanteen muuttuessa tai muut Kelan myöntämiin etuihin liittyvät pulmat. Myös elatusapuasioiden selvittämättömyys tai muutokset saattoivat olla taustalla. Entisten yrittäjien kohdalla luonteenomaista oli palveluista toiseen pompottelu Kelan, työvoimatoimiston ja sosiaalitoimen välillä. Toimeentulotukea ei oltu ehkä osattu tai haluttu hakea tai apua ei oltu oman kokemuksen mukaan saatu hakemisesta huolimatta.
2. Huono taloudellinen tilanne on toinen merkittävä tekijä tilanteiden taustalla. Huonoa taloudellista tilannetta kuvastavat muut velat, selvittämättömät laskut, pienituloisuus ja pakollisiin menoihin otetut lainat. Tilannetta kuvattiin muun muassa seuraavasti: ”työt loppuivat mutta laskut jäivät” sekä ”mulla oli tunne, etten osaa hoitaa ollenkaan raha-asioitani”. Jonkun verran taloudellisiin ongelmiin kuului myös se, että vuokran koettiin olevan liian suuri tuloihin nähden.

3. Työhön ja sen menettämiseen liittyvät seikat olivat merkittäviä tekijöitä vuokravelkatilanteen syntymiselle lähes puolelle haastateltavista. Työ oli saatettu menettää jo vuosi tai pari vuotta sitten, ja sen jälkeen rahalliset ongelmat olivat kulminoituneet vuokravelkaan. Muutamilla oli taustalla oman yrityksen konkurssi.
4. Haastateltavat nostivat esille sitä, miten heidän tapansa toimia vaikutti häättöuhkatilanteen syntymiseen. Tässä kohdassa kuvatut tavat toimia ja ajatella vaihtelivat paljon. Yhtenä ääripäänä olivat seuraavanlaiset kuvaukset: ”oma syy, käytin vuokrarahat muualle”, ”mulla on ollut aina raha-asiat nurin kurin”. Myös auttamiseen liittyvät toimintatavat saattoivat olla osasyynä häättöuhkatilanteen syntymiselle: muutamissa tapauksissa rahaa oli lainattu esimerkiksi omalle vaikeuksissa olevalle veljelle, joka ei ollut maksanut takaisin.
5. Perheeseen liittyvät asiat nostettiin myös esille häättöuhkatilanteen taustalla oleviksi tekijöiksi. Koko perheen tilanteeseen vaikuttavia lapsiin liittyviä ongelmia olivat muun muassa peliriippuvuus, kehitysvamma, psyykkiset ongelmat ja huostaanotto. Muutamissa perheissä lasten tuen tarve oli pakottanut keskeyttämään opinnot tai vaikeuttivat töihin palaamista. Muutamassa haastattelussa kerrottiin eron olleen taustalla häättöuhkatilanteessa, mutta useita perheitä kuormittivat parisuhdeongelmat.
6. Jotkut haastateltavat kokivat, että heitä kohdannut elämänkriisi oli suoraan yhteydessä tämän hetkiseen häättöuhkatilanteeseen. Muidenkin kohdalla on nähtävissä taustalla olevia kriisejä, mutta nämä henkilöt mielsivät kriisillä ja häättöuhkatilanteella olevan suurempia yhteyksiä. Näitä kriisejä olivat läheisten kuolema, itseen kohdistuva väkivalta, vakava sairastuminen somaattisesti sekä masennus. Tähän samaan kategoriaan voidaan jossakin mielessä yhdistää myös kriisi, joka syntyi perheelle, jota syytettiin häirinnästä, mutta itseasiassa koki itse olevansa vainoamisen kohteena kerrostaloyhtiössä.

On mielenkiintoista tarkastella työntekijöiden ja asiakkaiden vastausten samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Heidän näkemyksissään on paljon samankaltaisuuksia. Työntekijät toivat kuitenkin esille enemmän käyttäytymismalleihin ja elämänhallintaan liittyviä ongelmia (subjektiivisia ominaisuuksia), kun taas asiakkaiden näkemysten mukaan palveluihin ja etuisuuksiin liittyvät tekijät vaikuttivat paljon tilanteen syntymiseen (rakenteelliset tekijät).

Taustalla vaikuttavat elämänalueet ja tilannetekijät

Edellä esille tuotuun elämänalueiden tarkasteluun saatiin lisää syvyyttä analysoimalla asiakkaiden haastatteluja elämänkerrallisella otteella.

Lopputulokseksi saatiin elämänalueet, joilla epävarman asumisen tilanteeseen joutuneilla perheillä on pulmia:

Perhe: Perheen merkitys tulee esille hyvin keskeisellä tavalla esille, ja se on oleellinen asia juuri perheiden asunnottomuuden problematiikassa. Lapsuuden perheessä olleet vaikeat asiat ja tavat toimia vaikuttavat haastateltavien elämään aikuisuudessa. Yhteistyökumppaneiden haastatteluissa esille tuli ongelmien ylisukupolvisuus, joka täsmentyi vielä asiakashaastatteluiden perusteella. Aikaisemmassa sukupolvessa ei välttämättä ollut ongelmia asumisen kanssa, mutta yli puolella oli ollut muuten hyvin turvattomia lapsuudenkokemuksia. On huomioitava, että nykyiseen epävarman asumisen tilanteeseen johtaneet prosessit ovat jossakin määrin alkaneet jo lapsuudenperheessä.

Perheen muutokset, erot ja yksinhuoltajuus nostettiin myös esille yhteistyökumppaneiden haastatteluissa. Perhedynamiikan ongelmista puhuttiin lähinnä talouteen liittyvänä asiana. Asiakashaastatteluiden kautta huomattiin, kuinka monet perhedynamiikan ongelmiin liittyvät asiat lasten kasvatuksesta väkivaltaan ovat vaikuttamassa epävarman asumisen tilanteen syntymiseen. Näitä pulmia on ollut joko aikaisemmin perheen ollessa koossa (esimerkiksi väkivalta) tai nykyisessä perheessä. Perheen sisäisiin asioihin voidaan lukea myös lapset, joiden pulmat vaikuttavat omalta osaltaan tilanteiden syntyyn. Lapset myös reagoivat huonoon taloudelliseen tilanteeseen ja vanhempien jaksamattomuuteen esimerkiksi masennuksen kautta. Näitä kuvauksia asiakkaat tekivät paljon, kertoessaan miten

epävarman asumisen tilanne oli syntynyt. Vaikuttaisikin siltä, että perheiden lapsilla on aika paljon erityistuen tarpeita.

Väkivalta: Usea oli myös kokenut perheväkivaltaa joko lapsuudenkodissaan tai aikaisemmassa parisuhteessa. Lisäksi väkivallan kohteeksi on saatettu joutua ulkopuolisenkin taholta. Väkivallan vaikutus ihmisen omanarvontuntoon, pelkoihin ja toimintatapoihin tulee huomioida. Väkivaltatilanne voi olla myös taustalla oleva elämäncrisi, jonka purkaminen on tärkeää.

Asuminen: Aikuisiän asumishistorian kartoittaminen on tärkeää, koska jatkuvat muutot ja aikaisemmat asumisen ongelmat kertovat paljon asiakkaan muustakin elämästä ja toimintatavoista. Vanhempien asumisen aikaisemmat ongelmat lisäävät lapsiperheen riskiä joutua epävarman asumisen tilanteeseen ja asunnottomaksi. Lapsuudessa tapahtuneet jatkuvat muutot saattavat myös kertoa juurettomuudesta, jolla on vaikutuksia aikuiselämään. Yhteistyökumppaneiden haastatteluissa tuli esille kuinka vaikeita tilanteita toistuvat vuokravelat ovat, ja kaikista Voimanpesän asiakkaista kahdella kolmesta oli ollut aikaisemminkin vuokravelkaa. Vuokravelka toistuessaan kertoo yleensä selvittämättömistä elämäncriseistä. Asiakashaastatteluiden kautta päästiin näkemään, kuinka monilla oli taustalla useita vuokravelkoja, asunnottomuusjaksoja, häätöjä ja tilapäismajoituksessa asumista.

Sairaudet: Sairaudet ovat hyvin merkittävä tekijä epävarman asumisen tilanteiden taustalla. Somaattiset sairaudet vaikuttivat toimeentuloon, työn tekemiseen ja olivat osana kriisejä. Näitä somaattisia sairauksia ja sairastumisia oli sekä lapsilla että aikuisilla. Esimerkiksi lapsen sairastuminen saattoi olla se tekijä, joka vei perheen voimavarat niin totaalisesti, että vuokranmaksu vaarantui erityisesti jo valmiiksi pienituloisissa perheissä. Näihin sairauksiin luetaan tässä kohtaa myös mielenterveysongelmat sekä riippuvuuksista päihdeongelmat ja peliriippuvuus. Erityisesti masennus nousi yhdeksi tekijäksi, joka vaikuttaa toimintakykyyn. Yhteistyökumppanit kokivat päihdeongelmien olevan merkittävä tekijä epävarman asumisen tilanteiden taustalla. Asiakashaastatteluiden perusteella voidaan huomata, että perheiden vanhemmilla (tai entisellä puolisoilla) oli aikaisemmin saattanut olla liiallista päihdeiden käyttöä mutta tällä hetkellä tilanne ei ollut enää akuutti. On kuitenkin huomioitava arvioinnin yhteydessä esille tuleva näkökulma: akuutti mielenterveys- tai päihdeongelma vaikuttaa negatiivisesti sitoutumiseen Voimanpesän työskentelyyn.

Talous: Kaikista aineistoista on nähtävissä huonon taloudellisen tilanteen ja epävarman asumisen tilanteen, erityisesti vuokraveloista johtuvan häätöuhan, välinen yhteys. Kaikista Voimanpesän asiakkaista muita velkoja oli paljon ja usein luottotiedot oli menetetty. Huono taloudellinen tilanne nousi myös isoksi huolenaiheeksi kaikkien asiakkaiden keskuudessa, ja asiakashaastatteluissa asiakkaat itse kokivat huonon taloudellisen tilanteen vaikuttavan tilanteen syntymiseen. Asiakashaastatteluista kävi myös ilmi, että luottotiedot oli joko menetetty hyvin nuorena tai vähän aikaa sitten laskujen kasaantuessa. Talouteen liittyi myös erityisesti pitkäaikainen pienituloisuus sekä työttömillä että pienipalkkaisilla työssäkäyvillä.

Ihmissuhteet: Ihmissuhteiden merkitys epävarman asumisen taustalla ei tullut esille yhteistyökumppaneiden haastatteluiden yhteydessä. Asiakashaastatteluista on kuitenkin nähtävissä, että ihmissuhteiden ongelmat ja erityisesti pulmat seurustelusuhteissa ovat olleet osavaikuttajana vaihtelevaan elämäntapaan, muuttoihin ja kenties asunnottomaksi joutumiseenkin. Toisaalta vahva verkosto tuo voimavaroja ja auttaa perhettä jaksamaan. Usein perheellä ei kuitenkaan välttämättä ole kattavaa läheisverkostoa tai he eivät halua kuormittaa ystäviään enää vaikealla elämäntilanteella.

Työ: Työn merkitys näkyi myös hyvin aineistoissa, ja asiakkaat itse kokivat sen merkitykselliseksi tekijäksi tilanteen taustalla. Työn menetys saattoi olla se kohta, jossa valmiiksi huonossa taloudellisessa tilanteessa oleva perhe ajautui vuokravelkatilanteeseen. Työssä ja toimeentulon lähteessä tapahtuvat muutokset näkyvät myös kaikkien Voimanpesän asiakkaiden perustiedoissa. Asiakasperheiden äideistä reilu viidennes ja miehistä vajaa kolmannes oli kokopäivätyössä.

Toimintatapa: Yhteistyökumppaneiden haastatteluissa tuotiin esille erilaisia käyttäytymismalleja ja elämänhallinnan puutteita, jotka vaikuttavat epävarman asumisen tilanteen syntymiseen. Näitä olivat muun muassa välinpitämättömyys, suunnittelemattomuus, taitamattomuus ja osaamattomuus hoitaa asioita sekä toimintakyvyttömyys kriisitilanteissa. Nämä tuotiin esille tavallaan ihmisiin liittyvinä negatiivisina ominaisuuksina. Asiakashaastatteluiden ja asiakastyön kautta saadun hiljaisen tiedon perusteella luotiin uusi termi toimintatapa. Toimintatapojen katsotaan muodostuneen lapsuudenaikaisten kokemusten ja aikuisuudessa koettujen asioiden seurauksena. Toimintatavat ovat ikään kuin muodostuneet reagoinnista erilaisiin elämäntapahtumiin. Näin ollen ne viittaavat läheisesti myös selviytymismekanismeihin. Oman elämän tarkastelun kautta omia toimintatapoja ja niiden seurauksia voi tarkastella objektiivisesti, ja niiden muuttaminen on mahdollista.

Kriisit: Epävarman asumisen tilanteen syntymisen taustalla saattoi olla myös jokin muu kriisi tai iso elämänmuutos, joka vaatii työstämistä. Kriisi voi olla työn menettämiseen tai sairauteen liittyvä (kuten vanhempien ja lasten somaattiset sairaudet ja mielenterveysongelmat), väkivallan kohteeksi joutuminen tai läheisen kuolema, jonka kautta perusturvallisuus särkyä. Kriisit ovat hyvin monenlaisia, ja akuutteihin kriiseihin liittyy usein myös toimintakyvyttömyyttä kriisitilanteissa. Joillekin häätöuhka on isoin kriisi, toiselle taas vakava sairastuminen, joka on johtanut tilanteeseen. Ihmisellä voi tulla taustalla elämässään monenlaisia kriisejä. Niistä tulisi erotella epävarman asumisen tilanteeseen suoraan yhteydessä oleva kriisi (kenties viime aikoina tapahtunut asia). Näitä suoraan tilanteeseen vaikuttavia kriisejä toivat esille myös asiakkaat arvioidessaan tilanteeseen vaikuttavia tekijöitä. Kuten asiakastyön kuvauksen yhteydessä tulee ilmi, erityisen tärkeää on hahmottaa myös elämän isoin kriisi, joka on voinut tapahtua lapsuudessa, aikaisemmin aikuisiällä tai vasta vähän aikaa sitten. Elämänkriisi voi olla esimerkiksi lapsuudessa koettu turvattomuus tai oman lapsen sairastuminen.

Rakenteelliset tekijät: Yhteistyökumppaneiden haastatteluissa tuli esille rakenteellisia tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, saavatko lapsiperheet oikea-aikaista ja oikeanlaista tukea silloin, kun heitä kohtaa epävarman asumisen tilanne. Voimanpesän asiakasohjautuvuuden kautta nähdään myös hyvin oleellisia asioita: vain vähän yli puolet haastateltavista oli lähetetty tuen piiriin aikuissosiaalityön kautta, sillä palvelun piiriin tultiin usein myös esimerkiksi diakonian lähettämänä tai omalla yhteydenotolla. Usein tilannetta oli selvitetty useassakin paikassa mutta silti koettiin, että perhe tarvitsee vielä Voimanpesän tukityötä. Toisaalta osan kohdalla tilannetta selvitettiin ensimmäistä kertaa vasta Voimanpesässä. Asiakashaastatteluiden kautta päästiin niihin kokemuksiin, joita perheillä on palveluissa arvioidessaan. Heillä oli aikuisiällä sekä positiivisia että negatiivisia palvelukokemuksia. Palvelukokemuksiin liittyi luonnollisesti se, minkälainen näkemys perheellä oli palveluiden vastaanottamiseen.

Haastatteluissa on kuitenkin nähtävissä, että joissakin elämäntilanteissa avun saaminen olisi omalta osaltaan ennalta ehkäissyt vuokratilanteen syntymistä. Lisäksi useat haastateltavat kuvaavat poiskäännytyksen kokemuksiin heidän hakiessaan apua epävarman asumisen tilanteesta. Poiskäännyttämisen kokemus voi syntyä esimerkiksi toimeentulotukihakemuksen epäämisestä (vrt. Määttä 2012). Etuuksien ja palveluiden hakeminen ja saaminen olivatkin merkittävimpiä tekijöitä tilanteiden syntymisessä asiakkaiden mielestä.

On tärkeää hahmottaa, millä näistä edellä mainituista elämänalueista perheillä on pulmia ja tarttua niihin. Lisäksi keskellä on ne tekijät, jotka tulee huomioida perheiden tilannetta arvioitaessa. Minkälaiset toimintamallit ihmisellä on ja minkälaiset selviytymiskeinot selviytyä tilanteesta? Onko taustalla jokin kriisi? Onko nykyinen häätöuhka kriisi vai liittyykö siihen jokin muu kriisi? Onko elämänkriisi jossain kauempana? Lisäksi tulee arvioida miten yhteiskunnan rakenteelliset tekijät ovat auttaneet perhettä tai vaikuttaneet tilanteen syntymiseen. Hyvinvointiyhteiskunnan turvaverkot voisivat tässä kohtaa auttaa perhettä?

2. ASUNNOTTOMUUSPOLKUTUTKIMUKSIA

Eeva Kostainen ja Seppo Laakso. Helsinkiläisten asunnottomuuspolut. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 1/2015. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/153533/ARAr1_2015_Helsinkilaisten_asunnottomuuspolut.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Helsinkiläisten asunnottomuuspolut -tutkimuksen tavoitteena oli tunnistaa eri väestöryhmille ominaisia asunnottomuuspolkuja: mistä asunnottomaksi päädytään, missä asunnottomuuden aikana majoitetaan ja miten asunnottomuuden päättävä asuminen lopulta järjestyy. Tutkimuksessa kartoitettiin asumista ennen asunnottomuutta, sen jälkeen ja sen aikana, sekä asunnottomuuteen johtaneita elämäntilanteita ja siitä poistumiseen vaikuttaneita tekijöitä postikyselyn avulla.

Keskeiset tulokset ja johtopäätökset

Kyselyn vastausprosentti jäi alhaiseksi, mutta vastausten määrä (252) mahdollisti 2-3 luokkaisten osuuksien tilastollisesti luotettavan estimoinnin, mutta useampiluokkaisissa vastauksissa osuudet ovat suuntaa antavia. Nuorten kyselyvastauksia palautui 120 kappaletta.

Kyselyä voidaan pitää onnistuneena: se tavoitti sekä asunnottomien kovinta ydintä että muusta syystä kirjauksen tehneitä sekä välimaastoon sijoittuvia ihmisiä. Tuloksia tulkitessa on pidettävä mielessä, että vastaajien joukko on lähtökohtaisesti valikoitunut: vastaajat ovat siirtyneet asuntokantaan, joten keskimäärin he ovat hieman paremmassa asemassa kuin koko VVA-populaatio, johon kuuluvista henkilöistä viidennes oli ollut vähintään viisi vuotta vailla vakinaista asuntoa.

Vastanneista 76,5 %:lla VVA-kirjauksen syynä oli asunnottomuus ja asunnon saamisen vaikeus, kun 23,5 % oli kirjautunut VVA:ksi muusta syystä. Nuorilla osuudet olivat 77 % ja 23 %. Nuoria alle 30-vuotiaita aikuisia oli noin puolet kummassakin ryhmässä. Vieraskielisillä oli pienempi osuus kirjauksia asunnottomuuden ja siihen verrattavissa olevien syiden takia.

Kyselyn perusteella voidaan todeta, että lyhytaikaisena ilmiönä asunnottomuus koskee laajaa joukkoa tavallisia ihmisiä. Työttömiä oli kyselyhetkellä alle kolmasosa vastaajista ja työllisten ja opiskelijoiden osuus oli suuri. Muun syyn kuin asunnottomuuden takia VVA-kirjauksia tehdään mm. asunnon vaihtoon liittyvien viiveiden, liikkuvan elämän, matkustelun, väliaikaisen toisessa kunnassa tai ulkomailla asumisen tai työn takia. Ulkomailta ja toisesta kunnasta muuttavilla kirjauksia syntyy, kun saadaan oleskelulupa tai rekisteröidytään kuntaan ennen muuttoa esimerkiksi sosiaaliturvatunnuksen saamista varten. Osalla asunto järjestyy muutaman päivän tai viikon viiveellä, kuten ulkomaisilla vaihtopokkareilla. Pääsääntöisesti VVA-kirjaus perustuu henkilön omaan ilmoitukseen muuttoluottotiedoissa. Silti osa vastaajista ei ollut tietoinen tullessaan kirjatuksi vailla vakinaista asuntoa olevaksi.

Asunnottomuuteen johtavia yleisimpiä syitä ovat elämäntilanteen muutokset, kuten erot ja muutto toiselle paikkakunnalla sekä vuokrasopimusten päättyminen itsestä riippumattomista syistä. Määräaikaiset vuokrasopimukset ovat Helsingissä melko yleisiä. Erityisesti nuorilla myös liian suuret asumiskustannukset ja lapsuudenkodista itsenäistymiseen liittyvät ongelmat johtavat asunnottomuuteen. Elämäntilanteiden taustalla osalla on lisäksi talousvaikeuksia ja työttömyyttä. Muita vaikuttavia tekijöitä erityisesti nuorilla ovat parisuhteen päättymiset, masennus tai mielenterveysongelmat sekä riittämättömyys vanhempien kanssa.

Suurin ongelma on uuden asunnon löytäminen kaikilla ryhmillä. Nuorilla, pienituloisilla, työttömillä, ja maassa pysyvästi asuvilla usein pakolaistaustaisilla maahanmuuttajilla on suuria vaikeuksia pärjätä vapaiden markkinoiden kilpailussa ja maksaa yksityisten markkinoiden vuokria ja vuokratakuita.

Uuden asunnon saamisen yleisimpiä esteitä ovat mm. korkea hintataso, häiriömerkinnät luottotiedoissa ja vuokratakuut. Sopivan hintaisen asunnon löytämisen vaikeus oli vaikeuttanut uuden asunnon saamista yli puolella nuorista vastaajista. Vuokravakuudet olivat vaikeuttaneet uuden asunnon

saamista viidesosalla ja luottotietomerkinnät vajaalla viidesosalla nuorista. Vuokravakuuksia varten otetaan jopa lainaa pankista tai säästetään useita kuukausia. Suurin osa saa jakson ajaksi majapaikan ystävien ja sukulaisten luota ja vain pieni osa turvautuu asunnottomien palveluihin, erityisesti nuorista. Kokemukset ulkona ja julkisissa tiloissa, autossa ja leirintäalueella majoittumisesta olivat kuitenkin kyselyn mukaan melko yleisiä ja myös nuorilla on kokemuksia niistä.

Kahdeksan asunnottomuuspolkua

Analyysin tuloksena tunnistettiin kahdeksan toisistaan poikkeavaa asunnottomuuspolkua. Niistä kaksi parasta edustaa suhteellisen vakaaseen asumiseen päätyvää polkua (40 %). Kolme huonointa polkua johtaa asunnottomien palveluihin (19 %). Näiden väliin jää epävarmempien asumisurien asunnottomuuspolkuja, joihin kuuluvat eivät kuitenkaan ole päätyneet asunnottomien palveluihin asumaan (41 %). Nuoret sijoittuivat pääasiassa vakaaseen asumiseen päätyviin sekä epävarman asumisuran asunnottomuuspolkuihin, asunnottomien palveluihin päätyviin klustereihin kuului vain pieni osa nuorista vastaajista. Keskeinen tekijä on se, onko asunnottomalla mahdollisuutta turvautua läheisten apuun, majoittua ystävien ja sukulaisten luokse ja kuinka käytetty tämä resurssi on.

Analyysissä erottui omistusasujien asunnottomuuspolku, joka kulki pääpiirteissään omistusasumisesta ystävien ja sukulaisten luokse ja takaisin omistusasumiseen. He olivat pääasiassa keskituloisia työllisiä, joilla asunnottomuus johtui pääasiassa asunnon nopeasta myymisestä ennen kuin oli tietoa uudesta asunnosta tai avioerosta.

Suurin klusteri, vakaan vuokra-asumisen klusteri koostui henkilöistä, joilla asunnottomuuspolku lähti pääasiassa vuokra-asumisesta ja päättyi VVA-jakson jälkeen sinne takaisin sukulaisten ja ystävien luona vietetyn jakson jälkeen. Ryhmä koostui pääasiassa alle 30-vuotiasta, joista valtaosa oli naisia. Suuri osa klusteriin kuuluvista oli muuttanut Helsinkiin muualta.

Hieman epävakamman asumisuran nousevan vuokra-asumisen klusterin asunnottomuuspolku johti epäitsenäisestä asumisesta nais- tai miesystävän, vanhempien tai ystävien ja sukulaisten luota vuokra-asumiseen. VVA-jakson aikana klusteriin kuuluville riitti majoitusta ystäviltä ja sukualaisilta. VVA-jakso päättyi pääasiassa vuokralle yksityisille markkinoille, osalla kuitenkin läheisten luokse muuttamiseen. Ryhmä koostui pääasiassa nuorista alle 30-vuotiasta, joista enemmistö oli miehiä.

Laskevan vuokra-asumisuran klusteri muodostui pääasiassa henkilöistä, jotka asuivat ennen VVA-jaksoa vuokralla, mutta joilla jakso päättyi alivuokralaiseksi tai ystävien ja sukulaisten luokse. Ryhmä käsitti suuren osan nuoria, mutta myös keski-ikäisiä vastaajia. Hieman yli puolet oli miehiä. Suurin osa oli pienituloisia ja matalasti koulutettuja ja osalla esiintyi myös erilaisia ongelmia elämäntilanteensa taustalla.

Kovia kokeneiden vuokra-asujien klusteri koostui pääasiassa vuokralla asuneista mutta jossain määrin myös ilman vuokrasopimusta nais- tai miesystävän tai vanhempien luona asuneista, joiden asunnottomuuspolku päättyi rankemman VVA-jakson jälkeen vuokra-asumiseen. VVA-jakson aikana yleisintä oli satunnaisten tuttujen luona majailu sekä julkisissa tiloissa, rapuissa, roskiksissa ym. yöpyminen. Klusteriin kuuluvat olivat pääosin 30–49-vuotiaita ja lievä enemmistö oli miehiä. Lähes puolella klusteriin kuuluvista VVA-jakso oli kestänyt yli vuoden.

Vuokra-asumisesta kadun kautta asunnottomien palveluihin -klusteri koostui henkilöistä, jotka päättyivät pääasiassa vuokra-asumisesta rankemman VVA-jakson jälkeen asunnottomien asumispalveluihin. Klusterin suurimman ikäryhmän muodostivat 30–39-vuotiaat. Ryhmään kuuluvista lähes kaikki olivat miehiä ja suomen- tai ruotsinkielisiä. Lähes puolella oli vain perusasteen koulutus. Yli puolet ryhmään kuuluvista sijoittui alle 500 euron tulotasoluokkaan. Yli puolella VVA-jakso oli kestänyt yli vuoden. Ennen jaksoa lähes kaikki olivat asuneet Helsingissä. Elämäntilanteeseen oli vaikuttanut mielenterveys- ja päihdeongelmat, talousvaikeudet, työttömyys, riitautuminen vanhempien kanssa ja

parisuhteen päättyminen. Suurimman esteen uuden asunnon saamiselle olivat muodostaneet asuntojen hintataso, takuuvuokrat ja luottotietohäiriöt sekä se, ettei ollut etsinyt asuntoa aktiivisesti mm. elämäntavan tai päihteiden vuoksi.

Epävakaalta asumisuralta asunnottomien palveluihin -klusteri koostui henkilöstä, joiden asunnottomuuspolku kulki vuokra-asumisesta tai ystäviltä sukulaisten ja ystävien luona majailun kautta asunnottomien palveluihin ja osa oli edelleen asunnoton. Klusteriin kuuluvat olivat pääosin 30–49-vuotiaita, hieman yli puolet oli miehiä. Koulutus oli pääosin peruskoulun varassa. Yli puolella tulotaso sijoittui luokkaan 500–999 euroa kuukaudessa. Kaikki klusteriin kuuluvat olivat asuneet ennen VVA-jaksoa Helsingissä. Ryhmässä uuden asunnon löytämistä vaikeutti erityisesti luottotietojen menetys ja vuokratakuut. VVA-jakson päättymiseen oli vaikuttanut pääasiassa turvautuminen sosiaalipalveluihin: Yli puolella jakson päättymiseen oli vaikuttanut sosiaalitoimen asumisen tuen yksikön neuvonta ja ohjaus.

Pitkäaikaisasunnottomien klusteri koostui henkilöistä, joiden asunnottomuuspolku oli jo lähtökohtaisesti heikko: asunnottomien palveluista tai vankilasta jouduttiin ulos VVA-jakson ajaksi, jonka jälkeen asunnottomuus päättyi usein takaisin asunnottomien palveluihin. Lähes puolet klusteriin ryhmitellyistä vastaajista oli 50–59-vuotiaita, valtaosa oli miehiä. Koulutustaso ryhmässä keskittyi perusasteen ja keskiasteen suorittaneisiin. Vastaushetkellä 70 % klusteriin kuuluvista oli työttömänä. Hieman yli puolella tulot olivat alle 500 euroa kuukaudessa. Yhtä lukuun ottamatta klusteriin kuuluvat olivat suomen- tai ruotsinkielisiä. Yli puolella VVA-jakso oli kestänyt yli vuoden. Yli puolet ryhmään kuuluvista oli asunut ennen VVA-jaksoa Helsingissä. Asuminen edellisessä paikassa päättyi vapautumiseen vankilasta, muutama oli jo käytännössä asunnoton ennen kirjauksen tekemistä, ja muutama joutui hädädyksi. VVA-kirjauksen taustalla vaikuttivat talousvaikeudet, päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat, työttömyys, parisuhteen päättyminen ja läheisen kuolema. Uuden asunnon saamista vaikeuttivat luottotietohäiriöt, vuokratakuut ja työttömyys sekä se, ettei lainkaan etsinyt asuntoa. Jakson päättymiseen oli vaikuttanut neuvonta asumisen tuen yksikössä, neuvonta aluesosiaalipalvelupisteessä, läheisten apu ja raitistuminen.

Johtopäätöksiä

Vakaaseen asumiseen päätyvät selviävät lyhyistä asunnottomuusjaksoista läheisten avulla: Ovat useammin naisia, työllisiä ja opiskelijoita, ja korkeammin koulutettuja. Asunnottomuus on usein asunnon vaihtoon liittyvää kitka-asunnottomuutta tai johtuu eroista, paikkakunnan vaihdosta tai vuokrasopimuksen päättymisestä itsestä riippumattomista syistä.

Epävarmalla asumisuralla olevilla riski joutua uudelleen asunnottomiksi: Epävarman asumisuran asunnottomuuspolkujen klustereihin kuuluu niin nuoria alle 30-vuotiaita asumisuransa alussa olevia, kuin keski-ikäisiäkin, jotka ovat asunnottomuuden aikana joutuneet majoittumaan epämääräisissä olosuhteissa. Koulutustaso on ryhmissä matala ja työttömyys ja pienituloisuus yleistä. Asunnonsaantia vaikeuttavat talousvaikeudet, hintataso, luottotietomerkinnät ja vuokratakuut. Asunnottomuusjaksot ovat olleet verrattain pitkiä.

Heikoimmassa asemassa olevat asunnottomat turvautuvat asunnottomien palveluihin: Heikoimpiin klustereihin, kuului suurempi osuus miehiä ja iäkkäämpiä asunnottomia, kuin klustereihin, joissa oli pääasiassa majailtu ystävien ja sukulaisten luona ja päädytty normaalin asumisen piiriin turvautumatta asunnottomien palveluihin. Heikoimmissa klustereissa painoutuivat selvästi myös työttömyys, pienituloisuus ja erilaiset sosiaaliset ongelmat, kun taas talousvaikeudet ja asuntojen hintataso oli ongelma paremmin pärjänneiden klustereiden henkilöille. Kyselyssä tuli selvästi esiin myös vuokratakuuiden ja luottotietohäiriöiden aiheuttamat vaikeudet asuntomarkkinoilla pärjäämisessä.

Asunnottomuuden kasvun taustalla asuntomarkkinoiden kireys: Helsingin seudun asunnottomuuden ja asumisen akuuttien ongelmien taustalla vaikuttaa asuntokannan pienuus ja kannan hidas kasvu suhteessa asumiskysynnän kasvuun. Asuntomarkkinoiden kireys on heikentänyt monien pienituloisten yksinelävien ja perheiden asemaa asuntomarkkinoilla ja johtanut väliinpuotoamisuhanalaiseksi nopeasti kasvavan joukon kaupungin asukkaita, joissa nuorten osuus korostuu. Väliinpuotoajia on työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien lisäksi pienituloisissa työssäkäyvissä. Pääosa näistä työllisistä väliinpuotoajista työskentelee osa-aikaisissa ja lyhytaikaisissa työsuhteissa. Tämän lisäksi myös alimpien tulojen ammateissa ja työtehtävissä työskentelevillä tulotaso ei välttämättä mahdollista vapaiden markkinoiden asunnon saantia.

Toimenpiteitä ja suosituksia (ks. tarkemmin julkaisussa)

Asuntotuotanto on kokonaisuutena saatava vastaamaan väestönkasvua
 Kohtuuhintaisen asuntotuotannon riittävä taso taattava
 Kohtuuhintaisia asumisen ratkaisuja yksityisillä markkinoilla
 Osa asunnottomista tarvitsee yhteiskunnan järjestämää tuettua asumista
 Kireiden asuntomarkkinoiden tilanteessa asunnottomuuden ennaltaehkäisy keskeistä

Kirsi Juhila ja Teppo Kröger (toim.). Siirtymät ja valinnat asumispolulla. SoPhi. 2016.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/50391/978-951-39-6664-5.pdf?sequence=1>

Esipuhe (Juhila ja Kröger)

Tässä kirjassa on kolme keskeistä käsitettä: asumispolku, siirtymä ja valinta. Asumispolulla tarkoitamme niitä asumisen ja elämisen paikkoja, joissa ihmiset ovat kulkeneet ja kulkevat elämänsä aikana ja joista muodostuu elettyjä, koettuja ja kerrottuja asumishistorioita. Asumispolut voivat olla monenlaisia: suoraviivaisia, mutkikkaita, poikkeilevia tai eteen ja taaksepäin kulkevia. Kirjassa otetaan etäisyyttä kulttuurisesti vahvaan, lineaariseen etenemiseen perustuvaan asumisura-ajatteluun, koska asumispolut ovat harvoin suoraviivaisia. Siirtymissä on kysymys asumispolkujen risteyksistä tai asumisen katkoksista, joissa ihmisten asumisen muoto tai tapa vaihtuu jollain tavalla: lähtö vanhempien kotoa omaan vuokrayksioon, vuokra-asunnosta irtisanotuksi ja asunnottomaksi joutuminen... vankilasta vapautuminen ja tukiasuntoon asettuminen, kuntoutuskodista ja sairaalasta toiseen kulkeminen, turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksesta omaan asuntoon muuttaminen ja niin edelleen. Asumispolkujen siirtymiä voi siis olla monenlaisia. Ne kytkeytyvät usein – mutta eivät välttämättä aina – ihmisten elämänkaaren vaiheisiin, siihen kun siirrytään lapsuudesta nuoruuteen ja aikuisuuteen ja lopulta vanhuuteen. Siirtymissä on harvoin kyse vain asunnon vaihtumisesta vaan niihin kietoutuvat monenlaiset muutkin myönteisinä tai kielteisinä koetut elämän muutokset ja käännekohtat.

Asumispolut ja niiden siirtymät sisältävät monenlaisia valintoja tulevista asumisen ja elämisen paikoista. Toisinaan valinnanmahdollisuuksia on suhteellisen paljon. Asumisessa voi toteuttaa valinnanvapautta ja toivomaansa elämäntyyliä esimerkiksi silloin, kun taloudellinen tilanne mahdollistaa uuden omistusasunnon tai kakkosasunnon ostamisen runsaasta tarjonnasta. Toisinaan valinnanmahdollisuuksia on vähemmän tai ei lainkaan. Esimerkiksi mielenterveyskuntoutuja voi joutua kuntoutusjakson jälkeen tilanteeseen, jossa on valittavana vain yksi tai muutama vuokra-asunto. Joskus ollaan tilanteessa, jossa on vain kaksi ei-toivottua vaihtoehtoa... Toisinaan näyttäisi olevan vain yksi vaihtoehto tarjolla, kuten vaikkapa hädän jälkeen kriisimajoitukseen siirtyminen. Asumiseen liittyvien siirtymävalintojen lisäksi käsittelemme kirjassa myös niihin liittyviä muita elämänvalintoja, jotka voivat olla joko suurempia, kuten avioero tai päätös pyrkiä irrottautumaan rikollisuudesta, tai pienempiä, kuten oman asunnon sisustustyö tai kotiin tervetulleista vieraista päättäminen. Lähestymme kaikkia valintoja määräytyissä sosiaalisissa suhteissa ja tilanteissa toteutuvina, emme autonomisina tai rationaalisen valinnan teorian mukaisina yksinomaan yksilön itsekkäistä pyrkimyksistä nousevina.

Olemme soveltaneet ja edelleen kehittäneet Suomessa vielä melko vähän tunnettua David Claphamin (2005) asumisen tutkimisen teoriaa ja metodologiaa. Kehys johdattaa meidät tarkastelemaan asumisen ilmiöitä tutkimusmenetelmällisesti erityisellä tavalla. Ihmiset elävät, toteuttavat ja kokevat siirtymät ja valinnat omilla poluillaan ainutlaatuisina. He merkityksellistävät asioita eri tavoin ja päätyvät osin sen vuoksi myös erilaisiin ratkaisuihin. Valinnat ja siirtymät eivät ole ennalta määrättyjä tai tiedettyjä. Toisaalta ne eivät ole myöskään pelkästään yksilöllisiä ja rajattomia vaan syntyvät vuorovaikutuksessa asumisen rakenteellisten ja poliittisten ehtojen, eriarvoisuuden sekä asumiseen liittyvien kulttuuristen ja normatiivisten odotusten kanssa. Asetelma vaatii siten mikro- ja makrolähestymistapojen yhdistämistä.

Lähdemme liikkeelle ihmisten asumispolkukokemuksista ja -kerronnasta sekä yksittäisistä tilanteista ja kohtaamisista asumispolkujen varrella ja risteyskohdissa mutta tulkitsemme kokemuksia, kerrontaa ja tilanteita myös suhteessa rakenteelliskulttuuriin reunaehtoihin. Olennaista on se, miten nämä reunaehdot tulevat merkityksellistetyiksi ja asettuvat rajoitteiksi tai resursseiksi, kun yksilöt tekevät asumisvalintojaan... Asumispolkuja värittävät vahvat tunteet ja tunnepuheella on keskeinen sija, kun ihmiset tekevät ymmärrettäväksi omaa matkaansa asumisen polulla.

Kirjassa tutkimme asumispolkuja erityisesti kahden ryhmän, vanhojen ihmisten ja asunnottomien (mukaan lukien asunnottomuusriskin alla elävät) näkökulmasta. Kirja kuitenkin avaa näkökulmia yleisesti jaettuihin ja kaikkia jossain vaiheessa koskettaviin asumisen kysymyksiin... Keskusteluissamme huomasimme asumispolkujen ja niihin liittyvien siirtymien ja valintojen yhdistävän vanhuuden ja asunnottomuuden teemoja.

Ensimmäinen ryhmien yhtäläisyys on se, että huonokuntoisten tai muuten heikossa asemassa olevien vanhojen ihmisten asuminen sekä asunnottomuus ovat yhteiskunnallisia ja yhteiskuntapoliittisia kysymyksiä tai ongelmia, joita pyritään eri tavoin hoitamaan ja ratkaisemaan nyt ja tulevaisuudessa. Toiseksi, ensimmäiseen yhtäläisyyteen liittyen, molempiin ryhmiin kuuluvien ihmisten kanssa on tekemisissä moninainen joukko sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia: lääkäreitä, sairaanhoitajia, lähihoitajia, fysioterapeutteja, toimintaterapeutteja, sosiaalityöntekijöitä, sosiaaliohjaajia ja niin edelleen. Ammattilaiset ovat monesti mukana asumisen siirtymistä ja valinnoista keskusteltaessa ja niistä päätettäessä. Tätä ammattilaisten merkittävää roolia kutsumme kirjassa metaforisesti poluttamiseksi, joka voi olla tilanteesta riippuen kevyesti ohjaavaa tai vahvastikin suuntaa näyttävää. Kolmas ryhmä yhdistävä asia on polkuvalintavaihtoehtojen vähäisyys.

Asunnottomien valinnan mahdollisuudet ovat aina pienet. Vanhoilla ihmisillä vaihtoehtoja voi olla periaatteessa runsaastikin, erityisesti jos heidän sosioekonominen asemansa on vahva, mutta vaihtoehtoilta on taipumus supistua siinä vaiheessa, kun hoivan ja avun tarve lisääntyy. Neljäs yhteinen nimittäjä on se, että yhteiskuntapoliittisissa linjauksissa ja niiden johdosta myös asiakaskohtaisessa poluttamisessa oikeanlaiseksi ja ensisijaiseksi asumispolun vaihtoehdoksi määrittyy nykyisin vahvasti omassa kodissa asuminen erilaisten asumisyksiköiden, palvelutalojen tai laitosten sijasta. Omassa kodissa asuminen on asunnottomuuden hoidossa nykyään vahva perusajatus ja myös Suomen hallituksen viimeisimmissä asunnottomuusohjelmissa painottuvan niin sanotun Asunto ensin -periaatteen keskeinen lähtökohta. Oman kodin ensisijaisuus – omassa kodissa asuminen niin pitkään kuin mahdollista – painottuu myös vanhuspolitiikassa vallitsevassa Ageing in place -ajattelussa. Kotona asumisen turvaamisen kulmakiviksi asettuvat kotiin tuotavat palvelut, niiden tarkoituksenmukaisuus, oikea-aikaisuus ja vastaavuus eri osapuolten intresseihin.

Kirsi Juhila, Outi Jolanki ja Anni Vilkkö. Siirtymät ja valinnat vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumispoluilla

Ajallisuudella ja liikkeellä, asumisen tarkastelemisella ihmisten elämänkulun näkökulmasta on asumistutkimuksessa monikymmenvuotinen perinne (Beer ym. 2011, 1–3).

Ihmisten asumisvaiheet voivat todellisuudessa olla moninaisia ja asumisen vaihtoehdot ovat yhteydessä muun muassa ihmisten sosioekonomiseen asemaan, asuinalueisiin ja -paikkoihin ja elämäntapoihin. Jotkut voivat elää läpi elämänsä vuokra-asunnoissa ja jotkut taas omistusasunnoissa eli asuminen voi olla varsin stabiilia. (Beer ym. 2011, 22–25.)

Asumisuran rinnalle ja vaihtoehdoksi syntynyt asumispolun käsite perustuu sekin ajallisuuteen ja liikkeeseen. Ihmiset kulkevat poluilla, jotka alkavat jostakin ja päättyvät johonkin. Polun metaforaan pohjaavaa asumisen tutkimisen teoriaa kehittänyt David Clapham (2005, 33) kirjoittaa, että jotkut polut voivat olla kapeita sivupolkuja, joilla vain harvat kulkevat, kun taas jotkut asumispolut muistuttavat enemmän vilkasliikenteisiä valtateitä. Yksittäisten ihmisten kulkemat polut voivat alkaa niin sivupoluilta kuin valtateiltäkin ja poiketa sitten vilkkaammille tai hiljaisemmille poluille (Clapham 2005, 34). Toisaalta koko asumispolkunsä voi kulkea yksinomaan valtateillä tai sivupoluilla... Poluilta voi myös eksyä poluttomaan ja vaikeakulkuihin maastoon. Asumispolun metafora mahdollistaa siis periaatteessa moninaisuuden ja erilaisuuden, vaikka suuri osa ihmisistä kulkisikin pääpoluilla tai valtateillä, ja siksi se sopii tämän kirjan lähtökohdaksi uran metaforaa paremmin. Asumiseen kulttuurisesti ja kokemuksellisesti liittämääme normatiivisuutta ja poikkeavuutta metafora ei kuitenkaan hävitä.

Siihen, millaisilla asumispoluilla ihmiset kulkevat, vaikuttavat muun muassa varallisuus, käytävissä olevat tulot, asema työmarkkinoilla, sosiaalinen luokka-asema, perhetilanne, elääkö kasvukeskissä vai niiden ulkopuolella sekä se, liittyykö asumiseen ja muuttoihin pakkotilanteita, kuten asunnon ja kodin menettäminen luonnonkatastrofi en tai sotien vuoksi. Vauraiden perheiden lapset voivat esimerkiksi loikata nuoruusiän vuokra-asumisvaiheen yli ja siirtyä suoraan väljään omistusasumiseen.

On kuitenkin hyvä muistaa, että normaalina ja poikkeavina pidetyt polut eivät ole universaaleja sen paremmin kuin edellisessä luvussa kuvattu ideaali asumisurakaan, vaan ne ovat sidoksissa viimeisten vuosikymmenten länsimaiseen, hyvinvointivalttiolliseen ajatteluun kytkeytyvään kulttuuriin. Kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa moraalikartastossamme toiset poikkeavat asumispolut ovat hyväksytympiä tai vähemmän ongelmallisia kuin toiset.

Asunnottomuus ilmiönä ei sovi lainkaan normaalina pitämääme asumispolkuun, jonka mukaan vähintään kohtuullinen asunto kuuluu ihmisen kaikkiin elämäntapoihin. Asunnottomuuden polku on tästä näkökulmasta aina ei-hyväksyttävä. Erityisesti pitkittyneeseen asunnottomuuteen liittyy yleensä myös muunlaista sekä resursseihin liittyvää että koettua huono-osaisuutta (Saari 2015, 172). Tämän vuoksi asunnottomuuden poluille poikkeamiset – oli sitten kyse totaalisesta ulkona asumisesta, asuntola-asumisesta tai laitosasumisesta – tai sinne jumittumiset pitkäksi aikaa määrittävät puuttumisista vaatiksi yhteiskunnalliseksi ja sosiaalisiksi ongelmiksi.

Asunnottomien paikoissa kuten asuntoloissa asuminen koetaan samoin usein leimaavana (Jokinen 2004; Juhila 2004b). Erving Goffman (1961; 1964) kirjoittaa moraalista urasta ja tarkoittaa sillä prosessia, jossa esimerkiksi mielisairaalassa, vankilassa tai asuntolassa elävä rakentaa itselleen stigmatoidun, poikkeavan identiteetin suhteessa kulttuuriseen ja sosiaaliseen normaalisuuteen. Ihmiset voivat kantaa stigmaa ja sisäistää sen osaksi omaa identiteettiään, mutta myös pyristellä siitä monin tavoin eroon. Tämän vuoksi niin sanottujen poikkeavien asumispolkujen kulkijoiden omat kokemukset ja selonteot poluistaan ja niillä kohtaamistaan ihmisistä, mukaan lukien työnsä puolesta yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ongelmia käsittelevistä toimijoista, ovat ratkaisevan tärkeitä asumispoluihin liittyvän leimaantumisen jäsentämisessä.

Asumispoluilla tapahtuu aina siirtymiä. Siirtymissä on kysymys siitä, että asumistilanne tavalla tai toisella muuttuu. Esimerkiksi nuori aikuinen muuttaa pois kotoa, kadulla asunut siirtyy asuntolaan tai iäkäs leski muuttaa puolison kuoltua omakotitalosta kerrostaloon.

Polkumetaforan pulmana on pidetty sitä, että sen käyttäminen saattaa ylikorostaa asumiseen liittyviä yksilöllisiä valintoja. Esimerkiksi pitkäkestoisen asunnottomuuden hahmottaminen polkuina, joilla kulkevat ihmiset toistuvasti kääntyvät risteyksissä asunnottomuutta ylläpitäville 'kinttupoluille' tai suoraan poikkeavat poluttomaan maastoon, luo mielikuvaa itse tehdyistä risteysvalinnoista. Näitä valintoja on hahmotettu poikkeavina, patologisina tekoina tai sitten romantisoitu kulkurimaiseen elämäntapaan liittyvinä mieltymyksinä (Parsell & Parsell 2012, 420). Toisaalta poluilla kulkeminen omien mieltymysten mukaan voidaan nähdä ihmisen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisena ja siten idealina tilanteena.

Jos asumispolkujen siirtymät hahmotetaan pelkästään yksilölähtöisesti ihmisten itsenäisiksi ratkaisuksi ja päätöksiksi, painottuu risteysvalinnoissa vahvasti yksilöiden oma vastuu. Asumispolkuihin liittyvää teoriaa kehittänyt David Clapham (2005) ottaa etäisyyttä yksilölähtöisen rationaalisen valinnan lähtökohtiin. Hän korostaa, että ihmisten asumispolut muodostuvat yksilöllisten valintojen ja asumispäätösten ja niitä muokkaavien ja rajoittavien institutionaalisten rakenteiden sekä kulttuuristen ja poliittisten diskurssien vuorovaikutuksessa (Clapham 2005, 2 ja 9). Ihmisten asumisvalinnat eivät siten ole pakotettuja, mutta eivät täysin autonomisiakaan... Vuorovaikutuksen näkökulma tuo siis mukanaan ajatuksen siitä, että asumisvalinnoissa on kyse myös vallasta ja siitä, kenellä on oikeus määritellä sopiva asumismuoto esimerkiksi vanhoille ihmisille tai asunnottomille (Clapham 2005, 22-24, 27-31). Asumisvalintojen ja -päätösten tekeminen koskettaa harvoin vain yksittäisiä ihmisiä, vaan on useimmiten kollektiivinen asia, jolloin valintoihin ja päätöksiin osallistuu monia toimijoita intresseineen.

Claphamin ajattelua seuraten lähtökohtamme tässä kirjassa on, että valinnat ja päätökset asumispolkujen siirtymissä syntyvät yksilöllisten tekojen, intressien ja toiveiden eli toimijuuden sekä sitä raamittavien rakenteiden ja diskurssien vuorovaikutuksessa sekä vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa. Rakenteet ja diskurssit eivät raamita kaikkien kansalaisten polkuvalintoja samalla tavalla. Varakkailla ja hyvin ansaitsevilla on yksilöllisiä valinnanmahdollisuuksia enemmän kuin matalapalkkaisilla ja työttömillä. Samoin hyvä fyysinen ja psyykkinen terveys takaa asumisvalintojen suhteen laajemman autonomian verrattuna sairaisiin ja huonokuntoisiin. Myös edellä kuvaamamme kulttuurisesti tavanomaisena pidetty asumispolku kehystää ja rajaa valinnanmahdollisuuksia; mahdollisuudet ovat erilaisia elämänkulun eri vaiheissa ja asumispolkuverkoston valtateillä ja sivupoluilla.

Kirjamme keskiössä ovat vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumispolut. Näillä poluilla valinnanmahdollisuudet ovat melko rajattuja ja kulttuurisesti normitettuja erityisesti tilanteissa, joissa itsenäisen asumisen edellytykset ovat heikentyneet terveydellisistä tai sosiaalisista syistä.

Cameron ja Mich Parsell (2012, 428) toteavat, että ihmisten vähävaraisuus, huono-osaisuuden leimaamat elämät ja koetut traumat rakentavat helposti rajattujen valinnanmahdollisuuksien ketjuja. Asunnottomien elämänkulut ovat usein olleet juuri tämänkaltaisia; asumispoluilla ja niiden risteyksissä vaihtoehtoisia reittejä on ollut ja on edelleen niukasti. Asunnottoman valinta kahden huonon vaihtoehdon välillä voi esimerkiksi tarkoittaa päätöstä jäädä katusunnottomaksi sen sijaan, että hän siirtyisi asuntolamaiseen yhteismajoitukseen, koska hän kokee kadun asuntolaa turvallisempaan paikkana (Parsell & Parsell 2012, 425).

Edellä olemme määritelleet kirjan lähtökohdaksi sen, että valinnat ja päätökset asumispolkujen siirtymissä syntyvät yksilöllisen toimijuuden ja sitä raamittavien rakenteiden ja diskurssien vuorovaikutuksessa sekä vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa. Ihmisten valintojen raamittamisessa yhteiskuntapoliittiset linjanvedot ja sosiaali- ja terveydenhuollon instituutiot ammattilaisineen ovat merkittävässä osassa. Esimerkiksi sillä, miten asuntopoliittisilla järjestelmillä tuetaan omistus-, vuokra-, ja asumisoikeusasumista, on suuri vaikutus siihen, millaisen asumismuodon ihmiset itselleen valitsevat.

Eri instituutioita edustavat sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset opastavat lisäksi henkilökohtaisesti poluilla kulkevia ihmisiä. Opastaminen on toisinaan erilaisiin vaihtoehtoihin, niiden sisältöihin ja seurauksiin liittyvää neuvontaa, jota voi kutsua palveluohjaukseksi. Toisinaan se voi olla 'umpikuijiin', 'kinttupoluille' tai 'pöheikköihin' ajautuneiden ihmisten järeämpää ja kontrolloivampaakin auttamista, tukemista ja motivointia kohti hyväksyttävämpiä asumiseen ja asumisen tapoihin liittyviä valintoja, ja samalla kohti ihmisarvoisempaa asumisen tasoa. Jälkimmäistä voi luonnehtia Riitta Granfeltin (2013a ja 2013b) sanoin asumissosiaalisesti työksi. Yleinen yhteiskuntapoliittinen viitoittaminen ja opastaminen sekä henkilökohtaisempi neuvominen, auttaminen, tukeminen ja motivoiminen ovat normatiivisia tekoja, jotka pohjaavat kulttuurisesti normaaleina pidettyihin asumispolkuihin ja tavoitteeseen vähentää ja poistaa ei-hyväksyttäviä asumispolkuja.

Yhteistä sosiaali- ja terveydenhuollon poluille on, että eri ammattilaisilla on niillä iso rooli. Tästä syystä niitä voi kutsua myös institutionaalisiksi poluiksi. Ammattilaiset ohjaavat, auttavat, tukevat ja motivoivat ihmisiä polkujen siirtymissä ja risteyskohdissa tekemään heille sopivia ja mahdollisia valintoja. He eivät ohjaa ja opasta ihmisiä pelkästään yksilökohtaisesti, vaan opastustoiminta perustuu organisaatioissa ja organisaatioiden välillä neuvoteltuihin tavoitepolkuihin. Tästä syystä toimintaa voidaan kuvata ihmisten poluttamiseksi kohti oikeita ja hyvinvointia edistäviä suuntia polkuverkostossa. Ammattilaisilla on poluttamisessa myös portinvartijan ja joskus jopa 'poiskäännyttäjän' rooli (Hänninen, Karjalainen & Lehtelä 2007). He voivat tehdä valintoja sen suhteen, kuka pääsee esimerkiksi kuntouttavaan palveluprosessiin, kotiavun piiriin, asunnottomille tarkoitettuun tukiasuntoon tai vanhusten tehostettuun palveluasumiseen. Tällaiset valinnat perustuvat ihmisen tilanteen arviointiin: millaiset hänen asumistarpeensa ovat, onko hänen mahdollista edetä kohti organisaation asettamia tavoitteita, onko hänellä riittävästi omia resursseja tai motivaatiota etenemiseen? Esimerkiksi Juho Saari (2015, 173–180) on kuvannut osuvasti, kuinka asunnottomien eritasoisten tukiasuntojen ja tuettujen asuntojen saanti on vahvasti ammattilaisten käsissä moninaisine vaiheineen ja tarveharkintoineen.

Poluttaminen on vahva verbi, mutta se kuvaa kuitenkin hyvin sitä, että joillakin asumispoluilla tai joissakin asumispolkujen kohdissa ammattilaisilla on varsin vahva rooli, joka perustuu polkuideaaleihin ja yhteiskuntapoliittisiin ja kulttuurisiin normistoihin. Tämä ei tarkoita sitä, että asumispolkujen kulki-joille saneltaisiin yksiviivaisesti oikeat reitit ja suunnat, vaan pikemminkin sitä, että näistä usein neuvotellaan ja keskustellaan yhdessä ammattilaisten kanssa. Kohtaamisissa on kylläkin monesti mukana myös kontrollin elementtejä. Ammattilaiset ja yhteiskuntapoliittiset polkuideaalit ovat osa niitä Claphamin (2005) tarkoittamia rakenteita ja diskursseja, jotka kehystävät ja rajaavat ihmisten mahdollisia valintoja polkujen siirtymäkohdissa.

Asunnottomien ja asunnottomuusriskissä olevien poluttaminen

Asunnottomien parissa tehtävässä työssä polkuajattelulla on pitkät perinteet. Asunnottomuuden polut määrittyvät poikkeaviksi ja ei-hyväksyttäviksi ja siksi niillä kulkemisen estämiseen ja niiltä pois pääsemiseen on etsitty jatkuvasti yhteiskuntapoliittisia ja ammatillisia ratkaisuja. Niin Suomessa kuin muuallakin läntisessä maailmassa asunnottomuutta on pyritty pitkään hoitamaan ja ratkaisemaan niin sanotulla asumisportaikkomallilla. Portaikkometafora (vrt. asumisuraan liittyvä keskustelu edellä) viittaa porrastettuun ylämäkipolkuun, jossa kuljetaan ammattilaisten tukemana ylöspäin askel askelmalta välillä jollain askelmalla kenties pidempäänkin viivähtäen, mutta lopulta kuitenkin polun korkein kohta saavuttaen (Löfstrand 2005; Sahlin 2005).

Asumisportaikkomallitoteutuksia on monenlaisia, mutta yhteistä niille on ajatus, että asunnottomien asumisen taidot ja kyvyt nähdään lähtökohtaisesti jollain lailla vajavaisiksi tai sitten heillä nähdään olevan sellaisia henkilökohtaisia ongelmia tai sairauksia, joiden hoitaminen tai hallintaan saaminen on edellytys itsenäiselle asumiselle. Ennen tavalliseen asuntoon siirtymistä tarvitaan kuntoutumista ja kuntouttamista, joka voi sisältää esimerkiksi itsenäisen asumisen taitojen opettelua, päihdehoitoa tai mielenterveyskuntoutusta. Asumisen kyvyn vahvistumisen myötä asunnottomien voi siirtyä asunnottomuudesta erilaisten asuntoloiden ja tuettujen asumismuotojen kautta vähitellen omaan asuntoon. Asumisajat eri portailla ennen pysyvää omaa asuntoa ovat määräaikaista.

Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisilla on vahva rooli sekä portaikon eri askelmilla (tukeminen, palvelujen ja kuntoutuksen järjestäminen) että askelmilta toiselle siirryttäessä (siirtymismahdollisuuksien arvioiminen). Lisäksi ammattilaiset ovat tukemassa ja opastamassa sellaisissa portaikon kohdissa, joissa arvioidaan olevan riskejä ohjautua portaikosta pois tai takaisin portaikon alemmille askelmille. Portaikkomallin mukaisten toimenpiteiden avulla moni asunnoton on saavuttanut oman asunnon. Mutta toisaalta mallia on myös kritisoitu (esim. Jokinen & Juhila 1991; Löfstrand 2005). Useissa tutkimuksissa on tuotu esiin portaikossa ylöspäin siirtymisen vaikeudet. Vaikeuksia tuottavat sopivien seuraavien portaiden puuttuminen tai liian tiukoiksi asetetut etenemisen kriteerit. Osa asunnottomista on jäänyt pyörimään portaikon alimmille askelmille, osa tippunut ylemmiltä askelmilta takaisin alas päin ja kenties kokonaan pois portaikosta. (Johnsen & Teixeira 2010.)

Viimeisen kymmenen vuoden ajan asumisportaikkomallille on rakennettu erityisesti pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseen vaihtoehtoja, jotka sijoittuvat Asunto ensin (AE) -sateenvarjokäsitteen alle. Asunto ensin -periaatteessa polku hahmotetaan toisin kuin portaikkomallissa. Sen mukaan pysyvä asunto on päämäärän sijasta peruslähtökohta ja edellytys sosiaaliselle, psyykkiselle ja fyysiselle kuntoutumiselle, minkä vuoksi asuminen tulee kaikin keinoin turvata. Lähtökohta on, että kaikki pysyvät asumaan tavallisissa asunnoissa, mikäli he saavat oikeanlaista tukea. Asumiskyvyn ei tulisi olla asunnon saannin edellytys, vaan itsenäistä asumista tulisi voida harjoitella omassa asunnossa.

Asunto nähdään perusoikeutena, joka ei ole sidoksissa terveydentilaan tai elämäntapaan. Asuminen ja kuntoutus ymmärretään kahdeksi eri toiminnaksi, eikä kuntoutukseen osallistumista pitäisi siten asettaa asunnon saannin kriteeriksi. Myöskään esimerkiksi juomiseen liittyvät retkahdukset tai sairauden paheneminen eivät saisi vaarantaa asumista. Valinnanvapaus tarkoittaa oikeutta tehdä omaan asuntoon liittyviä päätöksiä sekä oikeutta päättää ja neuvotella omista palveluistaan. Lisäksi periaatteessa suositetaan asunnottomien haja-asuttamista, ja siten pyritään välttämään tuhoisana pidetty asuinalueiden segregatio. Tavoitteena on positiivinen sosiaalinen integraatio. Mallissa asunnoton polutetaan siis suoraan omaan asuntoon ja ammattilaisten tehtävä on tarjota asukkaalle valinnan mukaisesti sellaisia tukipalveluita, jotka varmistavat sen, ettei poikkeavalle asumispolulle tarvitse palata. (Tsemberis 2010; Pleace 2012.)

Portaikkomalli ja AE-periaate ovat varsin erilaisia asunnottomien poluttamisen ideaalimalleja. Portaikkomalli korostaa asumismuotoihin pohjautuvaa palveluketjua, joka voi sisältää esimerkiksi seuraavat vaiheet: asunnottomuus, kuntoutuskoti, tukiasunto asuinyhteisössä, asumisen tukeminen normaali-asuntokantaan kuuluvassa asunnossa ja itsenäinen asuminen. Asunto ensin -periaate taas painottaa kunnollista omaa asuntoa toipumispolun lähtökohtana. Suomessa AE-periaatteen soveltaminen on saanut muutamassa vuodessa aikaan merkittäviä muutoksia asunnottomuuden hoidossa (Pleace ym. 2015 ja 2016; Granfelt ym. 2015; Saari 2015, 208–218). Asuntolat, joissa asunnottomat asuivat kuntien maksusitoumusten turvin, on pääosin korvattu vuokrasuhdeperustaisilla omilla asunnoilla. Asunnottomat voivat edelleen sijaita asumisyksiköissä, mutta myös asunnottomille suunnattujen hajasijoitettujen asuntojen määrä on lisääntynyt.

Asunnottomuuden poistamisen ja asunnottomien kohtaamisen arkisissa käytännöissä muutos ei välttämättä ole silti ollut kovin suuri, sillä useasti portaikkomallin ja AE-periaatteen ideat sekoittuvat ammatillisissa käytännöissä ja samassakin auttamisorganisaatiossa (esim. Haahtela 2013; Raitakari & Günther 2015). Oli kysymys kummasta tahansa mallista tai niiden välimaastossa olevista polkumalleista, sosiaalialan ammattilaisilla on niissä keskeinen rooli. Tässä asumissosiaalisessa työssä (Granfelt 2013a ja 2013b) ollaan varsin lähellä asunnottomia ja heidän arkeaan, joka on täynnä pieniä asumispolkuvalintoja erilaisine seurauksineen. Asunnottomat ovat kohdanneet ja kohtaavat poluillaan rankkoja asioita ja tekoja, joita ammattilaiset heidän kanssaan jäsentävät, kanssaelävät ja joihin he myös puuttuvat.

Edellä olemme kuvanneet asunnottomien parissa tehtävää työtä ja sen taustalla olevia malleja. Asunnottomuuden poistamisen rinnalla asunnottomuuden ennalta ehkäisy on tärkeä yhteiskuntapoliittinen tavoite ja ammatillinen työkenttä, johon liittyy myös asumisen pieniin ja suuriin valintoihin liittyviä poluttamisen elementtejä. Ennalta ehkäisevä työ kohdentuu asunnottomuuden riskiryhmiin ja -tilanteisiin. Sitä tehdään usein oman asunnon jo saaneiden entisten asunnottomien kanssa sen varmistamiseksi, ettei asunnottomuus uusiudu. Sitä tehdään kuitenkin myös muiden kuin asunnottomuushistorian omaavien kanssa; kohderyhmiksi määrittyvät tällöin esimerkiksi mielenterveysongelmista ja päihdeongelmista kärsivät tai toipuvat ja vankilasta vapautuvat. Varsinkin mielenterveyskuntoutujien asumisen tukemisessa portaikkoajattelu on edelleen vahva siinä mielessä, että kuntoutumisen ajatellaan etenevän niin, että vahvasta (asumisen) tukemisesta siirrytään kevyempään tukeen ja lopulta mahdollisimman itsenäiseen elämään ja asumiseen.

Asunnottomuutta ennalta ehkäisevä polutustyö voi pitää sisällään esimerkiksi asumisneuvontaa, itsenäistä asumista tukevan vertaistoiminnan organisointia tai kotikäynteihin perustuvaa tuki- ja kuntoutustyötä. Tällainen työ pyrkii kuntouttamaan ihmisiä kohti nykyistä itsenäisempää asumista, turvaamaan omassa asunnossa asumisen jatkumista, ehkäisemään häätöjä, estämään asumisen ehkä vaarantavaa sosiaalisesta ympäristöstä eristäytymistä ja edesauttamaan laitoksista, kuten vankilasta, poislähtevien siirtymistä omaan asuntoon ilman väliin tulevia asunnottomuusjaksoja.

Lopuksi

Tässä luvussa olemme määritelleet kirjamme keskeiset käsitteet – normaalit ja poikkeavat asumispolut, polkujen valinnat ja siirtymät, poluttamisen ja kodin – ja konkretisoineet niitä kirjamme erityisten kohderyhmien eli vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumisen kysymysten kautta. Kirjan näkökulmaksi hahmotimme sen, että valinnat ja päätökset asumispolkujen siirtymissä syntyvät tekojen, intressien ja toiveiden eli asukkaiden toimijuuden ja sitä raamittavien rakenteiden ja diskurssien vuorovaikutuksessa sekä vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa. Seuraavassa luvussa siirrymme kuvaamaan tarkemmin sitä, millaisilla tutkimusmenetelmällisillä lähestymistavoilla ja aineistoilla tutkimme kirjamme empiirissä luvuissa asumispolkuja valintoihin ja siirtymiseen.

Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila. Asumispolkujen tutkimisen lähtökohdat ja menetelmät

Kohti asumispolkujen laadullista tutkimusta

Asumispolun käsite, jota avattiin edellisessä luvussa, viitoittaa tietä tietyntyyppiselle asumisen tutkimukselle. Se ohjaa kiinnittämään huomiota polulla kulkeviin ihmisiin, heidän kokemuksiinsa ja keskinäiseen vuorovaikutukseensa. Polulla kulkijat tekevät päätöksiä asumispolkujensa siirtymistä olemassa olevien mahdollisuuksien, omien tavoitteidensa ja keskinäisten neuvottelujen pohjalta. Valintojen ja siirtymien kannalta olennaista on tutkia ihmisiä aktiivisina toimijoina sekä asumispolkujen aika-paikka-ulottuvuutta – sitä, millaisessa ympäristössä ja ajassa polut kulkevat (Clapham 2005, 25–27).

Tässä luvussa kuvataan sitä, miten kirjan empiirisissä luvuissa tutkitaan vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumispolkuja. Ensin paneudutaan asumispolkujen tutkimisen peruslähtökohtaan eli rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutukseen. Asumispolut rakentuvat ihmisten aktiivisen toiminnan ja olosuhteiden yhteisvaikutuksesta. Seuraavaksi tarkennetaan ajatusta valintojen ja siirtymien tutkimisesta tilannesidonnaisina ja neuvoteltavina tekoina asumispoluilla. Tämän jälkeen näkökulma siirtyy kirjassa käytettyihin laadullisen tutkimuksen käsitteisiin (merkitys, kokemus, diskurssi ja vuorovaikutuksellinen käytäntö), aineistoihin ja tutkimusmenetelmiin (narratiiviseen analyysiin, diskurssianalyysiin ja vuorovaikutuksen analyysiin). Luvun tarkoitus on kuvata sitä laadulliseen tutkimukseen 'maastoa', jossa asumispolkuja jatkossa analysoidaan sekä sitä, mikä mahdollistaa asumispolkujen moninaisuuden, yksilökohtaisuuden, kulttuurisuuden ja ristiriitaisuuden tavoittamisen.

Rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutus

Asumispolkujen tutkimuksen lähtökohtana on yhteiskunnallisten rakenteiden ja ihmisten toimijuuden vuorovaikutteinen suhde: rakenteet mahdollistavat tietynlaista toimijuutta ja toimijana ihminen tulkitsee, uusintaa ja muokkaa rakenteita. Rakenteet ja toimijuus ymmärretään laajasti, ja rakenteilla tarkoitetaan monia eri asioita (Clapham 2005, 29–33; Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa). Rakenne viittaa fyysisiin ja materiaalsiin olosuhteisiin, kuten tulotasoon, varallisuuteen, asemaan työmarkkinoilla, olemassa olevaan asuntokantaan, elinympäristöihin, palvelujärjestelmään, sekä esimerkiksi ikääntymisen ja mielenterveysongelmien mukanaan tuomiin toimintakyvyn rajoituksiin. Poliittikaohjelmat ja poliittiset tavoitteet ovat nekin rakenteita ja toimivat tulkintaresursseina, kun yhteiskunnan eri tasoilla määritellään normaaleja, epätavallisia ja tavoiteltavia asumispolkuja.

Myös erilaiset kulttuuriset tavat luokitella ihmisiä ja asioita muodostavat rakenteita. Asumispoluilla ihmiset asetetaan muun muassa omistusasujan, vuokralaisen, työttömän, valtaväestöön ja etniseen vähemmistöön kuuluvan tai kantasuomalaisen ja maahanmuuttajan kategorioihin. Edellä kuvatut eri tyyppiset rakenteet kietoutuvat toisiinsa ja usein ne näyttäytyvät arjessa itsestään selvinä ja totuttuina ajattelu- ja puhetapoina sekä toiminnan reunaehtoina. Ne ovat läsnä jäsentämässä inhimillistä toimintaa ja kanssakäymistä, mutta useinkaan emme niitä havaitse tai reflektoi. Siksi ymmärryksen lisääminen rakenteiden merkityksestä asumispolkujen suuntaajina on kirjassa tärkeässä osassa.

Toimijuuden näkökulma korostaa, etteivät rakenteet ole ihmisten toiminnasta etäällä tai määritä sitä deterministisellä tavalla. Rakenteet muodostavat ennemminkin joustavan resurssi- ja merkitysvaraston, jota yksilöt hyödyntävät tehdessään sosiaalista todellisuutta itselleen ymmärrettäväksi (Juhila & Hall tulossa). Ihmiset tulkitsevat rakenteita suhteessa omaan kokemukseensa ja tilanteeseensa, ja muokkaavat itselle (ja toisille) sopivia ja mahdollisia asumisen ja elämisen tapoja. Yksilön aktiiviseen pyrkimykseen sovittaa yhteen omat (ja toisten) intressit ja tavoitteet sekä rakenteet viitataan kirjan luvuissa käsitteellä neuvottelu (ks. myös Aronson 2002; Juhila, Mäkitalo & Noordegraaf 2014).

Esimerkiksi Julie Christian ja kumppanit (2011) tutkivat sitä, miksi yhdet asunnottomat päätyivät käyttämään matalan kynnyksen palveluita mutta toiset eivät. Palveluiden käyttämisessä tärkeäksi määrittyi asunnottoman kokemus autetuksi tulemisesta ja hyvästä työntekijä - asiakassuhteesta sekä identifioituminen työntekijöihin. Claphamin ajattelusta liikkeelle lähtevät tutkimukset osoittavat, miten asumispolun käsitettä voi hyödyntää erilaisissa tutkimusasetelmissä. Asumispolkujen tutkimuksessa käytetään tyypillisesti joko yksinomaan laadullisia aineistoja tai yhdistetään niitä määrälliseen tilasto- ja rekisteriaineistojen tutkimiseen (Clapham ym. 2014). Asumispolun lähestymistapaa hyödyntämällä voi siten tehdä sekä kokonaisvaltaista (elämänkerrallista) pitkittäistutkimusta että 'tässä ja nyt' vuorovaikutustilanteisiin ja -käytäntöihin, merkityksiin ja kokemuksiin keskittyvää tutkimusta (Clapham 2003; Clapham ym. 2014). Tässä kirjassa hyödynnetään asumispolun lähestymistapaa jälkimmäisellä tavalla.

Asumispolkujen tutkimuksessa on syytä keskittyä valintojen tekemiseen myös siksi, että erilaisissa asumisen siirtymätilanteissa tehdyt ratkaisut suuntaavat ihmisen asumista toisinaan pitkällekin tulevaisuuteen. Niissä tulee selkeästi esille rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutteinen suhde sekä asumispolkujen normatiivisuus: kaikki valinnat eivät ole yhtä mahdollisia ja hyväksyttyjä. Tiedetään, että asumista koskeviin valintoihin vaikuttavat identiteettiin, perherakenteeseen, elämänvaihemuutoksiin, taloudellisiin resursseihin ja elämäntapaan liittyvät tekijät. Niihin liittyy usein myös se, että nykyisen asumisen katsotaan vastaavan huonosti senhetkisiin tarpeisiin ja että ihmiset haluavat saada aikaan muutosta elämäänsä. (Andersen 2011.) Toisinaan kyseessä on kuitenkin enemmänkin koettu pakko reagoida ja sopeutua ympäristön tai toimintakyvyn muutoksiin.

Valintoja lähestytään usein rationaalisen valinnan kehyksessä, jolloin lähdetään siitä, että ihmiset tietävät, mitä he tarvitsevat ja haluavat ja osaavat tältä pohjalta tehdä hyviä valintoja. He punnitsevat eri vaihtoehtojen hyviä ja huonoja puolia omista intresseistään käsin ja pyrkivät maksimoimaan etunsa.

Ihmiset ovat vapaita ja päätösvaltaisia yksilöitä ja heillä tulee olla oikeus tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. (ks. Hansen Löfstrand & Juhila 2012; Juhila, Jolanki & Vilkkö tässä teoksessa.) Tämä yksilön valinnanvapauden korostaminen on yhteydessä vaatimukseen, että vastuu hyvinvoinnista tulee siirtää yhteiskunnalta ihmisille itselleen ja heidän läheisilleen (esim. Wikler 2002; Teghtsoonian 2009; Michailakis and Schirmer 2010; Anttonen, Häikiö & Valokivi 2012; Wiley, Berman & Blanke 2013).

Ihmisellä tulee olla vapaus tehdä valintoja, mutta myös vastuu kantaa niistä johtuvat seuraukset. Tämän logiikan mukaisesti ihmisten kohtaamat ongelmat esimerkiksi asumisessa ovat seurausta heidän vääristä valinnoistaan ja vastuuttomasta toiminnastaan. (Parsell & Parsell 2012.) Tällöin sosiaalisia ongelmia tulee ennaltaehkäistä ja ratkaista nimenomaan vastuuttamalla ihmiset toimimaan omaa hyvinvointiaan edistävällä tavalla. Tämän kaltaisen vastuuttamisen ongelma on siinä, että se johtaa helposti syyllistämiseen ja resurssien leikkaamiseen juuri heiltä, jotka selviytyäkseen niitä eniten tarvitsivat (van Olphen ym. 2009). Tutkittaessa valintoja törmätään kuitenkin väistämättä kysymyksiin vastuista, velvollisuuksista ja oikeuksista.

Rationaalisen valinnan teorian ongelmana on myös se, että se ei tee näkyväksi valintoihin vaikuttavia rakenteita tai kanssaihmissä. Valintoja ei myöskään tarkastella suhteessa ihmisten erilaisiin ja vaihtoehtoihin elämäntapoihin, arvoihin ja tulkintatapoihin. Tässä kirjassa tähän kuitenkin pyritään tarkastelemalla esimerkiksi vanhojen ihmisten asumisen mahdollisia tulevaisuuksia sekä asumispäätösten yhteydessä esiintyvää puntarointia toteutuneen asumispolun ja toisten, sinänsä mahdollisten mutta toteutumatta jääneiden asumispolkujen välillä (Vasara tässä teoksessa). Tarkastelutapa tekee näkyväksi sen, kuinka menneisyys on läsnä nykyisyyden valinnoissa (ks. myös Clapham ym. 2014, 2017). Emme siis tutki valintaa rationaalisen yksilövalinnan näkökulmasta vaan rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutuksessa tilannekohtaisesti muotoutuvana neuvottelu- ja päätöksentekoprosessina. Valintaa tarkastellaan toisin sanoen tilanneyhteydessään. Yksilöiden tekemien valintojen ymmärtäminen edellyttää hyvää perehtyneisyyttä siihen kontekstiin, jossa toimijuus realisoituu (ks. Murto 1978; Nicholls 2009; Parsell & Parsell 2012).

Kirjan empiiriset luvut lisäävät ymmärrystä siitä, miten ihmiset tekevät valintoja tietyssä tilanteessa yhdessä toisten kanssa, sekä siitä, miksi valinnat muodostuvat sellaisiksi kuin muodostuvat. Valinnanmahdollisuudet ovat sidoksissa ja ilmentävät muun muassa yhteiskunnan epätasa-arvoisuutta. Varakas asunnonomistaja voi tehdä enemmän ja erilaisia valintoja kuin köyhä, asunnoton, huumeita käyttävä tai vankilasta vapautunut kansalainen (Granfelt 2003; van Olphen ym. 2009). Kirjan tavoitteena onkin tarkastella sitä, miten valinnoista neuvotellaan sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa (olo)suhteissa.

Asumispolun kokonaisuus muodostuu monia valintoja ja neuvotteluja sisältävästä päätöksentekoprosessista. Olennainen kysymys on siten, millä ehdoilla ja millaisten olosuhteiden vallitessa ihminen voi kulloinkin tehdä asumistaan koskevia valintoja. Yleisiä valinnan tekemisen ennakkoehtoja ovat, että ihmisellä on olemassa vaihtoehtoja ja resursseja (esim. tietoa ja rahaa) punnita eri vaihtoehtojen välillä sekä valtaa päättää asiasta (Glendinning 2008; Palola 2011; 2012). Kysymys siitä, kuka valitsee, mitä ja miten, muuttuu usein kompleksiseksi etenkin silloin, kun valitsijan toimijuus, päätöksentekokyky sekä resurssit tulkitaan rajallisiksi. Kirjan luvuissa tulee näkyväksi se, kuinka kompleksinen kysymys valintojen tekeminen voi olla asumisessaan tukea tarvitsevien kohdalla (ks. myös Antaki ym. 2008; Finlay, Walton & Antaki 2008; Dunn, Clare & Holland 2010).

Asumispolku muodostuu ihmisen kokemuksista, tunteista ja eletystä elämästä. Kokemukset ovat asumispolkujen tutkimuksessa tärkeä tutkimuskohde. Asumispolkujen muotoutumisen kannalta olennaista on se, miten ihminen kokee menneen, nykyisen ja tulevan asumispolkunsä. Kertoessaan kokemuksistaan ihminen kuvaa mieleen painuneita tapahtumia asumispolun varrelta (esim. Vilkkö 1998; 2000). Viime vuosina on keskusteltu vilkkaasti siitä, miten elämäkokemukset ankuroituvat tiettyyn aikaan, tilaan, paikkaan ja tilallisuuteen (Vilkkö 2010a). Kuten Raija Erkkilä (2008, 195) toteaa: ”Niiden

[paikkojen] merkitys on usein keskeinen erilaisia tarinoita koossa pitävä voima tai jopa niiden punainen lanka. Harvoin kuulemme elämäntarinaa ilman viittauksia erilaisiin paikkoihin”. Kerrotut kokemukset mahdollistavat siten asumispolkujen tarkastelemisen ajassa ja tilassa muuttuvina ja ne avaavat myös ihmisille elämän varrelta positiivisina ja negatiivisina merkityksellistyneitä tekijöitä sekä sitä, miten he kokemuksistaan kertoessaan jäsentävät rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutusta omassa elämässään (ks. esim. Suonio & Kuikka 2012). Asumispolku on sidoksissa paikkoihin, niiden synnyttämiin kokemuksiin ja kokemuksille annettuihin merkityksiin. Siten asumista tulee lähestyä ja tutkia syvästi kokemuksellisenä, paikkoihin, tiloihin ja ympäristöihin kytkeytyvänä sosiaalisena ilmiönä. Asumispolku tuotetaan ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja kielenkäytössä, joihin kirjassa keskitytään kokemusten rinnalla.

Kun tutkimme asumispolkuja, tutkimme ihmisten kokemuksia, asioiden merkityksellistämistä, diskursseja ja vuorovaikutuksellisia käytäntöjä, joilla he tekevät asumisestaan ymmärrettävää itselleen ja toisille. Yksilöllisiltä näyttävät asumispolut ovat sosiaalista alkuperää: teemme, puhumme ja koemme asumispolkuja tavoilla, jotka ovat mahdollisia kulttuurissamme, tietyissä rakenteissa ja tiettyinä aikana (ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2012; 2016). Asumispolun voi siten ajatella olevan yhtä aikaa sekä yksilöllinen että kulttuurinen representaatio asumisen vaiheista ja hetkistä. Tutkimalla kielenkäyttöä tavoitamme sen, miten ihmiset merkityksellistävät eli nimeävät ja arvottavat asioita, ilmiöitä, kanssaihmissä ja materiaalista tilaa omassa arkielämässään. Kirjan tutkimuskohteiksi asettuvat siten puhe, keskustelut, kertomukset ja tekstit.

Emme ennakoon tai etäältä voi tietää, miten ihmiset merkityksellistävät asumispolkuja, niiden siirtymiä ja valinnanpaikkoja. Asumispolkujen logiikan voi tavoittaa vain tutkimalla läheltä sitä, kuinka ihmiset selittävät ja perustelevat tekemiään siirtymiä ja valintoja. Ihminen joutuu todennäköisesti selittämään, jos on esimerkiksi yöpaita päällä ulkona, nukkunut autossa tai palannut aikuisena asumaan lapsuudenkotiinsa. Tutkijalle selitysten merkitys ei ole vain niiden sisällöissä, vaan ne ovat tärkeitä näytteitä siitä, miten asumispolku, rakenteet ja toiminta tulevat tulkituiksi järjelliseksi ihmisten arjessa.

Jotta ihmiset kykenevät toimimaan yhdessä, tulee heillä olla riittävän jaettu ymmärrys tilanteen pelisäännöistä, siinä noudatettavista vuorovaikutuksellisista käytännöistä. Esimerkiksi arki perheissä, vankiloissa ja asumisyhteisöissä perustuu vakiintuneisiin vuorovaikutuksellisiin käytäntöihin. Vankilaan tullaan, siellä ollaan ja sieltä pääsee pois tiettyjen pelisääntöjen mukaisesti. Tällaisten sääntöjen ja normien ylläpitäminen on läsnä kaikissa asumisen paikoissa. Ihmisten arjessa tapahtuu kuitenkin koko ajan myös säännöistä poikkeamista ja niiden rikkomista. Vuorovaikutukselliset käytännöt tunnistaa juuri sosiaalisista säännöistä, niiden rikkoutumisesta ja vuorovaikutuksen korjausliikkeistä, kuten selitysten antamisesta (Garfinkel 1967). Vuorovaikutuksellisen käytännön rikkoutuessa syntyy oletus, että ihminen selittää, pyytää anteeksi tai kertoo, mikä on odotusten vastaisen toiminnan tarkoitus (Garfinkel 1967; Scott & Lyman 1968; Raitakari & Juhila 2011; Matarese & Caswell 2014).

Lopuksi

Tässä luvussa esitetty laadullisen tutkimuksen 'maasto' antaa välineitä tutkia ihmisten arkista todellisuutta ja asumispolkua, ja koko elämänpolkua, jossa asuminen on yksi keskeinen juonne. Kuvasimme kuinka asumispolkuja voi tutkia kokemuksina ja narratiiveina sekä tarkastelemalla vuorovaikutuksessa tapahtuvaa ilmiöiden kategorisointia, neuvottelua, puntarointia, valintaa ja päätöksentekoa. Tutkimustapa pyrkii saamaan esille ja lisäämään ymmärrystä arjen pienistä mutta merkittävistä teoista ja siirtymistä. Samalla se vie tutkijan ja tutkimuksen lukijat lähelle toista ihmistä ja hänen tapansa tehdä sosiaalisesta todellisuudesta ymmärrettävää. Tutkimustapa haastaa siten tulkitsemaan ja ymmärtämään 'toisten' asumispolkujen ja elämän moninaisuutta. Se, mikä yhdelle polulla kulkijalle edustaa tavallisuutta, on toiselle erilaisuutta, epätavallisuutta, vierautta ja hätkähdyttävää. Tämä edellyttää eettistä sensitiivisyyttä ja erilaisuuden kunnioittamista ihmisten kohtaamisessa, aineiston tulkinnaa ja tulosten raportoinnissa.

Tutkimuksen eettisyys edellyttää eettisten periaatteiden reflektointia ja käytännön soveltamista tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa. Asumispolkujen tutkimukseen liittyy monia eettisiä kysymyksiä. Tuottaessaan aineistoja kirjan kirjoittajat ovat olleet läsnä erilaisissa asumisyksiköissä ja ihmisten kodeissa. Aineiston kerääminen on vienyt tutkijat lähelle vanhojen ihmisten, entisten asunnottomien ja asunnottomuusriskissä olevien sekä heidän parissaan työtä tekevien ammattilaisten arkea. Aineistoja ei olisi syntynyt ilman tutkimukseen osallistuneiden antamaa aikaa sekä tahtoa kertoa elämästään ja nauhoittaa vuorovaikutustilanteita.

Tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista ja sen saattoi keskeyttää milloin hyvänsä. Osallistujille kerrottiin, mihin ja miten aineistoja tulnaisiin käyttämään ja että tunnistettavuustiedot poistettaisiin aineistosta. Heille korostettiin, että tutkimuksen tulokset julkaistaan siten, ettei osallistujia voi tunnistaa, minkä vuoksi aineistoissa on vaihdettu tai jätetty mainitsematta ihmisten nimiä, asuinpaikkoja ja muita tietoja. Lisäksi tutkimukseen osallistuneille tuotiin esille, että aineistoa käsitellään ja siitä raportoidaan luottamuksellisesti ja kunnioittavasti, eikä tutkimuksessa mukanaolosta ole osallistujille haittaa. (Ks. Kuula 2006; Hyvä tieteellinen käytäntö... 2012.)

Eettiset kysymykset ovat erityisen tärkeitä silloin, kun tutkitaan toimintakyvyltään tai yhteiskunnallisuudeltaan asemaltaan heikossa asemassa olevien kansalaisten elämää sekä raportoidaan siitä julkisesti (Granfelt 1998; Pekkarinen 2014). Kirjan tavoite on tuoda asumisessaan tukea tarvitsevien ja heidän parissaan työskentelevien ihmisten arjen kysymyksiä ja pulmia julkiseen keskusteluun. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen – ja asumisessaan tukea tarvitsevien parissa tehtävän asumissosiaalisen työn – oikeutus perustuu pyrkimykseen parantaa heikommassa asemassa olevien kansalaisten asemaa sekä edistää ihmisarvoista elämää ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.

Riitta Granfelt. Vankilasta desistanssipolun kautta kotiin

Johdanto

Mikä on yksilön vastuu asumishistorian aikana tehdyistä vääristä valinnoista, kuten maksamattomista vuokrista, asunnon tuhoamisesta ja naapureiden häirinnästä? Onko henkilöllä, joka tekee rikoksia ja käyttää laittomia päihteitä, oikeus odottaa, että yhteiskunta tarjoaa asunnon ja tukipalvelut? Onko oikein, että aiemmin tehdyt virheet tekevät vapautumisen jälkeisen elämän, asumisesta lähtien, todella vaikeaksi? Millä edellytyksin valintoja voi tehdä, jos ei ole kodin malleja, jos ei ole koskaan ollut kotonaan missään?

Valinnat, valituksi tuleminen ja ulkopuolelle jääminen ovat niitä kysymyksiä, joita vankilasta vapautuvat ja heidän kanssaan työskentelevät rikosseuraamusalan ammattilaiset kohtaavat.

Tutkimukseni empiirinen aineisto on kerätty vuoden 2013 aikana, ja se koostuu vankien ja vankilasta vapautuneiden narratiivisista yksilöhaastatteluista ja niitä täydentävistä työntekijöiden ryhmä- ja yksilöhaastatteluista. Asukashaastatteluihin perustuva aineisto sijoittuu nykyhetkeen, tulevaisuuden näkymiin ja nykyistä tilannetta edeltäviin vaiheisiin asteittaisen vapauttamisen polulla. Jotkut haastattelut kertoivat laajemmin menneisyydestään, esimerkiksi aiemmista ihmissuhteista, asunnoista ja lapsuuden perheestä. Työntekijähaastatteluissa keskityimme asiakastyön prosessien kuvaukseen ja työn sisällölliseen analyysiin joko tuetun asumisen hankkeessa tai vapauteen valmennuksessa.

Rikosseuraamusalan kuntouttavan toiminnan ensisijainen tavoite on desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen. Desistanssia kuvataan joko prosessina tai lopputilana, matkana tai päämääränä. Desistanssin voi nähdä prosessina, jonka aikana sosiaaliset ja psykologiset tekijät vaihtelevasti ja vuorovaikutuksessa toisiinsa edesauttavat tai vaikeuttavat etenemistä. Prosessin etenemiselle ovat kriittisiä ne merkitykset, joita rikollisuudesta irrottautumisesta yrittävä antaa elämänsä tapahtumille. (Kazemian 2007, 7–11, 70.) Tärkeää on myös merkittävien tai ainakin yhden merkittävän toisen luottamus onnistumisen mahdollisuuteen. Toivo siitä, että vankila, rikollisuus ja asunnottomuus voivat oikeasti jäädä taakse, on välttämätön ehto sille, että useamman kerran vankilaan joutunut henkilö

jaksaa sitoutua pitkäjänteisesti desistanssiprosessiin. (Järvinen 2007, 68–70; Le Bell ym. 2008, 131–140; Järvinen 2015, 227–232).

Desistanssikirjallisuudesta löytyy suuri määrä tekijöitä, joiden katsotaan olevan yhteydessä aktiivisesta rikosten tekemisestä luopumiseen. Yleensä nämä tekijät liittyvät jonkin henkilökohtaisesti merkityksellisen toiveen toteutumiseen. Työ, elämänkumppani tai perhe mainitaan yleisimmin asiana, jota rikoksentekijä arvostaa ja joka saa hänet arvioimaan uudelleen omaa elämäänsä ja itseään. Omien arvojen mukaiset tavoitteet vaikuttavat suuresti siihen, missä määrin desistanssia tukeviin toimintoihin sitoudutaan. (Farrall 2002, 7–11; Porporino 2010, 62–71.)

Pääsääntöisesti desistanssi ei ole lineaarisesti etenevä ura kohti rikoksetonta ja päihteetöntä elämää, vaan se on päinvastoin edestakaista liikettä sisältävä polku rikollisuuteen ja siitä irrottautumiseen (Healy 2010, 101). Myös pitkäaikaisasunnottomuudesta irrottautuminen voi olla monien vuosien mittainen prosessi, jonka aikana asunnottomuus ja tilapäiset asumisjaksot vaihtelevat. Kerran kariuduttuaan asuminen ei ole päässyt vakiintumaan, ja sosiaaliset ongelmat ovat kasautuneet ja syventyneet. Kokemusta omasta kodista ei ole ehkä lainkaan, jos sijoitukset ja laitospäivät ovat alkaneet jo varhaislapsuudessa (Granfelt 2005, 139–141; ks. myös Nousiainen tässä teoksessa).

Asuminen – se, missä ja millä tavoin itse kukin asuu – on sekä elämäntapavalinta että perustavanlaatuisesti elämäntapaan vaikuttava valinta. Sosiaalinen syrjäytyminen ja siihen liittyvä segregatio näkyvät asumisessa paitsi asunnottomuutena ja asumisen vähäisinä vaihtoehtoina myös asuinalueitten eriarvoistumisena (Clapham 2005, 171–172; Rasinkangas 2013).

Tutkijoiden ja ammattilaisten keskuudessa on viime aikoina virinnyt keskustelua siitä, mitä sosiaalinen integraatio voi realistisesti tarkoittaa, etenkin silloin kuin puhutaan vuosia, jopa vuosikymmeniä yhteiskunnan marginaalissa eläneistä asunnottomista (Pleace ym. 2015, 63–65). Näitä henkilöitä löytyy yhä uudelleen vankilaan ja asunnottomuuteen palanneiden, enimmäkseen miesten, mutta myös naisten joukosta. Niin asunnottomuuden vähentäminen kuin desistanssin ja sosiaalisen integraation edistäminen ovat suuressa määrin sidoksissa eri yhteiskuntapolitiikan alueisiin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen joustavaan saatavuuteen ja toimivuuteen. Asunnottomuus voi olla yksittäinen episodi, useita episodeja elämäнкulussa tai elämäнкulkua hallitseva vuosien tai jopa vuosikymmenien mittainen jakso, ja ihmisten kokemukset asunnottomuudesta poikkeavat toisistaan huomattavasti (Clapham 2005, 201–207). Samalla tavoin vankeus voi olla yksi muusta elämäнкulusta täysin poikkeava jakso, ajoittain toistuva tai elämää hallitseva ajallinen kokonaisuus. Ehdoton vankeusrangaistus etenkin suljetussa laitoksessa vaikuttaa kokonaisvaltaisesti tuomitun ihmisen ja hänen läheistensä elämään. Vankila on äärimmäisen segregaatiorakenteen paikka, jonne joutuminen rajaa desistanssia tukevia valintoja myös vankeusajan jälkeen.

Polkuja

Vankilaan päätyneiden elämäнкulku on usein jo ala-asteella ohjautunut 'erityisten polulle', kun lapsi on yrittänyt sopeutua koulun rytmiin ja suoriutua tehtävistä, mutta ei ole onnistunut ja on siirtynyt yläasteella häirikköpolulle (Äärelä 2012, 112–160). Eksyksissä itseltäänkin nuori on varttunut kaverien nurkissa, katkaisuhoidoissa, rappukäytävissä, kaduilla harhailevaksi nuoreksi aikuiseksi, joka rahoittaa päihdekäyttöään rikoksilla. Vankilakierteen taustalta voi löytyä elämäнкulun aikana kasautuneita vaikeita kokemuksia, joihin ei ole ollut tarjolla oikeanlaisia palveluita (Haara-aho & Putkonen 2014, 187) ja jotka ovat ratkaisevalla tavalla vaikuttaneet yksilön itsetuntoon ja käsitykseen omista mahdollisuuksistaan yhteiskunnassa.

Laitoksissa ja sosiaalisten ongelmien kuormittamisessa kodeissa eläneet nuoret lähtevät paitsi tavallista heikommin varustettuina, usein myös tavallista nuorempina itsenäiseen elämään. Heille ei ole tarjolla sitä tukea, jota moni ikätoveri nauttii vanhempiensa taholta. Lapsuudenkodista työntävät tekijät, kuten vanhempien psykososiaaliset vaikeudet, ennustavat ongelmallista asumisuraa, myös asunnottomuutta. Nuoren kaoottinen asumispolku voi olla täysin suunnitteleman ja suuntaa vailla, sisältäen

lukuisia muuttoja ja asunnottomuusvaiheita. (Clapham 2005, 193–201; Lehtonen & Seppälä 2013, 84–86.)

Desistanssitutkimusta lähellä olevassa Good Lives Model -teoriassa keskeistä on tavoitteiden konkretisointi ja uusien, toisten ihmisten oikeuksia kunnioittavien keinojen löytäminen merkitykselliseksi koetun elämän saavuttamiseksi (Ward & Fortune 2013, 29–46). Asunto ensin -periaatteen mukaisesti pysyvä asunto on perusedellytys toipumiselle ja sen myötä aiempaa paremmille mahdollisuuksille toteuttaa omien toiveiden mukaista rikoksetonta elämää. Asunnottomina vapautuvat vangit ovat pääsääntöisesti köyhiä, perusturvan varassa eläviä ihmisiä, joista useimmilla on taakkanaan isot velat ja korvausvaatimukset. Taito luopua ja tyytyä tekemään köyhän kansalaisen valintoja on ehdottoman tärkeä resurssi desistanssi- ja asumispolulla etenemisessä. Pitkäjänteinen desistanssipolulla tarpoaminen ja velkajärjestelyyn pääseminen voivat pitkällä tähtäimellä vapauttaa pysyvästä köyhyydestä, kohti monipuolisempia valinnan mahdollisuuksia mielekkään elämän tavoittelussa.

Psykodynaamisesta näkökulmasta katsottuna käsittelemättömät vakavat traumat voivat muodostua ylitsepääsemättömäksi esteeksi valita toisin, siinäkin tapauksessa, että sosiaaliset olosuhteet tarjoavat aidosti tukea ja mahdollisuuksia (Holopainen 2003, 219–225). Ahdistuksen ja masennuksen tai rikoksen aiheuttaman traumatisoitumisen työstäminen voi olla edellytys myös asumisen onnistumiselle, vaikka kaikki niin sanotut arjen hallintataidot olisivat kunnossa.

Polun toisessa vaiheessa paikkana on yksi asteittaisen vapauttamisen vaihe, vapauteen valmennus -palvelu, jonka valintahaastatteluun vankilat valitsevat ehdokkaat. Vapauteen valmennus -palvelu sopii esimerkiksi päihderiippuvuuden ja sosiaalisten pelkojen kanssa kamppailevalle, työttömänä ja asunnottomana vapautuvalle desistanssipolun kulkijalle. Päihderiippuvuuden kuormittamien vuosien jälkeen jokainen päihteetön päivä, viikko ja kuukausi vahvistaa kokemusta omasta pystyvyydestä ja itselle sopivan tuen merkityksellisyydestä.

Asteittainen vapauttaminen voidaan nähdä paitsi uusintarikollisuutta myös asunnottomuutta ennalta ehkäiseväksi toiminnaksi, jonka avulla vaikutetaan niihin asioihin, jotka ovat aiemmin johtaneet asunnon menettämiseen ja asunnottomuuden pitkittymiseen. Vapauttamispolun eri vaiheissa täytyy osata tehdä oikeita valintoja. Polulla etenijän on ymmärrettävä, mihin kulloisellakin toiminnalla pyritään, miten palveluja voi omassa elämässä hyödyntää ja mitä asioita on valittava pois, ellei halua palata takaisin muurivankilaan. Valitseminen saattaa tuntua lähestulkoon mahdottomalta tehtävältä sen jälkeen, kun on kuukausien, jopa vuosien ajan tottunut toimimaan ulkopuolelta tulevien määräysten mukaan ja muun ajan harhaillut päihteiden, rikosten ja horjuvan mielenterveyden sumentamassa pöheikössä, vailla polun häivää. Sillä, miten tulee kohdatuksi polun kriittisissä vaiheissa, on suuri merkitys tarjolla olevaan vaihtoehtoon sitoutumiselle. Valintoja on hankala tehdä, jos ei ole yhteyttä itsen, omaan ajatteluun ja omiin tunteisiin. Päihteetön elämä ympäristössä, josta voi lähteä hankkimaan päihteitä milloin tahansa, voi tuntua liian vaativalta vaihtoehdolta.

Desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen on vuorovaikutuksellinen, sosiaalisissa suhteissa toteutuva prosessi, jossa on tavoitteena löytää oma toimijuus, joka konkretisoituu kykynä tehdä aiemmasta poikkeavia valintoja ja hallita elämää aiempaa paremmin. Työntekijän tehtävä voi olla myös asiakkaan itsetuntemuksen vahvistaminen esimerkiksi yhteisen dialogin avulla, jossa kumpikaan ei ole asiantuntija vaan erilaisten vaihtoehtojen etsijä. (Healy 2010, 117–121; myös Järvinen 2015, 144–226.)

Polun kolmas vaihe (tuetusti omaan asuntoon): Pystytäänkö asumissosiaalisen työn avulla ja millaisin panostuksin turvaamaan asuminen ja sen myötä muidenkin mahdollisuuksien vähittäinen avautuminen myös heille, jotka vapautuvat sairaina, päihderiippuvaisina, velkaantuneina ja väkivaltaisina, lapsesta asti laitoksissa kierrelleinä? Päihdekäytön ja varsinkin laittomien huumeiden käytön ja siihen usein liittyvän rikollisuuden salliminen tekee Asunto ensin -periaatteen mukaisesta asumissosiaalisesta työstä eettistä harkintaa vaativaa, ristiriitojen keskellä tehtävää ammatillista toimintaa. Toisaalta asumisen porrasmalli on osoittautunut liian vaativaksi monelle desistanssia yrittävälle: retkahdukset

pudottavat tuetusta asumisesta asunnottomuuteen ja asunnottomuudesta rikoskierteen kautta takaisin vankilaan (Granfelt 2003, 75–77 ja 2005, 15–157).

Menneisyys on mukana paitsi ihmisen mielessä, myös nykytilanteessa ja tulevaisuudessa (Mäntysaari & Pösö 2013, 27–29). Valinnat, joita teemme, suuntaavat jatkossa tarjolla olevia ja pois sulkeutuvia valintoja. Menneisyyden taakat voivat sulkea pahimmillaan kaikki ovet. Asunto ensin -periaate pyrkii siihen, etteivät menneisyydessä tehdyt väärät valinnat sulkisi asunnottomuuteen. Asumissosiaalinen työ on onnistunut silloin, kun se edesauttaa asumisen turvaamisen lisäksi asukkaan kuntoutumista, mutta myös silloin, kun sen avulla pystytään estämään vaikeasti oireilevan, tarjolla olevaan tukeen kielteisesti suhtautuvan asukkaan ajautuminen takaisin asunnottomuuteen. Yksilöille ja perheille tuhoisien ja yhteiskunnalle kalliiksi tulevien häätöjen ennalta ehkäiseminen on asunnottomuuden vähentämisessä ensiarvoisen tärkeää toimintaa sekä inhimillisestä että taloudellisesta näkökulmasta katsottuna (Knutagård 2009).

Lopuksi: rikollisuudesta irti, kotiin: Vapautuvat vangit toivovat pakotetun yhteisöllisyyden ja laitoslämän jälkeen useimmiten omaa asuntoa. Vaihteellinen vapauttaminen merkitsee asteittain lisääntyviä valinnan mahdollisuuksia ja sen myötä osallisuuden ja vastuun kasvua omassa elämässä. Desistanssiprosessin edetessä vanki oppii tekemään oikeita valintoja niin sosiaalisten suhteiden kuin toimijuuden osalta. Parhaassa tapauksessa oikeita valintoja tehnyt polulla kulkija muuttuu köyhästä, päihderiippuvaisesta, työttömästä lainrikkojasta omassa kodissaan asuvaksi työssäkäyväksi tai opiskelevaksi kansalaiseksi.

Suvi Raitakari. Neuvottelut mielenterveys ja päihdeasiakkaan asumisen siirtymistä: toiveita, haasteita ja toimijuutta

Mielenterveys- ja päihdeasiakkaalla asuminen, osallisuus ja toipuminen kietoutuvat yhteen. Ihmisen itsensä valitsema asumismuoto sekä turvallisuuden ja kodin tunne tukevat hyvää mielenterveyttä (Grant & Westhues 2010). Epäsopiva asuminen ja asunnottomuus taas lisäävät mielenterveysongelmien riskiä sekä vaikeuttavat niistä toipumista. Mielenterveys- ja päihdeongelmista toipumista (recovery) ja asunnottomuutta käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa pohditaankin usein asumis- ja toipumiskysymysten kietoutumista toisiinsa (esim. Nelson 2010; Patterson ym. 2013; Granfelt 2014). Mielenterveys- ja päihdeasiakkaat ovat heterogeeninen ryhmä, ja asumisen tarpeet ja toiveet ovat yksilöllisiä (Mielenterveyskuntoutujien asumisen kehittäminen 2012; Patterson ym. 2013; Törmä ym. 2013, 81).

Mielenterveyskuntoutujien asumisen kehittäminen -raportissa (2012, 31) todetaan, että yleisesti ottaen mielenterveysasiakkaiden asumistilanne on huono, joskin tärkeää kehittämistyötä on tehty. Yleisiksi ongelmiksi paikannetaan riittämätön asumisen tuki ja heikot asumisolot. Mielenterveys- ja päihdeongelmien kanssa kamppailevalle asumisen siirtymät ovat monesti vaativia ja kompleksisia (ks. Hill, Mayes & McConnell 2010). Asumista haastavat terveydentilan ja toimintakyvyn heikentyminen, heikko talous, vähäiset osallisuusmahdollisuudet sekä yksinäisyys.

Luvussa tarkastellaan sitä, miten mielenterveys- ja päihdetyön konteksteissa neuvotellaan asiakkaan asumispolun siirtymistä asiakas-työntekijävuorovaikutuksessa. Analyysissä rajaudutaan sen tulkitsemiseen, miten neuvotteluissa ovat läsnä asiakkaiden ja ammattilaisten toimijuus sekä rakenteet. Luku haastaa pohtimaan asiakkaiden mahdollisuuksia tehdä valintoja ja asua toivomallaan tavalla tilanteissa, joissa muut toimijat ja rakenteet (mm. asumispalvelujärjestelmän muutos) suuntaavat vahvasti asumispolkua.

Asiakkaat toivovat asumiseltaan samoja asioita kuin moni muukin, kuten esimerkiksi, että asunto on kohtuuhintainen, sijaitsee hyvien liikenneyhteyksien ja palveluiden lähellä. He arvostavat yksinasumista ja pysyvyyttä sekä omaa avainta, keittiötä ja kylpyhuonetta. Tärkeitä tekijöitä ovat myös asunnon hyvä kunto, hyvät naapuri- ja ihmissuhteet, hyvä ilmapiiri, oma rauha ja turvallisuus. (Yeich ym. 1994; Browne & Courtney 2005; O'Connell ym. 2006; Tsai ym. 2010.) Useimmat kokevat, että he

kykenevät asumaan yksin, mikäli heillä on mahdollisuus saada tarkoituksenmukaista tukea silloin, kun sitä tarvitsevat. Olennaisia itsenäisen asumisen turvaamisessa ovat päivätoimintavaihtoehdot sekä matalan kynnyksen kriisipalvelut (Forchuk, Nelson & Hall 2006). Pienelle osalle asiakkaista laitos- ja ryhmämuotoinen asumismuoto on ensisijainen valinta. Parhaimmillaan ryhmämuotoisessa asumisessa mahdollistuu sekä yksityisyys ja oma rauha että yksinäisyyden ja turvattomuuden välttäminen. (Yeich ym. 1994; Tsai ym. 2010.)

Neuvoteltaessa asiakkaan asumisen siirtymistä toiveiden lisäksi relevantteja ovat asiakkaan kokemat haasteet asumisessa. Asumisen haasteet liittyvät usein asumispaikan saamiseen, sen säilyttämiseen ja kodin tunteen saavuttamiseen. Monesti asiakkaat ovat köyhiä, ja tämä rajaa heidän valinnanmahdollisuuksiaan asuntomarkkinoilla. Mikäli asiakkaalla on takanaan häätöjä, vuokratästejä ja maksuhäiriömerkintöjä, asunnon saaminen käy entistä vaikeammaksi. (Ks. Granfelt 1998; 2013b; 2014; Mäki 2016.)

Asumispalvelujärjestelmän muutos tuottaa asiakkaalle toisinaan pirstaleisen asumispolun... Institutionaalisella asumispolulla kulkeminen edellyttää asiakkaalta yhtäaikaista asiakkuutta monissa eri palveluissa ja neuvotteluja monien ammattilaisten kanssa. Tämä tarkoittaa asiakkaalle myös mukanaoloa monissa erilaisissa palaverissa ja hoitotiimien kokouksissa, joissa vuorovaikutus muodostuu erilaiseksi kuin asiakkaan ja ammattilaisen kahdenkeskisessä kohtaamisessa (ks. Stanhope & Matjekowski 2010).

Asiakkaan osallisuudelle on raivannut tietä toipumisoptimismien tuleminen mielenterveys- ja päihdepalveluihin. Ajattelutapa on vahvempi englanninkielisissä maissa kuin meillä Suomessa, mutta täälläkin sen vahvistumisesta on nähtävissä merkkejä (ks. Törmä ym. 2013, 81; Frankenhaeuser 2014). Sekä asiakkaiden kerrotut kokemukset että monet pitkittäistutkimukset vahvistavat, että vakavista mielenterveys ja päihdeongelmista voi toipua. Aina toipuminen ei tarkoita niinkään sairaudesta parantumista vaan elämänlaadun kohenemista ja oppimista elämään sairauden kanssa (Davidson & Roe 2007; Pilgrim 2008). Toipumiskurssissa toipuminen ymmärretään asiakkaan subjektiivisena matkana, ja se vastuuttaa asiakasta itseään sekä ammattilaisia ja yhteiskuntaa toimimaan siten, että mielenterveysongelmien ja riippuvuuksien kanssa kamppailevilla olisi mahdollisuus hyvään arkeen ja asumiseen. (Davidson & Roe 2007; Gagne, White & Anthony 2007; Pilgrim 2008; Pilgrim & McCranie 2013; Juhila, Raitakari & Hansen Löfstrand tulossa a.)

Lopuksi: asumisen siirtymien kompleksisuus

Tässä luvussa tarkastelin asumisen siirtymien tekemistä käytännössä eli niistä neuvottelemista asiakkaan ja työntekijöiden välisessä palaverivuorovaikutuksessa. Tavoitteena oli osoittaa, miten mielenterveys- ja päihdeongelmat, asumisen siirtymät, toimijuus ja rakenteet kietoutuvat käytännön tilanteissa kompleksisella tavalla yhteen. Mielenterveys- ja päihdeasiakkailla asumisen ja toimijuuden ongelmat ovat usein erityisiä, kun taas asumisen toiveet, kuten oma koti ja itsenäinen asuminen, ovat laajasti kulttuurisesti jaettuina. Asiakkaat kohtaavat asumisessaan monenlaisia haasteita, kuten äärimmäistä köyhyyttä, sosiaalisen tuen ja vaihtoehtojen puutetta ja leimautumista ja syrjintää (ks. Moxham & Pegg 2000; Chesters, Fletcher & Jones 2005; Forchuk, Nelson & Hall 2006; van Olphen ym. 2009). Tämä osaltaan heikentää asiakkaiden toimijuutta ja valinnanmahdollisuuksia (ks. Granfelt tässä teoksessa).

Analyysi teki näkyväksi, miten asiakkaat neuvottelevat (asumis)palvelujärjestelmässä sen tarjoamien tilannekohtaisten osallisuus- ja siirtymävaihtoehtojen puitteissa. Institutionaalinen asumispolku tarkoittaa asiakkaalle neuvotteluja ammattilaisten kanssa, jolloin olennainen kysymys toimijuuden kannalta on, millainen neuvotteluasema asiakkaalla on tai hänelle annetaan. Näyttää siltä, että asiakkaalle annetaan neuvotteluissa usein informantin, kertojan ja ongelmapuheen tuottajan asema. Etenkin siirtymistä päätettäessä ammattilaiset pyrkivät suuntaamaan päätöksentekoa niin, että lopputulos olisi ammatillisen arvion mukainen. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että mikäli asiakas saa valita asuinpaikkansa, se vahvistaa hänen elämänlaatuaan sekä asumisen onnistumisen todennäköisyyttä

(esim. Srebnik ym. 1995; O'Connell ym. 2006; Browne & Hemsley 2010). Kuka valitsee ja päättää ja mistä, on institutionaalisella asumispolulla kompleksinen ja toimijuuden kannalta keskeinen kysymys (Raitakari & Juhila 2013; Juhila ym. 2015). Asiakkaan toimijuuden vahvistaminen edellyttääkin herkkyyttä havaita, milloin päätöksenteko tapahtuu ammattilaislähtöisesti, milloin asiakaslähtöisesti ja milloin yhteisessä dialogissa.

Rakenteet eivät ole vuorovaikutuksesta etäällä tai määritä sitä ylhäältä käsin vaan ovat osapuolten 'resurssivarastoa' vuorovaikutustilanteessa. Kategoria on kiinnostava käsitteellinen työkalu, sillä se mahdollistaa sekä vuorovaikutuksessa tapahtuvan toimijuuden että kulttuuristen olettamusten ja ihmisryhmiin liitettävien piirteiden analyysin. Toisin sanoen kategorioihin sisältyy yhtä aikaa sekä mikro- että makrotason merkityksiä, joita niistä voidaan myös yhtäaikaaisesti tutkia. Aineiston esimerkeistä voi nähdä, miten neuvottelut käydään yhtäältä itsenäisen asumisen ja oman kodin toiveen ja toisaalta asumisen haasteiden ristipaineessa (ks. Chesters, Fletcher & Jones 2005, 3).

Neuvotteluja käydään siis 'itsenäisen' ja 'epäitsenäisen' kategorian välillä. Itsenäisen kategoriaan liitetään kulttuurisia odotuksia siitä, että toimija hoitaa asiansa ja kotinsa, yrittää, osallistuu ja menee eteenpäin (Raitakari & Berger tulossa). Epäitsenäisen kategoriaan liitetään vastaavasti syrjäytymisen, selviytymättömyyden, epävarmuuden, toipumattomuuden ja ei-yrittämisen oletus. Asiakkaat rakentavat toimijuutta itsenäisyyden ja epäitsenäisyyden välisessä jännitteessä. Näin he itse asiassa tulevat toteuttaneeksi 'hyvään' asiakkaaseen liitettäviä kulttuurisia odotuksia. Hyvä asiakas kertoo kysyttäessä kokemuksistaan, tunnustaa vaikeutensa ja tuentarpeensa sekä yrittää toipua ja itsenäistyä. Nämä kategoriavaihdokset 'itsenäisen' ja 'epäitsenäisen' välillä tuottavat asiakkaalle neuvotteluissa ristiriitaisen aseman, jossa he ovat välillä vahvoja ja välillä heikkoja toimijoita.

Asiakkaat ja ammattilaiset hyödyntävät neuvottelussa monia kategorioita. Ammattilainen on palaverissa vuorovaikutustilanteiden suuntaaja ja vetäjä. Samalla hän on myös asiakkaan asumispolun suuntaaja, tiedon kerääjä, kokonaiskuvan tuottaja, ongelmien määrittelijä ja palautteen antaja. Hänellä on asemaansa perustuvaa valtaa esimerkiksi hakea asiakkaalle asuinpaikkaa ja tehdä siitä päätös sekä tärkeä rooli asiakkaan osallisuuden ja kerronnan tukemisessa. Asiakas osallistuu, mikäli ammattilainen antaa sille tilaa: kysyy asiakkaan kokemuksista, odottaa asiakkaan puheenvuoroa, osoittaa ymmärrystä ja samalla puolella olemista. Tämä asiakas - työntekijä -vuorovaikutuksen hierarkisuus yhtäältä tukee ja toisaalta rajoittaa asiakkaan toimijuutta: ammattilaisen toiminta pitkälti määrittää asiakkaan toimintavaihtoehtoja, joskin myös asiakas vaikuttaa toiminnallaan ammattilaisen vaihtoehtoihin. Ammattilaisella on enemmän valtaa vaikuttaa palaverin käsikirjoitukseen kuin asiakkaalla: hän voi esimerkiksi ohittaa asiakkaan toiveen tai neuvotella se toisenlaiseksi.

Aineistoesimerkit tekevät näkyväksi myös tilanteen, jossa kummallakaan osapuolella, ammattilaisella tai asiakkaalla, ei ole keinoja muuttaa asumispolun suuntaa. Tällöin ammattilaiselle jää jäljelle toimijuus asiakkaan rinnalla kulkijana, rakenteellisten epäkohtien esille nostajana ja asiakkaan asian ajajana.

Luku valottaa mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden asumispolkua ja toimijuutta vain rajallisesti. Se kuitenkin osoittaa, miten politiikassa, tutkimuksessa ja ammatillisessa työssä tarvitaan entistä syvällisempää ymmärrystä siitä, a) mitä asiakkaat toivovat asumiselta ja (asumis)palvelujärjestelmältä, b) millaisia haasteita heillä on voitettavanaan erilaisissa asumisratkaisuisissa, c) millaisia asiakkaiden asumispolut ovat ja mitkä yksilölliset ja rakenteelliset tekijät mahdollistavat ja estävät siirtymiä, d) miten asumisratkaisut syntyvät ammattilaisten ja asiakkaiden välisissä neuvotteluissa sekä d) miten asiakkaat toimivat (saavat toimia) ja osallistuvat asumistaan, palveluitaan ja toipumistaan koskevilla neuvotteluilla.

Osallisuus- ja toipumiskurssit vaativat ja oikeuttavat asiakkaiden aktiivisuutta omissa asioissaan. Ne myös luovat toivoa ja normaalisuutta sekä vastuullistavat asiakasta toipumisestaan. Diskurssien viesti on, että mielenterveysongelmat ja riippuvuudet eivät ole voittamattomia. Niillä ei ole myöskään

oikeutta viedä asiakkaalta ihmisarvoa, vastuuta ja päätöksentekovaltaa omasta elämästään. Kaikkia tämä lupaus ei kuitenkaan auta, eivätkä kaikki asumispolut ole reittejä toipumiseen; osa niistä kulkee asunnottomuuteen, auttamisen ulottumattomiin ja tuhoon. Muuttuvassa palvelujärjestelmässä törmätään diskurssien käytäntöön soveltamisessa usein myös moniin rakenteellisiin ja yksilölähtöisiin esteisiin (mm. Anthony & Crawford 2000). Marginaalissa kulkevat institutionaaliset asumispolut, niistä käyttävät neuvottelut ja neuvotteluissa läsnä olevat diskurssit ja kategoriat ansaitsevat tulla huomaetuiksi, mikäli haluamme edistää koko väestön hyvinvointia, osallisuutta sekä vähentää asunnottomuutta ja yhteiskunnan epätasa-arvoa. Vuorovaikutusaineisto tarjoaa rikkaan materiaalin niiden keinojen tarkastelemiseen, joilla ammattilaiset pyrkivät arjen työkäytännöissä turvaamaan heikoimassa asemassa olevien toimijuutta, arkea, asumista ja toiveiden toteutumista.

Kirsi Nousiainen. Oma ovi yhteisössä: pitkäaikaisasunnottomien asumispolut ja asumiseen liittyvät valinnat

Tämän luvun aiheena on tarkastella, minkälaisista asumiseen liittyvistä valinnoista yhteisöllisessä tuetun asumisen yksikössä asuvat entiset pitkäaikaisasunnottomat kertovat ja minkälaisia merkityksiä he niille antavat. Kysymystä tarkastellaan pääkaupunkiseudulla sijaitsevassa tuetun asumisen yksikössä kerätyn narratiivisen haastatteluaineiston avulla. Kaikilla haastatelluilla oli vaikea päihdetausta ja jonkin tason mielenterveysongelmia. Heidän asumispolkunsu ovat olleet monista syistä johtuen rikkonaisia ja poikkeavat viimeistään asunnottomuuden alkaessa kulttuurisesta mallitarinasta. Niitä voisi luonnehtia asumisen kulttuuriseksi marginaalitarinoiksi. Tuetun asumisen yksikössä asuvien miesten ja naisten asumiseen liittyvien valintojen lisäksi kiinnitän huomiota siihen, että monilla heistä on elämänhistoriassaan ollut vaiheita, joissa asumispolulla tapahtuneet siirtymät ovat olleet seurausta pikemminkin ajautumisesta kuin tietoisista valinnoista. Minkälaisia valintoja asumisyhteisössä asumiseen liittyy tai on mahdollista tehdä?

Myös tunteet liittyvät valintoihin ja voivat toimia niitä alkuun sysäävänä tekijänä.

Tämän luvun tavoitteena on osoittaa, miten haastattelunarratiiveja analysoimalla voi tulkita sitä, kuinka yksilö merkityksellistää elämäntapahtumiaan ja -kokemuksiaan. Näitä merkityksiä apuna käyttäen voi etsiä sellaisia uudenlaisia tulkintoja, jotka auttavat ymmärtämään esimerkiksi toistuvia toimintamalleja sekä toiminnan taustalla olevia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä. Käytän analyysissä apuna asumispolun metaforaa, joka sisältää David Claphamin (2005) mukaan kaksi toistensa kanssa vuoropuhelussa olevaa suuntaa: yksilöllisen identiteetin rakentamiseen ja käyttäytymiseen kiinnittyvät sekä niihin vaikuttavat diskurssit. Toinen analyttinen metafora on oma ovi, joka saa erityisen merkityksen silloin, kun se ei ole elämänselityksessä itsestäänselvyys.

Luku etenee tutkimusympäristön ja aineistojen kuvaamisen jälkeen siten, että ensin kiinnitän huomioni haastatteliemieni naisten ja miesten asumisen polkuihin, jotka poikkeavat normatiivisista asumispoluista. Näitä polkuja luonnehtivat kertomukset joutumisesta. Pysähdyn tässä kohtaa sekä kertomuksiin lapsuuden kodeista että kodittomuuden aikaan, sillä etenkin näillä poluilla ja niistä poikkeamisilla puhutaan joutumisesta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan nykyistä yhteisössä asumista oman oven hallinnan näkökulmasta, toisin sanoen sitä, minkä laisiin valintoihin oma ovi antaa mahdollisuuden. Oma ovi yhteisössä muiden entisten pitkäaikaisasunnottomien henkilöiden kanssa saa merkityksiä myös suhteessa siihen, miten laitospäivästä ympäristössä sijaitsevasta asunnosta voi syntyä kokemuksellisesti koti. Kokemus kodista kietoutuu siihen, nähdäänkö yhteisö pysyvänä vai tilapäisenä asumisen paikkana.

Tutkimuspaikkoina on neljä pitkäaikaisasunnottomille tarkoitettua asumisyhteisöä isohkossa samaan organisaatioon kuuluvassa tuetun asumisen yksikössä. Haastattelut tehtiin 10 henkilön kanssa heidän asunnoissaan. Yhden asukkaan haastattelin autossani asuinyhteisön parkkipaikalla. Olin käynyt myös tämän henkilön asunnossa, mutta hän ei jostain syystä halunnut haastattelun tapahtuvan siellä. Joidenkin asuntojen siivottomuus saattoi kertoa siitä, että myös muu elämä oli kaaoksessa esimer-

kiksi päihteiden käytön tai mielenterveysongelman vuoksi. Kaoottisuus näkyi myös siten, että yhteisestä tilasta ja tavaroista ei aina pystytty pitämään huolta. Erityisesti naisasukkaat kertoivat varastelusta ja hyväksikäytöstä. Totutuista toimintamalleista, joihin ankara kodittoman elämä on voinut pakkottaa, saattaa olla vaikeaa irrottautua.

Haastattelin viisi miestä ja kuusi naista neljässä eri yhteisössä narratiivisella otteella. Pyysin heitä kertomaan elämästään, asumis- ja asunnottomuushistoriastaan. Lisäksi kuuden henkilön kanssa kuljimme eri puolilla kaupunkia katsomassa sellaisia paikkoja, joita haastateltavat olivat itse valinneet. Olin pyytänyt heitä viemään minua sellaisille paikoille, jotka olivat tai olivat olleet jollakin tavoin merkityksellisiä heidän elämässään. Samanlaisella idealla toteutetusta haastattelusta käytetään suomeksi termiä 'kävelyhaastattelu' (englanniksi walk-along tai go-along).

Marginaalisia asumispolkuja: kertomuksia joutumisesta

Pitkään asunnottomana eläneen henkilön asumisen polut poikkeavat usein normaalisti lineaarisesti polusta. Niiden varrella on saattanut jo lapsuudessa olla useita muuttoja ja joidenkin kohdalla sijais-huollon paikoissa vietettyjä jaksoja. Aikuisuudessa saattaa olla ajanjaksoja, jolloin pysytään paikallaan useammankin vuoden ajan, mutta sosiaalisten ongelmien kasautuessa asumisesta voi tulla katkonaista ajautumista paikasta toiseen. Yksilöiden identiteetit kiinnittyvät aina myös paikkoihin ja koti edustaa paikkana ihmiselämän keskeisiä fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia tarpeita (esim. Young 1997). Voivatko esimerkiksi lapsuudenaikaiset paikan vaihdokset olla merkittäviä identiteetin rakentumisen kannalta (vrt. esim. Nousiainen 2005, 99)? Juurettomuuden kokemuksen taustalla voi kuitenkin olla puutteita myös muissa kotiin liittyvissä ulottuvuuksissa kuten turvattomuutta tai huolenpidon puutetta.

Otson elämänkertomus ja asumispolku on karu. Hän on elänyt lähes koko elämänsä laitoksissa. Otson kokemukset kodista ovat vähäiset. Haastattelun kuluessa hän ilmentää jossain määrin hämmennytyneisyyttä asumisesta yhteisössä, jossa on laitospaikkaisia piirteitä huolimatta siitä, että hänellä on oma asunto ja oma ovi: Täytyy ny kattoo, miten tää menee. Voiko laitospaikkaisessa ympäristössä sijaitsevasta asunnosta tehdä kodin?

Usealla haastattelemani henkilöllä oli rikkonainen asumishistoria. Myös esimerkiksi liriksen asumispolulla on ollut toistuvia asuinpaikan muutoksia, ja hänen asunnottomuutensa on alkanut jo nuorena. Lapsuudenperheessä asiat olivat alkaneet mennä huonompaan suuntaan, kun liris oli esimurrosikäinen – semmosta hulabaloota sit tuli. Iiristä myös yritettiin sijoittaa sijaishuoltopaikkaan jossain vaiheessa, mutta se ei onnistunut.

Kun haastateltavat kertovat asumishistoriastaan, he puhuvat usein joutumisesta. Tämän voi nähdä kertovan ajautumisesta tilanteesta toiseen ilman, että on itse voinut vaikuttaa tapahtumien kulkuun omien valintojen kautta. Joutumiset voivat liittyä esimerkiksi lastenkotiin joutumiseen.

Lapsuuden rikkonaisiin asumishistorioihin ja traumaattisiin kokemuksiin liittyi usein joko vanhempien päihteidenkäyttöä, huolenpidon puutteita tai kaltoinkohtelua. Kuusman kohdalla ovi lapsuuden kotiin sulkeutuu nuoruusiässä, kun hän vajoaa yhä syvemmälle noin 12-vuotiaana alkaneeseen huumeiden käyttöön. Kuusma kertoo lapsuudestaan samalla, kun katselemme kävelyhaastattelun aikana paikkaa, jossa huumeiden käyttö tapahtui.

Kaikilla haastattelemillani miehillä oli eripituisia vankilajaksoja muutamista kuukausista kolmekymmentä vuotta kestäneeseen 'vankilaputkeen'. Asunnottomana joutuu etsimään nukkumispaikkaa sieltä, mistä se kulloinkin onnistuu. Katuasunnottomana joutuu luopumaan kaikista asumisen ja kodin tarjoamista ulottuvuuksista.

Otson, joka on melko niukkasanainen mies, on useissa kohdin vaikeaa pukea elämäänsä sanoiksi. Hänen kertomukseensa ei sisälly kokemuspuhetta paria lausetta lukuun ottamatta. Terttu kertoo asunnottomuutensa syyksi repskuttamisen, millä hän viittaa päihteiden käyttöön. Hän on ollut useamassa asunnottomille tarkoitettussa asuntolassa ennen nykyiseen asumisyksikköön muuttamistaan. Tertun narratiivi sisältää kerrontaa myös valinnasta, joka on vaikuttanut elämänkulkuun. Päästyään sellaiseen asuntolaan, jonka koki tukevan raitistumista, hän valitsi päihteettömyyden.

Osa haastatelluista puhuu nykyiseen asumisyhteisössä sijaitsevaan asuntoon muuttamisesta joutumisena, minkä voi tulkita tyytymättömyydeksi asumismuotoon mutta kenties myös tavaksi ilmaista sitä, että ei ole ollut vaihtoehtoja, joista valita. Ainoastaan yksi haastatelluista kertoi asumisyhteisöön muuttamiseen liittyvästä valinnasta. Leo on eläkeikäinen mies, joka kertoo asumisyhteisöön muuttaessaan toivoneensa asuntoa, jossa ei tarvitse katsella talon seinää. Leon asunnon isosta ikkunasta on näkymä rakennuksen toisella sivustalla sijaitsevaan puistoon. Tämän asian hän kertoo olleen itselleen tärkeää. Asunto on tilava, ja Leo on sisustanut sitä muun muassa kukin ja tauluin. Kuismalla, joka on vielä nuori mies, on elämässään ehtinyt olla sekä lastenkoti- ja vankilajaksoja että useita vuosia jatkunut asunnottomuus. Hänkin on kriittinen asumisyhteisöä kohtaan eikä oikein osaa selittää, miksi on 'joutunut' asumaan kyseiseen paikkaan.

Haastattelemini naisten ja miesten elämänpolkujen suuntaa ovat viitoittaneet kovat kokemukset, joista monet ovat voineet olla traumatisoivia. Useat paikanvaihdokset elämän aikana voivat merkitä pulmia kiinnittymisen ja kuulumisen kokemuksissa. Nämä voidaan liittää lisääntyneeseen riskiin sairastua masennukseen sekä heikentyneeseen psykologiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn (Vandemark 2007, 245). Tunne paikkaan kuulumisesta on merkittävää myös identiteetin rakentumisen kannalta (Karjalainen 2006; Vandemark 2007; Taylor 2009). Lapsuudessa koettu huolenpidon puute voi vahvistaa kiinnittymisen pulmia ja kuulumattomuuden kokemuksia ja se voi kertautua aikuisuuden päihteiden käytössä, mielenterveyden pulmissa ja rikkoutuviissa parisuhteissa. Arjesta tulee päivä kerrallaan selviytymistä, jossa ajaudutaan ja joudutaan tilanteesta toiseen. Valintojen vaihtoehdot ovat tällaisen elämänpolun varrella usein hyvin vähissä.

Elämänculussa ja asunnottomana eläessä on kohdattu ovia, jotka ovat joko olleet suljettuja tai joita ei ole voinut lukita. Ovi on joko repäisty auki porttikonkiin, jossa on nukuttu, tai joku muu on hallinnut ovea, kuten vankilassa. Ovella on täten keskeinen symbolinen arvo omaan rauhaan, yksityisyyteen ja autonomiaan. Nämä ovat myös kotiin liittyviä arvoja (Young 1997; ks. myös esim. Somerville 1992; Padgett 2007). Yhteisössä kullakin asukkaalla on mahdollisuus hallita ovea tiettyyn rajaan asti. Henkilökunnalla on oikeus tulla asuntoihin omilla avaimilla, kun he pitävät sitä jostain syystä tarpeellisenä. Olin itse muutaman kerran tilanteessa, jossa henkilökunta saattoi minut sovittuun haastatteluun asukkaan luokse siten, että asukas ei vastannut koputukseen. Tällöin ovi voitiin avata yleisavaimella ja tarkistaa asukkaan tilanne. Tämä käytäntö häiritsi joitakin asukkaita. Oman oven käytännöllisen ja symbolisen merkityksen voi ymmärtää etenkin pitkään jatkuneen asunnottomuuden näkökulmasta. Kadulla eläessä ja yösijaa etsiessä on nukkumarauhaa haettu kenties juuri niiden ovien takaa, jotka ovat suljettuja. Asuntoloissa puolestaan omaa rauhaa oli vaikeaa saada, kun ovia ei voinut lukita ja intiimejä asioita joutui hoitamaan yhteisissä tiloissa.

Oma rauha, metelin ja muiden ulos sulkeminen, omista asioista päättäminen ja turvallisuus olivat myönteisiä omaan oveen liitettyjä ulottuvuuksia. Toisaalta oma ovi ei aina kyennyt rajaamaan ulos edes väkivaltaa, joka oli läsnä aineistonkeruuprosessin aikana ainakin naisten yhteisössä.

Useimmat haastatelluista pitivät tärkeänä sitä, että yhteisössä asuminen turvaa muiden seuran silloin, kun sitä itse kaippaa. Erakkoluonteisiksi itsensä määrittelevät esimerkiksi Kullervo ja Aarni, mutta kumpikin tuo esiin sen, että yksin asuminen ei ole heille sopiva asumisen muoto. Kumpikin korostaa kertomuksessaan myös sitä, että nykyisessä yhteisössä oman asunnon oven voi aina laittaa kiinni silloin, kun haluaa olla yksin.

Kun yhteisön asukkaina on vaikeasti päihdeongelmaisia henkilöitä, näkyy se kaikessa sosiaalisessa kanssakäymisessä päivittäin. Käydessäni useita kertoja näissä neljässä eri pienyhteisössä ja viettäessäni niissä aikaa saatoinkin myös itse havaita, miten päihteiden käyttö ja mielenterveyden ongelmat näkyivät yhteisöjen arjessa.

Myös naiset kertoivat sosiaalisista suhteista muihin asukkaisiin. Monet asukkaista voivat tuntea toisensa jo asumispolkunsa aiemmilta vaiheilta. Naisten sosiaalisissa suhteissa, paitsi päihteisiin liittyvät kysymykset, myös muut monimutkaisemmat rikollis- tai asunnottomien alakulttuuriin liittyvät seikat saattoivat vaikuttaa suhteisiin toisiin naisiin. Niillä saattoi olla merkitystä myös miesten keskinäisissä suhteissa, mutta miehet eivät niistä kertoneet.

Laitosmaisissa olosuhteissa kodin rakentaminen on haastavaa. Kokemukselliseen kotiin liittyy kulttuurisia jaettuja arvoja ja merkityksiä mutta myös oman elämän polun varrella saatuja kokemuksia kodista ja kodeista. Oma ovi ei vielä takaa sitä, että asunnosta tulee koti. Yhteisössä se ei aina täysin takaa edes turvallisuutta, jota voi pitää yleisinhimillisenä vähimmäisvaatimuksena kodille. Oma rauha ja tila, turvallisuus, sosiaaliset suhteet ja itsemääräämisoikeus ja sen myötä itsenäiset valinnat omaan arkeen liittyvissä kysymyksissä ovat tutkimukseen osallistuneiden naisten ja miesten kotiin liittämistä merkityksiä. Turvallisuuden kokemus on tuotu esiin myös aiemmissa kodittomien kotikokemuksia tai kodille annettuja merkityksiä koskevissa tutkimuksissa (esim. Padgett 2007; May 2000). Joillekin yhteisö mahdollistaa riittävän kotikokemuksen, mutta toiset haaveilevat kodista muualla.

Lopuksi: marginaalisilta asumispoluilta oman ovenhaltijaksi

Olen tarkastellut tuetun asumisen yksikössä sijaitsevilla yhteisöissä asuvien naisten ja miesten haastatteluissa tuotettujen kertomusten avulla sitä, minkälaisiin asumiseen liittyviin valintoihin heillä on ollut elämänsä kuluksa mahdollisuuksia. Kiinnitin huomioni aluksi asumispolkuihin, joita voi luonnehtia marginaaliseksi verrattuna asumisen normaaleihin polkuihin. Asumispoluillaan tapahtuneille siirtymille kertojat antavat tietoisten valintojen sijasta joutumiseen liittyviä merkityksiä. Tällaisia joutumisia ovat muun muassa erilaiset lapsuuden tapahtumiin liittyvät siirtymät, kuten esimerkiksi lastenkotiin joutumiset tai useat muutot paikkakunnalta toiselle. Lapsuuden traumaattiset kokemukset ovat kertomuksissa monilla tavoin läsnä ja kuljettavat polulla kulkijaa.

Asunnottomuuden vaiheet, joista kerrotaan melko niukasti, ovat kertomuksissa myös osa joutumisen jatkumoa. Sitä on myös päätyminen asumaan tuetun asumisen yksikköön, jossa on mahdollisuus asua toistaiseksi voimassa olevan vuokrasuhteen turvin. David Claphamin (2005) mukaan asumispolut kietoutuvat muihin elämän aikaisiin polkuihin. Tällaisia muita polkuja haastateltujen naisten ja miesten kertomuksissa ovat esimerkiksi mielenterveyden ongelmiin tai sairauksiin ja päihteidenkäyttöön liittyvät polut, jotka juonentavat monia kertomuksia. Niillä myös voidaan selittää erilaisia elämän- ja asumispolun käännteitä. Olen toisaalla (Nousiainen 2015b) tulkinnut radikaalin ja emansipatorisen sosiaalityön näkökulmasta, että itseä epäonnistumisista syyllistävät kertomukset voidaan kertoa myös toisin, kun elämäntapahtumille ja kokemuksille etsitään yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tulkintoja. Kaikkien elämänpolkujen valinnat eivät palaudu yksilön valintoihin vaan niille ovat voineet pakottaa kulkemaan itsestä riippumattomat tekijät.

Kirsi Juhila ja Teppo Kröger. Asumispoluista elämisen polkuihin

Asumispolkujen ajallisuus

Kirjan ensimmäisessä luvussa lähdimme liikkeelle asumispolun metaforasta tukeutuen David Claphamin (2005) ajatteluun ja käsitteistöön. Tämä tarkoitti lineaarisuutta ja progressiivisuutta korostavasta asumisuran käsitteestä luopumista sekä asumispolun dynaamisuuden ja moninaisuuden tunnistamista ja ottamista tutkimuksen kohteeksi. Totesimme myös, että asumispolun metafora ei ole irti asumiseen liittyvistä kulttuurisista odotuksista. Se perustuu asumisuran tapaan jaettuun ymmärrykseen

siitä, missä ja miten ihmisten eri elämänvaiheissa oletetaan asuvan. Empiiriset luvut keskittyivät erittelemään vanhojen ihmisten, asunnottomien ja asunnottomuusriskissä olevien asumispolkuja, erityisesti niiden muotoutumista valintojen ja siirtymien kautta. Tehdyissä analyyseissä on läsnä ihmisten koko asumishistoria, sillä asumispolku on menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden ennakkoinnin tuotos. Ajallisuuden huomioon ottaminen on siten keskeistä, kun pyritään ymmärtämään asumispolkuja.

Ajallisuudella tarkoitamme sitä, että nykyisyydessä – hetkessä, jolloin tutkimustemme ihmiset kertovat omasta asumisestaan tai asiakkaidensa asumisesta tai neuvottelevat asumisesta erilaisissa institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa – ovat läsnä eletty ja kerrottu asumisen menneisyys sekä ennakointi, toivottu tai pelätty tulevaisuus. Toisinaan menneisyys ja tulevaisuus ovat läsnä selkeästi puhuttuina pohdinnan kohteina, kuten kerronnallisissa elämäkertahaastatteluissa, mutta ne ovat läsnä myös muissa vuorovaikutustilanteissa. Asumisen menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus kietoutuvat ymmärrykseen lapsuudesta, nuoruudesta, aikuisuudesta ja vanhuudesta eli ikäkategoriasidonnaisesti elämänvaiheisiin sekä niihin liittyviin odotuksiin ja valintoihin.

Mennyt viitoittaa nykyistä ja tulevaa asumispolkua luomalla ja rajoittamalla sen mahdollisuuksia (ks. Raitakari tässä teoksessa; Vasara tässä teoksessa). Lisäksi menneisyydestä ja elämänhistoriasta puhumista käytetään keinona tehdä tämänhetkistä asumis- ja elämäntapaa ymmärrettäväksi ja selittää sitä itselle ja muille. Pohdittaessa tulevaisuuden asumisratkaisuja sekä asunnottomuuden poistamista on tärkeää ja kiinnostavaa pysähtyä kuuntelemaan ihmisten tapoja selittää nykyisiä asumisratkaisujaan ja niihin vaikuttaneita tekijöitä. Esimerkiksi lapsuuden ja nuoruuden tapahtumat voidaan kuvata kohtalonomaisina, kuten äidin kuolema nuoruuden muuttosuunnitelmien estäjänä (Vasara tässä teoksessa) tai rikkonainen lapsuudenkoti nykyisen juurettomuuden ja asunnottomuuden syynä (Nousiainen tässä teoksessa). Tällöin asumispolku näyttäytyy elämän sattumusten, vastoinkäymisten ja toisten ihmisten toiminnan suuntaamana. Ihmiset kuitenkin tekevät ymmärrettäväksi asumispolkuaan myös vastakkaisella tavalla eli korostamalla kerronnassaan oman toimintansa ja valintojensa merkitystä nykyisyyden selittäjinä, jolloin esimerkiksi vankilasta asteittaiseen vapauteen valmennukseen siirtyminen merkityksellistyy oman aktiivisuuden ja sinnikkyuden tulokseksi (Granfelt tässä teoksessa). Usein myös vanha ihminen kertoo kotona asumisen olevan tämän hetkisen pärjäämisensä rationaaliseen arviointiin perustuva päätös (Jolanki tässä teoksessa).

Tulevaisuuden asumisen ratkaisut perustuvat monesti menneisyyden ja nykyisyyden sekä niiden tuottamien toimintavaihtoehtojen arviointiin. Vankilan, asunnottomuuden tai mielenterveyskuntoutuksen polkuja kulkevat suhteuttavat tulevaisuuden asumismahdollisuuksiaan näiden poikkeavien polkujen tarjoamiin rajallisiin mahdollisuuksiin. Tällöin he joutuvat puntaroimaan monia kysymyksiä, kuten sitä, mitä voin toivoa ja haluta, kuinka itsenäisesti kykenen, haluan ja saan asua, missä voin asua, mihin asumista tukeviin palveluihin minulla on oikeus ja mitä tukea saan ja kuka sen minulle antaa (Granfelt, Raitakari ja Nousiainen tässä teoksessa). Vastaavasti institutionaalisten asumispolkujen poluttajat – kuten vankien, asunnottomien ja mielenterveyskuntoutujien parissa työtä tekevät – arvioivat ja ennakkoivat asiakkaidensa mahdollisuuksia tähän asti kuljettujen polkujen näkökulmasta (Granfelt, Raitakari sekä Haahtela & Juhila tässä teoksessa). Toki samanlaista arviointia tekevät vanhat ihmiset, joilla on rajoitettu toimintakyky ja resurssit ja jotka ovat siten vahvasti riippuvaisia toisten avusta. Tällöin kerronnassa korostuu odotetusti sen ennakointi, miten terveyden heikkeneminen mahdollisesti edellyttää nykyisestä omassa kodissa asumisesta siirtymistä tulevaisuudessa johonkin toisenlaiseen asumismuotoon (Jolanki ja Vasara tässä teoksessa).

Avausluvussa kirjoitimme kulttuurisesti normaaleiksi ja poikkeaviksi määrittyvistä asumispoluista, valateista ja sivupoluista. Empiiriset analyysiluvut konkretisoivat tätä käsitteellistä ja normatiivista jakoa, johon ajallisuuden monimerkityksellinen ulottuvuus tuo lisäsyvyyttä. Asumispolun kulttuurinen mallitarina on lineaarinen ja progressiivinen; sen mukaan elämän edetessä nuoruudesta aikuisuuteen ihmiset muuttavat lapsuudenkodistaan ja varallisuuden karttuessa vuokra-asunnosta omistusasuntoon ja lopulta omakotitaloon. Kun asumispolkua tarkastellaan läheltä, ihmisten kerronnan tuotoksena ja

osana koko elämänkulkua, asuminen ja elämä määrittyvät mallitarinasta poiketen pikemminkin kaarena, johon sisältyy käänne ja lasku kohti lisääntyvää tuen tarvetta ja luopumista itsenäisen asujan kategoriasta. Vanhuusajan asuminen merkityksellistyykin usein laskevaksi, päättyväksi kaareksi (ks. Vasara tässä teoksessa). Vanhat, vielä omassa asunnossaan asuvat ihmiset saattavat katsoa hoitokodin tai sairaalan edustavan ei-toivottua tai pelättyä asumispaikkaa, josta ei enää ole siirtymää muualle kuin hautausmaalle (Jolanki ja Vasara tässä teoksessa).

Poikkeavilla asumispolulla, kun on aina toivoa, uusia mahdollisuuksia ja tulevaisuuteen kätkeytyviä ihmeitä: ihminen voi saada lisää resursseja, tukea ja terveyttä, joiden varassa ponnistella (yhdessä poluttajien kanssa) kohti kaaren huippukohtaa eli omaa itsenäistä asuntoa ja lisääntyviä valinnan ja toiminnan vapauksia (Granfelt, Raitakari ja Nousiainen tässä teoksessa). Samoin on hyvän asumisen ja elämisen tavan jo saavuttaneen mahdollista ja usein välttämätöntä vahvistaa resurssejaan ja edellytyksiään hyvään asumiseen ja elämään myös tulevaisuudessa. Asumisen ja toipumisen pulmat ovat harvoin lopullisesti ratkaistuja, vaan haasteena on oppia elämään niiden kanssa ja ylittää vaikeudet yhä uudestaan ja uudestaan (Haahtela & Juhila tässä teoksessa). Aina voimat eivät tähän riitä eivätkä kamppailut tuota tulosta, vaan asumispolulla tulee eteen 'takapakkeja' tai 'syösykierteitä' tai se päättyy ennenaikaiseen kuolemaan (Raitakari tässä teoksessa).

Omat valinnat, ajautumiset ja joutumiset asumisen siirtymissä

Määrittelimme kirjamme empiiristen analyysien lähtökohdaksi sen, että valinnat ja päätökset asumispolkujen siirtymissä syntyvät yksilöllisten tekojen, intressien ja toiveiden eli toimijuuden sekä sitä raamittavien rakenteiden ja diskurssien vuorovaikutuksessa. Tämän lisäksi valinnat ja päätökset saavat muotonsa vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa. Kirjan analyysit tekevät näkyväksi toimijuuden ja valinnan mahdollisuuksien moninaisuuden sekä niistä neuvottelemisen keskinäisessä kanssakäymisessä.

Toimijuus voi näyttäytyä vuorovaikutuksessa aktiivisena oman arjen suuntaamisena, valintoina ja päätöksinä omasta elämästä. Tällaista toimijuutta ilmentävät esimerkiksi ne vanhat ihmiset, jotka kertovat omassa kodissa asumisen perustuvan sen puntarointiin, että he ovat toistaiseksi riittävän kykeneviä ja hyväkuntoisia huolehtimaan itsestään ja kodistaan (Vasara ja Jolanki tässä teoksessa). Toisaalta rationaalisiksi omiksi valinnoiksi voidaan tulkita myös niin sanotut 'ikäsoivat' valinnat: päätökset muuttaa hoivakotiin kunnon heikentyessä tai päätökset jäädä asumaan tuetun asumisen yksiköön elämän loppuvuodeksi (Jolanki ja Nousiainen tässä teoksessa).

Aktiivisina toimijoina ja rationaalisina valitsijoina itsestään puhuvat myös esimerkiksi sellaiset vangit, jotka tekevät (omaan elämäntilanteeseensa ja mahdollisuuksiinsa perustuvan) päätöksen osallistua vapauteen valmennus-palveluun. He myös suhtautuvat tulevaisuuteen asiana, johon voi omalla toiminnalla vaikuttaa (Granfelt tässä teoksessa). Usein toimijuus on kuitenkin läsnä liki huomaamattomissa, vähäeleisissä vuorovaikutuksellisissa teoissa, kuten hiljaisuudessa, myöntymisessä, kysymyksen esittämisessä, siihen vastaamisessa tai vastaamatta jättämisessä (Raitakari tässä teoksessa). Toimijuutta sävyttää usein epävarmuus, tietämättömyys, toivottomuus ja näköalattomuus. Tällöin toiset ihmiset ja poluttajat voivat yhtäältä ohittaa tai heikentää tai toisaalta vahvistaa ihmisen kykyä tehdä haluamiaan valintoja ja päätöksiä asumispolullaan.

Oman toimijuuden ja valintojen lisäksi aineistoissa on paljon kuvauksia joutumisista ja ajautumisista asumispoluilla. Tällaiset kuvaukset painottuvat erityisesti entisten pitkäaikaisasunnottomien kertomuksissa. Näissä kertomuksissa valinnanmahdollisuuksia ei ole juurikaan annettu tai avautunut: lapsuudesta lähtien on asuttu muiden osoittamissa paikoissa, muiden tekemien ratkaisujen perusteella, ja lopulta on ajauduttu asunnottomuus- ja asuntola-asumiskierteeseen (Nousiainen tässä teoksessa). Ajautuminen ei kuitenkaan luonnehdi vain kulttuurisesti poikkeavien asumispolkujen siirtymiä vaan myös asumisen mallitarinan mukaisia polkuja. Esimerkiksi nykyisen asumisen jatkuvuus ja pysyvyys saatetaan kokea 'itsestään' tapahtuneeksi, ei tietoisten valintojen tulokseksi (Vasara tässä teoksessa). Tällöin ajautuminen ei määrity kielteiseksi vaan pikemminkin kokemukseksi siitä, että elämä

vaan menee tietyllä tavalla. Entisten asunnottomien kertomuksissa ajautuminen saa sen sijaan usein kielteisen tulkinnan, kyse on joutumisesta ja vaihtoehtottomuudesta.

Tulevaisuuden asumispolkujen siirtymiä kuvataan osin ennakoituina joutumisina, tulevaisuuden pakkoina, joissa toiveilla ja tahtomisilla ei juuri ole painoarvoa. Esimerkiksi mielenterveysasiakas tyytyy neuvottelussa soluasuntoon, vaikka ensisijaisena toiveena olisi oma asunto (Raitakari tässä teoksessa) tai vanha ihminen näkee hoivakodin asumispolkunsa väistämättömänä mutta epämieluisana päätepisteenä (Jolanki ja Vasara tässä teoksessa). Ahdistavana ajautumisena näyttäytyy myös tilanne, jossa ihminen ei luota pääsevänsä hoivakotiin sitä tarvitessaan ja halutessaan vaan ennakoi elämää huonokuntoisena, turvattomana ja yksinään omassa kodissaan.

Kaikkia asumispolkujen siirtymiä, oli sitten kyse rationaalisina omina valintoina kuvatuista päätöksistä tai ajautumisista, kehystävät monenlaiset rakenteet. Taloudelliset reunaehdot sanelevat pitkälti sitä, millaiseen asumiseen kenelläkin on varaa, mutta myös olemassa oleva asuntokanta ja erilaisten palvelu- ja tukiasuntojen määrä rajaavat mahdollisuuksia. Empiiriset analyysimme osoittavat, että entisten vankien, asunnottomien ja asumisessaan tukea tarvitsevien valinnanmahdollisuudet ovat varsin rajatut. Kaupungin vuokra-asunto edustaa näille ihmisille usein parasta ja toivotuinta vaihtoehtoa. Sen saamista hankaloittaa kuitenkin etenkin isoissa kaupungeissa pula edullisista vuokra-asunnoista. Lisäksi 'ei-toivottavat valinnat' (kuten rikollisuus, päihteiden käyttö, vuokrarästit) tulevat usein määritellyiksi asumisen esteiksi. Monesti myös yhteisölliset ja asumisen tukemiseen perustuvat asumisvaihtoehdot ovat vaikeasti saavutettavissa. Niihin pääseminen edellyttää asumisen ja elämäntavan arviointia, ammattilaisten tekemää valintaa ja asiakkaan sitoutumista tukisuhteeseen.

Institutionaaliset ja ammatilliset valinnan kriteerit avaavat jollekin oven asumiseen ja ulossulkevat toisia. Omilla toiveilla ja halulla on hyvin rajatusti vaikutusta siihen, mikä paikka kullekin lopulta vapautuu ja annetaan. (Granfelt, Nousiainen, Raitakari ja Jolanki tässä teoksessa.) Kulttuurisilla odotuksilla ja diskursseilla on myös merkittävä rooli oikeanlaisiksi tulkittujen valintojen ohjaajina ja rajaajina. Diskurssit voivat pohjautua esimerkiksi ikään ja viitoittaa sitä, millainen asuminen on sopivaa ja toivottavaa missäkin ikävaiheessa (Jolanki tässä teoksessa).

Ihmiset tekevät asumiseensa liittyviä valintoja harvoin yksin; useimmiten he neuvottelevat niistä saman asuntokunnan jäsenten, läheisten, ystävien sekä erilaisten instituutioiden edustajien kanssa. On tilanteita, joissa muiden ihmisten merkitys on valintojen ja päätösten teossa jopa suurempi kuin vanhan ihmisen, asunnottoman tai asumisessaan tukea tarvitsevan itsensä. Usein parempikuntoisilla puolisoilla ja aikuisilla lapsilla on vahva toimija-asema huonokuntoisten vanhojen ihmisten asumisvalinnoissa. Vanhemmat suuntaavat ja ajavat nuoren (mielenterveyskuntoutujan) asumisratkaisuja. Samoin hyvinvointiammatilaisilla on merkittävää valtaa saada aikaan hyväksi katsomiaan siirtymiä omaan asuntoon, palveluasuntoon tai tukiasuntoon asiakkaidensa asumispoluilla. (Jolanki, Vasara, Raitakari ja Granfelt tässä teoksessa.) Valinnanvapautta ja vahvaa toimijuutta korostavassa ajassa on tärkeää tarkastella asumisessa realisoituvia vähäisen, hiljaisen ja hauraan toimijuuden kokemuksia. Ne tekevät näkyviksi asumiseen liittyvän marginalisoitumisen sosiaalisia, rakenteellisia ja yksilöllisiä prosesseja.

Institutionaaliset asumispolut

Miellämme asumisen ja asumiseen liittyvät ratkaisut helposti ihmisten yksityisyyden alueelle kuuluviksi; yksineläjät ja perheelliset arvioivat asumistarpeitaan ja tekevät resurssiensa ja toiveidensa mukaisia ratkaisuja asuinpaikkansa ja asumismuotojensa suhteen. Käytännössä valtiolliset asuntopoliittiset linjaukset esimerkiksi vuokra-asumisen ja omistusasumisen tukemisesta sekä kunnan maankäytölliset ja kaavoitukselliset ratkaisut ohjaavat vahvasti sitä, millaisia asumisratkaisuja kansalaiset voivat tavoitella ja tehdä. Lisäksi jossain kohtaa elämänsä julkisen ja ammatillisen toiminta on läsnä tiiviisti lähes kaikkien ihmisten asumisessa – joskus jopa niin tiiviisti, että voidaan puhua institutionaalisista asumispoluista.

Joidenkin ihmisten asumishistoriaa luonnehtii institutionaalisuus alusta alkaen, esimerkiksi heidän kohdallaan, joiden asumispaikkoina ovat olleet lastenkoti, perhekoti, asuntola, vankila ja tukiasunto. Myös vaikeavammaisuus sekä vakavat mielenterveys- tai päihdeongelmat voivat tuottaa pitkäaikaisia institutionaalisia asumispolkuja, joihin voi kuulua erilaisia laitosasumisjaksoja, asunnottomuutta ja tuetussa asumisessa asumista. Elämänkaaren loppupäässä asuminen usein institutionalisoituu, kun hoivan ja hoidon tarpeen lisääntyessä vanha ihminen asuu vuoroin sairaalassa, kotona kotihoidon turvin, (tehostetussa) palveluasumisessa ja hoitolaitoksessa. Kuitenkaan mikään ihmisen elämäntilanne, elämäntapa, ominaisuus tai sairaus ei yksiselitteisellä tavalla ole syy tai johda automaattisesti institutionaaliseen asumiseen, vaan asumisratkaisuihin vaikuttavat olemassa olevat asumisen ja hoivan linjaukset ja resurssit. Palvelujärjestelmä määrittelee sen, millaisia vaihtoehtoja missäkin tilanteessa asumisessaan ja arjen selviytymisessään tukea tarvitsevalle tarjotaan ja on mahdollista tarjota.

Institutionaalisilla asumispoluilla erilaiset hyvinvointivaltion ammattilaiset ovat osa asiakkaiden arkea ja yksityistä elämänpiiriä. He ovat lähellä, kokevat ja näkevät asiakkaan elämän kokonaisuuden. Heidän tehtävänä on turvata arjen jatkuvuutta ja perustarpeiden täyttymistä; tukea, ohjata tai antaa hoivaa arvioitujen tarpeiden perusteella. Ennen kaikkea he tekevät päätöksiä siitä, minkälainen asuminen kenellekin mahdollistetaan. He toimivat palvelujärjestelmän portinvartijoina: otetaanko tämä vanki vapauteen valmennus -palveluun ja avataan sitä myötä mahdollisuus tuettuun asumiseen (Granfelt tässä teoksessa), onko tämä ihminen sopiva ja hyötykö hän mielenterveysjärjestön kotikuntoutustyöstä (Haahtela & Juhila tässä teoksessa), onko tämä vanha ihminen riittävän huonokuntoinen saadakseen tehostetun palveluasumisen paikan (Jolanki tässä teoksessa) ja niin edelleen.

Portinvartijuus on usein myös poiskäännyttämistä. Ihmiset voivat tulla 'pois valituiksi' institutionaalisista asumismuodoista joko vasten tahtoaan tai yhdessä tehdyn harkinnan perusteella. Toisinaan ihminen voi tulla valituksi ja sijoitetuksi institutionaaliseen asumispaikkaan tahtonsa vastaisesti: vanha ihminen voidaan sijoittaa vastentahtoisesti sairaalaan tai rikoksen tehnyt vankilaan. Institutionaalisten asumispolkujen ammattilaisilla on siis paljon valintaan ja poisvalintaan liittyvää toimivaltaa, jota he käyttävät olemassa olevien politiikkojen, resurssien ja järjestelmien puitteissa. Kun esimerkiksi vanhusten laitospaikkoja on vähennetty, on selvää, että poisvalinnat lisääntyvät ja laitoshoidon saamisen kriteerit muuttuvat. Institutionaalisten asumispolkujen muotoutumiseen liittyy vaikeita eettisiä ja resurssien niukkuuteen liittyviä ristiriitoja, joita asukkaat, omaiset ja ammattilaiset joutuvat ratkaisemaan arjessaan.

Kotia kohti ja kodista pois

Kotona asumisen ensisijaisuutta painotetaan nykyisessä hyvinvointivaltiollisessa ajattelussa kaikissa elämänvaiheissa ja kaikenlaisissa elämisen tilanteissa (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkio tässä teoksessa), mikä on johtanut perinteisten institutionaalisen asumisen muotojen kuten asunnottomille suunnattujen asuntoloiden ja laitosmuotoisten vanhainkotien vähentämiseen. Suunnanmuutos vastaa useimpien kansalaisten toiveita. Enää ei ajatella, että esimerkiksi nuorena vankilaan joutuneen tai vaikeasta mielensairaudesta kärsivän kohtalo olisi asua koko elämänsä erilaisissa institutionaalisissa asumismuodoissa, enemmän tai vähemmän tuetuissa tai valvotuissa paikoissa. Suunta on sen sijaan omaa kotia kohti; siihen valmennetaan ja lopulta siinä asumista tuetaan kotiin vietävällä tuella ja palveluilla. Tällainen valmentaminen ja tukeminen on samalla vastuuttamista, oikeanlaisten elämän- ja arjenvalintojen opettamista ja niiden sujumisen kontrollia, vaikka työssä on myös huolenpidollisia elementtejä. Sama ajattelu ja palvelujen kehittämisen suunta – vaikkakin huolenpitoon ja hoivaan painottuen – koskee vanhojen ihmisten asumista; myös siinä on tavoitteena kotona asuminen ja pysyminen mielellä elämän loppuun asti.

Kotikorostuksesta huolimatta on selvää, että elävässä elämässä on tilanteita, joissa kotona asumisen tavoite ei toteudu tai siitä joudutaan luopumaan. Suunta tulee aina olemaan jossain määrin myös kotoa pois. Joskus kotoa pois lähdetään omasta toiveesta, kun elämäntilanteeseen tai fyysiseen ja

psykkiseen kuntoon liittyvä turvattomuuden tunne on suuri, joskus lähtö on omaisten ja ammattilaisten neuvottelun ja suostuttelun tulos, ja toisinaan kyseessä voi olla pakkotilanne (esimerkiksi vankilaan joutuminen, häätö).

Tutkimustemme perusteella voi todeta, että tässä kodin ensisijaisuutta painottavassa ajassa ei saisi unohtaa kotoa pois -tilanteita ja mahdollisimman inhimillisten ratkaisuvaihtoehtojen toteuttamista näissä tilanteissa. Sitäkään ei tule unohtaa, että myös omista kodeista voi tulla institutionaalisia asumismuotoja, kun niistä tulee ammattilaisten työn tekemisen paikkoja eikä asukkaiden yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta kunnioiteta riittävästi. Toisaalta institutionaalisina pitämistämme asumismuodoista – hoivakodeista, kuntoutuskodeista jne. – voi tulla koteja, jos niitä kehitetään tähän suuntaan ja vaalitaan kodin kulttuurisia merkityksiä, esimerkiksi kunnioitetaan oikeutta 'omaan oveen'.

Yhteen kietoutuvat elämisen polut

Asuminen ja asumisen tutkimus ovat suomalaisessa yhteiskuntatieteessä olleet pitkään oma erityinen alueensa ja tutkimuskohteensa. Viimeisten vuosikymmenien aikana voimistunut kodin ja kotiin liittyvien merkitysten tutkimus on kuitenkin osoittanut, kuinka asuminen ja muu elämä kietoutuvat toisiinsa. Koti ei ole vain asunto, jossa elämän tärkeitä asioita tapahtuu ja eletään yhdessä merkityksellisten toisten kanssa, vaan se on itsessään osa näitä asioita ja läheisten ihmisten välisiä suhteita. Koti on ollut myös tämän kirjan keskeinen käsite, kun olemme tarkastelleet kotia osana ihmisten asumispolkuja ja niille annettuja merkityksiä. Asumispoluista liikkeelle lähtevät analyysimme osoittavat, kuinka asuminen kietoutuu tiiviisti ihmisten elämään ja elämänkulkuihin. Asumista ei tulisi tutkia ainoastaan kehyksinä tai ympäristöinä – näyttäminä – joissa varsinainen elämä eletään vaan keskeisenä arkielämän elementtinä.

Kirja tekee näkyväksi sitä, miten asumisessa on kyse koko eletystä, koetusta ja merkityksiä täynnä olevasta elämästä. Eletty elämä ja sen tarjoamat mahdollisuudet näkyvät tietynlaisena asumisena, ja tietynlainen asuminen taas mahdollistaa tietynlaista elämää ja arkea. Asumispolku suhteutuu aina elämän muihin polkuihin, eikä sitä voi tehdä ymmärrettäväksi irrallaan niistä. Asumista tulee tarkastella kontekstissaan, jolloin asumispolusta tulee työllisyyden ja työttömyyden, terveyden ja sairauden, päihteidenkäytön ja raitistumisen, köyhyyden ja rikkauden, osallisuuden ja osattomuuden, kamppailujen ja voittojen, itsenäisyyden ja tuen tarpeen, lapsuuden, aikuisuuden ja vanhuuden sekä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden ohjaama tarina ihmisen olemisesta, hänen paikastaan ja paikkatunnuudestaan yhteiskunnassa. Tämän vuoksi asumisen tutkimukselta edellytetään kiinnostusta ja metodisia välineitä ihmisten elämän kokonaisvaltaiseen tavoittamiseen ja ymmärtämiseen.

Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.). Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Diakonia-ammattikorkeakoulu. A-tutkimuksia 39. 2013.

[http://asuntoensin.fi/assets/files/2016/10/Paikka asua ja el%C3%A4%C3%A4 diak 2013.pdf](http://asuntoensin.fi/assets/files/2016/10/Paikka_asua_ja_el%C3%A4%C3%A4_diak_2013.pdf)

Kokoomateoksen alussa pureudutaan asunnottomuuden ilmiöön, laajuuteen ja muuttoliikkeeseen asunnottomaksi jääneiden asumishistorioiden avulla sekä tarkastellaan erilaisia asunnottomuuden selitysmalleja. Asunnottomuudella on kiinteä yhteys koettuun hyvinvointiin ja tätä kautta hyvinvointipoliittisiin kysymyksiin. Asumispalvelujen osalta tarkastellaan tuetussa asumisessa elävien ihmisten hyvinvointia ja näkymiä tulevaisuudestaan. Samalla arvioidaan tyytyväisyyttä asumisyksiköiden tuotamiin palveluihin ja asukkaiden elämänhallintaa suhteessa päihteiden käyttöön.

Perinteinen asunnottomuustutkimus on keskittynyt pääasiassa katuasunnottomien tutkimiseen. Viime vuosina asunnottomuuden kuva on kuitenkin muuttunut. Uusiksi riskiryhmiksi ovat nousemassa myös maahanmuuttajat, perheet ja nuoret.

Eeva Kostiainen & Seppo Laakso: Vailla vakinaista asuntoa olevat Helsingissä

Artikkeli paikantuu asunnottomuuspolku-tutkimuksen kvantitatiiviseen tutkimusperinteeseen.

Asunnottomuuden syitä on pyritty selittämään joko yksilöllisillä tai rakenteellisilla tekijöillä. Varhaisessa tutkimuksessa asunnottomuuden syinä korostuivat yksilön ominaisuudet ja käytös, kuten mielenterveys- ja päihdeongelmat. 1980-luvulla asunnottomien määrän kasvaessa USA:ssa ja Isossa-Britanniassa yksilöiden patologia ei enää ollut kestävä selitysmalli ja rakenteelliset tekijät, mm. asunto- ja työmarkkinat, sosiaaliturva, kohtuuhintaisten asuntojen puute, köyhyys ja perherakenteen muutos, nousivat asunnottomuuden selittäjiksi. (Busch-Geertsema ym. 2010, 10-13; Fitzpatrick 2005, 4.)

Rakenteelliset tekijät eivät kuitenkaan yksinään onnistuneet selittämään sitä, miksi vain osa köyhyydestä, työttömyydestä ja karsitusta sosiaaliturvasta kärsivistä joutui asunnottomiksi. Asunnottomuus alettiin yhä yksimielisemmin nähdä tuloksena dynaamisesta vuorovaikutuksesta yksilön ominaisuuksien ja rakenteellisen muutoksen välillä: rakenteelliset tekijät luovat olosuhteet, joiden puitteissa asunnottomuutta esiintyy, jolloin yksilöt, joilla on henkilökohtaisia ongelmia, ovat haavoittuvaisempia yhteiskunnan ja talouden epäsuotuisille kehityskuluille. Tästä ymmärryksestä käsin on noussut laaja käsitteellinen viitekehys, jonka puitteissa tutkitaan polkuja asunnottomuuteen ja siitä pois. (Busch-Geertsema ym. 2010, 10-13; Fitzpatrick 2005, 4; O'Sullivan 2008, 72-73.)

Tutkimuskirjallisuuden perusteella voidaan erottaa neljä laajaa riskitekijöiden kategoriaa, jotka lisäävät asunnottomuuden todennäköisyyttä:

- 1) rakenteelliset (taloudelliset prosessit: köyhyys, työttömyys; asuntomarkkinoiden toiminta; sosiaaliturva; maahanmuutto);
- 2) institutionaaliset (riittämättömät palvelut ja koordinaation puute; allokatiomekanismit; institutionaalinen asuminen, vankilat; institutionaaliset käytännöt: sisäänotto ja kotiuttaminen),
- 3) ihmissuhteisiin (perheasema; ihmissuhteen tilanne: väkivaltainen kumppani tai vanhemmat; ihmissuhteen päättymisen: kuolema, ero) ja
- 4) henkilöön (terveys; koulutus; riippuvuudet: alkoholi, huumeet, pelit) liittyvät tekijät.

Lisäksi laukaisevat tekijät, tietyt tapahtumat, voivat johtaa suoraan asunnottomuusjaksoon tai lisäaskeleeseen 'uralla', joka myöhemmin johtaa asunnottomuuteen. Lähes kaikki asunnottomat ovat pienituloisia, useat työttömiä tai alhaisen vaatimustason epävarmoissa töissä. Hädät ja parisuhteiden ja perheiden hajoamiset ovat yleisimpiä asunnottomuuden laukaisevia tapahtumia Euroopassa. Missä määrin haavoittuvuudet johtavat yhteneväisiin asunnottomuuden malleihin tai profiileihin eri maissa riippuu vallitsevasta hyvinvointivaltioregiimistä. (Edgar 2009, 6; Busch-Geertsema ym. 2010, 49-51, 55.)

Asunnottomuuden polkututkimuksessa voidaan karkeasti erottaa kolme teoreettista suuntausta, joiden piirissä asunnottomuuspolkuja on tutkittu eri metodologisista lähtökohdista. Interaktionistinen suuntauksen piirissä asunnottomuuspolkuja on tutkittu laadullisin menetelmin, pääasiassa etnografisin metodein. Toisen suuntauksen teoreettiset lähtökohdat ovat postmodernismissä ja riskiyhteiskunnan käsitteessä ja menetelminä käytetään lähinnä laadullisia haastattelumenetelmiä. Kolmas suuntaus on positivistisemmin orientoitunut ja sen piirissä asunnottomuutta tutkitaan kvantitatiivisin menetelmin joko perustuen kyselytutkimuksiin tai laajoihin hallinnollisiin rekisteriaineistoihin. (O'Sullivan 2008, 79-80.)

Euroopassa, kuten Suomessakin, asunnottomuustutkimus on ollut pääasiassa laadullista tai perustunut poikkileikkausaineistoihin. Poikkileikkausaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa asunnottomien ongelmaisuus korostuu, sillä yhtenä ajankohtana tehdyissä mittauksissa pitkäaikaisasunnottomat ovat yliedustettuina. Ne eivät myöskään onnistu kuvaamaan ihmisten virtaa asunnottomuuteen ja siitä pois pidemmällä ajalla. Muiden muassa metodologiset valinnat ovat johtaneet yleiseen käsitykseen asunnottomuudesta lähinnä keski-ikäisten päihde- ja terveysongelmaisten miesten ongelmana.

(Buch-Geertsema ym. 2010, 15-16.) Myös Suomessa on todettu tarve tutkia asunnottomuuden dynamiikkaa kaupunkikohtaisesti (Pitkänen 2010, 33).

Asunnottomuuden tutkimus ja tilastointi on usein perustunut asunnottomien palveluiden käyttöön, myös Suomessa. Tällöin ulkopuolelle jää henkilöitä, joiden asunnottomuus ei ole näkyvää ja tule viranomaisten tietoon. Esimerkiksi nuorten ja maahanmuuttajien asunnottomuuden on todettu olevan piiloista ja jäävän jossain määrin palveluiden käyttöön perustuvien asunnottomuuslukujen ulkopuolelle (ks. Hannikainen & Kärkkäinen 1997; Mikkonen & Kärkkäinen 2003). Asunnottomien palveluiden piiristä, asuntoloista ja asunnottomien palvelukeskuksista, tavoitetaan asunnottomien ”kova ydin”, jonka ominaisuudet ja ongelmat on Suomessakin melko kattavasti selvitetty erilaisissa tutkimuksissa. Sen sijaan tuttavien ja sukulaisten luona tilapäisesti majoittuvista tiedetään huomattavasti vähemmän.

Tutkimusaineisto perustuu Helsingin väestötietojärjestelmän tietoihin Helsingin asukkaista ja asukkaiden muutoista. Se poimittiin Helsingin väestötietojärjestelmän vuosiaineistoista, jotka ovat järjestelmän rekisterinpitäjän Helsingin kaupungin tietokeskuksen hallinnassa. Aineistojen käyttöön saatiin lupa tietokeskukselta. Helsingin väestötietojärjestelmä perustuu Väestö- rekisterikeskuksen ylläpitämään valtakunnalliseen väestötietojärjestelmään, jossa on perustiedot Suomen kansalaisista ja Suomessa vakinaisesti asuvista ulkomaalaisista sekä rakennuksista, huoneistoista ja kiinteistöistä.

Keskeiset tulokset

Vailla vakinaista asuntoa olevien määrä Helsingissä on kasvanut vuosittain, kuten myös pitkäaikaisesti vailla vakinaista asuntoa olevien määrä. Huolimatta ilmiön dynaamisesta luonteesta, vaille vakinaista asuntoa joutuu vuosittain useampi kuin, asunnottomuudesta poistuu. Määrää kasvattavat pääasiassa Helsingin asuntoväestöstä tulevat. Sen sijaan muista kunnista suoraan asunnottomaksi muuttavien osuus on melko pieni ja virta on kumpaankin suuntaan likimäärin yhtä suuri.

Tulkintoja ja johtopäätöksiä

Pysyvän olotilan sijaan asunnottomuus on dynaaminen prosessi: eri väestö- ryhmiin kuuluvia ihmisiä voi joutua asunnottomaksi ja poistua asunnottomuudesta erilaisten vaiheiden ja jaksojen kautta. Nykyaikainen asunnottomuus on luonteeltaan ensi sijassa varsin laajaa joukkoa koskettavaa jaksottaista epävarmaa asumista, kun taas kaduilla tai metsissä asuvien joukko on supistunut melko pieneksi. Tavanomaisissa asunnottomuutta kuvaavissa yhden hetken poikkileikkausaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa asunnottomuuden prosessiluonne ei tule esiin.

Asunnottomuuden lisääntymisen taustalla on asuntomarkkinoiden kiristytminen

Analyysin keskeinen tulos on, että Helsingissä VVA-kuntalaisten määrä on lisääntynyt yli 40 prosenttia vuodesta 2005 vuoteen 2011. Suuri osa kasvusta on tullut maahanmuuttajataustaisesta väestöstä. Pitkäaikaisesti vailla vakituista asuntoa olevien määrä on yli puolitoistakertaistunut samana aikana ja heidän osuutensa vailla vakituista asuntoa oleskelevista on kasvanut. Tulokset antavat viitteitä siitä, että epävarma asuminen, johon liittyy yksittäisiä tai toistuvia VVA-jaksoja, on yleistynyt.

Vailla vakinaista asuntoa kunnassa oleskelevien määrän kasvu viime vuosikymmenen puolivälistä alkaen on yhteydessä pääkaupunkiseudun asuntomarkkinoiden kehitykseen.

Eri väestöryhmillä on erilaiset polut asunnottomuuteen

Naisten ja miesten asunnottomuudessa on tutkimuksen mukaan selvä ero. Asunnottomuus koskettaa edelleen enemmän miehiä kuin naisia, vailla vakinaista asuntoa oleskelevista runsas neljännes oli naisia. Määrällisesti asunnottomia on eniten nuorten aikuisten ikäryhmässä sekä naisilla että miehillä, mutta miehillä suurin väestöosuus vailla vakinaista asuntoa oleskelevia oli 40-49-vuotiailla ja kahden nuoremman ikäryhmän väestöosuus oli lähes yhtä suuri. Miesten asunnottomuusjaksot ovat keski-

määrin yli neljä kuukautta pidempiä kuin naisilla ja pitkäaikaisasunnottomien osuus kymmenen prosenttiyksikköä suurempi. Naisilla jaksojen pituudet kasvavat iän myötä 69-vuotiaaksi saakka, ja on oletettavaa, että pitkäaikaiseen asunnottomuuteen liittyy muita sosiaalisia ongelmia, jotka naisilla kasautuvat iän myötä. Miehillä sen sijaan asunnottomuusjaksot ovat keskimäärin lähes yhtä pitkiä 40-69-vuotiailla, mutta selvästi pidempiä 70 vuotta täyttäneillä. Naisten osuus asunnottomista on kuitenkin kasvanut tutkimusjaksolla. Pitkäaikaisasunnottomien osuus on kasvanut molemmilla ja osuuksien välinen ero hieman kaventunut.

Avio- ja avoerot näkyvät myös vailla vakinaista asuntoa olleiden tilanteissa. Vailla vakinaista asuntoa oleskeltujen jaksojen jälkeen asuntokuntien koko pienenee niitä edeltäviin verrattuna. Kahden aikuisen lapsiperheistä vaille vakinaista asuntoa tulevien osuus on suurempi kuin niihin asunnottomuusjaksojen jälkeen sijoittuvien osuus. Erityisesti miehillä ydinperheen hajoaminen voi johtaa jäämiseen vaille vakinaista asuntoa: Miehillä lapsiperheistä tulevien osuudet ovat suhteellisen korkeita, korkeampia kuin naisilla, ja ydinperheisiin sijoittuvien osuudet selvästi alempia.

Eron jälkeinen yksinhuoltajuus on taas asunnottomuusriski naisille: Naisilla yhden aikuisen ja lasten asuntokunnasta tulevien ja niihin sijoittuvien osuudet olivat miehiä korkeampia ja niihin sijoittuvien osuus niistä tulevia korkeampi. Kotimaisia kieliä puhuvista lapsista lähes 70 prosenttia sijoittui asunnottomuusjakson jälkeen yhden aikuisen ja lasten muodostamaan asuntokuntaan, mikä viittaa siihen, että lapsiperheiden asunnottomuuden taustalla on usein vanhempien ero.

Maahanmuuttajien asunnottomuus on lisääntynyt huomattavasti paitsi tämän tutkimuksen mukaan, myös ARA:n asunnottomuustilastoissa. Vieraskielisten asunnottomuusriski on analyysin tulosten mukaan kolminkertainen suomea ja ruotsia äidinkielenään puhuviin verrattuna. Maahanmuuttajien asema asuntomarkkinoilla on heikko ja mahdollisuudet saada vuokra-asuntoa vapailta markkinoilta huonot. (Mikkonen & Kärkkäinen 2003, 54; Rastas 2002, 9-10, 44-45; Juntto 2005, 45-48; ks. Katisko tässä teoksessa.)

Nuorilla asunnottomuuden on todettu liittyvän epäonnistumisiin itsenäistymisprosessissa (Avramov 1997a, 47, 64; Avramov 1997b, 106; Lehtonen & Salonen 2008, 103-105). Nuorilla 20-29-vuotiailla on ikäryhmistä suurin riski joutua vaille vakinaista asuntoa; ikäluokka muodosti suurimman VVA-kuntalaisten ryhmän sekä miehillä että naisilla, vieraskielisillä ja kotimaisia kieliä puhuvilla. Vaille vakinaista asuntoa joutuminen voi olla osa syrjäytymisen prosessia, joka on alkanut koulutuksen keskeyttämisellä, jatkunut työttömyydellä ja johtanut kavereiden nurkissa asumiseen (vrt. Lehtonen & Salonen 2008, 103-105). Nuoret ovat muita asunnottomia haluttomampia asumaan asunnottomien asu-mispalveluissa, toisaalta nuorille majoittautuminen kavereiden luokse on vanhempia ikäryhmiä mut-kattomampaa. Erityisesti nuorten asunnottomuuden on todettu olevan piilossa ja jäävän palveluiden käyttöön perustuvien asunnottomuuslukujen ulkopuolelle. (Hannikainen & Kärkkäinen 1997, 41, 50).

Nuorten asunnottomuusjaksot ovat painottuvat kuitenkin lyhyihin jaksoihin, keskimäärin kahdeksan kuukauden pituisia. Valtaosalla nuorista vailla vakinaista asuntoa oleskelu liittyyneekin vaikeuteen löytää kohtuuhintaista vuokra-asuntoa ja heikkoon kilpailuasemaan kiristyneillä vuokra-asuntomarkkinoilla, eikä välttämättä ole merkki varsinaisesta syrjäytymisestä. Linkki nuorten syrjäytymisen ja asunnottomuuden välillä on kuitenkin todettu tutkimuksissa (Josefsson 2007; Myrskylä 2011a, 2012).

Valtaosa 20-29-vuotiaista nuorista aikuisista päätyi vaille vakinaista asuntoa asuttuaan itsenäisesti, yhden hengen tai kahden hengen pienen ikäeron asuntokunnasta. Vaikka osalla syynä asunnosta uloskirjautumiseen voivat olla määräaikaisten vuokrasopimukset, opiskelija-asunnosta lähteminen tai avoero, on asunnon menettäminen heikon elämänhallinnan takia merkittävä syy nuorten asunnottomuuden taustalla.

Sakari Kainulainen & Juho Saari & Juho Häkkinen. Kadulta asuntoon – vaikutukset hyvinvoinnille

Suomalaisen asunnottomuuden historiassa on tapahtunut siirtymä maaseudun kodittomasta väestöstä suurten kaupunkien asunnottomiin. Samalla yleisestä asuntopulasta on vaihteittain siirrytty huono-osaisten asumispalveluihin. Hyvinvointivaltioajan asunnottomuuden vähentämispolitiikan juuret ovat 1960-luvun lopun kylmissä talvissa, jotka nostivat roskalaatikoissa asuneiden ja joskus niihin hengiltä paleltuneiden miesten aseman politiikan asialistoille. Sitten se rakentui osana valtakunnallista asuntopolitiikkaa ja valtakunnallisia asunto-ohjelmia. Sen ohella rakennettiin asuntoja erityisryhmille. Tärkeä käännekohta oli kansainvälinen asunnottomuuden vuosi 1987, jonka yhteydessä päätettiin poistaa asunnottomuus Suomesta. (Karjalainen & Hänninen 2012.)

Granfelt, R. et al. (2007) tuovat esiin asunnottomien joukon heterogeenisyyden ja heidän muita ongelmiaan asunnottomuuden lisäksi. Elämää värittävät mm. velkaantumis-, mielenterveys-, ja päihdeongelmat. Tuloksista välittyy tukiasuntoasiakkaiden luottamus henkilökuntaan, kunhan heitä kohdellaan hyvin ja heidän tarpeitaan ymmärretään. Puutteet asumisen ja arjen perustaidoissa, sekä kyvyssä sopeutua sopimuksiin näyttivät olevan pääasiallinen ongelma tukiasuntoasukkaiden kanssa työskentelyssä. Julkaisusta käy myös ilmi se, että isolla osalla asukkaista on päihdeongelmia, jotka jatkuvat asunnottomaksi joutumisen jälkeen. Myös nuorten asunnottomuus nousee vahvasti esiin. Huomioitavaa on nuorten asunnottomien hyvin matala koulutustaso ja ajautuminen muiden nurkkiin ilman että heillä olisi kokemusta vuokra-asumisesta.

Lehtosen ja Salosen (2008) tuloksista nousi muiden tutkimusten tavoin runsas päihteiden käyttö, sekä psyykkiset ja fyysiset vaikeudet. Myös asumisen taitoja (asioiden hoito, kodin hoito, ajankäyttö ja elämänhallinta) ja tulevaisuudensuunnitelmia kartoitettiin. Tukea tarvittiin vastaajien mukaan pääosin taloudellisessa selviytymisessä ja viranomaisasioinnissa. Myös henkiselle tuelle nähtiin tarvetta. Usea valitti yksinäisyyttä ja juttuseuran puutetta. Suurimmat toiveet olivat työpaikan löytämisessä ja ammattiin valmistumisessa. Tulevaisuus näkyi positiivisena monelle vastaajalle ja heillä oli uskoa asioiden järjestymiseen.

Johtopäätöksiä

Artikkelissa tarkasteltiin asumisen yhteyttä koettuun hyvinvointiin ja tulevaisuuden odotuksiin. Aiemmat koti- ja ulkomaiset tutkimukset ovat korostaneet asunnottomuuden yhteyttä erilaisiin muihin hyvinvoinnin vajeisiin. Asunnottomuus kestää onneksi useimmiten vain lyhyen aikaa, mutta Suomessa on iso joukko ihmisiä, joille asunnottomuus on muodostunut elämänmuodoksi. Tällöin asunnottomuus yhdistyy esimerkiksi päihde- ja mielenterveys- sekä muihin elämänhallinnan ongelmiin. Asunnottomille suunnatuissa palveluasunnoissa asuvilla on myös varsin usein elämänmittainen suhde viranomaisiin alkaen huostaanotoista ja vankilasta. Artikkelin tuloksia pohdittaessa on siis syytä pitää mielessä, kuinka suuresta muutoksesta joidenkin kohdalla on kyse. Sopeutuminen uuteen voi olla hidas tie.

Analyysit nostivat esiin asunnon vahvan merkityksen ihmisten hyvinvoinnille ja sen antamille mahdollisuuksille tulevaisuuden suunnittelussa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että hyvinvoinnin positiiviset muutokset asumisen suhteen ovat selvästi vahvimmat niillä vastaajilla, jotka ovat olleet asumispalveluiden asiakkaana vain vähän aikaa. Katon pään päälle saaminen on ollut iso muutos ja voimakkaimmin se näkyy asumisen alkuvaiheessa. ”Suoraan kadulta” voi kuitenkin olla vaikea sopeutua niin sanottuun normaaliasumiseen.

Toinen havainto liittyy elämään tyytyväisyyden muutoksessa: se pysyy asumisen aikana suhteellisen korkealla tasolla kertoen asumisen merkityksestä kokonaishyvinvoinnille. Myös arviot mielenterveyden parantumisesta edellisen puolen vuoden aikana ovat rohkaisevia ja tukevat näkemystä, että asunnon varaan voidaan rakentaa elämänhallintaa ja elämään tyytyväisyyttä laajemminkin.

Asumispalveluissa asuvien itsearviointien perusteella voidaan siis todeta asunto ensin –periaatteen toimivan vaikkakin kuva jää epäselväksi ja tulkittavaksi tulevissa tutkimuksissa. Tällöin tulisi keskittyä, paitsi vahvistamaan nyt tehtyjä löydöksiä, selvittämään asumismuotojen ja niissä tarjottavien palveluiden merkitystä tässä esitellyille tuloksille. Vastattaisiin tarkemmin kysymykseen, millainen asumismuoto on sopiva kenellekin. Samalla analysoitaisiin tarkemmin asukkaiden antamia merkityksiä asumiselle siihen vastaamiseksi miten eri suunnista (kadulta, laitoksista) tuleville voitaisiin tarjota asumismuotoja, joissa asumista he voisivat jatkaa pidempään. Samoin jatkotarkasteluun jää se seikka millaisia kuntouttavia polkuja olisi rakennettavissa asunto ensin –periaatteen päälle.

Riitta Granfelt. Asumissosiaalinen työ rikosseuraamusalalla

Rikosseuraamusasiakkaat olivat yksi kohderyhmistä vuosille 2008–2011 ajoittuneessa pitkäaikais-asunnottomuuden vähentämishjelmassa (PAAVO I). Ongelmaksi osoittautui asunnon saamisen lisäksi sen säilyttäminen. Rikollisuudesta irrottautumiseen eli desistanssiprosessiin liittyvä elämäntavan ailahtelevuus ja siihen kietoutunut päihderiippuvuus tekevät asumisen tukemisen erityisen haasteelliseksi. Vapautuvien vankien asunnottomuus on usein osa laaja-alaista marginalisaatiota. Asumisen ongelmat kiinnittyvät päihde- ja rikoskeskeiseen elämäntapaan, rikostaustan leimaavuuteen, köyhyyteen, elämän näköalattomuuteen ja yksinäisyyteen. (Oma koti -hankkeen loppuraportti 2012, 38–39; Kaakinen 2013, 17–18.) Asumissosiaalinen työ pyrkii omalta osaltaan vähentämään edellä mainittuja vaikeuksia asunnottomina vapautuvien vankien elämässä ja siten vaikuttamaan rikostaustaisten henkilöiden asunnottomuuteen.

Olen kerännyt laadullista tutkimusaineistoa avoimen teemahaastattelun ja ryhmäkeskustelun menetelmällä ensisijaisesti tuetun asumisen hankkeen työntekijöiden ja täydentävästi asukkaiden näkökulmasta. Avoimella teemahaastattelulla tarkoitan tässä yhteydessä haastattelua, joka rajautuu asumisen ja siihen kohdistuvan tuen, vapautteen valmennuksen ja yhteiskuntaan integroitumisen tematiikkaan, mutta ohjautuu mahdollisimman pitkälti niiden aiheiden mukaisesti, joita haastateltavat kulloinkin tuottavat vuorovaikutukseen. Työntekijöiden haastatteluissa on keskitytty asiakastyön prosessien kuvaukseen ja työn sisällölliseen analyysiin. Asukkaiden kanssa olen keskustellut heidän kokemuksistaan vankeusajan kuntouttavasta toiminnasta ja vapautteen valmennuksesta, asumisesta ja siihen liittyvästä tuesta sekä elämäntilanteen ajankohtaisista kysymyksistä, esimerkiksi suhteesta omiin lapsiin, päihteiden käytöstä ja opiskelusta.

Tutkimusympäristönä olevan järjestön tarjoama, haja-asuttamisen periaatteella toteutuva asuminen eteni asumispolkuna siten, että tuetun asumisen jakso oli määräaikainen, noin vuoden mittainen. Tarkoitus oli, että sen jälkeen asukas siirtyy asumaan toistaiseksi voimassa olevalla vuokrasopimuksella kunnalliseen vuokra-asuntoon. Asumispolku on rakenteeltaan sellainen, että järjestön tarjoamat asunnot väistämättä määrittävät ”näytön paikka” -asunnoiksi. Tämä saattaa heikentää asukkaan rohkeutta kertoa päihdekäytöstä ja asumisen ongelmista, jos hän pelkää avoimuuden heikentävän mahdollisuuksiaan päästä siirtymään pysyvään vuokrasuhteeseen.

Tutkimuskohteessani haja-asuttamisesta on saatu lupaavia kokemuksia myös useita vankeusrangaistuksia suorittaneiden, huumetaustaisten asukkaiden kohdalla edellyttäen, että intensiivistä tukea on joustavasti saatavilla eikä asuminen katkea retkahduksiin tai lyhyisiin vankeustuomioihin.

Aina työskentelysuhde ei pääse syvenemään vuorovaikutukseksi, jossa työskennellään asukkaalle merkityksellisten asioiden eteen. Vankilasta vapautuvien kohdalla luottamuksellisen suhteen rakentaminen on usein erityisen vaativaa, koska ”pakkojahan nämä ihmiset ei tahdo sietää.” Asuminen saattaa onnistua, vaikka asumissosiaalinen työ ei tavoittaisikaan asukasta kontrolliksi koettua suhdetta vahvemmin. Osalla vapautuvista vangeista on lähtökohtaisesti torjuva suhtautuminen viranomaisiin, ammattilaisten tarjoamaan tukeen ja kaikkeen, minkä he kokevat puuttumiseksi omaan yksityiseensä.

Pelkästään yksilöön kohdistuva kuntoutus ei mahdollista yhteiskunnallista osallisuutta, vaan tarvitaan vastaantuloa yhteiskunnalta ja niin sanotuilta tavallisilta kansalaisilta (Raitakari & Kulmala & Gunther & Juhila & Saario 2011, 326).

Asunto luo perustan toipumiselle, mutta kodiksi koetulla paikalla voi olla myös itseisarvoista toipumista tukevaa merkitystä. Asumisen pysyvyys ja turvallisuus ovat perusehtoja sille, että asunnosta voi muodostua koti, jossa alkaa hiljalleen voida paremmin ja suuntautua yhteiskuntaan siten kuin se on itselle mahdollista. Asumisohjaajat tarjoavat intensiivistä tukea erityisesti asumisen alkuvaiheessa, jolloin asunto, ympäristö ja yksinolo ovat vieraita.

Asumissosiaalisen työn voi ymmärtää kuntouttavana ja ennalta ehkäisevänä työnä, joka kohdistuu paitsi yksilöön myös hänen sosiaaliseen ympäristöönsä ja sosiaalisiin suhteisiinsa. Merkitykselliset sosiaaliset suhteet voivat olla sekä lähisuhteita että erilaisia ammatillais- viranomais- ja vertaistukisuhteita. Asumissosiaalinen työ on sananmukaisesti relationaalista, vuorovaikutussuhteissa asukkaisiin ja asukasryhmiin ja muihin ammatillaisiin toteutuvaa työtä. Työskentely-ympäristönä voivat olla asukkaan kodin lisäksi virastot ja mitä erilaisimmat, asukkaalle henkilökohtaisesti merkitykselliset paikat. (Kodista asumissosiaalisen työn kohteena, ks. Hyvärin artikkeli tässä kirjassa).

Työskentely on sovitettava kunkin asiakkaan tilanteeseen ja toipumisen vaiheeseen. Jotta tämä mahdollistuu, on vastuutyöntekijän tunnettava asiakkaansa ja se tilanne, johon hän on vapautumassa tai vapautunut. Jatkuvuuteen perustuva asiakassuhde voi tukea asukkaan selviytymistä väistämättä edessä olevista vastoinkäymisistä ja vahvistaa hänen luottamustaan siihen, että asunnosta voi tulla pysyvä koti ja yhteiskunnassa on mahdollista selviytyä syylistymättä rikoksiin. Uuden ymmärryksen löytyminen omaan tilanteeseen voi olla merkitykseltään keskeinen tekijä kuntouttavaan toimintaan motivoitumisessa (Romakkaniemi 2011, 93–94).

Desistanssitutkimuksessa asiakassuhteen avainsanoja ovat jatkuvuus, johdonmukaisuus, sitoutuminen ja vahvistaminen. Vastuutyöntekijällä on suuri merkitys silloin, kun tavoitteena on luoda asiakassuhde, jota luonnehtivat perinteiset empatian, optimismin, lojaalisuuden ja luottamuksen arvot. Asukas itse tekee varsinaisen työn, mutta työntekijän osuus on tärkeä erilaisissa sosiaalisissa suhteissa desistanssiprosessin tukijana. (Kazemian 2007, 5–27; Lavikkala 2011, 117–121.)

Asumissosiaalinen työ kotiutumisen tukena

Asumissosiaalista työtä voi luonnehtia kotiutumistyöksi. Tavoitteena on, että asunnottomuus jää lopullisesti taakse ja asunnosta muodostuu omaksi paikaksi koettu koti. Asumissosiaalinen työ on suurelta osin konkreettisiin arjen asioihin kohdistuvaa vuorovaikutustyötä, joka on vahvasti kiinni sosiaalisessa sen eri tasoilla. Asumiseen kohdistuvaa tukea ei voi irrottaa asukkaan muusta elämästä, jolle asuminen luo perustan ja joka toisaalta vaikuttaa asumisen onnistumiseen. Asumissosiaalinen työ saa erilaisia painotuksia riippuen asukkaan tilanteesta, työntekijän orientaatiosta ja osaamisalueista. Toiminnan lähtökohtana voi olla tilanteen huononemisen ehkäiseminen, haittojen vähentäminen tai toipuminen. Asumissosiaalisen työn tärkein tavoite on asunnottomuuden vähentäminen ja ennalta ehkäisy. Asumissosiaalinen työ on sisällöltään lähellä käsitettä psykososiaalinen työ. Erottava tekijä on asumisen painottuminen ja ensisijaisuus.

Asumissosiaalisessa työssä korostuu kyky luoda riittävän luottamuksellinen yhteistyösuhde asukkaan kanssa. Osa asukkaista haluaa rajata kodin ja yksityisyytensä ammatilaisten ulottumattomiin. He haluavat vain asunnon, vaikka ulkopuolisin silmin heidän elämäntapansa vaarantaa asumisen pysyvyyden. Asukkaan ja työntekijän näkemys asumista vaarantavien päihde- ja mielenterveysongelmien vakavuudesta voi olla hyvin erilainen. Luottamukseen perustuvien yhteistyösuhteiden luominen, vaikeiden elämäntilanteiden selvittäminen sekä vankeudesta, päihde- ja mielenterveysongelmista ja traumaattisista kokemuksista toipuminen vievät aikaa. Sekä kansainvälisesti että Suomessa mielekkään

toiminnan järjestäminen asukkaille on osoittautunut ensiarvoisen tärkeäksi, mutta vaativaksi tehtäväksi. Vapautuvilla vangeilla rikosrekisteri vaikeuttaa työelämään sijoittumista, muiden esteiden lisäksi.

Asukkaiden kunnioitus ja lämmin, myötätuntoinen työskentelyorientaatio on yksi asunto ensin -mallin periaatteista. Myötäelävä ja kunnioittava asiakassuhde voi olla hyvin monenlainen. Osa asukkaista haluaa pitää etäisyyttä ammattilaisiin, ja he haluavat rajata henkilökohtaiset asiansa asumissosiaalisen työn ulkopuolelle. Myös etäiseltä vaikuttava, vain hyvin rajattuihin käytännön asioihin kohdistuva työskentelysuhde voi olla asumista tukeva ja asukkaalle merkityksellinen. Asumissosiaalinen työ sisältää tuen lisäksi asumisen sujuvuuden arviointia ja siihen liittyvää kontrollia. Tämä korostuu silloin, kun lähtökohtana on siirtyminen määräaikaista tukiasunnosta pysyvään vuokrasuhteeseen. Kyseinen asetelma asettaa lisävaatimuksia luottamukseen perustuvan vuorovaikutuksen rakentumiselle, mutta se saattaa myös vahvistaa asukkaan ja työntekijän tavoitteellista työskentelyä kohti tilannetta, jossa asumista vaarantavat riskitekijät on nujerretty.

Asunto ensin -mallin lähtökohtana on oikeus asumiseen riippumatta asukkaan elämäntavasta. Tämä merkitsee sitä, että asukkaiksi kelpaavat myös väkivaltaiset, vakavasti sairaat, päihdeongelmaiset ihmiset. Tutkimuskohteena olevassa tuetun asumisen hankkeessa ei ollut sattunut yhtäkään työntekijään kohdistunutta väkivaltatilannetta. Asukkaat eivät kuitenkaan olleet keitä tahansa vankilasta vapautuneita, vaan työryhmä oli etukäteen haastatellut heitä pari, kolme kertaa ennen valintapäätöstä. Asukkaista suurin osa oli osallistunut vankeusaikana joko päihdekuntoutukseen tai vapautteen valmennus -palveluun. Osalla asukkaista oli akuutti päihdeongelma, mutta heistä kukaan ei elänyt hallitsemattomassa päihde- ja rikoskierteessä. Suomessa jatkuvasti päihteitä käyttäville henkilöille, myös vapautuville vangeille, asunto ensin -mallin mukainen pysyvä asuminen on järjestynyt lähinnä asumisyksiköissä, joissa henkilökunta on paikalla ympärivuorokauden.

Asunto ensin -mallissa kuntoutuminen ymmärretään useille elämänalueille ulottuvana prosessina, ei pelkästään päihde- tai mielenterveyskuntoutuksena. Kuntoutumisprosessi on jokaisella asukkaalla yksilöllinen ja tuen tarve saattaa kestää vuosia, jopa koko elämän ajan. Asunnon pysyvyys ja moniammatillisen tiimin tarjoaman tuen pitkäkestoisuus ovat vastavoima elämän kaoottisuudelle, tilapäisyydelle ja epävarmuuksille. Kuntoutuminen voi olla osa tavallista elämää, sitä rikastuttava elementti.

Sanna Sunikka. Hietsussa yöpyneiden asunnottomuuspolut Liikkuvuus asunnottomuuden ja asuntoväestön välillä. Helsingin yliopisto, Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. 2016. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=971cb92e-9f9b-4f46-9cc7-436e4ef7c966>

Tiivistelmä

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää Hietaniemenkadun palvelukeskuksessa 15.11.2009 yöpyneiden 107 asunnottoman siirtymiä asunnottomuudesta asuntoväestöön. Tutkimuksessa asunnottomuus ymmärretään prosessina, jossa eri väestöryhmillä on erilaisia reittejä asunnottomuuteen ja sieltä pois. Tämä prosessi käsitetään asunnottomuuspolkuna, joka muodostuu yksilöllisten, yhteisöllisten ja rakenteellisten tekijöiden vuorovaikutuksessa.

Tutkimuksessa hyödynnetään polkulähestymistapaa, jonka merkittävien kehittäjä on David Clapham. Liikkuvuutta asunnottomuuden ja asuntoväestön välillä selvitettiin kahden tutkimuskysymyksen avulla: 1) Millaiseen asumiseen Hietaniemenkadun palvelukeskuksessa 15.11.2009 yöpyneet ovat siirtyneet sosiaalitoimen asiakastietojen perusteella? 2) Millaisiksi asunnottomuuspolut ovat muodostuneet?

Asiakirjoissa merkittävän siirtymän muodostaa tuetun asumisen arvio ja Selvitä-Arvioi-Sijoita (SAS) -prosessin kautta pääseminen jonoon. Asumiseen liittyvinä tuen tarpeina toistuvat päihdeongelma, somaattiset ja psyykkiset sairaudet, käytöshäiriöt sekä heikko taloudellinen tilanne, velkaantuminen ja vaikeudet talouden hallinnassa. Tutkimukseen valikoituneista noin 80 prosenttia siirtyi asuntoväestöön. Pysyvinä asumismuotoina korostuivat vahvan tuen asumisyksiköt, joihin muutti noin puolet asuntoväestöön siirtyneistä. Muita asumismuotoja olivat tukiasuminen solutukiasunnossa tai tukikodissa, palveluasuminen ja asuminen pienasunnossa, joka tavallisimmin oli tuettua. Tavanomaisille asuntomarkkinoille siirtyminen oli harvinaista.

Asiakirjoista konstruointiin neljä asunnottomuuspolkua: 1) asuntoväestön polku, 2), edestakaisen liikkeen polku 3) asunnottomuuden polku ja 4) kuoleman polku. Asuntoväestön polkuun luokiteltiin asuntoväestöön siirtyneet, jotka tarkastelujakson päättyessä asuivat ensimmäisessä asunnossaan tai vaihtoivat asumisyksikköä tai -muotoa päätyttyä välillä asunnottomiksi. Edestakaisen liikkeen polulla asunnottomuus uusiutui, muutamilla toistuvastikin. Asunnottomuuden polkuun koottiin koko tarkastelujakson asunnottomana olleet. Kuoleman polkuun kuuluvat reilun kolmen vuoden aikana menehtyneet henkilöt.

Tutkimus vahvistaa käsitystä asunnottomuudesta vuorovaikutteisena ja dynaamisena prosessina. Asumisen järjestymiseksi ja onnistumiseksi monet ovat tarvinneet etsivää työtä, intensiivistä tukea, joustavia ratkaisuja tai jalkautuvia ja matalan kynnyksen palveluja. Suurin osa tutkimukseen valikoituneista tulee tarvitsemaan näitä palveluja jatkossakin, ja he eivät tule pärjäämään digitaalisten palvelujen ajassa. Vahvaan tukeen perustuvat asumisyksiköt ovat tarjonneet pysyvän kodin monelle pitkään asunnottomana kierrelleelle, joilla on ollut aikaisemmin heikot mahdollisuuden pysyvään, vuokrasopimusperusteiseen asumiseen. Asumisyksiköiden lisäksi tutkimus nostaa esille rohkaisevia esimerkkejä intensiivisen tuen tarjoamisesta hajasijoitetuissa pienasunnoissa. Asunnottomuus uusiutuu jossakin määrin asunnottomille kohdennetuissa asumispalveluissa, mihin tulee kiinnittää huomioita. Uusiutumisen täydellinen poistaminen vaikuttaa kuitenkin tutkimuksen perusteella epätodennäköiseltä.

Asunnottomuuspolusta

Tutkimus perustuu pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmien myötä muuttuneeseen palvelurakenteeseen ja 107 henkilön asunnottomuuspolkujen muotoutumiseen. Asiakirjoista etsitään rakenteellisia, yhteisöllisiä ja yksilöllisiä syitä, jotka ovat vaikuttaneet henkilön siirtymiseen pois asunnottomuudesta tai asunnottomuuden uusiutumiseen. Asiakirjojen valossa polku näyttäytyy osittain passiivisena kulkemisena palvelujärjestelmässä, joka on ajoittain näyttänyt suosiolliselta reitiltä kulkea. Toisinaan taas polku on osoittautunut mutkikkaaksi, joskus jopa lähes mahdottomaksi edetä. Osittain asukkaat näyttävät tehneen hyvinkin tietoisia valintoja, jotka näyttävät ainakin tutkijan näkökulmasta heikentäneen henkilön omaa elämäntilannetta.

Lehtonen ja Salonen (2008, 86) korostavat asunnottomuuden näkemistä yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden situationaalisena ja kontekstuaalisena vuorovaikutuksena. Lähtökohtaisesti mikään rakenteellisten, systeemisten, ihmissuhteiden tai yksilöllisten tekijöiden tasoista ei ole toistaan olenmaisempi, vaan jossakin tapauksessa asunnottomuus on seurausta rakenteellisista tekijöistä, kuten kohtuuhintaisten asuntojen puutteesta, kun taas toisessa tapauksessa ihmissuhde tai yksilölliset tekijät saattavat olla merkityksellisiä (Fitzpatrick 2005, 13; Fitzpatrick ym. 2013, 151).

Vahvoin tutkimustuloksiin pohjautuvan 'uuden oikeaoppisuuden' mukaan asunnottomuus on seurausta yksilöllisten ominaisuuksien ja rakenteellisten muutosten dynaamisesta vuorovaikutuksesta. Asunnottomuus ymmärretään yhä useammin prosessina, jossa on erilaisia reittejä ja erilaisia ulospääsyjä eri alaryhmille. (BuschGeertsema ym. 2010, 5.)

David Clapham (2005, 27) ehdottaa asumista koskevassa tutkimuksessa käytettäväksi asumisuran käsitteen sijaan asumispolun käsitettä. Claphamin mukaan kysymyksessä ei ole teoria tai tutkimusmetodologia, vaan lähestymistapa, joka korostaa asumiskokemuksen dynaamista luonnetta ja kytkeytymistä muihin elämän osa-alueisiin. Hän määrittelee asumispolun asumiseen ja kotiin liittyviksi käytännöiksi aikaan ja paikkaan suhteutettuna. Asumispolku on joukko jatkuvia muutoksia sosiaalisissa suhteissa ja fyysisessä asuinpaikassa. Asuntoa ei tulisi niinkään nähdä päämääränä, vaan keinona toteuttaa päämäärä.

Polkulähestymistavassa kiinnitetään huomiota henkilöiden ongelmien moninaisuuteen, pitkän aikavälin tuloksiin ja muutoksiin asumisolosuhteissa. Asumisolosuhteiden muutokset voidaan nähdä eräänlaisina risteyskohtina, joissa on mahdollisuus suunnanmuutokseen.

Tässä tutkimuksessa asunnottomuus ymmärretään dynaamisena prosessina, joka muodostuu yksilön ominaisuuksien, resurssien ja valintojen sekä rakenteen välisessä vuorovaikutuksessa. Kiinnostuksen kohteena ovat muutokset erityisesti asumisolosuhteista ja muutokseen liittyvät tekijät. Prosessista käytetään *asunnottomuuspolun* käsitettä, mutta tarkastelun pääpaino on asunnottomuusajassa ja siirtymisessä asunnottomuudesta pois, ei niinkään asunnottomuuteen johtaneissa tekijöissä.

Polkulähestymistapa on valittu tutkimuksen lähtökohdaksi, koska siinä huomioidaan ongelmien monimuotoisuus, asunnottomuuden taustalla olevat syyt ja pitkän aikavälin tulokset. Asunnottomuuden vähentämiseen ja poistamiseen tähtäävässä työssä on olennaisen tärkeää ymmärtää asunnottomuuden ja sieltä pois johtaneita tekijöitä. Tutkimukseen valikoituneiden henkilöiden asunnottomuuspolkujen muotoutumiseen ovat vaikuttaneet tarjolla olevat asumisvaihtoehdot, joihin taas ovat vaikuttaneet valtakunnalliset pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmat.

Tutkimuksessa on käytetty tietojärjestelmästä poimittua asiakirjoja, joita sosiaalialan työntekijät ovat kirjanneet erilaisia tehtäviä varten. Asiakirjojen sisältö, muoto ja niiden tarjoama informaatio poikkeavat suuresti toisistaan.

Asumisyksikköasumisessa korostuu pitkittynyt asunnottomuus

Asumisyksikköön muuttaneiden tuen tarpeissa on mainintoja pitkistä tai toistuvista vankeusjaksoista ja hyvin pitkäaikaisesta asunnottomuudesta. Ainakin neljän henkilön asiakirjoissa on merkintä, että heillä ei ole ollut koskaan omaa vuokra-asuntoa. He ovat 1950-1970-luvulla syntyneitä miehiä, jotka kertoivat majailleensa naisystävien luona, eläneensä vankilakierteessä tai kierrelleensä laitoksissa, tuttavilla ja sukulaisilla sekä asuntoloissa. Monen asumisyksikköön muuttaneen asunnottomuus oli kestänyt erittäin pitkään, mutta poikkeuksiakin löytyy. Asumisyksikköjonoon saattoi päätyä hyvinkin pian yksityisen vuokranantajan asunnosta saadun hädän jälkeen nopean elämänhallin romahtamisen myötä.

Tuentarpeiden mittareina käytettiin myös muun muassa aikaisempaa väkivaltaista käyttäytymistä, häiriökäyttäytymistä tai häiriöistä johtuvia häätöjä. Asiakirjojen mukaan häiriökäyttäytyminen ilmeni muun muassa asuntoloihin saatuna porttikieltoina, tavaroiden heittelynä tukiasunnossa tai ”sekoamisena”. Henkilöiden kertomuksissa häiriöhäädön taustalla oli usein vierailulla olleiden kavereiden tai avopuolison käytös. Muutamat olivat saaneet häiriöiden vuoksi useammankin hädän ja asiakirjoissa korostuu henkilöiden vakuuttelut, että asunnon saatuaan he eivät aio viedä kavereita asunnolle tai kertoa osoitetta kenellekään. Aikaisemmat asumiseen liittyvät häiriöt tai väkivaltainen käyttäytyminen tulivat esille noin kolmanneksen tuen tarpeen arvioinnissa ja suunnilleen saman verran on merkintöjä aikaisemmista vuokraveloista.

Palveluasuminen

Palveluasumisen hakemiseen näyttää vaikuttaneen suurimmalla osalla erittäin runsas päihteiden käyttö, johon liittyi kykenemättömyyttä huolehtia itsestään. Hallitsematon päihteiden käyttö johti

useissa tapauksissa asiointiin poliisin kanssa, säilöönottoihin ja selviämisasemakäynteihin. Asiakirjoissa päihteiden käyttöä kuvataan muun muassa jalattomana tai voimattomana tilana. Runsaasti päihteitä käyttäville tarjottiin päihdehuollon kuntouttavia palveluja useita kertoja ja lähes kaikki heistä käytti näitä palveluja tarkastelujaksona aikana. Asiakirjojen mukaan osalle pyrittiin hyvinkin aktiivisesti löytämään sopivaa päihdekuntoutusta ja ehdotettiin joustavia ratkaisuja, kuten avokatkaisua palvelukeskusolosuhteissa, mitä ei yleisesti ollut tarjolla. Kuntoutus saatettiin myös liittää osaksi asumisen järjestymiseen tähtäävään suunnitelmaan.

Muutamilla palveluasumiseen muuttaneista oli päihdetausta, mutta ei enää aktiivista päihteiden käyttöä. Heidän palveluasumisen tarpeensa näyttivät liittyvän enemmänkin korkeasta iästä johtuvaan tuen tarpeeseen tai käytöshäiriöihin, minkä vuoksi tavanomaiset asumisratkaisut vaikuttivat soveltumattomilta. Palveluasumiseen hakeutuneilla oli runsaasti myös sairaalahoidon tarkastelujakson aikana, ja monesti palveluasumisprosessi käynnistyi sairaalasta käsin. Sairaalahoidon syy ei yleensä selvinnyt sosiaalitoimen asiakirjoista, tai sairaalaan joutumisen syyksi oli kirjattu yleinen huonokuntoisuus. Joissakin tapauksissa oli mainittu tarkemmin sairaalahoidon syyksi muistamattomuus ja palveluasumisen perusteluksi muun muassa alkoholidementia, alkoholiepilepsia, kaksisuuntainen mielialahäiriö tai skitsofrenia.

Palveluasumiseen muuttaneilla tuen tarvetta näyttää olevan myös taloudellisten asioiden hoitamisessa ja heillä olikin pääsääntöisesti edunvalvoja tai välitystili jo ennen muuttoa. Välitystilimahdollisuus otettiin myös puheeksi vuokravetätilanteissa tai omaisen väsyttyä henkilön raha-asioiden hoitamiseen.

Palveluasumiseen muuttaneiden kirjauksissa nousee esille tilapäisasumisessa tarjottavan tuen riittämättömyys. Palveluasumista saatettiin hakea useiden eri toimijoiden välisenä yhteistyönä. Joskus prosessin hitaus ja tilapäisen asumisen tarjoaman tuen riittämättömyys aiheuttivat turhautuneisuutta myös työntekijöissä.

Asuntoväestön polku

Tutkimukseen valikoituneista 80 prosenttia siirtyi tarkastelujakson aikana pysyvään asumiseen. Pysyvinä asumismuotoina painottuvat vahvasti erilaiset tuetun asumisen muodot, asumisyksikköasuminen, soluasuminen ja tukikotiasuminen. Näistä korostuu asumisyksikköasuminen, jonne muutti noin puolet asuntoväestöön siirtyneistä. Asuminen sosiaaliviraston välivuokraamassa pienasunnossa oli usein tuettua, osalla henkilöistä tuki oli vahvaa eri tahoilta annettavaa moniammatillista tukea.

Asiakirjojen perusteella rakennetulla asunnottomuuspolulla merkittävän siirtymän muodostaa pääseminen jonoon. Soluasunto tai tukikotipaikka järjestyi pääsääntöisesti muutaman kuukauden jälkeen tuen tarpeiden arvioinnista, mikä on suhteellisen nopea aika muihin asumismuotoihin verrattuna. Palveluasuminen järjestyi keskimäärin vuoden kuluttua hakemuksen laatimisesta. Asunnon saaminen asumisyksiköstä kesti kahdesta kuukaudesta vuoteen ja kolmeen kuukauteen. Ennen tuetun asumisen arviota henkilöt olivat pääsääntöisesti olleet pitkään asunnottomana ja siten asunnottomuuden kesto on pidempi kuin jonotusaika. Esimerkiksi asumisyksikköön muuttaneiden asunnottomuusajasta suurimman osan muodosti se aika, kun henkilöt eivät hakeutuneet tai heitä ei tavoitettu haastatteluun tuetun asumisen tarpeen arvioimiseksi.

Aineistossa esiintyi liikkuvuutta asuntokannan sisällä asunnottomuuden uusiutumatta. Asuntoväestöön siirtyneistä noin 15 prosenttia vaihtoi kevyemmin tai vahvemmin tuettuun asumiseen tai siirtyi yksiköstä toiseen palvelutason muuttumatta. Kevyemmin tuettuun asumiseen siirtyminen tarkoitti muuttoa soluasunnosta pienasuntoon tai palveluasumisesta asumisyksikköön. Pienasuntoon muuttamiseen sisällytettiin intensiivinen tuki. Palveluasumisesta asumisyksikköön siirtyminen taas näyttää johtuneen pääasiassa henkilön käyttäytymisen muutoksesta. Tavallisinta oli siirtyminen asumisyksiköstä toiseen. Asumisyksiköiden välillä on eroja, kuinka niissä siedetään esimerkiksi väkivaltaista

käyttäytymistä. Asumisyksiköiden vaihtamisen taustalla oli usein sosiaaliset syyt, joko henkilön aiheuttama vaara muille asukkaille ja kiinteistölle, tai henkilöön kohdistuva väkivallan uhka. Muita syitä olivat vuokravelka, päihteiden käyttö ja häiriötilanteet.

Vahvemmin tuettuun asumiseen siirtyminen tarkoitti muuttoa asumisyksiköstä palveluasumiseen. Siirtymisen taustalla oli päihteiden käyttö, johon liittyi toimintakyvyn lasku ja kykenemättömyys huolehtia itsestään. Runsas päihteiden käyttö johti useisiin lyhyisiin päihdekuntoutus- tai päihdehuollon asumispalvelujaksoihin tai päättymiseen sairaalaan traumojen vuoksi.

Edestakaisen liikkeen polku

Asuntoväestöön siirtyneistä reilulla viidenneksellä asunnottomuus uusiutui ja asuminen jäi tilapäiseksi vaiheeksi asunnottomuuspolulla. Muutamalla asunnottomuus ehti uusiutua kahteen kertaankin. Yleisintä asunnottomuuden uusiutuminen oli solutukiasuntoon tai tukikotiin muuttaneilla. Pääasiallisia asunnottomuuden uusiutumiseen johtaneita syitä oli löydettävissä viisi: Yleisin syy asunnottomuuden uusiutumiselle oli muita asukkaita häiritsevää elämä. Toiseksi yleisin syy asunnottomuuden uusiutumiselle oli asukkaan luopuminen asunnosta. Luopumiseen johtaneita syitä olivat yksikön päihdekeskeinen elämä ja halu muuttaa päihdehuollon asumispalveluun asunnottomuuden uusiutumisen riskistä huolimatta. Lisäksi sosiaaliset suhteet muualla asuviin henkilöihin johtivat asunnosta luopumiseen. Kolmanneksi yleisin syy asunnottomuuden uusiutumiselle oli vuokravelka, johon vaikutti henkilöiden huono tavoitettavuus ja sekaannukset vuokranmaksussa. Neljänneksi asumisen päättymisen liittyi päihteisiin. Viidenneksi asunnosta luovuttiin tai jouduttiin luopumaan laitokseen päättymisen vuoksi.

Asunnottomuuden uusiutumiseen liittyy usein kirjauksia useista asumiseen liittyvistä ongelmista samanaikaisesti. Esimerkiksi lähes kaikille asumisyksiköstä asunnottomaksi jääneille muodostui vuokravelkaa, mutta asiakirjojen mukaan se oli pääasiallinen asumisen päättymisen syy vain muutamalla. Vuokravelan vuoksi asunnottomaksi jääneillä taas on kirjauksia siivouskehotuksista, vahingon aiheuttamisesta kiinteistölle sekä yövieraiden häiritsevästä käyttäytymisestä.

Asunnottomuuden uusiuduttua elämä oli usein kiertelyä palvelukeskuksessa, tuttavilla ja sukulaisilla, vankiloissa, sairaaloissa ja asuntoloissa. Asunnottomuuden uusiutuminen tarkoitti yleensä asumisyksikköpaikan jonottamista, jonne suurin osa muuttikin tarkastelujakson aikana. Seitsemän oli edelleen asunnottomana jakson päättyessä. Asunnottomuuden uusiutumisen jälkeen yksi henkilö sai Helsingin kaupungin asunnon, mikä nostetaan yksittäisyydestään huolimatta esille, koska tavanomaisille asuntomarkkinoille siirtyminen oli harvinaista. Hänen ja kahden muun asunnottomuus uusiutui jakson aikana kahteen kertaan.

Asunnottomuuden polku

Kaikki tutkimukseen valikoituneista eivät siirtyneet asuntoväestöön, vaan asunnottomana koko tarkastelujakson ajan oli noin 12 prosenttia kaikista tutkimukseen valikoituneista. Pääasiallisia syitä asunnottomuuden pitkittymiseen oli viisi. Ensinnäkin asunnottomat eivät saaneet asuntoa tai päässeet jonottamaan pysyvää asumista, koska heille ei saatu tehtyä asumisen arviota heikon tavoitettavuuden vuoksi. Tyypillisimmällään tavoitettavuutta heikensi päihdekierre, mihin saattoi liittyä sosiaalietuuksien ulkopuolella oloa ja puuttuvat yhteystiedot. Tavoitettavuutta saattoi heikentää myös nopeatempoinen kiertely eri palvelujen välillä.

Toiseen ryhmään kuuluvat asunnottomat, joille oli tehty asumisen arvio ja he jonottivat pysyvää asumista. Osalle tehtiin useita asumisen arvioita esimerkiksi toimintakyvyn muuttumisen vuoksi. Muutamalle pysyvää asumista tarjottiin jakson aikana, mutta se kariutui MRSA-kantajuuteen ja yhteisiin saniteettitiloihin tai henkilön kieltäytymiseen asunnosta. Kieltäytymisen perusteet liittyivät henkilön omaan käsitykseen tarvitsemastaan tuesta suhteessa yksikön tarjoamaan tukeen, yksikön rauhatto-
muuteen tai huonoihin väleihin yksikössä asuvan henkilön kanssa.

Asunnottomuus johtuu myös kohtuuhintaisen asunnon puutteesta ja velkaantumisesta. Tähän luokkaan kuuluu vain yksi henkilö, mutta yksittäistapaus on nostettu esille, koska oletettavasti tämä ryhmä on kasvanut vuoden 2009 jälkeen. Kohtuuhintaisen asunnon tarpeessa olevilla asunnottomuuden pitkittymisen riski voi joissakin tapauksissa olla suurempi kuin tuettuun asumiseen jonottavilla: tuen tarpeessa olevat pääsevät jonoon, mikä pääsääntöisesti tarkoittaa asunnon saamista jossakin vaiheessa. Kohtuuhintaisen asunnon löytymisestä taas ei ole takeita ja kaupungin asunnon jonottaminen ei välttämättä koskaan johda toivottuun lopputulokseen.

Kuoleman polku

Tutkimukseen valikoituneista henkilöistä vajaa viidennes menehtyi reilun kolmen vuoden tarkastelujakson aikana. Osa heistä menehtyi ennen asunnon saamista, osa kuuluessaan asuntoväestöön. Sosiaalitoimen asiakirjat antavat niukasti tietoa kuolemaan johtaneista tekijöistä. Vähäisestä informaatioarvostaa huolimatta kuoleman polku nostettiin omaksi asunnottomuuspolukseksi, koska se eittä-mättä vaatisi jatkotutkimuksia.

Tuen tarpeiden arviointi

Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella siirtymiä asuntoväestön ja asunnottomuuden välillä, mutta käytännössä merkittävimmäksi siirtymäksi muodostuu tuen tarpeiden arviointi ja SAS-prosessin kautta pääseminen jonoon.

Asiakirjoissa yleisin tuen tarpeiden syy on päihteiden käyttö, jonka seurauksena muu toimintakyky oli heikentynyt. Muita kirjattuja syitä ovat vaikeudet taloudellisissa asioissa, somaattinen tai psyykinen terveydentila, hygieniavaikeudet ja käytöshäiriöt. Parisuhteet ja muut ihmissuhteet ovat myös voineet vaikuttaa tuen tarpeisiin.

Intensiivinen tuki hajasijoitetussa asunnossa

Aineistosta asumisen onnistumiseen liittyviksi syiksi on löydettävissä ensinnäkin asumiseen liitetty tuki ja avopalvelut, jota voitiin antaa saman aikaisesti useilta eri tahoilta. Tukea tarjottiin asumisen tuen lähityöstä, kotikuntoutustiimistä, palvelukeskuksesta, asumisneuvonnasta, psykiatrian poliklinikalta, päihdehoidosta, kotihoidosta sekä alueellisista sosiaalityön ja -ohjauksen toimipisteistä. Tuki on ollut joustavaa eli sitä voitiin vähentää tuen tarpeen vähetessä. Muutamissa tilanteissa myös työ, työharjoittelu, kuntouttava työtoiminta tai vapaaehtoistyö tukivat asumista. Lisäksi parisuhde tai suhteet lapsiin ovat olleet merkityksellisiä. Toisaalta taas erityisesti pienasumisen aikana on kirjattu asukkaiden kokemuksia yksinäisyydestä. Toiseksi asumisen sujumiseen pienasunnossa vaikutti nopea puuttuminen häiriöihin ja vuokratvelkoihin.

Sekamalli "Mixed model"

Tutkimuksessa esiintyy sekä portaittainen asumismalli että suomalainen asunto ensin - ideologia. Perinteinen portaittainen malli korostuu erityisesti soluasuntoon muuttaneiden henkilöiden poluissa. Portaittaisen mallin mukaisesti hyvin sujuneen soluasumisjakson jälkeen henkilöllä oli mahdollisuus saada sosiaaliviraston välivuokraama pienasunto. Tässä tutkimuksessa portaittainen malli näkyy ensinnäkin rakenteena, joka tukee yksilön pyrkimystä päihteettömään elämään. Toiseksi se näkyy pois-sulkevana rakenteena, jolloin asumisen järjestymiseksi edellytetty päihteiden käytön hallinta ei onnistunut.

Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Tutkimuksen perusteella voidaan sanoa PAAVO I -ohjelman ja sitä seuranneen rakenteellisen muutoksen vaikuttaneen siihen, että asunnottomilla, joilla aikaisemmin oli pienet mahdollisuudet saada

asunto, on nyt ollut mahdollisuus saada asunto ”Asunto ensin” -ideologian mukaisista asumisyksiköistä. Tutkimukseen valikoituneista 80 prosenttia siirtyi asuntoväestöön, mitä voidaan pitää hyvänä tuloksena. Helsingin huonon vuokra-asuntotilanteen vuoksi näytetään kuitenkin ajautuvan noudattamaan jonkinlaista portaittaista asumismallia asuntojen kohdentamiseksi asunnottomille ja ainakin osan asunnottomuustaukeista siirtymiseksi tavanomaisille vuokra-asuntomarkkinoille. Tutkimuksessa siirtyminen tavanomaisille vuokra-asuntomarkkinoille oli harvinaista.

Asunnottomuus uusiutuu jonkin verran asunnottomille kohdennetussa vuokrasopimusperusteissa asumisessa ja siihen tulee kiinnittää huomioita. Tavoitteena tulisi olla, että esimerkiksi tuen tarpeen kasvaessa henkilöllä olisi mahdollisuus siirtyä tuetumpaan asumiseen asunnottomuuden uusiutumatta. Asunnottomuuden uusiutumisen täydellinen poistaminen näyttää tutkimuksen mukaan kuitenkin melko mahdottomalta. Osa valitsi itse asunnon sijaan elämän asunnottomana. Lisäksi erilaisissa tuetun asumisen muodoissa joudutaan pohtimaan, kuinka paljon niissä siedetään häiriökäyttäytymistä ja väkivaltaista käyttäytymistä.

Tässäkin tutkimuksessa asunnottomien sairastavuus ja kuolleisuus nousivat esille, vaikka sosiaalitoimen asiakirjat eivät juuri tietoa niistä annakaan. Asunnottomien sairastavuus ja kuolleisuus vaatisi omia lisätutkimuksia ja huomioimista palvelujen kehittämisessä.

Aineiston keruuseen ja analysointiin liittyvistä ongelmista huolimatta, tutkimus vahvistaa käsitystä asunnottomuudesta dynaamisena prosessina. Lisäksi tutkimus nostaa esille osan niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat asunnottomuuden päättymiseen, jatkumiseen tai uusiutumiseen.

Eveliina Laine. ”Matka asunnottomuuden polulle ja takaisin” Kokemuksia asunnottomuudesta. Sosionomi YAMK 2018. Tampereen ammattikorkeakoulu.
http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/146786/Laine_Eveliina.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus, joka sisältää myös elementtejä narratiivisesta tutkimusotteesta. Opinnäytetyöni aineisto on kerätty teemahaastatteluilla kolmessa eri vaiheessa. Tutkimuksen kohde-ryhmänä ovat olleet asunnottomuutta kokeneet henkilöt. Aineisto koostuu yhteensä 24 asunnottomuustarinasta. Aineiston analyysi on toteutettu narratiivisena analyysinä. Tutkimuksen myötä oli nähtävissä asunnottomuuspolkujen moninaisuus ja yksilöllisyys. Syyt asunnottomuuden taustalla ovat moniulotteisia ja asunnottomuuden polulle ajaututaan erinäisten yksiköllisten ja yhteiskunnallisten syiden summana.

Asunnottomuuspolkujen erilaisuudesta huolimatta asunnottomuuspoluissa on nähtävissä samoja vaiheita. Asunnottomuuspolun vaiheet rakentuvat asunnottomuuden alkamisen, elämän asunnottomuuspolulla sekä asunnottomuuden päättymisen varaan. Asunnottomuuden ennaltaehkäisemisen ja uusiutumisen kannalta tärkeäksi muodostuvat myös elämä ennen ja jälkeen asunnottomuuden. Asunnottomuuden polulle ajautumisen taustalla voidaan nähdä erilaisia riskitekijöitä. Näiden riskitekijöiden tunnistaminen nousee tärkeäksi asunnottomuuden ennaltaehkäisyssä. Asunnottomuuden taustalla nähtiin henkilökohtaisen tuen ja neuvonnan puute niin asumisen tukemisessa kuin asunnon hakuprosessissa. Taustalla voidaan nähdä myös pula kohtuuhintaisista vuokra-asunnoista.

Toisinaan asunnottomuuden taustalla olevat syyt, saattavat juontaa juurensa jo lapsuudesta asti. Ongelmat kuten lastensuojelun asiakkuus tai esimerkiksi vanhempien päihdeongelmat saattavat vaikuttaa syrjäytymiseen ja myös sitä kautta asunnottomuuden kehittymiseen myöhemmällä iällä, vaikka varsinaista asunnottomuutta lapsuuden perheessä ei olisikaan ollut. Joissain tapauksissa asunnottomuutta voidaan siis pitää myös jollain tapaa periytyvänä. (Koski 2013, 63-64).

Teemahaastattelun avulla pyrin saamaan vastauksia opinnäytetyötäni ohjaaviin tutkimuskysymyksiin asunnottomuuspolun vaiheista, sen kriittisistä kohdista sekä asunnottomuuspalveluiden kehittämistä. Ensisijaisesti halusin kuulla tarinoita asunnottomuuspoluista haastateltavien itsensä kertomina. Opinnäytetyössäni hyödynnän itse keräämäni haastatteluaineiston lisäksi Tampereen ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijoiden keräämää valmista haastatteluaineistoa. Tämän aineiston keruu oli osa Asunnottomien yön teemaa 17.10.2016 ja sen tarkoituksena oli selvittää asunnottomuuden kokemusta, sen vaikutusta elämään, sekä sitä, miten asunnottomuutta olisi voitu ehkäistä ja miten asunnottomuuspalveluja puolestaan voitaisiin kehittää Tampereella. Tutkimus toteutettiin haastatteleamalla asunnottomia ja se on opinnäytetyöni tavoin toteutettu osana asunnottomuuden ennaltaehkäisyä kuntastrategiat -hanketta Tampereella.

Opinnäytetyöni aineisto on kerätty kolmessa eri vaiheessa: Asunnottomien yössä 17.10.2016, elokuussa 2017 sekä Asunnottomien yössä 17.10.2017. Aineisto käsittää yhteensä 24 yksilötarinaa, joista kuusi olen kerännyt itse haastatteleamalla. Haastatteluja varten olin miettinyt valmiiksi kaksi erilaista teemahaastattelurunkoa haastattelun keston ja haastatteluolosuhteet huomioiden. Toteutin ensin kesällä 2017 kolme pitempää haastattelua ja sen jälkeen nostin esille vielä muutaman teeman, josta erityisesti kaipasin tietoa seuraavia kolmea, lyhyempää haastattelua varten.

Tuloksia

Jo ennen haastatteluja aineiston keruu oli teemoiteltu kolmeen eri vaiheeseen: aikaan ennen asunnottomuutta, aikaan asunnottomuuden aikana sekä aikaan sen jälkeen. Tämä rakenne oli nähtävissä selkeästi kaikissa haastatteluissa, jolloin asunnottomuus oli jo päättynyt. Voidaankin nähdä, että karkeasti jaoteltuna asunnottomuuspolku sisältää nämä kolme eri vaihetta, muodostaen niin sanotun ”ydinpolun”. Niissä haastatteluissa, jolloin asunnottomuus ei ollut vielä päättynyt, polku rakentui kahden ensimmäisen vaiheen mukaan. Asunnottomuuspoluissa on nähtävissä narratiivisuutta sen juonellisuuden vuoksi: aina tarvitaan jokin käänne, jotta seuraavaan vaiheeseen ajaututaan, joudutaan tai päästään. Haastattelutarinoiden päähenkilönä toimii asunnoton itse.

Asunnottomuuden polku ei kuitenkaan ulotu vain kolmeen edellä mainittuun vaiheeseen, niin sanottuun ydinpolkuun, vaan se sisältää muun muassa polun kestosta riippuen monia muitakin vaiheita. Kuhunkin polkuun sisältyy vähintään myös kaksi kriittistä pistettä: asunnottomuuspolulle ajautuminen sekä sieltä pois pääseminen. Todellisuudessa kriittisen pisteen määrittäminen asunnottomuuspolussa on vaikeaa, sillä oikeastaan se voi sijoittua mihin kohtaan vain asunnottomuuspolkua. Asunnottomuuspolun matkan varrelle pisteitä voi sijoittua myös useampia, ikään kuin polun varrelle voi mahduttaa useampia risteyskohtia, jolloin polun suunta voi muuttua.

Toisinaan asunnottomuus on niin pitkäkestoista, jopa useita vuosikymmeniä, että siihen mahtuu myös pienempiä niin sanottuja ”sisäpolkuja”, jolloin prosessi käynnistyy aina uudelleen. Tämä voidaan nähdä myös asunnottomuuden uusiutumisena. Selvää oli se, että asunnottomuuden uusiuduttua myös syy asunnottomaksi päätymiselle saattaa vaihdella eri kerroilla, eikä näin ollen toista aina samaa kaavaa.

Seuraavaksi kuvaan asunnottomuuspolkuja kunkin asunnottomuuspolun vaiheen kautta, niin, että siitä koostuu kronologinen, aikaan sidottu, tarina. Ensimmäinen kappale käsittelee asunnottomuuspolulle päätymistä neljän tyypillisimmän tarinan kautta. Sen jälkeen esittelen elämää asunnottomuuspolulla aineistosta nousseiden tyypillisimpien muotojen kautta, ja viimeisessä vaiheessa, niitä käännteitä, jotka mahdollistivat asunnottomuuspolulta pääsyn takaisin kotiin. Kriittisten pisteiden vaikutusta poluissa sekä ennaltaehkäisevien asunnottomuuspalveluiden kehittämistä tarkastelen seuraavassa luvussa.

Asunnottomuuspolulle päätyminen

Esittelen asunnottomuuspolulle päätymistä neljän eri tyyppitarinan kautta, jotka olen nimennyt tarinoiksi: yllättävä käänne, menneisyyden taakka, yksin polulla sekä ajautuminen väärälle polulle. Nämä ovat aineistostani nousseet tyypillisimmät tarinat asunnottomuuspolulle ajautumisesta.

Tarina yllättävästä käänteestä kertoo asunnottomuuden polulle päätymisestä yllättävän, epäonnisen, *tapahtuman seurauksena*. Asunnottomuuden polulle itsessään päädytään harvoin aivan sattumalta tai täysin yllättäen. Yllättävällä käänteellä tässä tarinassa tarkoitetaan sitä tapahtumaa, joka yllättäen muuttaa tarinan päähenkilön elämän suunnan ja käynnistää epäonnisten juonenkäänteiden ketjun. Näissä tarinoissa tämä yllättävä käänne elämässä näyttäytyi myös päähenkilön elämän kriisinä. Tämän seurauksena tarinan päähenkilö päättyy lopulta asunnottomuuden polulle. Tarinoista viidestä löytyi näitä piirteitä.

Näissä tarinoissa näyttäytynyt yllättävä käänne ei yksinään aiheuttanut asunnottomuuden alkamista. Käänteentekeväksi muodostuivat elämänkriisiä seuranneet tapahtumat, jotka lopulta ajoivat päähenkilön asunnottomuuden polulle. Kriisin elämässä kuvailtiin olleen niin suuri, että se käynnisti lumipalloomaisen efektin ja ajoi lopulta päähenkilön asunnottomuuden polulle. Muutos alkuperäiseen elämäntilanteeseen oli suurin näissä tarinoissa.

Tarina menneisyyden taakasta kuvaa sitä, kun huonolle tai jopa ”väärälle” polulle on ajauduttu jo hyvin varhaisessa vaiheessa elämää. Tällöin ongelmat usein juontavat jo myöhäislapsuudesta tai nuoruudesta saakka. Haastateltavista viisi kuvasi tarinaansa näin. Elämää ennen asunnottomuuden alkua olivat jo pidemmän aikaa värittäneet väärät valinnat ja huonot ”elämäntavat”, jotka lopulta ajoivat asunnottomuuden polulle. Tarinoista neljään oli kuulunut päihteiden, kuten alkoholin ja huumeiden, käyttöä jo hyvin nuoresta iästä alkaen. Kaksi haastateltavista kertoi, päihteiden käytön johtaneen rikoksiin ja sitä kautta asunnottomuuteen. Toinen heistä oli päättänyt myöhemmin myös vankilaan.

Myös Pekka kertoi ongelmien alkaneen jo kotona asuessa. Hän uskoo, että perheolosuhteet, vanhempien päihteiden käyttö, vaikuttivat jonkin verran myös hänen omaan polkuunsa. Mainitsee kuitenkin tehneensä lopulta itse omat valintansa. Itse hän masentui nuorena ja päätyi väariin porukoihin sekä myöhemmin myös käyttämään huumeita.

Lapsuudesta tai nuoruudesta kumpuavat ongelmat liittyivät neljässä tarinassa päihteiden käyttöön, joka oli alkanut nuorella iällä, vielä asuessa vanhempien luona. Tarina kuvaa väariin porukoihin päätymistä, jonka kautta päähenkilö itsekkin ajautuu lopulta väärälle polulle. Päihteiden käyttö aiheutti näissä tarinoissa vuokranmaksuongelmia ja häättöjä. Myös luottotiedot olivat saattaneet mennä huonojen valintojen seurauksena, jolloin asuntoa oli mahdoton saada. Näin oli käynyt yhdelle haastateltavista. Hänen matkaansa ei ollut kuulunut päihteet. Nämä tekijät veivät lopulta haastateltavat asunnottomuuden polulle.

Tarina yksin polulla alkaa siitä, kun tarinan päähenkilön elämässä on jo ennen asunnottomuuspolulle päätymistä ollut jonkinlaisia elämänhallinnan haasteita tai ”tyytymättömyyttä” sen hetkisiin asuinoloihin sekä elämäntilanteeseen. Luottotiedot ovat saattaneet mennä jo aiemmin tai elämään on saatu tukea esimerkiksi kuntouttavasta työtoiminnasta. Tukea on siis saatettu saada jo aiemmin viranomaisilta. Elämässä on nähtävissä jo ajautumista ja enää tarvitaan vain se yksi käänne. Tässä tarinassa käänne päähenkilöiden elämässä liittyy asumisen ongelmiin, jotka lopulta ajavat asunnottomuuteen. Tarinassa yksin jääminen kuvaa sitä, kuinka näiden ongelmien tai haasteiden kanssa on lopulta jääty yksin. Haastateltavista seitsemän oli kokenut asunnottomuuden alkaneen tämän kaltaisten tapahtumien seurauksena.

Yksi haastateltavista, kertoo, että omaan asunnottomuuteen johti se, kun ei löytänyt itselle sopivaa työtä eikä koulutusta. Hän kertoi tunteneensa, ettei viihtynyt kotona fyysisesti eikä henkisesti. Omat voimavarat olivat tuolloin lopussa. Toisen asunnottomuuteen johti se, kun oma asunto vaurioitui tulipalon seurauksena. Hänen asuntonsa luokiteltiin asumiskelvottomaksi tavaroiden hamstrauksen

vuoksi ja luottotiedotkin olivat jo menneet aiemmin. Yksi haastateltavista mainitsi, että saatuaan hädän, hän oli jo ollut toimeentulonasiakas ja hänen tilanteestaan tiedettiin, mutta silti apuja tai neuvoa ei ollut tarjolla. Hän kertoi, ettei myöskään osannut tiedon puuteen vuoksi sitä itse etsiä. Yksinjäämisen kokemisen taustalla oli myös kiusaamista taloyhtiössä, työpaikan menettämistä tai kertyneitä vuokratästejä, sellaisia tekijöitä, joiden kanssa haastateltavat olivat kokeneet syystä tai toisesta jääneensä yksin, ilman apua. Lopulta nämä tekijät toimivat asunnottomuuden polulle ajavina tekijöinä.

Tarina ajautumisesta väärälle polulle lienee tyypillisin tarina asunnottomuuspolulle päätymisestä. Sitä värittää vahvasti ajautuminen ja päihteet. Elämä kuvataan ihan hyväksi ennen viimeistä niittiä, jonka vuoksi asunnottomuuden polulle ajaututaan. Elämä koettiin ja kuvattiin ihan hyväksi, toisinaan jopa todella hyväksi, mutta siihen kuului alkoholi, joka lopulta muodostuu päähenkilöiden elämän muuttavaksi tekijäksi.

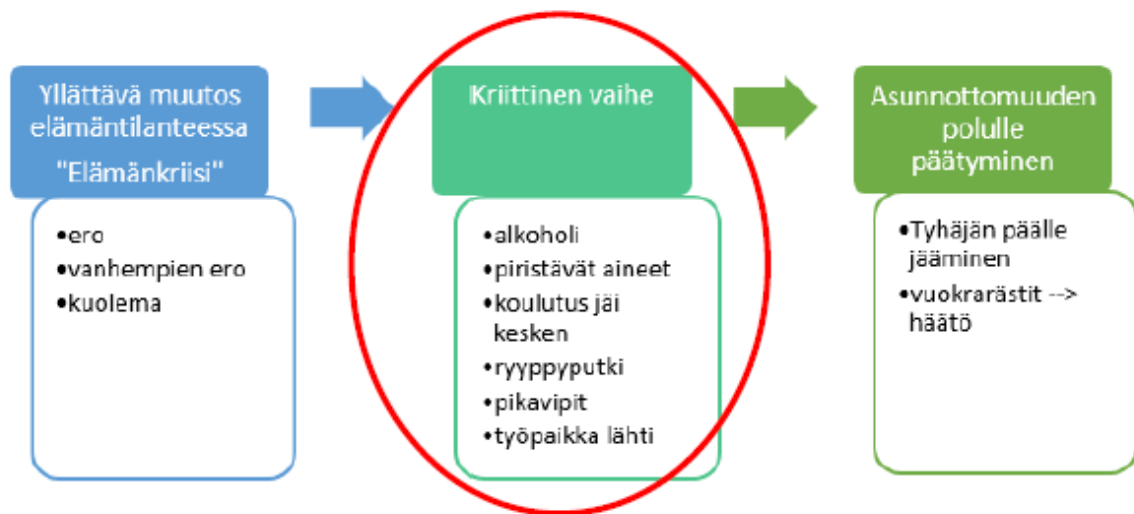
Viidessä tarinassa asunnottomuuspolku vei päähenkilön lopulta vankilaan. Vankila koettiin ”lopullisena pysäytyksenä”, ”stoppina, kun mikään muu ei enää olisi auttanut”. Vain yksi haastateltavista, kertoi asunnottomuuden alkaneen vankilasta vapautumisen seurauksena. Muille haastateltavista vankila oli viimeinen käänne polussa.

Tuloksia: asunnottomuuden ennaltaehkäiseminen

Luvussa kuvaan asunnottomuuspolkuihin liittyviä kriittisiä vaiheita. Kriittiseksi vaiheeksi voidaan nähdä sellainen kohta asunnottomuuspolussa, jolloin jokin tekijä tai tuki olisi voinut estää asunnottomuuden polulle päätyksen tai päättää jo alkaneen polun. Ennaltaehkäisevän asunnottomuustyön kannalta tärkeämpää on kuvata ja tarkastella niitä kriittisiä tekijöitä, jotka vaikuttavat polun alkamiseen ja muodostumiseen. Laajemmin asunnottomuuspolkuja ja niiden vaiheita tarkastellessa voidaan kuitenkin huomata, että kussakin polussa on aina vähintään kaksi kriittistä pistettä. Ensimmäinen kriittinen piste on hetki juuri ennen asunnottomuuden polulle ajautumista. Tarkemmin tämä piste voidaan nähdä sijoittuvaksi muutoksen aikaan saavan laukaisevan tekijän sekä viimeisen käänteen tekävän tapahtuman väliin. Toinen kriittinen piste on tapahtumat, jotka mahdollistavat asunnottomuuden ajanjakson päättymisen. Kriittisten pisteiden tarkastelu ja tunnistaminen ovat tärkeää siinäkin mielessä, että joissain tapauksissa oikea-aikainen tuki oikeassa kohtaa voisi vielä estää päätyksen asunnottomuuden polulle.

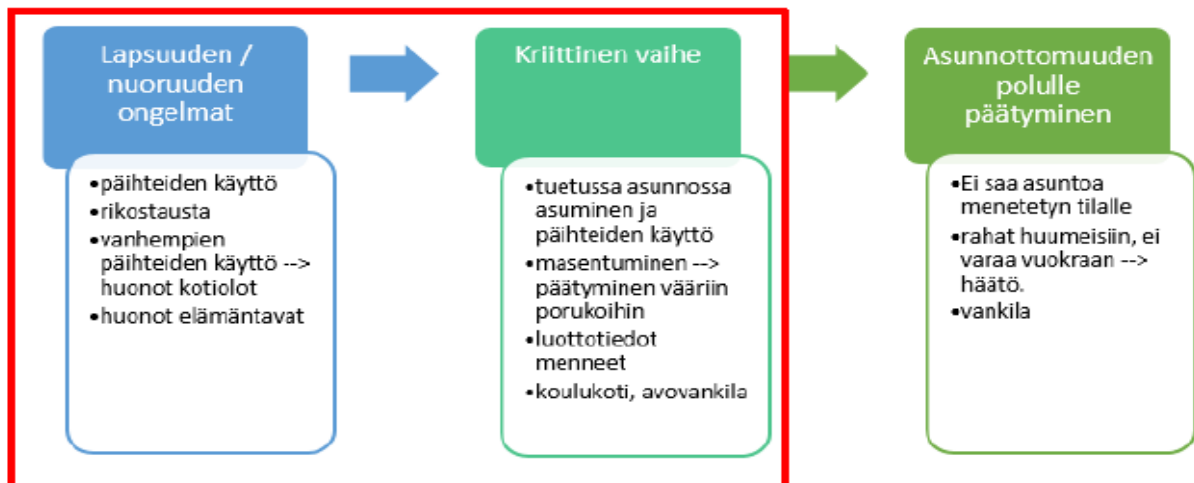
Asunnottomuuden uusiutumisen kannalta kriittiseksi pisteeksi tai vaiheeksi voidaan puolestaan nähdä myös aika asunnottomuuden päättymisen jälkeen. Myös tämä aika on usealle asunnottomalle niin sanottua riskiaikaa, ennen kuin elämä lopulta asettuu taas uomiinsa. Tällä perusteella voidaan siis huomata, että kriittisiä pisteitä on useampia asunnottomuuspolun matkan varrella ja ne ulottuvat myös aikaan varsinaisen polun ulkopuolella, aikaan ennen ja jälkeen asunnottomuuden. Tarkastelen tässä luvussa kriittisiä pisteitä asunnottomuuden ennaltaehkäisemisen sekä uusiutumisen kannalta. Lopuksi tuon vielä esiin asunnottomien kokemuksia siitä, millaista tukea he olisivat asunnottomuuspolkunsa aikana kaivanneet.

Elämänkriisi itsessään harvoin ajaa ketään asunnottomaksi, vaan sitä seuranneet tapahtumat. Elämänkriisin seurauksena alkaneita asunnottomuustarinoita seuraa niin sanottu kriittinen vaihe. Yhdessäkin tarinassa asunnottomuus ei alkanut suoraan, vaan sen aiheutti myöhemmin elämään ilmaantuneet tekijät, jotka kuitenkin voitiin nähdä jatkumoksi laukaisevalle tekijälle.

KUVIO 12. Kriittinen vaihe kahden tekijän välissä.

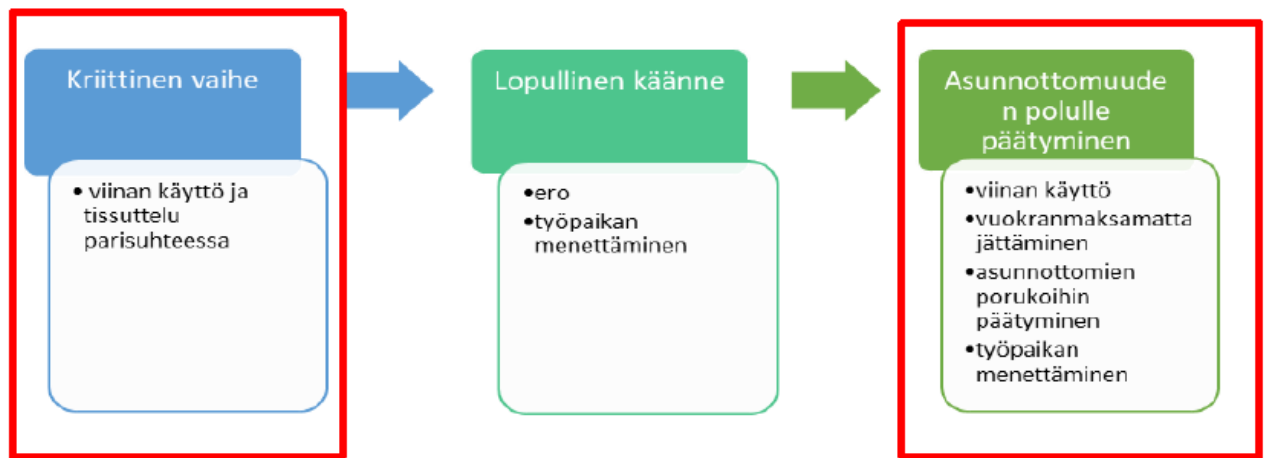
Toinen tarina asunnottomuuspolulle päättämisestä liittyi menneisyyden taakkaan. Tällöin tarinan päähenkilön asunnottomuuden polulle ajoi jo lapsuudessa alkaneet tapahtumat. "Väärälle" polulle oli ajaututtu jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Lapsuuden ongelmat liittyivät näissä tarinoissa päihteiden käyttöön nuoresta iästä lähtien. Tässä polussa kriittiseksi tekijäksi voidaan nähdä koko elämänvaihe ennen lopullista päättymistä asunnottomaksi. Myös lapsuuden tapahtumat voidaan nähdä kriittisinä tekijöinä, sillä niillä niiden seurauksena on alun perin lähdetty "väärälle polulle" (Kuvio 13.).

KUVIO 13. Kriittinen vaihe käsittää sekä tapahtumat ennen käännettä, että aiemman elämäntilanteen.

Viimeinen tarina kuvasi ajautumista väärälle polulle. Ajautumisen syynä oli pääasiassa päihteiden käyttö, jonka rooli kasvoi lopulta elämässä niin suureksi, että se aiheutti parisuhteen päättymisen tai työpaikan menettämisen. Varsinainen asunnottomuuden polulle ajava syy liittyi lopulta juomisen seurauksena / jatkumisena väärin porukoihin päättymisenä, tulon lähteen (työpaikan menetys) loppumisena sekä vuokran maksamatta jättämisenä, jotka lopulta johtivat asunnon menettämiseen. Myös tässä polussa kriittinen vaihe liittyi "elämäntyyliin" ennen asunnottomuutta, sillä selviä merkkejä on

jo olemassa, siitä että elämä on menossa pois raiteiltaan. Lopulta toinen kriittinen piste on lopullisen käänteiden jälkeinen aika (Kuvio 15).

KUVIO 15. Kriittinen vaihe ennen ja jälkeen lopullisen käänteiden.

Johtopäätökset

Asunnottomuuspolkuja tarkastellessa voidaan huomata, että jokainen asunnottomuuspolku on yksilöllinen ja siihen liittyy vahvasti yksilöllisiä kokemuksia. Polkujen taustalla on nähtävissä myös yksilölliset elämäntilanteet ja vaiheet ennen asunnottomuutta. Asunnottomuuspolkujen taustalla olevien syiden moninaisuus on tunnistettu myös aiemmin ja sen vuoksi onkin huomattu, että asunnottomuuskongelman ratkaiseminen on nykypäivänä entistä haastavampaa ja vaatii entistä enemmän eri tahojen välistä yhteistyötä (Asunnottomuuden ennaltaehkäisytoimenpideohjelma 2016-2019, 2016, 2).

Asunnottomuuspolkujen moninaisuudesta huolimatta, niissä on nähtävissä paljon myös yhtäläisyyksiä, etenkin niiden rakenteellisten vaiheiden suhteen. Asunnottomuuspolkujen rakentumista ja vaiheita tarkastellessa voidaan nähdä, että asunnottomuuspolut rakentuvat aina tiettyjen, samojen, vaiheiden varaan, vaikka jokainen polku lopulta muodostuukin täysin omanlaisekseen. Jokaisessa asunnottomuuspolussa on nähtävissä karkeasti jaoteltuna kolme erillistä vaihetta, jotka ovat 1) asunnottomuuden alkaminen, 2) matka asunnottomuuden polulla sekä viimeisenä vaiheena 3) asunnottomuuden päätyminen. Nämä vaiheet ovat tyypillisiä, kun ylipäätään tarkastellaan narratiivista aineistoa, sillä tarinallisissa kertomuksissa ne näyttäytyvät tarinan alkuna, keskikohtana sekä loppuna, sisältäen kuitenkin useita muitakin juonenkäänteitä ja vaiheita. (Eskola & Suoranta 1998, 22.)

Yksinkertaisimmillaan asunnottomuuspolku rakentuu näiden kolmen vaiheen varaan ja nämä vaiheet voidaankin nähdä asunnottomuuspolun pääpisteinä muodostaen asunnottomuuspolun ”ydinpolun”. Se mitä, näiden rakenteellisten vaiheiden sisään muodostuu, on kuitenkin polkuja erottava tekijä. Olennaista on myös huomata, että vaikka asunnottomuuspolkuja voidaan jossain määrin luokitella, kuten tässä aineistossa, on poluissa nähtävissä myös paljon päällekkäisyyttä, jolloin polkuun voi sisältyä useitakin eri asunnottomuuden muotoja.

Ydinpolun lisäksi voidaan polkuun liittyväksi nähdä myös kaksi muuta vaihetta: elämä ennen asunnottomuuden alkamista sekä elämä asunnottomuuden päättymisen jälkeen. Nämä vaiheet ovat varsinaisen ”ydinpolun” ulkopuolelle jääviä, mutta niiden merkitys polulle päättymisen sekä polun muodostumisen ja uusiutumisen kannalta on merkittävä.

Asunnottomuuspolkujen moninaisuuden vuoksi myös asunnottomille suunnattujen palveluiden tulisi vastata parhaalla mahdollisella tavalla palveluiden kysyntään. Polun eri nivelkohtiin tarvittava tuki tai apu näyttäytyy erilaisena polun vaiheesta riippuen. Asunnottomuuspolun vaiheiden tunnistaminen on tärkeää siitäkin syystä, että kun polun vaiheet tunnistetaan, osataan myös kohdentaa oikeanlaista apua tai tukea oikea-aikaisesti polun varrelle.

Syyt asunnottomuuden polulle ajautumisen taustalla

Asunnottomuuden taustalla olevat syyt näyttäytyvät hyvin monimutkaisina, vaikka näissä tarinoissa asunnottomat itse osasivatkin kuvata jonkin yksittäisen syyn asunnottomaksi ajautumiselleen. Näitä tarinoista nousseita syitä olivat avioero, parisuhteen päättyminen, päihteiden kuten alkoholin, piristävien aineiden tai huumeiden käyttö, vanhempien ero tai erilaiset asumiseen liittyvät haasteet kuten menetetyt luottotiedot, vuokranmaksuongelmat, asunnon remontti sekä omaan elämänhallintaan liittyvät syyt. Nämä syyt olivat prosessin laukaisevia syitä eli ensisijaisia syitä asunnottomuudelle. Aineistosta nousseet ensisijaiset syyt painottuivat pääosin yksilöllisiin syihin yhteiskunnallisten syiden sijaan. Yhteiskunnallisiin syihin voidaan puolestaan nähdä lukeutuvan esimerkiksi rakenteelliset syyt (Tietoa asunnottomuudesta: Asunto Ensin 2016).

Aineistoa tarkastellessa nousi kuitenkin esiin myös muut taustalla nähtävissä olevat syyt. Yksinään nämä ensisijaiset syyt eivät johtaneet ketään asunnottomuuden polulle, vaan sitä seuranneet toissijaiset syyt, esimerkiksi elämänhalun menettäminen avioeron jälkeen, päihteiden käyttö tai työpaikan menettäminen juomisen seurauksena, jotka lopulta konkretisoituvat lopulliseen syyhyyn. Lopullinen syy eli syy, joka lopulta ajoi tarinan päähenkilön asunnottomuuspolulle, liittyi lopulta lähes aina asumisen ongelmiin. Usein asunnottomuus alkoi lopulta vuokramaksuongelmien syynä, sillä se on konkreettinen asia, joka asunnottomuuteen johti. Ei voida kuitenkaan sanoa, että jokainen polku alkaisi vuokramaksuongelmien syynä, sillä silloinhan ratkaisu oli helppo. Nähtävissä kuitenkin oli, että ensisijaiset syyt aiheuttivat lumipallomaisen efektin ja sitä seuranneiden tapahtumien kasautuminen ajoi lopulta asunnottomaksi. Asunnottomuuden voidaankin nähdä alkavan useiden eri syiden summana.

Asunnottomuuden taustalla näyttäytyvien tyypillisimpien syiden kuten päihteiden käytön ohella merkittävässä roolissa olivat myös heikkoihin elämänhallinnan taitoihin liittyvät syyt sekä puutteelliset taidot avun hakemisessa.

Päihteet ja turvattomuuden tunne osana polkua

Elämään asunnottomuuspolulla liittyi näissä tarinoissa joko toisten luona asuminen, kadulla ja erilaisissa matalan kynnyksen paikoissa asuminen tai vankilassa olo. Elämä asunnottomuuden aikana näyttäytyi hyvin ahdistavaksi ajaksi. Sillä ei juurikaan näyttänyt tämän kokemuksen kannalta olevan merkitystä majoittuiko täysin kadulla vai esimerkiksi kavereiden luona. Näihin molempiin liittyi ahdistuksen tunnetta, päämäärättömyyttä sekä paikasta toiseen vaeltelua. Toisten luona asuminen ei myöskään taannut varmuutta yöpaikasta. Elämään kadulla liittyy vahvasti myös matalan kynnyksen paikoissa asuminen. Tämän aineiston pohjalta nämä kaksi tekijää näyttäytyivät vahvasti yhdessä, sillä niissä oltiin pääsääntöisesti vain yöpymässä.

Näissä tarinoissa vankila näyttäytyi yhtä tarinaa lukuun ottamatta enemmän helpottavana tekijänä ja niin sanottuna viimeisenä stoppina. Yhdessä tarinassa asunnottomuus alkoi vankilasta vapautumisen seurauksena. Erilaisista laitoksista itsenäiseen elämään siirtyessä, asumissosiaalisen työn merkitys nähdään suurena. Esimerkiksi vapautuville vangeille tulisi se kiinnittää osaksi asteittaista vapautumista. Asumissosiaalinen työ voidaan nähdä vuorovaikutteisena kotiutumistyönä. (Granfelt 2013, 224, 226.)

Elämää matalankynnyksen paikoissa kuvailtiin vaihtelevasti, kuitenkin niin, että niiden rooli oli toimia lähinnä vain hätäapuna tai kattona pään päällä yön ajan. Matalan kynnyksen paikkoja kuvailtiin niin, että siellä pääosaa näyttelee vahvasti viina ja sen mukanaan tuoma huono käyttäytyminen, joka lisäsi osaltaan turvattomuuden tunnetta.

Lähes kaikissa tarinoissa polkuun liittyi päihteiden käyttöä. Suurimmassa osassa poluista se astui mukaan viimeistään tässä vaiheessa, kun polulle oli päädytty. Usein se oli tullut kuvaan jo paljon aiemmin ja näyttäytyi asunnottomuuteen johtaneina syinä. Niittynen (2012, 70) on kuvannut niin ikään asunnottomuuspolkuja käsittelevässä tutkimuksessaan juuri päihteitä asunnottomuuspolun pahamaineisina seuralaisina, jotka kulkevat vahvasti mukana asunnottomuuspolkujen läpi. Alkoholi ja muut päihteet voidaan nähdä asunnottomuuspoluissa sellaisina tekijöinä, että jollei ne olleet syy asunnottomaksi ajautumiselle, tulevat ne pian osaksi polkua, sillä niiden nähdään tuovan helpotusta elämään asunnottomana.

Oman roolin merkitys polulta pois pääsemisessä

Asunnottomuuden polulta takaisin asumisen polulle päästiin joko ulkopuolisen henkilön tai tahon tarjoaman avun seurauksena tai oman toiminnan ja päätöksen muuttamalla elämää myötä. Asunnottomuuden kestoon vaikuttavana osatekijänä voidaan nähdä yhteiskunnan tarjoaman tuki asunnottomille tai asunnottomuusuhan alla eläville. (Tietoa Asunnottomuudesta: Asunto Ensin 2016).

Oltiinpa apua saatu ulkopuoliselta, tutulta tai oman toiminnan myötä, kaikissa tarinoissa oli nähtävissä myös asunnottoman oman roolin ja aktiivisuuden merkitys, joka nousi vahvasti myös tarinoista esiin. Oman roolin merkitystä kuvattiin suureksi sen vuoksi, että olipa sitten minkälaista apua vain tarjolla, tärkeintä oli oma suhtautuminen apuun ja se haluttiinko apua ylipäättään ottaa vastaan sillä hetkellä. Esiin tuli vahvasti se, ettei kukaan olisi voinut auttaa tai asunnottomuutta ei olisi voitu mitenkään ennaltaehkäistä siinä tilanteessa / hetkessä, sen piti tapahtua ja lopulta polun piti tulla päätökseen, että suuntaa voitiin muuttaa. Asunnottomien oman roolin merkitystä asunnottomuuden poistamiseksi on tutkittu melko vähän, mutta esimerkiksi Kotti & Saarhelo (2012, 33) ovat opinnäytetyössään tarkastelleet tätä näkökulmaa ja tuovat, esiin, että lähes kaikki haastateltavat ymmärsivät oman osallistumisen ja oman aktiivisuuden merkityksen erittäin tärkeäksi.

Kriittiset tekijät asunnottomuuspolun varrella

Asunnottomaksi ajaututaan harvoin täysin yllättäen, kuten myös suurimmassa osassa näitä tarinoita asunnottomuutta edelsi sellaisia riskitekijöitä kuten alkoholin käyttöä, epävarmaa asumista, joiden voitiin nähdä myöhemmin olevan yhteydessä asunnottomuuden alkamiseen. Silloin kun asunnottomaksi päätyminen yllätti täysin asunnottoman itsensä, liittyi se elämänkriisin käynnistäviin tapahtumiin. Tästä syystä kriittisten tekijöiden tarkastelu nousee tärkeäksi.

Asunnottomuuden ennaltaehkäisemisen ja uusiutumisen kannalta tärkeimmät ja suurimmat riskitekijät liittyvät asunnottomuutta edeltävään elämäntilanteeseen ja asunnottomuuden laukaiseviin syihin sekä elämään asunnottomuuden polulta pois pääsemisen jälkeen. Toisinaan edeltävässä elämäntilanteessa on nähtävissä sellaisia riskitekijöitä, jotka voivat myöhemmin olla yhteydessä syrjäytymiseen ja johtaa lopulta pahimmassa tapauksessa myös asunnottomuuteen. Tässä kohtaa myös oikea-aikaisen tuen merkitys on suurin. Parhaimmassa tapauksessa sillä voidaan saada vielä pysäytettyä polun kulku. Moni asunnoton kuvasi tätä vaihetta niin, että shokkitilanteessa ei ymmärrä hakea apua, eikä sitä sillä hetkellä osaa ajatella, mistä sitä edes saisi. Niissä poluissa, joissa ajautumista on tapahtunut jo pidemmän aikaa, myös avun tarpeen tunnistaminen on luonnollisesti helpompaa. Puolestaan yllättävän elämänkriisin myötä asunnottomaksi jääminen voi sattua kenen tahansa kohdalle. Silloin sen ennusmerkkejä on hyvin vaikea tunnistaa ja tilanteen etenemiseen puuttua, jollei asunnoton itse tunnista tilannettaan tarpeeksi ajoissa.

Asunnottomuuden ennaltaehkäisemisen kannalta onkin olennaista ensin tunnistaa asunnottomuus niin ilmiönä kuin yksilötasolla sekä siihen ajavat riskitekijät. Asunnottomuuden tai asumisen ongelmien tunnistaminen ei ole aina helppoa, ellei asunnoton itse hakeudu avun piiriin. Tampereen kaupunki on osana Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn kuntastrategiat -hanketta luonut asuminen puheeksi -kyselyn, jonka tarkoituksena on auttaa kartoittamaan asumiseen liittyviä asioita ja tunnistamaan avun tarvetta asiakaskohtaamisten yhteydessä (Asumisneuvonta: Tampereen Kaupunki 2018.) Jotta asunnottomuutta voitaisiin tunnistaa paremmin tulisi asumiseen liittyvän tilanteen selvittäminen ottaa puheeksi laajemmin osana eri palveluita, esimerkiksi sairaaloissa ja terveyskeskuksissa.

Yhteiskunnallisiksi asuntomarkkinoilta syrjäyttäviksi sosiaalisiksi rakenteiksi muodostuu kohtuuhintaisten asuntojen puute, sosiaalisten ongelmien ehkäisy sekä yhteiskunnallisen tuen puute, päihdeongelmaisten tai mielenterveydellisten häiriöiden asianmukaisen tai riittävän hoidon ja tuen puute sekä tiettyihin yksilöihin tai ryhmiin kohdistuva juridinen ja sosiaalinen eristäminen. Henkilökohtaisiin riskitekijöihin voidaan puolestaan luokitella perheen ongelmat, opiskeluiden keskeyttäminen, päihdeongelmat, psyykkiset sairaudet / häiriöt sekä elämän aikana erilaisissa instituutioissa kuten lasten- tai nuorisokodissa, vaihtuvissa sijaisperheissä, vankilassa tai psykiatrisissa sairaaloissa eläminen. Riskialttiutta on nähtävissä myös niillä ihmisillä, joille on elämänaikana kasautunut useampia epäedullisia tekijöitä kuten matala koulutustaso, työttömyys, tai eristäytyneisyys. Korkeaksi riskitaso voidaan nähdä niillä ihmisillä, joilla on fyysisiä tai psyykkisiä toimintakyvyn rajoitteita, jotka yhdistyvät päihteyden käyttöön tai käytös- tai mielenterveyshäiriöihin. Näitä samoja riskejä oli tunnistettavissa myös tämän opinnäytetyön tyyppitarinoiden asunnottomuuspolulle johtaneissa syissä.

Asunnottomuuspolun päättymisen jälkeisinä riskitekijöinä esiin nousivat oman asunnon löytämisen tärkeys, työpaikan saamisen merkitys ja elämään mielekkään sisällön löytäminen. Asunnottomuuden jälkeisen elämän merkitys voi olla joko edesauttava tai jarruttava. Uhka syrjäytyä, on niin kauan kuin elämä on asettunut uomiinsa ja asunnoton on päässyt takaisin tasavertaiseksi ja osalliseksi yhteiskunnan jäseneksi. Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelmassa uusiutumisen torjuntaa koskevat toimenpiteet painottuvat asunnottomana olleiden työllistymiseen sekä kotiin vietävän monialaisen tuen kehittämiseen (Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma 2016-2019, 2016, 5-10).

Marjo Niittynen. Asunnottomuuden polulta asumisen polulle. Narratiivinen näkökulma asunnottomuuden ja asumisen kokemuksiin. Tampereen yliopisto. Pro gradu. 2012. <http://tam-pub.uta.fi/bitstream/handle/10024/83255/gradu05670.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Tiivistelmä

Tutkielman aiheena on tamperelainen pitkäaikaisasunnottomuus. Tutkimuksessa paikannetaan asunnottomuuden prosessia sekä kartoitetaan erilaisia vaihtoehtoja asumispalveluiden kehittämiseksi. Aihetta tarkastellaan pitkäaikaisasunnottomuuden kokeneiden näkökulmasta. Tutkimus kytkeytyy valtakunnalliseen Nimi ovela – hankkeeseen, joka rakentuu osaksi hallituksen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmaa.

Narratiivinen näkökulma rakentuu tutkimuksen tiedon luonteesta, aineiston keruusta sekä aineiston analysoinnista. Viitekehys on sosiaalisen konstruktionismin suuntauksen mukainen. Tutkimus on kvalitatiivinen ja keskeisenä tarkoituksena on nostaa esiin asunnottomien oma ääni: heidän kokemukset ja mielipiteet. Tutkimusta varten haastateltiin kahdeksaa pitkäaikaisasunnottomuuden kokenutta henkilöä. Haastattelut toteutettiin syksyllä 2011 kahdessa tamperelaisessa matalan kynnyksen kohtauspaikassa.

Tutkimustulokset rakentuvat yhdeksi kertomukseksi asunnottomuuden tragediasta. Kertomus rakentuu kolmesta osasta: syistä, jotka ovat johtaneet asunnottomuuteen, ajasta asunnottomana sekä niistä vaiheista, jotka mahdollistavat paluun asumiseen. Asunnottomaksi päädytään osittain omien

valintojen ja osittain ajautumisen seurauksena. Taustalla on usein päihteiden käyttöä sekä taloudellisia ongelmia. Asunnottomana ollessa tutkimushenkilöt pääasiallisesti majailivat ja viettivät aikaa tuttavien luona. Vankilatuomiot ja eriaisteiset asumispalvelut eivät lähtökohtaisesti tuoneet muutosta tutkimushenkilöiden asunnottomuuteen. Ainoastaan sosiaalinen isännöinti koettiin vaihtoehdoksi, joka mahdollistaisi muutoksen. Myöskään oman vuokra-asunnon saaminen ei aina tarkoittanut, että asuminen olisi turvattua, sillä asunto saatettiin menettää yhä uudelleen. Kertomuksen viimeisessä osassa esittelen, kuinka kolme tutkimushenkilöä on ratkaissut asunnottomuuden, millaisia haasteita asunnon hakuprosessiin liittyy sekä avaan kotiin liitettyjä piirteitä.

Asunnottomuuden ratkaisemiseksi tarvitaan innovatiivisia toimenpiteitä. Asunnottomuuden kokeneiden näkökulmasta nämä toimenpiteet ovat sosiaalisen isännöinnin, asumisneuvonnan sekä asunto ensin – periaatteella toteutettavien palveluiden kehittäminen.

Asunnottomuus prosessina ja polkuna

Kun asunnottomuutta tarkastellaan prosessina, pystytään se sitomaan ja näkemään osana laajempaa syrjäytymisen, vähäosaisuuden ja marginalisaation kehityskulkua. Toisaalta voidaan myös tarkastella asunnottomuuden prosessin ympärille kietoutuvia asioita ja tutkia esimerkiksi, millaiset asiat lisäävät riskejä asunnottomuuteen. Prosessien tarkastelu mahdollistaa asunnottomuuden tarkastelun moniulotteisena ilmiönä.

Prosessi alkaa tietyistä asioista ja se voi olla lyhyt tai muodostua vuosikymmenten mittaiseksi. Prosessi on aina yksilöllinen, henkilökohtainen kokemus, joka muotoutuu ja kehittyy prosessin edetessä. Prosessi voi jatkua läpi koko elämän, mutta prosessit voivat myös päättyä eri tavoin. Prosessi ei kuitenkaan määrittele ihmistä vaan samanaikaisesti voi olla osana useampaa prosessia. Prosesseista muodostuu lopulta yksilön elämänkulku. (Tosi & Torri 2005)

Prosessitutkimuksellisen lähestymistavan kautta on kartoitettu asunnottomien elämänkulkua, uraa (life course, career) ja selvitetty sitä, millaiset muutokset ovat vaikuttaneet asunnottoman nykyisen tilan muodostamiseen (Torri&Tosi 2004).

Polkua pidetään dynaamisempana käsitteenä, joka mahdollistaa reitin vaihtamisen polkujen risteyskohdissa. Asunnottomuuden polun tarkastelussa voidaan erottaa kolme eri perspektiiviä, joiden avulla asunnottomuutta voidaan tarkastella ja analysoida. Ensinnäkin voidaan kiinnittää huomiota asunnottomaksi tulemisen prosessiin ja siihen, kuinka asunnottomuuden loukkuun voi jäädä. Toiseksi voidaan analysoida muutoksia, jotka johtivat asunnottomuuteen ja siitä pois. Kolmanneksi on mahdollista tarkastella asunnottomuuden polun kokemuksia ja verrata niitä asumishistoriaan. Eli tiivistetysti polku-analogian kautta voidaan tavoitella ja paikantaa prosesseja, muutoksia ja kokemuksia suhteessa asumishistoriaan. (Pinkney & Ewing 2004,9).

Kertomus asunnottomuuden tragediasta

Kertomuksen alku esittää henkilöiden taustoja sekä syitä asunnottomuuden polun aloittamiseen. Asunnottomuuden polku alkaa rakentua ja kehittyä tietyistä tapahtumista. Keskikohdan jäsentelen paikkojen ja tilojen mukaan, jotka seuraavat toiminnasta. Kertomuksen lopussa eritellään erilaisia kokemuksia ja toiveita asunnottomuuden polun jälkeisestä ajasta. Kertomuksen kautta haluan antaa äänen tutkimushenkilöille ja heidän kokemuksilleen.

Kohti asunnottomuuden polkua eli reittejä asunnottomaksi: Kaksi tarinaa virheestä: kaikki on malliltaan, mutta sitten tapahtuu jonkinlainen käänne, jonka seurauksena tehdään väärä valinta, jonka seurauksena ajaututaan kohti asunnottomuuden polkua (esim. vastoinkäymisen jälkeen korkki aukesi liian usein ja lopulta kaikki menetettiin (päihteiden käyttöä jo lapsena); rakastui mieheen, jolla oli vankilakierre). Kolme tarinaa asunnottomuudesta valintana: ratkaisu tehdään niin, että lopputilana on asunnottomuus (taustalla vuokranmaksuvaikeudet ja hääto sekä päihteiden käyttö) eikä käänteen jälkeen yritetty hakea asuntoa, vaan valitsivat asunnottomuuden ja löysivät siitä hyviä puolia. Kolme

tarinaa asunnottomuudesta ilman vaihtoehtoja Kääne kuvataan niin, että oli olemassa vain yksi vaihtoehto, eikä se ollut toivottu. Päähenkilö joutui umpikujaan ja tilanteen uhriksi ja kokee ettei voi asialle mitään (esim. tilanteen kärjistyminen kotona, ero lapsen äidistä).

Päihteet ja rahankäytön vaikeudet matkassa mukana. Ainoastaan yksi kahdeksasta kertoi olevansa ilman päihteitä. Päihteistä ei aiheutunut mitään hyvää, korkeintaan niiden avulla on voinut unohtaa kaiken. Päihteet nousivat esiin useaan kertaan tarinoiden eri vaiheissa ja jokaisessa haastattelussa alkoholi tai huumeet olivat puheenaiheena, vaikka niistä ei kysytty. Asiantuntijan mukaan ongelmat nivoutuvat toisiinsa ja asunnottomuus, päihteet, työkyvyttömyys ja taloudelliset vaikeudet ovat yhteensattumien summa. Aineistossa nousi esille kaksi keskeistä syytä asunnon menettämiseen, joista molemmat liittyivät päihteisiin; joko vuokranmaksuun tarkoitetut rahat menivät päihteisiin tai asunnossa häiriköitiin.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Jokaisen tutkimushenkilön tarina oli erilainen, eikä ole olemassa yhtä yksittäistä asunnottomuuden prosessia ja selkeitä keinoja, kuinka asunnottomuus tulisi ratkaista.

Tutkimusaineistosta nousi esiin ajatus, että asunnottomuuden polku alkaa erilaisista valinnoista ja osittain ajautumisesta. Marginalisaatio rakentuu osittain valinnan ja osittain vaihtoehtottomuuden kautta. Jokaiseen tarinaan sisältyy molempia piirteitä.

Asunnottomuuden polulle ajautumisen syitä voi tarkastella kolmen asunnottomuuden riskitason mukaisesti. Mikrotason tekijät olivat suurin syy asunnottomuuteen päättymiseen. Erityisesti päihdeongelmat näyttivät ajavan kohti asunnottomuuden polkua. Muina mikrotason tekijöitä nousivat esiin puutteelliset asumistaidot, laitaselämä ja mielenterveysongelmat. Mesotason tekijänä nousi esiin parisuhteen päättymisen sekä sosiaaliset verkostot, jotka ylläpitävät asunnottomuutta. Usealla henkilöllä oli paikkoja, jonne he saattoivat mennä viettämään aikaa ja yöpymään. Selkeinä makrotason tekijöinä näkyi kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute ja heikkoudet asunnottomuuden ennaltaehkäisevässä työssä. Tutkimushenkilöt kokivat erilaiset asumispalvelut toimimattomiksi (mm. oman rauhan puuttuminen, valvonnan ja kontrollin alla eläminen, asunnosta ei muodostu kotia). Poikkeuksena oli sosiaalinen isännöinti / asumisneuvonta.

Sofia Sarivaara. Asunnottomuuden arkkitehtuuri. Kuvaus asunnottomuudelle altistavista tekijöistä, asuntola-asumisesta ja poluista kohti uutta elämää. Opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. 2010. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/14842/sarivaara_sofia.pdf?sequence=1

Opinnäytetyön pohjalta keskeisiä asunnottomuudelle altistavia tekijöitä ovat riittämätön vähimmäisetuuksista muodostuva toimeentulo, normeja rikkovat lähisuhteet ja heikot sosiaaliset verkostot sekä huono-osaisuuden kehän rakentuminen. Toisin toimimisen vaihtoehtoiksi asunnottomien parissa tehtävässä työssä määrittyivät byrokratian ohittaminen, väärintulkintojen purkaminen sekä suojaavien sosiaalisten verkostojen vahvistaminen ja rakentaminen.

Tutkimushaastatteluihin ja aineiston analyysissä kiinnitin huomiota erityisesti haastateltavien elämässä tapahtuneisiin muutoksiin ja murtumakohtiin. Muutoskohtia etsimällä pystyin havaitsemaan asunnottomuutta kuvaavia keskeisiä tekijöitä.

Jäsennys tutkimuksen keskeisistä tuloksista ja johtopäätöksistä:

Teema- alue Tarkas- telutaso	TYÖ JA TOIMEENTULO	SOSIAALISET SUHTEET	HUONO-OSAISUUS
ALTISTAVAT TEKIJÄT	<ul style="list-style-type: none"> • Riittämätön toimeentulo • Elämä toisella puolen perusturvaa 	<ul style="list-style-type: none"> • Ei-normatiiviset lähesuhteet • Heikot sosiaaliset verkostot 	<ul style="list-style-type: none"> • Huono-osaisuuden kehän rakentuminen
ASUNTOLA- ASUMINEN	<ul style="list-style-type: none"> • Virastoasioinnin byrokrattisuus, epäjatkuvuus ja leimaavuus • Asuminen asettuu työnteon edelle 	<ul style="list-style-type: none"> • Riskinä asukkaan leimautuminen • Mahdollisuutena suhteiden eheytyminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Asiakkaiden ja ammatillisen työn kohtaamattomuus • Kokemus arjen toimeentulosta ja yksityisyyden puutteesta • Päihderiippuvaisella on riski tulla uloslyödyksi
TOISIN TOIMIMISEN PAIKAT	<ul style="list-style-type: none"> • Toimeentulon turvaaminen • Byrokratian ohittaminen palveluohjauksen ja asianajon keinoin • Lannistamisesta kannustamiseen 	<ul style="list-style-type: none"> • Asiakassuhteen laadun merkitys • Työorientaatioksi yhteisösosiaalityö • Väärintulkintojen purkaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Altistavien tekijöiden tunnistaminen ja ennaltaehkäisevien toimintamallien kehittäminen • Asuminen ensin – periaate • Asiakaslähtöinen tavoitteenmuodostus

Toisin toimimisen paikat

Asunnottomuudelle altistavien tekijöiden tehokas tunnistaminen ja altistavien tekijöiden mukaan kohdennettujen ennaltaehkäisevien toimintamallien kehittäminen mahdollistavat varhaisen tilanteeseen puuttumisen. Viimesijaisen toimeentulon turvaavien lakien ahdas tulkinta ja institutionaalinen lannistamisen kulttuuri olivat aiheuttaneet asunnottomille inhimillisestä näkökulmasta tarkasteltuna kohtuutonta taloudellista ahdinkoa. Yhdenmukaiseen ja tasapuoliseen kohteluun pyrkivän byrokratiatyön voi perustellusti väittää kadottaneen merkityksensä, jos se unohtaa inhimillisen lähtökohtansa, asiakkaan.

Se millaisia tulkintoja asiakkaan virallisissa suhteissa tehdään, rakentaa asiakkaan identiteettiä ja luo hänen toimintansa edellytyksiä. Negatiivisten tulkintojen purkaminen lisää yhteisen työskentelyn mahdollisuuksia. Keskeisiä uudelleen neuvottelun paikkoja ovat (väärin) tulkinnat asuntola-asiakkaiden moniongelmaisuudesta, riippuvuudesta ja työhaluttomuudesta. Tulkinnan kohteena oleviin ilmiöihin on löydettävissä vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Sosiaalityössä asiakassuhteen syntyminen edellyttää ongelmien määrittelyä. Kategorisointi muuttuu kuitenkin ongelmalliseksi, jos asiakkuus aletaan mieltää muuttumattomana tilana ja ongelmanmäärittelyt mahdottomina purkaa. Ongelmanmäärittelyn tulisi jatkua koko asiakkuuden ajan. Haastateltavat kokivat vaikuttamismahdollisuutensa palvelujärjestelmän käyttäjinä vähäisiksi.

Leena Lehtonen & Jyri Salonen. Asunnottomuuden monet kasvot. Suomen ympäristö 3/2008. Ympäristöministeriö. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38367/SY_3_2008.pdf

Asunnottomuuden monet kasvot –raportti on ansiokas puheenvuoro suomalaisen asunnottomuuspolitiikan heikkouksien arvioinnissa. Tutkijoiden mukaan voidaan perustellusti sanoa, että suomalainen asunnottomuuden ehkäisy ja vähentäminen noudattelevat pitkälti reaktiivista toimintamallia, jossa reagoidaan vasta kun vahinko on jo tapahtunut. Tavoitteena pitäisi olla koko palvelujärjestelmän toimintalogiikan muokkaaminen reaktiivisesta proaktiiviseksi.

Tutkimuksessa käytetään esimerkkinä brittiläiseen järjestelmään sisältyviä interventiotasoja: *varhainen puuttuminen*, jossa korostuu asunnottomuusriskin uhkaamien henkilöiden tunnistaminen, *ennen kriisiä tapahtuva puuttuminen*, jossa pyritään ehkäisemään tilanteen huonontuminen silloin, kun ongelmia tai niistä kertovia merkkejä on havaittavissa, sekä *uusiutuvan asunnottomuuden ehkäiseminen* niissä tilanteissa, joissa pelkästään uuden asunnon järjestäminen ei ole riittävä interventio

Asumisen taidot -hankkeen taustalla on muuttunut kuva asunnottomuudesta ja sen syistä. Viime vuosina on todettu, ettei asunnottomuuden varsinainen pullonkaula ole enää asuntojen riittämättömyydessä. Käytännön kokemukset ovat osoittaneet, että asuntojen tuottamisen rinnalla tulisi kiinnittää huomiota myös henkilön asumisen taitoihin. Pahimmassa tapauksessa investointi asunnon hankkimiseksi on mennyt hukkaan, jos taidot ja valmiudet eivät riitä asunnon hallintaan ja asumisesta yksin suoriutumiseen. Asumisen hallinta ja asunnon säilyttäminen ovat elämän kokonaisuuden kannalta keskeistä ja ongelmat tällä alueella johtavat suurella todennäköisyydellä myös muihin vaikeuksiin. Asumiseen liittyvät ongelmat kärjistyvät helposti tietyillä erityisryhmillä ja syrjäytymisvaarassa olevilla henkilöillä.

Yleisessä suomalaisessa asiasanastossa (YSA) termi ”asunnottomuus” liitetään kategoriaan ”sosiaaliset ongelmat”, ja sen rinnakkaistermeinä mainitaan mm. asuntopula, huono-osaisuus, irtolaiset, katulapset, kodittomat, kulkurit ja syrjäytyminen.

Sosiaaliin ongelmiin keskittyvän yhteiskuntatutkimuksen nousu nosti kuitenkin asunnottomuuden esiin uudella tavalla. Selkeimmin tämä sai ilmauksensa klassikon asemaan nousseissa Ilkka Taipaleen (1982) ja Lasse Murron (1978) väitöskirjoissa. Varhaisimmassa tutkimuksessa asunnottomuus hahmotettiin rakenteellisesti, jolloin se näyttäytyi nimenomaan yhteiskuntapoliittisena ja rakenteellisenä ongelmana. Jo Murron väitöskirjassa lähestymistapa on etnografinen, jossa asunnottomuutta lähestytään kulttuurisena ilmiönä pyrkien tavoittamaan asunnottomien omat merkitykset. Samaan tutkimustraditioon voidaan lukea mm. Kylmälän (1991) lisensiaatintutkimus.

Arja Jokisen ja Kirsi Juhilan tutkimuksessa ”Pohjimmaiset asuntomarkkinat” (1991) kysyttiin ”Miksi lukumääräisesti pienestä asunnottomuuden ja puutteellisen asumisen ongelmasta on Suomessa tullut ikuisuuskysymys? Miksi pieni joukko ihmisiä kiertää heikkotasaisen asumisen kehää asuntomarkkinoiden pohjalla?”

Kansainvälisessä tutkimuksessa asunnottomuutta on viime aikoina pyritty tarkastelemaan prosessina eikä yksilöä vaivaavana tilana (Tosi & Torri 2005; Christensen & Kohl-Nielsen 2005). Tämä merkitsee mm. biografisten menetelmien voimakasta hyödyntämistä asunnottomuuden tutkimuksessa (Torri & Tosi 2004). Samalla asuminen tai asunnon puuttuminen liitetään ihmisen elämän kokonaisuuteen.

Tutkimuksissa havaitaan usein, että tutkittavien joukossa on hyvin runsaasti päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiviä ihmisiä. Tämä voi osin johtua perspektiivin valinnasta tai metodisista valinnoista, mutta yhtä kaikki seurauksena on tulkinnallisia ongelmia. On hyvin tavallista, että tietyn ryhmän ominaisuudet ja ongelmien syyt sekoittuvat, ja päihdeongelman tai mielenterveysongelman esiintymistä pidetään asunnottomuuden syynä. Tästä ei kuitenkaan ole tutkimuksellista näyttöä, eikä yhteys ole aivan noin suoraviivainen vaan kyse on monimutkaisista syy ja seuraussuhteista. Yleisesti ottaen näyttää siltä, että mikäli tutkimuksessa etsitään rakenteellisia syitä, niitä myös löytyy – samoin kuin yksilöllisiä syitä, jos tutkimus taas on niiden suuntaan painottunut. (Swärd 2000.)

Asunnottomuus on syy ja seuraus.

Erityisryhmien asunnottomuus ja asunnottomuusriskit

Erityisryhmien sijasta olisi ehkä parempi puhua riskiryhmistä, joilla siis on muita suurempi riski joutua kohtaamaan asunnottomuus jossain elämänsä vaiheessa. Asunnottomuuden keskeisiksi riskeiksi on todettu toisaalta yhteiskunnan tasolla sosiaaliset tekijät, jotka voivat syrjäyttää osan ihmisistä asuntomarkkinoilta. Toisaalta riskitekijöitä ovat perheet ja verkostot tai pikemminkin niiden puuttuminen, ja kolmantena riskifaktorina taas on henkilökohtainen haavoittuvuus, joka altistaa syrjäytymisuhalle. (Avramov 2000.)

Yhteiskunnan asuntomarkkinoilta syrjäyttäviä sosiaalisia rakenteita ovat esimerkiksi • kohtuuhintaisten asuntojen puute • yhteiskunnallisen tuen ja sosiaalisten ongelmien ehkäisyn puute • puute riittävästä asianmukaisesta tuesta ja hoidosta ihmisille, joilla on esim. mielenterveyshäiriöitä tai päihde-ongelmia • juridinen ja sosiaalinen eristäminen, joka kohdistuu tiettyihin yksilöihin tai ryhmiin (emt.).

Nämä syrjäyttävät tekijät voivat operationalisoitua yksilötasolla esim. siten, että

- kohtuuhintaisten asuntojen puute aiheuttaa tiukkaa kilpailua vuokra-asuntomarkkinoilla. Niillä, joilla on sosiaalisia, fyysisiä tai psyykkisiä rajoitteita, on myös heikko kilpailukyky näillä markkinoilla ja siten heitä uhkaa syrjäytyminen normaaleilta vuokra-asuntomarkkinoilta.
- puuttuva yhteiskunnallinen tuki sellaisille ihmisille, joiden tulot eivät riitä asumiseen ihmisarvoisella tavalla pakottaa osan ihmisistä asumaan laatunormit alittavissa asunnoissa tai huonomaineisimmissa lähiöissä, ikään kuin omissa reservaateissaan.
- yhteiskuntaan integroitujen (community based) hoitomuotojen puute niille, jotka kärsivät mielen-terveys- tai päihdeongelmista, on yksi keskeisistä riskitekijöistä. Ihmiset, jotka eivät tarvitse laitoshoidoa, mutta kuitenkin tukea ja hoitoa asuakseen itsenäisesti, ovat suuressa vaarassa joutua asunnottomiksi, ellei tarvittavaa tukea järjesty.
- lainsäädäntö, joka rajoittaa liikkuvuutta tai mahdollisuutta asuntoon tiettyjen ryhmien osalta (esim. etniset vähemmistöt, ei-kansalaiset, maahanmuuttajat, ex-rikoksentehtäjät) voi olla keskeinen syrjäyttävä tekijä. Vaikka lainsäädäntö ei suoranaisesti liittyisikään asiaan, tutkimukset osoittavat, että ihmisiä, joilla ei ole esittää pitkää työhistoriaa, jotka kuuluvat tiettyyn etniseen ryhmään tai joilla on jokin näkyvä fyysinen tai psyykkinen rajoite, usein syrjitään yksityisillä vuokra-asuntomarkkinoilla. (emt.)

Ns. välitason tekijöiden, perheiden ja verkostojen osalta ja niiden merkityksestä asunnottomuuteen ei tutkimusten perusteella tiedetä oikeastaan mitään. Ranskalaisessa tutkimuksessa kuitenkin tutkitut asunnottomat identifioivat perhesuhteisiin liittyvät ongelmat suurimmaksi ongelmaksi elämänsä aikana, työttömyyden ollessa vasta toisella sijalla. Kuusikymmentä prosenttia niistä, jotka olivat olleet asunnottomina alle kolme kuukautta, ei voinut luottaa perheensä tukeen. Luottamus perheeseen väheni sitä mukaa kun asunnottomuuskausi piteni. Emotionaalinen deprivatio, joka oli pysyvää monien elämässä ennen varsinaista asunnottomaksi joutumista, vahvistuu asunnottomien sosiaalisen pois-sulkemisen myötä. Neljäkymmentä prosenttia niistä, jotka olivat kokonaan vailla asuntoa, kertoi tutkimuksessa, että heidän tärkein päivittäinen tavoitteensa on löytää joku, jonka kanssa voi puhua. (Avramov 1997.)

Asunnottomuuteen liittyvät keskeiset henkilökohtaiset riskitekijät on tunnistettu seuraaviksi:

- elämänhistoriassa erilaisissa instituutioissa eläminen (lastenkoti, nuorisokotien ja sijaisperheiden ketju, psykiatriset sairaalat, vankilat jne.)
- ongelmat perheessä
- koulun keskeyttäminen
- päihdeongelmat
- psyykkiset sairaudet tai persoonallisuuden häiriöt.

Tanskassa keskeisiksi riskiryhmiksi asunnottomuuden suhteen on tunnistettu neljä ryhmää. Pieni ryhmä ihmisiä on joutunut kokonaan asunnottomaksi erilaisten sosiaalisten takaiskujen vuoksi, esimerkiksi avioeron tai velkaantumisen takia. Toinen ryhmä ovat psykiatriset potilaat, jotka eivät kykene asumaan omillaan, vaikka heillä olisi asuntokin. Pahoinpideltyjä naisia uhkaa myös asunnottomuus, varsinkin kun turvakodit on tarkoitettu vain lyhytaikaiseen asumiseen. Viimeisenä ryhmänä ovat tässäkin alkoholistit ja huumeongelmista kärsivät. (Avramov 1997.)

Riskialttiiksi on siis luettava sellaiset ihmiset, joille on kasautunut useita epäedullisia tekijöitä – matala koulutustaso, työttömyys, eristäytyneisyys ja sosiaalinen poissulkeminen. Edelleen korkeaa asunnottomuuden riskiä kantavat ne ihmiset, joilla on fyysisiä tai psyykkisiä toimintakyvyn rajoitteita yhdistyneenä päihteiden käyttöön ja käytös- tai mielenterveyden häiriöihin. Tapa, millä nämä riskit sitten aktualisoituvat, riippuu pitkälti siitä, millainen on yhteiskunnan panos ja millainen hyvinvointimalli kussakin maassa on käytössä ja toisaalta siitä, miten perhe ja lähiyhteisöt tarjoavat tukea ja apua. (Avramov 2000.)

Euroopan tasolla sellaisia ryhmiä, joilla on suurin riski joutua asunnottomaksi mutta vähiten tukea, ovat päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivät ja maahanmuuttajat (mt.). Myös laajassa suomalaisiin sosiaalityöntekijöihin kohdistuneessa kyselytutkimuksessa vastaajat katsoivat laiminlyödyimmiksi asiakasryhmiksi päihde- ja/tai mielenterveysongelmista kärsivät (Karvinen-Niinikoski ym. 2005).

Brittiläisessä tutkimuksessa on todettu nuorten asunnottomuusriskiä kasvattavan huomattavasti, jos mm. he eivät ole tulleet toimeen äitinsä kanssa (riskisuhde 13:1), ovat muuttaneet vähintään kahdesti (11:1), äiti on ollut alle 25-vuotias lapsen saadessaan (6:1), jos he eivät ole eläneet yhden tai kahden biologisen vanhempansa luona 12-vuotiaana (5:1), ovat joutuneet fyysisen kurituksen uhreiksi kasvuperheessään (4:1), ovat jakaneet huoneen 12 vuoden iässä (3:1), ovat asuneet vuokra-asunnossa 12 vuoden iässä (3:1), perheessä ei ole ollut autoa (3:1) tai heidät on erotettu koulusta (2:1). Kuten tutkimuksestakin ilmenee, monet näistä tekijöistä ovat yhteydessä keskenään (esim. sijaisvanhempien luona asuminen ja koulusta erottaminen). (Smith & Ravenhill 2004.)

Auton puuttuminen ei varmaan ennusta kenenkään asunnottomuutta, mutta kasvuperheen niukat aineelliset olot, intiimien perhesuhteiden löyhyys tai perheen dysfunktiot (ruumiillinen kuritus, huonot tai etäiset välit etenkin äitiin) ja ehkä jonkinlainen juurettomuus (muuttaminen, sijaisperheessä eläminen) löytynevät suomalaistenkin lastensuojelunuorten taustatiedoista. Tämänkaltaisen tutkimus olisi Suomenkin oloissa erittäin tarpeellinen.

Nuorten asunnottomuus näyttää olevan epäonnistuneiden siirtymävaiheiden tulosta, erityisesti siirtymässä toisen asteen koulutukseen ja työmarkkinoille. Tätä edeltävät tyypillisesti perhesuhteiden katkeaminen ja koulusta putoaminen. Se, ettei nuori tule vanhempiensa kanssa toimeen, on ehdottomasti suurin syy liian varhaiseen kotoa lähtemiseen. Kodin jättäminen tai sieltä pois potkituksi tuleminen näyttää ehkä tapahtuvan yhtäkkisesti, mutta tosiasiaa sitä edeltää tutkimusten mukaan ainakin kymmenen vuoden mittainen epäsuotuisa kehitys.

Arkipäivää sävyttävät masennus ja katkeruus, kokemus siitä, että on yksinäinen ja viranomaisetkin suhtautuvat välinpitämättömästi. Keskusteluavun tarve olisi suuri, mutta sitä ei oikein mistään ole saatavissa. Tämä viranomaisten välinpitämättömyys on yksi tässä kategoriassa aineistosta voimakkaasti esiin nouseva teema. Erityisesti sosiaalitoimistoon ollaan hyvin tyytymättömiä: työntekijälle on lähes mahdotonta saada edes aikaa, saati että saisi tarvitsemaansa apua. Muutamilla on taustallaan myös huostaanottoja ja lastenkodissa vietetty nuoruus, eikä yksikään näistä haastatelluista nähnyt, että sillä olisi ollut mitään positiivista vaikutusta elämään, päinvastoin. Kuvaavaa on myös se, että eräs tähän ”aikuisten ja yksinäisten alkoholistien” ryhmään lukeutuvista haastatelluista kertoi asuneensa kahdeksan vuotta kavereiden nurkissa saatuaan hädän kaupungin vuokra-asunnosta vuokrarästien takia. Rästien takia ei tietenkään saanut uutta asuntoa. Summa oli kuitenkin vain 800 euroa, ja vaikka asiakas varmaan olisi itsekin voinut aktiivisemmin ajaa asiaansa, jättää viranomaisten toiminta tässä hieman ihmetyksen aiheita.

Alkoholiongelmista kärsivien haastateltujen joukossa korostui se, mitä lomakkeiden perusteella aikaisemmin todettiin: koulut ovat jääneet käymättä, ja jos jossain vaiheessa töitä on riittänytkin, siitä on jo aikaa. Kun ikää alkaa kertyä enemmän ja runsaan alkoholinkäytön vaikutukset näkyä, ei enää olisi oikein työkykyäkään mutta toisaalta ikää ja sairauksia ei ole riittävästi, jotta pääsisi eläkkeelle.

Käytön aloittamisesta ja sen syistä näissä haastatteluissa ei paljoa puhuttu: oletettavasti ne asiat on hoidon aikana käyty jo niin moneen kertaan läpi, että niistä ei ollut kovin paljoa kiinnostusta puhua. Toisaalta haastateltavat korostivat suuntaavansa eteenpäin eivätkä enää katsele menneisyyttään ja sitä, mitä siellä on tapahtunut. Ne harvat, jotka erittelivät päihteidenkäyttönsä syitä, pitivät sellaisena ujoutta ja arkuutta, johon päihteet toivat helpotusta. Samoin se toi helpotusta myös esim. koulukiussattuna olemisen tuomaan huonoon oloon. Osa kertoi vain ajautuneensa käyttäjäksi kaveripiirin mukana, ilman sen suurempaa dramatiikkaa.

Mielenterveysongelmista kärsivien ryhmässä tilanne oli taas jossain määrin erilainen, ainakin siinä mielessä, että kaikilla haastatelluilla oli perustoimeentulo eläkkeen tai kuntoutustuen muodossa olemassa. Monella asioita hoiti edunvalvoja. Sairastuminen on useimmilla tapahtunut jo nuorena, joten työhistoriaa ei välttämättä ole ollenkaan, eikä kokemusta itsenäisestä asumisesta.

Mikäli lähtö vanhempien luota on tapahtunut ovet paukkuen, saattaa olla, että kotiin ei ole enää palaamista vaan mieluummin majoillaan kaverien nurkissa – tai sitten ylpeys ei anna mahdollisuutta palata vanhempien jääkaapille. Tyypillistä on kuitenkin se, että koulunkäynti on tässäkin ryhmässä jäänyt vähäiseksi ja tarjolla on vain siivoustöitä tai huonosti palkattuja ravintolahommia, joista saadulla palkalla ei kykene elämään.

Asunnottomuuden epidemiologiaa

Tutkimuksen alkuvaiheessa asiakkaista hankittua informaatiota ajateltiin tarkasteltavan asunnottomuuspolkujen muodossa. Tavoitteena oli konstruoida asiakkaiden elämänsäkulun perusteella reittejä, joiden kautta he ovat ajautuneet asunnottomiksi. Aiemmin asunnottomuustutkimuksessa suosittu urakäsite on osoittautunut toimimattomaksi: ura viittaa jo sinällään urautumiseen, juuttumiseen tietyille reitille josta on vaikea päästä pois. Tämä toki tietyssä mielessä sopii asunnottomuuteenkin, mutta urakäsitteen sisältämä staattisuus ja eräänlainen predestinoituminen vahvistavat ajattelua asunnottomista yhtenäisenä ryhmänä, joka omaa valtaväestöstä pysyvästi poikkeavia erityispiirteitä.

”Polku” on jossain määrin dynaamisempi käsite, joskin sekin sisältää ajatuksen valmiiksi viitoitetusta reitistä, jolta on tietenkin mahdollisuus vaihtaa reittiä eri polkujen risteyskohdassa. Nämä risteyskohdat ovat kriittisiä kohtia ihmisen elämänsäkulussa ja asumishistoriassa, tilanteita joissa on mahdollisuus positiiviseen muutokseen. Australialaisessa tutkimuksessa (Pinkey & Ewing) erotetaan polkumallin sisällä kolme erilaista tapaa analysoida noita polkuja. Ensimmäisessä kiinnitetään huomiota asunnottomaksi joutumisen prosessiin ja niihin tekijöihin, jotka aiheuttavat asunnottomuuteen juuttumisen. Toisessa painotetaan siirtymävaiheita asunnottomuuteen ja siitä pois, ja kolmannessa taas kiinnitetään huomiota asunnottomuuden kokemuksiin ja asunnottomuusjaksoihin ihmisen koko asumishistoriassa. Tässä tutkimuksessa on pyritty huomioimaan kaikki kolme näkökulmaa, joskin pääpaino on kahdessa ensin mainitussa tavassa tarkastella asunnottomuuspolkuja.

Asunnottomuus on nähtävä yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden situationaalisena ja kontekstuaalisena vuorovaikutuksena. Tilastoihin perustuva tarkastelu pelkistää asunnottomuuden lineaarisesti ilmiöksi, tilaksi jossa joko ollaan tai ei olla. Kuten todettu, tilastoinnin suurin puute on se, että ne eivät tuo esiin toistuvaa asunnottomuutta, edestakaista liikettä asumisen ja asunnottomuuden välillä. Kyse on riskeistä, joita ihmisten elämänsäkulussa ja tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa esiintyy, ja jotka saattavat johtaa asunnottomuuteen – tai sitten ei. Riskin käsite sopii myös tämän hankkeen ja raportin keskeiseen sanomaan, joka on asunnottomuuden ennaltaehkäisyn tarkeys.

Keitä ovat ne, jotka ovat saaneet asunnottomuuden tartunnan, ja millaisten riskitekijöiden kautta se välittyy?

Perheellisyys tuntuu jossain määrin toimivan puskurina huono-osaisuuden kasautumista vastaan, sillä hankkeen asiakkaista naimattomia oli reilut kaksi kolmasosaa (68,2 %) ja muista asiakkaista lähes saman verran (61,4 %). Parisuhteessa, avo- tai avioliitossa muista asiakkaista eli harvempi kuin joka kymmenes (9,6 %) ja hankkeen asiakkaista taas 13,6 %. Vajaalla puolella muista asiakkaista (41,7 %) oli lapsia, puolella näistä oli yhteishuoltajuus mutta yhdenkään lapset eivät asuneet vastaajan kanssa. Hankkeen asiakkaiden perhesuhteet ovat samansuuntaiset: noin puolella on lapsia (55 %), mutta noin puolella näistä (57,1 %) lapset myös asuivat vastaajan kanssa. Tämä johtuu vain siitä, että hankkeen asiakkaissa oli muutama pikkuvauvaperhe, joiden asumisen turvaamisesta oli syytä olla huolissaan. Myös koulutustaso on molemmissa asiakasryhmissä melko yhtenäinen.

Hankkeen asiakkaista lähes 60 % on suorittanut vain peruskoulun, kouluasteen 27 % ja opistoasteen tutkinnon reilut 13 %. Muista asiakkaista peruskoulututkinto on kahdella kolmasosalla (66 %), kouluasteen tutkinnon on suorittanut 13 %, opistoasteen 11 % ja korkeakoulututkinnon vain 2 %. Matala koulutustaso näyttäisikin olevan yksi merkittävä yhdistävä tekijä asumispalveluiden tarvitsijoiden taustassa. Työhistoria näyttäisi jakautuvan melko tasaisesti kaikkiin luokkiin. Hankkeen asiakkaista alle kahden vuoden työhistoria on vajaalla kolmanneksella, muilla asiakkailla (taas luultavasti ikärakenteesta johtuen) vajaalla kuudesosalla.

Viimeisestä työsuhteesta kuitenkin on aikaa: muista asiakkaista neljännes on ollut töissä viimeksi 1990-luvun puolella, muutama jopa 1980-luvullakin. Toisaalta, noin neljännes oli työssä täyttäessään lomakkeen. Hankkeen asiakkaiden jakauma on samansuuntainen, 27 % on viimeksi ollut töissä edellisellä vuosituhanella. Puolet sekä hankkeen asiakkaista että muista asiakkaista oli kuitenkin ollut töissä vuonna 2004 tai sen jälkeen. Työsuhteet ovat olleet hyvin lyhyitä, noin kaksi kolmasosaa sekä hankkeen asiakkaista että muista asiakkaista on viipynyt viimeisessä työpaikassaan alle vuoden.

Pääasiallisena toimeentulon lähteenä hankkeen asiakkailla oli useimmiten työttömyyspäiväraha (31,8 %) tai toimeentulotuki (27,3 %), muut tulolähteet koskivatkin vain yhtä asiakasta kukin. Muilla asiakkailla rahat tulivat yleensä työttömyyspäivärahasta (31,4 %), palkasta (15,7 %), työkyvyttömyyseläkkeestä (13,7 %) tai toimeentulotuesta (11,8 %). Tässäkin asiakaskunnan ikäjakauma vaikuttanee asiaan: nuorilla, ilman koulutusta olevilla asiakkailla ei ole oikeutta työttömyyskorvaukseen ja he joutuvat helpommin pelkän toimeentulotuen varaan.

Taloudellista niukkuutta kasvattaa myös velkaantuminen, joka on molemmissa asiakasryhmissä kovin yleistä. Hankkeen asiakkaista velkaa oli neljällä viidestä (81,8 %), muista asiakkaista taas melkein yhtä monella (75,5 %). Muilla asiakkailla velkojen määrä vaihteli välillä 200–100 000 euroa, keskimääräisen velkasumman ollessa 10 000 euron paikkeilla. Hankkeen asiakkaiden velat olivat vähän pienempiä, 350–10 000 euroa ja keskimäärin parin tuhannen euron luokkaa. Työttömyyskorvauksella tai toimeentulotuella elävälle tuossakin summassa on enemmän kuin tarpeeksi. Muista asiakkaista noin puolella ei ollut vuokravelkaa ollenkaan, muilla sen määrä vaihteli 150 euron ja 6 000 euron välillä. Yleisimmin vuokravelkaa oli kertynyt 1 000–2 000 euroa. Hankkeen asiakkailla nämäkin velat olivat pienempiä, 220–4 000 euroa ja keskimäärin 400–1 000 euroa. Puolella hankkeen asiakkaista ei vuokravelkaa ollut ollenkaan.

Hankkeen asiakkaista kaikki asuivat vuokra-asunnossa, mikä ei ole yllättävää, koska hanke suunnattiin nimenomaan niille asiakkaille, joilla on jo asunto. Muista asiakkaista vuokra-asunnossa asui vain joka viides, tukiasunnossa kutakuinkin saman verran. Koska lomaketta käytettiin tukiasuntohaastattelujen yhteydessä, vastauksia kertyi kaikkiin asumisvaihtoehtokategorioihin. Eniten asuttiin vuokra- ja tukiasuntojen lisäksi kavereiden luona. Asumisella nykyisessä asunnossa oli aika lyhyt historia, molemmissa ryhmissä asumista oli kestänyt alle kaksi vuotta, yleisimmin alle vuoden. Itsenäisen asu-

misen historiaa mitattiin sillä, miten kauan on asunut poissa vanhempiensa luota. Hankkeen asiakkaistakin nuoremasta ikäjakaumasta huolimatta melkein puolet oli muuttanut pois jo yli kymmenen vuotta sitten, samoin kuin muistakin asiakkaista.

Hankkeen asiakkaista 13,6 % asui vanhempiensa luona vielä alle vuosi sitten, muista asiakkaista taas 5,7 %. Hankkeen asiakkailla oli ollut vähemmän eri asuntoja itsenäistymisensä jälkeen, melkein neljäsosa asui edelleen ensimmäisessä omassa asunnossaan, ja kahdella kolmasosalla nykyinen asunto oli enintään kolmas. Muilla asiakkailla asuntoja oli ollut muutama enemmän: kaksi kolmasosaa muista asiakkaista oli vastaamishetkellä asunut viidessä asunnossa. Yllättävän vähän eri asuinpaikkoja oli kuitenkin ollut, vaikka molemmista ryhmistä löytyi sellaisiakin asiakkaita, jotka olivat muuttaneet tiheästi.

Tämä voi kertoa joko siitä, että asuminen on ollut suhteellisen vakaata ja muuttaa on tarvinnut vain harvoin, mutta myös siitä, että muuttojen väliin on jäänyt aikaa, jolloin on oltu kokonaan ilman asuntoa. Ainakaan asuminen ei ole sujunut täysin ongelmitta: kahdella kolmasosalla (64,2 %) muista asiakkaista ja melkein yhtä monella hankkeen asiakkaista (61,9 %) asumiseen oli liittynyt jonkinlaisia ongelmia. Hankkeen asiakkaista puolet oli saanut jossain vaiheessa hädän, muistakin asiakkaista melkein puolet. Yksi tekijä tosin erottaa näitä kahta ryhmää: kun hankkeen asiakkailla häätöjä oli takanaan vain yksi, muilla asiakkailla niitä saattoi olla kolme tai neljäkin. Muille asiakkailla myös varoitusta oli ehtinyt kertyä enemmän kuin hankkeen asiakkaille.

Rikkinäisestä asumishistoriasta kertovat myös jaksot tukiasunnoissa tai erilaisissa hoitolaitoksissa. Muista asiakkaista tukiasunnoissa tai kuntoutuskodeissa asumista oli kertynyt noin puolelle vastaajista (43,4 %), melkein puolet (39,6 %) oli jossain vaiheessa ollut päihdehuollon laitoshoidossa ja sama määrä myös psykiatrisessa laitoshoidossa.

Hankkeen asiakkaista vain vajaat kymmenen prosenttia oli asunut tukiasunnoissa tai kuntoutuskodeissa, päihdelaitoksissa kutakuinkin saman verran. Psykiatrisessa laitoshoidossa taas hankkeen asiakkaista oli ollut huomattavasti useampi, melkein kolmasosa (31,8 %). Joko päihde- tai psykiatrisessa laitoshoidossa oli hankkeen asiakkaista ollut reilu kolmasosa (36,4 %), muista asiakkaista vähän yli puolet (50,9 %). Vertaistukiryhmiin osallistui tai oli osallistunut hankkeen asiakkaista vajaa viidesosa, muista asiakkaista taas noin kolmannes. Vaikuttaisi siis siltä, että hankkeen asiakkailla on jossain määrin vähemmän hoitohistoriaa kuin muilla asiakkailla. Ikäjakauma saattaa vaikuttaa tähänkin, hoitoihin yleensä hakeudutaan vasta vähän myöhemmällä iällä lukuun ottamatta juuri tuota psykiatrista hoitoa. Toisaalta nuorten päihdeongelmiakin hoidetaan jossain määrin myös psykiatrian puolella.

Ehkä myös ikäjakaumasta johtuen hieman vanhempaan muiden asiakkaiden ryhmään oli kasautunut enemmän rikollisuutta. Muista asiakkaista neljäsosa on jossain vaiheessa ollut pidätettynä, hankkeen asiakkaista vain viidesosa. Muilla asiakkailla oli myös enemmän ehdollisia tuomioita (26,5 %) ja ehdottomia tuomioita (17,3 %) kuin hankkeen asiakkailla (13,6 % ja 9,1 %). Muista asiakkaista puolet käytti päihteitä, hankkeen asiakkaista melkein kolme neljästä (72,7 %). Tämä ei valitettavasti kerro siitä, monellako on aikaisemmin ollut ongelmia päihteiden kanssa ja jotka sen takia pidättäytyvät kokonaan päihteiden käytöstä.

Asumisen taidot mittarissa

Koska tutkimuksen yhdeksi tehtäväksi oli asetettu hyvän asumisen mittariston kehittäminen, sellainen kehitettiin osaksi kartoituslomaketta. Kysymyspatteria pilotoitiin ja sen reliabiliteettia testattiin tilastollisesti Cronbachin alfan avulla. Tulosten perusteella mittaria hieman muutettiin ja lyhennettiin.

Korjattuun kysymyspatteriin jäi 20 kysymystä tai väittämää, jotka jakautuivat neljään teemaan:

A. Asioiden hoito: 1. pystyn hoitamaan tarvittavat asiat eri viranomaisten kanssa itsenäisesti 2. maksan laskuni viimeistään eräpäivänä 3. ellen pysty maksamaan laskujani ajallaan, otan yhteyttä velkojiini ja sovin maksuaikataulusta 4. suunnittelen etukäteen, miten saan rahat riittämään 5. olen jatkuvasti velkaa tuttavilleni tms.

B. Kodin hoito: 6. teen ostoslistan kauppaan lähtiessäni 7. yritän hyödyntää kaupoissa olevia tarjouksia 8. siivoan asuntoni vähintään kerran viikossa 9. osaan laittaa ruokaa 10 pesen pyykkiä säännöllisesti.

C. Ajankäyttö: 11. tiedän, mitä haluan saada aikaan elämässäni 12. minulla on harrastus, josta nautin 13. viihdyn työssäni/opintojeni parissa ja koen saavani jotain aikaan 14. minulla on tulevaisuuden suunnitelmia, jotka koen mahdollisiksi toteuttaa 15. viihdyn hyvin asunnossani ja vietän mielelläni aikaa kotona

D. Elämänhallinta: 16. lähelläni on ihmisiä, joilta pyydän ja saan apua tarvitessani 17. fyysinen kuntoni on mielestäni riittävän hyvä 18. elämäni tuntuu mielekkäältä 19. minulla on ainakin muutama hyvä ystävä, joihin pidän säännöllisesti yhteyttä 20. murehdin jatkuvasti samoja asioita, joihin ei tunnu löytyvän ratkaisua.

Patteriston tavoitteena on mitata ja selvittää asumisen taitoja ja kartoittaa niissä mahdollisesti esiintyviä puutteita tuen tarpeen selvittämiseksi. Patteri on suunniteltu siten, että sitä voidaan käyttää sekä alkukartoituksessa että myöhemmin seurannassa, täyttämällä sama kysymyspatteri uudelleen ja vertaamalla vastauksia aikaisempaan. Edelleen se voi toimia myös interventiovälineenä, jos työntekijä ja asiakas täyttävät sen yhdessä ja keskustelevat mikäli tulkinnat tilanteesta ovat erilaisia. Tietoon ei ole tullut, että sitä olisi vielä käytännössä kokeiltu kummassakaan tarkoituksessa.

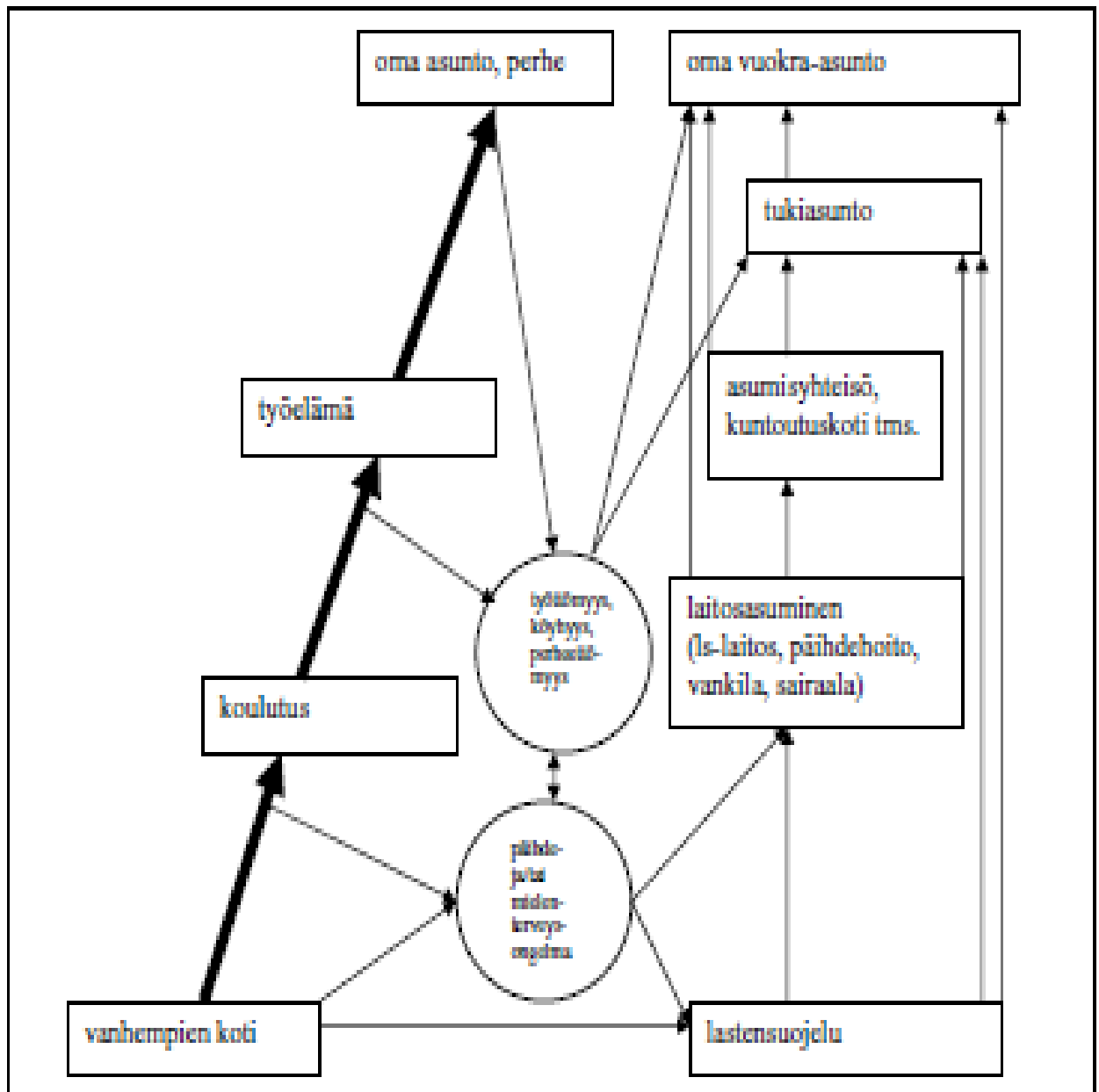
Lomakkeessa on viisi vastausvaihtoehtoa 5 erinomaisesti/aina 4 hyvin/useimmiten 3 kohtalaisesti/joskus 2 huonosti/silloin tällöin 1 ei ollenkaan/ei koskaan.

Reitit asunnottomuuteen ja siitä pois

Polkuja asunnottomuuteen

Seuraavan sivun kuviossa on pyritty asunnottomuuden kehittymisen kannalta kriittisten kohtien mahdollisimman selkeään graafiseen esitykseen. On huomattava, että kyse ei ole ajallisesta vaan pikemminkin analyttisestä jatkumosta.

Esitetty polku on konstruoitu asiakkaista ja asiakkailta kerätyn empiirisen aineiston perusteella, mutta siihen ovat vaikuttaneet myös keskustelut hankkeen työntekijöiden kanssa ja Espoon Diakoniasäätiön työntekijöiden kanssa tehdyt haastattelut. Alkuperäisen suunnitelman mukaan asumisyksiköiden (Siipi, Kivitasku ja Lokki) sekä tukiasuntotyöryhmän työntekijöiden kanssa tehtiin yksikkökohtaiset ryhmähaastattelut keväällä 2007.

Kuvio 6. Asunnottomuusreitit

Kuviossa vahvemmallalla nuolella on merkitty "normaali" polku, joka johtaa vanhempien kodissa asuvan ensin koulutukseen, sitten työelämään ja jossain vaiheessa omaan asuntoon ja perheen perustamiseen. Tällainen polku alkaa nykyisellään olla pelkkä abstraktio: nykyisessä yhteiskunnassamme yksilöltä vaaditaan jatkuvaa kouluttautumista ja ehkä useamman ammatin hankintaa elämänuran aikana. Pula opiskelija-asunnoista voi pakottaa nuoret asumaan kotona pitkään täysi-ikäistymisen jälkeen, eikä hyväkään koulutus enää automaattisesti yksin takaa työpaikkaa. Perheitä perustetaan jo opiskelujen kuluessa, toisaalta yksinelävien määrä on ollut kasvussa, samoin kuin avioerojenkin määrä. Tämän ideaalielämänculun ainoana tehtävänä tässä esityksessä onkin tuoda esiin ne kohdat, jotka edellä esitetyn empiirisen aineiston perusteella ovat erityisen huomion arvoisia. Polkumallin näkökulmasta asunnottomuus voidaan käsitteellistää epäonnistumisiksi eri siirtymävaiheissa.

Ongelmat, jotka myöhemmin saattavat johtaa ihmisen ajautumiseen asunnottomaksi, alkavat useimmiten jo vanhempien kanssa asuttaessa. Kaikkein selkeimmin tämä näkyy niissä tilanteissa, joissa lastensuojelun on pakko puuttua asioihin ja sen seurauksena lapsi tai nuori sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Lastensuojelun äärimmäisen ilmentymän, huostaanottojen, keskeisimmät taustatekijät ovat vanhempien päihde- tai mielenterveysongelmat. Lapsella tai nuorella saattaa itselläänkin olla ongelmia päihteiden kanssa, joka johtaa päihdehuollon palvelujen käyttöön, tai mielenterveysongelmia jotka johtavat sairaalahoitoon.

Lasten ja nuorten psyykkinen pahoinvointi on laman jälkeisinä vuosina ollut selkeässä kasvusuunnassa. Kolmas mahdollinen instituutio tällä polulla on lastensuojelulaitos. Kuviossa ei ole erikseen esitetty sijaisperheessä kasvamista, koska oletuksena on, että silloin asuminen jatkuu ”normaalissa” perheessä ja tuolla idealisoidulla polulla. Mutta, olipa kyseessä mikä vaihtoehto tahansa, lastensuojelulaissa säädetyn jälkihuoltovelvoitteen takia polku etenee useimmiten lastensuojelun tukiasuntoon, jossain tapauksissa ehkä suoraan omaankin vuokra-asuntoon. Olipa reitti sitten mikä hyvänsä, tavallisesti ensimmäinen kriittinen siirtymä aineiston perusteella on siirtyminen toisen asteen koulutukseen. Nyky-yhteiskunnassa tämä ajoittuu suurimman osan kohdalla ennen vanhempien kodista muuttamista. Tämä siirtymä oli myös aineiston perusteella selkeästi tutkittavia yhdistävä tekijä: koulutus on valtaosalla jäänyt puutteelliseksi. Jonkinlaista (yleensä) ammatillista koulutusta on ehkä aloitettu, mutta se on melkein säännönmukaisesti jäänyt kesken.

Koulutuksen puuttuessa taas työllistyminen, joka yleensä mahdollistaa itsenäisen elämän aloittamisen, on melko mahdotonta. Tässä taas näkyi ero nuorempien ja vanhempien tutkittavien välillä: niillä, joilla koulu jäi kesken tai käymättä joskus parikolmekymmentä vuotta sitten, oli vielä mahdollisuus saada töitä rakennuksilla, ehkä jopa oppia ammattimieheksi käytännön kautta. Tänä päivänä se on mahdotonta tai ainakin erittäin poikkeuksellista: ilman ammatillista koulutusta pääsee korkeintaan siivoamaan tai pikaruokapaikan tiskille, ja nämäkin huonosti palkatut työt ovat osa-aikaisten opiskelijoiden kansoittamia. Vaihtoehdot ovat siis vähissä.

Koulutuksen puuttuessa aineiston nuorten naisten tie pois lapsuuskodistaan vei yleensä avoliiton kautta: poikaystävän kanssa muutettiin yhteen, mutta liitot eivät kauaa kestäneet. Päättymisen syynä saattoi olla avomiehen väkivaltaisuus, usein vuokrat jäivät maksamatta ja seurauksena oli häättö. Jos kotoa oli lähdetty ovet paukkuen, takaisin ei enää ollut mahdollista palata, tai sitten ylpeys ei antanut mahdollisuutta mennä isän ja äidin ovea kolkuttelemaan. Joillain oli sentään kavereita, joiden nurkissa pystyi majoittumaan. Toisille saattoi löytyä oma vuokra-asuntokin, mutta itsenäisen elämän taitojen puuttuessa rahat kuluivat muualle kuin vuokranmaksuun. Nuorten miesten vaihtoehdoksi näytti tulevan ainoastaan jääminen vanhempien luokse asumaan, eräänlaiseen välitilaan, jossa pikkuhiljaa pasivoidutaan.

Lähtö kotoa ei varsinaisesti tapahtunut sen takia, että vanhemmat olisivat kyllästyneet elatusvelvollisuuteensa. Pikemminkin lähtö tuli yllätyksenä, sen takia että vanhemmilta (tai oikeastaan vanhemmalta) olivat jääneet vuokrat maksamatta, ja sen seurauksena molemmat hädettiin. Koulutuksen puuttuminen ja siitä seuraava työttömyys luonnollisesti saavat aikaan tukiriippuvuutta, nuorten kohdalla nimenomaan toimeentulotukiriippuvuutta, kun oikeus työmarkkinatukeen puuttuu. Pelkkien tukien varassa eläminen johtaa taloudelliseen niukkuuteen, suoranaiseen köyhyyteen, jota velkaantuminen vielä pahentaa.

Toisaalta, jatkuva puute rahasta myös ajaa velkaantumaan: erilaisten huippukorkoisten pikavippien ja -lainojen saanti on nykyään erittäin helppoa. Velkaantuminen olikin eräs tutkittavia yhdistävä tekijä. Etenkin nuorilta näytti puuttuvan talouden hallinnan kykyjä, mutta toki sellaista taloutta, joka perustuu krooniseen niukkuuteen, on myös aika vaikea hallita. Toinen yhdistävä tekijä aineistossa oli perheettömyys. Edellä on jo todettu, miten perhe toimii tehokkaana puskurina asunnottomuuttakin vastaan, mutta tässä tutkituilta ihmisiltä sellainen lähiturvaverkko puuttui.

Asunnottomat korostivat nimenomaan perheen merkitystä henkisen hyvinvoinnin kannalta. Yksin eläminen lisää myös taloudellisia paineita: pienet asunnot ovat suhteessa kalliimpia kuin isommat, niistä on kovempi kysyntä ja niitä on vähemmän tarjolla. Lisäksi eläminen ylipäättään tulee yksinäiselle ihmiselle ainakin jossain määrin kalliimmaksi kuin pariskunnalle. Köyhyys toki vaivasi myös aineiston vanhempia tutkittavia. Työmarkkinatuki tai työttömyyskorvaukseen ei asioita paljoa auta eteenpäin, kun ensisijaiset etuudet on mitoitettu niin pieniksi, että oikeus viimesijaiseen toimeentulotukeen syntyy joka tapauksessa. Lopputulos on täysin sama: elämistä minimitoimeentulon varassa, jota velkaantuminen sävyttää. Sen suhteen aineiston eri ikäryhmillä ei ollut eroja. Velkaantuminen on melkein päväistämätöntä, jos haluaa elää edes hieman ”kuten muutkin”, toisaalta se syö ennestään niukkaa taloutta vielä niukemmaksi. Velkaantuminen on syy ja seuraus. Tästä aiheutuu ongelmia etenkin silloin, kun asiakkailla on taipumus priorisoida kaikki mahdolliset laskut vuokranmaksun edelle. Tavaltaan tuonkin logiikan voi ymmärtää: vuokra on varmaan suurin yksittäinen menoerä, joten siitä kertyy eniten kuvitteellista ”säästöä”. Valitettavan lyhytnäköistä tuollainen toiminta vain on.

Niille vanhemmille tutkittaville, jotka ovat selvinneet pois vanhempiensa luota, työelämään ilman koulutustakin, omaan asuntoon ja perheen perustamiseen, väliin tulevana muuttujana näytti toimivan avioero. Kun vaimo ja lapset muuttavat pois, mies saattaa jäädä yksinään asumaan liian suureen ja kalliiseen asuntoon, jota ei sitten syystä tai toisesta saa vaihdettua pienempään. Eroihin liittyy yleensä myös alkoholi: ellei päihteiden liiallinen käyttö ole eron suoranaista syytä, ainakin eron jälkeen sillä on taipumus lisääntyä ja hankaloittaa asioita. Tästä kategoriasta syntyy kuva syrjäytyneen prototyyppistä: yksinäinen, alkoholisoitunut ja työtön mies. Päihdeongelmahan vie perheen lisäksi myös työpaikan, ellei ole tullut jo sitä ennen saneeratuksi pois nuorempien ja koulutetumpien tieltä. Kun ikää on kertynyt ja raskaita töitä tehty, fyysinen terveyskään ei ole enää ihan ennallaan, mikä tietenkin entisestään hankaloittaa pyrkimyksiä takaisin työelämään. Sairastuminen toimii yhtenä tehokkaana väliintulevana muuttujana, ja tässä kyse on nimenomaan psyykkisestä sairastamisesta. Se voi alkaa jo hyvinkin nuorena, varsinkin jos kyse on vähän vakavammista mielenterveyden häiriöistä. Vanhemmissa ikäryhmissä kyse oli lähinnä masennuksesta, johon usein yhdistyy päihdeongelma.

Sairastuminen saattaa siis pudottaa ihmisen ladulta missä vaiheessa hyvänsä, mutta sen seurauksena ovat sairaalajaksot, jotka taas katkaisevat asumisuran. Kaikille sairaalaan joutuminen ei merkitse asunnon menettämistä, mutta kun sairaus on vakava ja sopivien lääkkeiden löytyminen vie aikaa, saattavat reissut venyä pitkiksi tai toistua, jolloin asunnosta luopuminen on yleensä pakollista ja järkevääkin. Tosin, useammin taitaa käydä niin, että sairaus hankaloittaa asumista ja asioiden hoitoa jo ennen varsinaiseen hoitoon hakeutumista, jolloin vuokrat jäävät maksamatta tai syntyy sellaisia häiriöitä, jotka johtavat asunnon menettämiseen. Sairastumiseen voidaan lukea myös päihdesairauden puhkeaminen ja päihdeongelman synty, joka tässäkin aineistossa oli hyvin keskeisellä sijalla.

Päihdeongelmat alkavat vaivata yhä nuorempia, jolloin osa menee jo lastensuojelun kautta johonkin päihdehoitopaikkaan. Tässä aineistossa enemmän oli kuitenkin niitä, joiden päihdeongelmat alkoivat vaatia hoitoa vasta nuoruusiässä, vaikka käyttöä ja kokeiluja oli ollut hyvinkin varhaisessa iässä. Kyse on melkein poikkeuksetta huumeongelmasta, ja osa on käyttäessään asunut vanhempiensa luona, mutta osa on onnistunut hankkimaan ammatin ja oman asunnonkin. Melko poikkeuksellista oli se, että käyttöaikana olisi kyennyt suorittamaan ammatillisen koulutuksen loppuun, mutta sellaisiakin tutkittavia aineistossa oli. Joka tapauksessa jossain vaiheessa ongelma riistäytyy käsistä ja muodostuu ihmisen perustoiminnaksi, muiden asioiden jäädessä sitten hoitamatta.

Etenkin opiaattien käyttäjillä huumeiden käyttö on ”kokopäivätyötä”, ja kaikki aika ja tarmo kuluvat aineen hankkimiseen, käyttämiseen ja aineisiin tarvittavan rahan hankkimiseen. Kun vuokranmaksulla on taipumus jäädä pakottavampien tarpeiden jalkoihin, tuloksena on tietysti häätö. Huumeongelmista kärsivien elämäntapakin on yleensä senlaatuinen, että se kiinnittää naapurien huomion ja häätö voi yhtä lailla seurata häiriöiden tuottamisen takia. Amfetamiinin käyttäjillä asia on vähän erilainen: moni jaksaa nimenomaan käydä töissä ja koulussa amfetamiinin voimalla, mutta jossain vaiheessa sekin loppuu ja kulissit romahtavat. Hankala alkoholiongelma on luonteeltaan yhtä totaalinen

kuin opiaattiriippuvuuskin, mutta ainakin tässä aineistossa alkoholinkäyttö oli nimenomaan vanhemman sukupolven ongelma. Kun juominen on kokopäivätoimista, asuminen tulee toki silloinkin mahdolliseksi. Tällä vanhemmalla sukupolvella alkoholiongelma merkitsee myös työttömyyteen ja köyhyyteen juuttumista.

Tämän aineiston vapautuvat vangit olivat kaikki huumeiden käyttäjiä ja useimmiten myös myyjiä, tuomiot tulivat huumausainerikoksista ja näin ollen problematiikka oli pitkälti samanlaista kuin muillakin päihteiden käyttäjillä, tosin sillä erotuksella, että päihdeongelma ei välttämättä vienyt asuntoa alta. Huumekaupan ansiosta raha-asiat saattoivat olla mitä parhaassa järjestyksessä, ja asunto ehkä mieluummin rauhoitettiin aineiden käyttöön liittyviltä puuhilta. Kiinnijääminen ja tuomio merkitsivät kuitenkin asunnon menetystä, varsinkin kun tuomiot olivat useiden vuosien mittaisia. Psykiatrinen sairaala, vankila ja päihdehoitolaitos ovat kaikki instituutioita, jotka ainakin vähäksi aikaa ratkaisevat myös asumisongelman. Psykiatrisesta sairaalasta kotiutuvalle on tarjolla hoito- ja kuntoutuskotityypistä asumista, päihdelaitoksista tuleville taas yhteisöllistä kuntouttavaa asumista – ainakin jos kyse on huumeongelmasta. Pelkästään alkoholia päihteenään käyttävillä ei välttämättä näihin yhteisöihin ole asiaa, mutta alkoholiongelmaasta toipuvillekin tuki löytyy paikkoja joissa raittiuden ylläpitäminen voi tosin olla melko vaikeaa.

Osa päihdehuollon asumispalvelupaikoista ei harjoita kovin mittavaa kuntouttavaa toimintaa. Toki tähän on syynä myös se, että alkoholiongelmaasta kuntoutumisen ajatellaan olevan hieman vauhdikkaampaa toimintaa kuin huumeongelmasta toipumisen: huumehoidot kestävät katkaisuhoidoineen lyhimmilläänkin puolisen vuotta, yleensä vuoden tai puolitoista, kun alkoholiongelmaiselle maksusitoumus riittää korkeintaan muutamiksi kuukausiksi. Ajatuksena on varmaan se, että muutaman kuukauden päihdehoidon jälkeen kykenee palaamaan entiseen asuntoonsa ja jatkamaan kuntoutumista avohoidossa – siis jos asunto on olemassa. Ellei ole, saattaa olla mahdollista raittiuden kestäessä päästä asumaan tukiasuntoon.

Asunnottomuuteen johtavia elämänkulkuja on hedelmällisintä tarkastella siirtyminä. Tässä aineistossa sellaisiksi kriittisiksi siirtymiksi, joihin viranomaisten interventiolla on mahdollista vaikuttaa, voidaan hahmottaa seuraavat kohdat: siirtyminen vanhempien luota omaan asuntoon siirtyminen koulutukseen ja sitä kautta edelleen työelämään ja siirtyminen laitoksesta itsenäiseen elämään.

Normaalisti siirtyminen vanhempien luota omaan asuntoon tapahtuu siinä vaiheessa, kun aika on kypsä ja itsenäisen elämän ainakin aineelliset edellytykset olemassa. Tarvittavia arjen taitoja voidaan sitten opetella elämänkoulussa siltä osin kuin niihin ei ole kotona saatu eväitä, ja vanhempien roolina on toimia epävirallisena turvaverkkona vielä itsenäistymisen jälkeenkin. Liian varhainen siirtyminen pois vanhempien luota merkitsee yleensä sitä, että näitä itsenäisen elämän edellytyksiä ei vielä ole olemassa, ja seurauksena saattaa olla ongelmia, jotka myöhemmin johtavat myös asumisvaikeuksiin.

Epäonnistuminen siirtymässä toisen asteen tai ammattiin valmistavaan koulutukseen liittyy jossain määrin edelliseen, sillä yhä useammin nuoret joutuvat majoilemaan vanhempiensa luona koulutuksen ajan ja pääsevät muuttamaan omilleen vasta valmistuttuaan ja saatuaan työpaikan. Vaikka itsenäisen elämän alkuun olisi päästykin, koulutuksen puuttuminen tai keskenjääminen merkitsee vakavia taloudellisia vaikeuksia myöhemmin, kun työpaikkaa on melko mahdotonta löytää. Kolmas kriittinen kohta, joka aineistossa tulee selkeästi esiin, on siirtymä laitospäisestä asumisesta omaan asuntoon. Tässä vastuu lepää paljolti laitoksessa tai vastaavassa saadun kuntoutuksen harteilla: mikäli kuntoutus on onnistunut hyvin, itsenäinen elämäkin sujuu ongelmitta. Siitä huolimatta, kuten haastatteluissa kävi ilmi, omillaan pärjäämiseen liittyy epävarmuutta ja alkukankeutta, jota sopivalla tuella voidaan lievittää.

Tilannehan on pitkälti samankaltainen kuin vanhempiensa luota muuttavilla nuorilla: omista kyvyistä ja resursseista ei ole ihan täyttä selvyyttä, monet asiat ovat uusia ja outoja. Jos kaikki sujuu hyvin ja ihmisellä on halu ja kyky hoitaa omat asiansa ja kantaa niistä vastuuta, itsenäiseen elämään tottuu hyvinkin nopeasti. Laitoksista siirtyvillä on kuitenkin taustallaan se alkuperäinen syy, mikä aikanaan laitokseen johti.

Olipa kyse sitten sairaudesta tai päihderiippuvuudesta, retkahduksen tai sairauden uusiutumisen vaara on aina olemassa, samoin kuin toki vapautuvilla vangeilla on mahdollisuus palata entiseen, rikolliseen elämään – etenkin jos ympäröivä yhteiskunta tuntuu heitä vieroksuvan ja oudoksuvan. Ex-vangin ja ex-narkkarin leiman kanssa eläminen tuo itsenäiseen elämään vielä omat vaikeutensa, joiden kanssa on opittava elämään. Varsinkin nuoret huume-kuntoutujat saattavat myös turhautua siihen, että fyysinen ikä ei vastaa elämäntilannetta: kolmaskymmenes syntymäpäivä lähestyy tai on jo ehkä mennytkin, ja siitä huolimatta oma elämä on vasta aivan alussa. Vanhemman sukupolven alkoholiongelmista kärsiville taas tilanne näyttää vähän samanlaiselta kuin osalle vakavammista psyykkisistä sairauksista kärsiville: paluu työelämään ei ole enää realistinen vaihtoehto, vaan elämän mielekkyys ja toimeentulomahdollisuudet on etsittävä muualta.

Joka tapauksessa, asunnottomuuden korjaamiseen tähtäävät toimenpiteet ovat epävarmoja, hankalia toteuttaa ja kalliita. Kun kukaan ei varsinaisesti synny asunnottomaksi, ts. kaikilla on asunto jossain elämänsä vaiheessa, huomattavasti helpompaa kaikille osapuolille olisi pyrkiä ehkäisemään asunnottomuutta mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tämä edellyttäisi täydellistä asennemuutosta niin asunnottomuuspolitiikassa kuin palvelujärjestelmää läpäisevissä periaatteissakin. Asunnottomuuspolitiikkaa ja palvelujärjestelmän toimintaa tulisi kehittää proaktiiviseen suuntaan. Nykyisin järjestelmä toimii reaktiivisesti, tarttuu ongelmiin vasta siinä vaiheessa, kun vahinko on jo tapahtunut, tai joskus tapahtunut jo useammankin kerran. Proaktiivisuus taas tarkoittaisi sitä, että tunnistetaan asunnottomuuteen potentiaalisesti ohjaavat riskit ja tartutaan niihin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Edellä esitettyjen siirtymien kautta tarkasteltuna avainasemassa asunnottomuuden ennalta ehkäisyssä on perheiden kanssa tehtävä työ. Jo ennestään pahasti aliresursoitu lastensuojelu kaipaasi nimenomaan itsenäistyvien nuorten tukemiseen lisää työvoimaa, etenkin sellaisten nuorten kohdalla, joiden perhetausta antaa aiheen olettaa, että itsenäistyminen ei ilman tukea onnistu. Toinen keskeinen vaikuttamisen paikka olisivat koulut, nimenomaan toisen asteen oppilaitokset, joiden oppilashuoltoa ja etenkin koulukuraattorien määrää pitäisi tuntuvasti lisätä, jotta olisi mahdollisuus puuttua koulunkäynnissä ilmeneviin, mahdollisesti opintojen keskeyttämiseen johtaviin ongelmiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Päihde- ja mielenterveysongelmien ja rikollisuuden ehkäisyyn tulee kiinnittää huomiota, muutenkin kuin vain mahdollisesti uhkaavan asunnottomuuden näkökulmasta. Ennaltaehkäisevää päihde- ja mielenterveystyötä on toki jo olemassa, ja jonkinasteisessa avainasemassa tässäkin on perheiden kanssa tehtävä työ. Suomalaisista vankitilastoista voi päätellä, että ehkäisevän päihdetyön menestymisellä olisi ratkaiseva merkitys myös rikollisuuden ja vankimäärän vähentämisessä.

3. ASUNNOTTOMUUSTUTKIMUKSIA

3.1 Pitkäaikaisasunnottomat

Hannele Tainio. Kaupunkiköyhälistö asunnottomuuskierroksessa – näkökulmia pääkaupunkiseudun pitkäaikaisasunnottomuuteen. Diakonia-ammattikorkeakoulu. B raportteja 39/2009.
http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/10690/B_39_ISBN_9789524930574.pdf

Tutkimus liittyy ”Asunnottomien palvelujen kehittämissuunnitelma” -hankkeeseen (2005-2007). Tutkimuskohteena on pitkäaikaisasunnottomuus ja sen ratkaisuyritykset. Tutkimuksessa on selvitetty pitkäaikaisasunnottomuutta asunnottomien itsensä, työntekijöiden ja reunaehtoisten eli asumispalvelujärjestelmän näkökulmasta. Tutkimusaineiston muodostavat pitkäaikaisasunnottomien ryhmähaastattelut (13), asuttamistyöntekijöiden yksilöhaastattelut (15) sekä internet-pohjainen kysely ja tutustumiskäynnit 33 asumispalveluita tarjoavaan yksikköön.

Tutkimuksessa kuvataan asunnottomien elinolosuhteita pitkäaikaisasunnottomien näkökulmasta, asuttamistyötä ja asuttamista vaikeuttavia tekijöitä sosiaalipalvelutoimistoissa ja asumisyksiköissä työskentelevien näkökulmasta sekä asunnottomien asuttamisjärjestelmää.

Tutkimus vahvistaa aikaisempia sosiaalialan asunnottomuustutkimuksia, joissa on todettu, että erityisesti asunnottoman asiakkaan väkivaltaisuus yhdistettynä päihde- ja mielenterveysongelmiin, häätöihin ja vuokravelkoihin ylläpitää asunnottomuuskierrettä. Sosiaalialan asunnottomuustutkimuksissa on saavutettu konsensus. Uudet tutkimukset vahvistavat aikaisempia. Uutta tietoa ei tule, mutta kuva asunnottomuudesta ja siihen liittyvistä yhteiskunnan mikro- ja makrotason tekijöistä tarkentuu.

Tutkimuksen perusteella pitkäaikaisasunnottomuutta ylläpitävät sekä yksilökohtaiset että rakenteelliset tekijät. Tutkimuksen perusteella pitkäaikaisasunnottomien köyhyys (köyhyydestä johtuva alhainen elintaso) ja psykososiaaliset ongelmat, erityisesti hallitsematon päihteiden käyttö seurauksineen sekä nykyisen asumisjärjestelmän (asuntolat ja asumispalvelut) puutteet ylläpitävät asunnottomuuskierrettä. Asunto on kierteen katkaisemisen kannalta välttämätön, mutta ei riittävä ratkaisu. Vuosikausia päihdekierteessä, vailla työtä ja asuntoa eläneet, fyysisesti ja psyykkisesti sairaat ihmiset tarvitsevat kokonaisvaltaisen huolenpidon lisäksi pitkäkestoista sosiaalityötä sekä tukea palveluiden, tukitoimien piteiden ja taloudelliseen toimeentuloon liittyvien etuuksien yhteen sovittamisessa.

Pitkittynyt asunnottomuus on yhteiskuntapoliittinen kysymys, siksi perehdyttiin myös köyhyys- ja syrjäytymistutkimuksiin. Köyhyydellä ja syrjäytymisellä on ratkaiseva merkitys asunnottomuusprosessissa. Asunnottomien ”kantajengi”, kroonistuneet ja vakavasti alkoholiriippuvaiset keski-ikäiset ja ikääntyvät miehet, on ryhmä, jonka asumista ei ole kyetty pääkaupunkiseudulla ratkaisemaan (Tainio 2007).

Sosiaalisesta ongelmasta ilkeäksi ongelmaksi

Murron mielestä ihmisten ongelmat ovat usein luonteeltaan sellaisia koko elämää koskevia sosiaalisia ja moraalisia ongelmia, joihin ei ole standardiratkaisuja (Murto 2006).

Tutkimusten valossa asunnottomuus on vähitellen muuttunut määrällisestä laadulliseksi ja yhteiskunnallisesta ongelmasta asunnottomien henkilökohtaiseksi ongelmaksi (Hassi-Nuorluoto 2000, 20-21). Kun tietyt sosiaaliset ongelmat yksilöllistetään, ei nähdä niiden takana olevia rakenteellisia tekijöitä. Yhteiskunnallisesta ongelmasta tulee ihmisen identiteettiä luonnehtiva ominaisuus. (Helne 2002, 86-89; Thörn 2004, 81-90). Rakenteellisesta näkökulmasta katsottuna asiakkaan ongelmat ovat myös järjestelmätason ongelmia. Asiakasta ei ole kohdattu palvelujärjestelmässä oikein tai kukaan ei ole kantanut vastuuta hänen asioistaan ja tämän vuoksi asiakas on syrjäytynyt palvelujärjestelmien väliin saamatta hänelle kuuluvaa tukea. (Suominen & Tuominen 2007, 56)

Psykososiaalisten tekijöiden esiin nostaminen on laajentanut ja syventänyt ymmärrystä siitä, millaisia seurauksia pitkäaikaisasunnottomuudesta on asunnottomille ihmisille.

Yksilökohtainen näkökulma on nyky-yhteiskunnassa hallitseva (näin suojataan mm. systeemiä kritiikiltä ja määritellään jotkut ryhmät poikkeaviksi). (Thörn 2004; Juhila 2006; Törmä 2007, 110). Keskeinen, kaikille asunnottomille yhteinen tekijä - köyhyys - jää taka-alalle (Jokinen&Juhila 1991, 19; Rosengren 2003, 52-56)

Vaikeasti asutettavat

Vaikeasti asutettava tarkoittaa palvelujärjestelmän kannalta asunnotonta henkilöä, jolle ei nykyisissä palveluissa tunnu löytyvän oikeaa asumis- ja tukimuotoa. Hänen katsotaan tarvitsevan erityisratkaisuja asumiseensa. On syntynyt tilanne, jossa viranomainen tai asumispalvelujärjestelmä ei kykene vastaamaan asiakkaan asumistarpeeseen, koska tarvetta vastaavaa asumismuotoa ei joko ole tai asiakas katsotaan kyvyttömäksi kyseistä asumispalvelua käyttämään. Syntynyt tilanne kertoo myös palvelu- ja hoitojärjestelmän toimimattomuudesta ja ehkäisevän työn epäonnistumisesta. (Karjalainen 2004, 168)

Käsite on leimaava, ongelmallinen ja stereotypiaa vahvistava.

Tutkimusten perusteella voi todeta, että vaikeasti asutettavaksi määritty sellainen asunnoton henkilö, jonka päihteiden käyttö kietoutuu mielenterveyden ongelmiin ja psyykkisiin sairauksiin. Hänellä on usein myös hoitamattomia somaattisia sairauksia. Hänellä ei ole sairauden tuntoa eikä hoitomotivaatiota. Hän suhtautuu kielteisesti ammatillais- ja vertaistukeen, eikä pysty tai halua muuttaa elämäntapaansa. (Törmä&Huotari, 2005, 119-120; Hynynen 2005, 60; Noponen 2005, 24; Tervonen 2004, 39)

Asunnottomuuden yksilökohtaisia syitä

Euroopan asunnottomuutta tutkineen Dragana Avramovin (1999) ja Stakesin köyhyystutkijan Jouko Karjalaisen (2004, 172) mukaan sosiaalisten ongelmien, myös asunnottomuuden, taustalla on yhteiskunnan rakenteellisiin, sosiaalisiin, kulttuurisiin ja asunnottomien henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja elämänhistoriaan liittyviä tekijöitä. Suomessa ja Ruotsissa asunnottomiin on korostuneesti liitetty alkoholiongelmia ja Yhdysvalloissa mielenterveysongelmia (Jencks 1994, 21-24; Granfelt 1998, 48-49)

Yksilön oma syy (sopeutumattomuus, asumiskyvyttömyys) on korostunut ja asunnottomuuden poliittinen ja taloudellinen puoli on hämärtynyt (Jokinen&Juhila 1991). Asiakkuuden pitkä historia, toistuva avun hakeminen ja asunnottomuus sekä erilaiset ja eritasoiset sosiaaliset ongelmat tuottavat helposti tulkinnan asunnottoman ihmisen kyvyttömyyksistä. Kyvyttömyydet liittyvät elämänhallintaan ja sen hallitsemattomuuteen. Elämänhallinnan mittana käytetään usein asumista, asunnon siisteyttä, vuokrien maksamista, häiriöttömyyttä, itsenäisyyttä ja naapurisopua. Asunnottomana asiakkaana olevan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liitetään kyvyttömyyden tulkinnat, joista käsin asunnottomuutta tulkitaan.

Mitä pidempään joutuu olemaan asunnottomana ja kohtaamaan sen mukanaan tuomia vaikeuksia, sen suurempia ovat asunnottomuudesta aiheutuvat vauriot. Kymmenen päivää kadulla riittää murtaamaan ihmisen tahdon ja itsetunnon sanovat psykologit ja sosiologit. Ongelmat, jotka ajan myötä tuntuvat lisääntyvän ovat somaattiset ja psyykkiset vaivat. (Hemlöshet i Sverige 2006, 60-64). Merkittävää ei ole se, kuinka paljon päihteitä käyttää, vaan kuinka pitkälle elämä pyörii päihteen ympärillä. (Särkelä 1993, 16-19)

Päätelmiä asunnottomien elämästä

Tuntuu siltä, että kuva on pysynyt lähes muuttumattomana vuosikymmeniä. Nykypäivän pitkäaikaisasunnoton on edelleen useimmiten mies, kantaväestöön kuuluva, yli 25-vuotias, naimaton tai eronnut, jolla on heikko koulutustausta. Työttömyys, turvattomuus, heikko fyysinen ja psyykkinen terveydentila sekä toimeentulon epämääräisyys ovat leimallisia. Osalla on vakava päihderiippuvuus. Käytännöllisesti katsottuna kaikki haastatellut asunnottomat käyttivät jossain vaiheessa alkoholia ja se oli merkittävässä asemassa haastateltavien elämässä eli sillä oli hallitseva asema ajankäytössä.

Lähes kaikilla asunnottomuuskierteeseen joutuneista on ollut aiemmin vuokra-asunto/asuntoja, jonka he ovat menettäneet eron yhteydessä tai heidät on hädätetty joko maksamattomien vuokrien tai häiritsevän elämän vuoksi. Suurimmalla osalla mukana on ollut hallitsematon päihteiden käyttö.

Vaikka edelleenkin asutaan rapuissa, autoissa ja teltoissa niin varsinkin talvella siirrytään asuntoloihin ja ensisuojiin. Väkivaltaisuus liittyy asunnottomien elämään monella tavalla. Asunnottomana on vaikea suojautua väkivallalta. Pelko on aina läsnä.

Osa haastateltavista on sitä mieltä, että he ovat pitkän asunnottomuuden jälkeen täysin avuttomia itsenäiseen asumiseen tarvittavien arkielämän taitojen suhteen, mutta osa on selkeästi sitä mieltä, että suurimman haasteen itsenäiselle asumiselle tuottavat yksinäisyys ja päihteiden käyttö, mutta muuten arkielämästä selvitään. Monien suhteet sukulaisiin ovat katkenneet. Isyys oli miehille kuitenkin tärkeää riippumatta siitä, miten se tuli aikoinaan hoidetuksi.

Noposen (2005, 75) tutkimuksen mukaan poliisin päihtymyssuojan kanta-asiakkaista todettiin, että 65 %:lla oli merkintä kroonisesta sairaudesta. Epilepsia, diabetes, sydänvika ja verenpainetauti olivat yleisimmät ja lisäksi osa oli liikuntarajoitteisia (amputoitu). Erilaiset fyysiset ja psyykkiset sairaudet, aliravitsemus ja runsas päihteiden käyttö ovat katuasunnottomuuden väistämättömiä seurauksia. Useimpien kroonikkoalkoholistien tavoite ei ole enää humaltuminen, vaan humalassa pysyminen.

Syrjäytyneet huumeiden käyttäjät ovat kaikilla mittareilla mitattuna huono-osaisimpia päihteidenkäyttäjien joukossa. He ovat sairaampia sekä fyysisesti että psyykkisesti, työttömiä, asunnottomia, kouluttamattomia, sosiaalisesti eristäytyneitä ja köyhiä. Heillä on todettu olevan suurta palvelujen tarvetta jo perusasioiden hoitamisessa. He eivät useinkaan osaa hallita jokapäiväistä elämäänsä. Perustarpeet ovat tyydyttämättä, ruoan saanti ja hygieniasta huolehtiminen aiheuttaa ongelmia.

Päätelmiä asuttamista vaikeuttavista tekijöistä

Työntekijöiden kokemusten mukaan asuttamista vaikeuttaviksi tekijöiksi nousivat sosiaalipalvelutoimiston näkökulmasta epämääräiset asumispalvelun tuottajat, jotka pyrkivät hyötymään taloudellisesti asunnottomien kustannuksella, asiakkaiden syrjäytyminen sosiaalityöstä sekäöntekijöiden työolot ja työn kuormittavuus niin sosiaalipalvelutoimistoissa kuin asumispalveluyksiköissä. Molemmissa työntekijät altistuvat uhkailulle ja väkivallalle. Esille nostettiin myös asukkaat, joita on autettava päivittäistoiminnoissa tai jotka ovat liikuntarajoitteisia.

Sosiaalipalveluiden näkökulmasta esiin tulivat myös maksamattomat vuokravelat ja hoitoon motivoitumattomat ja päivittäin päihteitä käyttävät asiakkaat. Myös kaksoisdiagnoosiasiakkaat ja väkivaltaisesti käyttäytyvät asiakkaat vaikeuttavat ammattityötä. Heille ei tahdo löytyä asumispaikkaa.

Asumis- tai kuntoutussuunnitelmaa ei tehty yhdessä sosiaalityöntekijän ja asunnottoman asiakkaan kanssa, vaikka laki niin määräisi. Asiakkaat eivät itse näyttäneet tietävän, minkälainen heidän asuttamissuunnitelmansa on.

Pitkäaikaisasunnottomuutta ylläpitävät tekijät

Pitkäaikaisasunnottomuutta ylläpitävät tekijät olivat: *Elinolojen osalta* heikko toimeentulo/köyhyys, huono ravitsemus ja puutteellinen hygienia, sosiaalinen verkosto ja odotukset. *Asuttamisjärjestelmän osalta*: vuokravelat sekä soveltuvien asumisyksiköiden määrällinen puute, osan yksiköistä soveltumattomat fyysiset tilat, puutteelliset henkilöstöresurssit sekä tukipalvelujen puute (tilat, henkilöstö ja palvelut eivät vastaa asukaskunnan tarpeisiin) ja palvelujen vaikea saatavuus. *Psykososiaalisten tekijöiden osalta*: hallitsematon päihteiden käyttö, alentunut toimintakyky, väkivaltaisuus.

Se, mistä näkökulmasta työntekijä tarkastelee asiakkaiden ongelmia, vaikuttaa siihen, miten hän niitä tulkitsee ja miten hän pyrkii niitä ratkaisemaan. Yksilökohtainen näkökulma painottaa puutteellista rahankäytön hallintaa, haluttomuutta tai kyvyttömyyttä kantaa vastuuta laiminlyönneistä. Rakenteellisesta näkökulmasta tarkasteltuna maksukyvyttömyyden tai haluttomuuden taustalla on myös krooninen rahattomuus, köyhyys. Psykososiaalisten tekijöiden painottaminen oli työntekijöille tyypillistä.

Asunnottomien ryhmähaastatteluissa esitetyt asumistavoitteet ja odotukset toivat esiin erilaisia suhtautumistapoja auttamisjärjestelmään. Ne vaihtelivat toiveikkaasta pettymykseen ja epäluuloon.

Pitkäaikaisasunnottomuutta ylläpitävät sekä yksilölliset että rakenteelliset tekijät. Köyhyydestä johtuva alhainen elintaso, psykososiaaliset ongelmat (päihteet) seurauksineen sekä pysyvästi alentunut toimintakyky ja nykyisen asuttamisjärjestelmän puutteet pitkittävät asunnottomuuskierrettä. Nämä tekijät sijoittuvat yhteiskunnan mikro- ja makrotasolle.

Linkki julkaisuun:

Tainio, Hannele. Päivästä päivään elämistä Pääkaupunkiseudun asunnottomien asumispalvelut ja muuttuvat palvelutarpeet - Pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämissyys -hanke. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA Heikki Waris -instituutti. Työpapereita 2:2007. http://www.socca.fi/files/98/Paakaupunkiseudun_asunnottomien_asumispalvelut_muuttuvat_palvelutarpeet.pdf

Lasse Murto. Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet. Tampereella vuosina 1970 – 1975 suoritettu tutkimus. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja nro 30/1978. (Väitöskirja)

Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, kuinka asunnottomat alkoholistit toimivat jokapäiväisessä elämässään, kuinka he organisoivat elämänsä huonoissa olosuhteissa ja kuinka he onnistuvat tyydyttämään perustarpeensa asumisen, toimeentulon, turvallisuuden ja ihmissuhteiden osalta. Tiedot kerättiin havainnoimalla, haastatteluilla, kyselyillä ja käyttämällä yhteiskuntatilastoa.

Yhtä tärkeää on ollut tietää, mitä ympärillä olevassa yhteiskunnassa on tapahtunut ja miten organisaatiot ovat toimineet. Tätä kautta on voitu löytää suurin osa vastauksista käyttäytymisen syihin. Karkeasti ihmisten on monin verroin mielekkäänpää tuntee systeemin toimintaa kuin yksityisen alkoholistin mielipiteitä. Asunnottomat alkoholistit tulkitsevat elämäntilannettaan yhteiskunnan heihin kohdistamien reaktioiden kautta ja heidän asenteensa ja mielipiteensä ovat sidoksissa heidän konkreetteihin elinolosuhteisiinsa.

Osa asunnottomien alkoholistien elämäntilanteen tekijöistä on väistämättömiä ja osaan he ovat voineet vaikuttaa omilla valinnoillaan. Alkoholistit eivät kuitenkaan ole ajautuneet osakulttuuriinsa vapaaehtoisesti, vaan ensisijaisesti siitä syystä, että heidän objektiiviset mahdollisuutensa selviytyä yhä vaativammassa järjestelmässä ovat olleet riittämättömät. Poikkeavuuden taustalta löytyvät yksilön oma elämänhistoria, yksilölliset ominaisuudet ja vähäiset resurssit. Elämäntavasta osakulttuurissa muodostuu sellainen kuin elinolosuhteet määräävät.

Yhteiskunnan toimenpiteillä voidaan vaikuttaa asunnottomien alkoholistien lukumäärään. On oletettavissa, että kun yhteiskunta päihdehuollon toimenpiteinä tarjoaa kuntoutettavissa oleville alkoholisteille ensisijaisesti joukkomajoitustiloja ja huoltoapua halpojen vuokra-asuntojen ja sopivien työpaikkojen sijasta, on alkoholistien ongelmien pysyvyys ja uusien alkoholistien ajautuminen asunnottomuuteen ilmeistä.

Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteiden ja elämäntavan komponentit ja kytkennät:

Yleiset yhteiskunnalliset tekijät:

- sosiaaliset ja taloudelliset epäkohdat
- yhteiskunnan toimenpiteet ja niiden epäkohdat

Asunnottoman alkoholistin elämänhistoria:

- demografiset tiedot
- kasvuolosuhteet
- koulutus (perus- ja ammattikoulutus)

Asunnottoman alkoholistin elinolosuhteet:

- toimeentulo
- terveys- ja työkykyisyys
- turvallisuus (yhteiskunnan ja osakulttuurin tarjoama)
- osallistuminen/vaikuttaminen

Asunnottoman alkoholistin elämäntapa:

- eläminen osakulttuurissa, sen joukkomajoitustiloissa, laitoksissa, lintsillä
- perustarpeiden tyydyttäminen
- juominen ja raittius
- työnteko ja muu toimeentulo
- aktiviteetit
- ihmissuhteet
- odotukset

Elinolosuhteet

Hyvinvoinnin käsite nähtiin yläkäsitteenä. Tutkimuksessa omaksuttiin ajatus, että hyvinvoinnin ulottuvuudet omaavat ensisijaisesti resurssien luonteen. Hyvinvointi muodostuu ihmisen käytettävissä olevista resursseista, taloudellisista, psyykkisistä ja fyysisistä, sosiaalisista suhteista ja turvallisuudesta, joiden avulla ihminen voi kontrolloida ja tietoisesta ohjata elinolojaan. Resursseja ovat: taloudelliset resurssit, terveys, työ, asuminen, tiedot ja poliittiset intressit. Kytkennät: käytettävissä olevat resurssit -> elinolosuhteet -> elämäntapa.

Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa aiheuttavat heille fyysisen ja psyykkisen tilan heikkenemistä, somaattisia ja psyykkisiä sairauksia. On ymmärrettävä, että päihteiden käytöstä pidättäytyminen voi onnistua yleensä vain ympäristössä, jossa elämisen perustarpeet on tyydytetty: alkoholistilla on asunto, toimeentulo ja turvallisuutta. Elinolosuhteet on tässä tutkimuksessa nähty keskeisinä selittäjinä asunnottomien alkoholistien poikkeavalle elämäntavalle.

Elämäntapa

Asunnottomien alkoholistien elämäntavalla tarkoitetaan niiden toimintojen, käyttäytymispiirteiden ja suhteiden kokonaisuutta, jotka liittyvät toisaalta asunnottomien alkoholistien muodostamaan - teoreettisen ja rajoiltaan melko epämääräiseen – osakulttuuriin ja toisaalla laajempaan yhteiskuntaan. Elämäntapa koostuu heidän tiettyjen käyttäytymispiirteidensä, heidän elämänsä vaikuttavien yksityisten ihmisten, sosiaalisten ryhmien, organisaatioiden ja koko yhteiskunnan aineellisen ja henkisen toiminnan eri muotojen kokonaisuudesta.

Asunnottomien alkoholistien poikkeavat elämäntavat, jotka perinteisesti on selitetty heidän yksilöllisten ominaisuuksiensa perusteella, on tässä pyritty ensisijaisesti näkemään liittyneenä heidän elinolosuhteisiinsa. Toissijaisesti ne on nähty yhteydessä heidän konformisuuteensa osakulttuurin normeihin, joihin niihinkin olosuhteet joka hetki ovat vaikuttamassa.

Jokaisella asunnottomalla alkoholistilla on ollut elämäntapansa muotoutumiselle oma historiansa, joka on ollut sidoksissa yhteiskunnassa tapahtuneisiin rakenteellisiin muutoksiin.

Elämäntavan muotoutumiseen ovat joka hetki vaikuttamassa olosuhteiden ohella yhteiskunnan jäsenten ja organisaatioiden heihin kohdistamat viralliset ja epäviralliset reaktiot. Ja elämäntapaa säilyttäviä reaktioita ei ole puuttunut, sillä yhteiskunnan enemmistö on herkästi taipuvainen pitämään häiriintyneenä ja sairaana kaikkia sellaisia elämän ja käyttäytymisen muotoja, jotka poikkeavat yleisistä normeista. Asunnottomien alkoholistien elämäntapa on synnyttänyt enemmistökulttuurissa voimakkaasti affektiivisia tunteita ja elämäntapa on joutunut paheksunnan kohteeksi. Eräs syy on ollut se, että asunnottomat alkoholistit ovat asosiaalinen ryhmä, joka ei osallistu normaaliin tuotantoelämään.

Asunnottomilla alkoholisteilla itsellään on yhteiset intressit elinolosuhteidensa ja elämäntapansa muuttamiseksi, mutta heiltä puuttuu kollektiivinen tietoisuus ja keinot painottaakseen vaatimuksiaan. Tilanne on usein ristiriitainen. Alkoholistit havaitsevat yhteiskunnan arvot, normit ja tavoitteet, mutta

keinoja niiden mukaiseen toimintaan heillä ei ole pitkien raittiiden periodienkaan aikana. Ristiriita aiheuttaa alkoholistille turhautumia ja hoidon epäonnistuminen hoitohenkilökunnalle pettymyksiä. Alkoholistit kiinnittyvät entistä tiukemmin yhteen elämäntavassaan, johon liittyy voimakas orientoituminen nykyhetkeen, suhteellisen vähäinen kyky suunnitella tulevaisuutta, päämäärähakuisten toimintojen puuttuminen, alistuminen ja fatalismin tunne. Ainekset jatkuville hoidon epäonnistumisille ja hoitomotiivaation häviämislle ovat elämäntavassa olemassa (ks. Murto 1972; Juntumaa 1975).

Osakulttuuri

Osakulttuuri voidaan nähdä alkoholistin yrityksenä ratkaista sellaisia ongelmia, joita yhteiskunnan organisaatiot eivät ole pystyneet hoitamaan ja sellaisia ongelmia, jotka osittain ovat syntyneet näiden organisaatioiden toiminnan tuloksena.

Termi osakulttuuri viittaa tietyn sosiaalisen rakenteen olemassaoloon, joka takaa mahdollisuuden siihen sitoutuneille alkoholisteille sopeutua fyysisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti puutteenalaiseen elämäntilanteeseensa. Osakulttuuri on syntynyt, kun joukko ihmisiä on huomannut kärsivänsä yhteisestä kohtalosta.

Elinolosuhteiden, elämäntavan ja osakulttuurin ajautumisen tutkimuksen lähtökohdista

Lähtökohtana on ollut ajatus, että asunnottoman alkoholistin konkreetit elinolosuhteet määräävät hänen normejansa ja käyttäytymistänsä. Elämäntavan syitä on tutkittava niiden mahdollisuuksien ja resurssien määrä lähtökohtana, jotka hänellä on ollut käytettävissä. Yksilön luontaisen kykyjen ja mahdollisuuksien kehittymisen ja esiintulon esteenä eivät ole yksinomaan vakiintuneet tottumukset ja perimmäiset tavat kuin ne aineelliset kehykset, joissa hän on elänyt ja elää. Elämäntapa on nähtävä elinolosuhteiden luomaa taustaa vasten.

Mikä sitten on asunnottoman alkoholistin oma vastuu poikkeavasta elämäntavastaan (ihminen on myös aktiivisessa vastavuoroisessa suhteessa elämäänsä). Ei voida yleistäen sanoa, että alkoholisti on olosuhteiden uhri, eikä myöskään, että hän on itse syyppä ongelmiinsa. Alkoholistin osavastuun korostaminen esimerkiksi kuntoutusprosessissa lienee välttämätön edellytys hoidon onnistumiselle.

Elämänhistorian tarkastelu on kuitenkin osoittanut, että useimmilla alkoholisteilla on jo alusta lähtien ollut vain vähän sellaisia resursseja, joiden kautta he olisivat voineet päästä osallisiksi kulttuurin keinoista. Näin ollen he eivät ole voineet niitä hylätäkään. (ks. Juntumaa 1975)

Vaikeuksien käytyä kohtuuttoman suuriksi on vähitellen etenevien vaiheiden kautta ryhmittäydytty yhteiskunnan sisään omine normeineen ja päämäärineen toimivaan yhteisöön, osakulttuuriin. Irtaantumisprosessissa on aina törmätty siihen, että yhteiskuntaan paluu voi onnistua vain, jos on ollut olemassa jotain johon palata. Asunnottoman, työttömän ja perheettömän on ollut miltei mahdoton palata. Irtaantumisen onnistumisessa on keskeisenä ollut kysymys siitä, miten hyvin yhteiskunnan toimenpitein on voitu keskeiset menetykset korvata. Paluu yhteiskuntaan on kokonaisvaltainen, useitten tekijöiden perusteella määritelty käsite.

Asunnottomat alkoholistit eivät yleensä yllä kaupungin vuokra-asuntoihin heikon maksukykynsä ja elämäntapojensa vuoksi.

Sosiaalisia ja taloudellisia epäkohtia Tampereella vuosina 1950-75 olivat suhdannevaihtelut, työttömyys ja avoimet työpaikat, huoltoavun saanti jne. Monet epäsosiaalisen käyttäytymisen muodot ovat huipussaan vaikeina työttömyys- ja lamakausina. Irtolaisuus ja huoltoaputapaukset lisääntyivät yhteiskunnallisten vaikeuksien lisääntyessä. Myös omaisuusrikosten huiput sattuivat molemmin puolin suurta taloudellista lamavuotta 1958. Kuitenkin juopumustapausten määrän ja taloudellisen laman välillä vallitsee negatiivinen korrelaatio: laman vallitessa juopumustapausten määrä pienenee.

Ihmisen elinolosuhteet – asuminen, terveydentila, turvallisuus, toimeentulo ja taloudelliset resurssit – ovat seurausta heidän ponnisteluistaan luoda hyvä elämä itselleen ja läheisilleen. Tämä ponnistelu tapahtuu kuitenkin yhteiskunnan asettamissa puitteissa. Tällaisiin rajoituksiin ihmiset joko yrittävät sopeutua tai yrittävät muuttaa niitä. Resursseja ihmiselle ovat lisäksi mm. sellaiset yksilölliset ominaisuudet kuten terveys, kontaktit, varallisuus ja koulutus. Nämä henkilökohtaiset resurssit ovat vuorostaan tulosta aikaisemmista yhteiskunnallisista rajoituksista ja yksilön omista ponnistuksista käyttäen hyväksi yhteiskunnan tarjoamia mahdollisuuksia. Rajoituksia voi aiheuttaa erilaisten palvelujen puute ja koko yhteiskunnan tasolla työvoiman kysyntä ja tarjonta (ks. esim. Tanninen 1976)

Toimeentulo: Työ on satunnaista ja tärkeimmät toimeentulon lähteet ovat: omat ansiotulot, eläkkeet, sairausvakuutuksen päiväraha, huoltoapu, muut ansiot. He saavat toimeentulon, jonka kautta heillä ei ole mahdollisuutta nostaa elämisensä tasoa raittiina ollessaankaan siinä määrin, että irtautuminen olisi mahdollista.

Pääasiallinen asumismuoto: lintsillä tai ensisuojaissa, muussa asuntolassa tai huoltokodissa, omassa vuokra-asunnossa yksin tai jonkun muun kanssa (18%), tuttavien tai sukulaisten luona (9%).

Terveydentila: somaattiset sairaudet (neurologiset löydökset, maksan löydökset, hengityselinten löydökset, tuki- ja liikuntaelinten löydökset, korvasairaudet, alentunut näkökyky, tuoreet vammat, silmä-sairaudet, sydämen ja verenkiertoelinten löydökset sekä ruoansulatuselinten löydökset). Laboratorio-löydökset viittasivat tulehdustauteihin, sisäelinten (maksa, munuaiset) sairauksiin ja heikokseen ravitsemustilaan. Noin neljäsosan psyykkisessä tilassa havaittiin jotain poikkeavaa, lähinnä luonnehäiriöön tai jonkinasteiseen orgaaniseen aivosairauteen viittaavia seikkoja.

Todellisten vaikuttamismahdollisuuksien vähäisyys

Nykyhetkeen suuntautuneisuus ja näennäinen vapaus: Tyypillistä oli tunne siitä, että kaikenlaiset ponnistelut ovat turhia. Elämäntapa on omalaatuinen sekoitus jonkinasteista riippumattomuutta oman yhteisönsä ulkopuolisesta maailmasta ja elämän ylläpitämisen edellyttämää suhteellisen voimakasta riippuvuutta toisesta alkoholisteista osakulttuurissa. Tilannetta monimutkaistaa vielä se, että yhteiskunta ratkaisullaan vaikuttaa asunnottomien alkoholistien elinolosuhteisiin ja sitä kautta elämäntapaan (päähänpotkimislinja, puuttuminen). Yhteistoiminta alkoholistien kesken tarjoaa joitakin mahdollisuuksia alkoholisteille vaikuttaa omaan kohtaloonsa. Se apu mitä tarjotaan, rajoittuu yleensä siihen, että pyritään pitämään heidät korkeintaan vähimmäiselintasolla (ks. Swedner 1970).

Vähäisen koulutuksen vuoksi kyvyt informaation käyttöön ovat rajoitetut ja tiedolliset välineet tapahtumien ymmärtämiseksi ovat puutteelliset (ks. Juntumaa 1975). Vaikutus- ja osallistumismahdollisuudet omaa tilannetta koskettaviin ja laajemmin poliittisiin ja taloudellisiin ratkaisuihin ovat monin verroin vähäisemmät kuin ihmisillä yleensä. Välinpitämätön suhtautuminen ympäröivän maailman tapahtumiin on yleistä heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevien keskuudessa.

Tamperelaisten asunnottomien alkoholistien ajatusmaailmassa olivat keskeisenä voimattomuuden tunne, epäusko alhaaltapäin lähtevien ja oma-aloitteisten muutosten suhteen ja varsin konservatiivinen käsitys mahdollisuuksien suhteesta todellisuuteen (ks. alkoholistihuoltolahoidettavien ajatusmaailman samanlaisuus; Palonen 1976).

Osaltaan välinpitämättömyyden syntyyn ovat olleet vaikuttamassa yhteiskunnan toimenpiteet, jotka ovat tapahtuneet muiden kuin alkoholistien ehdoilla. Ne ovat sallineet alkoholisteille passiivisuuden, eivätkä ole useimmiten sisältäneet mitään todellista mahdollisuutta tai vaihtoehtoa heidän nykyiselle elämäntavalleen. Ne ovat usein lähteneet liikkeelle syrjimisreaktioista. Syrjminen on ilmennyt jo alkoholismien määrittelytavoissa ja se on konkretisoitunut suhtautumisessa alkoholismiin ja alkoholisteihin. Normiodotusten vastaisesti käyttäytynyttä henkilöä, asunnottomia päihdeongelmaista, on paheksuttu verbaalistasolla antamalla hänelle varsin lopulliselta leimalta tuntuva nimike rappioalkoholisti.

Lainsäädäntö, jolla asunnottomien alkoholistien elämäntapaan on puututtu, on ollut epämääräistä ja väljää (ks. esim. Pav-laki, irtolaislaki ja huoltoapulain 26§).

Yhteenvedona voidaan todeta, että asunnottomien alkoholistien resurssiperusteisen hyvinvoinnin toteutuminen tai edes sen alulle lähdön suhteen alkoholistien omat vaikutusmahdollisuudet ovat olleet hyvin rajoitetut. Yhteiskunta ei toisaalta omien toimenpiteittensä kautta ole tarjonnut mitään todellisia vaihtoehtoja muutokselle. Toisaalta asunnottomien alkoholistien oma osakulttuuri ei ole keinojen puutteessa aktivoinut alkoholisteja itseään yrittämään parannusta elinolosuhteisiinsa ja sitä kautta elämäntapoihinsa.

Asunnottomien alkoholistien elämäntapa

Elämäntavan ymmärtäminen edellyttää elinolosuhteiden tuntemista. Yhteiskunta vaikuttaa toimenpiteidensä kautta asunnottomien alkoholistien elinolosuhteisiin, jotka puolestaan säätelevät elämäntapoja osakulttuurissa. Elämäntavan monimutkaiset kytkennät aiheuttavat sen, että asunnottomien alkoholistien maailmankuva on ristiriitainen. Keinoja yhteiskunnan normien ja arvojen mukaiseen toimintaa ei ole (vähäiset resurssit). Päämäärähakuisen toiminnan estyessä elämä tuntuu tarkoituksettomalta (ks. Juntumaa 1975).

Tärkeää osaa asunnottomien alkoholistien elämäntavassa näyttelevät erilaiset laitokset, joissa perustarpeiden tyydyttäminen on helpompaa kuin niiden ulkopuolella.

Asunnottomien alkoholistien elämäntilanteeseen liittyivät kiinteästi kiertokulkuprosessit, noidankehät, joissa ihminen jatkuvasti kiersi samaa rataa. Elämäkulussa vuorottelivat sosiaalitoimisto, joukkomajoitustila, putka, lintsimesta, huoltola, katkaisuhuoltopaikka, sairaala, vankila ja työlaitos. Loputtomalla kiertämisellä organisaatiosta toiseen oli suuri merkitys elämäntapaan sekä hoito- ja huoltohenkilöstön ajattelutapaan. Alkoholistit olivat muodostaneet tietynlaisen kuvan heitä hoitavista henkilöistä ja organisaatioista. Henkilökunta ja viranomaiset puolestaan näkivät alkoholistit oman viitekehänsä lävitse. Jatkuvat kohtaamiset näiden ryhmien välillä olivat kertomusta niiden toimenpiteiden osittaisesta epäonnistumisesta, joilla yritettiin saada alkoholistit vähentämään juomistaan tai raitistumaan ja mahdollisen kuntoutumisen alkuun.

Asunnottomille alkoholisteille nämä organisaatiot tarjosivat lähinnä mahdollisuuden levähtää (olivat heille irrallisia fyysisiä paikkoja). Organisaation edustajat puolestaan korostivat näiden organisaatioiden yhteistyön tärkeyttä. Asunnottomien alkoholistien elämä oli erilaisissa organisaatioissa kiertämisen vuoksi suuren osan vuotta melko tarkkaan strukturoitua. Elämä laitoksissa oli kontrolloitua ja aktiiviteetti vähäistä. Juomisen aloittamista kyettiin suhteellisen hyvin säännöstelemään. Elämäntapaan löi leimansa juomisvaiheen aikana alkoholiin suuntautunut korostunut mielenkiinto (lähes kaikki toiminta tähtäsi alkoholin saannin varmistamiseen ja sillä oli vaikutusta sosiaalisiin suhteisiin). Mutta yhtä hyvin elämään kuuluivat pitkät jaksot, jolloin ei juotu.

Voi sanoa, että asunnottomat alkoholistit tulivat osakulttuuriin ja sen joukkomajoitustiloihin erilaisina, mutta vähitellen heidän käyttäytymisensä ja ajatusmaailmansa samanlaistuivat.

Asunnottomien alkoholistien perustarpeiden tyydyttäminen osakulttuurissa

Aineellisen perustan elämäntavalle antaa yhteiskunnan sosiaaliturvajärjestelmä, joka takaa vähäisen toimeentulon edellyttämällä vain pieniä ponnistuksia. Yhteiskunnan osittaisratkaisut ovat eräs selitys sille, että elämäntapa on hyvin pysyvä.

Asunnottomat alkoholistit tuntevat hetkittäin hyvinkin voimakasta yhteisyyttä ja solidaarisuutta, joita koetut pettymykset ja ulkoa tuleva torjunta vain vahvistavat. Ryhmä antaa jäsenilleen korvaamattomuuden kokemuksia. Yhteenlyöttäytyessään asunnottomat alkoholistit tunsivat saavansa suojaa, emotionaalista tukea, sosiaalista hyväksyntää ja sympatiaa ryhmältään.

Mitä enemmän alkoholistit siirtyivät yhteismajoitustiloihin asumaan sitä vähäisemmäksi tuli yhteenkuuluvaisuus ja yksinäisyys fyysisestä läheisyydestä huolimatta lisääntyi. Pienet tappelut ja väkivaltaisuus lisääntyivät ensisuojoissa ja vanhat alkoholistit joutuivat aika ajoin elämään pelon vallassa eläkerahojaan suojatessaan.

Asunnottomien alkoholistien lisääntyneet kontaktit osakulttuurin ulkopuolelle 1970-luvun aikana antoivat heille mahdollisuuden suorittaa vertailuja. Samalla heidän pettymyksensä kasvoi. Yhteiskunnan taisteluaseet osakulttuuria vastaan olivat edelleen suurelta osin kontrollitoimenpiteitä ja hoidollisia osittaisratkaisuja, joilla annettiin asunnottomille alkoholisteille hieman toivoa, mutta jätettiin todellisuudessa kaikki entiselleen. Turhautumat lujittivat siteitä osakulttuuriin, joka vuosien varrella muuttui vähemmän sympaattiseksi, kylmemmäksi ja kovemmaksi paikaksi.

Taustatietoja

Asunnottomien alkoholistien pohjakoulutustaso oli selvästi heikompi kuin kaupunkien miespuolisen väestön koulutustaso. Sama koski ammatillista koulutusta. Asunnottomat alkoholistit eivät ammatillisen koulutuksen vähäisyyden vuoksi tieteellisteknisen kehityksen edetessä olleet kovinkaan haluttuja työmarkkinoilla.

Haastatelluista asunnottomista alkoholisteista 92% sijoittui kahteen alimpaan sosiaaliryhmään. Noin puolet oli ammattityöntekijöitä ja puolet apu- ja sekatyömiehiä. Työssä oltiin yleensä yhdestä kahteen viikkoon. Asunnottomat esittivät toiveita suojatyön järjestämisestä ensisuojojen yhteydessä.

Suurelta osalta suhteet läheisiin omaisiin olivat katkenneet. Rinnalle oli tullut näennäisen lämpimiä ihmissuhteita toisiin asunnottomiin alkoholisteihin. Samoja ongelmia omaavia ystäviä saatiin ja sellaisia, jotka haluavat kuunnella. Nämä ihmissuhteet kuitenkin harvoin valmensivat kanssakäymisen osakulttuurin ulkopuolella. Laitoksen henkilökunta edusti tätä osaa yhteiskunnasta.

Naimattomuus oli aineistossa huomattavasti yleisempää (26%) kuin mitä ikärakenne olisi edellyttänyt. Avioerojen määrä oli erittäin korkea (64%).

Lopuksi

Koko sosiaalihuollon kentässä yhteiskunnan toimenpiteet ovat kuitenkin kahdenkymmenen vuoden aikana muuttuneet vähitellen rankaisevasta ohjaavaan ja yksilön elämisen edellytysten parantamiseen. Samalla on alettu vähitellen tunnustaa päihdeongelmien kytkeytyminen yhteiskunnallisiin tekijöihin ja käytössä olevien hoitomuotojen vähäiset mahdollisuudet auttaa alkoholisoituneita henkilöitä, ellei heidän elinolosuhteissaan samalla tapahdu oleellisia muutoksia.

Elisabet Erkkilä. ”Kullervot” – Herttoniemen asuntolassa majailevien miesten sosiaalinen tilanne. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2010.

Tutkielmassa tarkastellaan Herttoniemen asuntolan miesten sosiaalisen tilanteen ja tuen tarpeiden rakentumista heidän asunnottomuushistoriansa ja nykyisen asunnottomuustilanteensa, taloudellisen tilanteensa ja päihteiden käytön näkökulmasta. Huomio kiinnittyy myös tuen tarpeisiin ja palvelujärjestelmän toimivuuteen. Aineistona on 12 puolistrukturoitua haastattelua sekä asiakastietojärjestelmän kirjaukset ja asuntolahavainnot. Kaikki haastateltavat olivat pitkäaikaisasunnottomia, joilla asunnottomuus oli kestänyt viidestä 20 vuoteen.

Miesten sosiaalisen tilanteen rakentumista tarkastellaan yksilöiden psykososiaaliseen tilanteeseen ja tarpeisiin kiinnittyvästä sekä rakenteellisesta näkökulmasta.

Miesten sosiaalinen tilanne rakentuu kuvaukseksi miesten asuntolassa kokemasta turvattomuudesta ja turvattomien asuntolaolosuhteiden päihteiden käyttöä ylläpitävästä kulttuurista. Asuntolan olosuhteet ja päihteiden käyttö olivat myös suurimmat miesten arkeen vaikuttavat tekijät lähes kaikkien elämänalueiden, kuten hygienian, hoidon, ruokailun, sosiaalisten suhteiden ja asioiden hoidon suhteen.

Asuntolassa asumiseen ja päihteiden käyttöön liittyi monella vaikeudet huolehtia omasta taloudesta, varkauksien ja väkivallan kohteeksi joutuminen, yksinäisyys ja luottamuksellisten ihmissuhteiden puute. Turvattoman asuntolan olosuhteissa miesten ainoaksi vaihtoehdoksi näytti muodostuvan pulla ja puhdas selviytymisen pakko. Toisaalta asuntola näyttäytyi miehille tilana, jossa edes jonkinlainen hyväksytyksi tuleminen oli mahdollista suhteessa asuntolan ulkopuoliseen maailmaan. Siten irtautuminen asuntolan kiinnipitävästä sosiaalisesta ympäristöstä ja suhteista oli heille vaikeaa.

Elämästä lyhyesti: Osalla miehistä ei ollut kotia koskaan ollut vaan elämä oli lapsuudenkodista lähtemisen jälkeen ulkona asumista, asuntoloista ja kunnista toiseen kiertelemistä. Yli puolet miehistä oli tullut Helsinkiin muista kunnista työskentelemään jo 1970-luvulla. Toimeentulotuella elävien miesten lisäksi osa oli työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeellä (myös saaneet tt-tukea). Toimeentulotuen tarve oli syntynyt akuuteista terveydenhoitomenoista tai muiden asuntoloiden asumiskustannuksista tai ryöstetyksi tullessa.

Sosiaalipuolelta monet olisivat toivoneet myös ohjausta ja neuvontaa. Sitä he eivät kuitenkaan olleet saaneet. Palvelujärjestelmä saattaakin asettaa kohtuuttomia palvelukynnyksiä jo entuudestaan huonossa taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa oleville ihmisille. Pelkästään selviäminen yhteiskunnallisesta etuus- ja palveluviidakossa edellyttäisi monien kohdalla tuen, ohjauksen ja neuvonnan saamista. Käytännössä näin ei kuitenkaan aina tapahdu. Sen sijaan palvelujärjestelmä saattaa näyttäytyä erityisesti huono-osaisille julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttäjille pikemminkin kohtuuttomien vaatimusten, korkeiden kynnysten ja poiskäännyttämisen areenana. (Metteri 2004; Hänninen ym. 2007). Osa miehistä koki tulleen leimatuksi niin sosiaalitoimessa kuin yhteiskunnassa yleensä. ”Leimatuksi tuleminen, olen yhteiskuntaan kuulumaton otus, tästä kaverista ei ole mihinkään.” Kukaan ei ottanut todesta asumisasiaa.

Haastatteluissa taloudellinen tilanne ja leimaantuminen liitettiin erityisesti asumistilanteeseen. Myös mahdollisuudet hankkia asunto vapailta markkinoilta ja sosiaalitoimen vuokravakuuskäytäntö, jossa sosiaalitoimen asiakkuus käy ilmi vuokranantajalle koettiin leimaavaksi. Osa miehistä koki olevansa holhouskierteessä, josta käsin oli vaikea lähteä hoitamaan omia asioita.

Herttoniemen miehistä lähes kaikilla alkoholi oli keskeinen osa elämää. Päihteiden käyttö ja asuntolan olosuhteet näyttivät myös olevan suurin asunnottomien arkeen vaikuttava tekijä lähes kaikkien elämänalueiden osalta. Päihteiden käyttöön liittyi myös paljon surua sekä taloudellisia ja läheisten menetyksiä. Päihteiden käytön vuoksi myös asioiden hoitaminen saattoi jäädä tai lykkääntyä. Sekä ihmissuhteisiin että asioiden hoitamattomuuteen liittyi miehillä usein myös kuvaus omasta kykenemättömyydestään ja lamaantumisesta, johon alkoholi auttoi.

Asunto oli useimmiten menetetty asumiseen liittyvien häiriöiden ja vuokravelkojen (ulosotto ja luottohäiriömerkintä) vuoksi. Useimmiten asumiseen liittyi myös kasautuvia vaikeuksia. Osa miehistä oli jäänyt asunnottomiksi puolison menetyksen vuoksi tai äidin ajettua täysi-ikäiset lapsensa asuntolaan. Useimmilla asunnon menettämisen taustalla oli hallitsematon päihteiden käyttö ja arjen hallinnan vaikeudet sekä sisäiseen ja ulkoiseen elämänhallintaan liittyvät vaikeudet ja romahdukset. Osa miehistä oli menettänyt päihteiden käytön takia työnsä sekä merkittävät ihmissuhteet.

Miehet olivat köyhiä (tulot keskimäärin 400-600 € kuussa).

Miesten sosiaalista tilannetta tarkasteltaessa näyttää siltä, että tavoitteena ei ole integraatio vaan pikemminkin yhteiskunnan reunoilla tai ulkopuolella elävien ihmisten pitäminen siellä missä he ovatkin (vrt. Young 1999). Heidät leimataan ja eristetään. Miehet ovat yhteiskunnassa paljon oman onnensa

nojassa. Asuntolassa miehet saivat elää rauhassa oman elämäntapansa kanssa. Asuntola osakulttuuri saattoi olla ainoa paikka, jonka puitteissa muutoin turvattomilla miehillä oli edes jonkinlainen mahdollisuus saavuttaa itsearvostuksen tuntemuksia (vrt. Murto 1978). Asuntolaolosuhteissa miehet olivat oppineet selviytymään. Asuntolan turvattomuudesta huolimatta asuntolan sosiaaliseen ympäristöön miehiä sitoivat myös lähes ainoat jäljellä olevat sosiaaliset suhteet ja edes jonkinlainen hyväksytyksi tulemisen tunne.

Osalle miehistä asuntola saattoi olla ulkona yöpymisen lisäksi ainoa majoitusvaihtoehto heille muihin majoitus- ja asumispalveluihin olevien uloskirjoitusten tai porttikieltojen vuoksi. Suhteessa asuntolan turvattomaan sosiaaliseen ympäristöön, hetken levähdystauon miehille tarjosivat erilaiset laitosjaksot. Myös ajoittainen selviämisasemalla ja putkassa yöpyminen saattoi olla miehille rationaalinen valinta suhteessa asuntolan turvattomiin olosuhteisiin. Vaihtoehtojen puuttuessa miehet palasivat kuitenkin pidemmiltäänkin päihdekuntoutusjaksoilta asuntolaan ja asuntolan päihteiden käyttöä ylläpitävään ja kiinnipitävään kulttuuriin.

Useimmilla miehillä vaihtoehdot asumisratkaisujen suhteen ovat vähäiset, sillä luottohäiriömerkintöjen vuoksi heillä ei useinkaan ole mahdollisuutta saada asuntoa muualta kuin sosiaalitoimesta. Kuitenkin myös sosiaalitoimen tukiasunnon saaminen edellyttää useimmiten aikaisemman vuokravelan määrän selvittämistä, lyhentämissuunnitelmaa ja aloitettuja lyhennyksiä. Erityisesti asumisen esteiden poistaminen, vanhojen rästien ja ulosottojen selvittäminen on yksi keskeinen asia, johon miehet tarvitsevat sosiaalityön apua. Asunnon saamisen esteeksi muodostuu lisäksi päihteiden käyttö. Miehistä suurin osa tarvitsee asumiseensa jatkuvaa tukea. Tavanomaiset ratkaisut eivät ole näiden miesten kohdalla enää mahdollisia.

Heille kasautuneisiin psykososiaalisiin ongelmiin ja tilanteeseen ei oltu puututtu riittävän ajoissa ja heidän asunnottomuutensa on päässyt pitkittymään. Asunnottomuuden pitkittymisellä on saattanut olla kohtalokkaita seurauksia, sillä kuten Avramov (1999) toteaa, sitä suurempia ovat asunnottomuudesta aiheutuvat vauriot, mitä pidempään asunnottomuus jatkuu ja mitä enemmän ihminen joutuu kohtaamaan asunnottomuuteen liittyviä vaikeuksia.

Asunnottomuuskirja. Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 13, 2007 http://www.socca.fi/files/69/Asunnottomuus-kirja_nakokulmia_asunnottomien_palvelujen_kehittamiseen.pdf

On vaikeaa kuvitella syrjäytyneempää ja enemmän yhteiskunnan marginaalissa elävää ihmisryhmää kuin pitkäaikaisasunnottomat. Asunnottomuus on yhteiskunnallinen, joskin itsessään määrällisesti mitaten marginaalinen ilmiö. Yleisimmin asunnottomuudesta puhuttaessa viitataan asuntojen puutteeseen tai palveluihin, joita asunnottomat henkilöt tarvitsevat. Asuntojen riittävyyden ja palveluverkoston toimivuuden takana on kuitenkin vielä paljon syvemmälle menevä maailma, asunnottoman henkilön oma kokemuksellinen maailma, jossa asunnottomuus muuttuu yksilölliseksi koko elämään vaikuttavaksi tekijäksi. Tässä maailmassa asunnottomuus saa muita ulottuvuuksia, kuin pelkät fyysiset seinät ja katon. Asuntolakin tarjoaa nämä fyysiset puitteet, mutta ne eivät tee siitä kotia, johon kaikilla ihmisillä tulisi olla oikeus.

Asuntojen riittävyyden ja palveluverkoston toimivuuden takana on kuitenkin vielä paljon syvemmälle menevä maailma, asunnottoman henkilön oma kokemuksellinen maailma, jossa asunnottomuus muuttuu yksilölliseksi koko elämään vaikuttavaksi tekijäksi. Tässä maailmassa asunnottomuus saa muita ulottuvuuksia, kuin pelkät fyysiset seinät ja katon. Asuntolakin tarjoaa nämä fyysiset puitteet, mutta ne eivät tee siitä kotia, johon kaikilla ihmisillä tulisi olla oikeus.

Kirjan sisältö

Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeessa ei ole ollut vain yhtä selkeää kehittämistavoitetta, vaan liikkeelle on lähdetty moninaisista palvelujen kehittämistarpeista. Hankkeen aikana on ollut

samanaikaisesti käynnissä useita eri polkuja, ja Asunnottomuuskirjan tavoitteena on koota samoihin kansiin pääkaupunkiseudulla tehtyä kehittämistyötä. Kirja valottaa sekä asiakastyön että asunnottoman arkea ja toivottavasti se tarjoaa myös uusia ideoita asunnottomien parissa työskenteleville. Kirja on myös antanut käytännön työssä mukana oleville mahdollisuuden saada oma äänensä kuuluville.

Sanna Sunikka: Lopuksi

Asunnottomuuden vähentäminen ja riittävien palvelujen turvaaminen asunnottomille vaativat sekä yksittäisiä toimivia asumis- ja palveluratkaisuja että moniulotteista ja poikkihallinnollista yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Asunnottomuuteen kietoutuvien muiden ilmiöiden ja vaikeuksien vuoksi sektorirajat ylittäviä ratkaisuja tarvitaan sekä ruohonjuuritasolla asunnottomia kohdatessa että hallinnollisella tasolla asunnottomuutta vähentäviä toimenpiteitä suunniteltaessa.

Osaa julkaisun artikkeleista on käsitelty tämän koonnin eri luvuissa.

Linkki julkaisuun: Asunnottomuuskirja II. Ensisuojasta moniammatilliseksi palvelukeskukseksi. Kirsi Nousiainen ja Sanna Sunikka (toim.). Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 20/2009. http://www.socca.fi/files/70/Asunnottomuuskirja2_ensisuojasta_moniammatilliseksi_palvelukeskukseksi.pdf

Asunnottomuuskirja II – Ensisuojasta moniammatilliseksi palvelukeskukseksi sisältää katsauksen asunnottomien palvelujen kehittämiseen pääkaupunkiseudulla ja Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeen toisen vaiheen (vuodet 2007–2008) aikana mukana olleiden palveluyksiköiden historiaan, tämän hetkiseen toimintaan ja tulevaisuuteen. Kirja on jatkoa hankkeen ensimmäisen vaiheen (vuodet 2005–2007) aikana ilmestyneelle artikkelikokoelmalle Asunnottomuuskirja – näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen.

Maarit Paasonen. Uneliaan iltapäivän miehet – tutkimus ikääntyvien, asuntolassa asuvien miesten arjesta, tulevaisuuden suunnitelmista ja unelmista. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2003.

Tutkimuksessa tarkastellaan asunnottomien keski-ikäisten miesten arjen selviytymistä, tulevaisuuden suunnitelmia ja unelmia. Tutkimusta varten haastateltiin kahdeksan miestä neljästä helsinkiläisestä asuntolasta. Miehet olivat aikoinaan menettäneet asuntonsa eri syistä. Moni heistä oli saanut vuokravetä- tai häiriöhäädön, joiltain oli mennyt asunto avioeron tai asunnon myymisen vuoksi. Tämän jälkeen jotkut olivat asuneet ulkona. Asuntolaelämistä oli takana puolesta yhteentoista vuoteen.

Osalla miehistä oli takanaan pitkä työhistoria ja työ oli loppunut terveysongelmien tai työnantajan taloudellisten vaikeuksien takia. Osalla päihteet olivat syynä työn loppumiseen. Haastateltavat eivät hakeneet työtä kovin aktiivisesti, eikä osa heistä uskonut työllistyvänsä ikänsä vuoksi. Alkoholin käyttö oli monelle merkittävä osa elämää. Miehiä kantoivat arjessa läheiset ihmissuhteet, harrastukset ja kavereilta saatu sosiaalinen tuki, joka oli aineellista ja henkistä.

Haastateltavat eivät nimenneet olotilaansa, eikä suurin osa heistä kokenut itseään syrjäytyneeksi. Omiin, heikentyviin mahdollisuuksiin suhtauduttiin välillä huumorilla. Asuntolaelämä oli vienyt omaaloitteisuutta. Puolella ei ollut kaupungin asuntohakemus voimassa, eivätkä he uskoneet asunnon löytyvän helposti. Tulevaisuutta ei suunniteltu kovin pitkälle ja ajalla oli merkitystä lähinnä varattujen aikojen noudattamisessa. Miehillä ei ollut varsinaisia unelmia. Asunto oli kaikkien toiveena.

Johtopäätöksiä ja pohdinta

Haastattelemani miehet kokivat kipeästi menneisyydessä tehdyt valinnat kamppaillessaan nyt työ- ja asuntomarkkinoilla. Elämä oli kulkenut ohi. Menneet asunnot olivat menetyksiensä kautta taakka.

Mieli yritti virittäytyä odottamaan työtä ja asuntoa. Kylmä todellisuus oli jo iskenyt osaan heistä, eikä toivo kantanut kovin pitkälle.

Katsoin miehiä Pöysän (1997) kuvaaman jätäkulttuurin kautta ja minusta tuntui, että jätkeyttä oli yhä jäljellä. Itse sanoo en kuullut mainittavan. ”Jätkeyys” on sitä, että selviää karuissa olosuhteissa. Savotant jätkeä ja asuntolan jätkeä yhdistävä tekijä on huumorin käyttö, joka viestittää yhteisöllisyyttä ja yhteistä suhtautumistapaa jaettuihin olosuhteisiin ja ulkopuoliseen maailmaan.

Asunnottomuushistoriaa ei erityisemmin muisteltu, vaan hukattuja hetkiä katsottiin jälkeenpäin kuin ulkopuolelta. Tukiasunnon menettämisen jälkeen mahdollisuudet saada vuokra-asunto ovat entistä heikommat velkojen vuoksi. Tämä liittyy elämänhallintaan. Ulkoinen elämänhallinta ei näyttäydä vahvana, jos henkilö ei kykene huolehtimaan tukiasunnon kaltaisen edullisen asunnon vuokranmaksusta. Toisaalta miesten elämässä oli tapahtunut ajautumiskäänteitä, jolloin eri tapahtumat kasautuessaan heikensivät heidän toimintaedellytyksiään. Menetyskierteissä heidän sosiaalisen asemansa kannattimet olivat peräjälkeen romahtaneet.

Miesten sisäinen elämänhallinta voitaisiin nähdä vahvanakin. Heillä olisi ollut positiivinen vapaus. Yhteiskunnan turvaverkko olisi taannut vuokran maksun, jos verkkoon olisi osattu tarttua ajoissa. Sen sijaan miehet jäivät odottelemaan oman itsensä varassa heikentyneessä työtilanteessaan. Heissä eli pärjäämisen eetos, eli he valitsivat asunnon menetyksen jälkeen mieluummin negatiivisen vapauden. Kavereita ei haluttu vaivata, vaan yöpaikka valittiin muualta. Miehet olivat saattaneet nukkua pitkiäkin aikoja Helsingin siltojen alla ennen asuntolapaikan vastaanottamista.

Tutkimukseen valikoitui henkilöitä, joilla oli valmiutta tarkastella omia ratkaisujaan. Syrjäytyneimmät olisivat tuskin lähteneet mukaan. Olin kuitenkin kosketuksissa huono-osaisuuden kovan ytimen kanssa (kolmella kasautui ainakin köyhyys, työttömyys ja sairaus) ja nämä miehet antoivat sille kasvot.

Haastattelemieni miesten työhistoria oli pitkä, jolloin heidän terveysongelmansa olivat osaltaan vaikuttamassa työuran katkeamiseen. Nämäkään miehet eivät olleet kovin aktiivisia työnhakijoita. Ikääntymisen kanssa oltiin jo jouduttu työnhaussa vastakkain. Luottamus omaan itseen ja työvoimatoimiston apuun oli heikentynyt. Asuntola-osoite nimettiin myös yhdeksi työllistymistä haittaavaksi tekijäksi.

Miesten elämään asuntolassa liittyi monenlaisia huolia. Taloudellinen selviytyminen työmarkkinatuen tai eläkkeen varassa oli nuoralla tanssimista. Jouduttiin pohtimaan erilaisia hätävaroja ja kimppeja, jotta rahat saatiin riittämään seuraavaan etuuteen saakka. Lahjoituksista oli suuri apu. Pääteet näyttivät liittyvän miesten elämään suuremmin kuin he itse huomasivatkaan. Juopottelu ja vipit suistivat talouden helposti raiteiltaan. Toisille ne olivat olleet jo asunnon menettämiseen vaikuttava tekijä. Elämään haettiin siltä päihteistä lohtua.

Asuntolan niemellä ja maineella oli väliä. Pitkä asuntola-asuminen oli luonut kohtalotovereissa yhteisöllisyyden. Moni heistä oli asunut samassa asuntolassa jo vuosia yhtä aikaa. Miesten henkilökoh- taisten verkostojen ohella tuttujen keskinäinen kaveruus auttoi jaksamaan arjessa. Luottamuksen tunne hyvien jätkeiden kesken sai aikaan sen, että ankeisiin puitteisiin tottui. Kaikki miehet asioivat samassa sosiaalitoimistossa, jolloin omia sosiaalityöntekijöitä vertailtiin keskenään. Pärjäämisen eetos tuntui olevan miesten kunnia-asia. Asuntolassa he pärjäsivät omassa yhteisössään jakaessaan samanlaisen arjen ja samanlaisen suhtautumisen ulkomaailmaa kohtaan (nanomaailma).

Elämän tähtihetkiä oli vaikea löytää, kun elämä oli tasainen kuin kuolleen ihmisen sydänkäyrä. Tähtihetkinä saattaa silti nähdä keskinäisen kaveruuden, harrastukset ja läheisten kanssa vietetyn ajan. Omaan lapseen liittyvä kaipaus, yhteiset hetket ja lapsen tulevaisuuden suunnittelu lohduttivat. Nais- suhteet kuuluivat luonnollisena osana elämään ja naisystävän tapaaminen toi päivään hohtoa.

Miehet eivät kokeneet asuntolahuonetta kotinaan. Se oli kämppä, jossa oli erilaista tavaraa. Sinne tultiin yöpymään ja peseytymään. Sisäistä kotia rakennettiin läheisten ihmissuhteiden ja harrastusten kautta. Kulttuurinen elämän ei ollut kovin aktiivista, jotkut seurasivat päivän lehteä ja televisiota (vanhat draamat). Juuret olivat hennosti kiinni 1950-luvun taitteen lapsuudessa ja siellä juurrutetussa kasvatuksessa.

Syrjäytymisen käsite pohditutti. Mielipiteet hajaantuivat tutkittavien keskuudessa. Jotkut kokivat elämänsä selviytymisenä, toiset näkivät itsensä syrjäytyneenä. Syy asetettiin toisaalta omille harteille, toisaalta yhteiskunnalle. Avioeron kautta he olivat syrjäytyneet/syrjäytettyjä parisuhteesta. Terveysongelmat ja päihteet olivat ajaneet ulos työelämästä. He olivat reunalla, josta oli vaikea ponnistella keskustaa kohti. Kouluttamaton mies, jolla ei ollut nykYTEKNIKAN vaatimia valmiuksia ja taitoja ei ollut kovaa valuuttaa työmarkkinoilla. Entinen toiminta asuntomarkkinoilla vei omat mahdollisuudet ja syöksi sosiaalitoimesta riippuvaiseksi. Vaikka miehet olivat lipuneet reunemmalle, heillä oli hyviä ihmissuhteita, harrastuksia ja suunnitelmia (asunnon ja työn hankkimiseen).

Haastateltavat sanoivat, ettei sosiaaliviraston asiakas saa helposti vuokra-asuntoa yksityisiltä markkinoilta. Vaikka vakuus ja vuokra olisikin turvattu, moni tarvitsisi konkreettista tukea, asumisen ohjausta, vuokran maksun seuranta ja ns. kädestä pitämistä ainakin asumisen alkuun pääsemisessä. Tällaisten resurssien puuttuessa vuokra-asuntomarkkinoilla syntyy yksittäisten häiriötapausten kautta yleistys ”sosiaaliviraston asiakkaat”.

Janne Gustafsson. Koti Helsingissä - huoltokoti eläkeläismiesten asumismuotona. Mikä on muuttunut hiilikellarin ja metropolipolitiikan välillä? Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2013.

Tiivistelmä

Tutkimuksen tarkoituksena on analysoida huoltokotia asumismuotona huoltokodin asukkaiden ja asunnottomuuden näkökulmasta. Huoltokotitoiminta on jatkunut usean vuosikymmenen ajan samankaltaisena ja se on muuttunut vain vähän. Toiminta on osa sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja asuntopolitiikkaa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana muutospaineet ovat kasvaneet ja huoltokotitoimintaa arvioidaan tällä hetkellä kriittisesti. Henkilökunnalta vaaditaan enemmän koulutusta, toimitilaan kohdistuvat vaatimukset muuttuvat ja palvelun tuottaminen tulee kalliimmaksi asukkaiden huonon kunnon vuoksi. Tällä hetkellä asunnottomuuden hoitaminen on liitetty yhteiskuntapolitiikassa osaksi metropolipolitiikkaa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelman kautta. Asunnottomuuden vähentämiseen tai poistamiseen liittyvässä yhteiskunnallisessa keskustelussa keskeisenä ajatuksena on tällä hetkellä ihmisen oikeus omaan asuntoon, mistä huoltokotitoiminta poikkeaa monella tavalla.

Tutkimuksessa käytettiin useita menetelmiä ja aineistoja. Huoltokodin kehitystä ja asunnottomuuteen liittyviä muutoksia tutkittiin käyttäen aineistona komitea- ja työryhmämietintöjä sekä Suoja-Pirtti ry:n toimintakertomuksia. Asukkaiden kokemusten ja asukastyytyväisyyden kartoittamiseksi tehtiin kaksi kyselyä, joita täydennettiin huoltokodin asukaskasrekisterin tiedoilla. Asukkaiden elinympäristöä tutkittiin selvittämällä asuinalueen historia, havainnoimalla asuinympäristöä sekä asukkaiden kokemusten ja havaintojen perusteella. Asunnottomuuteen liittyvän leiman esiintymistä tutkittiin analysoimalla lehtikirjoittelua.

Tutkimuksen keskeisiä teoreettisia vaikuttajia ovat Eric Klinenberg, Loïc Wacquant, Riitta Granfelt, Pasi Mäenpää ja Timo Kopomaa. Klinenberg käsittelee yksinäisyyttä, syrjäytymistä sekä turvattomuutta ja eristäytymistä suurkaupungissa. Wacquant tarkastelee leimaavan puheen vaikutuksia ihmisten selviytymiseen yhteiskunnassa. Granfeltin aiheena on koti ja kodittomuus, asunnottomuus sekä siihen liittyvä turvattomuus. Mäenpää tutkii kaupunkia ja julkista tilaa vuorovaikutuksen ja kuluttamisen paikkana. Kopomaa puolestaan tutkii julkisestilan käyttämistä eri käyttäjäryhmien näkökulmasta.

Tutkimuksen kohteena on Kotkankadun huoltokoti, joka on ollut samassa kiinteistössä perustamisestaan alkaen neljäkymmentä vuotta ilman vastustusta tai valituksia. Huoltokodin asukasprofiili on muuttunut itsenäisesti asioita hoitavista eläkeläismiehistä mittavaa toimintakyvyn tukipalvelua tarvitseviin miehiin. Huoltokoti tarjoaa pitkäaikaisen asumismahdollisuuden päihdeongelmista kärsiville eläkeläismiehille ja huoltokodista on muodostunut monelle miehelle asuntolan sijaan koti, missä eletään arkea sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Aukkaat viihtyvät huoltokodissa ja uudet palvelut lisäävät tyytyväisyyttä sekä turvallisuuden tunnetta. Huoltokodissa asukkailla on selviytymiseen tarvittavat sosiaaliset verkostot sekä liikkumisen tuki.

Asunnottomuus on muuttunut vuosikymmenten aikana, mutta se ei ole kuitenkaan hävinnyt. Asunnottomuuden ratkaisumallit ja palvelujen vastustus eivät ole muuttuneet. Syrjäytyneen ihmisen mahdollisuus päästä mukaan julkisen tilan sekä julkisen liikenteen käyttämiseen on huono. Huoltokodissa asuminen antaa mahdollisuuden tavalliseen elämään ja liikkumiseen myös huoltokodin ulkopuolella.

Asunnottomuuden leima vaikuttaa asunnottomuuden hoitamiseen yhteiskunnassa politiikan sekä suunnittelun kautta. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman asunto ensin, nimi ovesa periaatteen mukainen asunnottomuuden hoitaminen on vähentänyt asunnottomille tarkoitettuja asukaspaikkoja. Vähentämishjelma on myös kaventanut asunnottomuuden hoitamiseen tarkoitettujen yksiköiden henkilökunnan mahdollisuuksia tukea asukkaita. Henkilökunta saa mennä asukkaiden asuntoon huoneenvuokralain perusteella tai asukkaiden luvalla, mikä lisää riskiä yksinäisyyden lisääntymiseen ja ihmisen eristäytymiseen. Syrjäytyneen asunnottoman ihmisen kannalta yhteiskuntapolitiikka ja asuntopolitiikka ovat epäonnistuneet. Viiden vuosikymmenen, hiilikellarin ja metropolipolitiikan välillä ei ole löydetty syrjäytyneiden ihmisten asunnottomuuden ratkaisevaa vaihtoehtoa.

Mervi Irene Maksimainen. Asunnottomien alkoholistien arki. Mikrotason tarkastelu Helsingistä 1967-1972. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2007

Tutkimuksessa konstruoidaan asunnottomien alkoholistien arkea (syntyä, kokemuksia, kuolemaa) Helsingissä vuosina 1967-1972. Pääaineistona on kadunmiehen, asunnottoman alkoholistin J.K. Harjun kirjoittama SKS:ssä säilytettävä asunnottomuutta koskeva mikroaineisto, jonka avulla tutkimusta tehdään päihdeongelmaisten asunnottomien näkökulmasta ja kokemuksista käsin. Asunnottomien näkökulmasta lähestytään myös asunnottomuutta koskevaa aikalaisviranomais- ja yleisaikakauslehtien kirjoittelua sekä myöhempää tutkimuskirjallisuutta, jolloin hahmottuu eri osapuolten näkökulmat asunnottomuuden ongelmaan sekä asunnottomuus osana yhteiskunnallisia konteksteja ja kerrostumia.

Asunnottomat olivat lähtöisin maaseudun köyhistä oloista. Kiihtyvä muuttoliike toi erityisen paljon nuoria pääkaupunkiseudulle, jossa kohtaloksi monelle koitui vaikeudet työ- ja asuntomarkkinoilla. Kireän alkoholipolitiikan ja edullisten korvikemarkkinoiden kaudella lohdutusta haettiin erityisesti talousspriistä, jolloin seurauksena oli ajallisesti nopea kurjistuminen ja vaikeudet saada apua.

Viranomaisilla oli ongelmia asunnottomuuden ilmiökentän hahmottamisessa, jolloin asunnottomat jäivät pitkälti kolmannen sektorin joukkomajoitustilojen varaan. Kireän ovipolitiikan, ankarien järjestysääntöjen, asuntoloiden kyseenalaisten toimintamotiivien ja huonojen puitteiden vuoksi monet suodattivat lopulta myös joukkomajoitustilojen avustusjärjestelmästä.

Ulkona ja jatkuvassa kierteessä eläminen olivat äärimmäisen vaikeaa, jossa sillanaluselämän ohella nälän, kylmyyden kokemukset kuuluivat arkipäivään. Koska apua oli vaikea saada, menetyksiä kompensoitiin päivästä toiseen selviytymisstrategioilla - roskalaatikkojen antimilla ja erityisesti päihteillä.

Asunnottomuus oli hyvin yksinäistä, kun osakulttuurikin oli lähinnä keino saada päihteitä. Luottamusta ei pystynyt syntymään ääri rajoilla elävien keskuudessa ja laaja-alainen turvattomuus ja puutteelliset elinolosuhteet heijastuivat asunnottomien keskuudessa varasteluna ja väkivaltana. Turvattomuuden

suhteen asunnottomien naisten eli kassimummojen asema oli haavoittuvainen. Asunnottomia naisia ei julkisuudessa tunnustettu, mutta he elivät hiljaa miesten maailmassa, jossa seksuaalinen hyväksikäyttö oli yleistä.

Kun arki oli hyvin kuormittuvaa ja riskialtista, pakkas- ja nälkäkuolemista ei voitu välttää. Kuolemien todellisista lukumääristä vaiettiin asunnottomien mielestä, joka herätti heissä katkeruutta. Kuolemat olivat osoituksena, ettei asunnottomia oltu kuunneltu. Asunnottomuuden yksioikoiset näkökulmat olivat tämän vuoksi helposti saaneet kantimensa, jolloin apuakaan ei oltu kohdennettu oikein. Asunnottomien aseman kärjistymisen tutkimusajanjaksolla oli myös yleisestikin osoituksena siitä, että yksinäisillä oli heikko asema muodostuvassa hyvinvointivaltiossa.

Tutkimuksen sisällöstä

Ajautuminen asunnottomuuteen: maalta kaupunkiin; kaupungin todellisuus (ei ole mistä aloittaa); työttömyyden ja asuntopulan kohdistuminen; kireä alkoholipolitiikka ja edulliset korvikemarkkinat; yksilön syrjäytyminen, syrjäytymisestä nimityksiin.

Koti on kaukana: ahdasmielisyyttä joukkomajoitustilaoissa; tilapäisestä asumisesta lyhyt matka syrjäytymiseen ja siltojen alle; Lepakkoluolassa loppupään kulkijat; oliko ”Arska” Parkkila huijari vai arjen auttaja.

Päivä kerrallaan: kierteessä; köyhyyden kohtalo; hiljaa siltojen alla; nälkä ja kylmyys; vaikeus saada apua; selviytymiskeinot.

Asunnoton on yksinäinen: asunnotonkaan ei ole asunnottomalle ystävä; ei yhdessä ystävydestä; varastelua ja väkivaltaa; ystävättömyys; yksinäiset asunnottomat naiset miesten ehdoilla (hyväksikäyttö, vaiettu aihe, vakavat ongelmat).

Hiljainen katkera kuolema.

Päätelmät

Vastasin kysymyksiin 1. miten asunnottomuuden arkeen ajaututtiin, 2. miten arki koettiin ja 3. lopulta päättyi. Aineiston avulla tein tutkimuksen asunnottomien näkökulmasta ja kokemuksista käsin, jossa marginaalissa elävien kohteena olemisen kokemukset, näkökulmat ja äänet ovat päässeet esille. Laitoin Harjun aineiston dialogiseen vuoropuheluun makromaisen ja viranomaiskirjoittelun kanssa sekä huomioin asunnottomuuden osana yhteiskunnallisia ja historiallisia konteksteja ja kerrostumia.

Harjun aineistossa asunnottomuuden taustalta oli löydettävissä asunnottomuuteen altistava riskitekijä, siirtymä maalta kaupunkiin. Kiihtyvä muuttoliike siirsi asunnottomuuden maaseudulta pääkaupunkiseudulle. Samalla asunnottomat nuorentuivat. Pääkaupunkiseudulla 1960-luvun lopun laskusuhdanteen aikana kohtaloksi monille koitui kuitenkin heikko kiinnittyminen työ- ja asuntomarkkinoille. Kyseessä oli erityisesti yksinäisten miesten marginalisoituminen työelämästä ja asuntomarkkinoilta sekä sosiaalisista tukiverkoista, jonka rinnalla lisääntyi samalla ongelmallinen päihteiden käyttö / korvikejuoma T-spriin runsas juopottelu.

Hyvinvointivaltion viranomaiskentässä oli ongelmia asunnottomuuden hahmottamisessa. Kun asunnottomien taustoja tarkasteltaessa asunnottomuuden problematiikka nivoutui yhteiskunnallisella tasolla laaja-alaisesti mm. työllisyyden, asunto- ja kireän alkoholipolitiikan kysymyksiin, koulutuksen puutteeseen ja syrjäytymiseen sosiaalisesta yhteydestä, palvelujärjestelmässä asunnottomat olivat lähinnä rappiosalkoholisteja, jotka jätettiin kaupungin asunto- ja sosiaalipoliittisten toimenpiteiden ulkopuolelle kuormittuneiden yksityisten hyväntekeväisyysjärjestöjen ja liikeyritysten sekä niiden joukkomajoitustilojen varaan.

Joukkomajoitustilat olivat asunnottomien näkökulmasta kuin fyysisesti ja psyykkisesti kuormittavia vankiloita. Ne olivat hyvin puutteellisia, niiden ovipolitiikka oli kireää ja sattumanvaraista ja päiväoleskelukiello, toimeettomana kaupungilla oleskelu altistivat päihteiden kasvavalle väärinkäytölle. Ongelmaksi nousivat monet joukkomajoitustilojen verkostoista syrjäytyneet ulkona yöpyvät asunnottomat alkoholistit. Ensimmäinen lepakkoluolasta ei ollut tämän ongelman ratkaisijaa. Asunnottomien katkeruus vain syventyi, kun Lepakkoluolan keulahahmo ja Suoja-Pirtti ry:n perustaja Arska Parkkila yhdessä muiden joukkomajoitustilojen ylläpitäjien kanssa (Pelastusarmeija, Kovaosaisten ystävät ry) saivat toiminnalleen kaupungin siunauksen. Asunnottomien näkökulmasta julkisella taholla ei ollut kiinnostusta tietää asioiden todellista laitaa, kun heidän kovaosaaisuudestaan oli kehitetty tulolähde.

Asunnottomien arkea leimasi lujasti nykyhetkessä elämisen epävarmuus ja äärimmäinen köyhyys, jossa yksilöt kiersivät jatkuvasti samaa rataa vuoroin kadulla, laitoksissa, heikkotasoisissa joukkomajoitustiloissa. Laitokset olivat usein pelastuksia nälältä ja paletumilta. Vapaudessa tuli sen sijaan vastaan arjen kovaosaisuus, jossa heikkotasoisien joukkomajoitustilojen ja sillanaluselämän ohella nälän ja kylmyyden kokemukset kuuluivat arkipäivään. Ongelmat syvenivät ja puute kasvoi, kun asunnottomilla oli vaikea saada apua ja tartzua siihen: laitokset olivat täynnä ja huoltoviranomaiset neuvottomia. Päivittäisiä ongelmia ratkaistiin ja menetyksiä kompensoitiin siten omilla päivistä toiseen selviytymisstrategioilla – roskalaatikon antimilla ja korvikejuomalla. Vaikka korvikkeisiin kietoutuvat itsestään pahenevat seuraukset tiedettiin, niitä ei ankarissa arjen oloissa ajateltu, kun arki ja elämän näköalattomuus haluttiin vain unohtaa ja turruttaa.

Asunnottomat olivat lisäksi hyvin yksinäisiä ja osakulttuurikin oli keino saada lähinnä vain päihteitä yhteisöllinen kannattelu ei kestänyt eikä luottamusta syntynyt, kun ääriajoilla elävien, pienistä resursseista keskenään kilpailevien asunnottomien elinolosuhteet olivat vaikeat. Näissä olosuhteissa – joissa asunnottomilla oli jo lähtökohtaisesti vähän, mitä jakaa ja keinoja, millä auttaa – yhteenkuuluvuuden ja luottamuksen syntymiselle oli heikot mahdollisuudet ja laaja-alainen turvattomuus heijastui asunnottomien keskuudessa varasteluna ja väkivaltana. Tämän suhteen erityisesti naiset olivat haavoittuvassa asemassa. Kun asunnottomuus oli leimattu miesten ongelmaksi, eikä asunnottomista naisista julkisuudessa puhuttu, naiset elivät päihdeongelmaisten asunnottomien miesten rinnalla ja heidän ehdoillaan. Tässä maailmassa oli vaikea välttää myös seksuaaliselta väkivallalta.

Asunnottomien elämä oli hyvin kuormittavaa ja riskialtista, joka johti lopulta pakkaskuolemiin. Pakkaskuolemat olivat häpeä yhteiskunnalle, josta ei kokonaislaajuudessaan puhuttu. Olisiko kuolemien laajuudelta välttytty, jos viranomaistaholla olisi ollut tietoa asunnottomien näkemyksistä ja asunnottomien ongelmia olisi paikannettu kokonaisvaltaisemmin osana laajempaa yhteiskunnallista tasoa.

Monien pitkäaikaisasunnottomien elämä on yhä Harjun kuvamaa jatkuvassa kierteessä elämistä, jossa laitoshuollot vesittyvät, kun ei ole mitään, mihin palata. Ongelmat vaikeutuvat, kun myös avohuolto on nykyresursseilla riittämätöntä ja monilla on vaarana suodattua kaikista yhteiskunnan turverkoista. Asunnottomien joukossa on yhä enemmän niitä potilaita, joilla on sekä päihdeongelma että mielenterveyden häiriö. Nämä kaksoisdiagnoosipotilaat jäävät kuitenkin herkimmin hoitojärjestelmien ulkopuolelle, joko kokonaan hoitamatta tai hoito on liian lyhytaikaista. Vaarana on niin katuskitsofreniaongelma kuin näkyvä suurkaupunkiasunnottomuus.

Myös nuorten kohdalla voi puhua kasvavasta asunnottomuuden ongelmasta. Tutkimusajanjaksollani muuttoliike toi pääkaupunkiseudulle maaseudun nuorta, asunnottomaksi jäävää irtainta väestöä. Myös nykypäivänä pääkaupunkiseudulle muuttaa koko ajan nuoria ja kohtuuhintaisista, pienistä asunnoista on yhä pulaa. Asunnottomaksi jääminen on kuitenkin monen tekijän summa. Nuoret jäävät asunnottomaksi paitsi asuntojen puutteen, myös keskimäärin muita huonomman taloudellisen asemansa ja heikon pysyvän työpaikan saannin takia. Nuoret joutuvat asunnottomiksi myös siksi, että he ovat velkaantuneet esimerkiksi päihdeongelman tai holtittoman rahankäytön takia. Taustalla voi olla myös työttömyyttä ja mielenterveysongelmia. Kaikki asunnottomat nuoret eivät asu vain tuttavien ja sukulaisten nurkissa, vaan heitä on yhä enemmän myös asuntoloissa.

Sosiaalitoimella ja palveluiden koordinoijana. Ia on suuri merkitys asunnottomille viimeisen toimeentulon myöntäjänä. Asiantuntijuudessa tärkeää on, millaisesta näkökulmasta huono-osaisuutta on lähdetty tutkimaan, tarkastelemaan sekä keille on annettu kertova ääni. Tutkimusajanjaksollani asunnottomuutta tarkasteltiin pitkälti yksilösuuntautuneiden tulkintojen valossa, jossa yhteiskunnan laidalla elävien kohteena olemisen kokemukset, näkökulmat ja äänet eivät päässeet esille. Tämä vaikutti varmasti myös viranomaisten hiljaisuuteen ja neuvottomuuteen ja lopulta ongelman kärjistymiseen pakaskuolemien osalta. Tarvitsisimme nyt kuitenkin yhä enemmän tutkimusta, jossa lukumääräisesti hyvin monien, mutta perinteisesti varjossa olevien (yksinäisten, unohdettujen) yksilöiden kertomukset ja arjen kokemukset pääsisivät esille – tutkimusta, joka olisi mahdollisimman paljastavaa, yksityiskohdaista ja kokemuksellista.

Erkki Korhonen. Asunnottomuus Helsingissä. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:4.

Esipuhe

Käsillä olevasta tutkimuksesta käy ilmi, että asunnottomuuden taustalla ovat paitsi asuntopula ja halpojen vuokra-asuntojen puute myös monet yksilölliset ja yhteisölliset ongelmat: köyhyys, syrjäytyminen ja työttömyys. Asunnottomuus, mielenterveysongelmat ja päihteet liittyvät usein yhteen. Asunnottomia eivät kuitenkaan ole enää vain yksinäiset miehet vaan myös entistä useammin naiset (2001: 17 %) ja nuoret (2001: 12%). Maahanmuuttajat, joiden määrä on 1990-luvulla nopeasti kasvanut muodostavat oman kasvavan ryhmänsä (2001: 4 %) asunnottomien joukossa.

Asunnottomuusongelman hoitamista vaikeuttaa se, että monen asunnottoman kohdalla pelkkä asunnon saanti ei riitä ratkaisuksi. Esimerkiksi pitkään päihteitä käyttäneiden tai mielenterveysongelmaisten kohdalla tarvitaan myös muuta tukea ja kuntoutusta. Tähän ei asunnottomuuden vähentämisohjelmassa olla riittävästi varauduttu.

Asunnottomuuden ennaltaehkäiseminen on tämänkin tutkimuksen mukaan edullisempaa kuin ongelman hoitamatta jättäminen. Mitä pidempään asunnottomuus jatkuu, sitä suuremmat ovat siitä asunnottomalle itselleen aiheutuvat haitat ja yhteiskunnalle koituvat kustannukset.

Tiivistelmä

Asunnottomuuden taustalla on Euroopan asunnottomuutta tutkineen Dragana Avramovin mukaan yhteiskunnan rakenteisiin, sosiaalisiin oloihin ja kulttuurisiin piirteisiin sekä asunnottomien henkilökohdaisiin ominaisuuksiin liittyviä tekijöitä. Pääkaupunkiseudulla asunnottomuuden taustalla on ensisijaisesti nopeasta kasvusta johtuva puute halvoista vuokra-asunnoista. Asunnottomuutta aiheuttavat meillä myös köyhyys, syrjäytyminen ja päihteet.

Asunnottomien suuren enemmistön, tuttavien ja sukulaisten luona tilapäisesti asuvien, ongelmana on lähinnä pienten ja halpojen vuokra-asuntojen puute ja tuloihin nähden liian korkeat asumiskustannukset.

Tilapäisissä ja epävarmoissa asumissuhteissa asuvia tai asunnottomuuden uhkan alla eläviä on Helsingissä kymmeniä tuhansia. Monet nuoret ovat velkaantuneet yli varojensa ja luottotiedoissa voi olla asunnon hankinnan estäviä merkintöjä.

Asunnottomuuden kärjistyneimpien muotojen – porraskäytävissä, kaduilla ja asuntoloissa asuvien – ongelmina ovat asuntojen puutteen ja köyhyyden lisäksi usein myös päihteiden käyttö ja monella myös mielenterveysongelmat. Sosiaaliviraston erityissosiaalitoimiston noin viidestä tuhannesta asunnottomasta asiakkaasta ehkä puolet on päihteiden liikakäyttäjää. Mielenterveysongelmat ja päihteet kietoutuvat yhteen. Vankilasta vapautuvien mahdollisuudet saada minkäänlaista asuntoa ovat heikot.

Syrjäytyneimpien ja moniongelmaisimpien asuttamiseksi ja auttamiseksi ei riitä pelkkä asunto. Tarvi-
taan myös muita kuntouttavia ja elämänhallintaa parantavia toimenpiteitä.

Asunnottomien määrä alkoi vuoden 1997 jälkeen jälleen lisääntyä. Vaikeudet saada kaupungin
vuokra-asuntoa ovat lisääntyneet viimeisten vuosien aikana. Vuonna 2001 sijoitettiin kaupungin
vuokra-asuntoihin vajaat seitsemänsataa asunnotonta.

Tutkimuksen tausta ja tarkoitus

Helsingin asunnottomuutta koskeva tutkimus käynnistyi tietokeskuksessa vuoden 2001 alussa.

Asunnottomuutta tarkastellaan kolmesta näkökulmasta: 1) Helsingin asunnottomuuden taustalla ole-
vien rakenteellisten tekijöiden selvittäminen; 2) Asunnottomuuden tarkastelu sosiaalisina prosesseina
(mm. millä ryhmällä on suurin todennäköisyys päätyä asunnottomiksi ja pysyä asunnottomana; mitkä
elämäntilanteet ovat asunnottomuuden kannalta riskitekijöitä); 3) Asunnottomuuden tarkastelu yksi-
lötasolla, jolloin piirretään kuva asunnottomiksi joutuneista henkilöistä. Eli haastattelujen avulla selvi-
tettiin minkälaisia elämäntarinoita ja olosuhteita on ollut asunnottomuuden taustalla ja mitä polkuja on
ollut nousta asunnottomuudesta, sekä toisaalta mitä esteitä asunnottomuudesta irtautumiselle on ole-
massa.

Asunnottomuutta aiheuttavia tekijöitä tutkimusten mukaan

Yhdessä esiintyessään rakenteelliset, sosiaaliset ja yksilölliset tekijät voivat aiheuttaa sosiaalista syr-
jäytymistä ja asunnottomuutta (Avramov 1999).

Halpojen asuntojen puute kiristää kilpailua pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla. Henkilöt, joilla on sosi-
aalisia, mielenterveydellisiä tai fyysisiä ongelmia ovat tässä kilpailussa heikoilla ja vaarassa jäädä
tavanomaisten asuntomarkkinoiden ulkopuolelle. Sosiaalisten ja taloudellisten turvaverkkojen puut-
tuessa voimavaroiltaan heikot henkilöt syrjäytyvät helposti asumaan puutteellisissa asumisololoissa ja
rapistuvissa asuinympäristöissä. Henkilöt, jotka eivät välttämättä tarvitsisi laitoshoidoa, mutta tarvitse-
vat huolenpitoa ja tukea voidakseen asua itsenäisesti, voivat joutua asunnottomiksi, elleivät saa riit-
tävää tukea lähiyhteisöltään tai yhteiskunnalta.

Laajoihin empiirisiin aineistoihin perustuen yhdysvaltalainen tutkija John M. Quikley (2000) päätyi joh-
topäätökseen, että suhteellisen pienillä asuntomarkkinoiden ja tulojen muutoksilla on huomattava vai-
kutuksen asunnottomien määrään (esim. kymmenen prosentin nousu vuokrissa aiheutti kuuden prosentin
lisäyksen asunnottomien määrään). Asunnottomuutta voitaisiin vähentää neljänneksellä, jos tarjolla
olisi prosentin verran enemmän tyhjiä vuokra-asuntoja, jolloin vuokrat laskevat.

Asunnottomien sosiaaliin taustoihin ja verkostoihin liittyviä asunnottomuutta aiheuttavia tekijöitä
ovat mm. perhetausta, ystäväpiiri, epäviralliset sosiaaliset verkostot, naapurit ja naapurusto, ikätove-
rit, jengit ja alakulttuurit. Avramovin mukaan näiden vaikutuksesta tiedetään vielä vähän. Myös hen-
kilökohtaiset ominaisuudet ja elämänhistoria voivat johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen ja asunnotto-
muuteen. Näitä ovat Avramovin mukaan mm. varttuminen erilaisissa heikkotasoisissa laitoksissa (or-
pokodit, kasvatuslaitokset, sijaisperheet, mielisairaala- ja vankilatausta). Riskitekijöitä ovat myös ris-
tiriidat oman perheen kanssa, koulunkäynnin keskeyttäminen, päihdyttävien aineiden väärinkäyttö,
mielenterveysongelmat tai persoonallisuushäiriöt.

Henkilökohtaiset riskitekijät saattavat johtaa elämäntilanteisiin, jotka lisäävät haavoittuvuutta ja ai-
heuttavat ongelmia. Joutuminen kodista kadulle ja tilapäissuojiin lisää pikkurikollisuutta ja hakeutu-
mista epäsosiaalisten alakulttuurien ja jengien pariin.

Missä määrin asunnottomuutta uhkaavat riskit toteutuvat riippuu Avramovin mukaan siitä, kuinka epä-
viralliset ja julkiset sosiaaliset turvajärjestelmät toimivat. Riskirajoilla elävistä vain harvat putoavat
kaikkien turvaverkkojen läpi. Asunnottomuutta koskevat riskit eivät kaikkien kohdalla toteudu, vaan
jotkut onnistuvat kehittämään henkilökohtaisia selviytymisstrategioita vaikeissakin tilanteissa.

Tutkimuksen asunnottomat

Enemmistö (60 %) kaupungin vuokra-asunnonhakijoista on edelleen miehiä. Naisia on asunnottomista hakijoista (40%). Valtaosa on yhden hengen ruokakuntia (58 %). Pienten yhden hengen ruokakuntien mahdollisuudet saada kaupungin vuokra-asunto ovat tunnetusti heikommät kuin suurempien ruokakuntien (vain noin joka kahdeksas sai asunnon). Asunnottomien pienruokakuntien mahdollisuudet saada asunto ovat vielä heikommät.

Helsingin sosiaalitoimiston asunnottomista asiakkaista noin viidennes (18%) oli naisia. Asiakkaat olivat pääasiassa suomen/ruotsinkielisiä (93%), keski-ikäisiä (runsas puolet), naimattomia (57%), eronneita (noin kolmannes), noin puolella on pitkään ollut vain perusasteen tutkinto, ammattitutkinnon suorittaneita oli joka viides, ylioppilastutkinnon suorittaneita viitisen prosenttia ja korkeakoulututkinnon suorittaneita parisen prosenttia. Valtaosa on ammatiltaan työntekijöitä (47%) tai ammatti on tuntematon (noin kolmannes). Alempia toimihenkilöitä viitisen prosenttia, ylempiä toimihenkilöitä tai yrittäjiä on noin prosentti. Eläkeläisiä on vajaa kymmenen prosenttia ja opiskelijoita noin viisi prosenttia.

Mellunkylän asunnottomat: olivat pääosin yksinäisiä, nuorehkoja ja keski-ikäisiä miehiä, naisia oli noin neljännes. Monella asunnottomalla oli muitakin ongelmia kuin asunnottomuus: joka toisella oli asunnottomuuden lisäksi kirjattu päihteiden käyttöä, kahdella oli mielenterveysongelmia. Noin joka kolmannella ei ollut varsinaisesti muita ongelmia kuin asunnottomuus. Muutamalla oli lastensuojelullinen tausta (esisijaisesti rikoksia). Asunnottomuuteen liittyi myös työttömyyttä (86%).

Julkaisussa kuvataan myös asunnottomien tarinoita.

Yhteenvetoa

Asunnottomuuden taustaa: Monet sosiaaliviraston asuntoloissa, tukikodeissa tai asunnoissa asuvat haastatellut olivat saaneet elämälleen huonot eväät jo lapsuudessa. Perhe oli hajonnut, äiti tai isä kuollut lapsuudessa, rajoja ei ollut lainkaan tai niitä oli liikaa. Helsinkiin oltiin tultu tyhjin käsin. Pysyvää vuokra- tai muuta asuntoa ei oltu onnistuttu saamaan. Aluksi oltiin sukulaisten tai tuttavien luona tai alivuokralaisena. Päihteiden käyttö oli alkanut jo nuorena. Välillä oli ehkä ollut vakiintuneempia jaksoja – asuttiin parisuhteessa ja käytiin töissä – mutta päihteet olivat sotkeneet elämän. Neljä viidestä haastatellusta oli eronnut, jotkut useampaankin kertaan. Joillakin oli mielenterveydellisiä ongelmia. Joukossa oli myös niitä, joiden ainoa ongelma olivat Helsingin asuntojen korkeat vuokrat ja asumisen turvattomuus.

Monet haastattelemani yksinäiset miehet asuivat asunnon saatuaankin karusti. Apua tarvittaisiin, mutta sitä ei haluta hakea, koska pelätään asunnon menetystä. Hoitoon ei oikein osata hakeutua tai vaikka osattaisiinkin apua ei välttämättä saada.

Asunnottomuus oli monella seurausta pitkään jatkuneesta jo nuorena alkaneesta päihteiden käytöstä, jonka seurauksena menetetään työpaikka, vuokranmaksua ei kyetä hoitamaan ja asunto menee alta. Asunnottomuus on entisestään lisännyt päihteiden käyttöä. Viina lämmittää pakkasella ja amfetamiini pitää liikkeellä.

Vaikeaan päihdekierteeseen joutuneen tie irti päihteistä ja asunnottomuudesta ei ole helppo. Keskeinen ongelma päihteistä kuntoutuvien asuttamisessa on riippuvuus vanhoista sosiaalisista suhteista ja päihdekulttuurista. Kuntoutuvien on vaikea luopua vanhoista kaverisuhteista ja päihteiden ympärillä pyörivästä elämästä, ellei uusia ihmissuhteita ja toimintaa tule tilalle. Vaikka kuntoutusta ja tuki/asutopaikkoja saataisiin, on ongelmana voimavarojen riittämättömyys. Erityisesti huumeriippuvaisten hoitoon ja kuntoutukseen ei ole tarpeeksi voimavaroja.

Pääsy itsenäiseen asuntoon ei ole tae asumisen onnistumiselle, jos sijoitettu hakeutuu takaisin vanhoihin kaveriporukoihin ja päihdekuvioiden. Useimmilla päihteistä kuntoutujilla on vahva motivaatio päästä irti vanhoista ryyppy- ja päihdeporukoista. On kuitenkin vaikea löytää aikaisempien kaverien sijalle uusia turvallisia ihmissuhteita ja harrastuksia, jotka mahdollistaisivat päihteistä irti pysymisen.

Tämä jää nykyisin paljolti kuntoutuksen omalle ja vapaaehtoisjärjestöjen vastuulle. Sijoittaminen sosiaaliviraston pienasuntoon on riski, jos vanhat päihdekaverit tulevat mukaan kuvioihin. Pienasuntojen valvontaa olisi hyvä tehostaa – kuitenkin niin, ettei sitä koettaisi epäluottamukseksi niille, joiden asuminen ja elämä sujuu hyvin. Ei myöskään tulisi sijoittaa liikaa sosiaaliviraston asuntoja samaan taloon, jotta levottomuus ei lisäänty.

Päihteiden käyttö ja mielenterveysongelmat kietoutuvat usein yhteen. Vakavatkaan mielenterveysongelmat eivät tule välttämättä diagnosoitua rankasti päihteitä käyttävillä. On osin sattumanvaraista mihin asumis- ja hoivapalvelujen putkeen mielenterveysongelmaiset asunnottomat joutuvat.

Tanskalainen asumistutkija Koch-Nielsen pitää asunnottomuutta kuumemittarina, joka osoittaa, että jokin yhteiskunnassa on mennyt vikaan. Asunnottomuutta koskeva tutkimus tuo tietoa, millaisia muutoksia yhteiskunnassa on meneillään.

Parasta syrjäytymisen ja asunnottomuuden ehkäisyä on ennaltaehkäisy. Jokaiselle tulisi pyrkiä luomaan lähtökohdat turvattuun lapsuuteen, kykyjään vastaavaan koulutukseen sekä mielekkääseen työhön ja toimeentuloon. Jos hyvinvointiyhteiskunnan sosiaalisista perusedellytyksistä nyt tingitään myös tietoyhteiskunnan rakentumisen edellytykset heikkenevät.

Helsingin huonokuntoisissa asuntoloissa asuu väkeä, joka ei sinne kuuluisi. Heille tarvittaisiin parempitasoisia asuntoloita, tuki- ja hoitokoteja, joissa olisi riittävä hoito ja huolenpito. Monet asuntoiloissa ja tukikodeissa asuvat huonokuntoiset asukkaat kuuluisivat pikemminkin kuntouttavien terveydenhoitojärjestelmien kuin sosiaalitoimen käyttämien laitosten piiriin.

3.2. Asunnottomuuden syitä, seurauksia ja vaiheita

Elisabet Erkkilä ja Agnes Stenius-Ayoade. Asunnottomat vastaanottoyksiköissä. Asunnottomien vastaanottoyksiköiden asiakkaiden sosiaalinen tilanne ja terveydentila pääkaupunkiseudulla. Socca Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 2009:2. http://www.socca.fi/files/150/Asunnottomat_vastaanottoyksikoissa.pdf

Ulkomaisista tutkimuksista tiedetään, että asunnottomuuteen liittyy suuri sairastavuus ja lisääntynyt kuolleisuus. Myös vastaanottoyksiköissä työskentelevän henkilökunnan kokemuksen mukaan yksiköiden asiakaskunta kärsii mielenterveysongelmista ja hoitamattomista somaattisista sairauksista sekä asumis- ja palveluratkaisujen puutteesta, jonka pohjalta selvityksessä pyritään vastaamaan seuraaviin hypoteeseihin:

1. Asunnottomilla on paljon diagnosoimattomia ja hoitamattomia sairauksia.
2. Asunnottomat, jotka ovat jääneet pysyväisluontoisesti vastaanottoyksiköihin tai kiertelevät kiinnittymättä palveluihin ovat moniongelmainen ryhmä, jolle ei ole olemassa riittävästi tarkoituksenmukaisia palveluja tai palveluketjut eivät heidän kohdallaan toimi.

Selvitysaineisto kerättiin osana Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeessa vuosina 2007–2008 tehtyä asunnottomien palvelujen kehittämistyötä. Hanketta rahoittivat sosiaali- ja terveysministeriö sekä Helsingin, Espoon, Vantaan ja Kauniaisten kaupungit.

Tiivistelmä

Selvitys on kartoitus pääkaupunkiseudun kuntien asunnottomien vastaanottoyksiköiden asiakkaiden sosiaalisesta tilanteesta ja terveydentilasta. Selvitys on rekisteripohjainen analyysi, jota on täydennetty haastatteluilla ja kliinisellä tutkimuksella. Selvitysaineiston muodostaa pääkaupunkiseudun vastaanottoyksiköiden 158 asunnottoman otos. Otoksessa ovat mukana kahden valitun vuorokauden aikana pääkaupunkiseudun vastaanottoyksikössä yöpyneet asunnottomat henkilöt. Asunnottomien sosiaalisen tilanteen ja terveydentilan tarkastelua varten käytössämme on ollut Helsingin, Espoon ja Vantaan sähköiset asiakas- ja potilastietojärjestelmät. Sosiaalityöntekijän ja lääkärin haastattelua

sekä kliinistä tutkimusta varten otantaan osuneista 158 asunnottomasta henkilöstä tavoitettiin 64 asunnottomaa henkilöä. Heistä 36 suostui haastateltavaksi.

Suurimmat yksittäiset syyt asunnottomuudelle olivat asumiseen liittyvä häiritsevä elämä ja maksamattomat vuokrat. Mainintoja aikaisemmasta asunnottomuudesta oli 37 prosentilla. Heistä lähes kaikilla oli maininta aikaisempaan asumiseen liittyvästä häiritsevästä elämästä tai vuokrien maksamatta jättämisestä. Asunnottomista 30 prosenttia on työkyvyttömyyseläkkeellä ja 29 prosenttia elää toimeentulotuella. Ainoastaan kolmella (alle 2 %) tulona oli sairauspäiväraha tai kuntoutustuki. Päihde- ja mielenterveysongelmia on 89 prosentilla. Päihdeongelma on 82 prosentilla. Alkoholi on yleisin käytetty päihde. Huume- ja sekakäyttäjää on 15 prosenttia. Huumeidenkäyttö on yleisintä nuorilla asunnottomilla. Päihdeongelman vuoksi asunnottomista vain 28 prosenttia oli ollut katkaisuhoidossa viime vuoden aikana. Mielenterveysongelmista varsinkin muistiongelmia ja psykoosisairaudet ovat yleisiä. Aineistomme asunnottomista 12 prosentilla on ajankohtainen psykoosisairaus. Psykoosisairaudet ovat naisilla yleisempiä kuin miehillä. Kahdella kolmasosalla vastaanottoyksiköiden asunnottomista oli vaikeasti heikentynyt toimintakyky GAF- ja SOFAS -mittareilla mitattuna.

Kolmen viime vuoden aikana aineistomme asunnottomat henkilöt tekivät 1 612 lääkärikäyntiä perusterveydenhuollossa. Tavallisimmat syyt hakeutua lääkärille olivat päihde- ja mielenterveysongelmia, vammat, infektiot ja päihteiden aiheuttamat sairaudet, kuten kouristukset, yliannostukset ja ruoansulatuskanavan sairaudet. Asunnottomat helsinkiläiset kävivät lääkärin vastaanotolla terveysasemalla viime vuoden aikana keskimäärin 1,6 kertaa eli kaksi kertaa muuta väestöä enemmän. Terveyskeskuspäivystyksessä asunnottomat kävivät kuusi kertaa enemmän ja sairaalapäivystyksessä 16 kertaa enemmän kuin valtaväestö. Vain harvalla on toimiva avohoitosuhte, minkä vuoksi asunnottomat käyttävät paljon päivystyspalveluja.

Asunnottomuuden syyt

Asunnottomuuden syillä viittaamme seuraavassa tarkastelussa rekisteriaineistossa mainittuihin asunnottomuuden päällimmäisiin syihin. Useimmiten asunnottomuuden taustalla on kuitenkin useita toisiinsa kietoutuneita syitä, jossa päihteiden käyttö, mielenterveysongelmia, arjen hallitsemattomuus, ihmissuhdeongelmia, sosiaalisen verkoston ja tuen puuttuminen sekä köyhyys nivoutuvat yhteen. Näitä taustatekijöitä kuvaamme tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Asunnottomuuden syiden tarkastelussa olemme luokitelleet asunnottomuuden syyt kuuteen luokkaan: 1) avioero tai parisuhteen päättymisen, 2) määräaikaisen vuokrasopimuksen päättymisen tai vuokrasopimuksen irtisanominen, 3) asumiseen liittyvä häiritsevä elämä, 4) maksamattomat vuokrat, 5) asunnon irtisanominen itse ja 6) muut syyt.

Syyluokassa määräaikaisen vuokrasopimuksen päättymisen tai vuokrasopimuksen irtisanominen on pääasiallisesti itsestä riippumattomista syistä asunnottomaksi jääneitä (esimerkiksi asunto vuokranantajan omaan käyttöön) tai toiseen kuntaan muuttaneita ja muuton vuoksi vuokrasopimuksensa irtisanoneita henkilöitä. Asumiseen liittyvän häiritsevän elämän tai maksamattomien vuokrien vuoksi asunnottomiksi jääneisiin on puolestaan laskettu kaikki, joiden asuminen on päättynyt asumiseen liittyvään häiritsevän elämän tai maksamattomien vuokrien johdosta saadun hädän, asunnosta luopumisen, vuokrasopimuksen purkamisen, irtisanomisen tai määräaikaisen vuokrasopimuksen jatkamatta jättämisen vuoksi. Siten tarkastelussamme ovat mukana myös ne asumiseen liittyvien häiriöiden tai maksamattomien vuokrien vuoksi asunnottomaksi jääneet henkilöt, jotka eivät näy virallisissa häätötilastoissa.

Käytössämme ollut aineisto ei tee mahdolliseksi sen tarkastelua, kuinka moni vastaanottoyksiköiden asunnottomista henkilöistä on saanut hädän virallisen häätöuhan tai häätöprosessin kautta.

Tavallisimmat syyt pääkaupunkiseudun vastaanottoyksiköiden asunnottomien henkilöiden asunnottomuudelle olivat joko asumiseen liittyvä häiritsevä elämä ja/tai maksamattomat vuokrat, joiden vuoksi 79 eli puolet oli jäänyt asunnottomaksi. Suurin yksittäinen syy asunnottomuuteen oli asumiseen liittyvä häiritsevä elämä. Tässä syyluokassa oli noin kolmasosa (49 henkilöä) vastaanottoyksiköiden asunnottomista. Alle viidellä asunnottomista maininta asumiseen liittyvästä, naapureita häiritsevästä elämästä liittyi asunnosta rappukäytävään kantautuneisiin hajuhaittoihin tai asunnon vahingoittamiseen. Usein tällaisissa tapauksissa taustalla oli asukkaan hoitamaton mielenterveysongelma. Kaikissa muissa tapauksissa asumisen päättyminen häiritsevän elämän vuoksi liittyi asunnosta kantautuneisiin meluhaittoihin ja naapurustossa ilmenneisiin levottomuuksiin. Useimmiten näissä tapauksissa häiriöiden taustalla mainittiin päihteiden käyttö. Päihteiden käyttöön liittyvät häiriöt nousivat esiin myös haastatteluissa.

Häiriötilanteisiin liittyi monen haastattelun mukaan usein tuttavien majailua asunnossa ja heidän osallisuutensa häätöön johtaneiden häiriöiden syntymisessä. Yli puolet häiriöiden vuoksi asunnottomaksi jääneistä oli jäänyt asunnottomaksi kunnan asunnoista. Toiseksi eniten häiriöiden vuoksi oli jouduttu asunnottomaksi sosiaalitoimen asunnoista/tukiasunnoista. Päihteiden käyttöön liittyvien häiriöiden vuoksi sosiaalitoimen tukiasunnoista asunnottomaksi jäämistä selittävät osaltaan tukiasumisen säännöt, jotka vaihtelevat kuntien välillä. Esimerkiksi Vantaalla tukiasuntoihin asuttaminen on aktiivista ja tukiasuttamisen kynnys on suhteellisen matala, mutta koska niissä edellytetään useimmiten päihteettömää asumista, päättyy asuminen usein päihteidenkäytön vuoksi. Niistä aineistomme vantaalaisista, jotka olivat jääneet asunnottomaksi häiritsevän elämän vuoksi hieman yli puolet (7) oli jäänyt asunnottomaksi sosiaalitoimen tukiasunnoista.

Myös Helsingissä ja Espoossa oli jääty asunnottomaksi sosiaalitoimen asunnoista/tukiasunnoista. Helsingissä ja Espoossa päihteidenkäyttö on useimmiten sallittu tukiasunnoissa ja -kodeissa. Helsingissä ja Espoossa tukiasuttamiseen edellytetään kuitenkin tiettyä toimintakykyä myös päihtyneenä koska tukiasumisen työntekijäresurssit eivät useinkaan mahdollista päihteiden käyttöön liittyvien häiriöiden ennaltaehkäisyä tukiasunnoissa. Lisäksi tukiasumiseen liittyviin häiriötilanteisiin puuttuminen on vaikeaa.

Rekisteriaineistossa olevien merkintöjen mukaan tukiasumiseen liittyvät häiriöt ja niiden selvittäminen olivat sosiaalitoimen työntekijöille sekä Helsingissä että Espoossa aikaa vieviä ja hankalia. Häiritsevä elämä saattoi jatkua asunnoissa hyvin pitkään ilman, että asukkaita tavoitettiin ja häiriötilanteisiin pystyttiin puuttumaan. Asukkaiden tavoittamisen, lukuisten keskustelujen ja joustojen jälkeen häiriöt näytivät myös useiden asukkaiden kohdalla jatkuvan.

Vantaalla päihteiden käyttöön liittyvien häiriöiden syntyminen tukiasunnoissa ja edellä kuvattujen, mahdollisesti pitkään jatkuvien ja työntekijäresursseja syövien pattitilanteiden syntyminen ennaltaehkäistään ainakin osittain päihteettömyyttä edellyttävällä tukiasumismallilla. Helsingissä tukiasumisessa päihteiden käyttöön liittyvät häiriöt saatetaan sen sijaan ennaltaehkäistä sillä, että kynnys tukiasumiseen on niin korkea, ettei asuttamista tapahdu lainkaan. Helsingissä ja Espoossa asuttamisen kynnykseen vaikuttaa kuitenkin myös se, että tukiasunnot sijaitsevat useimmiten normaaliasuntokannassa, jonka kestävyys on häiriöiden suhteen rajallinen. Tukiasumisen päättyminen häiritsevän elämän vuoksi herättää siten kysymyksen kotiin annettavan tuen riittämättömyydestä nykyisessä tukiasumisen järjestämisen muodoissa sekä nykyisen tukiasuntokannan tarkoituksenmukaisuudesta ympäristön kantokykyyn liittyen.

Toiseksi suurin asunnottomuuden syy oli maksamattomat vuokrat. Niiden vuoksi asunnottomaksi jääneitä oli noin viidesosa (30 henkilöä). Heistä kaksi kolmasosaa (22 henkilöä) oli jäänyt asunnottomaksi kaupungin asunnosta. Maksamattomien vuokrien määrät vaihtelivat muutamista sadoista euroista 4 500 euroon. Osalla maksamattomien vuokrien vuoksi asunnottomaksi jääminen liittyi yksinkertaisesti niukkaan taloudelliseen tilanteeseen. Osalla taustalla oli päihteiden käyttöä ja mielenterveyden ongelmia.

Haastatteluissa monet toivat myös esiin häätöprosessin nopeuden ja vaikeudet hoitaa raha-asioita sosiaalitoimessa. Asumiseen liittyvät häiriöt ja maksamattomat vuokrat liittyvät myös usein toisiinsa.

Aineistomme henkilöistä noin kolmasosalla oli asiakasrekisteritiedoissa maininta sekä häiritsevästä elämästä että maksamattomista vuokrasta. Tällaisissa tapauksissa virallinen syy hädöille on useimmiten maksamattomat vuokrat, koska ne ovat helpommin todennettavissa oleva syy hädön hakemiselle. Monelle rästit kertyvät kuitenkin vasta asumisen loppuvaiheessa, esimerkiksi asumiseen liittyvistä häiriöistä aiheutuneen häätöuhkan alla.

Asunnottomaksi jäämisellä sekä asumiseen liittyvillä häiriöillä tai maksamattomilla vuokrilla on kauaskantoiset seuraukset, sillä ne vaikeuttavat asunnon saantia niin kunnallisilta kuin yksityisiltä vuokramarkkinoilta tulevaisuudessa. Esimerkiksi kunnan asuntoa on mahdotonta saada, mikäli aikaisempi asuminen kunnan asunnossa on päätynyt häiriömerkintöihin tai kunnalle on entuudestaan vuokravalkaa. SATO, VVO ja muut yleishyödylliset vuokranantajat eivät vuokraa asuntoaan ihmisille, joilla on merkintä aikaisempaan asumiseen liittyvistä häiriöistä, vuokravalkaa tai muita maksuvelvoitteita,

Yleishyödylliset vuokranantajat edellyttävät myös, ettei asunnonhakijalla ole luottohäiriömerkintää. Mikäli aikaisempi vuokravalka on mennyt ulosmittaukseen tai henkilöllä on muusta syystä luottohäiriömerkintä myös yksityisten vuokramarkkinoiden asunnot ovat useimmiten tavoittamattomissa, sillä myös yksityiset vuokranantajat velvoittavat asunnonhakijoita todistamaan luottokelpoisuutensa.

Sosiaalitoimen asunto/tukiasunto on siis tällaisessa tilanteessa usein ainoa jäljelle jäävä vaihtoehto. Kuitenkin myös sosiaalitoimen tukiasunnon saaminen edellyttää useimmiten vuokravalkan määrän selvittämistä, vuokravalkan lyhentämissuunnitelmaa ja aloitettuja vuokravalkan lyhennyksiä. Mikäli asunnottomien henkilöiden toimintakyky huomioidaan, on ymmärrettävää, etteivät kaikki vastaanottoyksiköiden asunnottomat kykene tähän ilman tukea.

Muusta syystä asunnottomaksi jääneitä oli aineistossamme kymmenen. Heidän joukossaan oli asunnon myymisen, työn ja työsuhdeasumisen tai lastensuojelun jälkihuollon tukiasumisen päättymisen (nuoren täyttäessä 21 vuotta) vuoksi asunnottomaksi jääneitä (kaksi nuorta) ja kaksi alle 30-vuotiasta lapsuudenkodista asunnottomaksi jäänyttä nuorta. Lastensuojelun tukiasunnoista asunnottomaksi jääneiden nuorten rekisteritiedoista ei käynyt ilmi, miksi jälkihuollon jälkeistä jatkoasumista ei heille ollut järjestynyt. Useimmiten tällainen tilanne johtuu lastensuojelun tukiasumisen aikana esiintyneistä ongelmista, minkä vuoksi jatkoasumisen järjestäminen ja sitä suosittlevien lausuntojen kirjoittaminen on kuntien jälkihuollossa toimiville sosiaalitoimen viranomaisille vaikeaa.

Sekä miehillä että naisilla suurin syy asunnottomaksi jäämiseen oli asumiseen liittyvä häiritsevä elämä. Naisten osuus tässä ryhmässä oli 38 prosenttia, mikä on hieman suurempi kuin miesten vastaava määrä eli 28 prosenttia. Naisten suurempaa osuutta voi selittää aineistomme pienuuteen liittyvä satunnaisvaihtelu ja myös se, että naisten osalta puuttuvien tietojen osuus oli pienempi kuin miesten osalta. Aineistossa asumishistoriaan liittyvien puuttuvien tietojen osuus oli 30 miehen kohdalla ja vain seitsemän naisen kohdalla tiedot puuttuivat. Häiritsevän elämän vuoksi asunnottomaksi jääneillä naisilla oli miehiä useammin parisuhteeseen ja parisuhdeväkivaltaan liittyviä ongelmia. Myös asunnottomaksi jääminen avioeron tai parisuhteen päättymisen vuoksi liittyi naisilla usein parisuhdeväkivaltaan.

Miehet olivat kuitenkin jääneet asunnottomiksi avioeron tai parisuhteen päättymisen vuoksi keskimäärin lähes puolta useammin kuin naiset. Miehillä asuminen päättyi useimmiten joko avio- tai avoeroon. Parisuhteen päätyessä nainen jää siis useimmiten yhteiseen asuntoon asumaan ja asunnottomaksi joutuu mies. Miehillä myös maksamattomien vuokrien vuoksi asunnottomaksi jääminen oli yleisempää kuin naisilla, joka kertoo yksin asuvien miesten usein päihteiden käyttöön liittyvistä arjen hallinnan vaikeuksista.

Asumiseen liittyvän häiritsevän elämän tai maksamattomien vuokrien vuoksi asunnottomaksi jääneitä oli aineistossamme eniten 40 - 59 -vuotiaiden keskuudessa. Heistä asunnottomaksi oli jäänyt häiritsevän elämän ja maksamattomien vuokrien vuoksi 54 henkilöä eli hieman yli kolmasosa kaikista vastaanottoyksiköiden asiakkaista.

Asumiseen liittyvät toistuvat vaikeudet

Asunnottomuuteen liittyy usein sekä asunnottomuuden että asumiseen liittyvien häiriöiden ja maksamattomien vuokrien toistuminen. Vastaanottoyksiköiden asunnottomista toistuvasti asunnottomana oli ollut yli kolmasosa (37 %). Voidaan kuitenkin olettaa, että toistuvasti asunnottomana olleita on todellisuudessa enemmän, sillä pelkästään vastaanottoyksiköissä haastattelemistamme 36 asiakkaasta 17 henkilöä oli ollut aikaisemmin asunnottomana. Toistuvasti asunnottomana olleista 10 arveli olleensa asunnottomana vain kerran. Seitsemän ei osannut sanoa, kuinka monta kertaa he ovat olleet asunnottomana.

Eniten toistuvasti asunnottomana olleita henkilöitä oli Helsingin vastaanottoyksiköiden asiakkaissa. Heistä noin 40 prosenttia oli ollut aikaisemmin asunnottomana. Vantaan Koisorannan palvelukeskukseen asiakkaiden asunnottomuus oli toistunut suhteellisesti lähes yhtä suurena, mitä selittää ainakin osittain päihdepalvelujen tukiasunnoista päihteiden käytön vuoksi toistamiseen asunnottomaksi jääneiden määrä. Toistuvasti asunnottomina olleista 46 oli miehiä, mikä on lähes 40 prosenttia kaikista pääkaupunkiseudun vastaanottoyksiköiden asunnottomista miehistä. Naisilla asunnottomuus toistui melkein yhtä yleisesti kuin miehilläkin. Aineistomme naisista lähes kolmasosa (13 henkilöä) oli ollut toistuvasti asunnottomana.

Lähes kaikki (50 henkilöä) toistuvasti asunnottomana olleista oli yli 40-vuotiaita. Alle 40 -vuotiaita asunnottomana olleita oli vain yhdeksän vastaanottoyksikön asunnottomista, ja heistä kaksi oli alle 30-vuotiaita. Asunnottomuuden toistuvuus näyttää siis korreloivan iän kanssa. Asunnottomuuden lisäksi asumiseen liittyvä häiritsevä elämä ja vuokrien maksamatta jättäminen eli asunnottomuuden taustalla olevat suurimmat syyt näyttivät toistuvan. 59 toistuvasti asunnottomana olleista henkilöistä 23 henkilöllä oli maininta aikaisempaan asumiseen liittyvistä häiriöistä. Vuokran maksamatta jättämisestä maininta oli 33 henkilöllä eli viidenneksellä vastaanottoyksiköiden asunnottomista.

Toistuvaan asunnottomuuteen liittyi siten useammin vuokrien maksamatta jättäminen kuin asumiseen liittyvät häiriöt, päinvastoin kuin asunnottomaksi jäämisen syihin viimeisestä asuinpaikasta, jossa asumiseen liittyvä häiritsevä elämä oli tavallisempi syy kuin maksamattomat vuokrat. Tätä selittää oletettavasti se, että maksamattomat vuokrat ovat useimmiten selkeämpi virallinen syy vuokrasuhteen päättämiseksi. Maksamattomat vuokrat ovat myös helpommin jälkikäteen korvattavissa kuin asumiseen liittyvät häiriöt. Tämän vuoksi niistä kertominen voidaan kokea häiriömerkinnöistä mainitsemisen sijaan asumishaastattelun, tilannearvion tai palvelusuunnitelman laatimisen yhteydessä mielekkäämmäksi.

Vastaanottoyksiköissä haastattelemistamme 17:stä toistuvasti asunnottomana olleesta henkilöstä viidellä oli ollut aikaisempaan asumiseen liittyviä häiriöitä, joista kaikki olivat johtaneet asunnon menettämiseen. Aikaisempia vuokravelkoja haastatelluista oli seitsemällä. Heistä neljä oli menettänyt asuntonsa vuokravelkojen vuoksi. Haastatteluissa häiriöiden ja vuokravelkojen syntymiseen liittyviä olosuhteita ja toistuvuutta kuvattiin useimmiten avoimesti ja monella tavalla. Monilla tilanteisiin liittyi päihteiden käyttö. Häiriöiden ja vuokrarästien toistuvuus esiintyi lähes yhtä usein miehillä ja naisilla, mutta naisilla niiden osuus oli hieman suurempi. Naisten suurempaa osuutta molempien tulosten suhteen selittää oletettavasti aineistomme pienuuteen liittyvä satunnaisvaihtelu ja myös se, että naisten osalta asumishistoriaan liittyvien puuttuvien tietojen osuus oli aineistossamme pienempi kuin miesten osalta. Aineistossa puuttuvien tietojen osuus oli 30 miehen kohdalla ja vain seitsemän naisen kohdalla tiedot puuttuivat. Eniten mainintoja sekä häiriöistä että vuokran maksamatta jättämisistä oli yli 40-vuotiailla.

Toistuvat asumiseen liittyvät häiriöt ja vuokratästit vaikeuttavat entisestään asunnon saamista. Asumiseen liittyvien vaikeuksien toistuminen saattaa sulkea pois myös viimesijaisena vaihtoehtona olevat sosiaalitoimen asunnot, sillä ilman erityisperusteita asuntojonossa menevät pääkaupunkiseudun asunnottomien joukosta edelle ne asunnottomat, joille ”toista mahdollisuutta” ei asumisen suhteen ole vielä annettu. Tällöin ainoaksi vaihtoehdoksi jää useimmiten asuntola tai viimesijainen vastaanottoyksikkö. Vaihtoehtona voi myös olla pitkälinen päihdekuntoutus tai sairaalahoito, jota kautta henkilölle saattaa aueta uusi mahdollisuus asunnon saamiseen. Häiriöiden ja maksuvaikeuksien vuoksi edellä mainitutkaan eivät aina ole vaihtoehto.

Uloskirjoitukset, porttikiellot ja asiakasmaksurästit

Häiritsevä elämä ja maksuvaikeudet johtavat asunnottomuuden lisäksi myös muiden majoituspalveluiden, päihdehuollon laitos- ja asumispalveluiden ja sairaaloiden ulkopuolelle jäämiseen. Muista majoituspalveluista, päihdehuollon laitos- ja asumispalveluista ja sairaaloista uloskirjoitetuksi joutuneita oli aineistossa 61 henkilöä eli lähes 40 prosenttia kaikista vastaanottoyksiköiden asiakkaista. Uloskirjaamiset saattavat johtaa esimerkiksi asuntoloissa myös porttikieltoihin. Porttikiellot ovat usein määräaikaisia. Mainintoja uloskirjoitusten seurauksena saaduista porttikielloista oli 13 asiakkaalla (määrä on oletettavasti todellisuudessa suurempi).

Taloudellinen tilanne ja rikosasiat

Luvussa tarkastellaan asunnottomien vastaanottoyksiköiden asiakkaiden taloudellista tilannetta toimeentulon ja taloudenhoidon, luottohäiriömerkintöjen, velkojen ja sakkojen näkökulmasta. Rikosasioita tarkastellaan luvussa asunnottomien sakko- /vankeusrangaistusten, taloudellisen hyväksikäytön, varkauksien ja väkivallan kohteeksi joutumisen näkökulmasta.

Tulot

Vastaanottoyksiköiden asiakkaiden asiakirjatiedoissa työmarkkina-asemaa koskevat kirjaukset olivat monen kohdalla epäselviä, jonka vuoksi tässä luvussa on tarkasteltu pääasiassa tuloja. Vastaanottoyksiköiden asunnottomien asemaa työmarkkinoilla kuvaa parhaiten se, että työikäisistä työkyvyttömyyseläkkeellä oli vähintään kolmasosa, vain neljällä oli ansiotuloja viimeisen 12 kuukauden ajalta ja vain viisi eli ansiosidonnaisella työttömyyspäivärahalla.

Pääasiallisen toimeentulon tarkastelussa olemme luokitelleet toimeentulon viiteen luokkaan: 1) työmarkkinatuki ja ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha, 2) sairauspäiväraha, kuntoutustuki tai eläke, 3) ei tuloja/toimeentulotuki, 4) ansiotulo ja 5) muut tulot tai tulot eivät ilmene aineistosta. Muina tuloina vastaanottoyksiköiden asiakkailla oli lesken eläke ja maahanmuuttajien kotoutumistuki. Tosiasiallinen puuttuvien tietojen määrä viimeisen 12 kuukauden toimeentulon suhteen oli siis koko aineistossa 12 henkilön kohdalla (7,6 %). Puuttuvien tietojen osuutta selittää joko se, ettei asiakkailla ole eläketulojen tai muiden tulojen vuoksi toimeentulotukiasiakkuutta sosiaalitoimessa (Helsinki) tai se, että asiakkaat olivat yöpyneet vastaanottoyksikössä niin lyhyen aikaa, ettei heidän tilannettaan ollut ehditty kartoittaa.

Lähes puolella asunnottomista (71) tulona oli eläke, sairauspäiväraha tai kuntoutustuki. Heistä lähes kaikilla (68) pääasiallisena tulona oli eläke. Kaikista vastaanottoyksiköiden asiakkaista siis yli kolmasosa (43 %) on työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeellä olevia. Eläketurvakeskuksen tietojen mukaan vuonna 2007 koko maassa omaa eläkettä eli vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys-, maatalouden erityis- tai osa-aika-eläkettä sai kaikista 16 -vuotta täyttäneistä Suomessa asuvista 1 331 000 henkilöä eli 29 prosenttia koko väestöstä. Verrattuna koko väestöön omaa eläkettä saavien osuus on siis vastaanottoyksiköiden asiakkaiden keskuudessa 1,5-kertainen. Ainoastaan kolmella oli pääasiallisena tulona sairauspäiväraha tai kuntoutustuki, mikä liittyy todennäköisesti siihen, että vain harvalla vastaanottoyksikön asiakkaalla on toimiva hoitosuhde avohoidon lääkärille, joka pystyisi ottamaan kantaa heidän tämänhetkiseen työkykyynsä.

Toiseksi suurin ryhmä oli (perus)toimeentulotukea saavat tulottomat, joita oli lähes kolmasosa (29 %). Vuoden 2008 toimeentulotukilastojen mukaan 342 429 henkilöä eli noin 7 prosenttia koko väestöstä sai (perus)toimeentulotukea. Koko väestöön verrattuna (perus)toimeentulotukea saavien osuus oli siis vastaanottoyksiköiden asiakaskunnan keskuudessa 4,4-kertainen. Työmarkkinatuella tai ansiosidonnaisella työttömyyspäivärahalla eläviä oli 24. Heistä valtaosalla (19 henkilöllä) tulona oli työmarkkinatuki ja vain viidellä tulona oli ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha.

Eläkkeellä, sairauspäivärahalla tai kuntoutustuella olevia miehiä oli 55 ja naisia oli 16. Heistä työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeellä olevia miehiä oli 53 ja naisia oli 15. Lähes puolet vastaanottoyksiköiden asunnottomista miehistä oli siis työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeellä ja naisista hieman yli kolmasosa. Toimeentulotukea saavia miehiä oli 30, joka on lähes neljännes kaikista miehistä. Toimeentulotukea saavia naisia oli suhteellisesti huomattavasti enemmän kuin miehiä: naisista toimeentulotukea sai 15 eli lähes kolmasosa kaikista naisasiakkaista. Työmarkkinatukea saavia naisia ja miehiä oli suhteellisesti lähes saman verran.

Alle 60-vuotiaita eläkkeen saajia, eli todennäköisellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevia, oli aineistossamme 48. Siten vähintään 30 prosenttia kaikista vastaanottoyksiköiden asiakkaista oli todennäköisellä työkyvyttömyyseläkkeellä. Heistä yli puolet (28) oli 50–59-vuotiaita. Eläketurvakeskuksen mukaan vuonna 2007 työkyvyttömyyseläkkeen saajia oli 16–64-vuotiaasta väestöstä 261 000 henkilöä eli 7,5 prosenttia. Verrattuna koko 16–64-vuotiaaseen väestöön työkyvyttömyyseläkettä saavien suhteellinen osuus oli siis vastaanottoyksiköiden 18–59-vuotiaiden asiakkaiden keskuudessa nelinkertainen. Helsingin sosiaaliviraston eläkeselvitysryhmän kautta eläkkeelle oli siirtynyt 19 helsinkiläistä asunnottomia. Sosiaaliviraston eläkeselvitysryhmä on tarkoitettu pitkäaikaistyöttömille ja/tai toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaille, jotka ovat työvoima- tai sosiaaliviranomaisen arvion mukaan työkyvyttömiä, eikä heidän työkykynsä ole kuntoutuksen keinoin enää palautettavissa. Toimeentulotuella eläviä oli suhteellisesti eniten alle 30-vuotiaiden keskuudessa. Heistä 13 henkilön tulona oli toimeentulotuki. Tämä on noin kolmasosa kaikista aineistossamme toimeentulotuella elävistä asiakkaista. Työmarkkinatuen tai ansiosidonnaisen työttömyysturvan saajien joukossa enemmistö oli 30–39-vuotiaita.

Toimeentulo ja talouden hoito

Haastatteluissa kysyimme vastaanottoyksiköiden asiakkailta heidän toimeentulostaan ja kuka heidän raha-asioistaan huolehtii. Haastatteluista 36 asunnottomasta 27 kertoi huolehtivansa raha-asioistaan itse. Tuloina heillä oli useimmiten työmarkkinatuki, toimeentulotuen perusosa, työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeen perusosa eli noin 400–600 euroa kuukaudessa. Arkeaan he kuvasivat usein rahojen riittämättömyyden näkökulmasta.

Syynä sille, että rahat eivät riittäneet, pidettiin usein itse asunnottomuutta. Tämä ”asunnottomuuden hinta” piti sisällään esimerkiksi sen, ettei vastaanottoyksikössä ole mahdollisuutta itse valmistaa ruokaa, jonka vuoksi rahat kuluivat olosuhteiden pakosta kalliisiin einesaterioihin ja ravintola-annoksiin. Monet joutuivat myös maksamaan väliaikaisesta tuttavilla yöpymisestä joko tuomisina tai rahana, eikä näihin tosiasiallisiin, mutta ”epävirallisiin” asumiskustannuksiin ole mahdollisuutta saada toimeentulotukena maksettavaa avustusta.

(Perus)toimeentulotukea saavien lisäksi valtaosalla työmarkkinatuella, työkyvyttömyys- tai pienillä eläketuloilla elävistä oli toimeentulotuen asiakkuus. Toimeentulotuen tarve syntyy useimmiten terveydenhoitomenoista tai asuntoloiden asumiskustannuksista. Haastatteluista monet kokivat riippuvuutensa sosiaalitoimen tuesta epämiellyttäväksi ja nöyryyttäväksi. Erityisesti kirjalliseen toimeentulotuen hakemiseen liittyvät käytännöt koettiin vaikeiksi. Hakemusten täyttämiseen toivottiin apua ja hakemusten vastineeksi saadut toimeentulotukipäätökset olivat monen mielestä vaikeaselkoisia. Myös asunnon hankkimiseen liittyvä sosiaalitoimen asiakkaaksi leimautuminen ja vanhojen vuokravelkojen lyhentämiseen liittyvät vaikeudet suhteessa nykyiseen tulotilanteeseen nousivat esiin haastatteluissa.

Moni näki kuitenkin oman alkoholinkäyttönsä vaikuttavan nykyiseen taloudelliseen ja sosiaaliseen tilanteeseensa ratkaisevasti. Vaikeudet huolehtia omasta taloudesta ja pienet käytössä olleet tulot olivat monen kohdalla johtaneet laskujen maksamatta jättämiseen ja luottohäiriömerkinnän saamiseen. Kaikista tutkimuksemme henkilöistä lähes kahdella kolmasosalla oli rekisteritiedoissa maininta luottohäiriömerkinnästä. Miehillä mainintoja luottohäiriömerkinnästä oli hieman useammin kuin naisilla.

Haastatelluista useimmilla ulosottoon oli mennyt julkisen terveydenhuollon laskuja. Moni arveli myös päihdehuollon laitos- ja asumispalveluiden maksamattomien asiakasmaksujen menneen ulosottoon. Niillä miehillä, joilla oli lapsia, ulosotossa oli useimmiten myös lasten elatusmaksuja.

Haastatelluista erityisesti nuoremmilla luottohäiriömerkintä oli tullut pikavippien, puhelinlaskujen ja julkisen liikenteen tarkastusmaksujen maksamatta jättämisen vuoksi. Naisilla ulosottoon saakka oli mennyt myös postimyyntitilauksista aiheutuneita laskuja. Osalla haastatelluista ulosottoon saakka oli edellä mainittujen laskujen lisäksi mennyt lyhentämättömiä kulutus- ja joustoluottoja, osamaksusopimuksilla tehtyjä hankintoja, maksamattomia verovelkoja, pankkilaina, auton vakuutusmaksuja ja vuokravelkoja. Joillekin luottohäiriömerkinnän oli aiheuttaneet omat vanhemmat, jotka olivat hankkineet puhelinliittymän tai tehneet postimyyntitilauksen lapsensa nimissä.

Luottohäiriömerkinnällä on hankalat ja pitkäkestoiset seuraukset, sillä merkinnän myötä mahdollisuudet asunnon saamiseen yksityiseltä vuokranantajalta huonontuvat eikä henkilöllä ole mahdollisuutta saada pankkilainaa tai luottokorttia. Lisäksi luottohäiriömerkintä vaikuttaa myös moniin muihin arkeen ja yhteiskuntaan integroitumista helpottaviin tekijöihin, kuten kotivakuutuksen, pikapankkitunnusten sekä puhelin- ja Internet-liittymän saamiseen.

Ulosotossa korkoa kasvaneet velat eivät myöskään motivoi ihmisiä etenkin pienempipalkkaiseihin töihin, jos työstä ansaittu nettopalkka on palkkatuloon kohdistuvan velkojen ulosmittauksen jälkeen samansuuruinen kuin yhteiskunnalliset etuudet. Mikäli summat ovat lisäksi kasvaneet niin suureksi, että niistä on työnteon ja palkkaan kohdistuvien ulosmittausten myötä mahdotonta selviytyä useankaan vuoden lyhennysten jälkeen motivaatio työnteeseen laskee entisestään. Maksuhäiriöt ja niistä aiheutuva luottohäiriömerkinnän saaminen on siis voimakas yhteiskunnasta syrjäytymistä ylläpitävä tekijä. Tämä näkyi myös haastattelemiemme asunnottomien keskuudessa, joista osalla yhteiskunnasta eriytyminen oli edennyt niin pitkälle, ettei ulosottoon menneillä veloilla tai luottohäiriömerkinnällä tuntunut olevan heille enää merkitystä.

Luottohäiriömerkinnöistä ja veloista kysyttäessä kävi ilmi, ettei osa vastaanottoyksiköiden useimmiten pitkäaikaisasunnottomista asiakkaista tiennyt osoitettaan ja sitä, minne heidän postinsa ohjautuu. Osa vastaanottoyksiköiden asiakkaista on siis niin ulosottomiehen kuin myös kaiken muun postiliikenteen tavoittamattomissa. Osoitetietojen puutteellisuus näkyi myös rekisteriaineistossa, jonka mukaan asunnottomista vain hieman yli oli kolmanneksella virallinen, joko poste restante -osoite tai jokin muu osoite. Hieman yli kolmasosalla vastaanottoyksiköiden asunnottomista osoitteena oli jokin toinen asuntola tai päihdehuollon laitos eli heidän osoitetietonsa olivat vanhentuneet ja noin joka kymmenellä asunnottomalla henkilöllä kirjauksena oli joko VVA (vailla vakinaista asuntoa) tai ei mitään kirjausta. Henkilöistä, joilla asiakastietojärjestelmästä ei löytynyt mitään kirjausta osoitetietojen kohdalta enemmistö oli helsinkiläisiä.

Vastaanottoyksiköiden asiakkaiden kykyä huolehtia taloudellisesta tilanteestaan kuvaa myös se, ettei haastattelemistamme henkilöistä kaksi osannut sanoa, kuka heidän raha-asioistaan huolehtii. Mikäli henkilön kyky huolehtia taloudellisesta tilanteestaan laskee huomattavasti, voidaan hänelle hakea perustelluista syistä joko sosiaalitoimen välitystili tai holhoustoimen edunvalvoja. Välitystili tarkoittaa järjestelyä, jossa asiakkaiden etuudet voidaan hakea sosiaalitoimelle asiakkaan menoihin ja elantoon käytettäväksi. Tämä edellyttää yleensä sitä, että asiakas on toistuvasti hakenut toimeentulotukea, vaikka hänen tulojensa pitäisi riittää hänen elämiskustannuksiinsa. Edunvalvojaa, eli henkilöä joka huolehtii asianomaisen henkilön asioista, voidaan hakea esimerkiksi tilanteissa, joissa vaikea sairaus

tai korkea ikä ovat heikentäneet asianomaisen henkilön henkisiä kykyjä niin, ettei hän enää itse kykene valvomaan etujaan tai hoitamaan asioitaan. Edunvalvojan määrää käräjäoikeus tai holhousviranomainen. Edunvalvojana voi olla lähiomainen tai virallinen edunvalvoja.

Kaikista 122:sta helsinkiläisestä ja espoolaisesta vastaanottoyksiköiden asunnottomasta 11:lla oli sosiaalitoimen välitystili. Vantaan osalta tietoja asiakkaiden välitystileistä ei aineistosta ilmennyt. Virallinen edunvalvoja oli mainittu rekisteritiedoissa 13 asiakkaan kohdalla. Toisin sanoen ainakin 24 aineistomme asunnottomista (15 %) oli arvioitu kykenemättömiksi huolehtimaan taloudestaan itse.

Varkauksien ja taloudellisen hyväksikäytön sekä väkivallan kohteeksi joutuminen ja vankeudet

Myös varkauden kohteeksi joutuminen on vastaanottoyksiköiden asiakkaiden keskuudessa yleistä. Kaikista vastaanottoyksiköiden asunnottomista varkauden kohteeksi oli joutunut asiakastietoihin kirjattujen mainintojen mukaan noin neljäsosa, 39 henkilöä. Heistä kolmen henkilön kohdalla tieto kävi ilmi haastatteluissa.

Väkivallan kohteeksi joutuminen ja aggressiivinen käyttäytyminen: Sosiaali- ja perusterveydenhuollon rekistereissä 32 asunnottoman (20 %) kohdalla oli maininta väkivallan kohteeksi joutumisesta.

Asunnottomien sosiaalista tilannetta kuvaa myös vankeusrangaistusten määrä. Sosiaali- ja terveys-toimen rekisteritiedoissa ja haastatteluissamme esiin tulleita sakko- ja/tai vankeusrangaistuksen suorittamista koskevia mainintoja oli 63 henkilön kohdalla eli noin 40 prosentilla. Suurin osa näistä vankeusrangaistuksista oli sakkojen muuntorangaistuksia.

Terveyspalvelujen käyttö

Aineistomme asunnottomilla oli viimeisten kolmen vuoden aikana yhteensä 1 612 lääkärikäyntiä eri perusterveydenhuollon toimipisteessä, eli keskimäärin 3,4 käyntiä/asunnoton/vuosi. Lääkärikäynneistä hieman yli puolet (51 %) toteutui terveysasemilla, noin kolmasosa (36 %) terveyskeskuspäivystyksissä ja loput sairaalapäivystyksissä.

Tavallisin syy hakeutua lääkärille olivat mielenterveys- ja päihdeongelmiin liittyvät syyt. Mielenterveys- ja päihdeongelmien vuoksi käyntejä oli 499 käyntiä / 1 612 käynnistä, eli 31 prosenttia kaikista käynneistä. Korkea luku oli odotettavissa ottaen huomioon, että 89 prosenttia aineistomme asunnottomista on joko mielenterveys- tai päihdeongelmaisia. Kaikki käynnit, jotka liittyvät päihde- ja mielenterveysongelmiin, on laskettu samaan ryhmään lukuun ottamatta yliannostuksia ja myrkytyksiä, jotka oli mahdollista laskea erikseen. Yliannostukset ovat syynä niissä käynneissä, joiden taustalta löytyy joko tahallinen tai tahaton yliannostus. Useimmiten potilas on löydetty tajuttomana ja tuodaan lääkärin vastaanotolle. Toisinaan hän hakeutuu sinne itse kertoen, että on ottanut yliannostuksen itsemurhamielessä.

Toiseksi tavallisimmat syyt hakeutua lääkärin vastaanotolle ovat tuoreet traumat ja vammat. Tuoreiksi on laskettu alle viikon ikäiset traumat ja vammat. Ryhmään tuoreet traumat ja vammat kuuluvat haavat ja murtumat, aivotärähdykset, venähdykset ja pahoinpitelyt. Näitä käyntejä oli yhteensä 257 eli 16 prosenttia kaikista käynneistä. Käyntejä vanhojen traumojen jälkioireiden vuoksi oli 53. Yhteensä käyntejä vammojen vuoksi oli 310 eli 19 prosenttia kaikista käynneistä.

Kolmanneksi yleisimmät syyt hakeutua lääkärille ovat ihotulehdukset. Laskimme ihotulehduksiksi infektiot, joihin liittyy mikrobi-infektio eli sekä bakteerien- että loisinfektioiden aiheuttamat tulehdukset. Ihoinfektiot johtuvat usein puutteellisesta hygieniasta ja päihteiden käytöstä. Sen sijaan kosketus- ja allergisia ihottumia, psoriasista ja muita ihosairauksia, joihin ei liity mikrobi-infektiota, ei ole sisälletty ryhmään ihotulehdukset, vaan ne on laskettu käyntiryhmään muut syyt.

Vastaanottoyksiköiden asunnottomien toimintakyky arjessa

Toimintakykymittareilla (GAF ja SOFAS) mitattuna kahdella kolmasosalla asunnottomista on vaikeasti heikentynyt sosiaalinen ja psyykkinen toimintakyky. Asunnottoman arjessa tämä tarkoittaa usein kykenemättömyyttä huolehtia talouden ja terveydenhoidon lisäksi hygieniasta ja ruokailusta. Usein päihteiden sävyttämä arki vaikuttaa myös sosiaalisten suhteiden ja asioiden hoitamiseen. Itsestä huolehtimiseen vaikuttavat lisäksi arjen olosuhteet vastaanottoyksiköissä.

Pääkaupunkiseudun vastaanottoyksiköiden asunnottomien keskuudessa normaalin toimintakyvyn pisteitä (70–100) oli GAF-asteikolla mitattuna viidellä ja SOFAS-asteikolla kuudella 36 asunnottomasta. Kahdella kolmasosalla asunnottomista oli vaikeasti heikentynyt toimintakyky. Molempien asteikkojen keskiarvo oli 38. GAF- ja SOFAS-kyselyiden tuloksia laskivat erityisesti asunnottomien päihitymistila ja usein päihteidenkäytöstä johtuvat vaikeudet asumisessa, työssä, ihmissuhteissa ja hygieniassa.

Asunnottomien terveydentilaan liittyvän elämänlaadun mittaamisen epäonnistuminen strukturoidun kyselyn avulla kuvaa kuitenkin hyvin pääkaupunkiseudun vastaanottoyksiköiden asunnottomien arjen toimintakykyä ja sen heikkoutta, joka nousi selvitystä tehdessämme monella eri tavalla esiin.

Asunnottomilla etenkin vaikeudet huolehtia hygieniasta vaikuttivat epädullisesti psyykkistä ja fyysistä toimintakykyä kuvaavaan pistemäärään. Perushygienian huono taso näkyi usein myös päältä päin. Erityisesti Helsingin Herttoniemen asuntolassa haastattelemlamme asunnottomilla peseytymisestä ja vaatteiden vaihdosta näytti kuluneen jo pidemmän aikaa. Valtaosalla Herttoniemen asuntolan asunnottomista ei myöskään ollut enää lainkaan omia vaatteita ja heidän ainoat vaatteensa olivat heidän päällään. Muu omaisuus oli taskuissa tai se kulki mukana kassissa.

Asunnottomien keskuudessa kysymys hygienian hoidosta ei kuitenkaan ole vain riippuvaista kyvystä huolehtia hygieniasta, vaan myös asunnottomuuteen liittyvät arjen olosuhteet vaikuttavat hygieniasta huolehtimiseen. Asunnottomalla ei ole kotia, missä voisi rauhassa peseytyä, säilyttää vaatteita ja pestä niitä. Tämän vuoksi asunnottomien hygienian hoito ja peseytyminen riippuu paljon eri vastaanottoyksiköiden tarjoamista palveluista. Myös alkoholin käyttö vaikuttaa peseytymishalukkuuteen. Myös ruokailusta huolehtiminen on usein riippuvaista vastaanottoyksiköiden tarjoamista aterioista ja mahdollisuuksista valmistaa ruokaa vastaanottoyksiköissä. Monet kertoivat haastatteluissa syövänsä huonosti ja epäterveellisesti. Monen päivittäinen ateria koostui valmisaterioista ja grilliruoasta.

Haastattelun yhteydessä laskimme asunnottomilta puuttuvat hampaat ja kysimme hammashoidosta. Hammaslääkäriissä oli viimeisen vuoden aikana käynyt 11 henkilöä 36:sta. Yhdeksän haastattelemaamme asunnottomia ei ollut käynyt hammaslääkäriissä viimeiseen viiteen vuoteen. Yhdeksällätoista eli yli puolella haastattelemlamme asunnottomalta puuttui puolet tai yli puolet hampaista. Kymmenellä heistä oli aikaisemmin ollut käytössään hammasproteesi, mutta vain kolmella oli proteesi tallessa. Sen lisäksi, että monelta puuttui hampaita ja proteesi, myös silmälasit olivat hävinneet monelta tai ne olivat menneet rikki. Haastatelluista 25:llä joko oli tai heillä oli jossain vaiheessa ollut silmälasit käytössään.

Päihteet kuuluvat suurelta osin vastaanottoyksiköiden asunnottomien arkeen ja ovat osa asunnottomien arkea ohjaavia asioita. Haastatteluissa kysimme, miten päihteiden käyttö vaikuttaa arkeen ja ihmissuhteisiin. Useimmiten haastatellut näkivät päihteiden käytön vaikuttavan negatiivisesti asioiden hoitamiseen ja ihmissuhteisiin. Päihteiden käyttöön liittyi myös mielialan vaihteluita.

Haastateltavien joukossa oli kuitenkin myös henkilöitä, jotka näkivät päihteiden käytön positiivisena asiana sosiaalisten suhteiden rakentumisen kannalta. Tämä johtui usein siitä, että heidän sosiaalinen piirinsä koostuu päihteiden käyttäjistä. Osalle myös asioiden hoitaminen ja virastossa asioiminen oli helpompaa päihtyneenä. Päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat ja vastaanottoyksiköiden tarjoamat palvelut näyttivät olevan suurin asunnottomien arjen toimintakykyyn vaikuttava tekijä lähes kaikkien edellä mainittujen elämän alueiden, kuten hygienian hoidon, ruokailun, sosiaalisten suhteiden ja

asioiden hoidon suhteen. Päihteiden käyttöön liittyi monella myös kykenemättömyys huolehtia omasta taloudesta, varkauksien ja väkivallan kohteeksi joutuminen, yksinäisyys ja luottamuksellisten ihmissuhteiden puute, joita olemme kuvanneet edellä.

Asunnottomien tuen tarpeet

Pitkäaikaisasunnottomuus ei johdu vain asuntojen puutteesta, vaan elämänhallinnan puutteista elämän eri alueilla kuten olemme aikaisemmissa luvuissa kuvanneet. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentäminen edellyttää siten asuntojen lisäksi monenlaisia tukitoimia. Haastatteluissa kysimme asunnottomilta, minkälaisessa paikassa he pystyisivät asumaan ja minkälaista tukea he toivoisivat saavansa. Olennaisia asioita asunnottomien palvelujen ja asumisratkaisujen suunnittelussa ovat myös asunnottomien sosiaaliset suhteet ja yksinäisyyden tunteet. Yhteisöllisen asumisen rinnalle moni toivoi myös omaa rauhaa ja yksityisyyttä turvaavia asumispalveluita.

Edellä kuvattujen tekijöiden lisäksi monien asunnottomien heikentynyt toimintakyky edellyttää myös sairaanhoidollista tukea. Psykkisesti sairaat ja muistihäiriöistä kärsivät tarvitsevat hoidon seurantaan ja usein apua lääkityksistä huolehtimisessa. Monilla asunnottomilla on vaikeuksia asioida terveydenhuollon normaalipalveluissa, mikä näkyy esimerkiksi kykenemättömyytenä asioida terveysasemilla varatuilla ajoilla. Hoitoon hakeudutaan silloin yhteispäivystyspisteiden kautta. Yhteispäivystyspisteissä päihtymistilassa olevien ja tartuntatauteja kantavien, huonossa kunnossa olevien asiakkaiden hoito on vaikeaa. Päivystyspisteissä ei ole mahdollista selvittää tai hoitaa muita kuin välittömiä toimenpiteitä vaativat tilanteet, jolloin asunnottomien krooniset sairaudet ja niiden hoito jää huomioimatta. Sopivien asumisratkaisujen lisäksi siis myös matalan kynnyksen terveyspalveluille on selvä tarve.

Käytännössä heikentynyt psyykkinen ja sosiaalinen toimintakyky saattaa tarkoittaa sitä, ettei henkilö useinkaan kykene asioimaan normaalipalveluiden edellyttämällä tavalla myöskään sosiaalitoimessa. Myös taloudellinen tuki ja raha-asioiden hoitoon liittyvä apu ovat asunnottomien keskeisiä tuen tarpeita. Edellä kuvatusti myös vaikeudet hakea kirjallisesti toimeentulotukea ja ymmärtää hakemuksiin vastineeksi saatuja toimeentulotukipäätöksiä oli yksi keskeinen tuen tarve niiden asunnottomien keskuudessa, jotka elävät toimeentulotuen varassa. Osa saattaa tarvita välitystilin tai edunvalvojan. Asunnottomien heikentynyttä toimintakykyä kuvaa esimerkiksi haastatteluissa tehdyn MMSE-muistitestin osio, jossa tehtävänä oli kirjoittaa yksi kokonainen mieleen tuleva lause: 35 asunnottomasta viisi ei osannut kirjoittaa kokonaista lausetta ja useimmille muille kokonaisen lauseen kirjoittaminen oli vaikeaa ja lauseissa oli kirjoitusvirheitä.

Henkilöltä, jolla on vaikeasti heikentynyt toimintakyky, on kohtuutonta vaatia, että hän kykenisi järjestämään oman asumisensa tai asioimaan normaalipalveluissa niiden edellyttämällä tavalla. Sekä pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisessä että asunnottomuuden ennaltaehkäisyssä joustavien toimintakäytäntöjen, asiakkaiden kasvokkainen tapaaminen ja konkreettisten toimenpiteiden tarve, kuten esimerkiksi välitystilin tai edunvalvojan hakeminen on vuokranmaksun varmistamiseksi suuri.

Toimivien palvelu- ja hoitoratkaisujen löytämiseksi tarvitaan myös ehdottomasti moniammatillisuutta, sosiaali- ja terveystoimen yhteistyötä ja tehokasta asumisneuvontaa. Selvää on myös, että osa vastaanottoyksiköiden asunnottomista ei kenties tule koskaan sopeutumaan omaan asuntoon, vaan heille vastaanottoyksikkö voi olla ainoa mahdollinen ja toimiva asumisratkaisu. Monelle vastaanottoyksikkö saattaa myös olla viimesijainen paikka muiden palveluiden sulkiessa heille ovensa. Näille miehille ja naisille uudet ja hyvin hoidetut vastaanottoyksiköiden puitteet ovat viesti, että heitä arvostetaan.

Lopuksi

Tässä selvityksessä on kartoitettu 158 asiakkaan terveydentila ja sosiaaliset olosuhteet pääkaupunkiseudun kuntien asunnottomien vastaanottoyksiköissä. Vastaanottoyksiköiden asiakkaat ovat vaikeasti sairaita. Vain harvalla heistä on toimiva avohoitosuhte perusterveydenhuoltoon, minkä vuoksi he

käyttävät 16 kertaa enemmän sairaalapäivystyksen palveluja kuin valtaväestö. Kaikista asunnottomista henkilöistä pitkäaikaisasunnottomia on yli puolet ja yleisimmät asunnottomuuden syyt ovat häiritsevä elämä tai maksamattomat vuokrat. Monella asunnottomilla on heikko tulotilanne, vaikeuksia huolehtia taloudestaan ja he joutuvat helposti taloudellisesti hyväksikäytetyksi. Asunnottomuus, köyhyys ja huono terveydentila altistavat lisäksi onnettomuuksille ja väkivallan kohteeksi joutumiselle.

Kirsi Hörhä. "Sun tutkimus ei auta, money talks": Tutkimus asunnottomuuden muutoksesta Helsingissä Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. 2015.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/46291/URN:NBN:fi:juu-201506112290.pdf;sequence=1>

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää Survey-tutkimuksen avulla, onko asunnottomuudessa tapahtunut muutoksia viimeisten vuosien aikana. Tutkimuksen hypoteesina oli, että asunnottomuuden problematiikka on muuttunut Helsingissä pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelman seurauksena.

Keräsin tutkimusaineiston kyselylomakkeella suoraan asunnottomilta helsinkiläisiltä kyselylomakkeella ja järjestin sähköisen kyselyn Helsingin kaupungin sosiaalityöntekijöille ja -ohjaajille, jotka kohtaavat työssään asunnottomia helsinkiläisiä eri työpisteissä.

Suomessa asunnottomuutta on tutkittu erilaisten ryhmien kuten vankien, naisten tai maahanmuuttajien kautta (ks. Granfelt 1992; Granfelt 1998; Rastas 2002; Granfelt 2003) sekä asunnottomuuteen johtaneiden syiden kautta (ks. Taipale 1992; Sipiläinen 1998; Mattsson 2000). Eeva Kostiainen ja Seppo Laakso (2015) kirjoittavat asunnottomuuden polkututkimuksista, joista voidaan erottaa kolme erilaista teoreettista suuntausta, joissa asunnottomuuspolkuja on tutkittu eri metodologisista lähtökohdista. Ensimmäiseksi he mainitsevat interaktionistisen suuntauksen, jota tutkitaan lähinnä etnografisin metodein. Toisen suuntauksen lähtökohdat ovat postmodernismissä, jonka menetelmänä käytetään lähinnä laadullisia haastattelumenetelmiä ja kolmannen suuntauksen asunnottomuustutkimukseen he mainitsevat kvantitatiivisin menetelmin tehdyn tutkimuksen perustuen joko kyselytutkimuksiin tai laajoihin rekisteriaineistoihin (Kostiainen & Laakso 2015, 13).

Hans Swärd (1999) kirjoittaa artikkelissaan, että ruotsalaisessa mediassa asunnottomuudesta käydyssä keskustelussa on noussut esiin kaksi erilaista selitystä asunnottomuuden syistä. Hän erottelee asunnottomuuden tarkastelussa yksilöllisen ja rakenteellisen suuntauksen. Yksilöllisellä tasolla asunnottomuuden syinä ovat henkilökohtaiset heikkoudet, mielenterveysongelmat, perhesuhdeongelmat, häiritsevä käytös ja päihdeongelmat. Lisäksi osalla asunnottomista taustalla on valittu elämäntapa, joka on johtanut asunnottomuuteen. Rakenteellisella tasolla korostuvat rakenteelliset tekijät, joissa näkyy yhteiskunnan resurssien jakautuminen. Tällä Swärd tarkoittaa hyvinvointivaltion kriisiä, johon yhdistyvät korkea työttömyys, lisääntyvä köyhyys ja sosiaalipolitiikan leikkaukset sekä psykiatrisen laitoshoidon alasajo.

Lisäksi asunnottomuustutkimuksissa on todettu, että institutionaalisten ja taloudellisten resurssien merkitys asunnottomuudesta poispääsyyn aiheuttaa ongelmia kahdesta syystä: 1) Institutionaalisten ja taloudellisten tekijöiden korostaminen on ristiriidassa asunnottomien heterogeenisyyden kanssa. Nämä tekijät ovat ristiriidassa myös sellaisten analyysien kanssa, joissa tutkitaan asunnottomuutta aikaperspektiivien kautta. Ongelmaa poistamaan on näiden analyysien avulla löydetty erilaisille asunnottomien ryhmille strategioita heidän auttamisekseen. 2) Yksiköidellisten tekijöiden ja yksilötason hoidon vastakkainasettelu nostaa esiin uudelleen kysymyksen asunnottomuuden syistä. Riskinä on, että palataan vanhaan 1980-luvun väittelyyn, jota käytiin asunnottomuustutkimuksessa rakenteellisten syiden ja yksilöllisten haavoittuvuuksien näkökulmien välillä. Tämän vuoksi kysymys asunnottomuuden heterogeenisyydestä on avattu uudelleen.

Tosi mainitsee, että rakenteellisten tekijöiden ja yksilöllisten tekijöiden välinen suhde on yksi asunnottomuuskeskustelun historian kiistellyimpiä. Hänen mukaansa kahdesta asiasta on saavutettu konsensus. Ensiksi pitää hyväksyä, että vastakkaiset argumentit pohjautuvat kahteen eri tasoon tutkimuksessa. Toiseksi pitää yhdistää erilaiset näkökulmat integroiduksi näkökulmaksi. Artikkelissaan

Tosi mainitsee Koegelin päätelmän ”Voidakseen selittää tämän hetken asunnottomuutta, täytyy tarkastella kahta eri tekijää. Rakenteellisia tekijöitä, jotka luovat kaikenkattavan kontekstin asunnottomuuteen sekä yksilöllisiä tekijöitä, jotka leimaavat suurimmassa asunnottomuusvaarassa tiukoilla asunto- ja työmarkkinoilla olevat ihmiset.” (Tosi 2010, 227–228.)

Asunnottomuuden syitä

Vuokravelat ja taloudellinen tilanne

Tutkimusten mukaan (Erkkilä & Stenius-Ayoade 2009, 31, 45; Lehtonen & Salonen 2008, 104–105; Josefsson 2007, 94.) taloudellinen tilanne on yksi yleisimmistä syistä menettää asunto. Häätöön johtaviin vuokratästeihin on useita syitä, mutta niukka taloudellinen tilanne ja rahavarojen kuluttaminen muualle kuin vuokramaksuun ovat tyypillisiä syitä vuokravelkojen syntymiselle. Lisäksi vuokravelat ja luottohäiriömerkinnät hankaloittavat uuden vuokra-asunnon saantia. Nuorempien keskuudessa koulutuksen puuttuminen ja siitä seuraava työttömyys aiheuttavat toimeentulokiriippuvuutta. Myös muun väestön ensisijaiset etuudet on mitoitettu niin pieniksi, että joka tapauksessa oikeus viimesijaisiin etuuksiin syntyy ja lopputulos on kaikilla sama. He elävät minimitoimeentulotuen varassa, joka aiheuttaa velkaantumista.

Häiritsevä elämäntapa

Häiritsevän elämäntavan vuoksi hädätyillä ihmisillä on usein taustalla päihde- ja mielenterveysongelmia. Päihdeongelmista kärsivien ihmisten elämäntavat ovat yleensä sellaisia, jotka kiinnittävät naapurien huomiota ja häiriöiden tuottaminen aiheuttaa häätöjä. Joskus asumiseen liittyvät ongelmat ja häiritsevä elämäntapa saattavat aiheuttaa hajuhaittoja rappukäytäviin tai johtavat asunnon vahingoittumiseen. Tällöin taustalla saattaa olla myös asukkaan hoitamaton mielenterveysongelma. (Erkkilä & Stenius-Ayoade 2009, 29; Lehtonen & Salonen 2008, 106.) Helsingissä on pyritty ennaltaehkäisemään häätöjä asumisneuvonnan avulla. Asumisen rahoitus- ja kehittämisskeskus ARA:n (Asunnottomat 2012) selvityksen mukaan Helsingissä on vuosina 2010–2012 ollut peruuntuneita häätöjä 245 ja vuokraveloista on tehty 4400 maksusopimusta.

Maksuhäiriömerkintä

Suomen asiakastieto Oy kerää yksityishenkilöistä luottotietorekisterin. Luottotietomerkintä rekisteröidään, kun yksityishenkilön maksun laiminlyönti todetaan tuomioistuimen päätöksellä tai ulosottoviranomaisen toimesta. Maksu on ennen rekisteröintiä ollut jo pitkään maksamatta (keskimäärin 6–8 kuukautta) ja henkilö on saanut useita perintäkirjeitä. (Suomen asiakastieto 2014.) Internetin asuntoilmoituksia tarkastellessa (Sato 2014; Vuokraovi 2014) ilmenee, että valtaosa vuokranantajista ilmoittaa tarkistavansa vuokra-asunnon hakijan luottotiedot tai suoraan mainitsee, että vuokralaisilta edellytetään kunnossa olevia luottotietoja.

Kansainvälisissä tutkimuksissa ja raporteissa kiinnitetään huomiota erilaisiin asunnottomuuden perusmuotoihin ja puutteellisiin asuinolosuhteisiin. Lisäksi näissä tutkimuksissa tarkastellaan asunnottomuutta yksilöllisellä ja rakenteellisella tasolla. Suomen asunnottomuustutkimuksissa tuodaan esiin yksilön asunnottomuuspolkuja ja asunnottomuuden syitä. Näitä asunnottomuustutkimuksia yhdistää asunnottomuuden monimuotoisuuden esiintuominen ja varsinkin kansainvälisissä tutkimuksissa korostetaan asunnottomuuspolitiikan merkitystä asunnottomuuden hoidossa.

Omassa tutkimuksessani olen kerännyt tietoa tämän hetkisistä asunnottomista suoraan kysymällä heiltä itseltään heidän asunnottomuuteen johtaneita syitä myöhemmin esittelemäni Survey -menetelmän avulla. Olen tehnyt kyselyn myös osalle Helsingin kaupungin työntekijöistä, jotka kohtaavat työssään asunnottomia helsinkiläisiä. Saamieni vastausten perusteella pyrin erottelemaan asunnottomuuteen liittyvistä ongelmista yksilöllisiä ja rakenteellisia tasoja ja löytämään näille tasoille yhteisiä nimittäjiä. Tutkimuksessani pyrin kuvaamaan tämän hetken asunnottomuuden heterogeenisyyttä,

jotta asunnottomuudesta voitaisiin keskustella mahdollisimman moniäänisesti. Tarkastelen saamiani tutkimustuloksia myös vertailemalla niitä aiempien tutkimusten tuloksii.

Asunnottomuuden syitä tässä tutkimuksessa

Asunnottomuuteen johtaneita syitä on paljon ja ne ovat hyvin erilaisia. Laadin kyselylomakkeelle asunnottomuuteen johtaneet syyt omaksi kysymyskokonaisuudeksi, jotta voin tulosten analysointia varten ristiintaulukoinnin ja frekvenssien avulla etsiä esimerkiksi syiden yhteyttä taloudelliseen tilanteeseen. Asunnottomuuden syyt voivat olla itse aiheutettuja ja niistä voi olla hankala keskustella. Tämän vuoksi asetin kysymyksen asunnottomuuden syistä mahdollisimman helpoksi vastata, mutta annoin vastaajille myös sekamuotoisen kysymyksen avulla mahdollisuuden kirjoittaa vielä jokin muu syy. Lisäksi halusin kysymyksellä selvittää, kuinka monella asunnottomalla vastaajalla on maksuhäiriömerkintä. Maksuhäiriömerkintä voi vaikuttaa uuden asunnon saantiin heikentävästi, mutta en halunnut pitkittää kysymyslomaketta uudella dikotomisella erillisellä kysymyksellä maksuhäiriömerkinnästä, joten siksi laitoin vastausohjeeksi ”voit valita useamman vaihtoehdon”. (Heikkilä 2005, 48–52, 61.)

Tuloksia

Etsiessäni vastauksia asunnottomuuden syihin ajoin SPSS -ohjelmalla frekvenssin asunnottomien asiakkaiden vastauksista heidän asunnottomuutensa syistä. Taulukkoihin olen kerännyt asunnottomien vastauksia heidän asunnottomuutensa syistä.

Selkein syy asunnottomuuteen oli vuokrasopimuksen päättyminen (29 %). Seuraava asunnottomuuden syy oli ero parisuhteesta (23 %). Asunnottomuuden syyksi vuokravelan ilmoitti 18 % ja häiriöt ja hädän 15 % asunnottomista. 13 % vastaajista mainitsi asunnottomuuden syyksi muun syyn. Tarkastellessani ”muu syy” vastauksia lomakkeista ilmeni, että vastaajista puolet ilmoitti tulleen Helsinkiin asunnottomaksi, ja toinen puoli ilmoitti muun syyn johtuvan riidoista vanhempien kanssa.

Asunnottomuuden syyt %

N = 105

Vuokravelka	18
Häiriöt ja hätä	15
Ero parisuhteesta	23
Vuokrasopimuksen päättyminen	29
Työsuhdeasunnon menettäminen	2
Muu syy	13

Tutkiessani vuokravelkaa asunnottomuuden syynä, ristiintaulukoin asunnottomien asiakkaiden toimeentulon ja vuokravelan. Asiakkaista 48 % oli pelkästään toimeentulotuella (jolloin heillä on myös oikeus asumistukeen) ja 26 % ilmoitti tulokseen työttömyysetuuden (jolloin heillä on oikeus asumistukeen ja toimeentulotukeen vuokran määrästä riippuen).

Asunnottomien vuokravelkaisten taloudellinen tilanne %

n = 19

Palkka	16
Opintotuki	5
Työttömyysetuus	26
Toimeentulotuki	48
Eläke	5

Lisäksi 20 % vastaajista ilmoitti, että heillä on maksuhäiriömerkintä.

Työntekijöille suunnatussa kyselyssä kysyin heidän näkemyksiään asiakkaidensa asunnottomuuteen johtaneista syistä. Pyysin työntekijöitä arvioimaan vähintään kolme tärkeintä asunnottomuuden syytä valitsemalla ”1 = eniten tähän ryhmään kuuluvia”, ”2 = toiseksi eniten tähän ryhmään kuuluvia” jne.

Vuokravelat olivat työntekijöidenkin arvioissa merkittävin asunnottomuuteen johtanut syy.

Asunnottomuusbarometrissä ei ensisijaisena asunnottomuuden syynä esiintynyt vuokrasopimuksen päättymisen, mutta kolme seuraavaa vaihtoehtoa esiintyivät myös työntekijöiden vastauksissa ensisijaisena asunnottomuuden syynä: vuokravelka, häiriöt ja ero parisuhteesta. Myös sisällön analyysi tuotti sekä asunnottomien että työntekijöiden tekstistä asunnottomuuden syiksi vuokravelan, eron parisuhteesta ja häiriöiden kautta häätöön johtaneen asunnottomuuteen.

Sisällön analyysissä esiintyi kaksi erillistä vuokravelkaisten ryhmää. Toinen ryhmä muodostuu henkilöistä, joilla on vaikeuksia saada uutta asuntoa aiempien vuokravelkojen vuoksi. Toisen ryhmän muodostavat henkilöt, joilla on kyvyttömyyttä maksaa vuokriaan toistuvasti. Asunnottomista asiakkaista 20 % ilmoitti maksuhäiriömerkinnästä ja myös sisällönanalyysi tuotti tekstiä maksuhäiriömerkinnän vaikutuksesta asunnon saantiin.

Sekä asunnottomien vastaajien että työntekijöiden teksti tuotti sisällön analyysiin ryhmän, mikä oli yksi tutkimuksen lähtökohdista: nuoret, jotka joutuvat pois kotoa vanhempien häätämänä. Lisäksi muut perheongelmat, riidat vanhempien kanssa ja väkivalta perhesuhteissa tulivat esiin sisällön analyysissä.

Asunnottomuuden syitä olivat myös: heikko taloudellinen tilanne ja kohtuullisten vuokra-asuntojen vähäisyys; vallitseva asuntopolitiikka (vuokra-asuntojen asukasvalinnat); organisaation (sosiaali- ja terveysviraston) linjaukset sekä pirstaloituneet ja hajanaiset sosiaali- ja terveyspalvelut. Työntekijät ottivat kantaa asunnottomien palveluiden pirstaloitumiseen ja erilaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden vaikeaan saatavuuteen. Työntekijät kaipasivat vanhoja asunnottomien palveluita takaisin ja tiiviimpää yhteistyötä eri sosiaali- ja terveyspalveluiden työntekijöiden välille.

Johtopäätökset

Omasta asunnottomuudesta voi olla vaikea puhua, ja varsinkin asunnottomuuteen johtaneita syitä voi olla haastavaa itse eritellä. Asunnottomista vastaajista 29 % ilmoitti vuokrasopimuksen päättymisen olevan ensisijaisesti heidän asunnottomuutensa syynä. Halusin tarkentaa vastausta ja havaitsin, että heistä 60 % oli asunut viimeksi yksityiseltä vuokraamassa asunnossa ja loput 40 % ilmoitti, että viimeisin asumismuoto oli ollut joko kaupungin vuokra-asunto tai tukiasunto. Yksityiseltä vuokratun asunnon vuokrasopimus voi päättyä esimerkiksi asunnon omistajan ottaessa asunnon omaan käyttöön tai päättyessä asunnon myyntiin. Kaupungin vuokra-asunnon tai tukiasunnon vuokrasopimukset eivät vain pääty, jollei asumisessa ole jotain muuta ongelmaa. Tästä voi päätellä, että heillä saattoi olla todellisuudessa jokin muu syy asunnottomuuteensa, kuin vain vuokrasopimuksen päättymisen.

73 % asunnottomista ilmoitti asunnottomuuden syyksi vuokravelan, ja heidän toimeentulonaan oli joko toimeentulotuki tai työmarkkinatuki. Työmarkkinatuella oleva joutuu lähes aina hakemaan toimeentulotukea vuokraan, koska työmarkkinatuki ei riitä kattamaan elämiseen laskettua yksinäisen ihmisen perusosaa 485,50 euroa/kk sekä vuokraa, vaikka hänellä olisi tulona myös asumistuki. Tutkimustulosten perusteella suuri osa asunnottomista on jäänyt vuokravelan takia asunnottomaksi. Voisiko kiinteistöyhtiöissä olevien kaupungin asumisneuvojen ja toimeentulotukea myöntävien sosiaali-toimiston palvelupisteiden työntekijöiden yhteistyötä vielä lisätä tai löytää uusia keinoja yhteistyölle.

Tutkimusaineiston kvalitatiivisissa tuloksissa nousi esiin myös organisaation linjauksien vaikutuksia asunnottomuuteen Helsingissä. Varsinkin työntekijät toivat kirjoituksissaan esiin asunnottomuuteen liittyvien palveluiden lopettamisen. Työntekijät kokivat, että heiltä on myös poistettu työvälineitä, joita he ovat aiemmin voineet hyödyntää työskennellessään asunnottomien asiakkaiden kanssa. Työntekijät kokivat turhautumista oman päätöksenteon supistumisesta. Myös palveluiden pirstaloituminen ja asunnottomien palveluiden koordinoimattomuus nousivat kritiikissä esiin. Vaikka pitkäaikaisasunnottomille on järjestetty vuokrasopimuksia asumispalveluyksiköistä, on pitkäaikaisasunnottomuus vähentynyt vuonna 2014 vain 195 henkilöllä (Asunnottomat 2014). Asunnottomuutta eikä asunnottomia saada katoamaan lopettamalla heille tarjottavia palveluita tai asuntoloita. Korhonen (2002, 81 – 83)

kirjoittaa tutkimuksessaan, että asunnottomuus on kallista. Hän toteaa, että lyhyen tähtäimen säästöt voivat olla pitkän tähtäimen kustannuksia.

Johanna Nuorteva. Asunnoton yhteiskunnan jäsenenä Sosiaalisesti syrjäytyneen osallistumismahdollisuudet ja deliberatiivinen demokratia. Sosiaalietiikan pro gradu –tutkielma 2008.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/21732/asunnoto.pdf?sequence=2>

Tutkimukseni aineisto muodostuu asumista koskevasta lainsäädännöstä sekä sen valmisteluun liittyvästä valmisteluaineistosta, jossa on tarkemmin määritelty lainvalmistelun tavoitteet. Tärkeitä ovat myös hallitusohjelmien sosiaalipoliittiset linjaukset sekä ministeriöiden ja yhteiskunnan muiden toimijoiden toimenpideohjelmat. Tilastolliset selvitykset asunnottomuudesta antavat kuvan sekä kehityksestä että niistä perusteista, jotka ohjaavat poliittista päätöksentekoa. Aikaisemman tutkimuksen avulla voin tunnistaa aiheeni kannalta keskeiset kysymykset. Ne auttavat myös analysoimaan tapahtunutta kehitystä. Tutkielmani teoreettisena pohjana ovat tutkimukset ja tieteellinen keskustelu deliberatiivisesta demokratiamallista sekä tutkimukset syrjäytymisestä ja erityisesti tutkijoiden pohdinnat syrjäytymisen ja osallistumismahdollisuuksien puutteen yhteydestä. Erityisen tärkeitä tutkielmani kannalta ovat Asunnottomien yö –tapahtumassa vuonna 2007 kansanliikkeen vapaaehtoisten toimijoiden kokoamat asunnottomuutta kokeneiden asiantuntijalausunnot.

Tutkielmani toisessa pääluvussa tarkastelen asunnottomuuden historiallista ja yhteiskunnallista kehitystä sekä asunnottomuutta ja asumista koskevia sosiaalipoliittisia linjanvetoja ja uudistuksia. Tutkielmani pääpaino on 1990-luvun lopun jälkeisessä kehityksessä Suomessa.

Jotta asunnottomien oloja voidaan ymmärtää sekä pohtia asunnottomien vaikutusmahdollisuuksia nykyään, on perusteltua kartoittaa myös asunnottomuuden taustaa sekä pohtia aikaisemman asunnottomuuden sekä nykyisen asunnottomuuden ja köyhyyden mahdollista yhteyttä. Pääkuvussa neljä esittelen Suomen nykyistä asunnottomuutta sekä erilaisia syitä ajautua asunnottomuuteen.

Pääluvussa viisi määrittelen, mitä on syrjäytyminen sekä minkälaisia toimia yhteiskunnassamme on ollut syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Asunnottomuuden ja kodittomuuden tavoin myös syrjäytyminen on moniulotteinen käsite. Köyhyyden ja taloudellisen syrjäytymisen lisäksi syrjäytymisellä voidaan tarkoittaa myös syrjäytymistä koulutuksen ja vaikutusmahdollisuuksien piiristä.

Asunnottomien yö –tapahtumassa syksyllä 2007 vapaaehtoiset kansalaisaktiivit keräsivät haastatteluja asunnottomuutta kokeneilta henkilöiltä. Nämä haastattelut on kerätty muun muassa tutkijoita ja toimittajia varten ja haastattelujen tavoitteena on ollut tuoda asunnottomien ääni kuuluville yhteiskunnallisessa keskustelussa. Pääluvussa kuusi olen käyttänyt haastatteluja tutkimukseeni soveltuvin osin.

Kimmokeen asunnottomien elinolojen ja osallistumismahdollisuuksien selvittämiseksi sain työskenneltyäni kaksi vuotta Alko Oy:n toimipisteessä myyjänä. Asunnottomat asiakkaat kertoivat useissa keskusteluissa, kuinka he toivovat asuntoa ja työtä sekä mahdollisuutta itsenäiseen elämään. He kokivat, ettei kukaan kuuntele heitä eikä kukaan ole kiinnostunut heidän ehdotuksistaan ja toiveistaan sekä mahdollisista tavoista ratkaista heidän asunnottomuuskierteensä. He kokivat usein oman ongelmansa olevan helposti ratkaistavissa. Kaikki asiakkaina olleista asunnottomista, joiden kanssa keskustelin, eivät olleet alkoholisteja, vaan pyrkivät turvaamaan päivittäisen ravinnonsaantinsa tyhjiä pulloja keräämällä.

Asunnottomuus hyvinvointiyhteiskunnan häpeäpilkkuna

Nousukauden vuosikymmenellä asunnottomuus nostettiin vihdoinkin poliittiseen keskusteluun. Pääministeri Kalevi Sorsan IV hallituksen ohjelmassa 11.5.1983 mainittiin asunnottomuuden poistaminen yhtenä sosiaalipoliittisena tavoitteena. Samana vuonna asetettiin työryhmä pohtimaan, mitä asunnottomuudella tarkoitetaan ja minkälaiset toimet ovat tarpeen, jotta siitä voisi päästä eroon. Enää yleistä

sosiaaliturvaa ja aravatuotantoa ei pidetty riittävänä, vaan pyrittiin selvittämään, minkälaisia ryhmiä on asunnottomina ja miksi. Asunnottomuuden poistamiseen loi painetta Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen vuonna 1981 tekemä päätös nimetä vuosi 1987 kansainväliseksi asunnottomien vuodeksi. Kaikki poliittiset puolueet Suomessa yhtyivät siihen, että asunnottomuus oli häpeä hyvinvointiyhteiskunnassa. (Kärkkäinen & Hannikainen & Heikkilä, 1998, 20.)

Sirkka-Liisa Kärkkäinen (2002) pohtii artikkelissaan ”Asunnottomuus hyvinvointivaltiossa”, että myös asunnottomuuden taustalla oleva syrjäytyneisyys voi olla taloudellisiin suhdanteisiin liittyvä kysymys, ”nousukauden dilemma”. Nousukaudella ihmisten väliset erot kasvavat ja suhteellinen epäonnistuminen korostuu.

Erilainen asunnottomuuden määrittelytapa hankaloitti asunnottomuuslukujen vertaamista keskenään. Jotta määrittely saatiin eri EU-maissa keskenään samanlaiseksi, FEANTSA:n alainen työryhmä kehitti yhteiseurooppalaisen määritelmän asunnottomuudelle: ”European Typology on Homelessness and housing exclusion (ETHOS)”. Määritelmä on laaja ja se sisältää sekä fyysiset, sosiaaliset että oikeudelliset asunnottomuuden ulottuvuudet. Työryhmä korostaa, että ETHOS -luokittelu on avoin päätelmä, jossa yhdistellään eri Euroopan maiden lainsäädännön määritelmiä asunnottomuudesta. ETHOS luokittelee asunnottomat alakategorioihin asumistilanteen mukaan: 1. katottomat (ihmiset, jotka eivät ole asuntoloissa, vaan elävät kaduilla), 2. asunnottomat (ihmiset, joilla on nukkumispaikka, mutta se on väliaikainen esimerkiksi asuntolassa), 3. asuu epävarmoissa/turvattomissa olosuhteissa (uhkana vakava syrjäytyminen johtuen epävarmoista vuokranantajista, häätöuhkasta tai perheen sisäisestä väkivallasta), 4. asuu riittämättömissä olosuhteissa (asuntovaunussa tai laittomalla leiripaikalla, liian täyteen ahdetuissa tiloissa).

Yllä esitelty asunnottomuuden määritelmä tuo esille asunnottomuuden eri puolet: asunnon puutteen, köyhyyden, sekä henkilökohtaiset ominaisuudet ja kyvyttömyyden elämänhallintaan. Käytännössä yhtenäinen määrittely ei kuitenkaan ole vakiintunut eurooppalaisessa tutkimuksessa, vaan tutkijat käyttävät erilaisia kansallisia määritelmiä ja kansallista tapaa ymmärtää asunnottomuutta. Tämä vaikuttaa myös poliittiseen keskusteluun asunnottomuudesta. Eri maiden tilastot asunnottomuudesta eivät siis välttämättä ole vertailukelpoisia. Tilastoihin vaikuttaa merkittävästi se, millä tavalla asunnottomuus kussakin maassa määritellään. (Kärkkäinen 2002, 375)

Haastattelujen tuloksia

”Asunnottomien yö” -kansanliikkeen vapaaehtoiset haastattelivat lokakuussa 2007 ”Asunnottomien yö”-tapahtuman yhteydessä asunnottomia ja asunnottomana olleita ihmisiä. Haastattelujen tarkoituksena oli kerätä tietoa asunnottomien ajatuksista ja elämäntilanteista yhteiskunnan päättäjien, tutkijoiden ja toimittajien käyttöön.

”Asunnottomien yö” -tapahtuman internetsivustolla on julkaistu 52 haastattelua, joista 15 vastauksessa kritisoitiin suoraan sitä, että poliitikot eivät ole tietoisia asunnottomien todellisuudesta, eivätkä yhteiskunnan poliittiset päättäjät kuuntele asunnottomien mielipiteitä ja näkemyksiä. Näissä 15 vastauksessa nousi vahvasti esille katkeruus siitä, että yhteiskunnassa päätökset tehdään sellaisella tasolla, jossa ruohonjuuritason tietoa ei ole. Useissa vastauksissa poliitikkojen ja sosiaalityöntekijöiden toivottiin perehtyvän asunnottomien ajatuksiin ja toimintaan. Näissä vastauksessa yhteiskuntaa ja järjestelmää kritisoitiin suoraan ja vaadittiin parempia vaikutusmahdollisuuksia.

Yhteensä 29 vastauksessa nousi esille halu tulla kuulluksi ja kuunnelluksi, toive pitkäjänteisestä tuesta ja ihmisten erilaisten elämäntilanteiden huomioimisesta. Useissa vastauksissa toivottiin myös asuntoja asuntolapaikkojen sijaan. Moni kaipasi ymmärrystä ja henkistä tukea siinä vaiheessa, kun jatkuva asunnon etsiminen alkaa uuvuttaa. Monessa vastauksessa nousi esille myös pettymys siitä, että tukea ei saanut ja oli nöyryyttävää siirtyä luukulta toiselle. Näiden lisäksi lukuisissa vastauksissa toivottiin, että asiakasta kuunneltaisiin ja pyritäisiin ymmärtämään sekä tehtäisiin pitkäjänteistä tukitoimintaa. Moni koki raskaaksi sen, että elämäänsä ei voinut suunnitella eteenpäin, koska päätökset

tulivat lyhyellä tähtäimellä. Muodollisten päätösten lisäksi toivottiin tukemista askel kerrallaan ja päätösten merkitysten selittämistä. Moni koki, että yhteiskunnalta ei ollut saanut mitään muuta apua kuin taloudellista tukea pitkien käsittelykierrosten jälkeen. Toive tuesta asunnon ja työn etsimisessä nousi esille useissa vastauksissa. Tulevaisuuden toiveiden joukkoon suurin osa vastaajista oli nimennyt oman kodin sekä työn. Muutamissa vastauksissa tosin toivottiin myös halvempaa alkoholia, ei muuta.

Asunnottomien kokema vaikutusmahdollisuuksien puute sekä kokemus yhteiskunnan ”B-luokan kansalaisuudesta” nousivat esille useissa vastauksissa. Nimimerkki Nora toteaa pahinta asunnottomuudessa olleen yhteiskunnasta eristäytyminen, roikkuminen tyhjän päällä ja turvattomuus.

Johtopäätökset

Asunnottomuus on säilynyt keskeisenä sosiaalipoliittisena ongelmana Suomessa vuosisatojen ajan. Edes viime vuosikymmenten poliittisen toimenpiteet hyvinvointiyhteiskunnan luomiseksi ja ylläpitämiseksi eivät ole onnistuneet poistamaan asunnottomuutta Suomesta. Herääkin kysymys, onko toimenpidesuunnitelmien valmistelun yhteydessä pohdittu riittävästi asunnottomuuden taustalla olevia syitä. Onko yhteiskunnassa sellaisia köyhyyttä ylläpitäviä rakenteita, jotka estävät asunnottomuuden ja sosiaalisen syrjäytymisen ennaltaehkäisyn?

Luvussa neljä olen kuvannut erilaisia syitä ajautua asunnottomaksi. Asunnottomille tyypillistä on erilaisten ongelmien kasautuminen. Esimerkiksi mielenterveysongelmat, päihteiden väärinkäyttö, pitkäaikaistyöttömyys sekä pitkäaikaissairaudet ovat tyypillisiä asunnottomien ongelmia. Sosiaali- ja terveystoimien yhteistyötä on pyritty tiivistämään, mutta asunnottomuuden ennaltaehkäisyssä on vielä paljon tehtävissä. Häädöt ovat yksi keskeisistä syistä joutua asunnottomaksi. Maahanmuuttajilla ja kantaväestöön kuuluvilla häätöjen syyt ovat usein toisistaan poikkeavia. Maahanmuuttajilla asunnottomuus saattaa olla pahimmillaan seurausta yrityksestä integroitua yhteiskuntaan. Esimerkiksi työn tai opiskelun vuoksi sijoituspaikkakunnaltaan suuriin kaupunkeihin muuttaneiden maahanmuuttajien voi olla vaikeaa löytää asuntoa.

Ääriesimerkkejä asunnottomien maahanmuuttajien asunnonsaantivaikeuksista ovatkin henkilöt, jotka saattavat jopa vuosia käydä säännöllisesti töissä, mutta asua asunnottomien asuntoloissa. Avioeron myötä oikeus määrää useimmiten miehen muuttamaan pariskunnan yhteisestä kodista. Tällöin asunnottomuus saattaa tulla eteen yllättäen. Monille tässä tilanteessa asunnottomuus jää lyhytaikaiseksi, mutta osa häädön saaneista on kyvyttömiä elämään itsenäisesti. Avioeron ja siitä seuranneen häädön ja asunnottomuuden myötä henkilö ajautuu usein alkoholin liikakäyttäjäksi. Toisaalta alkoholismi voi olla myös syynä eroon. Asunnottomuuden syiden ja seurausten selvittäminen on suuri haaste, ja syiden moninaisuuden vuoksi nykyisillä resursseilla voi olla vaikeaa havaita uhkaavan sosiaalisen syrjäytymisen viestit ajoissa.

Asunnottomuuden syiden moninaisuus tekee ongelman ratkaisemisen hyvin haastavaksi. Taustalla saattaa olla työttömyys, avioero, alkoholismi, psyykeongelmat, köyhyys, vankilakierre tai erinäisiä yhdistelmiä näistä tekijöistä. Poliittisten toimenpiteiden vaikutusten vähäisyys saattaa johtua siitä, että niissä on ensisijaisesti keskitytty asunto-ongelmaan, eikä taustalla olevien muiden sosiaalisten, taloudellisten ja terveydellisten ongelmien ratkaisuun ole riittänyt resursseja. Asunnottomuuteen johtaviin syihin puuttuminen ajoissa voisi ehkäistä asunnottomuutta ja sitä kautta sosiaalista syrjäytymistä sekä syrjäytymistä yhteiskunnasta ja poliittisista vaikutusmahdollisuuksista. Asunnottomuuteen puututaan usein kuitenkin vasta silloin, kun ihminen on jo vailla asuntoa.

Yhdestä tilapäisestä ongelmasta kuten työttömyydestä ihminen yleensä selviää, jos hänellä on toimiva sosiaalinen verkosto ja yhteiskunta tarjoaa tarvittavat hyvinvointipalvelut. Jos sen sijaan samalle henkilölle alkaa kertyä useita vaikeita ongelmia eikä hän saa niihin riittävästi tukea, ovat syrjäytyminen ja lopulta asunnottomuus uhkana. Jokaisella asunnottomalla on oma tarinansa, mutta usein voisi kuvitella löytyvän jokin laukaiseva tekijä, johon hän ei ole saanut riittävästi tukea ajoissa.

Asunnottomat ovat usein heikosti koulutettuja ja heidän käyttämänsä kieli ja ilmaisu eivät aina vastaa yhteiskunnan kommunikaation normia. Asunnottomat eivät välttämättä osaa ilmaista tavoitteitaan, toiveitaan ja näkemyksiään sellaisella tavalla, joka otettaisiin huomioon yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Kuitenkin asunnottomat ovat oman elämänsä asiantuntijoita. Bohmanin ja Youngin korostama erilaisten kommunikaatiotapojen hyväksyntä on välttämätöntä asunnottomien vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi.

Käyttämieni tutkimusten valossa on yksiselitteistä, että asunnottomuusongelman ratkaisemiseksi ei riitä, että kunnat rakentavat lisää asuntoja ja asuntolapaikkoja asunnottomille. Nyt olisi aika istua alas ja kuunnella jokaisen asunnottoman oma tarina ja tarjota sellaista sosiaalista, taloudellista ja terveydenhoidollista tukea, joka juuri hänelle on tarpeen syrjäytymisen estämiseksi. Syrjäytymistutkijoiden ajatusten sekä asunnottomien haastattelujen valossa voi vaatia, että syrjäytymiskiirteen estämiseksi asunnottomat on otettava mukaan aktiivisiksi yhteiskunnallisiksi toimijoiksi, joille annetaan mahdollisuus vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin sekä koko yhteiskuntaan.

Esimerkkihaastattelu:

1. Perustiedot a) Nimimerkki: Nora b) Haluttaessa etu- ja sukunimi: c) Syntymävuosi/ikä: /50v d) Syntymäpaikka: Tampere e) Koulutus: Tarjoilija f) Ammatti: työtön g) Perhesuhteet: eronnut.
2. Asunnottomuus Oletko tällä hetkellä asunnoton? En. Kuinka monta kertaa olet joutunut asunnottomaksi ja millaisina jaksoina (v/kk)? Kerran, 4,5 kk Miksi ja miten jouduit ensimmäisen kerran asunnottomaksi? Entä muut kerrat? Odottaessani asuntoa Helsingissä jouduin asumaan serkkuni luona "hyryläisenä" Tapiolassa. Sitten sain työsuhteasunnon. Kuinka olet saanut ja millaisen asunnon asunnottomuusjaksojesi välillä? Työsuhteasunto Nurmijärveltä, työ oli Espoon puolella. Nyt kunnan vuokratalossa. Miten turvaat nykyisen/tulevan asuntosi pysymisen käytössäsi? Mikä asunnottomuudessa on pahinta? Yhteiskunnasta eristäytyminen, roikkuminen tyhjän päällä, turvattomuus. Mitä etuja tai hyviä puolia asunnottomuudessa on? Ei mitään hyviä puolia. Minkälaisia selviytymiskeinoja Sinulla on asunnottomana? Periaatteessa vain sukulaiset.
3. Yhteiskunnan apu erityisesti asumisongelmissa: Millaista apua/huomiointia olet saanut yhteiskunnan taholta? Työttömyysajan tukea Kelalta. Mitä olisit toivonut/kaivannut yhteiskunnan taholta? Harkinnan alasta yksilökohtaista apua esim. sos. toimistolta. Miten toivoisit yhteiskunnan jatkossa parantavan toimintaansa suhteessa asunnottomuuteen? Lisää vuokra-asuntoja.
4. Lapsuusmuistoja: Kerro lyhyesti lapsuudestasi ja niistä tulevaisuudenhaaveista, joita Sinulla lapsena oli, kuten mikä oli ensiluokkalaisena ollessasi mahdollinen toiveammattisi? Kondiittori, tarjoilija tai sisustusarkkitehti.
5. Elämäntilanne nyt, entä tulevaisuustoiveet: Mikä on elämäntilanteessasi nyt parasta/tärkeintä? Terveys, siisti vuokra-asunto ja ihmissuhteet. Millaisia suunnitelmia/toiveita Sinulla on tulevaisuudelle? Töitä! Pysyisin terveenä.
6. Terveisesi/viestisi asunnottomille ja Asunnottomien yö –kansalaisliikkeelle? Mitään ei saa, jos sitä ei osaa vaatia.

Päivi Koski. Asunnottomien parissa työskentelevien näkemyksiä asunnottomien asuttamisongelmista. Tampereen yliopisto, pro gradu. 2013. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/84296/gradu06503.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Tutkielma tarkastelee asunnottomien asuttamisongelmia asunnottomien parissa työskentelevien sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten näkökulmasta. Asunnottomuus on monitahoinen yhteiskunnallinen ilmiö, jonka poistamiseksi on valtiovallan toimesta laadittu jo vuosikymmenien ajan erilaisia asunnottomuuden poistamis- ja vähentämisohjelmia. Asunnottomuuden poistamiseksi ja asuttamisongelmien ratkaisemiseksi ei kuitenkaan ole yhtä ainoaa ratkaisua.

Aineiston analyysi toteutettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä käyttäen. Työntekijöiden kerrontaa tarkasteltiin erilaisten teemojen kautta. Siten työntekijät määrittivät käsityksiään asunnottomista, asuttamisen yksilölähtöisistä ja rakenteellisista esteistä sekä asunnottomille sopivista asumismuodoista.

Haastateltujen asunnottomien parissa työskentelevien sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten näkemyksissä elämänhistoria on merkityksellinen tekijä asunnottomaksi päätymisessä. Heikot elämän lähtökohdat aktivoituvat elämänkaaren aikana muun muassa puutteellisina sosiaalisina taitoina, taloudenhallinnan osaamattomuutena ja terveysongelmina. Nämä osaltaan aiheuttavat asunnottomuutta ja siten toisinaan voidaan puhua asunnottomuuden periytymisestä. Köyhyys, taloudelliset vaikeudet, vuokravelat, häiritsevä käyttäytyminen, hädät ja kohtuuhintaisten asuntojen puute ovat myös merkittäviä asunnottomuutta aiheuttavia ja ylläpitäviä tekijöitä.

Lisäksi asunnottomille sopivien asumisratkaisujen löytymiseen vaikuttavat myös yhteiskunnassa yleisesti vallitsevat asenteet ja kulloinkin vallalla olevat käsitykset vaikeimmissa elämäntilanteissa olevien ihmisten auttamisesta. Esimerkiksi asunnottomien asuttaminen hyville asuinalueille kaatuu helposti alueen asukkaiden vastustukseen. Myös osaketaloissa sijaitseviin yksittäisiin tukiasuntoihin asuttaminen ja päihteidenkäytön sallivien asumispalveluyksiköiden sijoittaminen tavallista elämää viettävien ihmisten keskuuteen aiheuttaa helposti naapuruston vastarintaa.

Tutkielman johtopäätöksissä luodaan kokonaiskuva asunnottomien asuttamisongelmista.

Tutkimuskysymykset

Tarkastelen tutkielmassani asunnottomien parissa työskentelevien sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten näkökulmasta asunnottomien asuttamisongelmia. Puolistrukturoitujen teemahaastattelujen teemoina olivat asiakkaiden asunnottomuuteen johtavat syyt, asunnottomuuden ennaltaehkäisy, asunnottomuuteen vaikuttavat yksilölliset ja rakenteelliset tekijät, työskentelykeinot sekä asunnottomien palaaminen asiakkuuteen asuttamisen jälkeen. Näiden teemojen avulla etsin vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiini: 1. Millaisia määrittäjiä työntekijät tuottavat asunnottomista? 2. Minkälaisia yksilölähtöisiä ja rakenteellisia asuttamisen esteitä työntekijät mainitsevat? 3. Mitkä olisivat sopivia asumismuotoja asunnottomille?

Asunnottomien monet ongelmat

Heikot elämän lähtökohdat

Ihminen oppii arvostamaan ja kunnioittamaan itseään sekä välittämään itsestään ja muista ihmisistä kasvaessaan ympäristössä, jossa häntä arvostetaan ja hänestä välitetään. Näin ollen huonojen kokemusten kautta ihminen ei arvosta itseään ja hän oppii suhtautumaan kielteisesti itseensä, tekemiinsä ja muihin ihmisiin. (Ikäheimo 2004, 325–326.) Tällöin vaarana on, että vanhemman puheen ja toimintatapojen kautta lapsi omaksuu tällaiset itsen liittyvät alemmuudentunteet omaksi minäkuvakseen. Näin mallioppimisen kautta lapsi kokee itsensä huonona eikä luota omaan osaamiseensa eikä muihin ihmisiin. Tällaisen kielteisen ajattelutavan katkaisemiseksi tärkeää on vanhemman itsen kohdistuvien kielteisten tunteiden läpikäyminen ja työstäminen, koska vanhemman voidessa paremmin myös lapsi oppii luottamaan ihmisiin ja tunnistamaan itsessään ja ympärillään olevaa hyvääkin. (Bardy 2001, 70–81.)

Asunnottomuuden periytymiseen liittyy alkoholinkäyttöä, normaalin arkielämärytmin puuttumista, lasten huostaanottoja, turvattomuuden tunnetta, työttömyyttä ja varhaista yhteiskunnan normaalitoimintoista syrjäytymistä. Asunnottomien lapsuudenperheissä molempien vanhempien päihteidenkäyttö saattaa olla arkipäivää, jolloin lasten tarpeet jäävät taka-alalle. Siten vanhempien päihteidenkäyttö altistaa lapsen näkemään ja kokemaan lapsen kasvulle ja kehitykselle haitallista elämäntapaa. Vaikka lapsuudenperheessä ei varsinaista asunnottomuutta olisikaan, on asunnottomien elämänhistorialla kuitenkin yhteys asunnottomuuteen. Lisäksi lapsen ja nuoren on vanhempien antaman mallin kautta helppo omaksua päihdevanhempien elämäntyyli. Asunnottomuuden ehkäisemisessä tärkeää onkin vanhempien haitallisen elämäntavan siirtämisen katkaiseminen.

Puutteelliset sosiaaliset taidot

Ennen alla olevaa haastatteluasiota haastateltava kertoi kaupungin tarjoamien asuntojen useimmiten sijaitsevan yleisesti rauhattomiksi tiedetyissä taloissa. Jotkut asunnottomistakaan eivät halua niihin ja siten he useimmiten kieltäytyvätkin asuntotarjouksesta. Toisaalta erilaisista käytös- ja mielenterveyshäiriöistä johtuen osa asunnottomista ei osaa käyttäytyä asuntoaastattelutilanteen vaatimalla tavalla, mikä aiheuttanee sen, että heille ei enää jatkossa tarjotakaan kaupungin vuokra-asuntoa.

Asunnottomana asunnon etsiminen on raskasta varsinkin, jos ei muutenkaan osaa tai kykene toimimaan virastoissa ja laitoksissa yleisesti hyväksytyllä tavalla. Asunnon etsiminen hankaloituu entisestään, jos vielä kaiken lisäksi hermostuu nopeasti. Lisäksi asunnon löydyttyäkin on osattava toimia monenlaisten viranomaisten kanssa ja itsenäisen asumisen onnistumiseksi on hoidettava monenlaisia asumiseen liittyviä asioita.

Asunnottoman asioiden hoitamiseksi ja asunnon löytymiseksi tarvitaankin usein toista ihmistä, joka auttaa asunnotonta asioiden hoitamisessa. On hankittava taloudenpidossa välttämättömiä varusteita, kuten astioita, vuodevaatteita, huonekaluja jne.

Tulottomana tai pienituloisena on lisäksi täytettävä erilaisia Kelan ja tarvittaessa myös sosiaaliviraston hakemuksia asumisen turvaamiseksi. Joidenkin kuntien vuokratilayhtiöissä toimii asumisohjaajia, jotka auttavat asukkaita raha-asioiden hoitamisessa ja asioiden tärkeysjärjestykseen asettamisessa. Tarkoituksena on puuttua asumisen ongelmiin ennaltaehkäisevästi. (Lehtonen & Salonen 2008, 53, 39.). Myös haastateltavat auttoivat asiakkaitaan erilaisten viranomaisasioiden hoitamisessa tarkoituksenaan välittää mallia yleisesti hyväksytystä toimintatavasta ja siten helpottaa myös asunnon löytymistä.

Käytöshäiriöiden lisäksi asunnottomilla esiintyy ymmärtämisvaikeuksia, jotka saattavat olla synnynnäisiä tai hankittuja. Esimerkiksi pään alueen vammoista voi seurata aivovaurioita ja skitsofreniaan liittyy kognitiivisen tason heikkenemistä. (Erkkilä & Stenius-Ayoade 2009, 103.)

Terveysongelmat

Asunnottomilla on siis synnynnäisiä ja hankittuja sairauksia. Asunnottomuuteen liittyy erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmia mutta myös erilaiset tapaturmat ja vammat sekä somaattiset sairaudet ovat yleisiä. Erityisesti mielenterveysongelmaisilla on puutteita asunnon säännöllisessä siivoamisessa, roskien ulosviemisessä ja sen vuoksi hajuhaitat ovatkin yleisiä.

Kaksoisdiagnoosilla tarkoitetaan sitä, että potilaalla on päihdeongelman lisäksi ainakin yksi mielen terveyden häiriö. Päihdeongelmaisilla kaksoisdiagnoosit ovatkin yleisiä. Lisäksi asunnottomilla on somaattisia sairauksia ja välitöntä sairaalahoitoa vaativia tapaturmia ja vammoja. (Erkkilä & Stenius-Ayoade 2009, 103–106.)

Asunnottomat asioivat tapaturmien, vammojen ja pahoinpitelyiden takia muuta väestöä useammin erityisesti sairaalapäivystyksessä mutta myös terveysaseman lääkärin vastaanotolla (Erkkilä & Stenius-Ayoade 2009, 57, 59). Alentuneen fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn vuoksi kalliit laitoshoidot jaksot pitkittyvät ja asunnottomien parissa on myös niin sanottua laitoshakuisuutta. Tällöin asunnoton hakeutuu muiden ihmisten kanssa erilaisiin kahnauksiin tullakseen pahoinpidellyksi ja päästäkseen sairaalahoitoon. Näin saa joksikin aikaa jonkinlaisen katon päänsä päälle, ruokaa ja turvaa.

Mielenterveys- ja päihdeongelmat

Asunnottomien terveydentilaa on Suomessa tutkittu vähän, mutta muualla maailmassa erityisesti asunnottomien mielenterveyden häiriöitä on tutkittu paljonkin (Beijer 2007, 363; Erkkilä & Stenius-

Ayoade 2009, 84). Asunnottomilla on usein päihde- ja mielenterveysongelmia, erilaisia tartuntatauteja, traumoja, tapaturmia ja somaattisia sairauksia. Mielenterveyden häiriöillä tarkoitetaan masennusta, ahdistuneisuutta, erilaisia psykoosisairauksia, päihdeongelmia ja aivovamman aiheuttamia muisti-, käytös- ja persoonallisuushäiriöitä. Asunnottomuuden pitkittyessä mielenterveyden häiriöt, alkoholin kulutus ja laittomien huumeiden käyttö lisääntyvät. Kahden samanaikaisesti esiintyvän mielenterveyden häiriön, esimerkiksi masennuksen ja skitsofrenian, esiintyminen ei olekaan harvinaista. (Beijer 2007, 367; Erkkilä & Stenius-Ayoade 2009, 84–109.)

Päihteidenkäyttö näkyy myös maksuhäiriömerkintöjen ja asuntohäätöjen lisääntymisenä (Kaakinen ym. 2006, 64). Erityisesti pitkäaikaisasunnottomuuden taustalla on erilaisista velkaongelmista (ARA 2011, 8), päihteidenkäytöstä ja retkahduksista (Busch-Geertsema 2005, 216) sekä työttömyydestä ja taloudellisista vaikeuksista johtuneita syitä (Salovaara- Karstu & Muttilainen 2004, 9). Asunnottomuuteen voi mielenterveys- ja päihdeongelmien lisäksi johtaa myös kykenemättömyys tai välinpitämättömyys huolehtia säännöllisestä vuokran maksamisesta ja ongelmat laskujen maksamisen priorisoinnissa. Tällöin vuokranmaksua ei mielletä ensisijaiseksi menoksi ja maksamattomien vuokrien seurauksena voi olla häätö ja lopulta asunnottomuus. (Rantala & Tarkkala 2009, 25; Kettunen 2010, 389.)

Taloudenhallinnan osaamattomuutta

Monella asunnottomalla on ongelmia myös rahankäytössä ja monet ovat menettäneet luottotietonsa. Rahankäytön ongelmia on päihteitä käyttävien asunnottomien lisäksi myös päihteettömillä asunnottomilla.

Jotkut asunnottomista ovat oikeutettuja Kelan ja eläkevakuutusyhtiöiden maksamiin etuuksiin. Lisäksi tulottomat ja pienituloiset asunnottomat ovat oikeutettuja toimeentulotukeen, kun vain muistaisivat ja kykenisivät laittamaan hakemuksen vireille. Etuuksien maksupäivinä asunnottomilla on rahaa ja silloin maksetaan kuukauden aikana kavereilta lainattuja rahoja takaisin. Usein käy kuitenkin niin, että rahat eivät riitä takaisinmaksuihin. Lisäksi rahaa lainataan kavereille ja kavereilta enemmän kuin olisi varaa lainata ja siten ollaankin taas itse loppukuukausi rahatta (Nieminen 1997, 52.).

Asunnottomuuteen johtaneista syistä vuokranmaksamisen laiminlyömistä pidetään yhtenä merkittävimmistä tekijöistä. Asunnon voi menettää ja sitä kautta päätyä asunnottomaksi maksamattomien vuokrien ja myös häiriökäyttäytymisen vuoksi. Kykenemättömyys huolehtia säännöllisestä ja ajallaan tapahtuvasta vuokranmaksamisesta johtaakin usein häätöön ja asunnon menettämiseen. Vuokranmaksuvaikeudet toistuvatkin usein samoilla asukkailla päätyen lopulta häätöön, koska vuokranmaksua ei pidetä tärkeänä, vaan vuokra maksetaan vasta viimeisenä kaikkien muiden menojen jälkeen.

Jotkut asunnottomat ovat tyytyneet asunnottomana elämiseen, eivätkä välttämättä edes halua tai kykene muuttamaan elämäntapaansa. Toisilla sen sijaan on niin paljon maksamattomia velkoja, että he ovat turhautuneet ja luovuttaneet kauan aikaa sitten, eivätkä usko asioiden muuttuvan paremmaksi. Asunnottomuudesta toisaalta haluttaisiin nousta ylös mutta tilanne koetaan velkojen vuoksi mahdottomana eikä asunnon löytymistä välttämättä enää pidetä kovin tärkeänä. Elämän koetaan sujuvan ilman vakituista asuntoakin.

Asunnottomuuteen voi olla syynä myös haluttomuus maksaa asumisesta. Asunnottomana on jo totuttu siihen, että rahaa kuluu muihin asioihin kuin asumismenoihin. Tukiasumisestakin pitää maksaa omavastuuosuus eivätkä kaikki asunnottomat sen takia halua asua tukiasunnossa, vaan yöpyvät mieluummin asumispäivystyksessä. Jotkut asunnottomat onnistuvat toisinaan saamaan vuokra-asunnon, mutta menettävät sen varsin nopeasti maksamattomien vuokrien takia.

Holtiton elämäntyyli

Asumiskyvyyttömyys ilmenee avuttomuutena ja kyvyttömyytenä huolehtia säännöllisestä, kuukausittain tai muun sopimuksen mukaan suoritettavasta vuokranmaksamisesta, asunnon ja ympäristön siisteystestä. Myös häiriökäyttäytyminen voi olla käräjäoikeuden häätöpäätökseen johtava peruste purkaa asumissopimus.

Muista asukkaista piittaamaton kaveripiiri ja häiriökäyttäytyminen ilmentävät kyvyttömyyttä rajata sitä, ketä asunnossa kulloinkin vierailee ja millä ehdoilla. Toisaalta saattaa olla, että asukas itsekään ei ole kiinnostunut naapureiden asumisviihtyisyydestä eikä pidä naapureita häiritsevää elämäntapaansa ongelmallisena. Vuokranmaksuvaikeuksien ja järjestyshäiriöiden taustalta löytyykin usein vaikeita elämänhallintaan liittyviä ongelmia (Hietikko 2004, 17).

Varsinkin asunnottomille naisille on tyypillistä epätavanomaisissa asumissuhteissa asusteleminen. Asuntohakemuksia on saatettu laittaa vireille mutta kaupunkien vuokra-asuntojonot ovat pitkiä eikä asunnoton, luottotietonsa menettänyt ja useita häätöjä saanut nainen ehkä ole ensimmäisellä sijalla asuntotarjouslistalla. Muun muassa asunnon puutteen vuoksi asunnottomat naiset roikkuvat kaikenlaisten hulttiomiesten seurassa saadakseen katon päänsä päälle. Useimmiten yösijan saamisesta pitää kuitenkin maksaa ja maksuksi kelpaa rahan sijaan myös sänkyseura. Suurin osa asunnottomista naisista onkin seksuaalisesti hyväksikäytettyjä. (Lancet 2005, 1903.)

Halu pärjätä itse

Asunnottomuutta voidaan tarkastella myös vuokra-asuntotarjontaan liittyvänä ongelmana, jolloin ongelman odotetaan poistuvan riittävän vuokra-asuntotuotannon keinoin. Asuntotoimen ja sosiaalitoimen yhteistyöllä asunnottomuuden onkin odotettu vähenevän mutta pelkkä asuntojen tarjonnan lisääminen ei kuitenkaan riitä ratkaisemaan asunnottomien asumiskyvyyttömyysongelmaa. (Hassi-Nuorluoto 1999, 13.)

Toisinaan asunnon saaneet entiset asunnottomat eivät halua minkäänlaista tukea ja apua eikä ilman lupaa voi kenenkään kotiin mennäkään. Toisaalta on myös ihmisiä, jotka ensin suhtautuvat hyvinkin kielteisesti tarjottuihin palveluihin, mutta jonkin aikaa asiaa pohdittuaan muuttavat mielensä ja ottavat apua vastaan.

Asunnon saaneen asunnottoman itsenäisen selviytymisajatuksen taustalla on halu tulla itsenäisesti toimeen ja sitä pitää kunnioittaa. Taustalla saattaa kuitenkin olla myös pelko siitä, että häntä tukien ja apujen vastaanottajana pidettäisiin niin sanotusti kakkosluokan kansalaisena. Busch-Geertsema (2009, 220) muistuttaa siitä, että erilaista tukea ja apua tarvitsevia asutettuja asunnottomia tulee kohdella samanarvoisesti muiden ihmisten kanssa.

Kohtuuhintaisten asuntojen puute ja köyhyys sekä asunnottomuutta ylläpitävät viranomaiskäytännöt

Omistusasuntomarkkinoiden hintataso nostaa asumisen hintaa myös vuokra-asuntomarkkinoilla ja taloudellisten näkökulmien ohjatessa asuntopolitiikkaa heikommassa taloudellisessa asemassa olevien, kuten asunnottomien, huomioiminen jää toissijaiseksi. (Juurinen & Virtanen-Olejniczak 2008, 143.). Asunnottomuuden taustalla olevia rakenteellisia tekijöitä ovatkin köyhyys ja pula erityisesti kohtuuhintaista, pienistä asunnoista (Suonio & Kuikka 2012, 223).

Taustalla ovat myös ymmärtämättömyys ja pelko yhteiskunnan menojen kasvamisesta sekä suvaitsemattomuus (ei oikeutta asuntoon).

Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (1991) tarkastelevat asunnottomuutta ja puutteellista asumista hyvinvointivalttiollisesta näkökulmasta. Heidän mukaansa asunto- ja sosiaaliviranomaisten toimenpiteet vaikuttavat merkittävästi asunnottomien elämään.

Sosiaalityön keinot asunnottomien asuttamiseksi

Sosiaalityöntekijöiden odotetaan olevan kiinnostuneita vaikeassa elämäntilanteessa olevien ihmisten auttamisesta. Kokonaisvaltaisen sosiaalityön keinoin olisikin voitava puuttua asumisessa havaittaviin ongelmiin, jotta ihminen ei menettäisi asuntoaan ja päätyisi sitä kautta asunnottomaksi.

Sosiaalityöntekijän omat käsitykset asunnottomuuteen johtaneista ja sitä ylläpitävistä syistä vaikuttavat myös siihen, miten asunnottoman asiakkaan asioita hoidetaan. Merkityksellistä on, ajatteleeko sosiaalityöntekijä asunnottomuuden aiheutuneen ihmisestä itsestään vai yhteiskunnallisista tekijöistä (Juhila 2008, 62). Asunnottomuuden pitkittyessä haastateltavat ovat huolissaan myös asunnottomalle tarjottavien palveluiden saatavuuden ja tason alenemisesta. Asumisneuvonnan ja asumissosiaalityön keinoin yritetään löytää ratkaisuja asunnottomuuden ehkäisemiseksi ja asunnottomien asuttamiseksi (Lehtonen & Salonen 2008, 44; Suonio & Kuikka 2012, 242).

Johtopäätökset

Tutkielmastani ilmenee, että on myös asunnottomia, jotka kykenevät asumaan itsenäisesti ja haluavat pärjätä itse. Toki on myös asumiskyvyttömiä ja heitä, jotka eivät halua minkäänlaista apua tai tukea. Mutta he eivät välttämättä ole avuttomia tai asumiskyvyttömiä. Osa heistä on omaehtoisia eli he ottaisivat apua vastaan, jos tarjottava apu olisi heidän itse määrittelemäänsä. Toisaalta on myös asunnottomia, jotka ensin suhtautuvat kielteisesti kaikkeen tarjottavaan apuun mutta vähitellen muuttavat mielensä ja jonkin ajan kuluttua ottavatkin mielellään apua vastaan. Osa asunnottomista siis haluaa ja kykenee itsenäiseen asumiseen ilman minkäänlaisia tukia, kun taas toiset tarvitsevat paljon tukea ja vastaanottavat mielellään kaiken tarjottavan avun riippumatta siitä, kenen määrittelemää se on.

Tutkielmasta ilmenee, että monella asunnottomalla on lastensuojelutausta, huostaanottoja ja vanhemmilla on ollut päihdeongelmia. Suurimmalla osalla on hyvinkin rankkoja kokemuksia lapsuudesta alkaen ja yhteiskunnan normaalitoiminnoista syrjäytyminen on alkanut jo alakouluikäisenä. Päihdeongelmaiset vanhemmat eivät kykene täysipainoisesti huolehtimaan lapsistaan ja vahvistamaan lapsen terveen itsetunnon kehittymistä. Asunnottomien elämänhistoriaa tarkasteltaessa voi joidenkin kohdalla puhua asunnottomuuden periytymisestä, vaikka lapsuudenperheessä ei varsinaista asunnottomuutta olisi ollutkaan.

Tutkielmasta ilmenee selvästi myös asunnottomuuden taustalla oleva köyhyys ja taloudelliset vaikeudet. Tosin joillakin on ollut suoranaista välinpitämättömyyttä säännöllistä vuokranmaksua ja asunnosta huolehtimista kohtaan. Mutta joka tapauksessa suurin osa asunnottomista on köyhiä, sosiaalietuuksien varassa eläviä ihmisiä. Lisäksi aiemmin kertyneet vuokratästit ja häiritsevistä käyttäytymisestä kertovat merkinnät asumishistoriassa hankaloittavat uuden vuokrasopimuksen solmimista ja tavallisilta vuokramarkkinoilta asunnon löytäminen on vaikeaa, lähes mahdotonta. Asunnottomia moniongelmaisia ei kovin moni halua naapurikseen ja lisäksi yleiset asunnottomiin liitetyt negatiiviset käsitykset heikentävät asuttamismahdollisuuksia. Myös Busch-Geertseman (2005, 206) toteaa asunnottomien asuttamiseen vaikuttavan ihmisten asenteet eikä se siten ole itsestään selvää.

Jokinen ja Juhila (1991, 168–170) totesivat jo kaksikymmentä vuotta sitten erilaisia asumiskulttuureja sallivien asumismuotojen tarpeen, jotta kaikki ihmiset voisivat asua lämpimissä, kohtuuhintaisissa ja normaaliasumisen tarpeet tyydyttävissä asunnoissa ilman jatkuvaa viranomaiskontrollia ja pakkoyhteisasumista elämänongelmistaan huolimatta. Samoin tutkielmani haastateltavat totesivat erilaisten asumisratkaisujen tarpeen. Siten tarvitaan erilaista tuettua asumista, päihteiden käytön sallivia ja käyttöä kontrolloivia asumispalveluja. Lisäksi päihteiden käytön kieltäviltä asumispalveluilta toivotaan joustavuutta juomisen suhteen siten, ettei retkahtamisesta heti menettäisi asuntoaan.

Mari Somppi. ”Elämä nyt on mennyt näin” – tutkielma asunnottomien päihdeongelmaisten miesten elämänkuluista. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2008.

Tutkielmassa tarkastellaan asunnottoman ihmisen elämänkaarta asunnottoman itsensä näkökulmasta. Tavoitteena oli elämänkulkuun vaikuttaneiden asioiden selvittäminen. Elämäkerta kerättiin 11 mieheltä, jotka asuivat kahdessa helsinkiläisessä hoitokodissa. Painopisteet olivat lapsuudenkokemuksissa, päihteissä, asunnottomuudessa, psyykkisissä voimissa ja avun hakemisessa.

Elämäntarinaa muovaavia tekijöitä olivat varhaislapsuuden kokemukset ja niiden merkitys identiteetin rakentumisessa. Taustalta välittyi huono minäkuva, johon liittyy huonon itsetunnon ja vääristyneen minäkuvan problematiikkaa. Yhteiskunnan taholta tuleva miesten pärjäävyyden odotus aiheutti se, että avun hakeminen viivästyi. Asunnottomuus nivoutui yhteen päihteiden, työttömyyden, irrallisten ihmissuhteiden ja satunnaisten työsuhteiden sekä mielenterveysongelmien kanssa. Esille nousivat myös yhteiskunnallisten muutosten aiheuttamat syrjäytymistä lisäävät tekijät miesten elämässä.

Miesten elämäntarinoissa päällimmäiseksi on noussut asunnottomaksi jääneiden syrjäytyminen ja sieltä nousemisen vaikeus. Kirjoitusten pohjalta nousi esille minäkuvaan vaikuttaneiden kokemusten paljous. Lapsuuden kokemukset olivat vaikuttaneet paljon.

Lapsuuden merkitys korostui elämäkertakirjoituksissa (hyviä ja huonoja muistoja, oman persoonan kuvauksia, kuvauksia vanhemmista ja isovanhemmista, vuorovaikutuksen vähäisyys/puute ja irrallisuus vanhemmista, turvattomuuden tunne, vanhempien suhde alkoholiin/alkoholistiperheen elämä, vanhempien riitely ja avioerot sekä sen aiheuttama käännekohta raskaana ja turvattomana elämänkokemuksena). Itseä kuvattiin monesti kiltiksi ja normaaliksi. Huonoilla kotioiloilla kerrottiin olleen vaikutusta omaan persoonaan. Lapsuutta sävytti yksinäisyys ja turvattomuus.

Kouluajan kuvauksissa oma persoonallisuus alkoi saada myös negatiivisia sävyjä. Omaa luonnetta kuvattiin ujoksi, keskittymiskyvyttömäksi ja pelokkaaksi. Koulu merkitsi monelle kiusatuksi tulemistä sekä ulkopuolisuutta, jotka vaikuttivat itsetunnon menettämiseen. Toisaalta koulu merkitsi hyvää asiaa, koska oli mahdollista olla erossa vanhemmista. Ne, jotka olivat kokeneet koulun positiivisena antavat ymmärtää, että tuen ja avun avulla olisi pärjätty paremmin (oman onnen varaan jättäminen leimaa kirjoituksia). Yhteisiä piirteitä olivat herkkyyks ja epävarmuus. Lapsuuden kiusatuksi tuleminen nousi yhdeksi keskeiseksi teemaksi. Kouluongelmiin ei kyetty hakemaan tai saamaan apua vanhemmilta.

Kirjoittajien oma alkoholinkäyttö tuli elämään jo kouluaikoina (noin 11-14-vuotiaina tai hieman myöhemmin). Ammatillisesta koulutuksesta kirjoitettaessa alkoholin vaikutus painottui ja haitat alkoivat. Apua ei tässä vaiheessa haettu. Päihdeongelmat leimaavat myös työelämää ja työssä pärjäämistä. Työhistoriaan kuuluvat pätkätyöt, irtisanomiset ja pitkäjänteisyyden puute. Työtä oli yritetty, mutta aina oli epäonnistuttu. Ihmissuhteita ei mainita ja pysyvien ihmissuhteiden puute näkyi kirjoituksissa (esim. lapsista mainittiin vain syntymät). Kirjoittajista monellakaan ei ollut koulutusta ja koulutuksen puute heijastui työelämään.

Asunnottomuuden kuvauksissa kuvattiin puutteita eri elämänalueilla. Alkoholi, ero, sairaalaan joutuminen, isän kuolema, työpaikan menetys, palkan riittämättömyys vuokraan vaikuttivat taustalla. Asunnottomuus koettiin seurauksena elämän vastoinkäymisistä. Alkoholin käyttö johti kyvyttömyyteen hoitaa asioita ja elämää. Mielenterveyden hoitamiseen ei saatu apua ja ongelmat voimistuivat. Myös 1990-luvun lama näkyi kirjoituksissa.

Alkoholi aiheutti ongelmia vanhempien osalta jo lapsuudessa ja omassa elämässä jo nuoruudessa. Päihdeongelma johti moniin muihin ongelmiin ja oman elämänhallinnan menetykseen. Myös lääkkeiden ja alkoholin sekakäyttöä. Päihteiden käyttö oli runsasta erityisesti muutosvaiheissa.

Psyykettä kuvaavat kirjoitukset olivat pitkiä ja tarkkoja. Mielenterveydellisten syiden diagnoosi oli viivästynyt. Häpeän takia ongelmia ja avun tarvetta ei kehdattu myöntää. Avun hakeminen ja saaminen on ollut pitkä prosessi. Monien pettymysten ja vastoinkäymisten jälkeen ei ollut helppoa motivoida itseään raittiiseen elämään.

Monilla kirjoittajilla oli uskoa tulevaisuuteen ja oli toivoa paremman elämän suunnan löytymisestä.

Inka Pelkonen. Asuntopuolto asiakastyön välineenä ja työkäytännönä. Sosiaalityön käytäntötutkimus. Sosiaalitieteiden laitos Helsingin Yliopisto. 2016 http://www.socca.fi/files/5383/Pelkonen_asuntopuolto_asiakastyon_valineena_ja_tyokaytantona.pdf

Käytäntötutkimuksen aiheena ovat Espoon Pohjoisessa aikuissosiaalityössä tehdyt asuntopuollot. Espoo on muuttovoittoinen kunta, jossa yhtenä haasteena väkiluvun kasvaessa on ollut pula kohtuuhintaisista vuokra-asunnoista.

Tutkimuksesta saatuja tuloksia tarkastellaan asumisen polku – tutkimusperinteen viitekehyksessä, jonka mukaan asumisen esteet ja asunnottomuus syntyvät dynaamisessa vuorovaikutuksessa yksilön ominaisuuksien ja rakenteellisten tekijöiden välillä. Asumisen polku – tutkimus jakaa asumisen haasteet rakenteellisiin, institutionaalisiin, ihmissuhteisiin liittyviin sekä yksilötason tekijöihin. Myös tämä tutkimus osoittaa puollettujen asumisen haasteiden toteutuvan useilla yhteiskunnan eri tasoilla.

Tutkimuksen tulosten mukaan tyypillisin puollettu on profiililtaan yksin asuntoa hakeva mies, jolla voi olla lisäksi taustalla erilaisia asumisen ongelmia hankaloittamassa uuden vuokra-asunnon saantia. Lisäksi Espoon koko väkilukuun suhteutettuna puolletuista merkittävä osa on ulkomaalaistaustaisia henkilöitä. Puollettujen asumistilanteisiin liittyen valtaosa puolletuista on tutkimuksen mukaan puoltohetkellä vailla vakinaista asuntoa. Tyypillisimmät syyt edellisen asumisen päättymiseen ovat avio- ja avoerot sekä edellisen vuokrasopimuksen päättymisen, useimmiten puolletusta itsestään riippumattomista syistä. Kuusi kuukautta voimassa olevan asuntopuollon päättymiseen mennessä lähes kolmasosa puolletuista on saanut vuokra-asunnon Espoon Asunnoilta ja hieman alle viidesosa joltain muulta vuokranantajalta. Sen sijaan kolmasosalla puolletuista asumistilanne on edelleen sama kuin puoltohetkellä.

Nykyinen sosiaalitieteellinen asunnottomuustutkimus näkee asunnottomuuden taustalla olevan useita erilaisia syitä, perinteisten yksilöä leimaavien tekijöiden tai dikotomisen yksilöllisiä ja rakenteellisia syitä vertailevan tutkimuksen sijaan. Tätä näkökulmaa korostaa myös tämän tutkimuksen analyttisenä viitekehystenä toimiva asumisen polku – tutkimus. Asumisen polku – tutkimuksessa asumisen haasteet ja asunnottomuus nähdään yhtenä mahdollisena osana ihmisen asumispolkua ja se tarkastelee asunnottomuutta tuloksena dynamisesta vuorovaikutuksesta yksilön ominaisuuksien ja rakenteellisten tekijöiden välillä. (ks. Clapham 2003 & 2005.)

Asumisen polku – tutkimus jaottelee asunnottomuuteen johtavat tekijät karkeasti neljälle eri tasolle: rakenteellisiin tekijöihin, institutionaalisiin tekijöihin, ihmissuhteisiin liittyviin tekijöihin sekä yksilöön liittyviin tekijöihin. Riskit kaikissa näissä kategorioissa voivat lisätä ihmisen asunnottomuuden uhkaa. Lisäksi näiden neljän kategorian ohella voi olla yksittäisiä tapahtumia kuten ero, jotka voivat johtaa suoraan kohti asunnottomuutta. (Clapham 2003 & 2005; BushGeertsema ym. 2010; Kostiainen & Laakso 2015.)

Institutionaalisina tekijöinä lisäämässä asunnottomuuden uhkaa ja muodostamassa asumiselle esteitä pidetään esimerkiksi riittämättömiä palveluja ja koordinaation puutetta sekä resurssien epätasaista jakoa ja priorisointia (ns. allokatiomekanismit). Lisäksi esimerkiksi erilaisista instituutioista kuten vankiloista tai sairaaloista vapautuvat henkilöt voivat kokea institutionaalisia esteitä, jos kotiutumisen jälkeistä asumista ei ole valmisteltu riittävän hyvin. (Bush-Geertsema ym. 2010, 27–28.)

Lisäksi joidenkin ryhmien voi katsoa olevan palveluiden ja etuuksien jakamisen suhteen epäedullisessa asemassa. Esimerkiksi yksin asuntoa hakevat asunnottomat eivät monesti ole sosiaalipalveluissa samalla tavalla kiireellinen ryhmä kuin vaikkapa asunnottomat lapsiperheet (mt., 27.), joille kunta on tietyissä tilanteissa velvollinen järjestämään asunnon jo lain puitteissa (Lastensuojelulaki 35§, Finlex).

Ihmissuhteisiin ja perheasemiin liittyvät tilanteet mainitaan yhtenä tärkeimpinä tekijöinä asunnottomuuden ja sen uhan taustalla aiemmissa asunnottomuustutkimuksissa. Tällaisia tekijöitä voivat olla esimerkiksi väkivaltainen kumppani tai vanhemmat, avio- tai avoero, kumppanin tai muun perheenjäsenen kuolema sekä lapsuudenkodista pois muutto, etenkin vanhempien kanssa syntyneen konfliktin seurauksena. Nämä tekijät voivat olla yleisiä riskitekijöitä, mutta ne mainitaan myös yleisimpinä äkillisinä tapahtumina, eli ns. laukaisijoina, asunnottomuudelle. (Clapham 2003; Bush-Geertsema ym. 2010.)

Aiemmissa asunnottomia henkilöitä koskevissa tutkimuksissa on myös havaittu, että asunnottomien ihmisten joukossa on muuta väestöä enemmän niitä henkilöitä, jotka ovat käyneet läpi elämässään esimerkiksi kotiväkivaltaa, eron, (riitaisen) lähdön lapsuudenkodista nuorena iässä tai vanhemman kuoleman lapsuudessa. Vaikeudet ihmissuhteissa ovat näin ollen voineet myös tehdä nämä henkilöt muita ihmisiä haavoittuvaisemmaksi asunnottomuudelle. (Bush-Geertsema ym. 2010, 27.)

Viimeisimpänä, mutta ei vähäisimpänä, yksilölliset tekijät vaikuttavat merkittävästi siihen, ketkä henkilöt ovat alttiita edellä luetelluille asunnottomuuden riskitekijöille. Yksilölliset tekijät voivat olla myös itsessään ratkaisevia tekijöitä kohti asunnottomuutta. (Bush-Geertsema ym. 2010, 27.) Keskeisiksi yksilöllisiksi tekijöiksi asunnottomuuden taustalla on tutkimuksissa mainittu esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmat sekä fyysiset sairaudet ja vammat. Lisäksi henkilön aiemmat asumisen häiriöt, luottotietojen puute, rikollisuus sekä alhainen koulutus ja heikko kielitaito voivat lisätä asunnottomuuden riskiä. (esim. Juntto & Hynynen 2006; Suonio & Kuikka 2012; Koski 2013.)

Eri ongelmat myös kytkeytyvät toisiinsa ja esimerkiksi päihteidenkäyttö näkyy monesti maksuhäiriömerkintöjen ja asuntohäätöjen lisääntymisenä (Kaakinen ym. 2006, 64). Ylipäättään monilla asunnottomilla voi olla takanaan useita häätöjä esimerkiksi häiriökäyttäytymisen tai vuokravelkojen vuoksi sekä luottotiedot menetettynä. Aiemmin kertyneet vuokratästit ja häiriömerkinnät asumishistoriassa taas hankaloittavat uuden vuokrasopimuksen solmimista, jolloin tavallisilta vuokramarkkinoilta asunnon löytäminen voi olla vaikeaa tai melkein mahdotonta. (Koski 2013, 64; Kostiainen & Laakso 2015, 79.) Henkilöllä voi olla vaikeuksia toimia erilaisissa virastoissa tai laitoksissa myös alhaisen koulutuksen tai heikon kielitaidon takia. Erilaiset sosiaalisen toimintakyvyn alenemat vaikeuttavatkin asunnon hakua ja saantia, etenkin yksityisiltä asuntomarkkinoilta. (esim. Suonio & Kuikka 2012; Koski 2013.) Tässä kohtaa nousee esiin sosiaalitoimen ja osin myös vuokranantajien tärkeä rooli henkilön asunnonhakutaitojen vahvistamisessa ja asumistyössä, johon pureudutaan seuraavaksi.

Johtopäätökset ja kehittämis ehdotukset

Tutkimuksessa on haluttu tarkastella asuntopuollettujen joukkoa, joille vuokra-asunnon saaminen omin avuin on erityisen haastavaa. Asunnon saannin haasteita on tarkasteltu asumisen polku – tutkimuksen viitekehyksessä, joka katsoo asumisen esteiden sijoittuvan neljälle eri tasolle: rakenteellisiin, institutionaalisiin, ihmissuhteisiin liittyviin sekä yksilötason tekijöihin. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että myös puolletut kokevat asumisen haasteita useilla eri yhteiskunnan tasoilla. Heidän voi myös sanoa olevan ylipäättään nykyauntomarkkinoiden väliinputoajia. Tyypillisin puollettu on (pienituloinen) yksinelävä mies, jolla voi lisäksi olla taustalla aiempia asumisen ongelmia, mutta ei kuitenkaan tukiasumiseen vaadittavassa mittakaavassa.

Rakenteellisena kontekstina puolletut etsivät asuntoa Espoossa, jossa on pula ja kilpailu vuokra-asunnoista. Puutetta on erityisesti pienistä asunnoista ja tutkimuksen puolletuista 70 prosenttia olikin yksin asuntoa hakevia henkilöitä, yleensä miehiä. Samoin ulkomaalaistaustaiset henkilöt ovat heikossa asemassa kiristyneessä asuntokilpailussa. Tämän tutkimuksen puolletuista henkilöistä puolet oli

etniseltä alkuperältään muita kuin kantasuomalaisia. Lisäksi tutkimuksen tulosten mukaan ulkomaa-laistaustaiset puolletut olivat saaneet harvemmin Espoon Asuntojen asunnon puollon päättyessä, kantasuomalaisiin puollettuihin verrattuna. Tämä rakenteellinen epäkohta on syytä huomioida etenkin tulevaisuutta ajatellen, sillä valtaosa Espoon väestönkasvusta syntyy vieraskielisten osuudesta.

Institutionaalisesta näkökulmasta syrjintää kokevat myös muut ryhmät. Valtaosa tutkimuksen puolletuista oli yksin eläviä, jotka kärsivät siitä, ettei heitä pidetä eri instituutioissa kuten sosiaalipalveluissa yhtä kiireellisenä ryhmänä kuin vaikkapa lapsiperheitä. Lapsiperheitä ei voi esimerkiksi majoittaa huoltokoteihin tai asuntoloihin, jonka vuoksi heille järjestetään lähes poikkeuksetta maksullinen tilapäismajoitus. Samaten esimerkiksi nuorille on tarjolla enemmän asumisvaihtoehtoja muihin ikäryhmiin verrattuna, mitä voi pitää institutionaalisena valinta. Tämä näkyi tässä tutkimuksessa siten, että kaikista nuorimman ikäryhmän osuus puolletuista oli pienin.

Ihmissuhdetekijöihin liittyen puolletuissa oli siviilisäädyltään eniten joko eronneita tai eroamassa olevia henkilöitä. Samoin merkittävin yksittäinen syy asunnottomana olevien puollettujen edellisen asumisen päättymiseen oli tutkimuksessa avio- tai avoerot. Eron seurauksena syntyvästä asunnottomuuden uhasta kärsivät etenkin miehet, varsinkin lapsiperheissä, joissa äidit jäävät erotilanteissa yleensä asumaan lasten kanssa (SVT 2013, 1). Muutamalla puolletuista asunnon tarve liittyi myös muihin perhesyihin kuten poismuuttoon lapsuudenkodista tai perhekoon muutoksiin.

Samoin yksilötason ongelmat asumiseen liittyen näkyivät tutkimuksen tuloksissa. Osalla puolletuista edellinen asuminen oli päättynyt häättöön, samoin osalla oli ylipäättään asumishistoriassaan erilaisia asumisen häiriöitä kuten vuokravelkaa. Tämä taas hankaloittaa merkittävästi uuden vuokra-asunnon saamista tavallisilta vuokramarkkinoilta (esim. Koski 2013; Kostiainen & Laakso 2015). Samoin tutkimuksessa oli havaittavissa heikot taidot asunnon etsimisessä yhtenä sen saannin esteenä. Osalla puolletuista oli heikko kielitaito, mikä on merkittävä este esimerkiksi asuntohakemusten täyttämiseksi. Niin ikään henkilöt, jotka eivät osaa käyttää sähköisiä kanavia, voivat kokea ongelmia asunnon välityksen siirtyessä verkkoon. Tämä saattoi olla osasy siihen, että tutkimuksessa asunnon yksityisiltä markkinoilta tai säätiöiltä saaneet puolletut olivat iältään nuoria.

Mari Suonio & Ulla Kuikka. Asunnottomien ja eri toimijoiden kertomuksia ja tulkintoja asunnottomuudesta. Julkaisussa Kohtaako sosiaalityö köyhyyden. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Forssen, K, Roivainen, I, Ylinen, S, Heinonen, J. (toim.).

Köyhyyden ohella asunnottomuuteen usein kytkeytyviä syrjäyttäviä tekijöitä ovat päihteiden käyttö, rikollisuus, mielenterveyden ongelmat, pitkäaikaistyöttömyys tai heikko työmarkkina-asema, viimesijaisten sosiaalietuuksien käyttö sekä eriaistiset (sosiaalisen) toimintakyvyn alenemat (mm. Jokinen & Juhila 1996; Granfelt 2003; Juurinen & Virtanen- Olenjiczak 2008; Lehtonen & Salonen 2008).

Kansainvälisesti asunnottomuuden rakenteellisiksi tekijöiksi on tunnistettu mm. kohtuuhintaisten vuokra. asuntojen vähyys, riittämätön sosiaaliturva, riittämättömät palvelut mielenterveysongelmaisille ja persoonallisuuden häiriöistä kärsiville sekä yhteiskunnassa esiintyvä sosiaalinen epätasa-arvo (Avramov 1999). Nämä rakenteelliset tekijät ovat väistämättä myös kytköksissä asunnottomien köyhyyteen.

Tarkastelun tavoitteena on ymmärtää asunnottomuuden ja siihen kytkeytyvän köyhyyden ilmiötä asunnottomuutta kokeneiden miesten kertomusten ja yhteiskunnan toimijoiden olemassa olevien tai suunniteltujen ratkaisumallien näkökulmasta.

Asumissosiaalityö on ammatillista toimintaa, jota tehdään yksilöiden, perheiden tai yhteisöjen kanssa asumiseen liittyvissä asioissa. Keskeisenä asumissosiaalistyön osana on sosiaalityön rooli poikkeallinnollisena toimijana suhteessa vuokranantajatahoihin tai palveluntuottajiin sekä asunnottomien tukeminen ja asumispalvelut.

Artikkelin aineistona on yhdeksän asunnottomuutta kokeneen miehen haastattelut (episodiset haastattelut) ja kahdeksan paikallisen yhteiskunnallisen toimijan kirjoitukset asunnottomuudesta.

Asunnottomuuden vaiheet

Asunnottomuutta edeltävä aika

Haastateltujen arjen kertomusten perusteella ajautuminen asunnottomuuteen vaikuttivat päihteiden, rikollisuuden, mielenterveysongelmien ja yhteiskuntaan kiinnittymättömyyden lisäksi avioero ja ihmismuhteiden päättymisen, muille paikkakunnille töihin lähtö (juurettomuus ja kiinnittymättömyys), yleisten asumisen taitojen puutteet tai taloudellisen tilanteen romahtaminen.

Asunnottomuutta edeltää yleensä asunnosta irtisanominen tai häätö, joiden taustalla ovat joko taloudelliset ongelmat tai asumistaitojen ja -kyvyn puutteet. Yksinäinen mies joutuu useimmiten asunnottomaksi eron myötä. Nuorten asunnottomuutta edeltää usein runsas päihteiden käyttö, jonka vuoksi vanhemmat eivät jaksa enää asuttaa täysi-ikäistä lasta. Myös vanhempien omat ongelmat voivat aiheuttaa nuoren lähtemisen. Velkakierteeseen joutuminen ja luottohäiriömerkinnän saaminen sekä asumishäiriöt vaikeuttavat asunnon saamista. Kertomuksissa korostuvat myös asumisen taitojen tukemisen tärkeys tai niiden saamisen puute.

Yhteiskunnallisten toimijoiden kirjoituksissa esille nousivat ennaltaehkäisy ja osallistaminen. Haastateluista oli tunnistettavissa murroskohtia, joissa sopivia ennaltaehkäiseviä interventioita tarjoamalla olisi voitu vaikuttaa asunnottomuuden syntyyn: sairauden hoito ilman sosiaalisen tilanteen huomiointia, eläkkeelle siirtyminen ilman sopeuttamista, työttömyys ja köyhyys ilman taloudellista neuvontaa ja tukea, ihmismuhteisiin liittyvät muutokset (lähiomaisten kuolema tai erotilanne) ilman sosiaalista tukea sekä laitoksista tai vankilasta vapautuminen ilman asumisohjausta.

Asunnottomuuden aika

Näyttäytyi kamppailuna tai luovuttamisena, yhteiskunnan ehdoilla elämisenä, katkoksina ja tilapäisen asumisen vaihtuvuutena. Hallitsevana tekijänä on kuitenkin selviytyminen ja oma toiminta osana selviytymistä, jota hyvinvoinnin vajeet rajoittavat. Miten selviytyi: elämässä korostuivat kekseliäisyys arjen tilanteissa, ajelehtiminen ja kamppailu asioiden hoitamiseksi. Yhteiskunnan toimijoiden kirjoituksissa korostuivat selviytymisen yhteiskunnallinen tukeminen ja riittävät palvelut.

Asunnottomuuden jälkeinen aika:

Asumisen taidot liittyvät pelkoihin siitä, miten selviää itsenäisestä asumisesta ja milloin on vakituisen /ei tilapäisen asumisen aika. Viranomaisten toiminnalla on merkitystä sekä se, miten saada viranomaiset uskomaan oman elämän muuttumiseen. Yhteiskunnalliset toimijat korostivat kohtuuhintaisen vuokra-asuntojen merkitystä sekä asunnottomuuden kalleutta. Huoli yhteiskunnan epätasa-arvosta korostui sekä huoli kuntien kiinnostuksesta asunnottomuutta kohtaan.

Asunnottomia yhdisti köyhyys ja asunnottomana elämisen kalleus sekä osalla suuret velat ja se, että asunnottomuus/köyhyys koettiin itse päihteiden käytöllä aiheutetuksi ja sitä tuli kompensoida rikoksilla. Kirjoittajat luokittelivat asunnottomat selviytyjiksi, ajautuja-selviytyjiksi, ajautuviksi ja pysyviksi.

Voiko asumissosiaalityöllä ja muilla asunnottomuuden vähentämiseen liittyvillä keinoilla pyrkiä asunnottomuuden poistamiseen? On selvää, että tuettuja asumismuotoja tarvitaan ja joskus normaaliin asumiseen siirtyminen voi olla epärealistista tai vaatii pitkäjänteistä työtä. Tarvitaan porrastettuja tukitoimia. Kuinka paljon toimet ylläpitävät asunnottomuutta ja riippuvuutta tuista ja kontrollista? Tarvitaan parempaa arviointia yksilöllisen tuen tarpeista. Asumisen tukeen liittyy asumisen taitojen tukeminen kokonaisvaltaisesti. Kokonaisvaltaisen selviytymisen tukeminen on tärkeää kaikissa vai-

heissa., jotta kasautumista ja asumisen epäonnistumisia voitaisiin ennaltaehkäistä. Asumissosiaalityön tulisi voida puuttua välittömästi. Myös kokemusasiantuntijuuden merkitys osana asumissosiaalityötä nousee tärkeäksi.

3.3. Nuorten asunnottomuudesta ja uusasunnottomuudesta

Anna-Maija Josefsson. Asunnottomana toisten nurkissa: sukulaisissa ja tuttavissa asuvien helsinkiläisten nuorten profiili. Helsingin yliopisto, pro gradu. 2008.

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkastellaan nuorten asunnottomuutta Helsingissä. Teoreettinen viitekehys rakentuu nuoruudesta ja asunnottomuudesta. Nuoruus on elämänvaihe, johon kuuluu itsenäistymistä ja kotoa irtautumista. Joillakin nuorilla tähän elämänvaiheeseen liittyy tilapäisesti asunnottomuutta. Tyypillistä nuorten asunnottomuudelle on sen näkymättömyys. Nuoret tapaavat majoilla asuntola-asumisen sijaan sukulaisten ja tuttavien luona.

Tutkimusjoukko muodostuu seitsemästäkymmenestä helsinkiläisestä 18-25-vuotiaasta nuoresta, jotka asuvat tilapäisesti sukulaisten ja tuttavien luona. Tutkimuksen tavoitteena on kuvata näiden nuorten tyypillisiä piirteitä, asunnottomuuteen johtaneita tekijöitä sekä muodostaa aineiston perusteella yleinen tyyppinuori. Tutkimuksessa selvitetään nuorten demografisia tietoja, terveydentilaa ja toimintakykyä, päihteidenkäyttöä, työ- ja asumishistoriaa sekä lastensuojelu- ja rikostaustaa. Tutkimusmenetelmänä on käytetty kvantitatiivista ja kvalitatiivista lähestymistapaa.

Tutkimusaineisto on kerätty Helsingin sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmästä. Asiakastietojärjestelmästä saatujen tietojen perusteella voidaan yhteenvedona todeta asunnon puutteen vuoksi sukulaisissa ja tuttavissa asuvien helsinkiläisten toimeentulotukinuorten olevan pääasiassa miehiä. Naisia on vajaa viidennes, samoin ulkomaalaisia. Asunnottomina he ovat olleet keskimäärin puolitoista vuotta.

Nuoret asunnottomat ovat pääasiassa naimattomia ja perheettömiä. Viidesosalla heistä on omia lapsia, jotka on sijoitettu jo varhaisessa vaiheessa perhehoitoon tai laitokseen. Perheellisistä nuorista suurin osa on miehiä. Koulutustaso on nuorilla alhainen. Suurimmalla osalla koulutustaustana on vain peruskoulu. Useat nuoret ovat aloittaneet jonkin ammatillisen koulutuksen, mutta jättäneet sen kesken. Työttömyys yhdistää nuoria, samoin toimeentulotuen tarve. Nuorista yli 80 prosenttia on työttömänä ja jatkuvan toimeentulotuen tarpeessa. Päihteitä käyttävät säännöllisesti puolet nuorista. Päihdehoitoon on turvautunut 30 prosenttia nuorista ja lähes kaikki päihdehoito on ollut huumehoitoa.

Lastensuojelutausta näyttäytyy nuorilla vahvana. Lastensuojelun asiakkaana on ollut peräti 60 prosenttia nuorista. Lastensuojelun tarve syntyy nuorten rikollisesta käyttäytymisestä. Jopa 76 prosentilla lastensuojelunuorista on taustalla ollut rikoksia, kuten varkauksia, huumausainerikoksia, pahoinpitelyjä ja ajoneuvon luvaton käyttöönottoa. Lähes puolet on ollut sijoitettuna laitokseen tai perhehoitoon. Sijoituksen taustalla on ollut vanhempien tai nuoren päihteidenkäyttö, koulunkäyntivaikeudet ja rikokset.

Nuorten kotoa irtautuminen on tapahtunut tyypillisimmin muuttamalla lapsuudenkodista kavereille asumaan. Harva nuori on turvautunut asuntola-asumiseen. Reilu puolet nuorista on asunut omassa vuokra-asunnossa joko välittömästi kotoa poismuuton jälkeen tai myöhemmässä vaiheessa. Sen sijaan vajaalla puolella nuorista ei ollut kokemusta omassa vuokra-asunnossa asumisesta. He olivat asuneet joko vapaaehtoisesti tai olosuhteiden pakosta sukulaisten tai kavereiden luona.

Anna-Maija Josefsson: Nuoret toisten nurkissa. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 13, 2007 http://www.socca.fi/files/69/Asunnottomuuskirja_nakokulmia_asunnottomien_palvelujen_kehittamiseen.pdf

Taustaa

Artikkelissa kuvataan nuorten näkymätöntä asunnottomuutta. Erityisesti selvitetään tilapäisesti sukulaisten ja tuttavien luona asuvien helsinkiläisten 18–25 vuotiaiden toimeentulotukea hakevien asiakkaiden profiilia. Tiedot pohjautuvat Helsingin sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmään kirjattuihin asiakastietoihin. Artikkelissa selvitetään näiden nuorten demografisia tietoja, koulutus- ja ammatti-taustaa, terveydentilaa, päihteidenkäyttöä, työhistoriaa, lastensuojelu- ja rikostaustaa, asumishistoriaa ja asunnottomuutta. Lopuksi pohditaan, millaisia haasteita nämä nuoret asettavat sosiaalityölle. Teksti perustuu tekeillä olevaan pro gradu -tutkielmaan, jonka tavoitteena on muodostaa profiilia asunnottomana toisten nurkissa asuvista helsinkiläisistä toimeentulotukea saavista nuorista. Käsitteellä profiili tarkoitetaan poikkileikkausta tai poikkileikkauksuviota (Uusi sivistyssanakirja 1981) tai kuvaannollisesti henkilö- ja luonnekuvaa (Nyky-suomen sanakirja 1966).

Nuorten elämäntilanne on yleensä aina muuta väestöä epävakaampaa ja erilaiset elämänmuutokset ovat tavallisia. Nuorten asumisvaikeudet ja asunnottomuus ovat yhteydessä elämänmuutoksiin. Opiskelujen alkaminen tai loppuminen, työpaikan saaminen toiselta paikkakunnalta tai parisuhteen päättyminen voivat tilapäisesti aiheuttaa asunnottomuutta. Etenkin suurimmissa kaupungeissa tilapäinen asunnottomuus on nuorilla yleistä. (Hannikainen & Kärkkäinen 1997, 13.)

Asunnottomille nuorille on tyypillistä, että he oleskelevat tilapäisesti ystävien ja sukulaisten luona. Nuoret eivät mielellään hakeudu asuntoloihin. Nuorten asunnottomuus onkin usein piilevää, eivätkä kaikki tuttavien ja sukulaisten luona tilapäisesti majoilevat tule viranomaisten tietoon.

Nuorten piiloasunnottomuus on yleistä kaikissa EU-maissa. Perheen sisäiset ristiriidat, perheen hajoaminen, pahoinpitelyt, laiminlyönnit ja seksuaalinen hyväksikäyttö ovat osa niitä tekijöitä, joiden vuoksi nuori jättää lapsuudenkotinsa ja muuttaa asunnon puutteen vuoksi sukulaisten ja tuttavien luokse. (Avramov 1998, 104; Daly 1996, 136.)

Tutkimuksen kohderyhmänä olivat helsinkiläiset 18–25-vuotiaat asunnon puutteen vuoksi sukulaisissa ja tuttavissa asuvat toimeentulotukea saavat nuoret. Tutkimusjoukko muodostui 70 Helsingin kaupungin sosiaaliviraston asunnottomien sosiaalipalveluissa (Asso) toimeentulotukiasioissa asioivista 18–25-vuotiaista sukulaisissa ja tuttavissa asuvista nuorista. Keräsin aineiston laatimalleni tietojenkeruulomakkeelle sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmästä käyttämällä apuna tietojärjestelmän eri näytöitä. Lomakkeelle keräsin tiedot henkilötieto-, väestörekisteri-, muistiinpano-, maksusitoumus-, sijoituspäätös- ja suunnitelmanäytöiltä sekä toimeentulotukipäätösten asiaselosteista.

Tutkimukseni on kuvaileva eli deskriptiivinen. Sen tarkoituksena on kuvata nuorten asunnottomuuden ilmiön keskeisiä, kiinnostavia piirteitä. Tutkimusote on sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen. Kvantitatiivisella tutkimuksella kartoitan olemassa olevaa tilannetta toisten nurkissa asuvista nuorista esittämällä piirteiden yleisyyttä tilastollisina lukuina. Lisäksi syvennän tutkimusta kvalitatiivisin menetelmin selvittämällä asioiden syitä.

Tuloksia

Syntymäpaikka on väestörekisteritiedoista saatu ja sitä voidaan pitää virallisena tietona. Helsingissä syntyneitä oli 54 prosenttia kaikista tutkituista nuorista. Etelä-Suomen läänissä syntyneitä oli helsinkiläiset mukaan lukien 70 prosenttia. Ulkomailla syntyneiden määrä oli suuri eli 21 prosenttia. He olivat tulleet Suomeen mm. Venäjältä, Somaliasta ja Romaniasta. Osa heistä oli tullut Suomeen pakolaisena, osa oli paluumuuttajia Venäjältä. Muutamalla ulkomailla syntyneellä nuorella toinen vanhemmista oli suomalainen.

Nuorista lähestulkoon kaikki olivat naimattomia. Väestörekisteritietojen mukaan vain kaksi nuorta oli naimisissa ja sittemmin eronnut. Tutkimushetkellä omia lapsia oli 15 nuorella (21 %).

Nuorten koulutustaso oli alhainen, suurin osa tutkituista oli käynyt vain peruskoulun. Pelkän peruskoulun suorittaneita ja siihen koulutuksensa päättäneitä oli 56 henkilöä (80 %), ja kuudella (9 %) nuorella oli edelleen peruskoulu kesken. Heistä nuorin oli 20-vuotias ja vanhimmat 23-vuotiaita. Ammattikoulun käyneitä oli vain neljä (6 %), ja sama määrä oli lukion käyneitä. Toisen asteen koulutuksen, ammattikoulun, lukion ja kauppaopiston, aloittaneita oli 22 (31 %), mutta kaikki heistä olivat keskeyttäneet opintonsa, eivätkä olleet aikeissa jatkaa niitä. Osa nuorista oli jo ehtinyt erota koulusta. Yksikään nuorista ei ollut opiskellut korkeakoulussa eikä myöskään opistoasteen koulussa. Nuoret jakautuvat yhteiskunnassa korkeasti koulutettuihin ja alhaisesti koulutettuihin (Kuure 2001, 66). Tutkimani nuoret ovat alhaisesti koulutettuja, minkä vuoksi heidän toimintamahdollisuutensa yhteiskunnassa ovat rajalliset. Nuoret, joilla on koulutusta, pärjäävät paremmin yhteiskunnan areenoilla. He menevät pelkän peruskoulun käyneiden nuorten edelle työmarkkinoilla.

Tutkituista nuorista suurelta osalta puuttui ammatti. Vain 11 nuorista (15 %) oli hankkinut ammatin. Opiskelut olivat kesken 13 nuorella (18 %), ja he olivat siten väestörekisteritietojen mukaan opiskelijoita. Nuorilla oli hyvin erilaisia ammatteja, ja vain kahdella nuorella oli sama ammatti eli siivooja. Ammatin hankkineista nuorista löytyi siivoojien lisäksi rakennusmies, myyjä, metallimies, asentaja, mittamies, suurtaloukokki, webmaster, kondiittori ja maataloustyöntekijä. Työhistoriaa löytyi 30 nuorelta (43 %). Työtä oli tehty pätkä- ja keikkatyönä. Tavallisimmin työhistoriaa olivat kartuttaneet työt siivoojana, rakennusmiehenä, varastotyöntekijänä, ravintolatyöntekijänä ja muutamilla nuorilla oli ollut kuntouttavaa työtoimintaa. Muita töitä olivat projektityö, maataloustyö, arkistotyö, lehden jakaminen, työ päiväkodissa ja maastokartoitukset. Yksi nuori oli uskaltanut harjoittamaan yritystoimintaa. Hän oli toiminut puoli vuotta omassa ravintola-alan yrityksessä.

Tutkituista nuorista 86 prosenttia oli työttömänä. Heihin luokiteltiin myös työllisyyskoulutuksessa tai työharjoittelussa olevat. Työvoimaan kuulumattomia olivat opiskelijat, sairaspäivärahalla olevat pitkäaikaisesti sairaat sekä muut (muun muassa vankilassa olevat). Nuorten peruskoulun päättymisen jälkeisestä koulutuksesta ja työhistoriasta voidaan muodostaa koulutus- ja työmarkkinareittejä. Tutkimani nuoret olivat joutuneet työttömyysreitille ja koulutus- ja työvoimapolitiittisesti tuetulle työmarkkinareitille. (Viinamäki 1996, 144–145.) Heistä osa oli ollut koko peruskoulun jälkeisen ajan työttömänä, kun taas osa oli vuorotellut työttömyyden, opiskelun ja työssäkäynnin välillä. Nuorten sopeutumista työttömyyteen helpotti perhepiirissä koettu työttömyys, nuoret olivat nähneet oman vanhempansa työttömyyttä jo lapsuudenkodissa.

Tutkituista nuorista 89 prosentilla ei ollut muita tuloja kuin toimeentulotuki. He olivat joutuneet turvautumaan sosiaalihuollon viimesijaiseen taloudelliseen tukeen. Kaikki tutkimuksen nuoret olivat toimeentulotuen saajia, ja heidän toimeentulotukipäätöstensä määrä vaihteli yhdestä vähän yli sataan. Puolella nuorista toimeentulotukipäätöksiä oli kertynyt yli 25. Eniten toimeentulotukipäätöksiä (113) oli nuorella, joka oli ehtinyt olla seitsemän vuotta toimeentulotuen asiakkaana. Hänellä ei ollut ammattia eikä työhistoriaa.

Tutkittujen terveydentilasta oli asiakastietojärjestelmässä vähän tietoa. Vain 26 nuoren terveydentilasta oli maininta joko muistiinpanoissa tai suunnitelmissa. Heistä 18:lla (26 %) oli jokin sairaus tai useita sairauksia. Suurin osa sairauksista oli psyykkisiä: masennusta, ahdistusta, paniikkihäiriöitä, persoonallisuus- ja käyttäytymishäiriöitä. Somaattisista sairauksista oli mainittu nuoruusiän diabetes, B- ja C- hepatiitti, sydämen vajaatoiminta, astma ja selkävika. Kahdeksan nuoren kohdalla oli ilmoitettu, ettei sairauksia ole, mutta muiden 44 nuoren kohdalla ei terveydentilaa oltu todettu.

Toimintakyvyllä ymmärsin fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn. Niitä ei lähdetty tutkimuksessa erottelemaan toisistaan. Toimintakyky mainittiin hyväksi kahdeksan nuoren kohdalla. Heikoksi se todettiin 19 nuorella. Lopuilta tutkituilta puuttui tieto toimintakyvystä. Toimintakyvyn heikkoudet johtuivat pääosin päihdeongelmasta, myös psyykkiset sairaudet heikensivät toimintakykyä. Muutaman nuoren tiedettiin käyttäytyvän väkivaltaisesti. Itsemurhayrityksiä oli psyykkisen pahoinvoinnin

vuoksi kahdella nuorella. Yhden nuoren kohdalla oli mietitty lähetteen kirjoittamista eläkeselvitysyksikköön, syytä ei kuitenkaan mainittu.

Vähäiset tiedot terveydentilasta tai niiden puuttuminen asiakastietojärjestelmässä saattavat johtua suunnitelmanäyttöjen vähäisestä käytöstä. Toisaalta tietoja ei ollut saatavilla myöskään muistiinpanoista.

Nuoret käyttivät huumeita enemmän kuin alkoholia. Nuorista 22 prosenttia käytti alkoholia, kun taas huumeita käyttäviä oli 41 prosenttia. Päihteitä käyttävistä nuorista 28 prosenttia oli sekakäyttäjiä. Puolet nuorista ei käyttänyt huumeita eikä alkoholia. Tätä tulosta ei kuitenkaan voi pitää täysin luotettavana, koska kaikkien nuorten päihteidenkäytöstä ei ollut tietoa asiakastietojärjestelmässä. Erityisesti uusien Asson nuorten asiakkaiden kohdalla puuttui tieto päihdetäustasta. Heitä olivat sosiaaliaseimalta Assoon siirtyneet asunnottomat nuoret sekä muualta Suomesta Helsinkiin muuttaneet nuoret. Kolme käytetyintä huumausainetta olivat kannabis, amfetamiini ja subutex. Heroiinia ja lääkkeitä päihetymistarkoituksessa oli käytetty jonkin verran. Muita huumausaineita olivat kokaiini, LSD, ekstaasi, sienet sekä butaani imppaustarkoituksessa. Sijoituspäätöksistä löytyi tietoa nuorten päihdehoidoista. Päihdehoidossa olleita nuoria oli 30 prosenttia.

Lastensuojelun asiakkaana oli ollut 42 nuorta (60 %). Määrää on suuri, ja se saattaisi vielä kasvaa, jos myös alle viisi vuotta helsinkiläisenä olleiden lastensuojelun asiakkuus tarkistettaisiin heidän edellisen kotikuntansa sosiaalitoimesta. Monen nuoren perhetilanne kotona oli vaikea vanhempien päihdeongelmien vuoksi. Nuorilla itsellään esiintyi päihteidenkäyttöä jo hyvin varhain. Tavallisimmin päihdeidenkäyttö oli alkanut yläasteikäisenä eli 13–14-vuotiaana. Lastensuojelun asiakkailla olevilla nuorilla tyypillisiä olivat koulunkäyntivaikeudet, jotka alkoivat useimmiten yläasteella. Monilla oli runsaasti poissaoloja koulusta ja tämän vuoksi jotkut nuoret jäivät luokalleen.

Koulunkäyntivaikeuksiin liittyi myös häiriköintiä koulussa. Pahiten häiriköivän nuoren kohdalla ei koululla ollut tarjota muuta vaihtoehtoa kuin laittaa nuori kotiopetukseen. Lastensuojelun tarve johtui useiden tutkittujen nuorten kohdalla rikollisesta käyttäytymisestä, joka oli alkanut näpistyksillä. Myöhemmin kuvaan tuli murtoja, varkauksia, ajoneuvon luvaton käyttöönottoa, pahoinpitelyjä ja huumausainerikoksia. Lastensuojelun asiakkaana olleista 42 nuoresta 32:lla (89 %) oli taustalla rikollista käyttäytymistä. Lastensuojelutaustalla on tutkimukseni mukaan yhteys rikolliseen käyttäytymiseen.

Lastensuojelun avohuollossa oli ollut tutkimuksen lastensuojelunuorista 22 nuorta (52 %). Heistä kolme oli sijoitettu lyhytaikaisesti avohuollon tukitoimena laitokseen tai tukiperheeseen. Kahden nuoren kohdalla lyhytaikainen sijoitus jouduttiin uusimaan.

Tutkituista nuorista 36 (51 %) oli tehnyt rikoksia. Nuoret syyllistyivät keskimäärin 14-vuotiaana ensimmäisen kerran näpistykseen, varkauteen, ryöstöön tai huumausainerikokseen. Tavallisimmin kiinni jäätiin näpistyksestä, josta poliisi alaikäisen nuoren ollessa kyseessä teki ilmoituksen vanhemmille ja sosiaalitoimeen. Muita nuorilla myöhemmin ilmenneitä rikoksia olivat pahoinpitelyt, murrot, rattijuopumukset, auton luvaton käyttö, rahaväärennökset ja raiskauksen yritys. Rikoksiin syyllistyneistä nuorista 12 oli suorittanut lyhyitä muutaman kuukauden mittaisia rangaistuksia vankilassa. Heistä kuudella oli ollut kyseessä sakkojen muuntorangaistus ja kaksi oli saanut ehdollisen tuomion.

Tutkimillani nuorilla rikokset olivat lieviä tai vakavia lainrikkomuksia. Ammattirikollisuudesta heidän kohdallaan ei ollut kyse. Muutaman kuukauden vankilassa istumiset olivat lähinnä sakoista johtuvia muuntorangaistuksia, jotka johtuivat nuorten maksuvaikeuksista. Useiden nuorten pienet rikokset liittyivät nuoruuteen, itsenäistymiseen ja vanhemmista irtautumiseen.

Nuorten irtautuminen lapsuudenkodista tai sijaiskodista tapahtui tavallisimmin muuttamalla kaverin tai kavereiden luokse asumaan. Nuoret eivät asuneet kavereiden luona vuokralla, vaan olivat virallisesti asunnottomia. Muutama nuori oli ilmoittanut muuton syyksi perheen sisäiset ristiriidat. Joidenkin nuorten muuton vauhdittajana oli halu palata synnyinseudulleen Helsinkiin muun perheen jäädessä

toiselle paikkakunnalle. Yhdeksän nuoren kotoa irtautuminen tapahtui äidin aloitteesta. Nuoren ollessa jo täysi-ikäinen äiti toivoi lapsensa muuttavan pois. Taustalla saattoi olla nuoren hallitsematon päihdeidenkäyttö, joka aiheutti kotona harmia, tai äidin muutto pienempään asuntoon, jolloin nuori ei ollut enää tervetullut uuteen asuntoon.

Tutkimuksessa yllätti, että niin monen nuoren asumishistoriaan kuului vain toisten nurkissa asumista kotoa irtautumisen jälkeen. Olisi kiinnostavaa tutkia, minkä vuoksi he eivät olleet asuneet omassa vuokra-asunnossa. Tutkimusaineistoni perusteella kyseiseen asiaan en saanut suoraa vastausta. Selitystä ei voi hakea vain yhteiskunnan rakenteellisista tekijöistä, koska tutkituista nuorista kuitenkin yli puolet oli ehtinyt asua omassa vuokra-asunnossa ennen asunnottomaksi joutumistaan. Uskoisin kaikilla sosiaalisilla tekijöillä ja nuoren elämänhistorialla olevan vaikutusta siihen, että nuori kotoa irtauttuaan siirtyy toisten nurkkiin asumaan.

Nuorista 24 prosentille oli kertynyt aiemmasta asumisestaan vuokravelkaa. Näistä nuorista reilusti yli puolella (64 %) vuokravelka oli johtanut häättöön. Loput nuorista olivat ehtineet irtisanoutua asunnostaan ennen kuin vuokravelat olisivat johtaneet häättöön. Tutkituista nuorista neljäsosa oli saanut häädön vuokra-asunnostaan tai joutunut muuttamaan pois lapsuudenkodistaan. Häättöjen syinä olivat häiriöt asunnolla ja niihin liittyvä muita asukkaita häiritsevä elämäntapa. Kuuden nuoren kohdalla asunnottomuuden taustalla oli oma äiti. Syyt, jotka johtivat tähän, olivat äidin muutto pienempään asuntoon, pojan päihtyneenä antama tappouhkaus äidille, äidin vuokranmaksuvaatimus pojalta sekä äidin ja lapsen keskinäiset riidat. Nämä kuusi nuorta olivat turvautuneet asunnottomana ollessaan tuttavien apuun ja päätyneet heidän luokseen majoilemaan. Heistä yksikään ei ollut asunut omassa vuokra-asunnossa jouduttuaan muuttamaan pois lapsuudenkodistaan.

Tavallisimmat asunnottomuuteen johtaneet syyt olivat asumisesta kertyneet vuokravelat, häiriöt asunnolla ja häättö lapsuudenkodista tai vuokra-asunnosta. Näistä johtuen monet eivät saaneet asuntoa. Nuoret kuitenkin saattoivat muuttaa kaverin asuntoon, joten he eivät joutuneet turvautumaan asunnottomien majoitusvälitykseen. Tärkeä syy asunnottomuudelle oli nuoren muutto toiselta paikkakunnalta Helsinkiin. Nuoret olivat tulleet Helsinkiin asunnottomina ja majoilleet tuttavien ja sukulaisten luona. Osalla nuorista asuminen kaverin tai tyttöystävän kanssa ennen pitkää päättyi ja johti asunnottomuuteen tai kaverin vuokrasopimus päättyi.

Päihdeongelma vaikutti myös asunnottomuuteen. Vaikean päihdeongelman vuoksi muutaman nuoren asuttaminen lastensuojelun tukiasuntoon ei ollut mahdollista, eivätkä nämä nuoret kyenneet irrottautumaan päihdeistä. Nuoret myös ymmärsivät vuokravelkojen ja häiriöiden vaikutuksen asunnottomuuteensa.

Yhteenveto

Nuorten asunnottomuus näyttää tilastojen perusteella suhteellisen pysyvältä ilmiöltä. Luvut kertovat siitä, että yhteiskunnan toimet asunnottomuuden vähentämiseksi eivät ole viimeisen kymmenen vuoden aikana tehonneet nuorten asunnottomuuteen. Toisaalta kyse voi olla myös nuorten asunnottomuuden tilapäisyydestä, jolloin nuorten asunnottomien keskuudessa tapahtuu jatkuvaa liikehdintää. Nuorten asunnottomuuden poistamista vaikeuttaa asunnottomuuden uusiutuminen. Asunnon saaneiden nuorten tilalle tulee samanaikaisesti uusia nuoria asunnottomia.

Helsingin sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmän (atj) eri näytöiltä saatujen tietojen perusteella voidaan yhteenvetona todeta asunnon puutteen vuoksi sukulaisissa ja tuttavissa asuvien helsinkiläisten toimeentulotukinuorten olevan pääasiassa miehiä. Naisia on vajaa viidennes, samoin ulkomaalaisia. Nuoret ovat keskimäärin 22-vuotiaita. Asunnottomina he ovat olleet keskimäärin puolitoista vuotta. Nuoret asunnottomat ovat naimattomia ja perheettömiä. Viidesosalla heistä on omia lapsia, jotka on sijoitettu jo varhaisessa vaiheessa perhehoitoon tai laitokseen. Perheellisistä nuorista suurin osa on miehiä. Näin ollen lastensuojelun asiakkuus periytyy. Koulutustaso on nuorilla alhainen. Suurimmalla osalla koulutustaustana on vain peruskoulu. Muutamilla nuorilla on peruskoulu jäänyt kesken. Useat nuoret ovat aloittaneet jonkin ammatillisen koulutuksen, mutta jättäneet sen jo alkutaipaleella kesken.

Työttömyys yhdistää nuoria, samoin toimeentulotuen tarve. Nuorista yli 80 prosenttia on työttömänä ja jatkuvan toimeentulotuen tarpeessa, koska ainoana tulona on toimeentulotuki. Päihteet ovat mukana kuvioissa puolella nuorista, Enimmäkseen nuoret käyttävät huumeita. Päihteitä käyttävistä nuorista 28 prosenttia on sekakäyttäjiä. Nuorista 30 prosenttia on turvautunut jossain vaiheessa päihdehoitoon ja lähes kaikki päihdehoito on ollut huumehoitoa. Lastensuojelutausta näyttäytyy vahvasti nuorilla.

Lastensuojelun asiakkaana on ollut peräti 60 prosenttia nuorista. Monen nuoren kotitilanne on ollut vaikea vanhempien päihdeongelmien vuoksi, pääsääntöisesti liian alkoholinkäytön. Lastensuojelun tarve syntyy nuorten rikollisesta käyttäytymisestä. Jopa 89 prosentilla lastensuojelunuorista on taustalla ollut rikoksia, kuten varkauksia, huumausainerikoksia, pahoinpitelyjä ja ajoneuvon luvaton käyttöönottoa. Lähes puolet lastensuojelunuorista on jouduttu jossain vaiheessa nuoruutta sijoittamaan laitokseen tai perhehoitoon. Sijoituksen taustalla on ollut vanhempien tai nuoren päihteiden käyttö, koulunkäyntivaikeudet ja rikokset.

Nuorten kotoa irtautuminen on tapahtunut tyypillisimmin muuttamalla lapsuudenkodista tai sijaiskodista kavereille tai sukulaisten luo asumaan. Hyvin harva nuori on turvautunut missään vaiheessa asuntola-asumiseen. He ovat päässeet toisten nurkkiin asumaan tilapäisesti ilman vuokrasopimusta ja asumismenoja. Nuorista 41 prosenttia ei ole asunut missään vaiheessa kotoa irtautumisen jälkeen omassa vuokra-asunnossa. He ovat siirtyneet joko vapaaehtoisesti tai olosuhteiden pakosta asunnottomiksi toisten nurkkiin asumaan. Asunnottomuuteen johtaneita tekijöitä ovat päihdeongelma, vuokravelat, häiriöt asunnolla ja häätö vuokra-asunnosta tai vanhempien antama häätö lapsuudenkodista. Nuoret ymmärtävät päihdeongelman, vuokravelkojen ja häiriöiden vaikutuksen asunnottomuuteensa, mikä käy ilmi asiakastietojärjestelmään kirjatuista muistiinpanoista.

Johanna Saukkonen. "Se oli mun elämän raskainta aikaa" Nuorten kokemuksia asunnottomuudesta. Itä-Suomen yliopisto, pro gradu. 2015. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20150884/urn_nbn_fi_uef-20150884.pdf

Tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia nuorten kokemuksia asunnottomuudesta, kodista ja kodittomuudesta sekä tulevaisuudensuunnitelmista. Haastattelin viittä Keski-Suomesta kotoisin olevaa 23-25-vuotiasta asunnottomuuden kokenutta nuorta. Asunnottomuus oli kestänyt 3-4 kuukautta.

Asunnottomuuden syitä olivat huumevieroituksesta lähteminen, ero tyttöystävästä, sotilaskarkuruus, häätö vuokra-asunnosta sekä putkiremontin pitkittyminen.

Yhteenvedo ja johtopäätökset

Asunnon saaminen ei ollut haastateltaville helppoa. Se oli prosessi, joka eteni useamman vaiheen ja eri asumismuotojen kautta oman vuokra-asunnon saamiseen. Yhtä lukuun ottamatta kaikilla asunnon saamiseen liittyi tuttavien tai sukulaisten apu. Kukaan ei maininnut saaneensa apua sosiaalitoimistosta tai muilta viranomaisilta tai järjestöiltä.

Kaikkien haastateltavien kohdalla asunnon saamista haittasivat menetetyt luottotiedot ja asunnon etsimisen kannalta epäsuotuisa ajankohta. Yhteen aikaan (syksyisin) asunnoille saattoi olla kova kysyntä ja toiseen aikaan vapaita asuntoja oli selvästi enemmän tarjolla.

Asunnottomuuden syyt olivat kaikilla haastateltavilla erilaisia. Voidaan kuitenkin olettaa, että asunnottomaksi päättymiseen vaikuttivat riittämättömät taidot huolehtia omista asioista. Haastateltavat olivat nuoria ja he olisivat tarvinneet ohjausta aikuisilta. Nuoria olisi voinut auttaa esimerkiksi neuvot siitä, miten maksamattomista vuokrista voi neuvotella vuokranantajan kanssa tai miten löytää tilapäismailoitusta remontin ajaksi.

Nuoret jäivät lopulta melko yksin suurten ongelmien kanssa, eikä apua löytynyt riittävän varhaisessa vaiheessa. Voikin pohtia tuetaanko nuorten itsenäistymistä ja itsenäiseen asumiseen liittyviä taitoja riittävästi. Voisiko olla osana peruskoulua tai toisen asteen opintoja. Apua tulisi tarjota ennaltaehkäisevästi.

Voidaan myös pohtia vuokralaisen ja vuokranantajan välisten vastuiden ja oikeuksien tasapainoa ja sitä onko nuorilla riittävästi tietoa pitää huolta omista oikeuksistaan. Vuokranantajan puolelta tiedottaminen voi olla epämääräistä ja hidasta, jolloin asukkaalle jää vähemmän aikaa järjestellä asumistaan muuttuvissa olosuhteissa. Aineistossa nousi esiin myös erilaiset epäonnistuneet yhteisasumisjärjestelyt.

Asunnottomuus johti nuorten kohdalla moniin muihin ongelmiin, kuten lisääntyneeseen päihteiden käyttöön, väkivaltatilanteisiin ja heikentyneeseen kykyyn huolehtia töistä ja opiskelusta. Asunnottomuus toi jatkuvan epävarmuuden tunteen ja vei kyvyn ajatella tulevaisuutta.

Asunnottomuus oli kaikille haastateltaville henkisesti ja fyysisesti raskasta. Mielenkiintoista oli, kuinka samanlaisia tunteita asunnottomuus heissä herätti. Asunnottomuus oli stressaavaa ja ahdistavaa. Ystäviltä saatu apu auttoi jaksamaan tilannetta. Toisaalta apuun liittyi myös ristiriitaisia tunteita (kiitollisuutta ja ahdistusta, kun ei tiennyt kauanko ystävien apuun joutui turvautumaan). Osa vietti aikaa muiden katuasunnottomien kanssa ja sai heiltä apua.

Asunnottomuus oli myös uuvuttava kokemus erityisesti puutteellisten asumisolojen aiheuttamien nukkumisvaikeuksien vuoksi. Asunnottomuus synnytti negatiivisia tunteita, teki elämästä jokapäiväistä selviytymistä ja teki riippuvaiseksi muiden avusta.

Asunnottomuus oli voimakkaasti myös kodin puutetta, kyse oli nimenomaan kodittomuudesta. Kodin merkitys kasvoi, kun sen oli kerran menettänyt. Kodin menettämisen myötä menetettiin oman tilan ja arjen hallinta, eikä ollut paikkaa rauhoittumiselle. Myös ruuan laittaminen ja hygieniasta huolehtiminen vaikeutuivat.

Päihteiden käyttö lisääntyi asunnottomuuden aikana. Osalle haastateltavista päihteet olivat selviytymiskeino ja tapa viettää aikaa. Usealla haastateltavalla päihteiden käyttö väheni asunnottomuuden päätyttyä.

Asunnon saaminen toi haastateltavien elämäänsä vain positiivisia muutoksia. Elämä saatiin parempaan järjestykseen ja asunnon saamisesta koettiin suurta helpotusta. Haastateltavilla oli monenlaisia tulevaisuuden suunnitelmia ja he suhtautuivat tulevaisuuteen positiivisesti. Asunnottomuuden aikana haasteltavat olivat eläneet päivä kerrallaan ja keskittyneet vain kulloiseenkin hetkeen. He eivät jaksaneet ajatella tai suunnitella tulevaisuuttaan.

Jussi Merikallio. Uusasunnottomuus elämäntapana. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 1993

Tiivistelmä

Tutkielmassa on tarkasteltu nuorten asunnottomien elämäntapaa. Lähtökohtana oli asunnottomien parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden näkemys siitä, että nuorten asunnottomien elämäntapa, asioimiskäytännöt ja selviytymisstrategiat ovat erilaisia verrattuna vanhan sukupolven nk. perinteisiin asunnottomiin. Tavoitteena on tavoittaa uusi asunnottomien sukupolvi sekä tarkastella heidän elämäntapaansa ja selviytymisstrategioitansa.

Asunnottomuuden rakenne on muuttunut 1980-luvun puolivälin jälkeen siten, että yhteismajoituspaikoissa asuvien määrä on selvästi vähentynyt. Samanaikaisesti sukulasten ja tuttavien luona asuvien määrä on hieman lisääntynyt.

Menetelmänä käytettiin elämäntapatutkimuksen menetelmiä. Aineisto kerättiin niistä helsinkiläisistä itsensä asunnottomiksi ilmoittaneista toimeentulotukiasiakkaista, jotka eivät ole olleet Helsingin sosiaaliviraston asunnottomille tarkoitettujen asumispalveluiden hakijoina.

Uuden asunnottomien sukupolven elämäntapaa on tarkasteltu sekä nuorison elämäntavan modernisaation että perinteisen asunnottomuustutkimuksen käsitteistön kannalta.

Tuloksia

Helsingissä on nuoria asunnottomia, joiden elämäntapa ja yösijan hankkimisstrategiat poikkeavat niin selkeästi perinteisistä, että on perusteltua puhua uudesta asunnottomuuden luonteesta – uusasunnottomuudesta. Uusasunnottomuuteen kuuluu modernin urbaanin elämäntavan piirteitä, kuten verkostojen hallinta sekä uudenlaisia sosiaalisia kompetensseja ja taitoja. Uusasunnottomien suhteet viranomaisiin ja päihteidenkäyttöön ovat muuttuneet. Pienehkö osa uusasunnottomista edustaa uutta urbaania köyhyyskulttuuria, jolloin heitä ei voida enää pitää samalla tavoin huono-osaisina ja syrjäytyneinä kuin asunnottomia yleensä.

Johtopäätöksiä

Helsingissä on joukko nuoria asunnottomia, joiden elämäntavat poikkeavat perinteisen asunnottoman elämäntavasta. Pieni osa näistä nuorista toteuttaa asutonoma elämäntapaa ja edustaa uutta urbaania köyhyyskulttuuria puhtaimmillaan. Helsingin sosiaaliviraston asiakkaina on lukuisia asunnottomia, joiden elämäntavassa on uusia piirteitä, ja joiden arvomaailma poikkeaa niin valtaväestöstä kuin perinteisistä asunnottomistakin.

Postmodernit sankarit tuskin elävät kauan asunnottomina heidän henkilökohtaisten resurssiensa ansiosta, eivätkä he ole julkisten asumispalvelujen tarpeessa. Toisaalta asunnottomuuden uudet muodot asettavat haasteita sosiaalitoimen asumispalveluiden kehittämiselle. Asumisongelmansa itse ratkaisevia postmoderneja sankareita on vähän, joten asumispalveluita tulisi kehittää vastaamaan paremmin nuorten asunnottomien asumistarpeita.

Asunnottomuuden uudet muodot ja uusi elämäntapa ovat vaikeasti määriteltävissä. Kuva uusasunnottomista jäi ohueksi, mutta sen olemassaoloa tuskin tarvitsee kyseenalaistaa. Sen olemassaolon todisteena voidaan jopa pitää tämän työn puutteita: käytetyillä menetelmillä voidaan tavoittaa vain uusasunnottomuuden pintaa.

Anitta Mattsson. ”Vapauden logiikkaa pullon ehdoilla”. Haastattelututkimus kolmikymppisten asunnottomien juoppojen elämästä pääkaupunkiseudulla. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2000.

Tutkielmassa perehdytään noin 30-vuotiaiden helsinkiläisten asunnottomien juoppojen elämään heidän omien kertomustensa pohjalta. Haastateltiin seitsemää miestä päihdehoitolaitoksessa. Miehet kertoivat nykyisestä elämästään, arvioivat menneisyyttään ja toivat esiin tulevaisuudenhaaveitaan. Päihdehoidollinen ilmapiiri vaikutti siihen, että elämää jäsennettiin päihteidenkäytön ja hoitajaksojen kautta.

Tutkimuksessa haetaan vastausta siihen, millaista on asunnottoman, alkoholisoituneen 30-vuotiaan miehen elämä. Vastausta etsittiin tarkastelemalla mitä miesten kertomukset ilmentävät alkoholin paikasta heidän elämässään toimeentulon, asumisen ja sosiaalisten suhteiden alueilla sekä miten miehet selittävät juoppouden osaksi heidän identiteettiään.

Tutkimuksen taustaoletuksena oli, että miesten elämän on poikkeavaksi luokiteltua. Haastattelujen mukaan tulevaisuutta koskevat ajatukset ovat kuitenkin hyvin tavanomaisia: haaveillaan asunnosta, työpaikasta ja perheestä. Toiveet poikkeavat suuresti nykyisen elämän todellisuudesta.

Miehet olivat alkoholisoituneet jo nuorina. Tähän mennessä he olivat ehtineet menettää useimmat tavallisessa elämässä kantavina pidetyt asiat. Jossain elämänvaiheessa miehillä oli ollut parisuhde, ystäviä, asunto, koulutus- tai työpaikka. Nämä kaikki olivat kuitenkin menneet juomisen vuoksi tai niistä oli juomisella irtauduttu. Tässä tutkimuksessa juopon identiteetin muoto voidaan nimetä äärimmäisen vapauden logiikaksi. Juominen ylläpitää vapauden illuusiota.

Näkökulmia asunnottoman juopon elämän tutkimisessa olivat: elämänhallinta (ulkoinen ja sisäinen) ja päihteet sekä poikkeavuus (juopon identiteetti, juoppous addiktiona ja sairautena) ja syrjäytyminen – marginaalisuus. Lisäksi tarkasteltiin toimeentuloa, asumista, sosiaalisia suhteita (lähtöperhe, nais-suhteet, kaverit) sekä omia selityksiä juoppoudelle. Lopuksi kysyttiin tulevaisuuden haaveista.

Perhe- ja läheissuhteisiin liittyvät asiat ovat usein hyvin kipeitä. Haastatteluissa kerrottiin kuitenkin varsin mielellään lapsuudesta ja lähtöperheestä sekä usein näihin liittyneistä vaikeista asioista. Yhtä lukuun ottamatta kaikki kertoivat lapsuuteen liittyneistä turvattomuuden kokemuksista, kuten vanhempien juomisesta, perheväkivallasta sekä äitien mielenterveydellisistä pulmista. Vanhempien ja sukulaisten liiallisen alkoholinkäytön uskotaan osaltaan vaikuttaneen omaan juomiskäyttäytymiseen (sellittää omaa juomista). Miesten elämässä on ollut juomista rajoittavia asioita, kuten parisuhde, ystäviä, asunto ja koulutus-/työpaikka. Näistä kaikista on irtauduttu juomalla.

Toimeentulon hankkimiseksi on voitu ennen välien poikkimenoa tukeutua sukulaisiin. Jotkut haastateltavat ovat joutuneen oikeudellisten toimenpiteiden kohteeksi ennen täysi-ikäisyyttä (mm., autovarokaudet, kellarimurrot). Jotkut haastateltavat saivat vielä rahaa/lainaa vanhemmiltaan. Varsin harva oli yhteydessä sukulaisiinsa, mihin saattaa olla yhteydessä juopon leima ja sukulaisten paheksunta ja välien katkaiseminen. Kaikilla haastateltavilla on sisäruksia, joilla ei ole juomisongelmia, saati asunnottomuutta. Sisäruksit ovat menestyneet yhteiskunnassa hyvin.

Lyhyet työkokemukset olivat päättyneet juomiseen. Miehillä ei myöskään ole varsinaisesti kokemusta työttömyydestä ja työn etsimisestä. Se vaatisi omatoimisuutta ja pitkäjänteisyyttä sekä käyntejä työvoimatoimistossa. Juodessa tähän ei pystytä. Mahdollisten työpaikkojen suhteen ei koulunsa kesken jättäneillä, ilman työhistoriaa olevilla haastateltavilla ole juuri toivomisen varaa, on otettava sitä mitä saa. Tällainen työ ei näyttäydä motivoivana. Palkka on pieni ja työ useimmiten raskasta ja tylsää.

Loppupäätelmät

Haastatellut miehet ovat eläneet yhteiskunnan laita-alueella jo pitkään. Mitään merkittävää muutosta ei ole tapahtunut suuntaan tai toiseen viimeisten vuosien aikana. Joillakin on ollut muutamia pidempiä raittiusjaksoja, jotka ovat kestäneet jopa useita kuukausia. Tämän jälkeen elämä on palannut entiseen uomaansa. Miesten elämä kiertää kehää, hoitolaitos – juominen – asuntola – vaatimaton asuntola – tilapäiset majoittautumisen – juomisen heikentämä kunto – katkaisuhoitolaite – mahdollinen hoitokoti tai asuntola – juominen. Kehältä ei näytä olevan poispääsyä. Miehet ovat juoppoutuneet jo varhain ja juominen on hallinnut elämää koko aikuisiän. Onko heillä tavallisessa elämässä vaadittavia sosiaalisia taitoja?

Haastateltavilla on naissuhteita, mutta niitä ei sävytä minkäänlainen pysyvyys tai jatkuvuus. Pysyvän parisuhteen edellyttämään vastuunottoon ei kyetä. Pettymyksiä on koettu oman juomisen hallintaan saamisessa, vuosia jatkuneista yrityksistä huolimatta. Toivottomuuden ja näköalattomuuden takia monet ovat epätoivonsa ilmauksena humalassa yrittäneet tai ainakin ajatelleet päättää elämänsä (myös muilla keinoilla kuin juomalla).

Mitään selkeitä tavoitteita elämän suhteen ei ole, paitsi hetkellisesti, hoitolaitoksessa tarinaa kerrottaessa. Elämästä puuttuu tavoitteellisuus ja aloitteellisuus. Kaikki toimintavaihtoehdot edellyttävät alkoholin käytön hallitsemista tai lopettamista. Tärkeintä on omat hyvät fiilikset. Mielihyvää ja nautintoa etsitään päihteiden kautta. Ollaan jatkuvasti pienessä tai suuressa jurrissa. Tavoiteltuun olotilaan pääsemiseksi unohdetaan kaikki muu, mikä joskus on saattanut olla merkittävää. Ollaan vapaita kaikesta paitsi pullostasta. Yleisesti hyväksytyt arvot ja normit jäävät toissijaiseen asemaan. Itsekontrolli ja itsekuri

menetetään elämää hallitsevan pullon edessä. Onko juominen juopon sisäistä elämänhallintaa? Asunnottoman juopon ulkoiseen elämänhallintaan liittyy olennaisesti muiden hyväksikäyttö tilanteen niin vaatiessa.

Juoppous ymmärretään ongelmaksi. Haastatteluissa miehet pitivät juomistaan AA-laisittain tunne-elämän sairautena, mutta sitä selitettiin myös asunnottomuudella. Vaikka päätös juomisen lopettamisessa laitoksessa esitetäänkin, onnistumisen mahdollisuudet ovat pienet ja jatkuvat retkahdukset ovat heikentäneet itsetuntoa. Laitoksesta lähdön jälkeen juominen helpottaa niitä paineita, joita syntyy, kun elämässä ei ole muuta kuin asuntolan huone ja nippu järjestämättömiä asioita.

Haastatteluissa toistuva ajatus esim. juomisen osalta oli, että ”kaikki on itsestä kiinni” -ajattelu. Svensson (1996) haki narkomaanitutkimuksessaan vastausta lopettamiskysymykseen kysymällä, miksi narkomaanit jatkavat elämäänsä narkomaaneina? Vastausta hän etsi tarkastelemalla narkomaanien arkielämän valo- ja varjopuolia verrattuna elämään tavallisessa yhteiskunnassa. Vaikka elämään kuuluu kurjuutta, petosta, solidaarisuuden puutetta ja sairautta, niin elämässä kuitenkin tapahtuu kaikenlaista, kuten toimeentulon hankkimista rikollisin keinoin ja päihteet aiheuttavat hetkittäisen hyvänolon ja vapauden tunteen. Elämä perustuu lyhyeen aikaperspektiiviin ja kaikki järjestyy -asenteeseen. Raitistuminen ja yhteiskuntaan osallistuminen edellyttäisivät pitkäjänteisyyttä ja irtautumista juopon identiteetistä, ja tässä pitkässä prosessissa jouduttaisiin kohtaamaan yksinäisyyttä, työttömyyttä, toimetomuutta, köyhyyttä ja tarpeettomuuden tunteita.

Yhteisöllisiä tai yhteiskunnallisia velvollisuuksia ei viranomaisten kanssa asioimisen lisäksi ole.

Jonna Spångberg. Päivä kerrallaan ... asunnottomien nuorten miesten elämää. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2000.

Tutkimuksessa tarkastellaan asunnottomien nuorten miesten elämää ja heidän kokemuksiaan asunnottomuudesta. Elämänpolitiikka ja elämänhallinta ovat tutkimuksen teoreettiset avainkäsitteet. Elämänpolitiikka luo perustan, jota vasten aineiston tulkinnassa esiin nostetut asiat jäsentyvät.

Tutkimuksessa haastateltiin 11 miestä, jotka tavoitettiin Helsingin sosiaaliviraston erityissosiaalitoimiston kautta. Osa asunnottomista asui asuntolassa ja osa tuttavien luona. Asunnottomuus oli kestänyt muutaman kuukauden. Tutkimuksen tavoitteena on rakentaa asunnottoman nuoren miehen kuva ja tutkia minkälaiseksi elämänhallinta muotoutuu ilman omaa kotia.

Tutkittujen variaatio oli suuri (opiskelijoita, työttömiä, huumeongelmainen ja ulkomaalainen). Elämäntilanne näyttäytyi usein erilaisena ja yhtäläisyyksien etsiminen vaikeutui. Yhdistävinä tekijöinä olivat köyhyys ja asunnon puute. Miehet olivat viimesijaisen toimeentuloturvan varassa.

Keskeiseksi nousivat toiminnallisuus, sosiaaliset suhteet ja päihdeongelmat. Miesten hyvää elämäntilannetta edesauttoivat aktiivisuus ja laaja sosiaalinen verkosto. Sosiaalisen tuen käytännöllinen ulottuvuus eli avun saaminen jokapäiväisissä toiminnoissa oli näkyvin miesten saama sosiaalisen tuen muoto, joka auttoi jaksamaan päivästä toiseen. Asunnottomuudesta ja päihdeongelmista huolimatta miesten elämä näyttäytyi mielekkäänä ja positiivisessa valossa.

Miesten kokemuksen asunnottomuudesta eivät pääsääntöisesti olleet kovinkaan raskaita. Vaikka ajoittain elämä olisi tuntunut vaikealta, omaa pärjäämistä korostettiin. Asunnottomuuden ongelmallisuus näyttäytyi lähinnä oman rauhan ja oman tilan puutteena sekä muihin ihmisiin turvautumisen lisääntymisenä.

Tuloksia

Yksinhuoltajaäitien kasvattamat pojat: Tutkitut olivat yleensä kasvaneet ainakin osan lapsuudestaan yksinhuoltajaperheissä. Monen miehen elämää varjosti vanhempien ero. Vanhemmat olivat eronneet

jossain vaiheessa miesten elämää ja tavallisesti yksinhuoltajana oli toiminut poikien äiti. Suhde äitiin nousee korostuneesti esille ja suhde oli pääasiassa hyvä ja kiinteä. Yhteyttä äiti pidettiin varsin säännöllisesti ja äidiltä saatiin apua arkiaskareissa sekä ruoan ja yösijan tarjoamisena. Vain yksi mies piti säännöllisesti yhteyttä isäänsä. Isien poissaolot miesten elämässä tuli aineistossa selvästi esille.

Asunnottoman arkea: Miehet asuivat pääasiassa kierrellen eri tuttavien luona, eikä heidän luonaan asuttu ajallisesti pitkiä aikoja. Parin yön jälkeen miehet siirtyivät yleensä seuraavan ystävän luokse. Miehet olivat huomaavaisia tuttaviaan kohtaan. Myös vanhempien luona yövyttiin ajoittain sekä yksittäisiä öitä myös ulkona.

Asuntolat eivät houkuttele nuoria asuinpaikkana. Ali oli ulkomaalainen ja joutunut turvautumaan asuntola-asumiseen. Hänen sosiaalinen tukiverkkonsa ei kyennyt järjestämään hänelle apua majoituksessa. Asuntola toimi Alille vain välttämättömänä yöpymispaikkana.

Miehet eivät yleensä osanneet kertoa, mikä heitä yhdisti muihin asunnottomiin. Asuntolat liitettiin usein päihdeongelmaisiin henkilöihin ja perinteinen asunnoton näyttäytyi juoppona, jota paheksuttiin ajoittain hyvinkin suoraan. Miehet tekivät usein selvän eron itsensä ja perinteisen asunnottoman alkoholistin välillä, jota lähes halveksittiin. Eron tekemisen voi nähdä eräänlaisena selviytymiskeinona silloin, kun itsetunto on saanut kolauksen asunnottomuuden tai sosiaalitoimiston asiakkuuden vuoksi. Itsellä ei menekään kaikista huonoimmin, kun kertyy ryhmä, jota voi katsoa alaspäin.

Miehet vähättelivät sosiaalitoimistosta saamaansa ja tarvitsemaansa apua. Apu tiivistettiin usein taloudelliseen tukeen, vaikka apu olisi ollut muiltakin osin tarpeellista. Moni miehistä oli työttömänä ja vaikka koulutusta, jolloin tärkeä osa sosiaalityötä on ohjata asiakas oikeiden palvelujen piiriin. Osa miehistä oli joutunut turvautumaan myös asuntola-asumiseen, joka hoidetaan suurelta osin keskitetysti erityissosiaalitoimiston majoituskeskuksesta. Osalla miehistä oli havaittavissa päihdeongelma ja päihdepalvelujen järjestäminen kuuluu sosiaalipalveluihin.

Nuoren miehen imagoon ei välttämättä sovi muu kuin rahan tarvitseminen: tosimies ei apua tarvitse. Sosiaalitoimiston apua kuitenkin myös kyseenalaistetaan.

Asunnottomana pitkän tähtäimen suunnitelmien tekeminen on monesti hankalaa ja miesten aikaperspektiivi oli pääsääntöisesti varsin lyhyt. Moni kertoi, että on vaikea suunnitella tulevaisuutta kovin pitkälle, koska ei ole omaa asuntoa. Opintojen tai työn aloittamista oli hankala miettiä, kun on akuutimpiakin ongelmia, jotka pitää ensin saada ratkaistua. Asumispaikan vaihtaminen hankaloittaa työsäkäyntiä ja osoitteettomuus ei anna työnantajalle hyvää kuvaa työnhakijasta, koska asuminen on varsin epämääräistä.

Miehet eivät yleensä pitäneet asunnottomuuttaan kovinkaan suurena ongelmana. Vaikka elämä olisi tuntunut ajoittain raskaalta, se nähtiin suurelta osin myönteisessä valossa (kaksi koki elämänsä vaikeaksi). Yleensä miehet kertoivat kaipaavansa omaa rauhaa välillä. Yksityisyys kärsii, kun toisten nurkissa joudutaan asumaan. Tavarointa ei voi olla paljon. Matkustaminen paikasta toiseen yöpaikan vaihtuessa saattoi ajoittain viedä suurenkin osan miesten ajasta.

Asunnottomana kului miesten mielestä enemmän rahaa elämiseen kuin silloin, kun on oma koti. Miehet kertoivat maksavansa saamastaan avusta tuttavilleen (yöpymisestä ja ostamalla ruokaa) ja syövänsä usein ravintolassa.

Asunnottomuudesta saatetaan löytää myös positiivisia asioita, eikä kaikki asunnottomuuteen liittyvä näyttäydy negatiivisena. Sosiaalisten suhteiden kerrottiin parantuneen tai viranomaiset eivät näin löydä heitä helposti, mikä joissain tilanteissa oli hyvä asia. Lisäksi saatettiin olla vaativia asunnon suhteen, eikä mitä tahansa koppia huolita. Yhteisasuminen tuntemattomien kanssa ei viehättänyt miehiä. Korkea vaatimustaso liittyi todennäköisesti lyhytaikaiseen asunnottomuuteen.

Asuntola-asumista pidettiin viimeisenä vaihtoehtona, eikä vanhojen ratkaisujen katsottu soveltuvan nuorille asunnottomille. Miesten mielestä oli yleensä mielekkäämpää asua rauhallisessa asunnossa tuttujen kanssa kuin tuntemattomien ihmisten kanssa usein rauhattomassa ympäristössä. Yhteistalouteen, isoon asuntoon, muuttaminen usean tuttavan kanssa nähtiin mahdolliseksi, varsinkin kun pienistä asunnoista oli pulaa. Kaverisosiaalisuus toimii yhteisasumisen tehokkaana välineenä.

Miesten taloudellinen tilanne ei ollut kehuttava ja toimeentulona oli yleensä toimeentulotuki tai opintotuki.

Miesten puheessa tuli esille kärsimättömyys. Kaupungin vuokra-asunnon saaminen tuntui monesta liian pitkältä odotusajalta, joten osa miehistä suunnitteli asunnon vuokraamista yksityisiltä markkinoilta. Asunnon löytäminen kuitenkin kestää. Mieluisimpana asuinalueena nähtiin yleensä Helsingin keskusta ja vaatimukset liittyivät lähinnä yksin asumiseen.

Lähes kaikkia haastatteluja hallitsi usko tulevaisuuteen ja luottamus omaan itseensä ja omiin kykyihinsä. Kukaan miehistä ei tuntenut itseään henkilöksi, joka ajelehtisi väistämättömien tapahtumien virrassa. Useimmilla oli luja usko pärjäämiseen niin koulutus- ja työpaikan kuin asunnon saamisen suhteen. Miesten mielestä asunnottomuudesta selvitään ainakin ystävien ja vanhempien tuella. Osa totesi olevansa itse syypää asunnottomuuteensa ja kunhan he ottavat vaan itseään niskasta kiinni niin asioihin tulee muutos.

Osalla miehistä oli luottotiedoissa merkintä maksuhäiriöstä (esim. matkapuhelinrästien vuoksi). Jos luottotiedoissa on merkintöjä, on kaupungin kiinteistövirasto harvoja paikkoja, jotka eivät luottokelpoisuutta tarkista. Muuta vaihtoehtoa ei välttämättä ole kuin odottaa kaupungin vuokra-asuntoa. Miehet eivät olleet luopuneet positiivisista tavoitteista ja asunto näyttäytyi heille tällaisena.

Asunnottomuuteen liittyvä vapaus antaa mahdollisuuksia liikkua uudella tavalla, etsiä työtä, matkustella, hankkia elämäkokemuksia ja kehittää itseään ja identiteettiään. Asunnottomuuden ei siten tarvitse välttämättä merkitä onnetonta ja raskasta elämää. Lähes kaikki miehet olivat suhteellisen tyytyväisiä elämäänsä asunnottomuudesta huolimatta. Toisaalta tyytyväisyys saattoi olla osittain myös silmänlumetta ja liittyä näyttämisen paineeseen. Miehillä saattoi olla tarve esittää, että heillä menee hyvin, jolloin se liittyi läheisesti pärjäämiseen. Pärjäämättömyyden myöntäminen voi olla kova paikka. Pärjäämisen korostaminen palvelee erottautumista häviäjistä, avun tarvitsijoista. Samalla se palvelee irtioton tekemistä perinteisestä sosiaalitoimiston asunnottomasta asiakkaasta.

Epävarman kulttuurin miehet: Tutkimukseen osallistuneiden miesten variaatio oli suuri. Tutkituista löytyi niin ammattikorkeakouluopiskelija, huumeriippuvainen henkilö, ulkomaalainen jne. Nuorten miesten asunnottomuustutkimus näyttäytyy monivivahteisena ja jännitteisenä eikä ongelmakeskeisenä niin kuin vanhempi asunnottomuustutkimus.

Nämä nuoret miehet olivat pääasiassa pääkaupunkiseudun kasvatteja. Asunnottomuus oli osittain myös valinta ja miehet olivat hylänneet tarjottuja asuntoja esim. siksi, ettei asuminen vieraiden ihmisten kanssa viehättänyt tai asunnon sijainti ei miellyttänyt (lähiö reuna-alueella).

Tutkittujen elämää kuvastaa irtaantuminen perinteisestä palkkatyöstä. Miehet eivät liittäneet työntekoa itsearvostukseen tai identiteettiin ja työttömyys oli monelle tuttua. Työtä ei haettu aktiivisesti ja sitä perusteltiin usein asunnottomuudella. Oli lyhyitä työjaksoja. Työllistymistä vaikeutti miesten koulutuspuutteet.

Tutkittuja oli vaikea määritellä syrjäytyneiksi. Ainoastaan yhdellä oli suuri riski syrjäytyä pysyvästi. Asunnottomuuden pitkittyessä syrjäytymisriski todennäköisesti kasvaa.

Miehet olivat varsin huoliteltuja ulkonäöltään: puhtaita ja pukeutuneet nuorille tyypillisiin vaatteisiin. Kertomuksissa ei yhtä lukuun ottamatta noussut esille häpeän tunnetta. Omaa pärjäämistä korostettiin. Miesten elämä näytti hektisenä ja pirstaleisena. Ajankäyttö ei ollut kovinkaan strukturoitua, mikä

näkyi kiireenä ja pysähtymättömyytenä. Elämä muistutti pätkäelämää, jossa lyhyet työsuhteet, työttömyysjaksot ja koulutusperiodit vuorottelivat. Pätkäelämään oli kuitenkin sopeuduttu. Miehet kertoivat, että oli vaikea miettiä muuta kuin missä seuraavan yön viettää. Miehet olivat kuitenkin varsin pitkälle sopeutuneet elämäntilanteeseen ja kokivat asunnottomuuden lähinnä tilapäisenä notkahduksena elämänsä kulkussa. Suurin osa miehistä oli varsin omatoimisia henkilöitä.

Tutkimukseen osallistuneet nuoret miehet ovat haaste sosiaalityölle. Miten tässä vaiheessa voidaan tukea heitä ja ehkäistä mahdollinen myöhempi syrjäytyminen, jos asunnottomuus ja työttömyys pitkityvät? Käsiteltiin palveluihin ohjaamista ja erilaisten vaihtoehtojen selvittämistä, muutokseen motiivointia, omien voimavarojen tukemista, palveluiden koordinoitua ja räätälöintiä, toiminnallisuuden tukemista, palvelusopimuksen laatimista sekä nuorille sopivien asumispalveluiden tarjoamista.

Jeremias Kortelainen. Nuorten asunnottomuus Helsingissä - Ilmiön laajuus ja mahdollisia ratkaisuja. <https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/nuorten-asunnottomuus-helsingissa>

Nuorten asumisongelmat – asunnottomuus, asunnottomuusuhkaisuus tai epävarma asuminen – ovat jopa kaksinkertaistuneet vuosikymmenessä. Asunnottomuuden mittaaminen on haastavaa, ja niinpä myös erot tilastojen välillä ovat suuria. Tämä artikkeli on katsaus alle 30-vuotiaiden helsinkiläisten asunnottomuuteen: sen yleisyyteen ja tilastointiin, syihin sekä seurauksiin.

Nuorten asunnottomuus jää usein piiloon. Syitä tähän ovat matala kynnys majoittua tuttavien luona ja toisaalta vastaavasti korkea kynnys hakeutua asunnottomien palveluihin. Muuhun väestöön verrattuna nuorten asunnottomuusjaksot ovat lyhyempiä, mikä vaikeuttaa niiden havaitsemista mutta samalla myös rajoittaa seurauksia. (Quilgars 2010; Kilpeläinen et al. 2015; Kostiainen & Laakso 2015). Tilapäistä asunnottomuutta – tai ennemminkin epävarmaa asumista – kuvaavat tilastot osoittavat ilmiön yleistyneen niin paljon, ettei se enää vaikuta kovin poikkeukselliselta. Onko kaverin sohvalla nukkumisesta tulossa normaali osa nuoruutta?

Asunnottomuus ymmärretään tutkimuksessa dynaamisena prosessina, johon eri väestöryhmillä liittyy erilaisia tulo- ja lähtöpolkuja. Taustalla vaikuttavat sekä yksilölliset että rakenteelliset tekijät siten, että rakenteen luomat riskit realisoituvat todennäköisimmin niillä, joita myös henkilökohtaiset ongelmat jo rasittavat. (Avramov 1999, 6–10; Kostiainen & Laakso 2012).

Keskeiset nuorten asunnottomuuden riskitekijät tunnetaan melko hyvin, mutta rakenteellisista olosuhteista ei tiedetä paljoakaan (Quilgars 2010). Yksilötasolla myöhempää asunnottomuutta ennustavat kouluaikaiset mielenterveyshäiriöt, päihteiden käyttö ja ongelmat perheen kanssa – sekä erityisesti näiden yhdistelmä (Fröjd et al. 2012). Asuntomarkkinoiden ongelmat puolestaan ovat rakenteellisia riskitekijöitä. Lähtökohtaisesti taloudellisesti heikossa asemassa olevat nuoret joutuvat itsenäistytessään kilpailemaan Helsingin nopeasti kohoavien vuokrien asuntomarkkinoilla ilman mahdollisuutta omistusasumiseen. Myös maahanmuuttajatausta aiheuttaa rakenteellista syrjintää asunnonhaussa, ja maahanmuuttajanuoret kokevat paljon asumisongelmia (Kilpeläinen et al. 2015).

Reilusti yksinkertaistaen tilapäisesti tuttavien luona asuvien ongelma on usein kohtuuhintaisten asuntojen puute, kun taas kirjaimellisesti asunnottomien elämään liittyy usein esimerkiksi päihteiden väärinkäyttöä ja mielenterveysongelmia (Korhonen 2002). Tämä ero täytyy huomioida asunnottomuutta mitattaessa: halutaanko löytää moniongelmaisia asunnottomia vai epävarmasti asuvia nuoria?

Määrittely ratkaisee paljon

Asunnottomien määrä riippuu pitkälti siitä, ketkä kaikki tilastoihin lasketaan mukaan. *The European Typology on Homelessness and Housing Exclusion* (ETHOS) on yleiseurooppalaisen asunnottomuusjärjestö FEANTSA:n työn tuloksena syntynyt malli, joka kattaa asunnottomuuden kaikki tasot ja

ulottuvuudet. Se jakautuu neljään pääkategoriaan: kadulla asuvat (*roofless*), ilman asuntoa olevat (*houseless*) sekä epävarmasti (*insecure*) ja puutteellisesti (*inadequate*) asuvat. Mielikuvissa asunnottomuus yhdistyy kadulla asumiseen, joka on kuitenkin vain yksi 13:sta asunnottomuuden alaluokasta. (Busch-Geertsema 2010; Kostiainen & Laakso 2012.) Lähes kaikki asunnottomat nuoret Helsingissä sijoittuvat epävarman asumisen kategorian alle.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA) on jo 1980-luvulta lähtien tilastoinut asunnottomuutta kysymällä sitä vuosittain kunnilta osana laajempaa asuntomarkkinakyselyä. Helsingin asunnottomuustiedot perustuvat sosiaalitoimen ja kaupungin vuokra-asunnonhakijoiden asiakastietoihin, ja apuna käytetään väestörekisteriä. Marraskuussa 2014 Helsingissä oli yhteensä 3 500 yksinelävää asunnottomia, joista alle 25-vuotiaita 700. Pitkäaikaisasunnottomia nuoria oli 240. Suurin osa (noin 80 %) Helsingin asunnottomista majoittui tilapäisesti sukulaisten tai tuttavien luona. Nuorten osalta näin tarkkaa luokittelua ei tehdä. Helsinkiläiset kattavat noin puolet kaikista Suomen asunnottomista, ja asunnottomuus onkin ensisijaisesti kaupunkien ongelma. (ARA 2015).

Asunnottomiksi ARA laskee 1) ulkona ja ensisuojoissa, 2) asuntoloissa ja majoitusliikkeissä, 3) erilaisissa laitoksissa ja 4) tilapäisesti sukulaisten ja tuttavien luona oleskelevat. Lisäksi huomioon otetaan 5) ilman asuntoa vapautuvat vangit. (ARA 2015.) Määritelmällisesti tilasto kattaa suuren osa ETHOS-typologiasta, mutta mielenkiintoinen kysymys on, miksi erot muihin asunnottomuutta kuvaaviin tilastoihin ovat niin suuria. Lisäksi varsinkin nuorten ja maahanmuuttajien osalta muutokset asunnottomien määrässä ovat viime vuosina olleet myös huomattavan suuria. Suurin, joskin tietoinen, puute ARA:n määritelmässä on asunnottomuusriskin huomiotta jättäminen. Tehokas asunnottomuuden ehkäiseminen vaatisi tietoa myös epävarmasti asuvista ja asunnottomuusuhkista (Edgar et al. 2007).

Asumisen epävarmuus on yleistynyt

Kaupungin vuokra-asunnonhakijat ovat monimuotoinen ryhmä, joka väljyytensä ansiosta vastaa luultavasti parhaiten ETHOS-typologian määrittelemää asunnottomuutta. Toisaalta väestörekisteritiedon vailla vakinaista asuntoa (VVA) olevista voi tulkita olevan asunnonhakijoita luotettavampaa siinä mielessä, että merkintä perustuu ilmoitukseen viranomaisille. VVA-merkinnän tekemiseen voi tosin olla muitakin syitä kuin asunnottomuus – esimerkiksi ulkomailla tai omasta halusta toisessa osoitteessa oleskelu. Suurimman osan VVA-merkintäisistä oletetaan kuitenkin majoittuvan sukulaisten tai tuttavien luona; 18–29-vuotiaiden merkinnöistä lähes 80 prosenttia on huomattu johtuvan todellisesta asunnottomuudesta (Kostiainen & Laakso 2015). Taustalla vaikuttavat kaikki samat syyt kuin muutouhkaisilla vuokra-asunnonhakijoillakin.

Vailla vakinaista asuntoa olevien 15–24-vuotiaiden nuorten määrä on kaksinkertaistunut kymmenen vuoden tarkastelujaksolla. 25–29-vuotiaiden osalta nousu on samaan aikaan ollut lähes 70 prosenttia. Trendi on kaupungin vuokra-asunnonhakijoihin verrattuna tasaisempi, mutta samalla tavalla nousujohteinen. Vuonna 2012 15–24-vuotiaiden asunnottomien määrä on jäänyt paikalleen vanhemman ikäluokan jatkaessa nousuaan.

Asunnottomaksi tai muuttouhkaiseksi itsensä ilmoittaneilta 18–24-vuotiailta tulleiden kaupungin vuokra-asuntopakemusten määrä on vuodesta 2005 kasvanut lähes 80 prosenttia. Eniten hakemuksia tuli vuonna 2012, jonka jälkeen suunta on kääntynyt hienoiseen laskuun. 25–29-vuotiaiden ikäluokassa vastaava nousu on ollut jopa 150 prosenttia ja jatkuu edelleen. Vuonna 2014 asuntopakemuksia kaupungin vuokra-asuntoihin tuli yhteensä 55 500. Asunnottomien tai muuttouhkaisten hakemuksia näistä oli 33 000, joista noin puolet 18–29-vuotiailta; määrä on noussut selvästi muita hakemuksia enemmän. Vain muutama prosentti hakemuksista johtaa lopulta asunnon saamiseen, ja välitettyjen asuntojen määrä on laskenut entisestään vuosi vuodelta.

Hakemustilaston tulkitseminen on erityisen vaikeaa, sillä hakijoiden ilmoitusta asunnottomuudesta ei ennen valintaa voi varmentaa mitenkään. Kiireellisen asunnontarpeen aiheuttavat sekä asunnottomuus että uhka asunnottomuudesta. Näiden erottaminen toisistaan ei ole mielekasta, sillä molempiin kuuluu samanlaisia asunnottomuustilanteita kuten vuokrasopimuksen irtisanominen tai tuomioistuinten häätöpäätös. Asunnottomuuden ja muuttouhkaisuuden välinen rajanveto jää hakijan itsensä tehtäväksi.

Muuttouhkaisuus kaupungin vuokra-asuntohakemuksessa tarkoittaa edellä mainittujen suoraan asunnon menetykseen johtavien syiden lisäksi paljon useammin määrääkaista vuokrasopimusta, viireillä olevaa eroa tai asuinpaikkaa muualla maassa, vaikka työpaikka olisi jo Helsingissä. Myös täysi-ikäiset vanhempiensa luona asuvat lapset merkitään kiireellisiksi hakijoiksi. Joukossa on varmasti myös hakijoita, jotka eivät todellisuudessa ole asunnottomia, mutta trendinä asumisongelmien yleistyminen näyttää ilmeiseltä.

Asumisen epävarmuuden yleistyminen näkyy myös muissa asumistilastoissa. Helsingiläisnuorten muuttoajankohta ensimmäiseen omaan kotiin on viivästynyt 2010-luvulla, ja vastaavasti lapsuudenkodissaan asuvien nuorten määrä on noussut. Keskimääräistä muuttoikää vanhempia eli 21–29-vuotiaita nuoria asui lapsuudenkodissaan vuonna 2014 noin 2 000 enemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin. (Tilastokeskus 2015a).

Siitä, onko vanhempiensa luona asuva 21-vuotias asunnoton vai ei, voi perustellusti olla montaa mieltä. Monelle nuorelle syy vanhempien luona asumiseen on kuitenkin taloudellinen epävarmuus, joten asumistilanne ei välttämättä vastaa nuoren omaa toivetta. Viidesosa nuorista myös palaa vanhempiensa luo sieltä kerran jo muutettuaan. Vaikka useimpien ratkaisu johtuu esimerkiksi valmistumista seuraavasta paikkakunnan vaihdoksesta, myös parisuhteen päätyminen, taloudelliset vaikeudet ja asunnottomuus näkyvät taustalla. Lapsuudenkodissa asuvista yli kolmasosa arvioi asumistilanteensa siirtävän lasten hankkimista, mikä kertoo hyvin konkreettisesti nuoruuden asumistilanteen vaikuttavan myös myöhempään elämään. (Kilpeläinen et al. 2015; Rytkönen & Saari 2015).

ETHOS-typologiassa puutteelliseksi asumiseksi lasketaan myös äärimmäinen tilanpuute. Suomessa korkein ahtauden taso, normi 1, tarkoittaa yli kahta henkilöä huonetta kohden keittiö mukaan lukien. Näin asuvia henkilöitä oli Helsingissä vuonna 2014 yhteensä lähes 4 300. Määrä on noussut 50 prosenttia vuosikymmenessä. Samansuuntaisesta kehityksestä kertoo myös tilasto asuntokunnista, joissa asuu perheen lisäksi joku muu henkilö. Kaksihenkisen perheen lisäksi asuntokunnassa kolmantena asuvia oli vuoden 2014 lopussa noin 3 300, mikä on lähes tuhat henkeä enemmän kuin vuonna 2005. (Tilastokeskus 2015b.) Korhonen (2002) arvioi ”muiden” olevan suurimmaksi osaksi tilapäisesti sukulaisten tai tuttavien luona oleskelevia, vaikka lukuun varmasti sisältyy myös omasta halustaan yhdessä asuvia sisarusia tai erityisryhmiä.

Voiko asunnottomuutta mitata?

Kaikki tutkimukset pyrkivät antamaan jonkinlaisen arvion asunnottomien määrästä, mutta tulokset vaihtelevat mittaustavan ja valitun rajauksen perusteella paljon. Kautta linjan tutkijat kuitenkin arvioivat määrän suuremmaksi kuin ARA (ks. esim. Kostiainen & Laakso 2012 ja 2015; Kauppinen et al. 2015). VVA-merkintöjen tai kaupungin vuokra-asunnonhakijoiden perusteella voi tehdä suuntaa antavia tulkintoja asunnottomuuden yleisyydestä.

Väestörekisterissä vailla vakinaista asuntoa olevia 15–24-vuotiaita nuoria oli vuonna 2014 Helsingissä noin 1 250, ja 25–29-vuotiaita hieman vähemmän. VVA-kirjauksen on kuitenkin kertonut tehneensä vain reilu kolmasosa (35 %) asunnottomuutta kokeneista (Kilpeläinen et al. 2015). Kun huomioi myös Kostiaisen ja Laakson (2015) laskelmat VVA-merkinnän ja todellisen asunnottomuuden suhteesta, voi alle 25-vuotiaiden VVA-nuorten määräksi arvioida karkeasti 2 700 – alle 30-vuotiaita olisi vastaavasti 5 000.

Hakemusmäärästä kaupungin vuokra-asuntoihin ei voi suoraan tehdä johtopäätöksiä, sillä sama haki voi hakea asuntoa useamman kerran vuoden aikana. Suhteuttamalla kaikkien vuoden aikana saapuneiden hakemusten määrän hakijoiden määrään vuoden viimeisenä päivänä (24 600) voi arvioida, että vuoden 2014 lopussa asuntoa haki noin 4 000 18–24-vuotiaista ja yli 3 200 25–29-vuotiaista asunnotonta tai muuttouhkaista nuorta. Tämä tarkoittaisi noin 4 000 asumisen epävarmuuden takia asuntoa odottavaa enemmän kuin vuonna 2005.

ARAn tilaston 700 asunnotonta alle 25-vuotiaista helsinkiläistä näyttää edellä esitettyihin arvioihin verrattuna huomattavan vähäiseltä. Asunnottomia tai muuttouhkaisia vuokra-asunnonhakijoita on tähän verrattuna lähes kuusin- ja vailla vakinaista asuntoa olevia seitsemänkertaisesti. Sen sijaan asunnottomaksi tai sukulaisten luona asuviksi merkittyjä toimeentulotuen saajia Helsingissä oli vuonna 2014 noin 800. Tulkinta siitä, että ARA kuvaa melko tiukasti rajattua asunnottomuutta asunnonhakijoihin ja väestörekisteriin verrattuna, ei liene liian kaukaa haettu.

Aivan oma lukunsa ovat nuoret, jotka kertovat kokeneensa asunnottomuutta jossain vaiheessa elämänsä. Nuorten asuminen 2014 -tutkimuksessa (Kilpeläinen et al. 2015) 18–29-vuotiaista 5,5 prosenttia ilmoitti olleensa asunnottomana, mikä Helsingin vuoden 2014 väestöön suhteutettuna tarkoittaisi 6 600 nuorta. Opiskelijabarometrissa (Rytönen & Saari 2015) vastaavasta kokemuksesta kertoi vieläkin useampi vastaaja (8,2 %), minkä voi laskea tarkoittavan pääkaupunkiseudulla pyöreästi 7 400 korkeakouluopiskelijaa. Kyselyaineistoja tarkastellessa pitää ottaa huomioon subjektiivisuus, jolla vastaajat asunnottomuuden määrittelevät. Toisaalta poikkileikkaustilanteeseen perustuvien tilastojen on kuitenkin huomattu liiallisesti korostavan pitkäaikaisasunnottomuutta ja vastaavasti aliarvioivan epävarmaa tai puutteellista asumista, joten kyselytutkimukset ovat tarpeellinen lisä (Busch-Geertsema 2010).

Entä vähentää?

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmat (PAAVO I ja II) ja asunto ensin -politiikka näyttävät osuneen maaliinsa ja saaneen vakavimpien tapausten määrän vähenemään. Toisaalta pitää ottaa huomioon, että pitkäaikaisasunnottomuuden määritelmä on ETHOS:iin verrattuna huomattavan tiukka – varsinkin edellytys sosiaalisista ja terveydellisistä syistä asunnottomuuden pitkittymisen taustalla (ARA 2015). Samaan aikaan nuorten epävarma asuminen on tilastojen perusteella yleistynyt kaikilla mitattavissa olevilla tasoilla, ja myös nuorten osuus asunnottomista on noussut. Asunnottomuuden laaja määritelmä ei tee eroa asunnottomuuden keston perusteella: myös lyhytaikainen ja tilapäinen nuorten asunnottomuus on asunnottomuutta. Aiheellinen kysymys onkin, ovatko asunnottomuuden ehkäisyyn suunnatut toimenpiteet auttaneet asumisongelmaisia nuoria mitenkään.

Nuorten asunnottomuuden taustalta on tunnistettu rakenteellisia ja yksilöllisiä riskitekijöitä, ja kokonaisuutta tulkitaan näiden dynaamisena vuorovaikutuksena. Asunnottomuuden vähentämistoimenpiteet näyttävät kohdistuneen pääsääntöisesti yksilöllisiin riskitekijöihin: palveluiden parantamiseen ja yksilön ongelmien ratkaisemiseen – ei kuitenkaan kohtuuhintaiseen asuntotarjontaan. Asunnottomuuden dynaamisesta luonteesta johtuen voi kuitenkin esittää uuden kysymyksen: jos rakenteelliset olosuhteet huononevat liikaa, pieneneekö muiden riskitekijöiden merkitys? Aiheuttavatko liian kärjistyneet vuokra-asuntomarkkinat sen, että pelkkä taloudellinen epävarmuus johtaa yhä useammin asunnottomuuteen? Jos tähän päädytään, nuorten asunnottomuuden tilastoiminen sosiaalitoimen asiakkaiden perusteella ei enää kuvaa ilmiön laajuutta mielekkäästi. Toisaalta jos epävarman asumisen kaksinkertaistumisen taustalla eivät ole asuntomarkkinat, pitää syytä hakea yksilöllisistä tekijöistä. Näin paljon lisääntyneet mielenterveyshäiriöt ja päihteiden käyttö kuulostaisivat, jos mahdollista, vieläkin huonommalta vaihtoehdolta.

Ilmeinen ja asunnottomuustutkimusten lopusta säännönmukaisesti löytyvä toimenpide-ehdotus on asuntotuotannon ja erityisesti kohtuuhintaisen vuokra-asuntotarjonnan lisääminen (esim. Kostiainen & Laakso 2015; Kauppinen et al. 2015). Vuonna 2014 noin puolet itsenäisesti asuvista alle 30-vuotiaista helsinkiläisistä asui vapaarahoitteisessa vuokra-asunnossa. Pienten vapaarahoitteisten vuokra-asuntojen neliövuokra on noussut vuosikymmenessä yli viidellä eurolla ja oli vuonna 2014 jo 18,70 euroa (Nuorten hyvinvointikertomus 2015).

Asuntotuotannon lisääminen on poliittisesti huomattavasti palvelujärjestelmän parantamista vaikeampaa. Nuorten asunnottomuuden vähentämistä pohtinut työryhmä on kuitenkin tunnistanut riittämättömän asuntotarjonnan merkittävimmäksi asunnottomuuden syyksi, ja haluaa ehdotuksissaan huomioida myös asunnottomuusuhkaiset nuoret siinä muodossa kuin he esimerkiksi kaupungin vuokra-asunnonhakijoina näkyvät. Asuminen ulotettaisiin osaksi nuorisotakuuta, ja mahdollisuuksia lisättäisiin tuen saamiseen ilman sosiaalitoimen asiakkuutta, jota nuoret tyypillisesti välttelevät. Arviolta 2 000 nuorelle voitaisiin taata turvallinen asuminen monipuolisella 20 miljoonan euron vuosi-investoinnilla, joka laskelmien perusteella maksaisi itsensä takaisin parissa vuodessa. (Ympäristöministeriö 2015).

Viime kädessä asumisen turvaamisen voi ymmärtää myös ihmisoikeuskysymyksenä (Kauppinen et al. 2015, 71; Ympäristöministeriö 2015). Rajallisten resurssien takia pitää vetää raja johonkin sen suhteen, mitä ihmisarvoiseen asumiseen sisältyy: vain katto pään päälle, vai myös turvallinen ja pysyvä koti? Laajempi tutkimus nuorten tilapäisestä asunnottomuudesta ja asumisen epävarmuuden vaikutuksista myöhempään elämään helpottaisi varmasti rajanvetoa. Onko kaverin sohvalla nukkuminen todellakin vain harmiton ja normaali osa nuoruutta vai askel kohti suurempia ongelmia?

Artikkeli perustuu: Nuorten hyvinvointikertomuksen nuorten asunnottomuus -indikaattorin tietoihin ja selvitystyöhön. Lähteinä indikaattorissa käytetään Tilastokeskuksen, Helsingin kaupungin kiinteistöviraston sekä sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen aineistoa.

3.4. Naisten asunnottomuudesta

Riitta Granfelt. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 702. 1998.

Tutkimukseni on psykososiaalisiin kysymyksiin painottuva sosiaalityön tutkimus, jonka kohderyhmänä ovat kodittomat naiset. Lähtökohtanani ovat yksittäisten ihmisten kokemukset marginalisaatiosta ja kodittomuudesta. Olen yrittänyt oppia ymmärtämään kodittomien naisten elämää ja heidän tapaansa tulkita kokemuksiaan menemällä heidän luokseen asuntoloihin.

Tutkimukseen osallistui 21 naista kolmesta eri asuntolasta, joista kaksi oli päihdeongelmallisille tarkoitettua ja hoidollisesti suuntautunutta. Käytin haastatteluissa tukena ennalta miettimääni väljää teematista jäsennystä, jonka pohjalta kävimme läpi eri elämänalueita. Pääteemat olivat asuminen ja asunnottomuus, ihmissuhteet, työ ja työttömyys, elämänkriisit, päihteet ja asiakkuus sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä. Toteutin aineiston analyysin muodostamalla naisten kertomuksista tulkintoja, joiden tarkoitus on nostaa esille keskeistä tematiikkaa.

Köyhyys ja huono-osaisuustutkimusta perinteisesti hallinnut makrotason vaikutusalueita analysoiva tutkimus jää etäälle ihmisten kokemuksista ja selviytymisstrategioista (Pohjola 1994) sen avulla ei pystytä tuomaan esiin asunnottomien omaa ääntä, ristiriitaisia ja monimuotoisia jäsennystapoja – tapoja ajatella, tuntea ja ilmaista itseään. Rakenteellinen ja psykososiaalinen lähestymistapa on järkevintä nähdä toisiaan täydentävinä, eikä toisensa poissulkevinä vastakohtina. Kumpikaan ei yksinään tavoita asunnottomuusilmiötä kokonaisvaltaisesti.

Naisten kertomukset painottuvat psykososiaalisiin kysymyksiin, joilla tarkoitan sosiaalisiiin suhteisiin ja psyykkiseen kokemiseen liittyviä kysymyksiä.

Marginalisaatio

Useimmat suomalaiset tutkijat ovat katsoneet syrjäytymisen olevan nimenomaan pakotettu, vastentahtoinen tapahtuma (Vähätalo 1987; Karisto 1990). Ihmiset jäävät vastoin omaa tahtoaan ulkopuolelle jostakin, tai itse asiassa monestakin, hyvästä ja vaille resursseja, jotka olisivat tärkeitä yhteiskunnassa selviytymisessä (Helne & Karisto 1992). Suomalaisessa keskustelussa on painottunut erityisesti näkemys, jonka mukaan syrjäytymisen kohteeksi joudutaan, ajaututaan syrjäytyneisyyden tilaan. Näin ilmiöllä on läheinen yhteys elämänhallinnan menettämiseen. Syrjäytyminen kuvaa prosessia, jossa menetykset seuraavat toisiaan, yksittäiset ihmiset ja ryhmät ajautuvat yhä etäämmälle keskuksesta – ”laitapuolen kulkijoiksi yhteiskunnan laiduille”. Syrjäytymiskäsitteen keskeinen valttikortti on sen ilmaisuvoimaisuus, suorastaan tuttuus.

Helne (1988) on eritellyt syrjäytymistä useampitasoisena, prosessista ja tilasta koostuvana ilmiönä. Syrjäytymisen prosessi koostuu yhteiskunta-, yhteisö- ja yksilötason prosesseista – poistosta, torjunnasta ja vetäytymisestä, jotka osaltaan vaikuttavat toisiinsa, joskaan eivät yksioikoisen lineaarisesti. Syrjäytyneisyyden tila on tulos syrjäyttämisprosessista, jonka tuloksena sosiaaliset ongelmat ovat kasautuneet ja kroonistuneet sotkuiseksi vyyhdeksi.

Tutkimukseni naisten elämässä toteutui selvääkin selvempi sosiaalis-taloudellisena huono-osaisuutena ymmärretty syrjäytyminen. He olivat köyhiä, viimesijaisen sosiaaliturvan varassa eläviä, asunnottomia ihmisiä, joista useimpien koulutus oli alhainen ja jo vanhentunut. Monet heistä olivat voimakkaasti sidoksissa päihdeongelmaiseen alakulttuuriin, joillakin oli vankilatausta ja äitinaisten äitiys poikakesi tavanomaisesta äitiyden mallista. Poikkeavan elämäntavan myötä toteutunut leimaantuminen ylläpiti ja syvensi syrjäytymistä.

Marginalisaatioon liittyy luontevasti sosiaalista syrjäytymistä laajempi tematiikka, erityisesti eksistentiaalisesta ja psykologisesta näkökulmasta katsottuna. Marginalisaation käsite sopii hyvin ihmisten kokemuksiin ja elämän merkityksiin kohdistuvaan tutkimukseen. Sen alle asettuvat sivullisuuden, erillaisuuden ja toiseuden kysymykset, eikä se kadota myöskään sosiaalis-taloudellisen huono-osaisuuden perspektiiviä.

Köyhien ihmisten elämässä julkisesti rahoitetut palvelut ovat korostuneessa asemassa. Kodittomien naisten taloudellinen toimeentulo oli sosiaaliturvan varassa. Asunnon hankkiminen vapailta markkinoilta oli heille käytännössä mahdotonta. Heidän mahdollisuutensa saada psykososiaalisia palveluja riippuivat julkissektorin toimivuudesta ja heidän lastensa elämään vaikuttivat hyvin merkittävästi se, missä määrin kunnallista lastensuojelua resursoidaan. Viimesijaisen sosiaaliturvan taso ja sosiaalipalvelujen toimivuus toisaalta psykososiaalisissa vaikeuksissa olevien köyhien lapsiperheiden sekä yksinelävien ihmisten näkökulmasta on heidän hyvinvointinsa kannalta keskeistä.

Naisten kertomuksissa marginalisaatio todellistuu köyhyytenä, työttömyytenä ja asunnottomuutena (syrjäytymisenä). Elämän merkityksen kyseenalaistaminen ja katoaminen näkyy kertomuksissa. Naiset kertovat paljon sosiaalisista suhteista, mutta ainakin osa niistä on voimakkaasti syrjäytymistä ylläpitäviä ja elämää hajottavia. Toisaalta elämä ei ole lainkaan itsestään selvästi onneton.

Kodin ja kodittomuuden kysymyksiä ovat: paha olo (ahdistuneisuus, toivottomuus, itsehalveksunta, yksinäisyys, itseen kohdistuva kovuus, elämän kokeminen epäonnistuneeksi); juova elämä (pakonomainen riippuvuus, hallitsematon päihteiden käyttö); väkivallan maailmat (impulsiiviset teot, pelko, väkivaltaisessa suhteessa eläminen, väkivallan kierre, jo lapsuudessa koettu väkivalta).

Kodittomuus näyttäytyy rikkireväistynä, väkivaltaisina ihmissuhteina sekä riippuvuuden ja hylätyksi tulemisen kokemuksina. Voimakas ahdistus, sietämättömän vaikeat tunteet ja kokemus elämän merkityksen katoamisesta liittyvät siihen, mitä olen ymmärtänyt sisäisellä kodittomuudella.

Köyhyys, pitkäaikaistyöttömyys, asunnottomuus ja vähäinen koulutus ovat niitä syrjäytymisulottuvuuksia, joita vasten naisten psykososiaaliset vaikeudet todellistuvat.

Psykososiaalisia kysymyksiä kannattelemaan löysin D.W.Winnicottin kehittämän kiinnipitävän ympäristön käsitteen. Olen pohtinut naisten asiakkuuskokemusten pohjalta asiakassuhteen mahdollisuuksia toimia kiinnipitävänä ympäristönä. Hyvin toimivilla asiakassuhteilla oli naisille erittäin suuri merkitys. Tällaiset suhteet ovat ilmapiiiriltään hyväksyviä ja niissä korostuu kokemus työntekijästä ihmisestä, joka haluaa ja kykenee eläytymään asiakkaan maailmaan. Terapeuttisella osaamisella tarkoitan kykyä ymmärtää ja myötäelää toisten ihmisten kokemuksia siten, että se välittyy myös asioistaan kertovalle ihmiselle.

Kiinnipitävä ympäristö (Winnicott 1971), jota voi kutsua myös kannattelevaksi tai mahdollistavaksi ympäristöksi sallii heikkouden, riippuvuuden ja kykenemättömyyden luoden samalla toiminnan edellytyksiä. Uhkaavat asiat, kuten heikkous ja särkyminen tulevat mahdollisiksi kohdata. Peruskvaliteetti on kannatteleminen. Turvan ja luottamuksen kokemus heikkouden ja avuttomuuden tilassa mahdollistaa omien voimien löytämisen ja uusien kiinnekohtien tavoittamisen elämälle (ks. Esim. Jokinen, E. 1996)

Sosiaalityön pienen violetin kirjan tärkein sana on särkyminen ja sen päähenkilöt ovat särkyneitä ihmisiä.

Kati Eskelinen. Naisten kodittomuus ja siitä selviytymisen polku. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2009.

Tiivistelmä

Tutkielmassa selvitetään naisten kodittomuuden prosessia ja selviytymisen polkua.

Tutkimuskysymykset: 1) Mitkä tekijät johtavat kodittomuuteen, 2) Mitä eri vaiheita ajanjakso sisältää, 3) Mitkä tekijät tukivat selviytymistä, 4) Mitkä ovat kodittomuuden polun kriittiset pisteet ja 5) Miten koti ja tulevaisuus rakentuvat kodittomuuden kokemuksen jälkeen?

Tutkimusta varten haastateltiin seitsemän naista ja lisäksi naiset täyttivät aikajanan.

Kodittomuutta ennakoivana tekijänä naiset tuovat esille rankan lapsuuden, joka vaikuttaa myöhempiin elämänvaiheisiin. Kodittomuuden polku alkaa vaikeasta ja ylitsepääsemättömästä elämäntilanteesta, johon johtavat parisuhdeongelmat, ero päihteet, masennus ja lasten huostaanotto. Nämä tekijät eri yhdistelminä naisten kertomuksissa johtavat häätöön/asunnosta luopumiseen ja asunnottomuuteen.

Ensimmäinen kodittomuuden polun kriittinen piste on kriisi. Kriisistä seuraa turvaton elämänvaihe, jolloin naisella ei ole pysyvää asuinpaikkaa, vaan he elävät kadulla, joka toinen kodittomuuden polun kriittinen piste. Katuasunnottomuuden jälkeen naiset asuvat yömajassa tai muissa epäsopeissa asuimuodoissa. Kodittomuuden polku kääntyy positiiviselle puolelle, kun naiset pääsevät vain naisille suunnattuihin palveluihin (tukipiste, asuntola). Tämä on kolmas kriittinen piste. Työntekijöiden tai tukihenkilöiden avulla löytyy itselle sopiva päihdehoidon tai terapia. Raittiuden ja paremman voinnin myötä naisille syntyy halu rakentaa sosiaalisia suhteita uudelleen lapsiin, perheeseen ja ystäviin. Neljäs kriittinen piste on asunnon saaminen. Oma asunto ei ratkaise kaikkia ongelmia tai muodostu kodiksi heti, mutta se tuo turvaa, yksityisyyttä ja pysyvyyttä, mitkä auttavat tulevaisuuden rakentamisessa.

Selviytymisen kannalta tärkeimpiä tekijöitä ovat naisten omat voimavarat ja sinnikkyys, vain naisille suunnatut palvelut asunnottomien palveluiden sisällä, asumismuoto, joka tukee naisten senhetkistä tilannetta ja asumispalveluissa tarjolla oleva yksilöllinen tuki. Selviytymistekijöinä korostuvat myös mahdollisuus päihdehoitoon, mielenterveyspalveluihin ja terapiaan oman tarpeen mukaisesti sekä mahdollisuus valmennusohjelmiin, koulutuksen ja työhön. Omat voimavarat ja läheiset antavat voimaa.

Aikajanan täyttämällä pyrittiin hahmottamaan naisten kodittomuuden polkua ja löytämään samalla mahdollisesti yhdistäviä tekijöitä polun varrelta. Aikajana täytettiin haastattelun alussa. Aikajanalles naiset hahmottivat ajallisesti tapahtumia asunnottomuuden aikana sekä sitä ennen ja sen jälkeen. Lisäksi he merkitsivät janelle plus ja miinusmerkeillä tilanteeseen positiivisesti ja negatiivisesti vaikuttaneet tekijät.

Elämänhistoriasta lyhyesti

Vaikea lapsuus ja perhetilanne, vanhempien päihteiden käyttö, varhainen päihteiden käytön aloittaminen. Ongelmien ylisukupolvisuus nousi esille ja omien vanhempien ongelmat vaikuttivat naisten lapsuuteen.

Kriisi (ylitsepääsemätön elämäntilanne): yksinhuoltajuus, avun puute, lasten huostaanotto, päihteet, työn menetys ja vuokratästit. Piiloasunnottomuutta (kavereiden ja sukulaisten luona majailu) ja ongelmien syveneminen sekä avun hakemisen vaikeus.

Kokemukset sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista olivat vaihtelevia. Kodittomuuden alkaessa. Lähes kaikki kokivat jääneensä asioidensa kanssa yksin, mutta tähän vaikutti myös oman elämän kaootisuus: apua ja tukea ei jaksettu hakea tai vaatia. Myös byrokratia ja luukulta luukulle juokseminen vei voimia.

Johtopäätökset

Asunnottomuusaika jäi suhteellisen lyhyeksi (keskimäärin 2-vuotta). Naiset löysivät voimia lähteä selvittämään omaa elämäntilannettaan (ratkaiseva valinta). Naisten kodittomuudessa on yhteisiä piirteitä, jotka selittävät lyhyttä kodittomuuden aikaa: pääseminen naisille suunnattuihin asumispalveluihin ja tukipisteeseen oli ratkaisevaa. Kaikki naiset ottivat ne esille.

Kaikki naiset kulkivat yhteneväisen polun, mikä ei ole vain hyvä asia. Olisiko joku häätö voitu estää? Olisiko alkuvaiheen intensiivinen tuki estänyt tilanteen kriisiytymisen? Olisiko naisia voitu tukea enemmän heidän saadessaan asunnon?

Jää nähtäväksi milloin subjektiivinen oikeus asumiseen saadaan suomalaisen lainsäädäntöön.

Kodittomien selviytymistä tukevat tekijät näyttäisivät olevan melko universaaleja länsimaaisissa valtioissa. Selviytymistä tukevat: vain naisille suunnatut palvelut, asumismuoto, joka tukee naisen senhetkistä tilannetta, asumispalveluissa tarjolla oleva yksilöllinen tuki, mahdollisuus päihdehoitoon, mielenterveyspalveluihin ja terapiaan oman tarpeen mukaisesti sekä mahdollisuus valmennusohjelmiin, koulutukseen ja työhön.

Kirsi Nousiainen. Polku omaan paikkaan - Helsinkiläisten asunnottomien prostituoitujen tuetun asumisen projekti. Julkaisussa: Raija Hynynen (toim.). Asuntoja ja tukea asunnottomille. Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista. S u o m e n y m p ä r i s t ö 745. Ympäristöministeriö. 2005. <https://core.ac.uk/download/pdf/16390735.pdf>

Se, mitä kaikkea itsenäisen asumisen tukeminen käytännössä tarkoittaa, vaihtelee yksilöllisesti asuttavan mukaan. Käytännössä se on pääasiallisesti tarkoittanut sosiaalityöntekijän viikoittaisia käyn-
tejä asiakkaan kotona sekä muita tarvittavia tapaamisia. Näitä ovat etenkin käynnit viranomaisen luona ja siihen liittyvä muu tuki, kuten hakemusten teon opastaminen. Se on ollut myös uuteen asuin-
ympäristöön tutustumista ja lähipalveluiden kartoittamista sekä niiden käyttöön opastamista. Sosiaa-
lityöntekijä on työaikanaan asiakkaiden tavoitettavissa tarvittaessa myös puhelimitse. Käytännössä
tuen muodot ovat muokkautuneet projektin kuluessa kunkin asutetun tarpeiden mukaan. Paitsi tuen
muodot, myös siihen tarvittava aika vaihtelee sen mukaan, millaisiin kysymyksiin asumiseen ja oman
elämän haltuunottoon liittyvä problematiikka liittyy.

Oman elämän haltuunotolla tarkoitan tässä niitä muutokseen tähtääviä toimia, jotka vähimmillään
auttavat asiakasta elämään omatoimisesti ilman tehostettua tukea. Lopulliset tavoitteet eivät siten
asetu ainoastaan asunnon saantiin, vaan juuri oman elämän haltuunottoon. Oman elämän haltuun-
oton käsite on läheinen elämäntalouden käsitteelle. Elämäntalouden käsitteestä poiketen oman elä-
män haltuunotto tuo selkeämmin esiin ajatuksen siitä, että elämä ei välttämättä ole täysin hallittavissa
tai kontrolloitavissa. Tavoiteltavaa voi olla, että riittää kun kokee hallitsevansa vähimmäismäärän it-
selle tärkeitä asioita ja tulee toimeen ympäristönsä kanssa. Tämä pitää sisällään ajatuksen myös siitä,
että ihmiset, jotka eivät pääse eroon esimerkiksi päihteistä tai prostituution harjoittamisesta, voisivat
elää ihmisarvoista elämää, johon kuuluu koti ja vuorovaikutukseen perustuva tuki, mikäli sitä tarvi-
taan. Asunto on ainoastaan edellytys ja ensimmäinen askel siihen, että elämän haltuunottoa voi alkaa
rakentaa. Sitä mukaa kuin muutkin asiat, esimerkiksi taloudellinen tuki, on saatu järjestykseen, on
asiakkailla itselläänkin parempi mahdollisuus pohtia enemmän tulevaisuuttaan ja toiveitaan sen suh-
teen. Varsinainen tuki ja elämän haltuunoton rakentaminen alkavat vasta sitten kun on asunto, oma
paikka

Naisten kohdalla on myös tyypillistä, että he ovat jo lapsuudessaan muuttaneet useita kertoja. Enim-
millään näitä muuttoja yhden naisen kohdalla ennen 18 vuoden ikää on ollut kymmenen. Näistä yh-
deksän on sijoituksia lastensuojelun sijaishuollon paikkoihin. Neljällä on ollut yksi tai useampia sijoit-
uksia.

Tutkimusaineisto koostuu haastatteluista. Olen haastatellut kaikki kuusi asutettua naista kahteen ker-
taan. Ensimmäiset haastattelut tein elämäkertahaastattelun periaatteella ja toiset teemahaastatteluna
strukturoidusti. Elämäkertahaastattelussa rakennettiin keskustellen haastateltavan elämäntarina si-
ten, että elämäntarinan juoni rakentui asumishistorian ympärille. Asunnottomuuden kysymysten
äärellä olen pitänyt tärkeänä selvittää, minkälainen historia kunkin naisen omaan asumiseen tai asun-
nottomuuteen liittyy.

Asumishistoria on kiinnittänyt kunkin naisen elämäntarinan myös muihin elämäntapahtumiin,
jotka liittyvät jollakin tavoin merkittävästi erilaisiin asumis- ja elämäntapahtumiin. Myös näillä elämänta-
pahtumilla on oma merkityksensä asunnottomuuden taustalla, joskaan tässä tutkimuksessa ei ole
mahdollista tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä niistä syinä asunnottomuudelle. Lähtökohtana tut-
kimuksessa on käsitys, että sekä rakenteelliset yhteiskunnalliset, kulttuuriset merkitykset että yksilöl-
liset elämäntapahtumiin liittyvät kysymykset vaikuttavat yhteen kietoutuneina asumiseen ja asunnot-
tomuuteen liittyvissä kysymyksissä (ks. myös Avramov, 1999). Asunnottomuus sosiaalisena ja yksi-
löllisenä ongelmana ei koskaan ole erillinen, muusta elämästä irrallinen ilmiö. Riitta Granfeltin (2003)
mukaan asuminen on tapa olla yhteiskunnassa ja maailmassa, eikä asumisesta ja omasta asumis-
historiasta voi kertoa ilman yhteyttä muihin elämäntapahtumiin.

Juurettomuus, prostituutio, päihteet ja köyhyys

Tukiasuntoihin asutettujen naisten koko elämänhistoriaa asumishistorian ohella voi luonnehtia rikko-naiseksi tai jopa rikkinäiseksi. Lastensuojeluhistoria neljällä naisella kuudesta on tästä yksi osoitus. Sijoitusten taustalla on vanhempien vakavaa päihteidenkäyttöä ja siitä johtunutta eri tavoin ilmennyttä turvattomuutta lapsen elämässä. Tällaisia ovat olleet kiertely paikasta toiseen, vanhemman vaihtuvat kumppanit, parisuhde- tai lapseen kohdistunut väkivalta, hylkäämiset, vanhempien vankilatuomiot tai kuolemat.

Naisten elämän kulussa paikasta toiseen kulkeminen on mahdollista nähdä juurettomuutena, joka estää tai voi ainakin vaikeuttaa kiinnittymistä paikkaan ja kotiin. Monet tutkijat (esim. Young, 1997) tuovat esiin kodin tärkeän merkityksen ihmisarvon ja identiteetin rakentumisen kannalta. Neljä naisista on aloittanut päihteiden käytön jo lapsena tai nuorena. Se on alkanut esimerkiksi 12-vuotiaana suhteellisen säännöllisenä alkoholin käyttönä, josta on ennen aikuisikää siirrytty huumeidenkäyttöön. Se on voinut alkaa myös suoraan pilven polttamisena, josta on siirrytty kovempiin aineisiin eli amfetamiiniin ja heroiniin.

Naisten päätyminen kadulle tarjoamaan seksipalveluita johtuu kaikilla haastattelemillani huumeita käyttävillä naisilla tarpeesta saada rahaa huumeiden hankintaan. Naiset eivät muutoin ole kertoneet kovin paljon lähtökohdistaan tai toiminnastaan prostituoituna.

Kaksi naisista ei ole myynyt seksipalveluita kadulla, vaan on hankkinut asiakkaat muilla keinoin. Näiden naisten kohdalla rahattomuus ja asunnottomuus ovat olleet pääasialliset syyt seksipalveluiden myymiseen. He eivät kuitenkaan ole onnistuneet tai kyenneet esimerkiksi itse hankkimaan asuntoa itselleen vaan ovat asuneet paitsi tuttavien luona, myös esimerkiksi miesasiakkaiden vuokraamissa asunnoissa.

Kaikkien kuuden naisen kohdalla prostituution aloittamisen pohjimmainen lähtökohta on ollut köyhyys ja asunnottomuus. Näin siitä huolimatta, että osalla heistä on ollut erityinen rahan tarve myös huumeiden hankintaan. Naisten prostituutioon hakeutumisen syynä globaalisti ja myös siihen liittyvään yhä enenevään maasta toiseen muuttamiseen, on Susanne Thorbekin (2002) mukaan juuri naisten köyhyys. Yksilöllisinä prostituutioon hakeutumisen syinä Thorbek mainitsee lisäksi perhekriisit, joihin sisältyy väkivalta. Parisuhdeväkivaltaa voidaan nähdäkseni kuitenkin yhtä lailla, kuin köyhyyttäkin pitää laajana yhteiskunnallisena ja kulttuurisena naisten elämään liittyvänä ilmiönä.

Elämä kadulla on jo fyysisesti niin rankkaa, että ilman huumausaineita siitä näyttäisi olevan vaikeaa selviytyä. Huumeet eivät auta pelkästään valvomaan ja pysymään liikkeellä. Ne auttavat myös alentamaan kynnystä seksipalveluiden tarjoamiseen ja antamiseen.

Pekka Karjalainen (2001) toteaa asumisen tukemisen tehostetun sosiaalityön mallin sisältävän neljä ulottuvuutta: 1) työntekijöiden ammattimainen ote ja hankittu luottamus 2) arkielämän tasolta lähtevä toiminta, 3) fyysisen ja henkisen kunnon kohentaminen ja identiteetin muutostyö sekä 4) projektin jälkeisen tukiverkon luominen.

3.5. Näkemyksiä viranomaistyöstä, auttamiskeinoista ja tuetusta asumisesta

Minna Hämäläinen. Asunnottomana yhteiskunnassa. Helsinkiläisten ja Jyväskyläläisten asunnottomien näkemyksiä asioinnista viranomaisten kanssa. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. 2003

Tutkimuksessa selvitettiin helsinkiläisten ja jyväskyläläisten asunnottomien näkemyksiä ja kokemuksia asioinnista eri viranomaisten kanssa. Aineisto koottiin tekemällä avoin haastattelu kymmenelle asunnottomalle. Haastattelut tehtiin pääasiassa sosiaalitoimistoissa.

Haastatteluissa selvitettiin seuraavia asioita: taustatiedot, asunnottomaksi joutuminen, asunnottomuushistoria, ehdotukset viranomaisten toiminnan parantamiseksi, erityisen hyvän tai huonon viranomaisen kohtaaminen, asunnottoman ja viranomaisen suhde.

Tutkimuksessa haastateltuja ihmisiä voidaan pitää kasautuneesti huono-osaisina, sillä he ovat asunnottomia, työttömiä ja köyhiä. Lisäksi monella heistä oli terveydellisiä ongelmia ja päihdeongelmia. Osa heistä kertoi kokonaisvaltaisista marginalisaation kokemuksista. Tästä huolimatta arviolta puolet haastateltavista oli säilyttänyt toimintakykynsä asioimisen suhteen.

Haastateltavat toivat korostetusti esiin asioinnin sosiaalityöntekijöiden kanssa sekä kriittisen kannan asuntola-asumista kohtaan. He olivat tyytyväisiä viranomaisten kanssa asiointiin silloin, kun he huomasivat työntekijän ymmärtävän heitä, välittävän heidän tilanteestaan tai asiointi oli sujuvaa. Heillä oli kielteisiä kokemuksia niistä tilanteista, kun he olivat saaneet työntekijältä turhia lupauksia tai kokivat tulleen väärin ymmärretyksi tai syrjityiksi. Heidän suhtautumistaan selitti merkittävämminkin se, kokivatko he perusluottamusta vai epäluottamusta viranomaisten toimintaa kohtaan.

Näkemyksiä sosiaalitoimistossa asioinnista

Monet haastateltavat mielsivät työntekijöiden tasapainoilevan asiakkaiden ymmärtämisen ja byrokraattisten normien välillä. Ajatus työntekijästä normien soveltajan, portinvartijan ja ristiriitojen ratkaisijan roolissa laajan koneiston osana on varsin yleinen. Osa piti kuitenkin ratkaisevana virkailijan ja hänen välistä vuorovaikutusta. Monet haastateltavat arvostivat sellaista sosiaalityöntekijää, joka tekee toimeentulotuen hakemisesta yksinkertaista. Välittämisen merkitys tuli esille monessa haastattelussa. Aineisto tuki ajatusta, että välittämistä heijastavaa palvelua saanut asiakas voi suhtautua palveluun myönteisesti, vaikkei anottua tukea olisikaan myönnetty.

Huono-osaisimmille haastateltavilleni yhteiskunta näyttäytyi monimutkaisena paikkana, jossa hänelle asetetaan esteitä ja rajoituksia eikä hänen toimiaan aina halutakaan ymmärtää. Monien haastateltavien puheessa oli jaksoja, jolloin he kertoivat tilanteestaan pääosin oman selviytymiskamppailunsa näkökulmasta ja viranomaisten antamalla avulla oli ollut vain vähän merkitystä heidän elämässään. He eivät kokeneet saaneensa apua asunnottomaksi joutuessaan.

Haastateltavat pitivät selvästi Kelaa ja työvoimatoimistoa byrokraattisempina paikkoina kuin sosiaalitoimistoa. Sosiaalitoimistossa asunnottomuus ei ollut este asiakkuudelle eikä aiheuttanut itsessään hankaluuksia. Sosiaalitoimistossa asiakkaiden tilannetta tarkastellaan yksilöllisesti, jolloin myös asunnoton sopii asiakkuuden rajoihin.

Tulkitsin haastateltavieni suhtautuneen toimeentulotukipäätöksiin niin, että ne oli tehnyt kasvoton sosiaalivirasto eikä joukko sosiaalityöntekijöitä.

Epäoikeudenmukaisen kohtelun kokemus vie pohjan hyvältä asiakassuhteelta. Siksi sosiaalityöntekijän olisi tärkeä pohtia asiakkaan kanssa sitä, mihin menoihin toimeentulotuki on tarkoitettu ja kertoa päätöksen perusteista.

Haastateltavieni puheessa esiintyi paikoitellen itsesyrjintää, mutta siihen liittyvät tunteet eivät olleet päällimmäisinä esillä, vaan haastateltavat pohtivat tilannettaan ennen kaikkea institutionaalisen marginalistamisen näkökulmasta. Vain yksi haastateltava syytti asunnottomuudesta vain itseään.

Raija Hynynen (toim.). Asuntoja ja tukea asunnottomille. Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista. Suomen ympäristö 745. Ympäristöministeriö. 2005. <https://core.ac.uk/download/pdf/16390735.pdf>

Asunnottomuuden vähentämishjelmaan liittyy myös asunnottomuustutkimuksen vahvistaminen. Yhtenä tutkimuksena ehdotettiin hanketta, jossa kehitetään menetelmiä asunnottomien asuttamisen ja tuen mallien arviointiin. Tuli arvioida jo olemassa olevia toimintatapoja ja ratkaisuja tuen tarpeessa olevien asunnottomien asuttamiseksi. Lisäksi ehdotettiin käynnistettäväksi uusia, kokeilevia asumiskohteita.

Ympäristöministeriö käynnisti syksyllä 2003 tuetun asumisen mallien arvioinnin. Hankkeessa tarkasteltiin asunnottomille tarkoitettuja tuetun asumisen malleja ja kokeiluja. Kohderyhminä ovat päihteiden ja huumeiden käyttäjät/niiden käytöstä kuntoutuvat, vankilasta vapautuvat, prostituoidut ja mielenterveyskuntoutujat. Tarkasteltavia kysymyksiä ovat esimerkiksi millaisia toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä asunnottomien asuttamisessa ja tukipalvelujen/kuntoutuksen järjestämisessä on ja kenelle ne on tarkoitettu. Toisaalta arvioitiin, mikä on onnistunut ja mitkä ovat edellytykset tähän, ja toisaalta missä on epäonnistuttu sekä mitä ja miten toimintaa tulisi kehittää.

Raportissa esitellään kukin näistä osahankkeista: A-klinikkasäätiön tuetun asumisen hanke, Suomen Mielenterveysseuran arviointihanke mielenterveyskuntoutujien asumista tukevista palveluista, Jyväskylän Katulähetyksen toiminta asunnottomien asuttamisessa ja tukemisessa, Espoon Diakoniasäätiön huume-kuntoutujien asumisyhteisö Kivitasku, Pro-tukipisteen tuetun asumisen hanke ja vapautuvien vankien asumisvaihtoehtojen kehittäminen.

Riitta Granfelt ja Raija Hynynen: johtopäätöksiä

Asunnottomuus ymmärretään niin Suomessa kuin yleensä Euroopan maissa moniulotteiseksi, asuntotoimen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä edellyttäväksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Ympäristöministeriön johdolla toteutettavassa asunnottomuuden vähentämishjelmassa pyritään vaikuttamaan asunnottomuuden vähentämiseen niin rakenteellisin ratkaisuin kuin asukaslähtöisen ruohonjuuritasolla tehtävän kehittämistyön kautta.

Tässä osana asunnottomuuden vähentämishjelmaa toteutetussa tuetun asumisen malleja arvioivassa tutkimuksessa keskityttiin kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien ryhmien asumiseen ja siihen liittyvään tukeen. Kohderyhmiksi valittiin päihdeongelmaiset, mielenterveyskuntoutujat, prostituoidut, huume-kuntoutujat ja vapautuvat vangit, joista monet tarvitsevat paitsi asunnon myös tukea asumisessa selviytymiseen. Psykososiaaliset vaikeudet, ensisijaisesti päihde- ja mielenterveysongelmat, uhkaavat paitsi asumista myös pyrkimystä selviytyä yhteiskunnassa joutumatta palaamaan takaisin laitokseen tai kadulle.

Niille tuettua asumista tarvitseville asunnottomille, jotka ovat sitoutuneita ja motivoituneita päihdetai/ ja mielenterveysongelmiensa hoitoon löytyy hyviä tuetun asumisen vaihtoehtoja. Tällaisia ovat esimerkiksi A-klinikkasäätiön omille asiakkailleen tarjoamat itsenäiset asunnot, joihin liittyy A-klinikan työntekijältä saatava tuki. Näin jo muutoinkin toimiva asiakassuhde on voitu laajentaa myös asumista koskevaksi. A-klinikkasäätiö järjestää myös intensiivisesti tuettua asumista, joka on fyysisesti lähellä A-klinikan muita palveluita, esimerkiksi katkaisuhoidon. Myös intensiivisen tuen mallissa on painotettu asukkaiden toivomuksesta yksilöllisiä ratkaisuja yhteisöllisyyden sijaan. A-klinikkasäätiön asunnoista joko siirrytään itsenäisiin kaupungin vuokra-asuntoihin tai tuettu asuminen jää pysyväksi asumisvaihtoehtoksi. A-klinikkasäätiön tuetun asumisen malli tarjoaa hyvin toimivan asumisvaihtoehton niille asukkaille, jotka pyrkivät joko päihdeettömyyteen tai hallittuun päihteidenkäyttöön. Tämä asumismalli sulkee ulkopuolelleen huumeita käyttävät ja ne alkoholiongelmalliset, jotka eivät pysty sitoutumaan hoitoon.

Jyväskylän Katulähetys on Jyväskylän seudun keskeinen vastuunkantaja marginaaliryhmien asunnottomuuden vähentämisessä. Katulähetyksellä on Jyväskylässä ja sen ympäristössä runsaasti erilaisia tuetun asumisen yksiköjä, lähtien ensisuojatason majoituksesta hyvätasoihin kerrostalo-asuntoihin. Tarkastelun kohteeksi valittu Takalaiton mahdollistaa yksityisyyden ja yhteisöllisyyden toteutumisen osana tuettua asumista. Asuinyksikön erityisyys on päihteettömyyttä edellyttävien ja päihteiden käytön sallivien asumisvaihtoehtojen sijoittuminen samaan tuetun asumisen yksikköön. Katulähetysten asumistoiminta pystyy vastaamaan myös päihteettömyydessään horjuvien asunnottomien asumistarpeisiin, koska monen tasoiset, eri periaattein toimivat tuetun asumisen yksiköt muodostavat verkoston, josta asukas ei putoa kadulle. Katulähetysten toiminnassa on ansiokkaasti pystytty yhdistämään erilaisia toiminnan mahdollisuuksia osaksi asumista.

Pro-tukipisteen yhteistyössä Helsingin erityissosiaalitoimiston kanssa toteuttama tuetun asumisen projekti on pystynyt tavoittamaan kadulla eläviä prostituutiota harjoittavia huumeiden käyttäjiä. Projektissa on tehty onnistuneesti yhteistyötä A-klinikkasäätiön terveysneuvontapiste Vinkin kanssa. Asuttamisprojektissa on yhdistetty Pro-tukipisteen perinteinen kadulla toteuttama etsivä työ ja intensiivinen asumisen tukeminen kahdenkeskisenä vuorovaikutustyönä pienen asiakasryhmän kanssa. Asunnottomille on järjestetty erityissosiaalitoimiston taholta tukiasunnot, joissa Pro-tukipisteen järjestämä tuki on toteutunut. Pro-tukipisteen asumisprojekti osoittaa myös huumeiden käyttäjien voivan onnistua itsenäisessä asumisessa edellyttäen, että ”itsenäinen” asuminen on vahvasti tuettua. Tämä malli sopii myös monille vankilasta vapautuville päihdetaustaisille miehille ja naisille. Hyvin samantyyppistä, intensiiviselle tuelle rakentuvaa asuttamistoimintaa onkin toteutettu Tampereella Kriminaalihuollon tukisäätiön ja Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -ohjelman yhteistyönä. Myös tässä mallissa korostuu luottamuksen rakentaminen asukkaisiin, heidän alakulttuurinsa tuntemus ja mahdollisuus jalkautuneeseen, runsaasti jokaiselle asiakkaalle aikaa tarjoavaan työotteeseen.

Pro-tukipisteen asumisprojektissa korostuu projektityöntekijän henkilökohtainen työpanos. Vapautuvien vankien asumisvaihtoehtojen kehittämistyössä on pyritty tämän lisäksi luomaan pitkäkestoisia jatkumoa vankilasta vapauteen, jolloin asumiseen liittyviä, aiemmin puuttuneita, valmiuksia voidaan hankkia jo laitosaikana. Kuntoutusjatkumojen rinnalla Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -ohjelmassa ja Kriminaalihuollon tukisäätiön Vapautuvan tukiohjelmassa on pidetty tärkeinä tukiverkostoja, jotka koostuvat ammattilais- ja vertaistuesta. Prostituoitujen ja vapautuvien vankien kohdalla korostuu yksilöllisten asunusratkaisujen merkitys ja siihen liittyvä alakulttuuria ymmärtävän työntekijän tarjoama tuki.

Yhteisölliset asumisvaihtoehdot näyttävät toimivan hyvin niiden päihdetaustaisten asukkaiden kohdalla, jotka siirtyvät yhteisöllisestä laituskuntoutuksesta suoraan tuetun asumisen yksikköön. Tällöin tuettu asuminen sijoittuu osaksi kuntoutusjatkumoa mahdollistaen laitoksessa alkaneen toipumisprosessin etenemisen avohoidon palvelujen tuella. Hyvä esimerkki osana päihdekuntoutusjatkumoa toimivasta asumisyksiköstä on Espoon Diakoniasäätiön ylläpitämä huume-kuntoutujien asuinyhteisö Kivitasku. Kivitasku-yhteisö on rinnasteinen A-klinikkasäätiön asumispalveluille sikäli, että asumisessa menestyminen edellyttää pyrkimystä päihteettömyyteen, ja tuen astetta voidaan joustavasti säädellä asukkaan tarpeiden mukaisesti. Päihteettömyyteen pyrkiminen on asukkaita yhdistävä tavoite ja se antaa asumiselle selkeän sisällöllisen suunnan. Espoon Diakoniasäätiö on profiloitunut syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ryhmien asumispalveluista vastaavaksi organisaatioksi, jolla on tarjolla myös koulutusta ja työllistävää toimintaa. Tässä mielessä se muistuttaa toimintatavaltaan Jyväskylän Katulähetystä, jonka kanssa se jakaa kristillisen arvopohjan.

Mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut sijoittuvat tuetun asumisen maastossa hieman eri tavoin kuin sosiaalitoimen vastuualueelle asettuvat päihdekuntoutujien asunusratkaisut. Kuntoutusjatkumot alkavat psykiatrisista sairaaloista ja jatkuvat psykiatrian alan avohoitopalveluissa ja erilaisessa kuntouttavassa toiminnassa. Ottaen huomioon tämän asukasryhmän haavoittuvuuden ja aivan erityiset vaikeudet valvoa omia etujaan, nousee tärkeälle sijalle kuntien vastuu yksityisten asumispalvelujen tuottajien toiminnan laadun valvonnasta. Mielenterveyskuntoutujille tarkoitetut asumispalvelut vastaa-

vat pääsääntöisesti huonosti niin sanottujen kaksoisdiagnoosipotilaiden tarpeisiin: päihdeongelmaiset, vailla sairauden tuntoa olevat psyykkisesti sairaat asunnottomat eivät tahdo löytää paikkaa mistään. Nämä ihmiset harhailevat psykiatristen sairaaloiden, vankiloiden, katkaisuhoidon, päiväkeskusten ja katujen verkostossa, vailla minkäänlaista tavoitteellista suuntaa.

Suurempien kohderyhmien, kuten mielenterveyskuntoutujien ja päihdeongelmaisten, keskuudessa on paljon erilaisia tuki- ja asumispalveluja tarjolla, mutta siitä seuraa koordinoimattomuutta ja palveluohjauksen tarve, jottei tukea tarvitseva jäisi tarjonnan ulkopuolelle. Toisaalta suurissa kohderyhmissä on pienempiä ryhmiä, jotka jäävät helposti väliinpuotoajiksi, esimerkiksi mielenterveysongelmaisten kohdalla ne, joilla ei ole sairauden tunnetta tai ne, jotka eivät ole kuntoutettavissa tai jopa sellaisia, jotka eivät ole ”riittävän” sairaita saadakseen apua. Usein vaaditaan asiakkaan sitoutumista ongelmien ratkaisuun ja hallintaan sekä tuettuun asumiseen. Kuitenkin monesti asukkaan vahva sitoutuminen tapahtuu vasta asuttamisen jälkeen, kun asiakas näkee, että oman asunnon järjestäminen on mahdollista. Asunto mahdollistaa tällöin halun myös elämäntavan muutokseen.

Pienemmät ryhmät jäävät kovin usein huomiotta, eikä heille ole tarjolla sopivia palveluja, useinkaan ei edes heidän etujensa ajajaa. Asumispalvelun ja tuen tarjoaja valitsee asiakkaat yleensä kuntien sosiaalitoimen työntekijöiden kanssa. Sosiaalitoimi on kuitenkin myös tuen tarjoaja ja koordinoija. Mitä käy niille, jotka eivät sovi kenenkään järjestelmiin? Toimijoita toki on, mutta kuka huolehtii kaikkein ongelmallisimmista ja vaikeimmin asutettavista? Missä on heidän inhimillinen asuin- tai hoitopaikkansa? Asutettavien mahdollinen vaikea moniongelmaisuus edellyttää, että palveluja tarjoavien järjestöjen henkilöstön koulutus on riittävä ja ajan tasalla. Aina ei tarvita lisähenkilöstöä, sillä ammattitaidon vahvistaminenkin saattaa riittää. Esimerkiksi päihdehuollon tukiasumisen ulkopuolelle jäävät helposti nuoret ja toisaalta eläkeikäiset päihdeongelmaiset tarvitsevat omia tuetun asumisen ratkaisuja. Moniongelmaisista esimerkkinä kaksoisdiagnoosi- tai kolmoisdiagnoosiasiakkaat vaativat sekä päihde- että mielenterveyshuollon yhteistyötä. Tämä edellyttää myös selkeää työnjakoa toimijoiden kesken.

Ongelmaryhmäksi tuetun asumisen osalta nousevat intensiivistä tukea tarvitsevat vaikeasti päihdeongelmaiset, jotka eivät ole kuntoutukseen motivoituneita. Akuutti huumeriippuvuus ja asuminen näyttäytyy mahdollittomana yhtälönä, ja erittäin vaikeasti asutettavia ovat myös päihde- ja huumeriippuvuuden toistuvasti horjuvat huumeiden käyttäjät. Sellaisille puolimatkatunneille, joissa huumeiden käyttöä rajoittamaan pyrkivät, mutta siinä horjuvat, pystyisivät asumaan, olisi akuuttia tarvetta. Protokollan asuttamisprojekti ja Palvelua verkossa -projekti ovat osoittaneet, että myös huumeiden käyttäjät voivat selviytyä ”tavallisissa asunnoissa”, tosin vahvasti tuettuina. Toiminnan laajentaminen edellyttää sosiaalitoimen resurssointia vaativaan aikuissosiaalityöhön paremmin vastaavaksi. Lisäksi tarvittaisiin asumisyksikkö, joka lähtisi kokeilemaan mahdollisuutta asuttaa akuutissa huumeekierroksessa eläviä. Sen sijaan hyvin toimivia tuetun asumisen malleja on tarjolla sekä intensiivisestä päihdekuntoutuksesta suoraan tuettuun asumiseen hakeutuville päihdekuntoutujille että avohoidon asiakassuhteisiin sitoutuneille, ”suhteellisen tavallista elämää” eläville päihde- ja mielenterveysongelmaisille ihmisille.

Tuettua asumista tarvitsevat ihmiset ovat varsin heterogeeninen ryhmä. Jotkut haluavat viettää aikaa yhdessä, samastuvat vertaisryhmiin ja kokevat päiväkeskukset mielekkäinä toimintaympäristöinä. Toisilla on suuri kaipuu saada olla omissa oloissaan, mahdollisimman itsenäisesti, ja käsitellä asioita vain kahdenkeskisessä ammattilais- tai vertaissuhteessa. Kuitenkin kunkin henkilön yksilölliset tarpeet, erilaiset elämänhallinnan taidot ja elämäkokemukset on pystyttävä ottamaan huomioon myös tukiasumisessa sekä normaalissa vuokra-asumisessa, johon liittyy tukipalveluita. Tästä osaltaan seuraa se, että asunnottomien tukeminen ja asuttaminen vaatii monenlaista tukemista.

Tuettuun asumiseen hakeutuvat/joutuvat ihmiset ovat yleensä kokeneet useita menetyksiä elämänsä aikana, päihde- tai/ja mielenterveysvaikeudet ovat käyneet ylivoimaisiksi hallita ja useilla on laitoستاustaa. Tuettu asuminen kohdentuu pääosin nuoriin aikuisiin, keski-ikäisiin ja vanhuuden kynnyksellä eläviin, useimmiten miehiin, mutta myös naisiin. Asumisajat tuetun asumisen yhteisöissä

tai tukiasunnoissa vaihtelevat varsin paljon, mutta yleensä ne ovat vähintään vuoden mittaisia, minkä jälkeen tuen tarve usein vielä jatkuu muodossa tai toisessa. Tuettu asuminen on osa pitkäkestoista kuntoutumisprosessia, jossa taantumet, retkahdukset ja pysähtymiset kuuluvat asiaan. A-Klinik-kasäätiön ja Katulähetysten esimerkit vahvistavat sitä tosiasiaa, että siirtymää on tuettava ja että näin saadaan parempia tuloksia aikaan.

Mikä sitten on asumisen tukemista? Edellä olevat esimerkit osoittavat, että asumisen tukeminen on usein kokonaisvaltaista elämisen tukemista, mikä mahdollistaa arjessa selviytymisen ja sitä kautta myös asumisen onnistumisen, yleensä ensin tuetummin ja vähitellen itsenäisemmin. Tuen toteutuksessa yhdistyy konkreettisissa arjen asioissa auttaminen, sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin sekä vertaisryhmätoimintaan ohjaaminen ja psykososiaalisesti painottunut ihmissuhdetyö. Viimeksi mainitulla tarkoitetaan esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmiin, ihmissuhteisiin ja uuden elämäntavan rakentamiseen liittyviä kysymyksiä. Asumisen tuen onnistunut toteuttaminen edellyttää usein niin verkostotyötä kuin yksilökohtaista tukea. Tuen toteuttamisessa voidaan yhdistää ammattilais- ja vertaistukea, mikä mahdollistaa tuen riittävää intensiteettiä, ajallista joustavuutta ja pitkäkestoisuutta.

Kaikkien ryhmien kohdalla ongelmaksi nousee tarjolla olevan tuen, niin ammatillais- kuin vertaistuen tai vapaaehtoistyöntekijöiden, liian vähäinen määrä. Tukiverkostoja rakennettaessa on syytä selvittää vapaaehtois-, vertais- ja ammatillistuen keskinäisiä suhteita, erityisesti silloin, kun itseapuryhmien jäseniä rekrytoidaan tukihenkilöiksi. Vapaaehtoisten ja vertaistuen kohdalla on myös tuen jatkuvuus epävarmaa.

Asumisen tukeminen osana pyrkimystä elämän parempaan hallintaan pitää yleensä sisällään sekä konkreettista arjessa selviytymiseen liittyvää tukea että psykososiaalista, päihde-, mielenterveys- ja ihmissuhdekysymyksiin liittyvää keskustelupainotteista työtä. Asumisen tukemiseen kohdentuvassa työssä tarvitaan sekä ammatillista erityisosaamista että oman toipumiskokemuksen pohjalta kertynyttä tietämystä. Koska työ on usein poikkihallinnollista, tulee tärkeäksi eri organisaatioiden toisistaan poikkeavien työskentelykulttuurien keskinäinen tuntemus. Esimerkiksi vapautuvien vankien tuetun asumisen vaihtoehtoja kehitettäessä on välttämätöntä tuntea vankilakulttuuria ja vankiloiden toimintatapoja.

Marginaaliryhmien tai erityisryhmien asumisen järjestäminen edellyttää moniammatillista verkostoitunutta työskentelyä, jolle heikoimmassa asemassa olevien ryhmien tarpeet huomioon ottava asunto- ja sosiaalipolitiikka luo pohjan. Itsenäinen vuokra-asunto, johon liittyy riittävän intensiivinen ja pitkäkestoinen, asukkaan lähtökohdista rakennettu tuki, on useimpien erityisryhmiin kuuluvien asunnottomien toive. Osalle yhteisöasuminen, joka mahdollistaa myös yksityisyyden, on hyvä vaihtoehto, erityisesti laitoksesta paluun jälkeen. Tuettu asuttaminen voidaan nähdä ihmisiä ”erityisiksi ongelmaksi” leimaavana. Kuitenkaan yleisin asuntopoliittisin ratkaisuin ei saada kaikkien ihmisten asumista turvatuksi. Pieniin marginaaliryhmiin kuuluvat yksin elävät ihmiset jäävät niin asunto-, sosiaali- kuin terveystoimenkin jonoissa viimeisiksi. Siksi on perusteltua, että heidän asumisensa turvaamiseksi kohdennetaan erityistä huomiota. Asumisen tuessa tarvitaan asuntojen ja pienten asuinyksikköjen lisäksi kyseisen ryhmän elämäntapaan, problematiikkaan ja kulttuuriin kohdentuvaa erityisosaamista.

Mitä vaikeammassa elämäntilanteessa olevista ihmisistä on kyse, sitä useammin yleensä tarvitaan tiivistä psykososiaalista tukea. Yksi ratkaistava kysymys on, miten pitkäaikainen intensiivinen tuki järjestetään jatkossa, jos tuen järjestäminen on pohjautunut erillisen projektin toteutukseen. Toinen tärkeä näkökulma on ”saattaen vaihdettavuus” eli se, että siirtymä vahvan tuen paikasta normaaliin itsenäiseen asumiseen ei ole liian jyrkkä, vaan tarvittava tuki tukee siirtymistä asuinpaikasta toiseen.

Järjestöjen kautta yleensä projektipohjaisesti alkaneen tuen jatkumisen turvaamisessa kuntien rooli on keskeinen. Esimerkiksi Pro-tukipisteen, samoin kuin Espoon Diakoniasäätiön ja Jyväskylän Katulähetysten, kohdalla on toimiva ja kiinteä yhteistyö sekä selvä työnjako kunnan kanssa. Kuntien koordinoituvastuu ja palvelujen laadun turvaaminen on kriittinen tehtävä. Jotta palvelut vastaisivat tarpeita

ja tukea tarvitsevat asiakkaat löytäisivät palvelut, kuntien osaltaan tulee ohjata asunnottomia asiakkaitaan olemassa oleviin palveluihin ja tukiasumiseen sekä tiedottaa niistä.

Kuntien kesken on suuria eroja yhteistyössä järjestösektorin kanssa. Esimerkiksi mielenterveyskuntoutujat ovat erilaisessa asemassa riippuen siitä, missä kunnassa tai jopa kaupunginosassa asuvat. Asuinpaikasta riippuu, onko ja mitä tukipalveluja tarjolla. Toisaalta suuremmissa kunnissa on paljon asiakkaita ja asiakasryhmiä, mutta kuntien virkamiehet eivät aina tiedä tarkkaan, mitä ostetut palvelut itse asiassa sisältävät. Hoitoyksiköiden, kuten päihdekuntoutuslaitosten ja psykiatristen sairaaloiden, palveluohjaus tarvittaessa tuetun asumisen yksiköihin ja ylipäänsä hoidon jälkeisen tuen piiriin on keskeistä.

Tämän raportin arvioinnit tuovat esille monia samankaltaisia tuloksia. Kaikkiin edellä esiteltyihin kohderyhmiin pätee se periaate, että ensisijaisesti tarvitaan tavallinen vuokra-asunto tai tukiasunto, johon liittyy yhteistyössä asukkaan kanssa suunniteltu tuki ja tukiverkosto. Kaikkien kohdalla pätee myös tarve riittävän pitkäkestoiseen ja intensiteetiltään joustavasti asukkaan tilanteen mukaisesti säädeltyn tuen toteutukseen. Toiseksi, tuen jatkumot laitoksista tuleville tulee järjestää. Tähän liittyy asumisen suunnittelu ja järjestäminen käytännössä sekä se, että tukiverkoston kokoaminen tai tukisuhteen luominen tulisi aloittaa jo laitosjakson aikana. Lisäksi osana laitoksessa tapahtuvaa kuntoutusta tulee vahvistaa asumisvalmiuksia, esimerkiksi käymällä läpi aiempia asumiseen liittyneitä epäonnistumisia ja laitoksen jälkeisen elämän riskitekijöitä, jotka uhkaavat asumista. Kolmanneksi, verkostotyössä tulee kiinnittää huomiota ylisektoraaliseen, ammatilliseen ja vertaistuen yhdistävään orientaatioon. Neljänneksi, kaikkiin ryhmiin pätee se, että päihde- ja/tai mielenterveysongelmansa hoitoon motivoitumattomat, ammattilais- ja vertaistukeen kielteisesti suhtautuvat asunnottomat jäävät tuetun asumisen ulkopuolelle harhaillen vailla kuntoutussuunnitelmaa kaduilla ja päiväkeskuksissa päätyäkseen ennemmin tai myöhemmin takaisin laitoksiin.

Pysyviä tukiasuntoja ja hoitokoteja/tuetun asumisen yhteisöjä sekä asumisen tukipalveluja tarvitaan paljon. Tukipalveluja tarvitaan mahdollistamaan normaali vuokra-asuminen. Edellä tässä raportissa kuvatut esimerkit osoittavat myös, että taitoa, osaamista ja palvelun tuottajia on. Lisääkin olisi varmasti tarjolla, kunhan vain taloudellisia resursseja saataisiin. Järjestöt, yhdistykset ja muut kolmannen sektorin toimijat pystyvät tavoittamaan joustavasti erilaisia kohderyhmiä, myös pieniä ja vaikeasti asutettavia. Ne pystyvät muuttamaan toimintaansa nopeasti tarpeen mukaan, ja täydentävät siten julkisen sektorin toimia. Edellä kuvatut esimerkit osoittavat myös sen, että asumisen tukityö on muuttumassa entistä vaativammaksi ja ammattimaisemmaksi. Se asettaa omat vaatimuksensa koulutukselle ja työnohjaukselle.

Tiina Mäntyniemi. Tuetun asumisen tarpeessa olevien asiakkaiden sosiaaliset ongelmat ja tuen tarve. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2017. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/193539/Mantyniemi_sosiaalityo.pdf?sequence=2

Tiivistelmä

Tutkielma tuo esiin tietoa espoolaisten tuettua asumista hakevien sosiaalityön asiakkaiden tilanteista ja tuentarpeista. Tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa asiakkaiden sosiaalisia ongelmia, elämänhallinnan haasteita sekä asumiseen liittyviä tuentarpeita. Tutkimuskysymykset ovat: 1. Minkälaisia sosiaalisia ongelmia tuettua asumista hakevilla asiakkailla on? 2. Minkälaisiin elämänhallintaan liittyviin asioihin asiakas tarvitsee tukea? 3. Minkälaiset tekijät aiheuttavat asumisen haasteita?

Tutkimuksessa on yhdistetty määrällistä ja laadullista tutkimusta ja tutkimuksen tieteenfilosofisena lähestymistapana vaikuttaa sosiaalinen konstruktioismi. Aineisto muodostuu tuetun asumisen arviointilähetetyistä 320 palvelupyynnölmakkeesta, joiden perusteella on tehty myönteinen päätös. Lomake on ollut käytössä Espoon kaupungilla 12.8.2015 alkaen. Tuettua asumista hakevat asiakkaat

ovat joko asunnottomia tai asunnottomuuden uhan alla eläviä. Aineisto muodostuu suljetuista kysymyksistä kerätystä määrällisestä aineistosta sekä avoimista kysymyksistä kerätystä laadullisesta aineistosta. Analyysimenetelminä on käytetty tilastollista analyysiä sekä laadullista sisällönanalyysia ja sisällön erittelyä.

Tuetun asumisen tarpeessa olevista asiakkaista hieman yli puolet oli asunnottomia. Suurin osa oli miehiä ja nuoria oli merkittävä osa. Asunnottomuus oli useimmiten lyhytkestoista. Asiakkailla oli asumisen ongelmien lisäksi runsaasti päihde- ja mielenterveysongelmia sekä talousvaikeuksia. Muita merkittäviä sosiaalisia ongelmia olivat ongelmat läheissuhteissa, rikollisuus ja väkivalta. Lisäksi korostuivat elämänhallinnan vaikeudet sekä haasteet hoitaa käytännön asioita. Vaikeuksista seurasi ongelmien syvenemistä, syrjäytymistä, asunnottomuutta sekä päihde- ja mielenterveysongelmia.

Tutkimuksen tuloksissa näkyy asiakkaiden sosiaalisten ongelmien sekä elämänhallinnan haasteiden moninaisuus. Vaikka palvelupyyntöomakkeella haetaan tuettua asumista, tuodaan siinä esiin myös paljon muita kuin asumiseen liittyviä ongelmia ja haasteita. Asiakkaista osa on vaikeasti syrjäytyneitä ja tarvitsee runsaita tukitoimia niin asumisen järjestämiseen kuin arjessa selviytymiseen. Asiakkaiden tilanteissa näkyy myös ongelmien ylisukupolvisuus. Asiakkaiden vanhemmilla saattoi olla itselläänkin päihde- ja mielenterveysongelmia. Asiakkaiden lapsista myös merkittävä osa oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Asiakkaat tarvitsevat monialaista ja suunniteltua tukea, jotta pysyvä asuminen mahdollistuu ja asiakkaat selviytyvät arjessa.

Sosiaalisten ongelmien määrittelystä, syrjäytymisestä, elämänhallinnasta

Jorma Sipilä (1979) määrittelee sosiaalisten ongelmien yleisnimikkeiksi köyhyyden, avuttomuuden sekä poikkeavan käytöksen. Köyhyys pitää sisällään aineellisen puutteen, avuttomuus tietojen ja taitojen puutteen sekä fyysisen kyvyttömyyden ja poikkeava käytös epäsosiaalisuuden. Köyhyydestä ja avuttomuudesta seuraa vaikeuksia selviytyä normien mukaisesti yhteiskunnassa. Sipilän mukaan köyhyyteen, avuttomuuteen ja poikkeavaan käyttäytymiseen liittyy olennaisesti syrjäytymisen käsite. Köyhät, avuttomat ja poikkeavasti käyttäytyvät syrjäytetään tai he syrjäytyvät yhteiskunnallisesta elämästä, mutta toisaalta syrjäytyminen voi olla yksi syy sosiaalisten ongelmien syntymiseen tai pahelemiseen. (Mt., 14–15.)

Sosiaalisten ongelmien yhteydessä puhutaan usein myös syrjäytymisestä ja köyhyydestä. Reijo Väärälän (2000) mukaan syrjäytyminen ilmentää sekä käsitteenä että konkreettisena ilmiönä perinteistä huono-osaisuutta ja kasautuvaa huono-osaisuutta, mutta myös uudenlaista solidaarisuuden rapautumista ja yhteiskunnallisen yhtenäisyyden heikkenemistä. Väärälän mukaan syrjäytymiskeskustelu pitää sisällään samanaikaisesti uutta ja vanhaa. Vanhaa siinä on puhuminen köyhyydestä ja huono-osaisuudesta, mutta uutta tarkasteltaessa solidaarisuuden rapautumista ja yhteiskunnallisen koheesion heikkenemistä. Syrjäytymisestä voidaan käyttää myös käsitettä erilaistuminen, jolloin siitä tulee yleisnimike kaikelle eriytymiskehitykselle. Riskinä on tällöin käsitteen muuttuminen mitänsanomatomaksi. (Mt., 76, 78.)

Keltinkangas-Järvinen määrittelee elämänhallinnan ihmisen uskoksi siihen, että hän voi vaikuttaa asioihin ja muuttaa olosuhteitaan suotuisammiksi. Elämänhallinta tarkoittaa pitkälti samaa, kuin stressinhallinta. Korkean elämänhallinnan omaava ihminen kokee olevansa vastuussa elämästään ja pystyy vaikuttamaan omilla päätöksillään asioihin. Korkeasta elämänhallinnasta voidaan puhua myös sisäisenä kontrollina. Matala elämänhallinta tai ulkoinen kontrolli puolestaan tarkoittaa sitä, että ihminen uskoo, että hänelle vain tapahtuu asioita. Tapahtumat ovat pääasiassa sattumaa, eivätkä seurausta siitä mitä hän itse tekee. Elämänhallinta saattaa kuitenkin vaihdella tilanteiden mukaan. Joku saattaa esimerkiksi hallita työn, mutta ei ihmissuhteita. (Mt., 255–256.)

Jan-Erik Ruthin (1998) mukaan elämänhallinta on kognitiivista ja toiminnallista pyrkimystä selviytyä ulkoisesti ja sisäisesti vaativista tilanteista. Yksilö havaitsee ja arvioi tilanteensa, sekä sen hallintaan käytettävissä olevat voimavarat ja mahdollisuudet elämänhallinnan kautta. Ensimmäisessä vaiheessa yksilö arvioi elämäntilanteen joko uhkaksi, menetykseksi, haasteeksi tai ei-stressaavaksi tapahtumaksi. Toisessa vaiheessa yksilö arvioi, voiko hän muuttaa tilannetta aktiivisella toiminnalla, vai tuleeko hänen vain hyväksyä tilanne, ja mitä voimavaroja hänellä on haasteen kohtaamiseksi. Elämänhallinta nähdään usein näkyvänä ja rationaalisena pyrkimyksenä käsitellä uhkaavaa tilannetta. Siihen liittyy kuitenkin muutakin kuin rationaalisia elementtejä. Elämänhallinta voi laukaista myös tiedostamattomia prosesseja, jotka voivat liittyä itsetuntoon, kontrolliin ja puolustusmekanismeihin. (Mt., 318–319.)

Yhteenvedo tuloksista

Tuettua asumista hakevat asiakkaat olivat yleisimmin nuoria miehiä, tosin naisia oli yhtä paljon alle 25-vuotiaiden ikäryhmässä. Valtaosan äidinkieli oli suomi tai ruotsi. Vieraskieliset eivät nousseet omana ryhmänään esiin esimerkiksi asunnottomuutta tai sen kestoa tarkasteltaessa. Työssäkäynti oli harvinaista asiakkaiden keskuudessa ja pääasiallinen toimeentulomuoto oli toimeentulotuki 38,7 prosentilla (N=313). Määrä on huomattava, jos vertaa koko väestöön. Vuonna 2015 väestöstä 7,3 prosenttia sai toimeentulotukea (Toimeentulotuki 2015). Määrä poikkeaa myös helsinkiläisistä asunnottomista tehdystä tutkimuksesta, jossa 30 prosenttia oli työssäkäyviä (Kostiainen & Laakso 2015). Tuloksista ilmeni, että niillä, jotka eivät olleet asunnottomia, yleisin asumismuoto oli yksin asuminen. Nuorimmilla yleisin asumismuoto oli vanhempien kanssa asuminen. Alle 30-vuotiaista asui vanhempien kanssa 28 prosenttia (N=320), mikä on hieman enemmän, kuin koko väestön keskiarvo. Vuonna 2010 suomalaisista 18–29-vuotiaista 23 prosenttia asui vanhempien kanssa (Kupari, 2011, 14).

Tutkimukseni asiakkaiden elämäntilanteesta kertoo myös se, että 16,7 prosentilla asiakkaista lapset oli sijoitettu kodin ulkopuolelle, kun koko väestöstä lapsista ja nuorista oli vuoden 2015 aikana sijoitettuna kodin ulkopuolelle 1,4 prosenttia joko lyhyen aikaa tai pitkäkestoisesti (Lastensuojelu 2015). Lisäksi huomioitavaa on, että palvelupyynnöissä ei oltu eroteltu oliko asiakkaalla yksi vai useampi lapsi sijoitettuna, jolloin määrä voi todellisuudessa olla vielä suurempikin. Lähes kaikilla asiakkailla oli käytössä tuki- ja palveluverkostoa, mutta selkeästikään se ei ollut riittävää, koska asiakkailla oli edelleen huomattavaa tuen tarvetta elämänhallinnan, asumisen, asioiden hoitamisen ja päihteiden käytön suhteen.

Nykyiseen elämäntilanteeseen vaikutti paljon myös asiakkaan asumismuoto, sillä asunnottomana on vaikea ylläpitää säännöllistä päivätoimintaa, puhumattakaan opiskelusta tai työssäkäynnistä. Elämäntilanteella voi olla vaikutusta myös päihteiden käyttöön ja toisin päin. Myös psyykinen vointi vaikeuttaa arjessa selviytymistä, mutta toisaalta tulokset osoittivat, että asiakkailla olisi tärkeää saada jotain säännöllistä päivätoimintaa. Päivätoiminta pitäisi kiinni arjen rutiineissa ja toisi mielekästä sisältöä elämään.

Läheissuhteissa esiintyneet ongelmat voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Eniten tuotiin esiin vanhempien kanssa asumiseen liittyviä ongelmia. Ongelmat johtuivat yleensä pitkään jatkuneesta kriisiytymisestä kotitilanteesta ja perheenjäsenten tulehtuneista väleistä. Yhtenä teemana olivat myös kulttuuriset ristiriidat, joita ilmeni nuoren toimiessa vanhempien odotusten vastaisesti. Pahimmillaan ristiriidat johtivat kunniaväkivallan uhkaan.

Lapsuuden kodista irrottautuminen ei tuettua asumista hakevien asiakkaiden kohdalla ole samankaltaista, kuin muiden ikäovereiden itsenäistymispyrkimykset, vaan siihen liittyy monia vaikeita asioita ja monialaista tuen tarvetta. Yhtenä merkittävänä asiana johon sosiaalityössäkin tulisi kiinnittää huomiota, on ongelmien ylisukupolvisuus. Usein myös näiden asiakkaiden vanhemmilla oli psyykkisiä ongelmia tai päihderiippuvuutta. Myös merkittävä osa asiakkaiden lapsista oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Toinen läheissuhteisiin liittyvä ongelma oli verkostojen puute ja yksinäisyys. Tuloksista kävi

esiin, että yksinäisyydestä saattoi seurata päihde- ja mielenterveysongelmia ja sitä kautta muita ongelmia, kuten asumisen ongelmia, talousvaikeuksia ja elämänhallinnan ongelmia. Kolmantena läheissuhdeongelmana olivat parisuhteisiin liittyvät ongelmat ja niissä erityisesti parisuhdeväkivalta.

Tuloksista esiin nousseet väkivallan ja rikollisuuden teemat olivat kiinteästi yhteydessä etenkin päihdeiden käyttöön, mutta jonkin verran myös psyykkisiin ongelmiin. Etenkin väkivalta nousi aineistosta esiin. Asiakkaat saattoivat olla väkivallan kohteina tai tekijöinä. Parisuhdeväkivalta oli naisten kohdalla yleisempää ja miesten kohdalla ulkopuolisten tekemä väkivalta. Kuitenkin sekä väkivallan kohteeksi joutuminen, mutta myös väkivallan tekijänä oleminen näytti vaikuttavan asunnottomaksi joutumiseen. Lähisuhdeväkivallan kohteeksi joutuminen aiheutti asunnottomuutta etenkin naisten keskuudessa, heidän paetessaan väkivaltaisesta suhteesta. Väkivallan tekijänä oleminen aiheutti asunnottomuutta esimerkiksi sitä kautta, että väkivaltainen käytös tuetussa asumisessa johti häätöön ja sitä kautta asunnottomuuteen. Omana ryhmänä erottuivat myös vankilassa olevat asiakkaat ja etenkin heidän kohdallaan nousi esiin rikollisuus sekä syrjäytymiskierre.

Kuten rikollisuus ja väkivaltaisuus, myös päihdeongelmat olivat yhteydessä moniin muihin ongelmiin. Asiakkailla oli päihdeongelmien yhteydessä myös psyykkisiä ongelmia, rikollisuutta, väkivaltaa ja asumisen ongelmia. Etenkin alle kuukauden asunnottomana olleilla aktiivinen päihteiden käyttö kosketi lähes kaikkia asiakkaita. Tutkimukseni tulosten mukaan voi todeta asiakkaiden käyttävän päihteitä usein samalla tavalla selviytymiskeinona ja mielialan hoitona, kuin Granfelt kuvaa tutkimuksessaan asunnottomien päihteiden käytön syitä (Mt., 1998, 71–72). Myös Mauri Aalto (2007) kuvaa päihteiden käytön aiheuttavan erilaisia psyykkisiä oireita, esimerkiksi masennusta ja ahdistusta. Päihteiden käytön loputtua nämä oireet kuitenkin useimmiten häviävät jonkin ajan kuluttua. Sen sijaan puhutaan kaksoisdiagnoosipotilaista, mikäli henkilöllä on päihdeongelmasta ja sen vaikutuksista riippumaton psykiatrinen häiriö. Kaksoisdiagnoosit ovat hyvin yleisiä. Alkoholi-ongelmaisista noin 40 prosentilla on jossain elämän vaiheessa jokin päihteistä riippumaton psyykkinen häiriö. Huumeriippuvaisilla luku on vielä suurempi. (Aalto 2007.)

Asioiden hoitamiseen liittyvät tuen tarpeet olivat hyvin konkreettisia ja käytännöllisiä. Asiakkailla oli toiveena neuvonta, apu ja muistuttelu. Jopa 75,9 prosenttia (N=311) kaipasi tukea ja apua käytännön asioiden hoitamiseen, ja etenkin nuorilla avun tarve oli merkittävä. Huomioitavaa on kuitenkin se, että muillakin nuorilla, kuin tuettua asumista hakevilla asiakkailla, on selkeää tuen tarvetta käytännön asioissa. Tiina Kupari (2011) on tutkinut suomalaisten 18–29-vuotiaiden nuorten asumista ja todennut, että nuorista 29 prosenttia tarvitsi apua asunnon etsimiseen, 19 prosenttia viranomaisasiointiin ja 9 prosenttia ilmoitti, että asioita jää hoitamatta, jos kukaan ei vahdi (Mt., 20).

Tutkimukseni tuloksista nousi myös esiin, että luottamus omiin kykyihin selviytyä oli heikko. Aineiston perusteella on vaikea erotella, oliko luottamus omiin taitoihin realistista. Näyttäisi siltä, että asiakkaat tarvitsisivat tiivistä vierellä kulkemista ja henkilökohtaista tukea. Vaikka lähes kaikilla oli jo olemassa jonkinlaista tuki- ja palveluverkostoa, se ei selvästikään ollut riittävää. Lähes puolella oli kontakti omaan sosiaalityöntekijään, mutta ilmeisesti sosiaalityöntekijän tapaamiset eivät pystyneet vastaamaan asiakkaiden konkreettiseen avuntarpeeseen. Vaikutti siltä, että asunnon saamisen lisäksi yhtä tärkeäksi nousivat tavoitteet saada apua ja tukea arjen haasteisiin. Oleellista on huomioida myös se, että suurella joukolla asiakkaista oli psyykkisiä ongelmia, jotka jo itsessään vaikeuttavat asioiden hoitamista. Odotukset asiakkaiden toimintakyvylle tulisi olla realistiset ja tukea kartoittaessa tulisi huomioida koko elämäntilanne.

Elämänhallinnan haasteita ja vaikeuksia tarkastellessa muodostui kuva, että asiakkaat ovat usein avuttomia ja keinottomia pärjäämään arjessa. Elämänhallinnan haasteet liittyivät kokonaisvaltaisesti asiakkaan koko elämäntilanteeseen ja asioiden hoitamisen vaikeudet olivat vain yksi osa kokonaisuutta. Avuttomuuteen ja keinottomuuteen kietoutuivat niin elämäntilanne, asumisen haasteet, päihdeongelmat kuin psyykkiset sairaudet. Juurikin asumisen haasteissa elämänhallinnalla oli suuri merkitys. Asiakkailla oli taustalla paljon häätöjä, vuokravelkaa ja häiriökäyttäytymistä. Asiakas saattoi olla kykenemätön huolehtimaan kodista ja hoitamaan asioitaan, jolloin tilanne oli johtanut häätöön ja

asunnottomuuteen. Häiriökäyttäytymistä ja vuokravelan syntymistä oli selitetty myös mielenterveys- ja päihdeongelmilla.

Asiakkailla ilmeni psyykkisiä sairauksia merkittävästi muuta väestöä enemmän. Etenkin nuorilla psyykkiset ongelmat olivat hyvin yleisiä. Psykiatrinen diagnoosi oli 18–25-vuotiaista 73,5 prosentilla (N=270) ja 26–30-vuotiaista 75,7 prosentilla. Asunnottomista merkittävä osa olikin nuoria, alle 25-vuotiaista asunnottomia oli 26,6 prosenttia. Jos ongelmia ei hoideta riittävästi, seurauksena voi olla ihmisen kokonaistilanteen heikkeneminen. Aineiston mukaan vain 64,2 prosentilla niistä, joilla oli psykiatrinen diagnoosi, oli hoitokontakti. Asiakkailla oli vaikeuksia sitoutua hoitoon esimerkiksi asunnottomuuden vuoksi tai elämäntilanteen ollessa kaoottinen.

Asiakkaiden elämäntilanteita tarkastellessa voi tulosten perusteella sanoa, että kenelläkään ei ollut ongelmana pelkästään asunnottomuus tai tuetun asumisen tarve, vaan mukana oli laaja joukko erilaisia sosiaalisia ongelmia ja elämänhallinnan haasteita. Suonion ja Kuikan (2012) esittelemät asunnottomien positiot kuvaavat hyvin myös yleisesti elämänhallintaan liittyviä asioita. Niistä etenkin positiot ajautuja ja pysyvä asunnoton sopivat hyvin tuettua asumista hakevien asiakkaiden tilanteiden kuvaajiksi. Sekä ajautuja, että pysyvä asunnoton tarvitsevat paljon yhteiskunnan tukea sekä arjessa selviytymiseen että asumisen onnistumiseen. Pysyvä asunnoton myös näkee tukiasumisen pysyvänä vaihtoehtona, mikä on useiden näiden asiakkaiden kohdalla hyvin todennäköinen vaihtoehto.

Marko Kettunen. Asumisturvakeskus Selvitystyö häätöjen ja asunnottomuuden ennaltaehkäisyn mahdollisuuksista, menetelmistä ja haasteista Helsingissä. Socca, työpapereita 2010:1
http://www.socca.fi/files/151/Asumisturvakeskus_selvitys_2010.pdf

Selvitystyön lähtökohtana on ollut pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma 2008–2011 (PAAVO) ja ohjelman puitteissa kirjattu valtion ja Helsingin kaupungin välinen aiesopimus. Sopimuksessa on määritetty, että Helsingin kaupunki laatii selvityksen häätöjen ennaltaehkäisyyn ja tukitoimintaan keskittyvän erillisen yksikön perustamisesta. Yksikön toimintaan tulisi liittyä kiinteästi asuminneuvontatoiminta.

Tilastojen mukaan häätöuhkatilanteiden määrä on yli kaksinkertaistunut edettäessä vuodesta 1982 vuoteen 2008. Lähemmin tarkasteltuna voimakkain kasvu on paikannettavissa kymmenen vuoden jaksolle vuosille 1988–1998, jona aikana hakemuksien määrän kasvukerroin on 2,4. Vuodesta 1998 eteenpäin määrät eivät ole enää juurikaan kasvaneet. Luonteva selittäjä häätöhakemusten lisääntymiselle kyseisenä aikana on 1990-luvun taloudellinen taantuma ja vuodesta 1988 alkanut voimakas vuokrien kasvu.

Tuloksia ja pohdintaa

Selvitystyö on edennyt polveilevasti tutkimuksen ja käytännön toteuttamisen välimaastossa. Tietoa asumisen ongelmista kentällä riittää, ja raporttia voisi täydentää loputtomiin. Työn pyrkimys on ollut kartoittaa asuminneuvontatoimintaa ja asunnottomuuden ennaltaehkäisyä organisatorisella tasolla, pohtia neljän viisaan raportissaan kuvaaman yksikön käytännön toteuttamisen edellytyksiä ja haasteita. Asumisneuvontatoiminnasta käytännön tasolla on saatavilla tietoa lukemattomista lähteistä, joista tärkeimmät kotimaiset löytynevät raportin lähdeluettelosta. Asiantuntijoita puhututtaessa jää vaikutelma, että useimmilla on ymmärrys siitä, millaisilla keinoilla asunnottomuutta voidaan ennaltaehkäistä ja toisaalta siitä, kuinka sitkeästä ja moniulotteisesta ongelmasta on kysymys. Kysymykseen, miksi kaikkia keinoja ei käytetä, ei enää löydy helppoa vastausta.

Selvityksen perusteella asuminneuvonnalle ja asunnottomuutta ennaltaehkäisevälle työlle on olemassa kysyntä ja jonkinlaista pohjaa toiminnan edellyttämälle konsensuksen synnylle on aistittavissa. Haastateltavat kuitenkin tunnistavat asunnottomuusongelmassa joitain ikuisiksi ajoiksi ratkaisematto-

maksi jääviä piirteitä. Kovin moni asiantuntijoista ei usko tämän hetkisten pyrkimysten asunnottomuuden poistamiseksi toteutuvan. Myös hedelmällisen yhteistyön syntyyn vuokranantajatahojen ja sosiaalitoimen välillä suhtauduttiin paikoitellen hyvin pessimistisesti.

Kysyntä ennaltaehkäiseville palveluille ilmenee asumisen eri konteksteissa. Ratkaisu palvelun tarjontaan on useiden toimijoiden käsissä. Selvityksen päällimmäiseksi asiaksi nouseekin verkostoituneen työskentelyn tärkeys. Ongelman moninaisuudesta seuraten mikään organisaatio ei asumisen vaikeimpia ongelmia kykene yksin ratkaisemaan. Toisaalta, koska toimijoiden kirjo on laaja, ilman keskitettyä koordinaatiota toiminnan katkoksia ja päällekkäisyyksiä on vaikea hahmottaa. Mallinnettu asumisturvakeskus olisi uudenlainen pyrkimys yhdistää verkoston solmut niin, etteivät yksilöt putoa vaikeine ongelmineen asunnottomuuteen, vaan saavat tukea, joka parhaimmillaan mahdollistaa suunnan muutoksen ja asumisen jatkuvuuden.

Asumiseen liittyvät asumisen ongelmat jakaantuvat tasaisesti läpi asumisen kentän, mutta häätöuhkatilanteet painottuvat vuokra-asumisen eri muotoihin. Helsingin nykyiset asumisneuvontapalvelut kohdistuvat vain osaan kaupungin vuokrakiinteistöistä. Tilastojen perusteella kohdennettujen palvelujen lisäksi tarve on yleiselle, avoimesti tarjotulle asumisneuvontapalvelulle. Laajimman mahdollisen kattavuuden varmistamiseksi mahdollinen asumisturvakeskus on tarpeellista rakentaa verkostomaiseksi, ylisektoraaliseksi ja sateenvarjomaisesti toimivaksi yksiköksi, joka kerää yhteen ennaltaehkäisevän työn resurssit ja tarjoaa palvelujaan kaupunkilaisille avoimesti. Koska kysymys on uudella tavalla asumisen kenttään sulautuvasta toiminnasta, ei toiminnan kaikkia muotoja voida tyhjentävästi suunnitella etukäteen. Tutkimusta ja kehittämistä tarvitaan edelleen. Tietoa on jo kuitenkin siinä määrin, että toimintaa on mahdollista pilotoida. Toiminnoille voidaan hahmotella alustavat suuntaviivat. Olennaista kokonaisuudessa on ennaltaehkäisevän ja korjaavan toiminnan kytkeytyminen yhteen, palveluiden tuottaminen entistä tiiviimmässä yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa moniammatillisesti sekä ylisektoraalisesti ja asumisen kentän läpäisevät yhteistyöverkostot.

Mikäli häätöjä ja asunnottomuutta halutaan Suomessa systemaattisesti ehkäistä, Helsinkiin ja mahdollisesti muille suurille paikkakunnille tarvitaan asunnottomuutta ja häätöjä verkostomaisen työskentelyn keinoin ennaltaehkäisevä kärkiyksikkö. Keskukseen voisi olla tiedotuksen ja markkinoinnin keinoin julkisuuteen ja jalkautuvan asumisneuvonnan keinoin kaupunkilaisten arkeen työntyvä asumisen turvaamisen ja tuen keskus, jossa asunnottomuutta ennaltaehkäisevä työ yhdistyy asunnottomuuden vaikeimpia seurauksia korjaavaan työhön.

Sanna-Annukka Kouhi. ”Täällä on totuttu jakamaan ei oota” – Haastattelututkimus pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityöstä Helsingissä. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2017.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/181367/Kouhi_Sosiaalityo.pdf?sequence=2

Tiivistelmä

Tutkielmassa tarkastellaan millaisia merkityksiä Helsingin kaupungissa työskentelevät sosiaalialan ammattilaiset antavat pitkäaikaisasunnottomuudelle, millaisia tulkintoja he tuottavat pitkäaikaisasunnottomista asiakkaista ja heidän elämäntilanteistaan ja mitkä tekijät vaikuttavat pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuuteen Helsingissä. Tavoitteena on tuoda näkyviksi pitkäaikaisasunnottomien elämäntilanteita sekä heidän kanssaan työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten kokemuksia pitkäaikaisasunnottomien parissa tehtävän sosiaalityön toimivuudesta.

Teoreettinen viitekehys nojautuu sosiaalitieteelliseen tutkimukseen yksilön vastuun korostumisesta yhteiskunnallisessa keskustelussa, poiskäännyttämisestä poliittisena käytäntönä ja palvelujärjestelmän aktiivisena toimintana sekä rakenteellisen sosiaalityön merkityksestä huono-osaisten asianajajana. Tutkielma on laadullinen tutkimus. Syksyllä 2014 teemahaastatteluilla kerätty aineisto muodostuu yhdeksästä haastattelusta. Aineiston analysoinnissa on käytetty teemoittelua ja sisällönanalyysiä.

Pitkäaikaisasunnottomuus määrittyy moniulotteisena ilmiönä ja muuttuvana liikkeellä olevana prosessina. Asunnottomuuden pitkittyminen määrittää oleellisesti pitkäaikaisasunnottomuutta, tuen tarvetta ei kaikilla asiakkailla välttämättä ole. Osa asiakkaista asuu pysyvämminkin ulkona. Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät, kuten kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute nähdään Helsingissä ensisijaisena syynä pitkäaikaisasunnottomuuteen.

Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuuteen liittyvät tekijät kytkeytyvät yksilötasolla asiakkaan kohtaamiseen, jossa yksilön vastuun ja yhteiskunnan huolenpitovastuun välisiä rajoja määritellään. Asiakkaan vastuun korostaminen voi johtaa palvelujärjestelmässä rakentuviin poiskäännyttämisen kynnyksiin.

Sosiaalityön toimivuuteen vaikuttavat myös asunnottomille kohdennetut palvelut ja toimintakäytännöt palvelujärjestelmässä. Etenkin työhön ovat vaikuttaneet pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmien aikaansaamat muutokset, kuten asumispalveluiden riittävyys, toimivuus ja soveltuvuus sekä erilaiset asunnottomia koskevat sosiaalityön toimintakäytännöt. Sosiaalityön toimivuuteen vaikuttavat myös yhteiskunnan rakenteelliset reunaehdot, kuten poliittinen päätöksenteko ja yhteiskunnallinen ilmapiiri. Yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttaminen ja huolenpitotyö näyttäytyvät keskeisenä osana pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityötä.

Johtopäätöksiä

Pitkäaikaisasunnottomuuden määrittäminen sosiaalityössä

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä tarkastelin millaisia merkityksiä Helsingin kaupungissa työskentelevät sosiaalialan ammattilaiset antavat pitkäaikaisasunnottomuudelle. Pohdin miten sosiaalialan ammattilaiset määrittelevät pitkäaikaisasunnottomuutta ja mitä he tulkitsevat pitkäaikaisasunnottomuutta aiheuttaviksi tekijöistä. Asunnottomuus, kuten myös pitkäaikaisasunnottomuus, määrittyvät moniulotteisina ilmiöinä, joille annetut sisällöt vaihtelevat eri yhteyksissä (Jokinen & Juhila 1996; Granfelt 1998; Kärkkäinen 1998; Saari 2015).

Sosiaalityössä pitkäaikaisasunnottomuutta on hankala kuvata yksiselitteisesti. Sosiaalityön arjessa pitkäaikaisasunnottomuus ei määrity asunnottomuudesta erillisenä ilmiönä, eivätkä pitkäaikaisasunnottomat asiakkaat välttämättä erotu muista asunnottomista erillisenä asiakasryhmänä. Pitkäaikaisasunnottomuuden määritelmää tarkasteltaessa on edelleen huomioitava, ettei pitkäaikaisasunnottomuutta välttämättä kyetä tavoittamaan mihinkään asunnottoman itsensä ulkopuolelta tulevaan määrittelyyn silloin, kun asunnottomuutta lähestytään asunnottoman asiakkaan omana kokemuksena. Tällöin asunnottomuutta käyttökelpoisemmaksi voisikin muodostua kodittomuuden käsite, joka kiinnittää asumisen lisäksi huomion yksilön tunteisiin ja sisäiseen maailmaan sekä hänen asunnottomuuden kokemukselle antamaansa merkitykseen (Granfelt 1998, 45, 47).

Virallisia asunnottomuustilastoja kokoava ARA (2013, 5) määrittelee Suomessa pitkäaikaisasunnottomuuden asunnottomuuden keston ja tuen tarpeen perusteella. Myös sosiaalialan ammattilaiset näkevät asunnottomuuden pitkittymisen oleellisesti pitkäaikaisasunnottomuutta määrittävänä tekijänä. Asiakkaiden tuen tarve ei kuitenkaan välttämättä määritä pitkäaikaisasunnottomuutta. Helsingissä sosiaalityössä kohdataan myös pitkäkestoisesti asunnottomia asiakkaita, joiden tilanteessa on kyse ensisijaisesti asunnon puutteesta, eikä asiakas välttämättä muuten ole elämäntilanteessaan tuen tarpeessa.

Sosiaalialan ammattilaisten kuvaukset pitkäaikaisasunnottomuudesta näyttävät lähestyvän kansainvälisessä asunnottomuustutkimuksessa 2010-luvulla käytettyä asunnottomuuden käsitettä sekä vastaavan osittain eurooppalaisen asunnottomuusjärjestöjen liiton (FEANTSA) ETHOS -luokittelua (Busch-Geertsema ym. 2010, 15–16, 19–21; Kostiainen & Laakso 2013, 26–28, 39). Sosiaalityössä pitkäaikaisasunnottomuus määrittyy muuttuvana ja liikkeellä olevana prosessina, jossa asiakkaiden asunnottomuus voi päättyä ja alkaa taas uudelleen nopeissakin sykleissä. Myös asiakkaiden elämäntilanteet ja elinolosuhteet vaihtelevat, joskus nopeastikin. Välillä majoitutaan tuttavien luokse, välillä

asumispäivystykseen. Joskus yöpymispaikka löytyy ulkoa, esimerkiksi läpi yön auki olevasta liiketilasta. Toisinaan pitkäaikaisasunnottomuuden voi hetkellisesti tai pysyvämminkin katkaista asuminen tuetussa asumismuodossa. Kapeimmillaan pitkäaikaisasunnottomuus määrittyy ulkona ja ensisuo- jissa asumiseksi, laajemmin se voi liittyä myös puutteellisiin asumisolosuhteisiin, esimerkiksi tuttavien luona majoilemiseen. Laajimmillaan ymmärrettynä pitkäaikaisasunnottomuus kytkeytyy asunnottomuuden pitkittymiseen uhkaan.

Historiallisesti kiistellyimpänä aiheena asunnottomuuden tutkimuksessa voidaan pitää asunnottomuuden selitysmallien erottelua yksilöllisiin ja rakenteellisiin tekijöihin (Tosi 2010, 228). Sosiaalialan ammattilaisten tulkintatavoissa korostuu selitysmalli, jossa yhteiskunnan rakenteelliset tekijät nähdään ensisijaisena syynä pitkäaikaisasunnottomuuteen. Merkittävimpänä syynä Helsingissä kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen riittämättömyys, joka johtaa asunnottomuuden pitkittymiseen ja pitkäaikaisasunnottomuuden syntymiseen. Kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen riittämättömyys on myös aikaisemman tutkimustiedon valossa merkittävä tekijä helsinkiläisen asunnottomuuden taustalla (Korhonen 2002, 27–28; Kostiainen & Laakso 2013, 40–41).

Asunnottomuuden tutkimuksessa on vähitellen siirrytty ajattelutapaan, jossa asunnottomuus ymmärretään tuloksena rakenteellisten ja yksilöllisten tekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta (Busch-Geertsema ym. 2010, 10–13; Kostiainen & Laakso 2013, 30). Tämä ajattelutapa näkyy myös sosiaalialan ammattilaisten näkemyksissä. Esimerkiksi keski-ikäisten miesten asunnottomuuden taustalla korostettiin erilaisten tekijöiden, kuten heikon taloudellisen tilanteen, työttömyyden, velkaantumisen, menetetettyjen luottotietojen ja päihteiden käytön kasaantumista, joiden seurauksena miesten nähtiin joutuneen asuntomarkkinoilla heikompaan asemaan.

Merkillepantavaa on, että vaikka sosiaalialan ammattilaiset pohtivat laajasti erilaisia pitkäaikaisasunnottomuuteen liittyviä yksilöllisiä tekijöitä, kuten mielenterveys- ja päihdeongelmia ja niihin liittyvän tuen tarvetta, asunnottomuuden ja päihde- ja mielenterveysongelmien välillä ei nähty suoraa syy-yhteyttä (Giddens 2009, 503–504). Sosiaalialan ammattilaiset näkevät yhteiskunnan rakenteelliset tekijät, kuten kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puutteen ensisijaisena syynä pitkäaikaisasunnottomuuteen, mutta sosiaalityön arjessa korostuvat usein asiakkaiden päihteiden käyttöön, mielenterveyteen ja elämänhallintaan liittyvät ongelmat. Asiakkaiden tuen tarve ei välttämättä määritä pitkäaikaisasunnottomuutta. Sosiaalityössä pitkäaikaisasunnottomuus määrittyy moniulotteisena ilmiönä, ja muuttuvana liikkeellä olevana prosessina. Oleellisimmin pitkäaikaisasunnottomuutta määrittää asunnottomuuden pitkittyminen.

Pitkäaikaisasunnottomat asiakkaat ja elämäntilanteet

Toisena tutkimuskysymyksenä tarkastelin millaisia tulkintoja sosiaalialan ammattilaiset tuottavat pitkäaikaisasunnottomista asiakkaista ja heidän elämäntilanteistaan. Perehdyin sosiaalialan ammattilaisten tuottamiin kuvauksiin pitkäaikaisasunnottomista asiakkaista ja heidän elämäntilanteistaan ja olosuhteistaan. Sosiaalialan ammattilaiset ryhmittelivät pitkäaikaisasunnottomia asiakkaita elämänsä eri vaiheiden mukaan. Etenkin keskityttiin pohtimaan nuorten asunnottomuutta. Tämä voi osittain johtua siitä, että nuorten pitkäkestoisesti asunnottomana olevien määrän arvioitiin asiakaskunnassa lisääntyneen. Myös asunnottomuustilastojen perusteella nuorten, alle 25-vuotiaiden asunnottomien määrä on Helsingissä kasvussa (ARA 2016, 3–5). Asiakkaiden elämäntilanteiden moninaisuudesta kertoo edelleen se, että myös elämänkaaren myöhäisemmässä vaiheessa esiintyvää pitkäaikaisasunnottomuutta tulee asiakastyön arjessa esiin. Ikääntyneiden ja päihteitä käyttävien asiakkaiden määrän arvioitiin olevan edelleen kasvussa ja heidän tilanteensa nähtiin vaikeutuvan, ellei tukea elämänhallintaan ja soveltuvia asumispalveluita ole jatkossa riittävästi tarjolla.

län ohella asiakkaita määriteltiin myös sukupuolen mukaan. Naisten määrän koettiin asiakaskunnassa lisääntyvän. Kiinnostavaa on, ettei naisten asiakkuutta kuitenkaan haastattelutilanteissa pysähdytty pohtimaan. Sen sijaan keski-ikäisten miesten asunnottomuutta tarkasteltiin eri näkökulmista. Ensisuo- jassa tai ulkona kadulla, metsässä, rappukäytävissä tai muissa vastaavissa paikoissa näkyvä

absoluuttinen asunnottomuus on perinteisesti nähty keski-ikäisten ja iäkkäiden miesten asunnottomuutena, jossa naiset on vähemmistönä. Tämä tulkintatapa tulee esiin myös sosiaalialan ammattilaisten kuvauksissa. Huomioitava kuitenkin on, että absoluuttinen asunnottomuus ei sosiaalialan ammattilaisten tulkinnoissa kuvaa kaikkien asiakkaiden elämäntilanteita. Pitkäaikaisasunnottomuus näyttäytyy asiakkaiden elämäntilanteissa myös suhteellisenä asunnottomuutena, asumisena esimerkiksi tuttavien ja sukulaisten luona. (Granfelt 1998, 54–55.)

Pitkäaikaisasunnottomuuden dynamisesta luonteesta huolimatta osa pitkäaikaisasunnottomista asiakkaista määrittyy sosiaalialan ammattilaisten tulkinnoissa pysyvämmiin ulkona asuviksi. Ulkona asumista on asunnottomuutta koskevassa tutkimuskirjallisuudessa kuvattu katuasunnottomuutena ja absoluuttisena asunnottomuutena. Suomessa pitkäkestoisesti kadulla eläviä asunnottomia on kutsuttu myös asunnottomien kovaksi ytimeksi. Katuasunnottomuuteen, absoluuttiseen asunnottomuuteen ja asunnottomuuden kovaan ytimeen on tyypillisesti yhdistetty runsas päihteiden käyttö, joka on lyönyt ihmiseen leimansa. (Granfelt 2005, 91–92; Granfelt 1998, 54–55; Juurinen & Virtanen-Olejniczak 2008, 145–146.) Sosiaalialan ammattilaisten kuvaukset ulkona asumisesta laajenevat edelleen. Osa ulkona asuvista ei käytä päihteitä lainkaan. Katukuvasta ulkona asuvia asunnottomia ei ulkoasun tai olemuksen perusteella voida erottaa.

On arvioitu, että pääkaupunkiseudulla on enää erittäin vähän pysyvästi ulkona ympäri vuoden asuvia, jotka eivätkä missään vaiheessa käytä mitään tarjolla olevia palveluita (Tainio 2009, 63–64, 92). Edelleen 2010-luvulla ulkona asuvien asunnottomien ryhmän on katsottu supistuneen pieneksi (Kostiainen & Laakso 2013, 39). Palveluiden ulkopuolella olevien asunnottomien määrää on kuitenkin vaikeaa, ellei mahdotonta arvioida (Korhonen 2002, 24). Helsinkiläiset asunnottomuusluvut perustuvat sosiaali- ja terveystietojärjestelmien tietokantoihin. Pitkäaikaisasunnottomat määritellään sosiaalitoimen toimeentulotukea saavista ja Asumisen tuen yksikön asiakkaista. (Pitkänen 2010, 10–11.)

Ulkona asuvien asunnottomien parissa tehtävästä etsivästä työtä vastaa sen sijaan aluetyön yksikkö (Helsingin kaupunki 2015). Helsingissä sosiaali- ja terveystietojärjestelmien asiakastietoihin perustuvien virallisten asunnottomuuslukujen on todettu poikkeavan väestötietojärjestelmään vailla vakinaista asuntoa oleviksi ilmoittautuneiden määrästä. Edelleen myös vailla vakinaista asuntoa -ryhmän ulkopuolelle jäävät tietymättömissä oleviksi kirjatut asunnottomat, jotka asuvat muualla kuin vakinaiseen asumiseen kaavoitetulla alueella. (Kostiainen & Laakso 2012 88–89.) Mahdollista on, että osa pysyvästi ulkona asuvista asunnottomista sisältyy tähän ryhmään.

Tässä tutkielmassa ei ole pyritty arvioimaan ulkona asuvien asunnottomien määrää. Huomioitava kuitenkin on, että silloin kuin tehtävänä on nimenomaan ulkona asuvien asunnottomien etsintä, sosiaalialan ammattilaiset kertovat kohtaavansa uusia asiakkaita jatkuvasti. Heitä saattaakin olla Helsingissä nykyisin enemmän kuin on arvioitu tai mitä tilastot tuovat esiin. Osa heistä kuvautuu kaikkien palveluiden ulkopuolella oleviksi, joillakin on korkea kynnys hakeutua myös asumispäivystykseen. Ulkona asuvien asunnottomien ja palvelujärjestelmän ulkopuolella osittain tai kokonaan elävien ihmisten elämäntilanteiden perinpohjaisempaan tutkimukselliseen tarkasteluun näyttäisi olevan tarvetta.

Sosiaalityön toimivuuteen vaikuttavat tekijät

Kolmantena tutkimuskysymyksenä tarkastelin mitkä tekijät vaikuttavat pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuuteen Helsingissä. Analysoin tekijöitä, jotka sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta vaikuttavat olennaisesti pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuuteen. Kiinnitin huomioni niihin tekijöihin, jotka liittyivät asiakkaan kohtaamiseen ja työskentelyyn yksilötasolla, asunnottomille kohdennettuihin palveluihin ja toimintakäytäntöihin sekä yhteiskunnan rakenteellisiin reunaehtoihin ja sosiaalityön vaikutusmahdollisuuksiin.

Huolenpitovastuun ehdot ja poiskäännyttämisen kynnykset

Yhteiskunnallisessa keskustelussa viime vuosina korostunut yksityisen vastuun diskurssi muokkaa pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä myös asiakkaan kohtaamisen ja yksilötason työskentelyn ehtoja ja sisältöjä (Juhila 2008, 48–49). Tämä tulee sosiaalialan ammattilaisten puheessa esiin erityisesti silloin, kun korostetaan asiakkaan oman motivaation ja vastuun merkitystä muutoksen mahdollistajana. Asiakkaan oman vastuun ja työntekijän huolenpitovastuun määrittelemine ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Asiakkaan kohtaamisessa on otettava huomioon myös tilanteet, joissa työntekijällä ja asiakkaalla on ristiriitaiset käsitykset yhteisestä työskentelystä ja asiakkaan tuen ja palvelun tarpeesta. Tällöin työntekijät joutuvat pohtimaan asiakkaan ja yhteiskunnan vastuun rajoja, mihin saakka työntekijällä on oikeus puuttua asiakkaan tilanteeseen, ja milloin taas velvollisuus huolenpitoon.

Sosiaalialan ammattilaisten tulkinnoissa tulee esiin, että asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on sosiaalityössä keskeinen eettinen periaate. Haastavaksi kysymyksen asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja omasta vastuusta tekee asiakkaan palveluista kieltäytyminen asunnottomuuden ja psyykkisen sairauden yhdistyessä. Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön näkökulmasta asiakkaan oikeus huolenpitoon ja yhteiskunnan velvollisuus sen järjestämiseen korostuu tilanteissa, joissa ihmisten omat voimavarat ja kyvyt eivät enää riitä huolehtimaan oman terveyden kannalta oleellisista perustarpeista. Vaikka huolenpitoon liittyy valtaa, ja riskejä esimerkiksi liialliseen holhoavuuteen ja hyvää tarkoittavaan asiakkaan puolesta tietämiseen, sosiaalialan ammattilaisten kuvausten perusteella myös paternalistisen pakkovallan käyttäminen voidaan joissain tilanteissa ymmärtää yhteiskunnan velvollisuutena. (Juhila 2006, 171–174, 176; Niemi 2013, 50–51.)

Kyse on tällöin ihmisarvoisen elämän edellytysten turvaamisesta. Voidaankin perustellusti puhua heitteillejätöstä, mikäli yhteiskunnan velvollisuus huolenpitoon häviää asiakkaan oman vastuun ja omien valintojen merkityksen korostamiseen, eikä viimekätisen vastuun ottajaa asiakkaan tilanteesta löydy (Juhila 2006, 192–193). Sosiaalialan ammattilaiset tulkitsevat huolenpitovastuun kuuluvan sosiaalityön sijaan psykiatrilta silloin, kun kyseessä on asunnottoman asiakkaan vakava psyykkinen sairaus. Mutkikkaaksi tilanteen tekee se, ellei sosiaalialan ammattilaisten huolta asiakkaan tilanteesta oteta vastaan, eikä yhteiskunnan huolenpitovastuusta olla yksimielisiä.

Sosiaalialan ammattilaisen keinoksi jää tällöin asiakkaan pitkäjänteinen motivointi palveluiden piiriin. Palvelujärjestelmän laiminlyöntejä ja heitteillejättöä saattaakin tapahtua tilanteissa, jossa asunnottomuuden taustalla oleva mielenterveysongelma aiheuttaa asiakkaan kyvyttömyyden ottaa yhteiskunnalta apua vastaan, eivätkä organisaatiot kanna tilanteesta vastuuta, vaan sen sijaan rajaavat toimintaansa, ja tietoisesti siirtävät vastuuta toiselle organisaatiolle (Metteri 2004, 104–106; Metteri 2012, 104, 149–151).

Vastuun siirtämistä yksilölle itselleen tai muille toimijoille voidaan kutsua myös poiskäännyttämiseksi (Hänninen 2007, 7–10). Poiskäännyttämisen prosessissa rakentuvien kynnysten seurauksena asiakas voi jäädä tarvitsemansa avun ulkopuolelle tai pudota palvelujärjestelmästä kokonaan (Määttä 2012, 125–127). Poiskäännyttämistä voi tapahtuvan erityisesti niiden kohdalla, joilla asunnottomuus yhdistyy vakavien mielenterveysongelmien lisäksi päihdeongelmiin (Granfelt 1998, 68). Huomioitavaa on, että pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön näkökulmasta asunnottomien mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden hoitoon pääsy on viime vuosina helpottunut Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirastojen yhdistymisen ja uusien palvelumuotojen, kuten moniammatillisen asunnottomien palvelukeskuksen ja liikkuvien psykiatristen palveluiden myötä. Erityisesti huolta sosiaalialan ammattilaisten keskuudessa herättävätkin ne psykiatrista hoitoa vailla olevat pitkäaikaisasunnottomat asiakkaat, jotka eivät lainkaan käytä päihteitä.

Palvelujärjestelmän poiskäännyttäminen ei välttämättä rajoitu tilanteisiin, joissa asunnottoman mielenterveys- ja/tai päihdeasiakkaan tilanteesta huolenpitovastuuta siirretään asiakkaalle itselleen tai muille toimijoille. Palvelujärjestelmän poiskäännyttämistä voi tapahtua myös silloin, kun painotetaan asunnottoman asiakkaan omaa vastuuta ja aktiivisuutta asioidensa hoitamisessa. Asiakkaan oman vastuun ja aktiivisuuden korostamisen seurauksena palvelujärjestelmän asiakkaaseen kohdistamat

vaatimukset ja odotukset kasvavat. Asiakkaan tulee osata asioida ja suoriutua palvelujärjestelmässä oikealla tavalla. (Metteri 2012, 119, 202–203.) Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä tulee korostetusti esiin asiakkaiden vaikeus kyetä vastaamaan palvelujärjestelmän vaatimuksiin ja odotuksiin, esimerkiksi asioida aikataulujen mukaan, sopeutua ajanvarauskäytäntöihin ja puhelinaikoihin, tai joutua odottamaan jonossa omaa vuoroaan.

Asiakkaan osaamattomuus ja kykenemättömyys toimia palvelujärjestelmän vaatimilla tavoilla tuottavat poiskäännyttämisen prosessissa taas uuden kynnyksen, joka asiakkaan on ylitettävä apua saadakseen (Määttä 2012, 125–127). Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä poiskäännyttämisen kynnyksiä pyritään myös ylittämään. Asiakastyön arkikäytännöissä korostuu sellaisten toimintatapojen löytäminen, joiden avulla asiakkaat on mahdollista tavoittaa avun ja tuen piiriin. Joskus se tarkoittaa asiakkaan kohtaamista ja asiakkaan näkökulmaan ja tilanteeseen asettautumista myös fyysisesti, menemistä esimerkiksi konkreettisesti sinne, mistä asiakas on löydettävissä.

Näyttää siltä, että pitkäaikaisasunnottomien parissa tehtävän työn toimivuuteen liittyvät tekijät kytkeytyvät yksilötasolla asiakkaan kohtaamiseen, jossa yksilön oman vastuun ja yhteiskunnan huolenpito-vastuun välisiä rajoja määritellään. Asiakkaan oman vastuun korostaminen voi johtaa palvelujärjestelmässä rakentuviin poiskäännyttämisen kynnyksiin, joiden ylittämiseen pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä pyritään.

Asunnottomille kohdennetut palvelut ja toimintakäytännöt

Pitkäaikaisasunnottomien vähentämishojelmien (PAAVO I 2008–2011 ja PAAVO II 2012–2015) toimeenpanoilla voidaan Helsingissä nähdä olleen suuri merkitys pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuuteen. Asunto ensin -mallin vakiinnuttamisen myötä usean pitkäaikaisasunnottoman asiakkaan asuminen on järjestynyt. Vähentämishojelmien konkreettisena seurauksena sosiaalialan ammattilaiset vahvistavat edelleen tilastoitujen asunnottomuuslukujen kertomusta pitkäaikaisasunnottomien määrän vähentymisestä. Asunnottomien sosiaalityön kannalta tämä ei kuitenkaan ole tarkoittanut asiakkaiden tai tehtävän työn määrän vähenemistä. Uusia asunnottomia tulee jatkuvasti, ja osa heistä jää potentiaalisesti pitkäaikaisasunnottomiksi. Edelleen osa asunnottomista palaa uudelleen pitkäaikaisasunnottomuuteen asuttamisen jälkeen. Myös asunnottomuustilastot puoltavat näkemystä asunnottomuuden kasvusta Helsingissä pitkäaikaisasunnottomien määrän vähenemisestä huolimatta (ARA 2016, 3–5).

Huomioitava on, että vähentämishojelmien aikaansaamat muutokset asunnottomien palvelujärjestelmään ja pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityöhön eivät näyttäydy pelkästään positiivisina. Ensinnäkin asuntolatoiminnan alasajo on johtanut pulaan tilapäismajoituspalveluista. Tilapäismajoituspalvelujen puute ylläpitää asunnottomuutta, ja voi johtaa edelleen asunnottomuuden pitkittymiseen. Toiseksi pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön näkökulmasta voidaan kyseenalaistaa asunto ensin -mallin soveltuvuus kaikille pitkäaikaisasunnottomille. Päihteiden käytön sallivan asunnon saamisesta on voinut muodostua este kuntoutumiselle. Päihdeongelmasta kuntoutuminen päihteiden käytön sallivasta asumismuodosta käsin vaatii asiakkailta siinä määrin voimavaroja ja omaa motivaatiota, että se voi osan kohdalla käydä mahdottomaksi. Jopa entisestään päihteettömät ovat alkaneet käyttää päihteitä muutettuaan päihteiden käytön sallivaan asumisyksikköön. Päihteiden käytön lisääntyminen asumisen myötä johtaa myös päihdehaittojen lisääntymiseen. Sosiaalialan ammattilaisten kokemuksen mukaan asunto ensin -mallin mukaisiin asumisyksikköihin asutettujen pitkäaikaisasunnottomien asiakkaiden tarvetta mielenterveydellisiin erityispalveluihin ei ole myöskään riittävästi huomioitu.

Myös tutkimuskirjallisuudessa on arvioitu, että myönteisistä tuloksista huolimatta, asunto ensin -mallia ei voida pitää ratkaisuna kaikkien pitkäaikaisasunnottomien asumistilanteeseen. Mallin rinnalla on katsottu tarvittavan päihteettömiä asumispalveluita päihteettömyyteen pyrkiville ja päihteettömistä kuntoutuspalveluista hyötyville asunnottomille sekä erityistason osaamista psyykkisiin sairauksiin. (Granfelt ym. 2015, 76, 79–80.) Suomalainen asunto ensin -malli, jossa asuminen on järjestetty useamman pitkäaikaisasunnottoman yhteisöllisenä asumisena, on saanut myös kansainvälistä kritiikkiä. On arvioitu, että riski sosiaalisten ongelmien kasautumiseen ja sosiaaliseen segregointiin voi kasvaa.

Asukkaiden psyykkiset sairaudet ja akuutti päihderiippuvuus voivat haastaa asumisrauhaa, ja päih-teiden käyttöön liittyvät lieveilmiöt voivat aiheuttaa ongelmia. (Granfelt 2013a, 223.)

Sosiaalialan ammattilaisten kokemukset näyttävät vastaavan esitettyä kritiikkiä. Asumishäiriöt ovat aiheuttaneet häätöjä tuetuista asumisyksiköistä, ja asiakkaiden palaamista uudelleen pitkäaikais-asunnottomuuteen. Jotkut asiakkaat ovat kieltäytyneet uusiin asumisyksiköihin muuttamisesta lieveil-miöiden takia. Pysyvästä vuokrasuhteesta huolimatta asunto ensin -mallin tarkoitus ei ole myöskään ollut, että kaikki asukkaat jäisivät pysyvästi tuettuun yksikköön (Granfelt 2013a, 223). Sosiaalialan ammattilaisten mukaan asiakkaiden kuntoutumisen vaikeutuminen on johtanut myös itsenäisempään asumiseen siirtymisen epäonnistumiseen. Tämän seurauksena asumisajat asumispalveluyksiköissä ovat pitkittyneet, asumispalvelut tukkeutuneet ja asumisyksiköihin on muodostunut pitkiä jonoja. Asukkaiden vähäinen vaihtuvuus pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelmien myötä tuote-tuissa tukiasunnoissa on todettu vaikuttavan Helsingissä pitkäaikaisasunnottomien määrään (Kosti-ainen & Laakso 2013, 40–41).

Sosiaalialan ammattilaisten näkemyksien perusteella voidaan olettaa, ettei eritasoisesti tuettuja asu-mispalveluja ole Helsingissä edelleenkaan riittävästi kaikille tarvitsijoille. Toisaalta tarjottu tukikaan ei aina riitä, esimerkiksi soveltuvaa asumispalvelua ei löydy, tai asiakas luopuu itse vuokrasopimuk-sesta. Asunnottomuustutkimuksessa olisikin jatkossa pohdittavaa siinä, miksi osa pitkäaikaisasun-nottomista ei kykene hyödyntämään tai ottamaan vastaan tarjottuja palveluita. Palveluista voivat ra-jautua ulos väkivaltaisesti käyttäytyvien ohella myös ne, jotka eivät itse jostain syystä halua olla pal-veluiden piirissä. Onko kyse luottamuksen puutteesta palvelun tarjoajan ja palveluita tarvitsevan vä-lillä, vai siitä tavasta, jolla palvelut on organisoitu? (Saari 2015, 174, 192, 212. 255–256.)

Sosiaalityön näkökulmasta pelkkä asunnon saaminen ei riitä kaikkien asiakkaiden tilanteita muutta-maan, ellei asumisen rinnalla kyetä tarjoamaan riittävästi tukea ja tarpeenmukaisia palveluita. Gran-felt (2013a, 223) on esittänyt, että asunto ensin -mallin tuottamiin ongelmiin voidaan pyrkiä vaikutta-maan asumissosiaalisen työn avulla. Merkillepantavaa on, että asumissosiaalityön kehittämisen mah-dolliset vaikutukset eivät vielä välttämättä olleet haastattelujen toteuttamisajankohtana näkyvissä.

Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuuteen vaikuttavat myös Helsingin kaupungin sosiaali-ja terveysviraston sosiaalityön toimintakäytännöt, jotka liittyvät sosiaalityön tehtäväkohtaiseen eriy-tämiseen, toimeentulotukiasiakkuuden käynnistämiseen sekä tuettua asumista koskevan päätöksen-teon keskittämiseen. Huomioitava on, että sosiaalityön tehtäväkohtaisesta eriyttämisestä koettiin ole-van sekä haittaa että hyötyä niin asiakkaille kuin työntekijöillekin. Asiakkaiden kannalta voi kuitenkin hankalaa olla se, ettei aina välttämättä tiedä minne kulloinkin asiansa kanssa mennä ja mistä milloin-kin tarvitsemaansa palvelua hakea. Myöskään työntekijät eivät aina ole tietoisia kuka mitäkin asiaa hoitaa. Myös tuetun asumisen ratkaisujen keskittämisestä koettiin olevan sekä haittaa että hyötyä. Toimintakäytäntö voidaan lähtökohtaisesti nähdä kaikille asiakkaille oikeudenmukaisena, mutta asi-akkaan näkökulmasta tuetun asumisen hakemisen ja päätöksenteon prosessi voivat vaikuttaa myös monimutkaisilta. Palvelujärjestelmän monimutkaisuus ja palvelun ja tuen hakemiseen liittyvä moni-mutkainen hakuprosessi voivat muodostua myös poiskäännyttämisen kynnyksiksi (Määttä 2012, 125).

Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön näkökulmasta asunnottomuuden ilmiön eri puolia, asunnotto-mille suunnattuja palveluita sekä asunnottomuuteen liittyvää palvelun ja tuen tarvetta ei välttämättä toimeentulotuen ja aikuissosiaalityön palvelupisteissä tunnisteta. Näitä tilanteita oli kohdattu etenkin ohjatessa asunnotonta asiakasta ensimmäistä kertaa toimeentulotuen ja aikuissosiaalityön asiak-kaaksi. Myös toimeentulotukiasiakkuuden käynnistämiseen ja viranomaisten keskinäiseen vuorovai-kutukseen liittyvät hankaluudet sekä toimintakäytäntöjen vaikeaselkoisuus ja palveluiden yhteenso-vittamisen ongelmat voivat johtaa poiskäännyttämisen kynnyksen rakentumiseen ja asiakkaiden vä-liinputoamiseen palvelujärjestelmässä tai asiakkaan pallotteluun viranomaiselta toiselle (Hänninen 2007, 7–10; Metteri 2004, 104–106; Metteri 2012, 104, 149–151; Määttä 2012, 15–16, 32–33; Saari

2015, 21–22). Mikäli elämäntilannetta kuormittaa asunnottomuuden lisäksi erilaiset mielenterveysongelmat, poiskäännyttämisen kynnyksen ylittämistä voi edelleen hankaloittaa se, ettei myöskään psyykkisen sairauden erityispiirteitä tai tuen tarvetta välttämättä tunnisteta sosiaalitoimen toimeentulotuksessa (Metteri 2004, 45, 59–60, 78; Metteri 2012, 105–106).

Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuutta tarkasteltaessa huomio kiinnittyy olemassa olevassa palvelujärjestelmässä etenkin pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelmien mukanaan tuomiin muutoksiin, kuten asunto ensin -mallin mukaisten asumispalveluiden toimivuuteen ja soveltuvuuteen kaikille pitkäaikaisasunnottomille. Edelleen helsinkiläisessä palvelujärjestelmässä näyttää olevan puute eritasoisesti tuetuista asumispalveluista ja vaihtoehtoista tilapäismajoituksen järjestämiseen. Selvää näyttää olevan, että pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä jaetaan Helsingissä niukkuutta. Sosiaalialan ammattilaiset joutuvat tottumaan ”ei-oohon”. Asiakkaan asumistilannetta ei voida muuttaa, koska asuntoa tai tarvittavaa asumispalvelua ei ole saatavilla. Myös erilaisiin asunnottomia koskeviin toimintakäytäntöihin voi sosiaalityössä liittyä asiakkaiden kannalta riskejä poiskäännyttämisen kynnyksen rakentumiseen ja asiakkaiden väliinpuotoamiseen palvelujärjestelmästä.

Rakenteelliset reunaehdot ja sosiaalityön vaikutusmahdollisuudet

Poliittinen päätöksenteko voi merkittävästi edesauttaa sosiaalityön toimivuutta, kuten pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämiseen viime vuosina suunnattu vahva valtakunnallinen ja paikallinen poliittinen tahto osoittavat. Toisaalta erilaiset yhteiskuntapoliittiset epäkohdat myös kaventavat ja rajoittavat sosiaalialan ammattilaisten toimintamahdollisuuksia. Voidaan nähdä, että poiskäännyttämisen kynnykset alkavat yhteiskunnan rakenteista ja poliittisista päätöksistä. Esimerkiksi viimesijaisen sosiaaliturvan alhainen taso suhteessa asumiskustannusten jatkuvaan nousuun sulkee osan ihmisistä asuntomarkkinoiden ulkopuolelle (Saari 2015, 140).

Politiikan kentällä pitkäaikaisasunnottomuus voi määrittyä hylättynä kansalaisuutena. Samalla kun Suomessa on viime vuosina korostettu kilpailukykyä ja leikattu sosiaaliturvaa, osa kansalaisista on jäänyt yleisestä varallisuuden ja hyvinvoinnin kasvusta osattomiksi. Voidaan olettaa, että pitkäaikaisasunnottomat kuuluvat tähän ryhmään. Sosiaali- ja veropolitiikan seurauksena myös yhteiskunnallinen eriarvoisuus on kasvanut. Samanaikaisesti yhteiskunnallinen ilmapiiri on koventunut ja tiukat asenteet ovat kohdistuneet etenkin yhteiskunnan marginaaleihin. (Julkunen 2008, 183–184, 210–214.) Paikallisissa yhteisöissä ja laajemmin yhteiskunnassa kuultava asunnottomiin kohdistuvien asenteiden tiukentuminen ja arvojen koveneminen vaikuttavat myös pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuuteen.

Asunnottomuuteen kohdistuvat kielteiset asenteet tulevat esiin etenkin NIMBY - ilmiössä, joka näkyy paikallisissa yhteisöissä ja myös sosiaalisessa mediassa (Kuparinen 2005, 51). Asunnottomuuden ajatellaan usein johtuvan yksilön omasta toiminnasta. Sosiaalityöltä tarvitaan julkista vastapuhetta tilanteissa, joissa asunnottomuuteen ja asunnottomien palveluihin liittyvät kielteiset näkemykset vaikuttavat kansalaisten ymmärrykseen ja palveluiden käyttäjien hyväksyminen osaksi yhteisöä hankaloituu (Tiitinen & Lähteinen 2014, 203–206).

Sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta julkista vastapuhetta tarvitaan myös nostamaan esiin säästöpolitiikan seurauksia asiakkaille. Pitkäaikaisasunnottomuudesta aiheutuvien kustannusten näkökulmasta arvioituna sosiaali- ja terveyspalveluihin kohdistuvien säästöjen vaikutukset voivat muodostua lyhytkestoisiksi. Resursseja tulisi kohdentaa asunnottomuuden ehkäisemiseen. Myös vaatimuksiin työn vaikuttavuudesta ja tuloksellisuudesta täytyy kyetä vastaamaan. Asunnottomien sosiaalityötä ei voida kuitenkaan perustella pelkästään toiminnan kannattavuuden ja tehokkuuden perusteella. Säästöpolitiikan kohteista päätettäessä tarvitaan myös eettisiä perusteluita korostamaan sellaisen huolenpidon oikeuttamista, johon ei sisälly ehtoja. (Juhila 2006, 158–159, 170, 183.)

Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityön toimivuuden kannalta on olennaista kiinnittää huomiota myös niihin tekijöihin, jotka liittyvät asiakastyön arjessa rakentuviin mahdollisuuksiin vaikuttaa yhteiskunnan rakenteellisiin reunaehtoihin. Suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalityöllä on keskeinen rooli huono-

osaisten auttajana. Voidaan nähdä, että juuri pitkäaikaisasunnottomat muodostavat kaikkein heikoimassa asemassa olevien suomalaisten ryhmän, joiden tilanteiden muuttamiseksi yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttavan työn merkitys korostuu (Saari 2015, 16). Pitkäaikaisasunnottomien parissa tehtävä sosiaalityö tarjoaa näköalapaikan suomalaiseen yhteiskuntaan ja yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevien ihmisten arkeen. Suomessa sosiaalityön kiinnittyminen julkisiin palveluihin antaa hyvän lähtökohdan rakenteellisen sosiaalityölle. Tällöin toimitaan jo valmiiksi niissä yhteiskunnallisissa puitteissa, joiden kautta myös asunnottomien asiakkaiden tilanteisiin voidaan vaikuttaa. (Pohjola 2014, 20–21.)

Sosiaalityölle olennainen kriittinen ja muutokseen tähtäävä työote voidaan nähdä perustana niille rakenteellisen sosiaalityön menetelmille, joiden avulla pyritään yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevien ryhmien asianajoon ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edistämiseen sekä ihmisten osallisuuteen ja valtaistumiseen heidän omissa toimintaympäristöissään (Pohjola 2014, 17–20, 27). Kriittinen ja muutokseen tähtäävä työote tulee oleellisesti esiin myös pitkäaikaisasunnottomien parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten puheessa. Yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttava työ nähdään keskeisenä osana pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityötä. Asiakastyön arjessa saatavaa arvokasta tietoa tulisi voida viedä eteenpäin yhteiskunnalliseen keskusteluun ja hyödyntää myös palveluita kehitettäessä. Sosiaalialan ammattilaiset näkevät työntekijällä olevan myös velvollisuus tuoda esiin asioita niiden asiakkaiden puolesta, joilta itseltä puuttuu valtaa ja vaikuttamiskeinoja.

Rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisen kannalta olennaista on, miten työntekijät asemoivat itsensä suhteessa toimintaympäristöön. Sosiaalialan ammattilaisten puheessa tulee esiin, että pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityöhön liittyvissä työorientaatioissa ja toimintatavoissa tehdään valintoja, jotka asemoivat työntekijät asiakkaan puolestapuhujaksi. Näyttää siltä, että pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä kyetään myös hyvin tunnistamaan erilaiset järjestelmätason ongelmat ja poliittisen päätöksenteon vastuut sekä myös omien vaikutusmahdollisuuksien rajat, mikä edesauttaa myös työssä jaksamista. (Pohjola 2014, 20–21; Metteri 2004, 108–109.)

Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä rakenteellisen sosiaalityön lähestymistavat voidaan nähdä vastapuheena yksityisen vastuun diskurssille, ja liittyvän osaksi yhteiskunnallisissa keskusteluissa esille tulevaa eriarvoistumiskurssia (Juhila 2008, 60–61, 75–76). Asunnottomien asiakkaiden kuormittuneiden elämäntilanteiden ja palvelujärjestelmän puutteiden näkyväksi tekeminen koetaan tärkeäksi, ja sosiaalialan ammattilaisten aktiivisempaa osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun peräänkuulutetaan. Kyse on kuitenkin myös siitä, missä määrin asiakastyön arjessa on tilaa ja mahdollisuuksia rakenteellisen sosiaalityön menetelmille. Vaikka osalla sosiaalialan ammattilaisista oli kertynyt käytännön kokemusta rakenteellisen sosiaalityön menetelmien käytöstä, voidaan olettaa, että tarvetta on myös edelleen luoda ja kehittää konkreettisia menetelmiä rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiseen.

Rakenteellisen sosiaalityön lisäksi sosiaalialan ammattilaisten puheessa korostuva huolenpitotyö voidaan nähdä vastapuheena yksilön vastuun diskurssille, vaikkakin asiakkaan vastuuttamisen ja aktivoinnin periaatteet on 2010-luvulla nähty sosiaali- ja terveydenhuollossa korvanneen huolenpidon toimintaa ohjaavana periaatteena (Metteri 2012, 119, 202–203). Voidaan ajatella, että silloin kun sosiaalityö tulkitaan huolenpitotyöksi, asiakkaiden asioiden ajaminen ja heikomman puolelle asettuminen korostuvat. Huolenpitotyössä on kyse sen turvaamisesta, että äänensä saisivat kuuluville myös ne asiakkaat, jotka eivät osaa, kykene tai jaksa taistella omien asioidensa puolesta. Heikommalle puolelle asettumista voidaan pitää keskeisimpänä sosiaalityön toimintaa ohjaavana eettisenä periaatteena myös pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä. Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityö näyttäytyykin keskeisesti huolenpitotyönä. Huolenpitotyössä sosiaalityöntekijän tehtäväksi määrittyy niistä asiakkaista huolehtiminen, jotka eivät tule omillaan toimeen, vaan tarvitsevat ulkopuolista apua ja tukea. Huomioitava on, että huolenpitotyö tarvitsee tuekseen sellaisen yhteiskunnallisen ilmapiirin, jossa korostetaan jokaisen oikeutta huolenpitoon, ja arvostetaan ajatusta keskinäisestä vastuusta. (Juhila 2006, 151, 155–157, 179, 181, 200.)

Pohdintaa pitkäaikaisasunnottomuudesta

Pitkäaikaisasunnottomuus on moniulotteinen ilmiö, jota on hankala kuvata yksiselitteisesti. Tutkielman tulosten valossa voidaan nähdä, että pitkäaikaisasunnottomuus saa erilaisia sisältöjä tarkastelukulmasta riippuen. Pitkäaikaisasunnottomuuden määritelmän tulkinnanvaraisuus haastaa pohtimaan tarvetta käsitteen täsmentämiseen, ja samalla se herättää kysymyksen käsitteen käyttökelpoisuudesta sosiaalityön asiakastyön arjessa. Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä kohdataan myös sellaisia asiakkaita, joiden tilanteessa on kyse ensisijaisesti asunnon puutteesta, eikä asiakas välttämättä muuten tarvitse elämäntilanteessaan tukea. Helsingissä kohtuuhintaisten vuokra-asumisen riittämättömyys ja asumisen kalleus suhteessa sosiaaliturvan vähimmäistasoon aikaansaa sen, että asunnottomuuden pitkittyminen on mahdollista jokaisen asunnottomaksi joutuneen tilanteessa. Sosiaalityön näkökulmasta asunnottomuus näyttäytyy tällöin ensisijaisesti asuntopoliittisena ongelmana, jonka seuraukset lankeavat sosiaalityön ratkaistavaksi. Toisaalta asunnottomuuden pitkittyminen voi aikaansaada erilaisia tuen tarpeita asiakkaan tilanteeseen, vaikka niitä ei lähtökohtaisesti asunnottomaksi joutuneella olisikaan ollut. Voidaankin ajatella, että helsinkiläisen sosiaalityön näkökulmasta asunnottomuus on aina potentiaalisesti pitkäaikaisasunnottomuutta.

Pitkäaikaisasunnottomuuden ilmiön moniulotteisuuden vuoksi sitä on mahdotonta ratkaista suoraviivaisesti yhden hankkeen tai yhden hallinnonalan keinoin. Ensisijaisen tärkeää asunnottomuuteen liittyvien ongelmien ratkaisuyrityksissä on asunnottomuuden rakenteellisen perustan tunnistaminen. Asunnottomuuden taustalla vaikuttavat voimakkaasti erilaiset yhteiskuntapoliittiset tekijät, eikä siihen voida vaikuttaa ilman yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttavaa työtä. Helsinkiläisessä sosiaalityössä pitkäaikaisasunnottomuus ilmenee äärimmäisenä huono-osaisuutena, jota vasten peilautuvat yhteiskunnan rakenteelliset epäkohdat, kuten esimerkiksi kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen riittämättömyys sekä palvelujärjestelmän problematiikkaan liittyvät tekijät, kuten palvelujärjestelmän puutteellisuus sekä ajoittainen toimimattomuus ja kyvyttömyys vastata asunnottomien asiakkaiden palvelutarpeisiin. Tutkielman tulosten pohjalta voi todeta, että poliittisen päätöksenteon seuraukset heijastuvat suoraan asunnottomien sosiaalityön arkeen. Samoin kuin yhteiskunnan ja yhteisöjen arvo- ja asenneilmasto, joka tulee näkyviin esimerkiksi erilaisina keskusteluina ja kiistoina asunnottomien paikasta, asemasta ja oikeuksista.

Toisinaan poliittisten päätösten seuraukset ja yhteiskunnalliset epäkohdat kasautuvat lopulta yksittäisten työyhteisöjen ja työntekijöiden ja harteille ja hoidettavaksi. Asiakastyön arjessa sosiaalityö voiikin välillä olla poliittisten päätösten seurausten kaatopaikka ja sosiaalisten ongelmien loppusijoituspaikka, jossa ei suojaa, soppaa, eikä saippuaa kyetä asiakkaalle välttämättä tarjoamaan. Ja kuitenkin samalla tulostenkin perusteella on selvää, että sosiaalityöllä voidaan vaikuttaa merkittävästi asunnottomien elämäntilanteisiin. Asunnottomien parissa tehtävän sosiaalityön kautta asunnottomien elämäntilanteet voidaan tuoda näkyviksi, ja siten vaikuttaa asunnottomien asiakkaiden yhteiskunnalliseen asemaan. Edelleen sosiaalialan ammattilaisia kuuntelemalla voidaan saada arvokasta tietoa asiakastyön arjessa ajankohtaisesti elävistä heikoista signaaleista, jotka tavoittamalla voidaan pohtia uusia mahdollisuuksia pitkäaikaisasunnottomien parissa tehtävän työn kehittämiseen ja pitkäaikaisasunnottomien aseman parantamiseen suomalaisessa yhteiskunnassa.

Muuttuvissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa rakenteellisen sosiaalityön toimintatavoille on tarvetta ja tilausta. Sosiaalityön tulisi kyetä vastaamaan niihin haasteisiin, joita poliittisten linjausten seuraukset, kuten kasvanut yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja yhteiskunnallisen ilmapiirin koventuminen asettavat. Nämä kysymykset tulevat esiin silloin kun työskennellään pitkäaikaisasunnottomien parissa. Pitkäaikaisasunnottomien asiakkaiden tilanteissa on usein kyse kasaantuneesta huono-osaisuudesta sekä kyvyttömyydestä vastata omaa vastuuta ja aktiivisuutta korostavan yhteiskunnan vaatimuksiin. Tulosten perusteella voidaan todeta, että kriittinen ja yhteiskunnan rakenteisiin pyrkimään vaikuttava työote näyttää olevan sisäänrakennettuna asunnottomien parissa tehtävään sosiaalityöhön. Yksityisen vastuun diskurssin puristuksessa olevassa asunnottomien sosiaalityössä ei kuitenkaan välttä-

mättä aina ole riittävässä määrin tilaa ja mahdollisuuksia rakenteellisen työotteen toteuttamiseen, vaikkakin tulosten valossa näyttää, että sitä jossain määrin asunnottomien parissa tehtävässä sosiaalityössä toteutetaan.

Pohdittavaa on myös siinä, tarvitaanko yhteiskunnan rakenteellisten muutoksen aikaansaamiseksi nykyistä enemmän sellaista julkista vastapuhetta, joka kykenisi haastamaan taloudellista tehokkuutta ja yksilön vastuuta korostavat yhteiskunnalliset arvot ja toimintatavat. Rakenteellisen sosiaalityön keinoin on mahdollista haastaa markkinaorientoituneen talouspuheen ohjaama yhteiskunnallinen keskustelu tuomalla esiin erilaisia sosiaalityön arjessa esiin tulevia epäkohtia ja poliittisten päätösten kielteisiä seurauksia asunnottomien asiakkaiden elämäntilanteisiin. Kysymys on ennen kaikkea siitä, halutaanko sosiaalityön arjesta nousevaa viestiä kuulla ja kuunnella.

Asunnottomien, kuten muidenkin asiakasryhmien parissa tehtävässä sosiaalityössä, voidaan kuitenkin edelleen nähdä olevan kehitettävää siinä, miten kyetä osoittamaan toiminnan vaikuttavuus tavoilla, jotka talouspuheen ohjaamassa yhteiskunnallisessa keskustelussa näyttäytyvät tehokkaina ja tuloksellisina, mutta palvelevat myös sosiaalityön sisällöllisiä ja laadullisia tavoitteita. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi tunnistamalla ja tunnustamalla palvelujärjestelmän eri tasoille paikantuvia poissulkevia käytäntöjä, joiden purkamiseen keskittyvät yhteiskuntapoliittiset ratkaisut saattaisivat olla sekä kustannustehokkaita että eettisesti perusteltuja. Näin olisi mahdollista vaikuttaa asunnottomuuden ennaltaehkäisyyn ja kalliiden erityispalveluiden tuottamisen tarpeeseen. Tämä edellyttää poissulkevien käytäntöjen systemaattista tarkastelua sosiaali- ja terveystaloudessa. Tätä kirjoitettaessa tervetullutta on, että asunnottomuustyö jatkuu Paavo-ohjelmien jälkeen vuosina 2016–2019 toteuttavassa asunnottomuuden ennaltaehkäisyohjelmassa (AUNE).

Pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityö muistuttaa siitä, että kaikkea ei suomalaisessa yhteiskunnassa voida taloudella ja tehokkuudella perustella. On sanottu, että yhteiskunnan sivistystä mittaa se, miten se huolehtii heikommistaan. Sosiaalityö on keskeisesti hyvinvointivalttiollinen ammatti, jossa toimintaa ohjaavana eettisenä periaatteena voidaan pitää yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevien puolelle asettumista. Tämä korostuu pitkäaikaisasunnottomien sosiaalityössä, jonka paikka suomalaisessa yhteiskunnassa asemoituu heikompiensaisten asianajajana kovenevien arvojen ja säästöpuheen keskellä. Tutkimustulosten valossa nähdään, että rakenteellisen sosiaalityön menetelmien kehittämisen ohella, myös huolenpitotyö yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevista toimii vastapuheena yhteiskunnallisessa keskustelussa korostuneelle yksityisen vastuun diskurssille.

Pitkäaikaisasunnottomien parissa tehtävässä sosiaalityössä on puheen lisäksi kyse myös teoista, joiden avulla asiakasta voidaan tukea selviytymään asunnottomuuteen sisältyvistä usein ankaristakin arkipäivän realiteeteista. Pitkäaikaisasunnottomista asiakkaista keskusteltaessa on tärkeää muistaa, että vaikeimmista asiakkaista puhuminen voi siirtää huomion pois yhteiskunnan rakenteellisista ongelmista, mutta toisaalta voi olla niinkin, että niin sanottujen vaikeiden asiakkaiden ongelmista puhumisen välttäminen ja toisaalta myös voimakkaasti asunnottomuuden vähentymistä ja palveluiden parantumista painottava puhe voi häivyttää näkyvistä niiden asiakkaiden tilanteet, jotka eivät edelleenkään ole tulleet autetuksi. Joskus hyvääänkin tarkoittava asiakkaan oman toimijuuden korostaminen voi johtaa viime kädessä siihen, että lopulta kukin joutuu pärjäämään omillaan. Etenkin ulkona asuvat asunnottomat kertovat suomalaisesta yhteiskunnasta ja palvelujärjestelmästä tarinaa, jonka punainen lanka muodostuu erityisen merkittäväksi monien sosiaalityön ydinkysymysten kannalta. Voidaan kysyä mihin asti politiikka riittää? Mihin asti sosiaalityön vaikutusmahdollisuudet yltävät?

Tuila Juvonen ja Kaijus Varjonen. VASU-projektin loppuraportti. "On turha luulla, että mies kadulta pärjäis itekseen ilman tukea". Espoon kaupunki, tuettu asuminen.

Johtopäätökset

VASU-projektin aikana on selvinnyt, että vaikeiksi arvioituja ja asumishistoriassaan epäonnistuneita-kin asiakkaita voidaan onnistuneesti asuttaa. Projektissa aloitti 14 asiakasta, jotka kaikki saivat

asunnon. Projektin aikana yksi asiakas muutti pois ja yksi kuoli. Muut jatkavat asumista projektin päättymisen jälkeenkin. Asumishäiriöitä ja vuokratvelkaa on ollut vähän. Projektin voidaan sanoa onnistuneen odotuksia paremmin. Seuranta paljastaa, miten VASU:ssa mukana olleet asiakkaat pärjäävät projektin jälkeen.

Kolmivaiheiseksi muodostunut palvelumalli sisälsi selkeät vaiheet ennen ja jälkeen asunnon saamisen. Motivointi- ja valmisteluvaiheen suurin opetus oli asunnottoman alkuarvion tekemisen vaikeus. Asiakkaan ja palvelujärjestelmän resurssien arviointi ja työskentelyä koskevien teknisten sopimusten tekeminen ei riittänyt, vaan asiakkaaseen piti myös saada yhteys. Asuttamiseen voitiin ryhtyä vasta siinä vaiheessa, kun riittäväksi arvioitu sitoutuminen ja luottamus oli saavutettu. Sitoutumista asiakas pystyi osoittamaan saapumalla sovittuihin tapaamisiin ja noudattamalla sovittuja sääntöjä mutta luottamukselle ei ole esitettävissä mittareita. Luottamus muodostui pienistä asioista ja ilmeni asiakkaasta riippuen eri tavoin. Luottamuksen syntymiseen näyttivät vaikuttavan projektityöntekijöiden helppo tavoitettavuus, selkokielenen asioiden käsittely, yksilöllinen työote (vs. byrokrania) ja asiakkaan tarpeisiin vastaaminen.

Asuttamisvaiheessa luottamus punnittiin ja rajat testattiin. Muutto oli kriittinen vaihe asiakkaan elämässä ja vapauden huumen pelättiin vievän voiton sopimuksista. Osa päihdeongelmaisista reagoikin asunnon saamiseen pitkillä tupaantuliaisilla. Asumisen häiriöitä ei kuitenkaan näihin tilanteisiin liittynyt. Suurin osa asiakkaista työllisti projektityöntekijöitä arkisiin asioihin liittyen; tukia haettiin, asuntoa kalustettiin ja opeteltiin itsenäistä asumista. Joidenkin asiakkaiden kohdalla sosiaaliseen tukeen kiinnitettiin erityisesti huomioita, koska yksinäisyyden ajateltiin olevan asumishäiriöille altistava tekijä. Asumisen tukivaiheessa verkostojen koordinointi ja asiakkaan asioista huolehtiminen siirtyi entistä enemmän projektityöntekijöille.

Projektin lopetusvaiheesta alettiin puhua asiakkaiden kanssa ensimmäisestä tapaamisesta lähtien. Vuoden mittainen asumisen tuki määriteltiin jo ennen muuttoa ja se tuntui joidenkin asiakkaiden mielestä liian pitkältä ajalta. Johtopäätöksenä voidaankin todeta, että isolle osalle asiakkaista riitti alkuvaiheen tehostettu tuki ja helppo tavoitettavuus tarvittaessa. Enemmistö pärjää jatkossa verkostojensa ja ns. kriisiavun turvin. Osalle asiakkaista taas vuoden tuki ei näytä riittävän, joten asumisen tuki jatkuu muodossa tai toisessa.

"Teil on ollu tietoo ja kontakteja. Mää koen olevani ihan ulkopuolinen omissa virastoasioissani."

VASU-asiakkaat kokivat hyötyvänsä palvelumallista. Etenkin he nostivat esiin konkreettisen avun virastoasioiden hoidossa ja juttutuokiot myönteisinä tekijöinä.

Huomattavaa on myös se, että moni asiakkaista ilmoitti päihteiden käytön muuttuneen terveempään suuntaan ja kaksi asiakkaista sanoi poliisiasioiden vähentyneen vuoden aikana. Asiakkaat arvostivat suuresti asunnon tuomaa yksityisyyttä ja rauhaa sekä sitä, että heitä kohdeltiin projektissa yksilöinä ja ihmisinä. Vain 2/14 kertoi, että projektityöntekijöiden tapaamiset asiakassuhteen alkuvaiheessa sotkivat joskus normaalia elämää. Myönteisen palautteen perusteella uskalletaan sanoa, että palvelumalli vastasi asiakkaiden tarpeeseen hyvin ja se edisti asiakkaiden tavoitteita.

Arkikuntoutuksen työvälineet

VASU:n asiakkaiden elämässä olivat monet asiat selvittelyä vaille. Neuvontatyö, konkreettinen tukityö ja sosiaalinen tuki yhdessä muodostivat monipuolisen asumisen tuen, joka voitiin räätälöidä kunkin asiakkaan tarpeisiin vastaavaksi. Järjestelmällisyys toi työhön ennakoitavuutta. Kirjallinen palvelusuunnitelma ja sopimus asumisen tuesta sitoutuivat sekä asiakkaita, että työntekijöitä. VASU:n palvelumalli ei ole käyttökelpoinen tuetun asumisen perustyössä, koska asuntotyöntekijöiden asiakasmäärä on VASU:un verrattuna moninkertainen. Projektissa kehitetyt työvälineet kuten alkuhaastattelu ja sopimus asumisen tuesta soveltuvat kuitenkin hyvin käytettäväksi perustyöhön. Työvälineitä on edelleen kehitetty ja testattu tuetussa asumisessa ja kehittämispäiviä hyödynnetty projektin ja perustyön vuorovaikutukseen.

Yhteistyökuviot

Tuetun asumisen onnistuminen edellyttää yhteistyötä monen eri toimijan kesken. Tuetun asumisen sijainti mielenterveys- ja päihdepalveluissa on tuonut mukanaan huomattavia etuja. Konsultointi mielenterveys- ja päihdeasioihin liittyen on sujunut hyvin ja eri palveluohjausten ja tuetun asumisen yhteistyötä on aloitettu. Palveluohjaukset kohtaavat työssään paljon asunnottomia asiakkaita, joten voimien yhdistäminen on järkevää. Yhteisten asiakkaiden kohdalla vastuunjaot ja roolit ovat kuitenkin vielä epäselviä. Ensimmäiset askeleet yhteistyötä kohti on otettu ja vasta käytännön työ näyttää, millaiseksi se muodostuu.

Aikuissosiaalityön rooli asiakkaiden itsenäiseen asumiseen siirtymisessä oli suuri, koska lähes kaikki VASU:n asiakkaat saivat toimeentulotukea. Vuokravakuudet ja muuttoavustukset järjestysivät helposti. Sosiaalityöntekijä vaihtui muuttohetkellä ja yhteyden saaminen uuden alueen sosiaalityöntekijään vei aikaa. VASU:ssa ei onnistuttu kehittämään toimivaa järjestelmää alueelta toiselle siirtymistä helpottamaan.

Sosiaalityön tuntemus näiden asiakkaiden kanssa osoittautui erityisen hyödylliseksi. Etuuksiin ja päätöksiin liittyvien epäselvyyksien määrä yllätti ja asioiden selvittely vei paljon aikaa. Asiakkaat kokivat hyötynsä virastoasioihin liittyvästä avusta paljon ja sosiaalityön osaamisen tuoma hyöty tuetussa asumisessa oli kiistaton ja vaikutus vuokravelkojen pieneen määrään selvä. Sosiaali-effican lukuoi-keuksien saaminen helmikuussa 2006 oli odotettu apu.

Osa päihdehoidoissa olleista asiakkaista koki hyötynsä pitkistä hoitajaksoista. Ongelmaksi muodostui paluu päihdehoidosta takaisin asuntoon. Päihdehoito, avohoito ja itsenäinen asuminen eivät juuri kohdanneet. Oli turhauttavaa, että asiakas usean kuukauden päihdehoidon jälkeen tuli uloskirjoitettuna asuntoonsa ilman minkäänlaista avohoitokontaktia tai -suunnitelmaa. Palveluiden kohtamattomuus koskee myös mielenterveyspalveluita. Päihteitä, mielenterveyttä ja asumista käsitellään edelleen erikseen eri huoneissa.

Pohdintaa ja johtopäätöksiä

VASU:n malli osoittautui hyväksi asumishistoriassaan epäonnistuneiden, mielenterveys- tai päihdeongelmaisten asukkaiden asuttamisessa. Projektissa opittiin, että asunnottomat asiakkaat tarvitsevat vahvaa sosiaalityötä, eivät pelkästään kirjallista etuuskäsittelyä. Jotta mallia voitaisiin soveltaa paremmin tuetussa asumisessa, vaatisi se yksikköön omaa sosiaalityöntekijää ja myös lisää resursseja asiakastyöhön.

Muuttovaihe on asiakkaalle iso kriisi ja siihen pitää kehittää järjestelmällisempi siirtyminen alueen palveluista uuden alueen palveluihin. Muuton yhteydessä vaihtuvat kaikki palvelut, esimerkiksi sosiaalityöntekijä, terveyskeskus ja psykiatrian poliklinikka. Asiakkaan on vaikea selviytyä kaikesta tästä puutteellisilla taidoillaan. Tarvitaan joku, joka ottaa vastuun asiakkaan siirtämisestä palveluista toisiin jo hyvissä ajoin ennen muuttoa. On kohtuutonta, jos asiakas joutuu odottamaan aikaa esimerkiksi psykiatrian poliklinikalle useita kuukausia muuton jälkeen. Asumisen onnistumista voisi edistää se, jos vanha sosiaalityöntekijä, uusi sosiaalityöntekijä ja asiakas tapaisivat kasvotusten. Asiakas saisi nähdä sen henkilön, joka jatkossa vaikuttaa hänen vuokriensa maksamisen onnistumiseen ja oppisi samalla myös uuden toimiston käytännöt.

Myös asiakkaan paluu päihdehoidosta takaisin asuntoon on tilanne, jossa palveluiden tulisi pystyä yhteistyöhön. Roolijako ja asiakkaan verkoston koordinointi tulisi olla selkeästi sovittu. Laitoshoidon, avohoidon ja asumisen tuen yhteistyö hyödyttäisi asiakasta ja myös mahdollisesti mahdollistaisi hoidon paremman tuloksellisuuden. Avohoidon suunnittelua olisi syytä tehdä myös laitoshoidon keskeytymisen varalle, koska hoidon keskeytyminen on melko yleistä.

Kehittämistä vaatisivat myös niille asiakkaille tarkoitetut palvelut, jotka eivät itsenäiseen asumiseen kaikesta huolimatta kykene. Laitosten kriteerit jättävät ison osan asunnottomista kokonaan ulkopuolelle. Omalta osaltaan tilannetta voi parantaa asunnottomien SAS-ryhmä, jota kehitetään VASU:n jatkohankkeessa 1.4.2006 alkaen. SAS-ryhmän tavoitteena on tehostaa asiakasohjausta laitoksiin ja muihin palveluihin. Uusien palveluiden tulisi vastata etenkin niiden asiakkaiden tarpeisiin, jotka eivät pysty sitoutumaan päihdehoitoihin tai suunnitelmallisiin hoitopolkuihin. Sininauhasäätiön hankkeelta odotetaan helpotusta tällaisten asunnottomien tilanteeseen. Espooseen tarvittaisiin myös "juova asuntola" sekä paikka ikääntyville, juoville päihdeongelmallisille.

VASU:n kaltaisissa projekteissa ongelmallista on alku ja loppu. On tuntunut vaikealta lopettaa yhteistyö asiakkaiden kanssa, kun luottamuksellinen suhde on saatu syntymään. Toiveena onkin se, että asumisen tukea ei jatkossa tarvitsisi tarjota määräaikaisten projektien muodossa. Perustyö tulisi olla niin vahvasti resursoitu, että se pystyisi tarjoamaan asiakkaiden tarvitseman tuen ja myös vastaamaan muuttuviin tarpeisiin.

Sirkka-Liisa Kärkkäinen. Minne häviää asunnon mielenterveysongelmainen. Julkaisussa Hänninen, S, Karjalainen, J & Lahti, T. Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes 2005.

Asunnottomuus on elämäntilanteiden vyyhti. Yksilötasolla vyyhden osatekijät kietoutuvat toisiinsa monimutkaisella tavalla – syyt, jotka johtavat asunnottomuuteen ja asunnottomuuden seuraukset eivät ole yksioikoisesti kuvattavissa. Hans Swärdin mukaan asunnottomuus – kodittomuus, kuten Ruotsissa puhutaan – on seurausta köyhyyden ja voimattomuuden tilaan johtavien tekijöiden patoutumasta. Siksi on kohtuullista nähdä kodittomuus prosessina, jossa rakenteelliset muutokset ja viranomaispäätökset yhdessä kodittomien oman toiminnan kanssa saavat aikaan ketjuvaikutuksia, jotka lopulta voivat johtaa kodittomuuteen. (Rosengren 2003)

Käsitys asunnottomuudesta on vaihdellut eri aikoina. Välillä painotetaan yksilön piirteitä, päihteiden käyttöä, epäsosiaalista elämää, joskus myös asunnottoman terveydentilaa. Välillä painopiste on yhteiskunnan rakenteessa ja sen toimimattomuudessa.

Osa asunnottomista kärsii mielenterveyden ongelmista. Tosiasiassa yhä kasvava osa asunnottomista tarvitsee asuinpaikan ohella jopa ympärivuorokautista hoitoa. Asunnon mielenterveysongelmainen, joka käyttää päihteitä, näyttää jäävän palvelujärjestelmän reunoille. Roihan mukaan (Asukilehti 12/2004) asunnottomien auttamiseksi tarvittaisiin asumispalveluita, asunto, jatkohoitopaikka ja muu tukihoitopaikka, jossa hoidossa saatuja työkaluja voidaan käyttää. Tulokseton hoidollinen kieräys kadulta kadulle maksaa mielettömiä summia ja aiheuttaa mittaamattomia inhimillisiä kärsimyksiä.

Mikä on asunnottoman mielenterveys- ja päihdeongelmaisen paikka palvelujärjestelmässä? Miten asunnon tarve ja hoidon tarve nähdään, erillisinä vai toisiinsa kytkeytyvinä kysymyksinä?

Esimerkkien perusteella voi sanoa, että sosiaalisektorin asiakirjoissa asunnottoman päihde- ja mielenterveysongelmaisen tilanne saatetaan tunnistaa, mutta se jää yleisen syrjäytymis-, asunnottomuus-, päihde- ja mielenterveyspuheen alle. Katse ei kohdistu tähän ryhmään. Päihdepalveluiden laatusuositus ei anna kunnan työntekijöille yhtään selvää ohjetta, suositusta siitä, miten ja millaisia palveluja näille ihmisille tulisi järjestää. Myöskään terveysohjelmat eivät puutu tämän väestöryhmän ongelmiin.

Päihdetapauslaskennasta on saatu ensimmäinen kvantitatiivinen arvio asunnottomien mielenterveysongelmaisten määrästä (työntekijät arvioivat, että mielenterveysongelmia oli 37 prosentilla kokonaan vailla asuntoa olevista ja 34 prosentilla asuntoloissa tai vastaavissa asuvista).

Suomalaiset laadulliset asunnottomuustutkimukset ja asumispalveluiden arviointitutkimukset mainitsevat lähes poikkeuksetta, että osalla asiakkaista tai asukkaista on mielenterveysongelmia. Asia todetaan tärkeänä, mutta siihen ei enempää paneuduta.

Peijaksen sairaalan sosiaalityöntekijät haastattelivat 62 asunnottomaa sairaalan potilasta, näistä 32 oli psykiatrisilla osastoilla tai psykiatrian poliklinikalla. Tarkoituksena oli kehittää käytäntöjä, joilla potilaiden asioita voitiin järjestää. Tutkijat kuvaavat asunnon järjestämisen vaihtoehtoja ja vaikeuksia. Uloskirjoitus psykiatriselta osastolta siirtyi monen potilaan osalta viikoilla, kun sopivaa paikkaa ei löytynyt. (Huvinen ym. 2002)

Kaksoisdiagnoosisiakkaiden asema on huono: huumeidenkäyttäjät rajataan helposti pois mielenterveyspalveluista (kenelle hoitovastuu kuuluu?) (Hakkarainen ym. 2000)

Toisen tiedon näkökulma – kolme asiakastapausta, kolme ihmistä

Tutkimusten ja kartoitusten avulla saatava tieto mielenterveysongelmaisista asunnottomista on vähäistä. Kentän työntekijöiden kertomusten pohjalta voi todeta, että tuntuu siltä, että kyseiset ihmiset (kolme asunnottomaa mielenterveysongelmaista) ovat heitteillä. Mikään taho ei kykene tarjoamaan heille turvallista majoipaikkaa. Heillä on liian monta ongelmaa. Psykiatrinen sairaala ei enää majoita ihmisiä, jotka eivät ole sairautensa akuutissa vaiheessa.

Ensisuojia palvelukeskuksiksi kehitettäessä oli ajatuksena, että sinne voidaan ottaa heitä, jotka eivät kuulu kenellekään, myös mielenterveysasiakkaita. Ensisuojaverkoston jäsenten (Hassi-Norluodon haastattelut 1999) arviot mielenterveyspotilaiden määrästä ensisuoissa vaihtelevat 10 – 50 prosenttiin. Osa käy hoidossa, osa on ilman hoitoa. Isolla osalla asiakkaista on näitä ongelmia, mutta hoitoon ei hakeuduta. Osa on ollut vuosikausia hoidossa ja lääkitystä seurataan. Monella kontaktit mielenterveyspalveluihin ovat katkenneet, samoin kuin muutkin hoidot. Mielenterveysongelma jää päihdeongelman alle. Porukassa on paljon sellaisia, jotka hoitavat itseään viinalla ja aineilla.

Nuorten mielenterveysasiakkaiden määrä on lisääntynyt vuosi vuodelta. Kyse on nuorista, jotka ”tippuvat asunnoistaan, he ovat joukkoa, joka ei kuulu kenellekään”. He kiertävät ulkona, porrashuoneissa ja kavereiden luona ja ovat tuskin psykiatrisessa hoidossa. Tätä kiertävää joukkoa ei pystytty nykyisin asuttamaan, jatkopaikkojen löytäminen on vaikeaa, kun ”kaikki on jo käyty”. Nuorille tarvittaisiin pieniä asumispalveluyksiköitä, joissa sallitaan retkahduksia ja joissa tuki olisi tiivistä ja sisältäisi myös psyykkistä hoitoa, ei vain asumista.

Nykyisin Pohjoismaissa puhutaan uusista kodittomista (om nya hemlösa) ja meilläkin on alettu puhua uudesta asunnottomuudesta: asunnottomina on enemmän naisia, nuoria ja psyykenhäiriöisiä (mm. Rosengren 2003).

Tarvitsemme siis käsittemuutosta ja uutta määrittelyä asunnottomuudelle? Ollaanko meillä yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin, asuntojen puutteeseen osoittavan asunnottomuuskäsitteemme vankeja niin, että asunnottomuus nähdään vain asuntojen järjestämisen ongelmana? Asuntojen järjestämisellä mielenterveys - päihdeongelmaisten tilannetta ei pystytty yksistään parantamaan. Toisaalta hoitopaikkoja tai asumispalveluita näille ihmisille ei tunnut olevan. Mielenterveyskuntoutujien asumispalveluihin pääsyn ja siellä asumisen kriteerit tuntuvat olevan tiukat. Vironkankaan (2004) tekemän selvityksen mukaan palveluiden ulkopuolelle jää moniongelmaisten ryhmä, joka ei saa tarvitsemiaan asumispalveluita sektoroituneiden mielenterveys- ja päihdehuollon, vammaisten ja vanhusten asumispalveluista.

Kirsi Huvinen, Liisa Juvonen, Ilkka Sovijärvi, Päivi Karppinen, Anna-Maija Vaaramo. Asunnottomat asiakkaat terveydenhuollon sosiaalityön haasteena. Sosiaalinen raportointi asunnottomuudesta Peijaksen sairaalassa ja alueen psykiatrian poliklinikoilla vuonna 2000. Stakes, aiheita 1/2002.

Tiivistelmä

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mikä on asunnottomuuden kokonaiskuva Peijaksen sairaalassa ja alueen psykiatrian poliklinikoilla, kuvata sosiaalityön toiminnan sisältöjä asunnottomien asiakkaiden kohdalla, löytää ratkaisuehdotuksia syrjäytymiskiirteen ehkäisemiseksi ja raportoida tuloksista yhteistyökumppaneille.

Tutkimusaineiston keräämiseen osallistuivat kaikki Peijaksen sairaalan sosiaalityöntekijät. Tutkimuksessa haastateltiin kaikki hoidossa olevat asunnottomat potilaat. Jokaisen asiakkaan kohdalla kuvattiin myös sosiaalityöntekijän työn sisältöä ja arvioitiin palvelujärjestelmän toimivuutta.

Tutkimuksen tulosten perusteella asunnottomien potilaiden kohdalla ei aina tarve ja tarjonta kohtaa. Huomattava osa (lähes 40 %) haastatelluista selviäisi tavallisessa, kohtuuhintaisessa vuokra-asunnossa. Pelkästään asunto tarjoamalla ehkäistäisiin syrjäytymiskierre. Erityisryhmien kohdalla nousi tarve tuettuun asumiseen lähtien asuntolasta erittäin hyvin resursoituun palvelukotiin. Asunnottomien parissa tehtävä sosiaalityö on tutkimuksen perusteella hyvin haasteellista ja keskimääräistä vaativampaa.

Tutkimustehtävä

Tutkimusongelmana oli selvittää, mikä on asunnottomuuden kuva Peijaksen sairaalassa ja psykiatrian poliklinikoilla ja mitä ratkaisuja tarvittaisiin yksilöllisissä tilanteissa syrjäytymiskiirteen ehkäisemiseksi. Sosiaalityöntekijät kokivat, että asunnottomuus on merkittävä työssä esiin tuleva ongelma ja sitä on vaikea jokapäiväisessä työssä ratkaista.

Projektin myötä pyrittiin saamaan entistä tarkempi kuva asiakkaista ja heidän elämäntilanteestaan. Erityisesti siitä, miten he itse asunnottomuutensa vaikutukset kokevat. Toinen tavoite oli saada tietoa sosiaalityöstä ts. palaako sama asiakas uudelleen asunnottomuutensa vuoksi sosiaalityöntekijän asiakkaaksi ja millaisia kysymyksiä asiakas herättää. Millaisia tukimuotoja asiakas tarvitsee selviytyäkseen asumisestaan ja kuinka monen asiakkaan tilanne ratkeaisi, jos vuokra-asuntoja olisi enemmän tarjolla. Lisäksi kartoitimme palvelujärjestelmää.

Projektin kysymyksiä varten laadittiin neljä lomaketta. Asiakas-lomakkeen sosiaalityöntekijä täytti yhdessä asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijän täytettäväksi tulivat sosiaalityö-, palvelujärjestelmä- ja voimavaralomake. Lomake sisälsi sekä strukturoituja että puolistukturoituja osioita (esim. mitä esteitä näet asunnon saamiselle ja mitä pitäisi tapahtua ennen kuin saat asunnon).

Haastatteluissa selvitettiin tulossuyn ja asunnottomuuden välistä yhteyttä, palvelujärjestelmän toimivuutta, työssäkäyvän asunnottoman, naisasunnottoman ja nuoren asunnottoman tilanteita ja voimavaroja. Lisäksi määriteltiin sosiaalityön vaativuutta kuvaavan asteikon mukainen asiakastyyppejä, joka oli kaikkein vaativin (5) ja helpoin (1).

Tuloksia

Sairaalan psykiatrisilla osastoilla oli 35 ja somaattisilla osastoilla 29 asunnottomaa. Asunnottomia haastateltiin 62. Pääosa asiakkaista oli 40-49-vuotiaita ja 30-39-vuotiaita. Noin puolet asiakkaista oli naimattomia. Avo/avioliitossa oli molemmissa noin 5 %. Eronneita oli 35,5 %. Pääosa asiakkaista oli miehiä.

Koulutustausta oli pääasiassa kansa- tai peruskoulun suorittaneita (63%). Ammattikoulun oli suorittanut 26% ja opistoasteen 3%. Ylioppilastutkinto oli 6%:lla.

Asunnottomuus asiakkaiden kuvaamana

Haastateltavat kertoivat, että asunnottomuus estää normaalin elämän eikä omaa elämää voi suunnitella. Asunnottomuus lisää huolta itsestä ja läheisistä mm. lapsista. Asunnottomuus vaikeuttaa työn saantia, koska työntekijällä täytyy olla osoite. Palkkatuloja sai viisi henkilöä. Muut saivat joko sairauspäivärahaa, työttömyyskorvausta, eläkettä tai toimeentulotukea.

Asunnottomuus lisää huolta terveydestä. Asunnottomana ei ole omaa rauhaa. Asunnottomana syntyy turvattomuuden tunnetta (omaisuutta varastetaan). Asunnottomuus voi masentaa ja lisätä päihteiden käyttöä.

Suurin osa oli ollut asunnottomana jo pitkään: vaihteli 1,5 vuodesta 18 vuoteen.

Asunnottomien asiakkaiden tulossyyt sairaalan psykiatrisille osastoille olivat: psykoosi, mania, depressio, itsetuhoajatukset, syvä masennus, unettomuus, aggressiivisuus ja harhaisuus. Yksi oli tullut osastolle siksi, että asuntola oli liian levoton paikka hänelle. Kirurgisille osastoille tulossyyt olivat: tulehtunut käsi, tyrä, kivistulehdus, nilkkamurtuma, ripuli, hemoglobiinin lasku, selkäleikkaus, yleistilan lasku, polvitähystys, alkoholin vieroitusoireet ja haimatulehdus. Sisätautiosastoille tulossyyt olivat: yleistilan lasku, COPD, krooninen bronkiitti, keuhkoveritulppa, lääkkeiden ja alkoholin sekakäyttö.

Yhteys asunnottomuuden ja sairaalaan tulon välillä oli vaikea arvioida (välillisiä vaikutuksia löytyi lähinnä sairastumisen laukaisevana tekijänä). Asiakkaat kuvasivat tilannettaan tyhjän päällä olemiseksi, kun pitää koko ajan kassin kanssa kulkea.

Asunnottomat pitivät keskeisimpänä syynä asunnottomuuteensa rahan, ammattitaidon ja työn puutteen. Sairaus ja masennus sekä siitä johtuva aloitekyvyttömyys oli seuraavaksi yleisin perustelu. Perusteluina olivat lisäksi päihteiden ja alkoholin käyttö, hallitsematon rahan käyttö ja vuokratilastit, häiriöt ja metelöinti sekä vankilatausta, asuminen vanhempien luona, erotilanne ja asuntojono.

Esteeksi asunnon saamiselle nähtiin yleisimmin asuntopula. Esteiksi nähtiin myös rahapula, vanhat vuokratilat ja luottotietojen menetys sekä viina, huumeet, sairaus ja työttömyys. Lisäksi mainittiin saamattomuus, aiempi päihteiden käyttö, vankilatausta, lääkärintodistuksen puute sekä se, että ensin pitäisi asua palvelukodissa ja osoittaa pärjäävänsä.

Jotta asunto olisi mahdollista saada, pitäisi ensin saada taloudelliset asiat kuntoon ja saada säännölliset tulot. Asuntoja toivottiin lisää. Myös terveydentila (henkisen ja fyysisen sairauden osalta) tulisi saada paremmaksi ja sen jälkeen tulisi saada töitä. Myös raitistuminen olisi tärkeää.

Sairaalan asunnottomista ystävien luokse kotiutui 15 ja omaisten luokse 12. Yksi kotiutui hoivakotiin, yhdeksän palvelukotiin ja viisi Kellokosken sairaalaan. Katriinan sairaalaan ja Keravan terveyskeskuksen vuodeosastolle kotiutui molempiin yksi ja kuusi kotiutui päihdehuollon yksikköön. Kolme asiakasta siirtyi Turvanen-projektin asiakkaaksi, yksi turvakotiin, kaksi vuokra-asuntoon, yksi sosiaaliviraston tilapäismajoitukseen, yksi hostelliin ja yksi majoittui henkilöautossa.

Osa asiakkaista (39%) selviäisi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan oman arvion mukaan tavallisessa vuokra-asunnossa, jos sellaisen saisi. Asiakkaiden toiveena oli useimmiten oma vuokra-asunto. Terveydentilan takia osa (21%) asiakkaista ja sosiaalityöntekijöistä piti parhaimpana asumista palvelukodeissa, palvelutaloissa tai muussa tuetussa asumisessa.

Asunnottomuus sosiaalityön haasteena

Asunnottomien osalta sosiaalityöntekijät kokivat työtehtävät keskimääräistä vaativammiksi. Yhdeksän asiakkaan kohdalla työ arvioitiin vaativimmaksi (5), ja 22 kodalla toiseksi vaativimmaksi (4). Keskimääräistä helpommaksi arvioitiin 18 asiakasta ja keskimääräiseksi 13.

Vaativimmaksi koettiin rajatilapotilas, joka ei sitoudu jatkohoitoon. Sairaalan sosiaalityöntekijän luo palaa useimmin asiakas, jolle on vaikea löytää jatkohoitopaikkaa. Asiakas ei ole sopeutunut jatkohoitopaikkaan ja usea paikka on antanut porttikiellon. Oli asiakkaita, joita oli tavattu jopa kymmenen kertaa. Haasteen muodostavat myös ne asiakkaat, jotka eivät ole sitoutuneet kuntoutukseen. Asiakkaiden elämäntilanteet ja selviytyminen aiheuttivat sosiaalityöntekijälle haasteita mm. siinä, miten asiakas tulee pärjäämään palvelukodissa ja miten löytää sopiva ratkaisu asumisjärjestelyihin.

Palvelujärjestelmän (tahot joihin asiakkaan asioissa oltiin yhteydessä) arviot painottuivat huonon toimivuuden ja toimimattomuuden osalle. Vain kahden asiakkaan kohdalla palvelujärjestelmän arvioitiin toimivan hyvin. Kehittämistoiveet ja huomiot kohdistuivat lähinnä palveluiden määrään ja laatuun.

Ongelmana on kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute. Lisäksi löytyi haasteita aiheuttavia erityisryhmiä: ryhmä joka ei selviydy psykiatrian palvelukodeissa (esim. aggressiiviset) tai psykiatrian vanhuspotilaat ja dementiaa sairastavat käytöshäiriöiset. Tarvetta olisi myös päihdeongelmaisten tukiasunnoille (johon pääsisi suoraan sairaalasta. Lisäksi tarvitaan tilapäisiä kriisiasuntoja sekä tuettua asumista erityisesti nuorille. Aineistossa erottui myös ryhmä, joka tarvitsisi paikan missä nukkua, syödä ja peseytyä. Vaikeimmassa tilanteessa olivat ne, jotka olivat menettäneet kaupungin vuokra-asuntonsa vuokrarästien tai häiriöiden perusteella.

Asumiskyvyttömyys ja syrjäytyminen

Psykiatrian asiakkailla on yksinäisyyden tunnetta, joka estää selviytymistä arkipäivän toiminnoista. Myös somaattisen osaston potilailla oli vaikeuksia kotiaskareiden suorittamisessa sairaalahoidon jälkeen. Tarvitaan kotiapua. Asiakkailla esiintyi myös tahdottomuutta sekä tiedon ja osaamisen puutetta asumiseen ja asuntojen hakemiseen liittyvissä asioissa.

Parhaaksi syrjäytymiskiirteen ehkäisykeinoksi nähtiin ennaltaehkäisevä ja oikea-aikainen työskentely.

Seuraavat ryhmät aiheuttavat erityisiä haasteita: a) usein sairaalaan palaavat henkilöt, joille on vaikea löytää tarpeita vastaavaa paikkaa (paikan tulisi olla hyvin resursoitu); b) häiriöiden ja vuokrarästien vuoksi kaupungin asunnon menettäneet; c) pienen lapsen äidit, jotka tarvitsevat asunnon ero- tai perheväkivaltatilanteen takia; d) vaikeasti sairaan asunnottoman ja ilman asuntoa ja rahaa vapautuneiden vankien tilanne on kohtuuton. Lisäksi tarvitaan tukihenkilöitä ja vapaaehtoisten apua.

Minna Mattila-Aalto. Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Helsinki: Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81/2009. Väitöskirja. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23386/kuntoutu.pdf?sequence=2>

Tiivistelmä

Tutkimuksen kantava ajatus on se, että sosiaalseksi inklusioksi kutsuttu ilmiö rakentuu osallisuuksien ja syrjäytymisten dynaamisissa keskinäissuhteissa. Tutkimuskohteena on osallisuuden ilmiö, jonka ajatellaan ilmenevän väljästi ymmärrettyinä sosiaalisina suhteina ja sidoksina.

Ilmiön tutkimiseksi haastateltiin 13 entistä päihteiden ongelmakäyttäjää, jotka olivat käyttäneet päihteitä keskimäärin 15 vuotta ja eläneet ilman päihteitä n. 7 vuoden ajan. Heistä viidellä oli jokin vamma. Lisäksi haastateltiin 34 heidän auttajikseen nimeämäänsä maallikkoa ja ammattilaista.

Tutkimuksessa nousi esiin kolme osallisuuden ilmenemisen muotoa. Kuntoutumisen varhaisvaiheessa kuntoutus nojaa uuden päihteettömän elämäntavan hallinnointiin (elämänhallinnan osallisuus). Kuntoutujan alkaessa luottaa päihteettömyyteensä, hän ryhtyy tekemään kuntoutumistaan koskevia päätöksiä (elämänpoliittinen osallisuus) ja voi tällöin irtaantua institutionaalisista ajattelumalleista. Lisäksi hänen on löydettävätiensä sosiaalisten suhteiden muodostamaan piiriin oman arvostetun, toimintaansa ohjaavan koodiston kehittämiseksi (elämänorientaation osallisuus).

Tutkimuksen päätuloksena esitellään kuntoutuksen ”sosiaalisen” mekanismi. Se muodostuu em. osallisuuden muodoista ja niiden sisällöistä sekä erityisestä osallisuuden reflektiomekanismista. Viimeksi mainittu koostuu kuntoutusjärjestelmän disiplinaarien raskaasta alarakenteesta ja sosiaalisten maailmojen kevyestä ylärakenteesta. Lopulta kuntoutus pitkäkestoisena prosessina näyttääkin nojaavan nimenomaan sosiaalisten suhteiden estetiikkaan – siihen, miten kuntoutuja liittyy sosiaalisten suhteiden piiriin tässä reflektiossa.

Johtopäätöksinä esitetään seuraavaa

Institutionaaliset dispiiliinit ovat elämän hallinnoinnin kannalta tärkeä sosiaalinen resurssi. Muutkin instituutiot, kuten aikuiskoulutus tarjoavat päihdeongelmalliselle mahdollisuuden elämänsä organisoimiseen. Valitettavasti kuntoutuksen instituutio näyttää auttavan heikosti sellaisia, jotka rakentavat hyväksytyistä institutionaalisista ajattelumalleista poikkeavan elämänorientaation. Mikäli auttajat eivät tunnista heidän avun tarvettaan, autettavasta tulee – nurinkurisesti kylläkin – syrjäytynyt. Institutionaalinen kuntoutus muokkaa hienovaraisesti päihdeongelmaisten subjektiviteetteja vastuuttamalla heitä. Sen myötä muutenkin helposti häpeää ja alempiarvoisuutta kokevien entisten päihteidenkäyttäjien elämän epävarmuus lisääntyy. Tällöin on turvallisempaa lujittaa suhdetta institutionaaliseen kuntoutukseen ja sen jäsenyyteen. Näin yksilöllisesti vastuutetuksi tuleminen lisää addiktiivista käyttäytymistä.

Loppupäätelmät

Syrjäytymisestä puhuminen näyttää käyneen sekä tarpeettomaksi että vanhanaikaiseksi. Käsite ”syrjäytyminen” kuuluu enää lähinnä kaavamaisiin diagnooseihin ja hallinnolliseen puheeseen paikannettaessa toimeentuloa vailla olevia kansalaisia, joiden häpeällisestä asemasta ja osallistumattomuudesta ollaan huolissaan. Erityisen paljon ”ei-syrjäytynyttä” osallisuutta esiintyy sosiaalityön ammattilaisten ja syrjäytyneiksi luokiteltujen asiakkaiden kohtaamisista syntyvissä diskursiivisissa maailmoissa sekä kansalaisten osallistumisen ja niin kutsutusta voimaantumisen prosesseissa. Osallisuudesta puhutaan tällöin erityisen painokkain sanakääntein.

Osallisuutta on tutkittu positioina, tunnetiloina, oppimisena ja niin kutsuttuna voimaantumisenä. Kaiken kaikkiaan suomalaisesta osallisuustutkimuksesta hahmottuu kolme päälinjaa: 1) sosiaalityön tutkimuksen (asiakas) kohtaamisessa syntyvän, diskursiivisen osallisuuden linja, 2) partisipaatioretorinen, institutionaalinen kansalaisoikeuksiin nojaava tutkimuslinja sekä 3) subjektin emansipoitumiseen ja niin kutsuttuun aktiiviseen kansalaisuuteen tukeutuva osallisuustutkimuksen linja. Yhteistä näille tutkimuslinjoille on se, että osallisuus ymmärretään tietyllä tavoin päämäärästä käsin määrittynään ja uutta kehityskulkua tavoittelevana ilmiönä. Tällöin osallisuudentarkastelussa ei pureuduta osallisuuden substanssiin: siihen, miten osallisuus rakentuu, mitä osallisuus on ja mikä on osallisen sille antama mieli. Tutkimuslinjat eivät edes edusta osallisuustutkimusta siinä mielessä, että niiden tutkimuksellisessa keskiössä olisi osallisuuden ilmiö. Lisäksi kyseisissä tutkimuslinjoissa hyväksytään EU:n poliittisen sosiaalisen inklusion kaavamainen tavoite ottaen se annettuna ja ponnistellen sen hyväksi. Sosiaalisessa auttamisessa ammatillisten asiantuntijoiden tehtäväksi

nostetaan asiakkaan tukeminen auttamaan itse itseään ja valtaistumaan osallistumalla yhteistyösuhteissa. Tehtäväjaosta vastaavat ammattiauttajat.

”Inklusion” tai osallisuuden puolesta puhutaan paljon ja siitä ollaan toki kiinnostuneita, mutta sen aktuaalista ilmenemistä käytännön tasolla valotetaan heikosti. Osallisuus uhkaakin jäädä pelkäksi retoriseksi työväliseksi, mikäli sille ei ole antaa täsmällisiä käsitteitä, eikä empiiristä sisältöä. Tästä seuraa ikävä tilanne: osallisuustutkimus tuottaa (joitain poikkeuksia lukuun ottamatta, ks. esim. Välimaa 2008a ja 2008b, Krok 2008) vain nykyisen, kansalaisen omaa vastuuta korostavan politiikan omaksunutta ja emansipaatioajatukseen jo vihkiytyneen tilanteen tai kohteen tarkastelua.

Kuntoutujan osallisuus osoittautuu vääjäämättä ongelmalliseksi. Kuntoutuksen uudessa, kuntoutujan ympäristö- ja vuorovaikutussuhteita korostavassa ekologisessa paradigmassa korostetaan kuntoutuskansalaisuuteen liittyvien juridisten oikeuksien lisäksi kuntoutujalle kuuluvia ihmisoikeuksia (Hietala-Paalasmaa & Vuorela 2004, Karjalainen 2004). Tämä on tärkeäkuntoutujan yhdenvertaisuuteen liittyvä avaus. Kuntoutujan osallisuus kääntyy kuitenkin kuntoutuksen käytännöissä jakamattomaksi ja luovuttamattomaksi ihmisoikeudeksi osallistua ja toimia institutionaalisen kuntoutuksen saralla.

Kuntoutustutkimuksessa kuntoutujan osallisuutta tarkastellaan paradigmanmuutoksesta huolimatta edelleen lähinnä osallistumisena sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksina institutionaalisessa kuntoutustoiminnassa. Lähemmin tarkasteluna osallisuuden tutkiminen onkin vain kuntoutuksen asiakasprosessien ja kuntoutujan osallistumisen tutkimista (mm. Rajavaara 2008a, Rajavaara 2008b, Saikku & Karjalainen 2007, Koskisuu & Nauramo 2004). Toteutuneen kuntoutustutkimuksen perusteella saa sen vaikutelman, että tutkimus painottuu tiettyihin, kuntoutumisen kokonaisuudesta irrotettuihin kuntoutusprosesseihin ja tilannekohtaisiin menetelmällisiin toimintakehyksiin. Koska kuntoutuksen tavoitteena esitettyyn sosiaaliseen osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä ei tunneta, olisi kyseenalaista olettaa kuntoutujan osallisuuden rakentuvan ennalta määriteltujen seikkojen varassa tai rajata vaikeasti määriteltävissä oleva kuntoutus vain virallisiin hallinnollisiin määritelmiin tukeutuen.

Päihdeongelman moniulotteisesta tulkinnasta huolimatta päihdekuntoutuksessa näytetään tutkimuksen perusteella nojattavan käsityksiin päihdeongelmasta sairautena ja riippuvuutena. Kuntoutumista tapahtuu kuitenkin riippumatta siitä, sitoutuuko kuntoutuja kyseisiin ajattelumalleihin tai ei. Päihdesairauden hoitamiseen tai riippuvuuksien addiktiivisuuden yksilölliseen hallintaan perustuvat päihdeongelman ratkaisuyritykset eivät siten riitä selittämään yksilön pitkään jatkuneesta ja rankasta päihteiden ongelmakäytöstä irtaantumista, kun kuntoutumista tarkastellaan pitkällä ajallisella jatkumolla.

Päihdekuntoutumisen pitkäkestoista prosessia näyttää erityisesti selittävän kuntoutuksen vuorovaikutussuhteissa rakentuvien sosiaalisten suhteiden esteettikka. Sillä viitataan päihdekuntoutuksen toimintapiirissä kehkeytyvien en sosiaalisten suhteiden ja sidosten esteettiseen ulottuvuuteen. Esteettisyys ilmenee niissä tavoissa, joilla entinen käyttäjä asettuu yleisesti hyväksyttyä vasten ja suhteutuu yleisiin olettamuksiin hahmottuen arvostettuna, vastuuta kantavana ja luotettavana jäsenenä. Kuntoutuminen näyttääkin olevan oleellisesti sidoksissa kuntoutujan kykyyn kehittää potentiaalisia vastarinnan muotoja ja luottavaisuutta kuntoutuksen sosiaalisuuden mekanismin nojalla. Sosiaaliseen toimijuuteen liittyvän esteettisen ulottuvuuden näin korostuessa vaikuttaa siltä, että päihdeongelmasta kuntoutuminen ei pitkäkestoisena prosessina nojaisi erityiseen ja syvälliseen itsetutkiskeluun. Kenties kestävän päihteettömän elämäntavan rakentumisen selittävää ja ratkaisevaa psykologista ”syvyyttä” ei edes ole olemassa.

Addiktioilmiön yleistyminen nyky-yhteiskunnassa näyttää puolestaan liittyvän niin kutsutun itsevastuullisuusdiskurssin sekä yksilöllistyneiden, elämänpoliittisten tilanteiden ja omien projektin voimistumiseen. Kun yksilöllinen vastuu omista teoista leimaa sosiaalisia suhteita ja sosiaalista olemista, kuntoutujan poikkeaminen hyväksytyistä ajattelu- ja toimintamalleista alkaa vaikuttaa lähes

itsetuhoiselta ja houkuttaa tarttumaan tarjottuihin, vaarattomilta tuntuviin ”totuuksiin”. Vaikka hyväksytyt ajattelu- ja toimintamallit ovatkin modernisoitumisen myötä moninaistuneet, riippuvaisuudet lisääntyvät ja yleistyvät vastuutetun kansalaisen etsiessä toiminnalleen ja tekemilleen valinnoille oikeutusta ja hyväksyntää.

Keskeiset tulokset

Lähestyin kuntoutusta (ja päihdekuntoutusta sen osana) tässä tutkimuksessa vuorovaikutukseen perustuvana prosessina, johon oletettavasti mukaan kuuluvia elementtejä ei voida lähtökohtaisesti rajata siitä pois. Tarkastelin osallisuutta päihdekuntoutuksen vuorovaikutuksessa kuntoutujalle rakentuvina sosiaalisina kiinnikkeitä ja sidoksina sekä niiden muodostumiseen liittyvinä mekanismeina päihdekuntoutujien ja heidän auttajiensa esittämien kokemuksellisten muutoskuvausten nojalla. Tavoitteena oli tuottaa kuntoutuksen jokapäiväisistä käytännöistä ja siinä kertyneestä, omakohtaisesta kokemuseräisestä tietämisestä kumpuavaa toista tietoa.

Kuntoutuksen sosiaalisissa suhteissa rakentuu kolme osallisuuden muotoa: elämänhallinnan, elämänpoliittinen ja elämänorientaation osallisuus. Elämänhallinnan osallisuus perustuu pitkälti siihen, että päihdeongelmainen suvaitsee institutionaalisen kuntoutuksen kurin ja taipuu institutionaalisessa kommikaatiossa hyväksytyihin luottamuksen osoittamisen muotoihin. Tämä kuntoutusosallisuuden muoto vastaa sisällöltään lähinnä kuntoutuksessa vallitsevaa litsevaa käsitystä osallisuudesta asiakkaan osallistumisena (ks. esim. Puumalainen 2009, Peltola 2009, Järvikoski ym. 2009, Rajavaara 2008b). Kuntoutuksen osallisuuskäsityksestä poiketen elämänhallinnan osallisuuden sisältöjen täsmentäminen johtaa kuitenkin osallisuuden määritelmän laajenemiseen koskemaan myös asiakkaan vetäytymistä institutionaalisista dispiplineistä. Mikäli asiakkaan vetäytymistä seuraa systeeminen syrjäytyminen tai asiakkaan hylkääminen, kuntoutussuhteet eivät tue esimerkiksi yksilön itsekunnioitusta tai tarjoa mahdollisuutta itsensä määrittelemiseen.

Elämänpoliittinen osallisuus laajentaa osallisuuden koskemaan virallisen päihdekuntoutuksen ulkopuolta. Osallisuutta tunnistetaan myös kuntoutujan itsevalitusta ja hänen hyvin voimistaan tukeviin ryhmäjäsenyyksiin ja toimintavalmiuksien oppimiseen liittyvästä osallistumisesta. Kuntoutuksen institutionaalisten suhteiden lisäksi kuntoutujan osallisuus kehittyy näiden osallistumissuhteiden ja sosiaalisten maailmojen tarjoamien ajattelumallien ja ideoiden varassa. Elämänpoliittinen osallisuus toisaalta lisää kuntoutujan valintamahdollisuuksia ja turvallisuutta, toisaalta elämän epävarmuutta ja turvattomuutta.

Elämänorientaation osallisuus perustuu kuntoutujan kykyyn hahmottaa itsensä moniin sosiaalisiin piireihin kuuluvana olentona ja näiden piirien häneen kohdistamia odotuksia. Tämän hahmottamisen ja siihen liittyvän harkinnan avulla kuntoutuja rakentaa henkilökohtaisen toimintaa ohjaavaan koodiston, jonka avulla hän elämässään suunnistautuu. Elämänorientaation osallisuus tarjoaa kuntoutujalle lisää pelivaraa ja mahdollisuuden oppia käyttämään sitä elämänhallintapyrkimystensä vakiinnuttamiseen ja kehittämiseen. Se tarjoaa välineitä päihdekuntoutujan jäsenrooliin liittyvän suhteellisen kunnian sietämiseen, mutta ei mitään kaiken kattavaa ”inklusiota”, mukaan kuulumista. Koska eri yksilöt ja ryhmät jäävät alati toisiltaan osin tunnistamattomiin, elämänorientaation osallisuudenkin rinnalta löytyy syrjäytymistä, joka voi ilmetä esimerkiksi alemmuudentunteina.

Kolmen kuntoutusosallisuuden muodon esittäminen perustuu kuntoutusosallisuuden muotojen taustalla toimivan ”sosiaalisuuden” mekanisminmäärittämiseen. Kuntoutusosallisuuden mekanismi koostuu kuntoutuksen sosiaalisuudelle ominaisesta päihdekuntoutujan toiminnan arvioinnin kehyksestä, kommunikaatiota kehystävästä luottamukseen, arvostukseen, vastuuseen ja huoleen liittyvästä metaviestinnästä ja kuntoutujan elämänhallintapyrkimyksiä vakiinnuttavasta tavoitteellisuudesta. Päihdekuntoutujan osallisuus ei rakennu siis pelkästään kuntoutuksen viralliseen instituutioon rajoittuen, kuten helposti annetaan ymmärtää, kun tutkimus kohdistetaan institutionaalisten rajojen sisäpuolelle.

Sekä elämänpoliittinen että elämänorientaation osallisuus ovat osallisuuden muotoja, joiden tunnistaminen kuntoutuksessa ja osallisuustutkimisessa jää epämääräiseksi. Niitä myös pidetään liian subjektiivisina ja abstrakteina, jotta niistä olisi kuntoutuksen oletetun päämäärän asemaan (vrt. Puumalainen 2009). Toisaalta kuntoutujan osallisuudesta puhutaan ihmisoikeuteen liittyvänä abstraktiona, jolle ei vielä ole tarjolla täsmennyksiä. Tällä puheella kuntoutus liittyy ajankohtaiseen julkiseen keskusteluun pitkäaikaistyöttömien, sairaiden ja terveysongelmaisten, vammaisten, maahanmuuttajien ja muiden vähemmistöryhmien ”hyvinvointierojen tasaamisesta” sosiaalisten perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien nimissä (esim. Kurki 2009). Oikeuksia esiin nostamalla perätään kaikille, myös kuntoutujalle, yhdenvertaista asemaa.

Tutkimukseni kohdistuessa kuntoutukseen ja siinä rakentuviin sosiaalisiin sidoksiin, myös kuntoutus esitetään uudelleen. Tarkasteltaessa kuntoutusta kuntoutujien ja kuntoutumista tukeneiden ihmisten kokemusten perusteella kuntoutus ylittää viralliset hallinnolliset rajat ulottuen sosiaalisiin maailmoihin, joita edes auttajien on vaikeaa hahmottaa. Käytännössä juuri tämä näyttää johtavan helposti kuntoutuksen objektiivisesti havaittavissa olevan osallistumisen ja institutionaalisen disiplinaarin korostamiseen. Vaikka toisaalta perätäänkin sitä, että kuntoutukseen tulisi ammattilaisten ja asiakkaan lisäksi osallistua nyt myös maallikkojen ja kuntoutustoimintaa pyritään kehittämään monialaiseksi yksilö–yhteiskunta -suhteissa muodostuvaksi kokonaisuudeksi, vaikuttaa siltä, että virallisen kuntoutusjärjestelmän ulkopuolella tapahtuvaa kuntoutusta ei tunnisteta.

Keskustelua ja arviointia

Koska kuntoutus on vuorovaikutuksellista ja prosessiluonteista toimintaa, se on vain harvoin, jos koskaan, vain yhden tapahtuman tai tekijän vaikutusta. Koska kuntoutusta on vaikea tarkastella vakioituissa tilanteissa, niin kutsutut puhtaan tieteen mukaiset tutkimusasetelmat ovat ongelmallisia. (Valkonen 2002, 12.) Kuntoutuvan yksilön ollessa jatkuvassa vuorovaikutteisessa suhteessa ympäristöönsä pelkästään kuntoutuksen instituution sisäpuolella tapahtuva tarkastelu ei riitä selittämään kuntoutumista, eikä pelkkä kuntoutusjärjestelmä takaamaan tai institutionaalinen kuntoutustutkimus selittämään kuntoutumista.

Institutionaalisessa kuntoutuksen tällä hetkellä ilmenevä taipumus vähentää osallisuus strategisesti mitattavissa olevaan ulottuvuuteensa sekä kiinnittää kuntoutujia ennalta tarkoin määriteltyihin kuntoutusmalleihin ja disiplineihin nostaa esiin institutionaalisen kuntoutuksen paradoksin. Kun osallisuuden rakentamista lähestytään osallistumiseksi vähennettyjen osallisuuden muotojen kautta, sosiaalisen osallisuuden tavoitteen saavuttamiseen tähdätään oletettujen objektiivisten havaintokohteiden mukaan. Näin osallistumisesta tehdään väylä osallisuuteen ja kuntoutuksesta muotoillaan osallistumisaparaattia, vaikka yksilön osallistuminen ei välttämättä sinällään tuota osallisuutta, kuten olen edellä argumentoinut.

Koska kuntoutuminen osallisuutta synnyttävänä, muokkaavana ja energisoivana toimintana eli osallisuuden konstituomisena on huomattavasti yksilön osallistumista moniulotteisempi prosessi, olisi kuntoutusajattelu kenties käännettävä ylösalaisin ja ryhdyttävä pohtimaan sitä, mitä on se osallisuus, joka tuottaa kuntoutumista ja mitä kuntoutuksen pitäisi pystyä sen edistämiseksi tarjoamaan. Osallisuuden uudelleen esittäminen kuntoutusosallisuuden muotoina, sisältöinä ja mekanismina tarjoavat esimerkin sekä kuntoutumisen liittyvien sosiaalisten yhteiskunnallisten suhteiden tarkastelemiseen että tutkimuksellisia välineitä osallisuuden täsmentämiseen eri konteksteissaan.

Tutkimukseni on kohdentunut päihdeongelmasta kuntoutumiseen osallisuuden rakentumisen erikoistapauksena. Tutkimusasetelma nostaa esiin myös vaiennettuja tiedon muotoja. Tällä viitataan tietoon, joka on salattua tai hylätty riittämättömänä tai liian kehittymättömänä tehtävänsä. Tieto on vaiennettu tai siitä on vaiettu, koska sitä pidetään liian naiivina, paikallisena tai epätieteellisenä. Antamalla vaientuneelle tiedolle käsitteitä tutkimuksen keinoin voidaan asioiden tilaa tarkastella auktoritatiivisten, kuuliaisuuteen suostuttelevien ja ilmiöille kiinteitä merkityksiä antavien diskurssien

tuolla puolen, problematisoida itsestään selvyysinä pidettyjä asioita ja antaa ”ääni” entiselle käyttäjälle (ks. Arnkil 2005; Tiilikainen 2004; Alasuutari 1994, 234).

Tutkimieni kuntoutumistapahtumien luovuttaman toisen tiedon merkitys vertautuu muun muassa pitkäaikaistyöttömien aktivointiin, vaikeavammaisten kuntoutukseen tai maahanmuuttajien kotouttamiseen liittyvään tietoainekseen. Tällöin kiinnostus kohdistuu eritoten siihen, miten pätevältä päihdeongelmasta kuntoutumiselle ja siinä rakentuvalle osallisuudelle antamani selitys vaikuttaa suhteessa muiden integroimisen kannalta haasteellisten ihmisryhmien osallisuuden rakentumiseen (vrt. Alasuutari 1994, 228–229). Itse kuntoutumistapahtumiin liittyvää tietoaineista voidaan hyödyntää kuntoutustoimenpiteiden kehittämisessä. Jatkossa tähdellistä olisi täsmentää myös lähtökohtaisesti systeemisesti osalliseksi määrittyvien kansalaisten osallisuutta heidän omista kokemuksistaan käsin. Näin kohdistetun tutkimuksen avulla voitaisiin hahmottaa sitä, minkälaisia osallisuuden muotoja perinteisen osallisuuden rinnalle rakentuu ja miten ne vertaantunut marginaalien osallisuutta koskevaan tietoainekseen.

Kuntoutuksessa pyritään paraikaa aktiivisesti rakentamaan sosiaalisten mahdollisuuksien strategiaa, jonka avulla ammattilaiset voisivat entistä paremmin auttaa kuntoutuvia yksilöitä saavuttamaan ”kokonaisvaltaisen yhteiskunnallisen inklusion” (Jalava 2008a). Kuntoutuksen tavoitteena esitetty sosiaalinen inklusio tai ”inklusio” näyttää tutkimukseni mukaan perustuvan omaan logiikkaansa. Tämä logiikka nojaa perustavanlaatuisesti ihmisten keskinäiseen luottamukseen. Luottamisen ohella ihmisten on tultavaksi tietoisiksi toisistaan oikeutetusti mukaan kuuluvina olentoina ja tunnistettava vastavuoroisesti, että heitä arvostetaan. Lisäksi ihmisten keskinäisessä kommunikaatiossa on kehityttävä sellaisia esteettisiä standardeja, jotka edistävät vastuun kantamista toisista. Kuntoutuskommunikaation normit ja koodit näyttävät kuitenkin johtavan siihen, että yksilöä pyritään auttamaan lähinnä tukemalla häntä säilyttämään toimintakykynsä tai psykologinen vakautensa suhteessa yhteen, lähtökohdaksi asetettuun kuntoutustarpeeseen. Kuntoutuksen koodisto ei välttämättä autakaan kuntoutujaa saavuttamaan kuntoutumiselle asetettuja tavoitteita, kuten työhön siirtymistä, ja kiinnittymistä elämänalueilla, joissa vuorovaikutus tapahtuu toisenlaisin perustein.

Jotta kuntoutusta voitaisiin kehittää, kuntoutuspalvelujen tilaajia ja tuottajia, työhallinnon ja sosiaalisen toimen edustajia sekä muita kuntoutujan hyvin voimista tukevia tahoja kannustetaan nyt hakeutumaan kumppanuussuhteisiin. Kuntoutuskumppanuudella tavoitellaan muun muassa kuntoutuksen sisältöjen kehittymistä ja kuntoutusasiantuntemuksen ”viemistä” kuntoutuksen ulkopuolelle. (Törmä 2008, Jalava 2008a.) Kumppanuuksia etsitään aktiivisesti myös muun muassa kansalaisjärjestöjen ja yritysten välillä. Kumppaneilta odotetaan halua ja kykyä ymmärtää ja kuulla toistensa tavoitteita, toimintatapaa ja arvoja. (Kuvaja 2009.)

Vuorovaikutus ja kumppanuus koskevat myös päihdehuoltoa ja päihdehoitotutkimusta. Suomalaisessa päihdehoitotutkimuksessa on jo suhteellisen pitkään tunnistettu psykoterapeuttisen hoitosuhteen vuorovaikutus keskeiseksi välittäväksi tekijäksi suhteessa hoidon tuloksellisuuteen (Saarnio 2001, Saarnio & Mäntysaari 2000). Päihdehuollossa onkin alettu erilaisten hoitomenetelmien, kuten motivoivan haastattelun, kehittämisen rinnalla etsiä tuloksellisuutta terapeuttisesta vuorovaikutussuhteesta (Pienimäki 2004, Saarnio & Knuuttila 2006). Tässä yhteydessä puhutaan terapeuttisesta allianssista. Se on eräänlaista kumppanuutta, jossa työntekijä ja asiakas liittoutuvat asiakkaan auttamiseksi. Vastuu allianssin rakentumisesta osoitetaan asiakkaan sijaan työntekijälle. (Saarnio 2001, Oksanen 2007.) Vaikka vuorovaikutussuhteiden laadun kehittyminen tunnistetaan jopa potentiaalisiksi ratkaisuksi erääseen päihdehuollon suurista pulmista, nimittäin hoidon keskeyttämiseen (Saarnio 2001, 230), vuorovaikutusta päihdehoitotutkimuksen saralla on tutkittu vielä valitettavan vähän.

Kumppanuudet voivat toimia keinona löytää ratkaisuja kommunikatiivisten epäselvyyksien tuomiin pulmiin sekä selvyttä inhimillisten kiinnikkeiden ja sosiaalisten sidosten kaltaisille monimutkaisille asioille. Keskinäinen vuorovaikutus sujuvoituu, kun epäselville asioille tuotetaan yhteisiä merkityksiä.

Kuntoutuskumppanuudella on hyvä kaiku, mutta mikäli sen avulla pyritään levittäytymään kaikkea yhteiskunnallista toimintaa kattavaksi systeemiksi – kuntoutusyhteiskunnaksi – kuntoutukselle asetetaan melkoinen haaste. Tällaista ideaalia tavoiteltaessa kuntoutuksen pitäisi hioutua sellaiseksi aktiivisen sosiaalipolitiikan välineeksi, jota voimaan saattamalla pystyttäisiin ylittämään eri logiikoilla toimivan systeemin kommunikaation tuottamat kuilut ja kynnykset. Tällaisten ”yli-inhimillisyyttä” tavoittelevien ideaalien kehittämistä ei kuitenkaan tule tuomita. Niitä tarvitaan, jotta olisi jotakin, mitä kohti voisimme epävarmuuksien nykymaailmassa pyrkiä (vrt. Christie 1983). Niiden avulla voidaan myös hahmotella tapaa osoittaa kunnioitusta radikaalien erojen maailmassa.

Yhdenvertaisuuteen tuskin on löydettävissä pysyvää patenttiratkaisua, koska se ei ole vain yhdenvertaisiin binäärisiin oikeuksiin liittyvä asia. Yksilöllisestä ainutlaatuisuudesta kumpuaa näet yhdenvertaisuuden relatiivinen puoli. Se johtaa jatkuviin kiistoihin vallitsevien asiantilojen oikeudenmukaisuudesta ja hyväksyttävyydestä. (Ks. Nedelmann 1986, 374; Simmel 1907.) Niinpä yhdenvertaisuutta ei voida saavuttaa noin vain ihmisoikeuksiin vedoten. Tarvitaan myös alati uusia yhdenvertaisuuden määrittämisen tapoja. Juuri sen suhteen kuntoutuksen maailman tutkimisessa on itunsa, kuten vaikeasti integroitavien kansalaisten kohtaamiset ovat osoittaneet.

3.6. Kokemuksia ja tarinoita asunnottomuudesta

Monika Kankaanpää. Kokemuksia asunnottomuudesta pääkaupunkiseudulla. Pro gradu. 2015.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/52650/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201701071083.pdf>

Tiivistelmä

Tarkoituksena oli tutkia asunnottomien kokemuksia siitä, miten asunnottomat ovat selviytyneet asunnottomina ja minkälaisia kokemuksia heillä on asunnottomana olemisesta. Tutkimus tarkastelee millaisissa olosuhteissa asunnottomat ovat eläneet ja millaisia ongelmia asunnottomilla esiintyy.

Aineistonkeruu tehtiin kahdessa osassa, jossa ensimmäisessä osassa tutkimusta tein havaintoja tutustumiskäynnillä Vailla vakinaista asuntoa ry:n tiloissa Vepassa, jossa vietin aikaa asunnottomien ja Vepan ohjaajien kanssa. Toisen osan aineistonkeruusta tein Vailla vakinaista asuntoa ry:n tiloissa Vepassa, sekä heidän kesäasunnollaan saarella. Aineistonkeruu toteutui teemahaastatteluna, johon osallistui kahdeksan haasteltavaa, jotka olivat kokeneet asunnottomuuden.

Tutkimuksessa ilmeni, että asunnottomien ihmisten elämässä on paljon haasteita, epäinhimillisissä oloissa elämistä ja päivästä toiseen pärjäämistä, sekä erilaisten selviytymiskeinojen löytämistä. Haasteltavat olivat olleet asunnottomana eripituisia aikoja, jossa elämänhallinta oli ollut koetuksella, jollakin elämänhallinta oli mennyt. Asunnottomuuteen johtaneita syitä olivat esimerkiksi päihteidenkäyttö, työttömyyden aiheuttama köyhyys ja parisuhdeongelmat. Muita syitä asunnottomuuteen olivat sosiaalisten ongelmien kasaantuminen ja vankilasta vapautumisen mukanaan tuomat haasteet sekä muut kriisitilanteet.

Vaikka haasteltavat olivat eläneet hyvin epäinhimillisissä olosuhteissa, olivat he löytäneet ratkaisuja selviytyä päivästä toiseen. Asunnottomuutta ei ratkaista vain rakentamalla asuntoja, vaan pitkään jatkunut asunnottomuus ja syrjäytyneisyys yhteiskunnan valtavirrasta vaativat yhteiskunnalta eri toimijoiden yhdistymistä, lisäämällä selviytymismahdollisuuksia ja huolenpitoa yhteiskuntamme arjessa.

Asunnottomien kokemukset olivat koskettavia. Esille nousi hyvin henkilökohtaisia asioita ja haasteltavat olivat valmiita jakamaan kokemuksensa avoimesti.

Asunnottomuutta ei ratkaista vain rakentamalla asuntoja, vaan pitkään jatkunut asunnottomuus ja syrjäytyneisyys yhteiskunnan valtavirrasta vaativat yhteiskunnalta eri toimijoiden yhdistymistä, lisäämällä selviytymismahdollisuuksia ja huolenpitoa yhteiskuntamme arjessa.

Johtopäätöksiä

Selviytyminen asunnottomana arjessa, oli monella omat rutiininsa. Monet asunnottomat saavat asua kavereidensa luona eripituisia jaksoja. Monet vaihtavat paikkaa menemällä jonkun toisen luo, koska monella tuli ahdistunut olo siitä, että oleskelee toisen kotona. Ulkona nukkumisessa on aina omat vaaransa. Henkilöt kantavat mukanaan itselleen tärkeitä tavaroita ja yrittävät säilyttää omaisuutensa nukkuessaan ulkosalla. Tämä ei aina onnistu, ainakaan silloin kun henkilö nukkuu puistonpenkillä. Tavallaan mikään ei ole turvassa, ei pieni omaisuutesi, kun ei myös ihmisen koskemattomuus. Verkkokellarissa ja rapussa nukkuminen ei olla pitkäaikaista. Missään ei voi levollisin mielin levätä vaan joutuu olemaan koko ajan valppaana ja tietoisena siitä, että voi tulla ulosheitetyksi. Ulkona, autossa tai metsässä nukkuminen on hyvin haasteellista.

Mikäli asunnoton haluaa kylmyyttä pakoon, tulee hänen lähteä liikkeelle, löytää suoja jostain sisätilasta tai nukkua esimerkiksi ratikoissa. Missään näistä ei voi nukkua levollisesti, yönäet ovat lyhyitä ja talvella kylmyys on suojaamaton, joka voi aiheuttaa terveydellisiä haittoja. Voidaan päätellä, että asunnottomilla ovat epäinhimilliset olosuhteet meidän hyvinvointivaltiossa. Aamun valjetessa moni pääsee lämpimään suojaan. Elämä kadulla voi olla hyvin väkivaltaista.

Vertaistuen merkitys: Vailla vakinaista asuntoa ry:n ”olohuoneessa” oli hyvin kantava, jonne asunnottoman oli helppo tulla. Havainnoinnin yhteydessä huomasin, että aamulla moni tuli ”olohuoneeseen” istumaan ja juomaan kahvia ja syömään leipää. Tämä ”olohuoneessa” oleminen oli samalla paikka vaihtaa kuulumisia ja hoitaa tietokoneen kautta asioitaan. Tunnelma oli kunnioittava ja välittävä, jossa ohjaajat tarvittaessa auttoivat esimerkiksi asiakaan repaleisten kenkien tilalle löytämään varastosta paremmat kengät. Haastateltavat kertoivat, että vaatteet olivat asiakkaille tärkeitä ja että vertaistuksessa heillä oli mahdollisuus vaihtaa likaiset vaatteet vähän käytettyihin, joita Vailla vakinaista asuntoa ry oli saanut lahjoituksena. Vepan ohjaajille asiakkaat olivat tuttuja, varsinkin ne jotka toistuvasti kävivät ”olohuoneessa”. Ohjaajan merkitys asiakkaitten kohtaamisessa oli erittäin luontevaa.

Päihteet asunnottomuuden taustalla: Kokemukset asunnottomuudessa ei ollut ainoa sosiaalinen ongelma, vaan monella oli esimerkiksi päihdeongelma. Lähes kaikilla oli ollut päihteiden käyttöä ennen asunnottomuutta, mutta haastateltavilla päihteiden käyttö lisääntyi asunnottomuuden myötä. Ilman asuntoa monet haastateltavat kokivat juuri sen, että millään ei ollut enää mitään väliä, joka johti tilanteeseen, että asunnottomat alkoivat käyttää päihteitä enemmän. Asunnottomana ja henkisesti uuvuttamana päihteet olivat pakotie tilanteesta kestää asunnottomuutta. Päihteiden käyttö vaikutti muihin elämänalueisiin ja rikoksiin kiinnittynyt elämäntapa liittyy olennaisesti syrjäytymisen riskitekijöihin. Päihteiden käytön seurauksena työhön kiinnittyminen oli hyvin epätodennäköistä. Lisäksi rikollisilla on hyvin epäedullisia sosiaalisia suhteita, koska yleensä heidän kaveripiiriin kuuluu samankaltaisia ihmisiä. Päihteiden hankkimiseen käytettiin omat rahat ja tarvittaessa rahaa hankittiin epärehellisin keinoin, joka vaikutti yksilön seurauksiin. Vankila oli tutkimuksen mukaan paikka, jossa koettiin pyssähtymistä ”vilkkuvasta maailmasta”.

Päihteiden käyttö oli monella alkanut aikaisessa vaiheessa aikuisuutta ja päihteitä oli kokeiltu hyvin nuorena. Onko päihteet aiheuttanut asunnottomuuden, voidaan tämän tutkimuksen valossa todeta, että ei varsinaisesti. Päihteet oli tullut monille kuvioihin silloin, kun jonkin tason kriisi elämässä oli heilauttanut elämänhallintaa.

Asumisen taito nousi myös tutkimuksessa esiin, jossa muutama haasteltava koki vaikeuksia. Vaikeudet olivat vastuunottaminen ja asunnosta huolehtimisen vaikeutena, koska taustalla oli tällöin päihteet ja rahattomuus. Myös kokemattomuus siitä, että on olemassa velvollisuuksia kuten vuokrasta huolehtiminen, ei voida sivuttaa, jos toivoo saavansa pitää asuntonsa. Nuoren ihmisen kohdalla ensimmäinen asunto voi olla itsenäisyyttä vahvistavaa, mutta sen tuomat velvollisuudet yllättivät.

Tieto miten toimia eri viranomaisten kanssa saattaa olla täysin uutta. Tässä kohdin sosiaalityön merkitykseen tulisi kiinnittää huomiota. Kansanväliset eettiset periaatteet nostavat esiin sosiaalityöntekijän edellytykset kiinnittää huomiota yksilön voimavaroihin edistämällä ihmisen voimaantumista. (Rauhanio 2010, 44.) Juurisen ym. (2008, 150) mukaan asunnottomien tukimuotojen erilaisten tarpeiden arviointia ja palveluiden kehittämistä vaikeuttaa se, että kysymyksessä on ryhmä, jonka ongelmia hoitaa moni eri palveluntuottaja, joka johtaa siihen, että puuttuu vastuutaho. Joillakin tutkimukseen osallistujalla ei riittänyt itsellään voimavaroja hoitaa asioitaan parempaan suuntaan ja monet toivoivat vierellä kulkijaa tai vertaistukea.

Sosiaaliset suhteet koostuivat ydinperheestä ja kavereista. Suhteet vanhempiin, lapsiin ja sisaruksiin olivat olleet vaihtelevia koko asunnottomuuden ajan. Kuitenkin tutkimuksessa esiin nousi vahva side vanhempiin, jota pääsääntöisesti kaikki oli pyrkinyt korjaamaan. Asunnottomana ja sen tuomat muut ongelmat olivat johtaneet erinäisiin väliaikaisiin säröihin vanhempien kanssa. Tutkimus osoitti, että kaikista vahvimmat ja hauraammat suhteet asunnottomat ovat juuri kokeneet omiin vanhempiin. Sosiaaliset suhteet vanhempiin olivat kantavia, kun taas suhteet kavereihin liittyivät enimmäkseen siihen missä ympäristössä kukin asunnoton liikkui ja oleili. Suhde sisaruksiin ja omiin lapsiin jäivät tutkimuksessa ohueksi. Vertaistukiryhmä Vepa ja siellä työskentelevät ohjaajat ja asiakkaat olivat suuressa merkityksessä, kun kyseessä oli asunnottoman sosiaaliset suhteet.

Asunnottomien päivärutiinit. Havaintojen perusteella Vva ry ”olohuone” oli monelle jokapäiväinen kohtaamispaikka, jossa moni kävi lähes päivittäin. Ulkona nukuttujen yön jälkeen monelle maistui kahvi ja leipä, jota tarjottiin ”olohuoneessa”. Monella asunnottomalla jäi ravinnon hankkiminen toissijaiseksi ja he käyttivät hyväkseen vertaistukiryhmiä ja muita ruuan jakelupisteitä, josta saivat ilmaiseksi syötävää. Havaintojen perusteella ruuan saanti ei ollut haastateltavilla kovin vaikeaa, koska he olivat hyvin selvillä ruuanjakeluverkostoinnista ja siitä, missä jaettiin ilmaisia elintarvikkeita ja missä oli lämmintä ruokaa tarjolla. Juuri tällä saralla verkostointi oli mielestäni hyvin tiedossa ja tietoa jaettiin asunnottomien kesken. Havainnoin perusteella ”olohuone” toimi myös tiedon välityspaikkana asunnottomien kesken.

Loputtomassa asuntonjonossa: Monella oli pitkään ollut asuntohakemus vireillä. Asuntonjonossa olemisen ja jatkuva epätietoisuus asunnon saannista ovat asunnottomille raastavaa, joka vaikuttaa eri tavalla eri ihmisissä. Tutkimuksessa esiintyi välinpitämättömyyttä itseään kohtaan, sillä että monet epätoivoisesti pyrkivät päihteiden käytöllä peittämään pettymystä. Monet tutkimukseen osallistujat toivat esille, että asunnottomana olemisen syö ihmistä henkisesti ja sitä, että asunnottomuutta ei voi kestää määräänsä pidempää, että eikö siihen väkisinkin tule tarve käyttää päihteitä sietääkseen olotilaa joka vallitsee.

Apua asunnon hankintaan sosiaaliviranomaisilta. Tutkimuksessa avun hakeminen sosiaalityöntekijältä näyttäytyi hyvin hankalana asunnottomalle, koska asioiden hoidossa asunnottomalla näkyi paljon puutteita. Epävarmuus siitä, miten asioita hoidetaan sosiaaliviranomaisten kanssa ja miten asioissa edetään, näkyi tutkimuksessa. Monet käyttivät kolmannen sektorin toimijoita välikätenä hoitamaan yhdessä asunnottoman kanssa heille vaikeita asioita.

Syitä asunnottomuuteen: Tutkimuksessa asunnottomuuden syyksi nousivat esiin useimmiten päihteet, köyhyys, työttömyys, vankilasta vapautuminen ja rikollisuus, kriisit sekä eroaminen parisuhteista. Nämä kaikki asiat vaikuttivat tutkimuksessa asunnottoman elämässä. Asunnon puute vaikutti moniin eri tekijöihin haastateltavien elämässä kuten siihen, että heillä ei ollut paikkaa missä oleilla. Paine siitä, että ei tiedä missä seuraavan yön nukkuu tai missä voi majoilla oli kaikille asunnottomille hyvin raskas kokemus. Olla asunnoton on hyvin epäinhimillinen olotila, josta jokainen haastateltava koki haluavansa pois. Missään vaiheessa tutkimusta ei esiintynyt minkään laista vaatimusta siitä, missä esimerkiksi kaupunginosaosassa kukin haluaisi asua, vaan päällimmäisenä oli saada oma koti, turvasatama.

Tutkimuksessa avun hakeminen ja avun saamisen ymmärtäminen ei aina kohdannut. Varsinkin silloin kun kyse asunnottomasta päihdeongelmaisesta joka haluaa tavata lapsiaan. Kohtaaminen sosiaalityöntekijän kanssa jäi hyvin pinnalliseksi ja hataraksi, syynä olettaisin olevan tässä yhteydessä osakseen asiakkaan päihdeongelma. Lähtökohtaisesti pohdin mikä tai mitkä ovat olleet väliintulon mahdollisuus tai tuen mahdollisuus, silloin kun lasten tapaaminen oli sovittu, mutta siitä koituvat kustannukset, kuten raitiovainulla kulkeminen lasten kanssa paikasta A paikkaan B ei ollut huomioitu tapausjärjestelyjen yhteydessä.

Muutosten mahdollisuudet: Tutkimuksessa osallistujat olivat saaneet kuntoutusta asunnottomana. Päihdeongelmaisille oli tarjoilla A- klinikka, eri asuntolamuotoja ja korvaushoitoa. Ne jotka olivat hakeutuneet A-klinikalle ja korvaushoitoon olivat saaneet palveluita. Kokemuksen perusteella haastateltavat kokivat saavansa päihdeongelmaan apua, mitä hakivatkin. Ainoastaan kaikki muut heidän elämänhallinnan ongelmat kuten työttömyys, asunnottomuus eivät korjautuneet ja ratkenneet siinä ajassa jossa toivoivat. Vaikka asuntolapaikkoja on harvakseltaan tarjolla ja niihin pääsee päihdeongelmainen, on monella suuri riski repsahtaa käyttämään päihteitä uudelleen.

Tutkimuksen hyvin keskeinen rooli näkyi myös kuntoutumisessa. Tutkimukseen osallistujilla oli kokemuksia kuntoutumisesta, jotka he näkivät tukea antavana. Tutkimuksessa A-klinikka, korvaushoito, eri hoitolaitokset ja terapiat olivat olleet vahvistamassa integroitumista reunalta kohti yhteiskuntaa. Eräs tutkimukseen osallistuja oli vaihtanut paikkakuntaa päästääkseen eroon päihteistä ja kaveriporukoista. Tämä oli ratkaisu, jonka henkilökohtaisesti oletti auttavan. Katkaisuhoidon käyntejä tutkimuksessa esiintyi monella, joita oli eri elämänvaiheessa ollut useampiakin. Asuntoloihin oli valikoitunut niitä, jotka omaehtoisesti halusivat ja tulivat sinne valituksi. Tutkimuksessa esiintyi myös asuntoloista kieltäytyjiä, jotka kokivat asuntolassa asumisen enemmän uhkana retkahtaa käyttämään päihteitä. Raittiina pysyminen olisi asuntoloissa ollut haastavaa koska haastateltava koki, että ympäristö tulisi olla raittiutta tukevaa. Valintaa valita päihteettömyys ja elää asunnottomana tai asuntolassa väliaikaisesti, oli perusteltua pohtia.

Työllistyminen asunnottomana: Myös työttömyys esiintyi asunnottomien tutkimuksessa, jossa lähes kaikki tutkimukseen osallistujat olivat asunnottomuuden aikana kokeneet. Kuitenkin monet toivoivat pääsevänsä töihin ja saavansa palkkaa jolla tulla toimeen arjessa. Ne jotka olivat kuntouttavan työtoiminnan kautta kokeilleet työtä, olivat olleet melko tyytyväisiä. Monelle työllisyyden vaihtoehdoksi oli saada opiskelupaikka, johon muutama haastateltava oli pyrkinyt eri kouluihin, kuitenkin tulematta valituksi. Vaikeuksia hakea koulutukseen näyttäytyi haastateltavilla, johon vaadittiin lomakkeiden täyttämistä ja liitteiden lisäämistä. Lomakkeiden täyttämiseen monet olisivat halunneet tukea ja apua, koska monet viralliset hakemukset saattavat olla vaikeaselkoisia. Pääsääntöisesti kuitenkin työpaikan löytäminen oli monella päällimmäisenä toiveena.

Asunnottomien tuen tarpeisiin vastaaminen. Tutkimukseen osallistujista kokivat vankilasta vapautumisen jälkeen olevansa vailla tukea. Koulutuksiin hakeminen, asumisen ongelmat, työttömäksi ilmoittautuminen ja eri virastoissa käyminen oli kokemuksena haasteellista. Tutkimukseen osallistujilla oli huonoja kokemuksia kohtaamisessa työvoimatoimiston virkailijan sekä sosiaalityöntekijän kanssa. Kohtaaminen oli kokemuksena ollut liian utelevaa ja että kiinnostus ihmisestä kokonaisuudessa ei välittynyt asiakastilanteesta. Tutkimuksessa esiin tulleet tarpeet hoidettiin usein kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Monet vertaistukiryhmät ja kokemusasiantuntijat olivat tutkimukseen mukaan niitä, jotka kykenivät auttamaan konkreettisesti.

Tutkimus osoittaa, että asunnottomilla suojaavia tekijöitä olivat suhteet omiin vanhempiinsa, sisarusiin ja kavereihin, jotka kantoivat asunnottomuuden aikana. Varsinkin vanhempiin olevat tunnesiteet olivat vahvat. Vertaistuki nähtiin hyvin vahvana suojavana tekijänä koska siellä asunnottomat tapasi vertaisiaan ja saivat tarvittaessa ohjaajilta apua. Kuntoutumisen mahdollisuudet olivat monelle erittäin tärkeä polku, jossa päämääränä oli saada oma elämänhallinta kuntoon. Tutkimuksessa ilmeni myös *syryäytymisen riskitekijöitä*, joita olivat päihdeongelmat, työttömyys ja opintoihin pääseminen, joita oli

lähes kaikilla. Monet elivät hyvin niukasti. Toimeentulo, köyhyys ja velkaantuminen aiheuttivat syrjäytymistä. Myös monet elämänvaiheissa esiintyvät kriisit ja avioerot aiheuttivat asunnottomuutta ja syrjäytymistä.

Pohdintaa

Tutkimuksen lähtökohta oli asunnottomien selviytymien yhteiskunnallisena ja yksittäisenä ihmisen kokemuksen kautta. Esiin nousivat asuntopoliittiset ongelmat, eriarvoisuus- ja tulojaon epäoikeudenmukaisuus. Tutkimuksen perusteella esiin nousivat päihdeongelma, työttömyys ja koulutuksen pääseminen, erot ja kriisit sekä köyhyys, velkaantuminen ja vähäinen toimeentulo. Asunnottomien selviytymien koostuivat suojaavista tekijöistä, jotka olivat suuressa roolissa tutkimuksessa. Tutkimus vahvisti, että asunnottomuus ensisijaisesti ratkaistavissa yhteiskunnassa poliittisilla päätöksillä tuottamalla halpoja asuntoja pienituloisille. Toiseksi, asunnottomien epäinhimillinen elämäntilanne tulisi ratkaista kehittämällä erilaisia palveluita ja ratkaisumalleja lievittää syrjäytyneitä asunnottomia. Asunnottomuuteen liittyy moniongelmaisuus ja ongelmien kasaantuminen ja olenkin tässä työssä käyttänyt syrjäytymisen teoriaa selittämään asunnottomien tilannetta.

Asunnottomien kokemusta tulisi hyödyntää yhteiskuntatasolla kokemuksen äänen kautta asunnottomuuden ratkaisumallien löytämisessä ja kehittämisessä. Kokemusasiantuntijuus tulisi käyttää myös yhdessä toimijoiden ja järjestöjen kanssa, jotka ovat omalla saralla asiantuntijoita ja tuntevat kentän toiminnan asunnottomien parissa. Myös syrjäytymisen vastaista toimintaa tulisi kehittää joka sinällään on sosiaalityön perustyötä. Sosiaalityössä tärkeää on tehdä työtä kaikenlaisten asiakkaiden kanssa, johon eettiset periaatteet velvoittavat. Huolenpidon lisäksi sosiaalityöllä on tarkoitus tunnistaa ja ottaamalla käyttöön muutosten saamiseksi asiakkaan voimavarat. (Raunio 2010, 153.)

Jos haluamme todella poistaa asunnottomuutta, on sosiaalityön muututtava. Meidän täytyy voida keventää rakenteitamme niin, että se sallii matalan kynnyksen työn esimerkiksi niin, että sosiaalityöntekijä olisi tavattavissa muulloinkin kuin virka-aikana klo 8-16 toimistossaan. Sosiaalityön tulee mennä lähemmäs asiakkaita, jalkautumalla kentälle. Sen lisäksi olisi tehtävä eri sosiaali-alojen kanssa todellista yhteistyötä niin, että joku ottaisi todellisen vastuun asiakkaan tilanteesta. Nyt sosiaalityö on pirstaloitunutta mielenterveys-, päihde- ja toimeentulotukineen puhumattakaan lastensuojelusta.

Olisi myös vakavasti pohdittava sitä, miten sosiaalityö kykenisi käyttämään vertaistukea todellisena resurssina asiakkaan tilanteessa. Tutkimuksessa tuli ilmi, että juuri vertaistuki ja kolmas sektori olivat asunnottomien kanssa mukana heidän arjessa ja tiesivät mitä asiakkaalle todellisuudessa kuuluu. Samoin vertaistuki oli asiakkaille tärkeintä tukea mitä he saivat, eikä sosiaalityön ammattilaisilla ole yksinkertaisesti varaa jättää tätä resurssia huomioimatta. Tämän päivän Suomessa tuloerot kasvavat ja työpaikat siirretään ulkomaille. Jos emme pysähdy pohtimaan sosiaalityön rakenteita ja sitä, miten sosiaalityötä tehdään, uskon, että tulemme vielä näkemään suuremman määrän asunnottomia ja se tulee koskettamaan yhä enemmän tavallisia lapsiperheitä. Olemme suuren yhteiskunnallisen ongelman äärellä asunnottomuutta käsiteltäessä.

Ulla Pyyvaara & Arto Timonen. Naamat. Tarinoita asunnottomuudesta. Into-kustannus. 2017.

Johdanto

Puheenvuoron saa päälle viidenkymmenen ihmisen joukko paitsi asunnottomia tai asunnottomuutta kokeneita myös asunnottomuuden parissa työskenteleviä vertaistoimijoita, kokemusasiantuntijoita ja alan ammattilaisia.

Osa asunnottomista on kirjoittanut itse tarinansa, osan kanssa on käyty useita keskusteluita, joiden pohjalta on yhdessä nostettu esille asunnottomuuteen pureutuvaa tematiikkaa.

Kirjassa tarkastellaan sekä henkilökohtaisia kokemuksia asunnottomuudesta että näkökulmia siitä, kuinka asunnottomuutta tarkastellaan ulkoa päin. (Paikkana oli VVA ry:n asumisneuvonta)

Noin puolella kävijöistä, asunnottomista tai asunnottomuutta kokeneista, oli tarvetta puhua kouluista, sijaistiloista, virastoista ja laitoksista, joissa riskit joutua silmätikuiksi tai nolatuksi ovat tarinoiden valossa osoittautuneet todeksi. Usealle kodittomana eletty ajanjakso on herättänyt tarpeen puhua varhaislapsuudesta ja nuoruudesta. _Moni laitokseen lapsena sijoitettu asunnoton kertoi saneensa osakseen nöyryytystä, kiusaamista ja väkivaltaa.

Noin puolet asunnottomista on työssäkäyviä, opiskelijoita, yrittäjiä ja akateemisesta koulutettuja. _Oma eletty elämä on auttanut hahmottamaan palvelujärjestelmää ja saattanut joidenkin kohdalla avartaa näkemystä kohti vastuullisempaa aikuisuutta.

Kertojien taustoista ja elämästä tarinoiden pohjalta

Ihmisillä oli paitsi paljon samoja myös jossain määrin erilaisia ja eri määriä rankkoja kokemuksia ja vaikeuksia (osalla enemmän ja osalla vähemmän).

Lapsuus ja nuoruus

- huostaanotto, perhekoti/sijaistisijointi (osalla oli huonoja kokemuksia)
- rankat lapsuudenkokemukset: nälkää, hätää, stressiä, hylätyksi tulemisen pelkoa ja vanhempien välinpitämättömyyttä/kyvyttömyyttä, vanhempina toimimista ja vastuun kantamista muista sisaruksista, uusperhetilanteita ja äidin uusia puolisoita (isäpuolen pelkoa)
- rankat lapsuudenkokemukset: levotonta meininkiä, rajattomuutta ja risaisuutta, vanhempien ja vanhempien kavereiden päihteiden käyttöä, perheväkivaltaa/vanhempien väkivaltaisuutta (vanhemmat hakkasivat lapsia/itseä ja isä äitiä) ja väkivallan näkemistä (isän pelkoa) sekä hyväksikäyttöä ja rikollisuutta lapsuudenperheessä sekä muuttoa
- rankat lapsuudenkokemukset: vanhempien sairauksia, vanhempien (ja suvun) mielenterveysongelmia, vanhemman itsemurha tai kuolema
- tupakoinnin ja alkoholin/huumeiden käytön aloittaminen lapsuudessa/nuoruudessa, masennus lapsuudessa/nuoruudessa, putkaan päätyminen, (jatkä)porukoissa liikkuminen, asuinympäristön ”harmaus”
- koulukiusatuksi tuleminen, koulun lopettaminen, erityiskoulu, koulu ei kiinnostanut/sujut, muutot vaikeuttivat koulun käyntiä
- pienemmällä osalla oli myös päinvastaisia lapsuudenkokemuksia, kuten rakastavat ja huolehtivat vanhemmat tai hyvä opettaja ja oma lahjakkuus suojaavana tekijänä, osalla oli koulu suoritettu ja ammatti hankittu/koulutauduttu pitkälle

Tarinoissa kysyttiin mm. seuraavia kysymyksiä: Miksi kukaan ei puuttunut ja auttanut, vaikka olin vasta lapsi? Miksi meitä lapsia ei tuettu, autettu ja kuunneltu? Miksi vanhempia ei autettu?

Lisäksi ihmeteltiin, miten heikosti päättäjät ja virkamiehet ymmärsivät auttaa. Ja todettiin, että koulussa pitäisi opettaa elämässä selviytymistä ja antaa tietoa siitä, mistä apua voi hakea. Mielenterveyspalveluja tulisi lisätä. Lisäksi kysyttiin, miksi se muutos niin harvoin onnistuu?

Aikuisuus

- sairauksia, tapaturmia ja onnettomuuksia, masennusta ja mielenterveyden ongelmia, työttömyyttä ja työkyvyttömyyttä, päihdeongelmia (alkoholi ja/tai huumeet), väkivaltaisuutta, yliannostuksia ja itsemurhayrityksiä, oma identiteetti hukassa, elämäntavan muuttamisen pelkoa/vapauden kaunaa, sosiaalisia pelkoja, paniikkikohtauksia
- avioeroja ja vaikeuksia perhe-elämässä, lasten huostaanottoa, joko hyvä (lapset hyvin tärkeitä) tai huono suhde omiin lapsiin (vaikea isyys), suhteisiin liittyviä hyötymistarkoituksia
- köyhyyttä, vuokravelkaa ja muita velkoja tai velkajärjestelyssä, maksuhäiriömerkintöjä, kotivakuutusta ei saa, jatkuvaa muuttamista asunnosta toiseen
- pikkurikoksia ja vakavampia rikoksia sekä vankilatuomioita, kännitempauksia, itsensä myymistä

- arjen asioista selviytymättömyyttä, vaikeuksia täyttää esimerkiksi hakemuksia, ruoka-apuun turvautumista, yleensä avun ja tuen tarvetta
- nöyryytyksen, kontrollin ja käännättämisen kokemuksia, epäasiallista, arvostamatonta ja vähättelevää kohtelua viranomaisten taholta, asunnottomuudesta syyllistämistä (itse aiheutettu), vaikeuksia tuntea tai uskoa itsensä arvokkaaksi, riittämättömyyden tunnetta, narkkarin leiman tuntumista pysyvältä, vaikka ei enää käyttäisi päihteitä, lasten huostaanotolla uhkailua, sossujen jatkuvaa vaihtumista
- kokemusta siitä, että yhteiskunta ei tule yhtään vastaan sen jälkeen, kun luottotiedot ja asunto menevät
- osa kertoi saaneensa hyvää kohtelua viranomaisten taholta, myös kohtaamista. Moni kertoi saaneensa apua järjestöiltä. Myös lemmikit tai oma harrastus, erityisesti musiikki olivat auttaneet ja pelastaneet monesta.
- osalla on omien kokemustensa vuoksi halua auttaa muita
- joillakin on vielä halua hakeutua koulutukseen

Työntekijöiden havaintoja asunnottomuudesta, asunnottomien kokemuksista ja palveluista:

- Pienen putken läpi ihmistä ei voi aidosti kohdata. Asunnottoman ongelmat yleensä kasaantuvat ja tällaisen ihmisen tapaaminen voi sisältää vihanpurkauksia ja katkeruutta, surua ja katumusta, itsesääliä. *Silloin työntekijärooli nousee kulmikkuudesta kantiksi ymmärtää hädänalaisessa asemassa olevan kävijän tarpeet ja niiden takana oleva ihminen kokonaisuutena.*
- Usean kävijän lapsuutta varjostaa pelko, hätä, päihteet ja hylkäämiskokemukset. Liian ranakoista kokemuksista syntyy helposti kirjo todellisuuksia, pakoreittejä kulttuurista ja pelistä toiseen: palvelujen ulkopuolella hän ei kuulu mihinkään, hän on kotikaupunkiinsa kirjautunut muukalainen. Ammatti-identiteetin taakse piiloutuvalta sosiaali- ja terveysalan kokeneeltakin työntekijältä *saattaa jäädä kuulematta asunnottomuuden todelliset syyt ja lähtökohdat.*
- Pitkään asunnottomat puhuvat velkaantumisesta ja päihteistä. Moni ei tiedä, miten vuokra-asuntoa haetaan, ei jaksaa, kykene tai osaa tehdä hakemuksia, saati pinnistää Kelaan ja sosiaaliviranomaisten puheille. Noin viisi prosenttia kävijöistä tunnustaa etsivänsä toisenlaiset väylät sopeutuakseen ja ovat tottuneita varastamaan, huijaamaan ja myymään itseään. Voimavarat, mielenterveys ja itsetunto ovat koetuksella.
- Moni vastaanotolle saapunut sanoo olevansa eksyksissä, kokenut olevansa ei-toivottu ja pudokkaaksi leimattu. He kertovat epäoikeudenmukaisesta kohtelusta, asenteista ja ennakkoluuloista, jopa julmuudesta. He kertovat, että heille kerrotaan, että asunnottomuus on heidän omaa syytään.
- Merkityksellisintä on luoda tasa-arvoon perustuva luottamuksellinen asiointi/vuorovaikutussuhde useimmiten hädänalaisessa asemassa olevan kävijän kanssa.
- Tarvitaan yksi ja sama ihminen, joka on vastuussa nuoren palvelukokonaisuudesta.
- Ylivelkaantuminen on nuorilla lisääntynyt ja niiden nuorten määrä on lisääntynyt, jotka eivät jaksaa tai kykene palveluihin itse hakeutumaan (vaikka olisi matala kynnyks)
- 1990-luvun lopun säästöt heijastuivat lapsiin. Vuosia jatkunut hätätila kriisiytyy jopa väkivaltaisuuksiin ja nuoret ratkaisevat tämän lähtemällä pois kotoa, vaikka tietoa omasta kodista ei ole. Myös ongelmat murrosikäisten kanssa taustalla.
- Oman asunnon menettämiseen on monia syitä: kykenemättömyys huolehtia itsestään ja kodistaan sekä hoitamattomat päihde- ja mielenterveysongelmat. Joskus nuori ei ole ymmärtänyt vuokrasopimuksen ehtoja ja on majoittanut asunnossaan muita, jotka ovat käytöksellään aiheuttaneet asunnon menettämisen. Syynä voivat olla hoitamattomat vuokravelat, jotka saattavat estää uuden vuokra-asunnon saamisen. Pari/kaverisuhteen muutokset voivat johtaa asunnottomaksi. Suurin syy on kuitenkin kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute.
- Ikinä ei ole yhtä syytä, miksi nuori on joutunut kadulle. Syitä on monia ja jokaisella on oma tarinansa.
- Rakenteita ja toimintatapoja ei koskaan pitäisi pitää itseisarvoina, vaan muistaa, että niiden on aina oltava olemassa ihmisiä varten. Auttamiseen tarvitaan kaikkia.

- Palveluita suunniteltaessa on helppo jättää sellaisten henkilöiden ääni kuulematta, jotka eivät ehkä olemuksensa vuoksi miellytä tai käyttäytyvät jotenkin huonolla tavalla – heidät määritellään usein hankaliksi ihmisiksi, kapinallisiksi tai muuten vaan nirsoiksi. Ei koeta, että heidän kanssaan tarvitsee tehdä yhteistyötä. Useimmiten palvelujärjestelmällä ei ole aikaresurssia nähdä, että todennäköisesti aggressiivisen, levottoman käytöksen taustalla on epäkohta/petämys, jota ihminen ei kykene sanoiksi sillä hetkellä pukemaan, vaan sen sijaan tuo sen käytöksellään julki. Tarvitaan sillanrakentajia. Kokemusasiantuntijan etu on käytöksen takana olevien motiivien ja tunteiden huomioiminen. Sanattomiksi jätettyjen asioiden ymmärtäminen.
- Kokemusasiantuntija pystyy näkemään kriisin ja siihen liittyvän kivun syitä ja seurauksia.
- Kokemusasiantutijana pystyy edelleen aistimaan ja kuulemaan oikein sen, mitä arjessa tapahtuu. Osaa poimia ihmiseltä tärkeitä asioita, vaikka se on juonut ja vaikka sillä on mennyt jotain pieleen. Kokemusasiantutijana pystyy poimimaan ne tiedot, missä kohtaa ihminen on tipahtanut ja miksi. Tietää mistä on kysymys.
- Palvelujärjestelmässämme on tärkeää löytää yhteinen kieli ja yhteinen ymmärrys inhimillisestä kohtaamisesta ja kokemustiedon hyödyntämisestä. Onnistunut yhteistyö seuraa ensisijaisesti kuulluksi tulemisesta. Kuulluksi tuleminen on mahdollista silloin, kun uskalletaan olla ihmisenä ihmiselle.
- Olen pohtinut sosiaalityön, lastensuojeluviranomaisten ja koulujen toimintamallien toteutumista kriisitilanteissa. Tuntuu kuin käytössä olisi ollut kaksi vaihtoehtoa: lapset otetaan huostaan tai jätetään huomiotta. Kenelläkään ei käynyt mielessä, että lapseni olisivat tarvinneet kriisiapua. He olisivat tarvinneet hienovaraista kohtaamista, virikkeitä ja kunnalta ihmistä, joka olisi vienyt heitä ulos. Lasten ei pitäisi olla kriisin kohdatessa huolissaan tuleeko apua vai ei. Onko tämä järjestelmä laput silmillä.
- Siinä vaiheessa, kun jätkä hakee viimeisenä oljenkortena sossulta apua asunnottomana ja krapuloissaan, siitä tulee kohde, joka käyttäytyy pääsääntöisesti väärin. Kun jätkää ruvetaan hiomaan eri pisteissä eri virkailijoiden ja työntekijöiden toimesta ja heidän ehdoillaan kondikseen, niin se raukka tajuaa lopulta, et niiden papereissa hän on se ikuinen päihteiden käyttäjä ja ongelmainen.
- Valistus ei ole kieltoja eikä käskyjä, vaan kriittistä ajattelua ja ongelmanratkaisutaitoja vaativaa kokonaisvaltaista puuttumista itse elämään ja sen vaikeuksiin.
- Yksi parhaista keinoista ennalta ehkäisevässä työssä on mikä tahansa rakentava toiminta, joka saa nuoret kiinnostumaan kykyjensä ja taitojensa kehittämisestä. Kasvatuskentän funktiona tulee olla myönteisten näköalojen luominen. Haasteena on se, että vain kasvatusta saaneet vanhemmat pystyvät itse kasvattamaan.
- Pitkäjänteisen tuen avulla myös autettu nuoria elämään ja tulevaisuuteen kiinni, sosiaalipalveluihin ja sosiaalityöntekijään myös hyviä suhteita ja sieltä on saatu apua.

Ulla Pyyvaara ja Arto Timonen. KATU. Asunnottomat kertovat. Into-kustannus. 2012.

Elämäkerrallisia lainauksia kirjasta

Lapsuus ja nuoruus

- Mulla on ollut ihan hyvä lapsuus ja hyvät vanhemmat.
- Koulukodin elämää lähes koko lapsuuden
- Lapsuudenkoti oli ihan tavallinen työläiskoti. Vanhemmat kävivät ahkerasti töissä ja hoitivat kaksi lastaan. Pelasin ja urheilin. Oppikouluun ei ollut mahdollisuutta edes pyrkiä (rahaa oli vähän). Isä kuoli, kun oli 18, jolloin olisin tarvinnut vielä isän tukea.
- Vietin lapsuuteni posket punaisina ja iloisena. Menestyin urheilijana hyvin.
- Aloitin päihteidenkäytön pilvenpoltolla 14-vuotiaana (huumeet olivat siistimpiä). Tein kaikkea hölmöä, varastelua. Kolusin vankiloita ja hoitojaksoja. Mua on pienestä pitäen kiusattu, syytetty ja epäilty sellaisestakin mitä en ole tehnyt. Halusin vetää kaikkea roinaa naamaani jo ennen kahdettakymmenettä ikävuottani niin, että henkeni lähtee – halusin kuolla. Silmätikkuna olen ollut pienestä pitäen.

- Äitini asetti rajoja ja säännöt olivat kovat ja tarkat. Silti mua ei koskaan hakattu. Mulle oli aika tärkeää mitä äitini ajatteli. Isäni oli pienikokoinen suuri mies, jota olen arvostanut... olin 16-vuotias, kun sairastuin skitsofreniaan. Lukio meni pieleen ja luulin, että mulla oli joku muu sairaus. Maksin monta viikkoa sängyn pohjalla, kunnes hakeuduin lääkäriin. Häpesin sairauttani 1970-luvulla kamalasti. Terapia auttoi minut jaloilleen.
- Äitini oli kovin lapsirakas ja taisin olla äitini lellikki. Mua kiusattiin koulussa kaksi vuotta ja rehtori pani sille pisteen. Yritin kaksi kertaa itsemurhaa, ensimmäisen kerran kun rakastuin ja olin niin ujo, etten osannut olla.
- Kaikki miespuoliset perheenjäsenet joivat ja yksi veljeni (herkin) hirtti itsensä vankilassa.
- Kotini oli lähes koko lapsuuteni ajan Hiekkaharjun kapakka. Vietin siinä mestassa aikaani kuuden vuoden ikäisestä aikuisikään saakka. Kuikkelehdin aikuisten jaloissa, pelasin bilistä ja jassoa. Jossain vaiheessa kapakat vaihtuivat, mutta meno koveni ja ikää tuli. Mulle myytiin ja tarjottiin keppanaa, kun oli viidentoista. Sitä ennen olin ryypännyt jo muutamia vuosia. Kun tilanne himassa meni hankalaksi, menin isobroidin ja sen perheen luo (14-vuotias). Aika usein jouduin lähtemään himasta karkuun. Mutsi oli pelottava ihminen, tosin en häntä sisimmässäni pelännyt. Sai pahoinpitelysyytteen, kun riehui lähikaupassa. Mulla oli varmasti bulimia, jossain vaiheessa lopetin syömisen ja sairastuin anoreksiaan. Harvoin lapsena, kun oli ruokaa ja kun sitä oli, piti aina ahmia.
- Olen tehnyt raskaita maatalon töitä viisivuotiaasta lähtien., olin 16-vuotias, kun muutin kotoani. Valmistuin hitsaajaksi.
- Kolmevuotiaana poliisit luovuttivat kasvattivanhemmille. Uudessa kodissa jouduttiin kokemaan kovia ja lapsille luettiin lakia vitsan voimalla.
- Synnyin duunariperheeseen Tapiolaan. Isän kuolema ollessani kahdeksan vuotta aiheutti minulle täydellisen blackoutin ja ikuisen trauman. Tunsin itseni hylätyksi ja pelkäsin. Äidin kanssa elämä oli hyvin arkista. Kotona ei tunteista eikä tuoksuista puhuttu. Lapsuuteni käytin lukemiseen; onneksi isän perintönä kotiin jäi valtava kirjasto Tolstoista Waltariin.
- Meitä oli kolme poikaa, isä ja äiti. Faija kävi duunissa ja äiti oli kotona. Kotini oli täysin tasapainoinen, kunnes faija kuoli. Mutsi alkoi käyttää päihteitä ja meni uusiin naimisiin. Äiti joi suuruunsa ja minä opin sen jo varhain ymmärtämään. Aloitin päihteiden käytön alle kymmenvuotiaana. Varastin mutsilta ekat viinani, olin kait yhdeksän. Pilvipaukut vedin samoihin aikoihin. Ekan imppauksen tein 16-vuotiaana koulukodissa. Näin faijan kuoleman jälkeen kotona vaikka mitä. Oli 11-vuotias, kun mut otettiin huostaan. Olin tottunut nukkumaan aina välillä rappukäytävässä. Siellä oli helpompi nukkua, kun himassa oli ihan älytön meteli ja äijät huusi lujaa.
- Äiti auktoriteettina on ampunut monta kavalaa sanallista ja sanatonta luotia ja heittänyt monta kertaa pienen pojan nurkkaan häpeämään. Mielen täytti suru ja katkeruus, kun kukaan ei arvostanut eikä välittänyt. Äiti valehteli, halveksi ja kidutti ja onnistui lopulta särkemään niitä työkaluja, joiden avulla mattimeikäläiset halkovat maisemia. Nälkää. Pelkoa. Kidutusta (äiti tykkäsi kiduttaa). Faija makasi vuodeosastolla aivoinfarktin kuntoutusjaksolla. Äiti syötti mulle ja mun pikkubroidille meidän lemmikkikanin muistutukseksi siitä kuka määrää. En ymmärrä, miten joku voi kiusata viatonta pikkueläintä. Lähdin kotoa jo kuusitoistavuotiaana, ja sit se huusi perääni: toivottavasti epäonnistut elämässäsi pikku paskiainen. Jotenkin mulla oli sellainen olo, että tein kaiken väärin. Ajattele, mutsi oli kylällä pidetty perhepäivähoitaja.

Aikuisuus

- Mun elämäni on ollut yhtä vankilakierrettä ja olen ollut tosi paska jätkä. Olen istunut pahoinpitelystä, taposta ja henkirikoksesta eri puolilla.
- Useimmiten kadulla on kylmä ja viinanhimo kova. Moni vihkiytyy tietämättään sekakäyttäjäksi. Joskus dokataan päivätolkulla ja useimmiten samat miehet vetävät päivästä toiseen enemmän tai vähemmän. Leipäjonossa tai matalan kynnyksen mestoissa käydään tankkaamassa tai juttelemassa ja hyvänä hetkenä kämpillä tai jossain pesulla. Pullon syrjässä pysytään, kunnes arki tulee rytinällä ja varoittamatta vastaan.
- Oon sählännyt koko ikäni, eikä yhteiskunta ole ollut mulle oikeudenmukainen.

- Molemmat avioliitot on menneet nurin. Ajauduin kadulle, kun en avioeron ja päihteiden myötä halunnut enkä kehdannut pyytää apua tarpeeksi ajoissa. On kauheaa tämä yksinäisyyden tunne ja yksinäisyys.
- Mun kohdalla vaikeudet olivat alkaneet jo aikaisemmin ja nää potkut käynnisti syyskierteen, jossa olen nyt. Vaikka itsetuntoni on romahtanut, uskon vielä itseeni ja mahdollisuuksiini. Päihteet eli viina ja lääkkeet ovat asunnottomuuteni peruskiviä. Tunnen olevani arvoton. Mekin ansaitsemme ihmisarvon ja toivon, mutta välillä myrsky on ollut liian raskas soudettavaksi ja nyt tilanne on tämä.
- Asunnottoman arki on loputonta katujen mittaamista, pummilla matkustamista, roskisten penkomista (anteliaita kauppiaita kannattaa metsästä), pullojen käyttäilyä, leipäjonoihin ehtimistä, kaikkialla etsimistä ja selviytymistä köyhyydestä. Kadun mies näkee, aistii ja tuntee nälän, janon ja säryn ja askeleidensa kivuliaan painon. Kun juo ei tunne niin voimakkaasti sitä kaikkea. Varattoman ihmisen ikävä hukkuu usein sairauksiin, avioeroon, työttömyyteen, tavallisten asuntojen ohimarssiin, mielenterveysongelmiin, velkakierteeseen ja usein epätoivoon alle nelikymppisenä. Ei jaksa paperiviidakossa, aika pysähtyy, ihminen kyllästyy yksin pähkäilyyn, viranomaisten vaatimuksiin ja loputtomaan paperisotaan ja päätyy pitkään huikkaan, suoraan pullosta, päätyy vauhtiin ja taltuttamaan ja taltuttamaan heroiinista aiheutuneen tunnetyhjyyden A-klinikan antamalla korvaushoidolla. Viranomaisen hymyilee pihtaavaa ammattihymyään. Asunnottoman pitäisi puhua niin kuin valtaväestö puhuu: kunnioittaen auktoriteetteja kymppillä – ei mokia!
- Tämä on miehen tie ja paha tarina. Ero, elämän karkaaminen lapasista kadulle ja päihteisiin, asuntoloihin. Oma pesä katosi velkoihin ja kolmanteen varoitukseen. Mitä tekee yksinäinen alkoholistimies ilman tukea ja seuraa? No mies masentuu ja vaipuu lähes koomaan, ihan vain suruun ja yksinäisyyden maustaan kuiluun. Viranomaiset muistivat minua työvoimapolitiisilla toimenpiteillä. Työantaja teki konkurssin ja työnantajan velkainen talo riitti sekoittamaan pakan ja samalla tuli avioero. Jouduin Suomessa työnantajan mustalle listalle, eikä minua enää otettu töihin. Miesten asuntolasta oli vaikea käydä töissä. Alkoholinkäyttöä.
- Eriarvoisuuden paradigma loistaa kadulla himmeänä peittyen usein vilinään, ilmestyen päivänvaloon kaaoksen torjumisen yrityksistä huolimatta asunnottoman ja ongelmaisen hahmossa, purkautuen toisinaan arvaamatta ja rajusti rikostilastoihin ja pitkiin leipäjonoihin.
- Mun oli pakko juoda tuskaani kadulla. Jouduin päivittäin teeskentelemään kestääkseen sitä syvää häpeää, joka liittyy kodittomuuteeni.
- Olin töissä ravintolatyöntekijänä (mm. esimiehenä), mutta yksinäinen poikamies kun jäi lomille, tuli ongelmia ja välillä alkoholi verotti muutamia päiviä ja myöhemmin poissaoloja kertyi liikaa. Työpaikka meni ja vastoinikäymiset tulivat tilalle. Ihmissuhteet olivat hatarat, vaikka porukkaa oli ympärillä. Avioliitto, mutta sitten viina alkoi maistua ja löysin itseni vapaana ja iso kassi olalla. Kiertolaisena seitsemän vuotta. Olin aika hukassa. Ratkaisevaa selviämisessäni oli ympäristön tuki ja hyvät suhteet lähiomaisiin sekä AA-kerhot, naisystävät ja hoitojaksot ja kuntoutuskeskus sekä kokemusasiantuntijakoulutus.
- Luulisi, että nyrkki puhui, vaimo ja lapset pelkäsivät ja häkki heilahti. Lähestymiskieltoja, naapuriterroria tai hakuja päällä. Avioeron ja työttömyyden jatkoksi asunnottomuus ja yksinäisyys. Arki ja arjen sanattomat vaatimukset pukivat miehen mielen hillittömään panssariin ja onttoon ikävään, sekoittivat entisen yrittäjämiehen ajatukset sanattomasta sekasotkusta.
- Sossut ottivat meidät lapset huostaan. Vuokravelkaa. Keski-ikäinen, eronnut, päihde- ja mielenterveysongelmainen, hiljainen, varovainen ja yksinäinen poste restante -mies.
- Märkä syysade piiskaa lahjoitusbyysat läpimäriksi, taskussa liiskahtaneet kuitit, ensisuojan pesukoneessa tuhoutunut henkilöllisyys, kaikki valuutta velkoina kuriireille, edellisen elämän naapureille ja nesteisiin. Kaikki tavara, pissat ja kakat valuu taas noroina suorista putkista sementtiin...
- Työelämässä, opiskelua, josta Hesperiaan (skitsofrenia), suojatöitä pienellä palkalla, ajokortti ja asunto menivät (ei ajanut humalassa), ryyppäämistä ja kuntoutusprojektissa tötteröhommia (hyvää oli kuukausilippu, koska mahdollisuus liikkua on tärkeää). Hakattiin ensisuojoissa, taturmia, sairastelua, pakkohoito, joka pelasti elämän. Tänäpä taidan olla oman elämäni sankari. Mulla on hyvät välit mun siskon ja vanhempien kanssa. Mulla on lämmin paikka missä

asua ja sairauteni on kurissa. Elämäni on kuitenkin tasapainoilua päivästä päivään lääkkeiden, painonhallinnan ja oman hyvinvoinnin kanssa.

- Loparit telakalta ja myöhemmin ajauhin kadulle. Asumista pellin alla, autiokahvilassa, joka poltettiin (siili lemmikkinä). En jaksa kadulla selvin päin. Asunnottomana ei ole helppoa, kun viinanhimot vievät...
- Tinneriä ja design -huumeita, sekakäyttöä. Jengi on aiempaa enemmän sekaisin ja tiedottomana.
- Mulla on vankilataustaa, kun otin syyt niskoilleni. Mieheni hakkasi ja kävi huorissa ja joutui vankilaan, lapset otettiin huostaan. Itse nappailin rauhoittavia, että kestäisin elämäni. Minut raiskattiin. Nyt asun tukikodissa. Toisessa tukikodissa, jossa oli hyvä henki, olin pitkään juomatta. Minulla on viisi lasta, jotka ovat jo aikuisia. Nyt minulla on vahva motivaatio raitistua. Ihmettelen, miksi olen saanut näin hyvää palvelua – ehkä siksi että haluan raitistua ja saada tosissani elämäni kuntoon.
- Asunnottomuutta pätkissä, asumista ystäväpariskunnan luona, kavereilla ja broidin luona. Kaduilla on kylmä, on pakko käyttää muita hyväksi (saattoi olla joku muija, että sain katon pään päälle). Menee juomiseksi, kun olen ollut masentunut. Kun käyttää ahdistuu vaan enemmän.
- Olen tehnyt verokirjalla töitä 25-vuotta. Oikeaan silmään pamahti laikka ja lama iski. Näkö meni silmästä ja vedin läskiksi. Silmävamman perusteella kirjoitettiin eläkkeelle. Olen ollut vuosia elämästäni asunnottomana ja olen kärsinyt paljon. Juon viinaa ja olen kova juttelemaan.
- Elänyt parhaat vuotensa asunnottomana kadulla ja vakavassa päihdekierteessä.
- Olen elänyt kadulla pienissä pätkissä on-off -elämää kymmenen vuotta. Pelkään että muutun kiertäessäni asunnottomana mesteja ja toi katu antoi mulle kovan kuoren. Monen kodittoman ongelmat alkavat siinä vaiheessa, kun he saavat avaimet käteensä. Mun ongelmat muuttivat vain muotoa, kun sain sen asunnon.
- Kadulla selviytyy, kun omaksuu roolin. Katujen ja sossujen taitava ja herkkä *tulkitsija* ei kestä kokonaisuutta, jossa jopa ihmissuhteet on luokiteltu ja pisteytetty. Mieluummin hän luovuttaa ja valuu massan mukana toiseen ulottuvuuteen. *Tarkkailija* tottuu jo pienestä siirtelemään pelinappuloita isompien oikkujen aallossa, tottuu väistelemään hyökkääjän pahimmat iskut ja pysymään asemissaan, kun lataajan kuppi menee nurin. *Pelaaja* pärjää, kunnes leipääntyneenä, katkeroituneena ja hylkäysasemista herää huomaamaan jäävänsä jostain paitsi.
- Olen käyttänyt aineita käsinpesunesteestä heroiniin. Pääsin armeijasta (siitä ajasta olen ylpeä). Kävin ammattikoulun. Jäin asunnottomaksi inttiaikana. Olen käyttänyt naisia paljon hyväksi. Kohtelin kusipäisesti naisia. Oma lapsi, jota en kuitenkaan tapaa.
- Ulkona todellisuudesta, ulkona naisensa tarpeista ja toiveista: oma polku ja oma tie. Eksynyt itseltään, talloutunut tapiksi Kampin terminaaliin, odottamaan seuraavaa satsia lempeää unohdusta. Petenä esiintyvä nuori mies ei jaksa enää yrittää parempaa.
- Tämän äidin aikuisiksi varttuneet pojat ovat nykyään molemmat kadulla ja elävät kädestä suuhun hyvin vaatimatonta elämää lääkkeitä ja alkoholi tuttipullonaan. Toisella on voimakkaita pelkotiloja, pahoja unia menneisyydestä ja paniikkihäiriö. Toisesta en tiedä kuin sen, että elossa on.
- Nuori tyttö ilman oikeaa ihmisystävää, ilman jatkopaikkaa, ilman harrastuksia, miesringin vakikäytössä. Nappaa jotain pientä pyöreää. Raiskasivat ja heittivät autosta ulos.
- On vaikeaa jonottaa, odottaa ja toivoa uutta huomista, elää asunnottomana ja työttömänä ja sopivassa vireessä tässä yhteiskunnassa tässä ajassa; olla joustava, tunnollinen, vastaanottavainen ja päättäväinen, kun ihmiset ravaavat omiin koloihinsa kuka minnekin. Paleleminen, ikuinen nälkä ja aamujano. Jotkut tyytyvät kohtaloonsa ja elävät kuin eivät eläisikään, osa heistä vähään tottuneina, toisen polven liekkihotellilaisia tai lepakkoluolalaisia, pitkissä hiuksissaan kiinteitä palloja, hampaat vailla harjaa, ilman kiintopistettä, ilman työtä, vailla tunnetta ihmisyydestä.
- Mika uskoo, että kaikki järjestyy ja kääntyy hyväksi, mutta molemmat kertovat tunteneensa väsymystä, tuskaa, ahdistusta, ikävää, syyllisyyttä ja masennusta. Eve sanoi, ettei jaksa enää kertoa viranomaisille ongelmistaan.

Terveys

- Päänsärkyä, kraatereita ja tulehduksia, verenpaineet ja sokerit koholla, keuhkoahauma, hammassärkyä, hampaat paskana, kuumeilua, kramppeja ja silmäsairauksia ja näön häviämistä, syyhy, sukupuolitauteja, aids, c-hepatiitti, krapulaa, masennusta ja skitsofreniaa, unettomuutta, murtumia jaloissa tai käsissä, raaja katkennut ja silmä mustana, psoriasis. On pahoinpidelty, on hakattu ja vartijat ovat käyttäneet liikaa voimaa. On synnynäinen sydänvika ja psoriasis.

Palvelujärjestelmä ja päättäjät

- Mua on autettu, en ois hengissä, jos tätä palvelujärjestelmää ei olisi ollut.
- Pitäis varmaan saada tukea just tossa vaiheessa (kun muuttaa uuteen kämppään). Vittu kun sä olet silloin yksin ja kaikki sun vanhat frendit ois tulossa messiin.
- Se sano et se ei ollut päässyt sossuun ja se oli vetänyt kait överit.
- Tässä maassa ei saisi olla yhtäkään asuntolaa, eikä tukiasunnosta saisi muodostua asuntolamaista. Asunnon pitää tuntua kodilta, jossa on nimi ovesa.
- Onko aiheellista antaa ihmisille häätöjä muutamien varoitusten jälkeen tilanteissa, joissa mitään pysyvää vahinkoa ei ole tapahtunut henkilön itsensä eikä muiden turvallisuuden vaarantamiseksi? Asumisneuvoja voisi puuttua ihmisten tilanteeseen tarkemmin ja että henkilöresursseja satsattaisiin näihin tehtäviin.
- Miksi vammautunut ajatteleva ihminen sijoitetaan kuntouttavana ja valmentavana toimenpiteenä matalapalkkaiseen sisällöttömään työhön? Miksi raitistunut ihminen kyykytetään nollapisteeseen noviisiksi epäkiitollisiin tehtäviin?
- Olen kulkenut tuomiolta tuomiolle ja katkolta katkolle. Olen halunnut kymmenen vuoden ajan eroon päihteistä, enkä ole saanut paljonkaan apua. Pompottelu oli järjetöntä mun historian takia. Hoitojakso, josta tykkäsin, katkaistiin. Sossu vaan päätti etten tarvitse hoitoa. On vaikea saada ketään uskomaan, että avuntarpeeni on todella suuri ja todellinen, kun viranomaiset vetoavat joka käänteessä mun historiaani. Mun kohdalla hoitoon pääsy on tuottanut aina tuskaa. Kuka uskoo narkomaania. Viimeisen kahden vuoden aikana olen käynyt ainakin kymmenessä paikassa. Eikö ole mitään hoitopaikkaa, mihin voisi vaan kävellä sisään? Onneksi minulla on ollut sitkeä äiti ja perhe, jotka ovat seisseet mun takana.
- Entäpä ne rivien välissä ja vuosien saatossa hioutuneet normit, tabut, asenteet, kuppikuntien joustamattomat ja uusia työntekijöitä leimaavat vaatimukset ja pahimmillaan vääristyneet henkilöstörakenteet.
- Asunnoton oppi kadun lait ja oppii kiertämään joskus lakia, oppii matkustamaan ilman lippua ja oppii köyhänä elämistä harmaassa massassa. Virkamies vaatii tarkkuutta ja täsmällisyyttä, vaatii mustaa valkoisella – vaatimalla vaatii, vaikka kengät ovat kuluneet ja päätä särkee ja vaikka työmotivaatio on poissa ja omat lapset laitoksessa.
- Kaikkein pahinta on juosta fattan ja asuntoviraston väliä. Noi kuntouttavat ja valmentavat työelämän harjoitusjaksot on luku sinänsä, en vittu lähde mitään nappeja riviin laittamaan. Mulle raha ei ole tarpeeksi hyvä motiivi tehdä työtä. Työnteko ei ole mikään arvo, vaan enemmänkin se mielekkyys. Musta viranomaistoiminta on liikaa pykäliin sidottua ja moni viranomainen olisi halunnut tehdä enemmän, mutta ei ole valtuuksia päättää. Sanoin just Olarin uudelle ohjaajalle, että sitä ei oikein tiedä kenen kanssa voi puhua, kun ohjaajat vaihtuvat liian usein. Jotenkin tuntuu, että ketään ei voi vaivata silloin, kun on paha olla. Menee oma aikansa, että oppii luottamaan toiseen ihmiseen.
- Kuntouttava työtoiminta on hiekkalaatikkotouhua. En halua tehdä pärekoreja.
- Minne vittuun on jäänyt inhimillisyyys päätöksentekijöiltä? Meistä syrjäytyneistä, asunnottomista, narkeista kehitetään uusia kaunistelevia, leimaavia, alentavia ja halventavia määritelmiä – mutta minne jäi ihminen? Puhutaan jatkossa asioista oikeilla sanoilla, kiertelemättä, kaartelematta tai kaunistelematta.
- Mielivaltaisia kieltoja asuntoloista ja tukikodeista. Toimeentulotukiviidakossa ja viranomaisten viileissä hyppysissä.
- Noi sossutkin on niin saatanan klinisiä.

Neuvoja muille

- Ai kun voisi kertoa nuorille, miten vaikeeta asunnottomuus on. Mäkin olen ollut ”vaikka kuinka saatanan kauan asunnoton. Et ne älyäis hakea apua ajoissa. Voisin neuvoa nuoria et eivät eläisi niin kuin minä”.
- Matiaksen neuvo nuorille: ”hakekaa ajoissa apua, jos joudutte kadulle”.

Anne Kantoluoto. Kertomuksia asunnottomuudesta. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2011.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/28110/kertomuksia%20asunnottomuudesta.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Tiivistelmä

Olen tarkastellut kahdeksan asunnottomana olleen, tuetun asumisen kuntouttavassa yksikössä asuvan ihmisen kertomuksia asunnottomuudesta. Tarkastelen sitä, millaisia identiteettejä haastateltaville rakentuu asunnottomaksi jäädessä, asunnottomuuden aikana ja sen jälkeen ja miten nämä identiteetit muuttuvat kertomuksen kuluessa. Tähän tutkimuskysymykseen vastatakseni olen analysoinut sitä, miten haastateltavat puhuvat suhteistaan muihin ihmisiin ja millaisia puhuja-asemia he ottavat suhteessa näihin.

Tutkielman metateoreettinen viitekehys on sosiaalinen konstruktionismi ja analyysimetodi on diskursianalyysi. Ymmärrän viitekehykseni ohjaamana kielenkäytön aktiivisena toimintana, jolla muokataan sosiaalista todellisuutta. Haastateltavien asunnottomaksi jääminen oli usein liittynyt päihteiden käyttöön. Kaikilla haastatelluilla ei kuitenkaan ollut ongelmallista päihdehistoriaa ja usein asunnottomaksi joutumiseen liittyi monenlaisia kriisitilanteita, kuten työttömyys ja avioero. Asunnottomaksi jäämisen vaiheessa haastatelluille muodostuu syöksykierteeseen joutuneen ihmisen identiteetti.

Asunnottomaksi jääminen oli koetellut kaikkien haastateltavien ihmissuhteita riippumatta olosuhteista, joissa kodin menettäminen tapahtui. Ilman kotia haastateltavat olivat usein päätyneet ”päihdeporukoihin”, joissa ihmissuhteita kuvattiin instrumentaalisiksi. Asunnottomuuden aikaa varjostivat myös väkivalta ja turvattomuus. Asunnottomuuden aikana haastateltuja kuvaa parhaiten marginalisoitunut identiteetti.

Asunnon saamisen lisäksi haastateltuja oli erityisesti tukenut se, että heillä oli ihmisiä, jotka välittivät heistä ja tukivat heitä. Asuinpaikan yhteisöllisyys ja valvotut, päihteettömät olosuhteet olivat myös useimmille merkityksellisiä. Asunnottomista yleisesti jaettua käsitystä päihdeongelmaisina ja abso-luuttisesti asunnottomina ei allekirjoitettu yksiselitteisesti, vaikka osa kuvasikin olevansa käsityksen kaltaisia ”perinteisiä asunnottomia”. Asunnottomuuteen vaikuttavat syyt olivatkin hyvin yksilöllisiä ja moniulotteisia. Asunnottomuuden jälkeinen eheytyvä identiteetti muodostuu tilanteessa, jossa päih-teistä on toivuttu tai haastatellun elämäntilanne oli muista syistä parantunut. Tätä identiteettiä värittää myös toivo.

Johdanto ja tutkimustehtävä

Minua on jo vuosien ajan kiinnostanut se todellisuus, jossa asunnoton ihminen elää. Mitä hän ajattelee, mitä hän tuntee, millaisia kokemuksia hänellä on auttavista tahoista? Olen itse ollut tuo auttava taho työskennellessäni sosiaalityöntekijänä, asumisneuvojana, sosiaali-isännöitsijänä ja asumisohjaajana. Kaikissa näissä ammatillisissa positioissa olen kuullut asunnottomana olleiden ihmisten kertomuksia elämästään. Koin, että työssäni olin aina kuitenkin jäänyt kovin kauas siitä todellisuudesta, jossa he olivat eläneet. En koskaan ehtinyt kuulla asiakkaideni elämästä fragementteja enempää, eikä se usein olisi ollut perusteltuakaan työn luonteen huomioiden.

Asunnottomien kokemuksia olisikin heidän mukaansa tärkeää tutkia esimerkiksi oikeanlaisten palveluiden suunnittelemiseksi. Yksilöiden kokemuksiin keskittyvä tutkimus pystyy myös haastamaan sosiaalisesti ylläpidettyjä stereotypioita ja oletuksia (Shier ym. 2010, 32–33).

Asunnottomien elämää määrittelevät siis yleensä tahot, joilla ei ole kosketusta asunnottomuuden kokemukseen. Kun tutkimustietoa aiheesta ei toistaiseksi ole kovin paljon saatavilla, asunnottomien arki jää usein kauas palveluita ja tukea suunnittelevista ja tarjoavista tahoista. Vailla kotia elänyt ihminen on mielestäni paras asiantuntija kertomaan siitä, millaista asunnottomuus on ja miten se vaikuttaa yksilön elämään ja ihmissuhteisiin.

Olin alustavasti määritellyt tutkimustehtäväkseni tarkastella sitä, millaisia tarinoita asunnottomuuden kokeneet kertovat asunnottomuudesta ja siitä selviytymisestä. Haastateltavat kertoivat myös paljon tunteistaan, suhteistaan muihin ihmisiin ja siitä, miten nämä olivat muuttuneet heidän asunnottomaksi jäätyään tai nykytilanteeseen tultuaan. Haastattelujen jälkeen tarkensinkin tutkimustehtävääni. Laajempi tutkimustehtäväni on tarkastella sitä, millaisia identiteettejä haastateltaville rakentuu asunnottomina ja asuvina ja miten nämä identiteetit muuttuvat kertomuksen kuluessa.

Yhteenvedo

Tutkimustehtäväni mukaisesti olen analyysiluvuissa tarkastellut sitä, miten haastateltavat puhuvat suhteistaan muihin ihmisiin ja millaisia puhuja–asemia he ottavat asunnottomiksi jäädessään, asunnottomina ja asunnottomuuden jälkeen. Olen tarkastellut aineistolainauksieni avulla myös sitä, millaisia identiteettejä haastatelluille rakentuu heidän kertomuksissaan. Tässä luvussa nostan tarkastelukulman etäämmälle ja käsittelen analysoimaani aineistoa kokonaisuutena.

Yksittäisten haastateltujen sijaan käsittelen siis sellaisia piirteitä, jotka toistuvat tarinasta toiseen. Eri kertomuksissa toistuvia samankaltaisia piirteitä yhdistämällä ja pelkistämällä pyrin kertomaan jotakin yleistä asunnottomuuteen liittyvistä identiteeteistä. Tarkastelen siis sitä, millaisia identiteettejä asunnottomille muodostuu kertomuksen eri vaiheissa ja sitä, miten tämä identiteetti muuttuu.

Ymmärrän identiteetin esimerkiksi Geen (2011, 106–107) tavoin alati muokkautuvana ja liikkuvana: jokaisella ihmisellä on lukuisia eri identiteettejä, joita he eri tilanteissa ja eri ihmisten seurassa diskursiivisesti tuottavat. Identiteetti määrittyy tällöin jonakin olemisen sijasta joksikin tulemiseksi (Zufferey & Kerr 2004, 346–347). Tutkimushaastatteluissa tuotetut identiteetit ovat yksi erityinen identiteettien muodostamisen muoto, enkä pyri tekemään johtopäätöksiä haastattelujen ulkopuolisesta elämästä näin rakentuvien identiteettien perusteella.

Jukka Valkosen (2007, 213, 228) tapaan ajattelen, että tutkija muokkaa teoreettiset mallit pysäyttämällä haastateltavien tarinoiden jatkuvan liikkeen ja pelkistämällä niitä. Lopputulos ei ole tällöin todellisuuden – mielen sisäisen tai muunlaisenkaan – representaatio, vaan tutkijan analyttinen tulkinta aineiston yhteisistä piirteistä. Aineiston avulla määrittelemäni identiteetit ja niiden muutokset ovat siis sopimuksenvaraisia, ja niiden konstruoinnissa olisi voitu päätyä myös toisenlaiseen tulkintaan. Valkosen (2007) lailla pyrin kertomaan jotakin yleistä aineistosta ja nostamaan tarkastelukulman yksittäisistä ihmisistä teoreettiselle tasolle. Asunnottoman identiteetit ovat siis analyysin väline, eikä niistä tulisi vetää johtopäätöksiä haastattelemini ihmisten elämän todellisista vaiheista.

Asunnottomaksi jääminen

Ensimmäisessä luvussa tarkastelin sitä, miten haastateltavat ovat kuvanneet asunnottomaksi jäämisen aikaa. Kaikkia kertomuksia yhdistää se, että haastateltavan elämäntilanne on ollut asunnottomaksi jäämisen aikaan kaoottinen tai vaikea. Haastatelluilla oli saattanut ennen asunnottomuutta olla vakiintunut parisuhde sekä työ- tai opiskelupaikka, mutta tilanne oli kriisiytynyt esimerkiksi eron tai päihteidenkäytön vuoksi niin, että se oli lopulta johtanut asunnottomuuteen.

Perheestä oli irtaannuttu tai etäännytty ennen tai jälkeen asunnottomaksi jäämisen erilaisista syistä. Päihteillä oli tässä osansa, mutta niiden käyttäminen ei ollut suinkaan ainoa eikä suurin syy etäännyttämiseen. Asunnottomaksi jääneet olivat vaikeassakin tilanteessa saattaneet ajatella perheensä parasta: heitä oli haluttu säästää ja omasta ahdingosta oli saatettu jättää kertomatta kokonaan. Itseä kuvataan tässä vaiheessa kertomusta irralliseksi perheestä ja läheisistä, ja etäisyyttä oli saatettu ottaa tietoisesti tai vielä lisää, kun asunnottomuus oli konkretisoitunut. Naisen tai miehen roolit perheessä eivät erityisesti nousseet asunnottomaksi jäämisen vaiheessa esille. Vain yksi haastateltu otti perinteisen miehen aseman kertoessaan rajoittavasta kodista lähtemisestä ja parisuhteesta irtautumisesta.

Asunnottomaksi jäämistä ei ollut aineistossa kovin paljon kuvattu, vaan se oli kertomuksissa tapahtunut osana perheeseen, työhön tai päihteiden käyttöön liittyvää ongelmien jatkumoa. Olen tulkinnut tätä vaikenemista kahdella tavalla. Haastateltava ei välttämättä ollut sitä mieltä, että asunnottomuus olisi ollut vaikeassa elämänvaiheessa merkityksellisin asia, vaikka se olikin oletukseni. Avioero, työttömyys tai muut henkilökohtaisen elämän ongelmat saattoivat tosiasiaassa olla syitä asunnottomuuteen ja niistä puhuminen oli siksi haastateltavalle olennaisempaa kuin asunnottomaksi jäämisen kuvaaminen. Toisaalta asunnottomuus oli ollut suurimmalle osalle haastateltuja hyvin vaikea kokemus ja siitä saattoi myös olla helpompaa vaieta kuin puhua.

Asunnottomaksi jääminen oli joka tapauksessa tapahtunut murroskohdassa, jolloin elämässä on ollut paljon vastoinkäymisiä. Kodin menetys on koetellut läheisiä suhteita riippumatta syistä, jotka ovat tilanteeseen johtaneet. Tämä suhteiden rikkoutuminen oli heikentänyt entisestään asunnottoman haavoittuvaista asemaa.

Samankaltaisia tuloksia ovat saaneet esimerkiksi Guy Johnson ja Chris Chamberlain (2008, 343), jotka ovat tarkastelleet asunnottomuutta sosiaalisen valinnan ja sosiaalisen sopeutumisen teorioiden avulla. He esittävät, että asunnottomuus voi sosiaalisen valinnan mallin mukaisesti edustaa loppupistettä asteittaisen taloudellisten ja sosiaalisten resurssien ehtymisen prosessissa. Kun päihteiden käyttö lisääntyy, taloudellinen tilanne heikkenee. Perhesuhteet saattavat rikkoontua. Asunnottomaksi päädytään, kun päihteiden käyttö syrjäyttää asioista huolehtimisen ja käyttäjä joutuu hädätyksi. Hajonneet perhesuhteet saattavat tutkijoiden mukaan johtaa samaan lopputulokseen.

Haastateltavat kuvasivat päihteiden käyttöönsä hallitsemattomana silloin, kun se oli johtanut asunnottomaksi jäämiseen. Päihteiden käyttöön saatettiin kuitenkin ottaa myös funktionaalinen suhde ja sitä kuvattiin esimerkiksi toimintana, jonka avulla haastateltava jaksoi elämää kadulla. Myös Virokannaksen (2004, 27–28) haastattelemat nuoret olivat saattaneet määritellä huumeiden käytön aloittamisen omaksi ratkaisukseksi.

Virokannaksen (2003a, 305–307) tutkimukseen osallistuneiden huumeita käyttäneiden nuorten aktiivinen toimijuus kapeni silloin, kun he joutuivat viranomaisten toimien kohteeksi. Omien haastateltavien toimijuus kapeni myös, mutta olennainen toimijuuden rajoittuminen ajoittui kodin menettämisen vaiheeseen ja marginalisaation syvenemiseen. Syynä eroon lienee se, että Virokannaksen haastateltavat olivat nuoria ja heihin kohdistettiin pakkotoimia, kun minun haastattelemani ihmiset kokivat päihteiden käytön traagiset seuraukset vasta sitten, kun eivät pystyneet huolehtimaan itsestään tai turvaamaan esimerkiksi asumistaan.

Haastattelemini ihmisten kertomuksissa muodostuva asunnottomaksi jäävän ihmisen identiteetti on hauras ja jo jossain määrin irrallaan muista ihmisistä. Kertojat ovat olleet sivustakatsojina ja virran vietävissä, etäällä perheestään ja usein kykenemättömiä toimimaan tilanteen korjaamiseksi. Identiteetti on ollut tässä vaiheessa elämää toisaalta vielä suhteellisen koherentti ja kiinnittynyt tavanomaiseen arkeen: haastatellut puhuivat yleensä esimerkiksi työntekijän tai puolison asemasta käsin, mikä liittää tuotetut identiteetit normaalin elämän viitekehykseen. Kertomuksissa muodostuu syöksykierteeseen joutuneen ihmisen identiteetti, joka rakentuu tulkintani mukaan kahden erilaisen maailman rajapinnalle: ihminen yrittää kiinnittyä normaaliin elämään, mutta on jo luisumassa marginaaliin.

Elämä kodittomana

Asunnottomaksi jäätyään useimmat haastateltavat olivat käyttäneet paljon päihteitä. Päihteet olivat olleet selviytymiskeino ja tapa kestää vaikeita olosuhteita, mutta niitä kuvattiin toisaalta myös esteeksi toimimiselle, varjoksi joka vei kaiken ajan ja energian. Omaa päihteidenkäyttöä pidettiin toisaalta siis selviytymiskeinona, toisaalta se oli pakonomaista. Myös kertojan persoonallisuudenpiirteet oli saatettu mainita syyksi päihteiden käytön riistäytymiselle hallinnasta. Tällöin ihmisen perusolemus konstruoi syyksi päihteiden käytölle.

Myös Johnsonin ja Chamberlainin (2008, 343) tutkimuksessa päihteiden käyttöä tarkastellaan selviytymiskeinona, joka auttaa asunnottomia kestämään epävarmuutta ja kaaosta. Tässä selitysmallissa päihteet eivät olekaan asunnottomuuden syy, vaan seuraus. Toisaalta Johnson ja Chamberlain näkevät päihteiden käytön myös asunnottomuuskulttuuriin sosiaalistumisena. Tylerin ja Johnsonin (2006, 143) tutkimuksessa useat osallistujat kertoivat, että päihteiden käyttö oli auttanut heitä selviytymään asunnottomuudesta.

Päihteet puhuttiin suurimmassa osassa haastatteluja hyväksytyksi tai itsestään selväksi osaksi asunnottomuutta. Päihteiden käyttäjien välille tuotettiin haastattelemien ihmisten luonnehdinnoissa ero. Vaikka suurin osa haastatelluista oli käyttänyt sekä huumeeksi luokiteltavia aineita että alkoholia, päihteidenkäyttäjiä kuvatessa jako huumeiden- ja alkoholinkäyttäjiin oli selkeä. Haastatteluissa nostettiin eksplisiittisesti esiin kaksi ryhmää, ”kuuskymppinen alkoholisti ja parikymppinen narkomaani”. Omaan päihteiden käyttäjien ryhmään liitettiin positiivisia määreitä, kun toinen ryhmä nähtiin negatiivisemmassa valossa. Huumeiden käyttäjien kohdalla laittomuus ja rikollinen toiminta nostettiin esiin olennaisena osan käyttöä, kun alkoholin käytöstä puhuttiin hyväksytympänä vaihtoehtona.

Päihdeporukoissa toimiminen oli vaatinut haastatelluilta joustamista, jatkuvaa muiden lukemista ja varovaisuutta. Se edellytti myös sosiaalista silmää ja kykyä laskelmointiin. Toimeen oli mahdollista tulla, jos ei suututtanut eikä ärsyttänyt ketään tai jos toisaalta otti asemansa väkivalloin.

Absoluuttisesti asunnottomina olleiden kokemukset olivat olleet erityisen vaikeita. Kadulla oleskelu oli turvatonta, stressaavaa ja yksinäistä. Julkinen, kaikkien silmien edessä vietetty elämä vaati jatkuvaa varovaisuutta ja tarkkaavaisuutta. Päivä kului suojaamaan paikkaa etsiessä ja väsymys oli äärettömän raskasta. Kun löytyi paikka jossa olla, haastatellut kertoivat nukkuneensa vaikkapa kirjaston WC:ssä.

Ihmisten pilkka ja huutelu oli haastateltujen mukaan absoluuttisesti asunnottomana mahdollista siivuttaa niin, että itsensä kovetti. Toisaalta väkivalta, joka liittyi sekä päihdeporukoihin että asunnottomien porukoihin yleensä, saattoi raaistaa. Itseään suojellakseen ihminen saattoi äärimmäisessä tilanteessa rakentaa kuoren, jonka sisälle vaikeita asioita ei päästetty.

Väkivallasta siis puhuttiin mutta toisaalta myös vaiettiin haastattelijan aikana monella tavalla: omista kokemuksista väkivallan kohteena tai tekijänä ei haluttu puhua yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kovin suoraan. Lisäksi väkivallan kokemuksista puhumista saatettiin pehmentää. Väkivallasta saatettiin vaieta siksi, että sitä on vaikeaa ja kipeää käsitellä. Voidaan myös ajatella haastateltavien tuottavan vastapuhetta: asunnottoman elämä ei ole itsestään selvästi väkivallan läpitunkemaa, vaikka haastateltaja niin olettaisikin. Tämä tuotiin eksplisiittisesti esille yhdessä lainauksessa, kun haastateltava kertoi, että ei ole koskaan kajoanut toiseen ihmiseen väkivaltaisesti.

Aikaisemmissa tutkimuksissa asunnottomilla on todettu olevan usein kokemuksia väkivallasta. Esimerkiksi John Coatesin ja Sue McKenzie–Mohrin tutkimuksessa (2010, 76) asunnottomien nuorten todetaan kokeneen elämänsä aikana kiusaamista (78 %), eristämistä (63 %), päällekkarkauksia (61 %) ja pelkoa siitä, että heitä vahingoitetaan tai heidät tapetaan (61 %). Kotonaan 58 % nuorista oli kokenut fyysisistä väkivaltaa tai sen uhkaa.

Omaan tutkielmaani osallistuneista sekä miehillä että naisilla oli ollut väkivallan kokemuksia ja turvattomuutta, mutta erityisesti naisten asema näyttäytyi haavoittuvaisena. Miesten päihdeporukoihin tai asunnottomien ryhmiin he eivät automaattisesti voineet kuulua, vaan heidän tuli lunastaa asemansa. Naisten turvallisuuden kuvattiin riippuvan siitä, keiden kanssa he olivat tekemisissä. Granfelt (1998, 71) on tutkimuksessaan päättynyt samankaltaisiin tuloksiin. Koditon nainen asettuu hänen mukaansa naisen stereotypian vastakohdaksi, jolloin häntä saatetaan kohdella halveksivasti. Naiset joutuvat myös selittämään asunnottomuuttaan miehiä enemmän, ja heitä saatetaan tarkastella enemmän perheen puuttumisen näkökulmasta kuin asunnottomuudesta käsin (Granfelt 1998, 75).

Naisen erityistä asemaa asunnottomana on pohdittu muissakin tutkimuksissa. Miehestään taloudellisesti riippuvainen nainen saattaa olla vaarassa jäädä asunnottomaksi esimerkiksi avioeron tai leskeksi jäämisen vuoksi, ja toisaalta köyhyys ja kohtuuhintaisten asuntojen puute aiheuttavat naisten putoamista turvaverkkojen ulkopuolelle. Asunnottomuus voi pitkittyä riittämättömien palveluiden, taloudellisen tuen, mielenterveysongelmien ja riittämättömän sosiaalisen tuen vuoksi. Myös asunnottomuuden ehkäisyyn ja poistamiseen käytettyjen julkisten varojen ehtyminen vaikeuttaa tilannetta. (Kisor & Kendal-Wilson 2002, 355.)

Absoluuttisesti asunnoton ihminen oli haastattelemini ihmisten kertomuksissa virkavallan huomion kohteena. Julkiselle paikalle mennyt asunnoton vietiin herkästi putkaan, ja tätä oli joskus käytetty keinona päästä lämpimään paikkaan yöksi. Suhdetta poliisiin ja vartijoihin kuvattiin asunnottoman omasta käyttäytymisestä riippuvaiseksi. Jos asunnoton ei vastustellut, kohtelu oli asiallista. Väkivallan mahdollisuus järjestystä ylläpitävien tahojen puolelta tuli kuitenkin implisiittisesti esiin niin, että lyömättä jättäminen kuvattiin positiivisena lopputuloksena. On mielenkiintoista, että sosiaaliviranomaiset tai muut asiakkaita tukevat tahot eivät esiintyneet kertomusten tässä vaiheessa juuri lainkaan.

Silloinkin, kun heistä yhdessä lainauksessa puhuttiin, sosiaalityöntekijöitä tai muita auttamistyötä tekeviä ei kuvattu auttavana tahona vaan yhtenä kertojan marginalisaatiota lisäävänä ryhmänä. Varsinkin absoluuttisesti asunnottoman kohdalla tämän voi katsoa tarkoittavan sitä, että tarpeeksi kauas marginaaliin joutunut ihminen ei ole enää tuen ulottuvissa, ja avun sijasta häneen kohdistetaan kontrolloivia toimenpiteitä, joiden on tarkoitus pitää hänet poissa muiden silmistä. Syynä saattaa olla osittain myös se, että sektoroituneella palvelujärjestelmällä on käytössään vain tietty määrä palveluja ja menetelmiä, jotka yleisluontoisuudessaan saattavat sivuuttaa asiakkaan monisyiset ongelmat (Väyrynen 2007, 177).

Kertomuksissa asunnottoman asema oli monella tavalla haavoittuva. Suojattomuus oli fyysisen lisäksi henkistä. Asunnoton ihminen oli koko ajan katseiden kohteena ja joutui kovettamaan itseään tai muutoin rakentamaan suojelevan kuoren, jottei tuntisi häpeää tai loukkauksia.

Yksityisyys puuttuukin useasti niiltä, jotka ovat tavalla tai toisella heikommassa asemassa: sairaalassa omaa tilaa saattaa rajata pelkkä kangas, asuntolassa ovea ei välttämättä saa lukkoon (Granfelt 1998, 107). Granfelt huomauttaa, että silloin, kun omaa tilaa ei ole lainkaan, rajaa muihin ihmisiin saatetaan pitää yllä esimerkiksi varjelemalla jotakin osa-aluetta elämästä muiden silmiltä. Tällöin mielen sisäinen koti, autonomia, koetaan yksityisyyden mahdollistajana. Granfeltin tulkinta sisäisestä kodista sopii myös minun haastattelemiini asunnottomiin. Kadulla koti rakennettiin itseen, kun ympärillä ei ollut seiniä.

Asunnottomaksi jäämisen jälkeen perheestä tai työelämästä ei enää puhuttu. Asunnottoman maailma oli suurimmalla osalla ollut päihteiden maailma, ja suhteita muodostui lähinnä toisiin asunnottomiin päihteiden käyttäjiin. Suhteessa toisiin asunnottomiin, satunnaisiin ohikulkijoihin ja esimerkiksi poliisiin asunnoton joutui koko ajan arvioimaan, miten kannattaisi toimia ja millä keinoin selviäisi.

Siteet normaaliin elämään ovat asunnottomaksi jäätyä katkenneet ja perhesuhteet rikkoutuneet, eikä yhteiskunnalla ole annettavanaan kuin moitetta: sinulla ei ole edes lupa näkyä. Asunnottomalle muodostuva identiteetti onkin hauras, rikkinäinen ja haavoittuvainen, irrallaan muista ihmisistä ja yhteiskunnasta. Katsonkin, että asunnottomana elävää kuvaa parhaiten marginalisoitunut identiteetti.

Takaisin kotiin

Haastatelluilla oli ollut suhde eri viranomaisiin ja muihin ammattiauttajiin jo ennen nykyiseen asumispaikkaan saapumistaan, koska asumisyksikön asuntoihin pääsevät ihmiset, jotka ovat olleet päihdekuntoutuksessa. Oikeanlaisiksi koetuilla ja oikein kohdennetuilla palveluilla olikin saatettu auttaa ihmisen eteenpäin todella vaikeasta tilanteesta. Aina sopivia palveluita tai hyvää palvelua ei ollut saatu, mikä oli saattanut johtaa siihen, että haastateltava koki tulleen kaltoin kohdelluksi autetuksi tulemisen sijasta.

Se vaihe, kun kadulta tai tilapäisistä majailupaikoista siirryttiin ammattiavun piiriin, ei näyttäytynyt selkeänä, eikä ammattiavusta puhuttu lainkaan niin paljon kuin olisin olettanut. Oletan tämän liittyvän osittain siihen, että päihde-ehdotin elämä oli ollut hyvin kaoottista. Jos kertojan käsitys minuudestaan on ollut sirpaloitunut, hänellä ei välttämättä ole ollut voimia havainnoida ympäristöään samalla tarkkuudella kuin silloin, kun hänen elämäntilanteensa oli selkiytynyt.

Suhdetta asunnottomuuden jälkeisiin auttaviin tahoihin kuvattiin toisissa kertomuksissa kumppanuutena, toisissa alistavana ja ihmisoikeuksia riistävänä toimintana, jonka jälkeen asiakkaaksi tullut ihminen saattoi jäädä entistäkin enemmän yksin ja hylätyksi. Tämä oli johtanut esimerkiksi siihen, että haastateltu joutui kehittämään selviytymistaktiikoita ihmisarvoa alentavassa tilanteessa.

Sosiaalityöstä puhuttiin haastatteluissa vähän. Sitä kuvattiin hierarkkiseksi ja hieman hämäräksi jääväksi toiminnaksi, joka jäi etäälle asiakkaasta. Toisaalta samankin puhujan kertomuksessa suhde viranomaisiin tai muihin ammattiauttajiin saattoi määrittyä eri tavoin eri vaiheissa kertomusta. Viranomaiset ja muut ammatti-ihmiset saattoivat olla joissain elämänvaiheissa tuki ja luottamuksen kohde, toisissa taakka – paljon vaikutti se, miten yksittäisen työntekijän toiminta oli koettu.

Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on saatu tuloksia, joiden mukaan työntekijän asennoitumisella on merkittävä vaikutus asiakkaan kokemuksiin ja myös työskentelyn tuloksiin. Aito mielenkiinto ja asiakkaan yksilöllisyyden, elämäntapojen ja kulttuurisen kontekstin huomiointi tuottaa todennäköisesti positiivisempia tuloksia kuin traditionaalinen määräilevä ja ohjaileva lähestymistapa. (Thompson ym. 2010, 252.) Asunnottomuudesta yhteiskunnassa yleisesti jaettu käsitys tuotiin haastatteluissa aktiivisesti esille ja oman asunnottomuustarinan suhdetta siihen pohdittiin. Osa haastatelluista kiisti asunnottomuuden vallitsevan käsityksen päihdeongelmaisina, toiset hyväksyivät sen.

Oma asunnottomuus saattoi määrittyä ”oikeaksi” tai vähemmän todelliseksi asunnottomuudeksi sen mukaan, miten se suhteutui asunnottoman stereotypiaan.

Asunnottomuuden lisäksi koti oli haastatteluissa käsitteenä liukuva ja muuttuva. Koti määrittyi sekä oman tilan, tavaroiden, ihmissuhteiden että itsemääräämisoikeuden kautta. Myös oma valmius sitoutua paikkaan kuvattiin merkittäväksi asiaksi kotia määritellessä. Osa haastatelluista korosti pysyvän kodin tuomaa turvaa, toisille se oli keino päästä eroon päihde- ja käyttäjäkäytöstä. Oma koti nähtiin myös osana normaaliutta. Koti mahdollistaa sen, että ihminen pystyy osallistumaan sosiaaliseen elämään kuten muutkin.

Muissakin tutkimuksissa kodille on annettu erilaisia merkityksiä ja siltä on odotettu monenlaisia asioita. Esimerkiksi Shierin ym. (2010, 30–31) tutkimuksessa osa haastatelluista korosti pysyvän kodin tuomaa turvaa, toisille se oli keino päästä eroon päihde- ja käyttäjäkäytöstä. Oma koti nähtiin myös osana normaaliutta ja sitä, että yksilö pystyi osallistumaan sosiaaliseen elämään kuten muutkin.

Arja Jokinen (2004, 77) kuvaa asuntolassa asuvien olevan marginaalissa sekä tilallisesti että symbolisesti. Asunnottomat määrittyvät hänen mukaansa ulkopuolisiksi, ei-mistään -kotoisin oleviksi suhteessa asuviin samalla, kun asuntola edustaa konkreettisena paikkana viimesijaista asumismuotoa. Kuten haastateltavien puheesta saattoi havaita, asuntola voi kuitenkin saada yksilöiden puheessa hyvin toisenlaisia merkityksiä kuin ne, mitä sille yleensä annetaan. Erityisen tärkeäksi koettiin se, että paikalla oli muita ihmisiä. Se, että jonkun tiesi aina olevan paikalla juttukaveriksi, oli erittäin tärkeä asia kaikille, jotka yhteisöllisestä elämäntavasta puhuivat.

Asuntolaa kuvattiin kertomuksissa useimmiten paikkana, jossa ihmisellä on mahdollisuus saada sekä ammattiapua että tarvitsemaansa vertaistukea. Vertaistuen lisäksi henkilökunnalta saatu keskusteluapu ja tuki käytännön asioiden hoitamiseen määriteltiin tärkeiksi. Myös valvotut olosuhteet nähtiin tarpeellisiksi päihteettömyyden tukemiseksi. Haastateltujen kertomuksissa asuntolasta piirtyikin hyvin toisenlaisen kuva kuin Jokisen tekstissä.

Toisaalta asuntolan määritelmästä käytiin diskursiivista kamppailua ja sen asemasta kotina tai laitoksena neuvoteltiin. Itsestään selvänä sen kodinomaisuutta ei siis nähty. Jokisen (2004, 75) mukaan fyysisellä tilalla, ihmisellä ja identiteetillä on monitahoinen suhde. Paikan kulttuurinen identiteetti rakentuu kulttuurisella kartallamme erotuksena toisista paikoista, esimerkiksi asuntolan paikka rakentuu erotuksena kodista tai vaikkapa sairaalasta. Rakennamme paikalle identiteettiä samalla kun se määrittelee meitä. Tulkitsen asuntolan puhumisen kodiksi olleen paikan identiteetin uudelleen rakentamista yhteisön sisällä. Vaikka yleinen käsitys asuntolasta ei välttämättä muutukaan, omassa yhteisössä sen määritelmää voidaan muuttaa.

Tutkielmassani esiintyneet moninaiset kodin määritelmät ovat samantyyppisiä kuin aiemmissa tutkimuksissa saadut. Granfelt (1998, 107–108) määrittelee kotia sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden dialektiikalla. Koti on paikka jonne palata, ja se on kiinteässä suhteessa ympäröivään maailmaan. Kodissa yhdistyvät tuttuus, menneisyys ja jatkuvuus, unelma hyvästä elämästä. Näitä piirteitä haastattelemani ihmiset liittivät kotiin, jokainen omanlaisella painotuksellaan.

Granfelt on väitöskirjassaan lähestynyt kotia myös hieman toisenlaisesta näkökulmasta: paikkana, suhteena ja mielentilana. Koti voi olla konkreettinen, fyysinen paikka, joka koetaan kodiksi, kuten haastattelemani ihmisetkin olivat kuvanneet. Toisaalta koti voi olla suhde, joka ihmiselle syntyy hänelle rakkaan toiminnan ja sitä symboloivan tilan välille. Mielen sisäinen koti syntyy silloin, kun ihminen eläytyy toimintaan, josta hän on muodostanut oman tilansa. Tällainen koti saattaa aktualisoitua esimerkiksi musiikkia kuunnellessa tai puutarhaa hoidettaessa. (Granfelt 1998, 104–105.)

Haastattelemini ihmisten koti liittyi konkreettisen tilan lisäksi suhteisiin, mutta hieman Granfeltin määritelmästä poiketen. Kodin tekivät ihmissuhteet joko asuntolassa tai oman perheen keskuudessa. Tietylainen mielen sisäinen koti konstruotui asunnottomuuden aikana, kun ainoa koti sijaitsi omassa mielessä.

Suhde kotiin oli haastateltavien kuvauksissa rikkoutunut asunnottomaksi jäätyä, ja samaan aikaan tapahtunut päihdeporukoihin liittyminen oli muuttanut haastateltavien ihmissuhteita instrumentaaliin suuntaan. Suhteet perheeseen ja muuhun lähipiiriin olivat saattaneet vaikeutua jo siksi, että heiltä jouduttiin salaamaan häpeälliseksi koettu asunnottomuus.

Päihdeporukoiden instrumentaalinen luonne ja niiden ero selvään maailmaan tuotiin haastatteluissa selkeästi esille. Kun elämässä oli päästy eteenpäin, päihteitä käyttäviin kavereihin ei voitu enää pitää yhteyttä. Tämä oli pitkälti selviytymisen ehto, koska juomasta pidättäytymistä päihteiden käyttäjien kanssa seurusteltaessa pidettiin vaikeana. Maailmojen ero hyväksyttiin kertomuksissa molemmilla puolilla rajaa. Vanhat, juovat kaverit antoivat entisen päihdeongelmaisen olla, kun tämä kertoi, ettei enää aio olla osa porukkaa.

Kotiin paluuksi nimittämäni vaiheeseen liittyi kaikilla haastateltavilla jonkinlaista uudelleen rakentamista. Suhdetta omaan itseen ja muihin ihmisiin pohdittiin ja vanhoja suhteita korjattiin. Ihmissuhteet, jotka eivät kietoutuneet päihteisiin, olivat kantava voima ja mielekkään elämän edellytys. Haastatellulle tärkeät ihmiset saattoivat olla ydinperhettä, ystäviä tai vertaistuen antajia tai kuulua esimerkiksi uskonnolliseen yhteisöön.

Kaikkia näitä suhteita yhdisti yksi asia: ne määriteltiin mahdollisuudeksi kokea yhteyttä muihin ihmisiin. Yhteisöllisyyden ja ystävyyden kokemukset konstruointiin kaikissa kertomuksissa merkittävämäksi yksittäiseksi tekijäksi, jonka vuoksi haastateltavat pitivät elämäänsä hyvänä. Aikaisemmassa tutkimuksessa on samankaltaisia esimerkkejä suhteiden eheytyemisestä päihteiden käytön loputtua. Suhteet perheeseen ja läheisiin olivat esimerkiksi huumeita käyttäneiden nuorten kertomuksissa rikkoutuneet, mutta ne olivat usein korjaantuneet käytön lopettamisen myötä (Virokannas 2004, 27).

Haastateltavien puhuja-asema muuttuu mielenkiintoisesti sen mukaan, puhuvatko he vertaisistaan vai ammattilaisista. Vertaistuesta puhuessaan haastateltavat asemoivat päihteiden ongelmallista käyttöä kokemattomat ihmiset, myös eri viranomaiset, hierarkkisesti itsensä alapuolelle, kun asiakkaaksi asemoituessa työntekijä nähdään hallitsevammassa asemassa. Tämä aseman muuttuminen kuvaa identiteetin suhteellisuutta ja tilannekohtaisuutta: identiteetti ei ole pysyvä rakennelma, vaan elävä ja jatkuvasti tuotettu minuuden konstruoinnin ja uudelleenkonstruoinnin prosessi. Kertomuksissa positiivisia suhteita syntyi sekä ammattiauttajien että vertaisten kanssa, mutta vertaisten kanssa koettu yhteys nousi kuitenkin ammatillista apua tärkeämmäksi.

Siteitä normaaliin elämään luodaan tässä kertomuksen vaiheessa tuottamalla asioitaan huolehtivan, aikuisen ihmisen identiteettiä. Käsitys omasta itsestä rakentuu myös tärkeiden ja läheisten ihmissuhteiden kautta: positiivisten ihmissuhteiden avulla on ollut mahdollista rakentaa entistä positiivisempaa identiteettiä. Kotiin palanneen tai kotiinpaluuta odottavan asunnottoman identiteettiä kuvaankin käsitteellä eheytyvä identiteetti.

Haastateltujen elämä kulkee siis kertomuksissa U:n muotoista rataa. Ensimmäisessä analyysiluvussa haastateltavat ovat kahden maailman rajalla, kiinnittyneinä työssäkäyvän tai opiskelevan ihmisen arkeen mutta toisaalta liukumassa kohti kaaottista tilannetta. Päihteet tai raskaat kriisitilanteet, kuten konkurssi, aloittavat kierteen, joka päättyy asunnottomuuteen. Tässä elämävaiheessa muodostuu syöksykierteeseen joutuneen ihmisen identiteetti. Vaikka yksilö olisi ennen asunnottomuuttaan ollut monella tavalla yhteiskunnassa kiinni, asunnottomuuteen luisuminen tai äkkirepäisy suistaa hänet marginaaliin ja syventää vaikeuksia entisestään.

Asunnottomana haastatelluille muodostuu marginaalisoitunut identiteetti, johon kuuluivat jatkuva varuillaanolo, yksinäisyys, epävarmuus ja väkivalta. Marginalisoitunut identiteetti muotoutuu monenlaisen uloslyömisen ja syrjään jäämisen kautta niin, että se pahimmillaan johtaa täydelliseen henkiseen lamaan. Tätä identiteettiä leimaa erityisesti etäisyys sellaisiin ihmissuhteisiin, joista olisi mahdollista saada tukea tai positiivista palautetta. Tarpeeksi syvälle marginaaliin joutuneen elämä on eloonjäämistäistelua, jossa jokainen huolehtii vain itsestään.

Haastateltujen nykyhetkeen kiinnittyvä eheytyvä identiteetti muodostuu tilanteessa, jossa ihminen oli päässyt jälleen elämän syrjään kiinni. Ihmissuhteita on korjattu esimerkiksi perheenjäsenten kanssa ja toisaalta uusia ystävyksiä on solmittu päihteistä toipuvien tai muuten läheisiksi koettujen ihmisten kanssa. Asuminen yhteisössä koetaan merkittävänä voimavarana ja yhteys yleensä muihin ihmisiin kantavana voimana. Eheytyvä identiteettiä värittää toivo.

Outi Peltomäki. Asunnottomia ei ole. 2000-luvun köyhäisyys Helsingissä. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 2002.

Tutkimuksen lähtöoletusten mukaan asunnottomuudessa on kysymys köyhyydestä. Lähtökohtana ovat asunnottomuuteen liittyvät kokemukset ajallisesti, paikallisesti ja sosiaalisesti rajatussa tilanteessa – köyhyyden kokee ja köyhyyttä elää aina joku. Taustalla vaikuttaa oletus, että yksilön kokemuksella on laajempaaakin merkitystä.

Empiirinen aineisto koostui 22 nauhoitetusta narratiivisesta sosiaalipoliittisesta teemahaastattelusta ja yökahvilaetnografiasta sekä toissijaisesti asunnottomien kanssa työskentelevien ja virkamiesten kanssa.

Kojamiesten kokemuksia ja Kalkkersin asukkaiden katuasunnottomuutta yhdistää teoreettinen kehikko. Köyhyyttä tarkastellaan taloutena, valtana, kulttuurina ja toimintana – lähtien rakenteista ja päättyen toimintaan. Tarinoiden tyypejä ovat aktiivinen asunnoton alkoholisti; syrjäytyneisyyden tilassa elävä; näkymätön asunnottomuus.

Asiakkaiden elinolosuhteista ja elämäntavasta käsittelyssä olivat: ulkoisen suojan puute, toimeentulo (tuloton, työ/sairaseläkkeellä työttömyyskorvaus tai toimeentulotuki), nälkä, arkipäivä ja päivän kulku, turvattomuus, nukkuminen, yksinäisyys ja yhteisöllisyys, syrjintä ja sosiaalinen ulossulkeminen. Asunnottomuus aiheuttaa monenlaisia hankaluuksia elämään.

Timo Rautavuori. Kertomuksia asumisesta. Seitsemän asunnottoman asumiselämäkerrat tarkasteltavina. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön sivuaineen tutkielma. 2006. <https://tam-pub.uta.fi/bitstream/handle/10024/93947/gradu01450.pdf?sequence=1>

Tiivistelmä

Tutkimuksessa kuvataan seitsemän laitoshoidossa olleen asunnottoman ihmisen haastatteluista syntyneiden kertomusten (asumiselämäkertojen) avulla kertojien käsityksiä asumisestaan ja elämänsä laadusta. Tutkimuksessa selvitetään, mitä on elää suomalaisen yhteiskunnan marginaalissa ja miten oma elämänsä laatu nähdään sekä miten haastateltavilla on toteutunut Jokisen ja Juhilan (1991) esittämä käsitys pohjimmaisille asuntomarkkinoille juuttumisesta. Menetelmänä käytetään narratiivista haastattelua. Haastateltavat olivat kaikki kuntoutusjaksolla päihdehuollon laitoksessa.

Asumiselämäkerrat jaetaan kolmeen tyyppiin: ongelmatarinat, selviytymistarinat ja epämääräinen/hajanainen tarina. Yleisillä ja pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla asumisen ja elämän koetun laadun (hyvä – huono) ristiintaulukoinnilla tuli esiin neljä asumisen ja elämän laadun kenttää. Kotionniasujan elämä on hyvää elämää yleisillä asuntomarkkinoilla ja ahdistuneen asujan elämä on huonoa elämää yleisillä asuntomarkkinoilla. Kotionniasujan vaihtoehtoinen mahdollisuus on pohjimmaiset asuntomarkkinat ilman kuntoutuksen identiteettiä hyväksynyt renttuasujan elämä. Pakkorakoasujan elämä on huonoa elämää pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla. Kaikki neljä kenttää esiintyivät kertomuksissa.

Pakkorakoasujan elämässä on keskeistä kriittisen asunnottomuustutkimuksen olennaisena pitämä alisteinen asema. Kriittinen näkökulma ei tullut kertomuksissa kovin korostuneesti esille. Kaksi kertojaa esitti voimakasta ja suoraa kritiikkiä asunnottomien institutionaalisia asumismuotoja kohtaan. Epäsuoraa kritiikkiä kertomuksissa myös esiintyi. Voi kysyä merkitseekö hiljaisuus epäkohtien suhteen jo sinänsä alistumista. Vaikeneminen voi olla myös ns. vastapuheen muoto, jolla vastustetaan koko aiheen esille ottamista.

Rajakontrollin kaksi muotoa ulosohjaus ja torjunta tulivat kertomuksissa esille. Pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla pysymistä eli yleisille asuntomarkkinoille pääsemisen torjuntaa seurasin kysymällä haastateltavien asumistilannetta puoli vuotta haastattelujen jälkeen. Neljä oli pysynyt pohjimmaisilla

asuntomarkkinoilla, kaksi oli noussut pohjimmaisten asuntomarkkinoiden sisällä tukiasuntoon ja yksi oli päässyt yleisille asuntomarkkinoille kunnan vuokra-asuntoon.

Suositusten lähtökohtana on yleisillä asuntomarkkinoilla asumisen muuttaminen perusoikeudeksi.

Johtopäätökset

Johtopäätöksiin tiivistetään seuraavat asiat a) millaisia merkityksiä haastateltavat antavat elämänkultalleen ja asumiselleen osana elämänkulkua, b) miten kriittisen tutkimuksen painottama alistetun aseman teema tuli esille sekä c) miten näiden ihmisten kohdalla toteutui hypoteesi pohjimmaisille asuntomarkkinoille juuttumisesta.

Ongelmatarinoille yhteistä oli, että ne kaikki noudattivat tragedian juonikaavaa. Hyvästä alusta jouduttiin erinäisten vaiheiden kautta huonoon tilaan, jossa tulevaisuuden näkymät eivät ole kovin valoisat. Eroja löytyi siinä, miten oma tilanne selitetään (syy itsessä tai ulkoisissa asuntomarkkinoissa esim. epäonnistunut asunnottomuudenhoitojärjestelmä).

Selviytymistarinat painottavat päähenkilön kyvykkyyttä ja voimavaroja selviytyä eteenpäin vaikeidenkin elämänvaiheiden jälkeen. Tarinat olivat valoisia ja optimistisia. Ajelehtijan tarina oli epämääräinen ja hajanainen, jossa voi nähdä rikostarinan piirteitä.

Lapsuuden ja nuoruuden kuvaus oli yhtä lukuun ottamatta joko neutraalia tai myönteistä. Lapsuutta ja nuoruutta ei haluttu käyttää myöhempien elämänvaikeuksien syynä. Se jopa torjuttiin. Kenellekään ei kuitenkaan ollut jäänyt perheen kautta sellaista varallisuutta, joka olisi suojannut asumisen vaikeuksia kohdattaessa.

Aikuisuuden elämä jaoteltiin perhe-elämän kautta. Osalla haastateltavista ainakin osa elämänvaiheesta tuli esille normaalin ja hyvän elämänhallinnan vaiheena. Jokaisella kertojalla perhe-elämä päättyi eroon ja samalla joko suoranaisiin vaikeuksiin asumisessa tai ainakin asumisen ja elämän laadun heikkenemiseen. Perhe ja parisuhde toimi suojaavana tekijänä elämän vaikeuksia vastaan. Osalla aikuisuus näyttäytyi turvattoman tai kodittoman ihmisen elämänä ja kyse oli yksin ja oman onnensa nojaan jäämisestä.

Kertomuksissa esiintyi sekä ei-institutionaalisia että institutionaalisia asumismuotoja. Asuminen jakautui asumiseen yleisillä tai pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla. Voi sanoa, että jonkinlainen epäitseenäisyys tai vallan puute oli ominaista yleisten ja pohjimmaisten asuntomarkkinoiden rajavyöhykkeessä sijaitsevalle asumiselle.

Hyvä elämä pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla on kuntoutuja-asujan elämää. Kuntoutuja on omaksunut kuntoutujan identiteetin. Tällöin ihminen katsoo itselleen parhaimmaksi vaihtoehdoksi asumisen ja elämisen hoidollisessa yhteisössä. Ihminen tuntee usein olevansa vielä kykenemätön itsenäiseen asumiseen ja elämiseen, mutta edistyvänään sitä kohden kuntoutuksen/kuntouttavan asumisen avulla.

Vaihtoehtoinen mahdollisuus hyvään elämään pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla on tietynlaisen rentun identiteetin ottaminen. Tällöin voidaan hyväksyä runsasta päihteiden käyttöä sisältävä elämä omaksi elämäksi haittoineen päivineen. Elämä voidaan kokea vapauden valtakuntana, jossa palkkatyöyhteiskunnan pelisäännöt ja rajoitukset eivät päde ja saman identiteetin omaksuneiden kesken vallitsee solidaarisuus.

Huono elämä yleisillä asuntomarkkinoilla määrittynyt ahdistuneen asujan elämäksi. Asumista ja elämää hallitsevat ongelmat ja tyytymättömyys ulkoisista puitteista huolimatta. Viihtymättömyyteen liittyvät päihdeongelmat, yksinäisyys ja/tai ihmissuhteiden vaikeudet.

Huono elämä pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla oli pakkorakoasujan elämää. Tässä tilanteessa olevan ihmisen valittavissa olevat asumismuodot ovat kaikki jollain tavalla ongelmallisia. Pakkorakoasujan elämä on tyypillisesti kiertolaisen elämää. Usein kyseessä on pitkään jatkunut ja syventynyt syrjäytymiskierre. Normaalielämästä on jouduttu sivuun monella tapaa: rahaa on niukasti, fyysinen ja psyykkinen terveys on heikko, päihteiden käyttö on haitallista, työmarkkinoilta on syrjäydytty, ihmisuhteet ovat kärsineet – ylipäänsä monilla elämän alueilla on koettu menetyksiä. Valinnan mahdollisuudet ovat kaventuneet. Kuvaavaa on tietynlainen vallan ja hallinnan puute. Vaihtoehtoina on kontrollin alaisena eläminen asuntolassa tai kurja elämä ryyppykämpissä.

Alisteinen asema on tärkein ja keskeisin seikka, joka erottaa yleiset ja pohjimmaiset asuntomarkkinat toisistaan. Kertomuksista ilmenee sekä kuvauksia alisteisesta asumisesta pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla että hyväksyntää ja ymmärrystä asunnottomille suunnattuja asumispalveluja kohtaan suoraan kritiikkiä asunnottomien asumismuotoja kohtaan ei esiintynyt kovin paljon, epäsuoraa puhetta oli jonkin verran: oli esimerkiksi vaikea ymmärtää, miksi joutuu jakamaan ensisuojaelämän ankeuden ja karuuden kuuden kroonikkopäihdeongelman kanssa.

Seitsemän ihmisen aineisto tuntui aika hyvin toteuttavan Jokisen ja Juhilan (1991) ajatusta pohjimmaisilta asuntomarkkinoilta nousemisen vaikeudesta. Ylöspäin tukiasuntoon oli kohoamassa ainoastaan kaksi haastateltavaa ja yleisille asuntomarkkinoille kunnan vuokra-asuntoon oli päässyt yksi. Johtopäätöksiä voi näin pienen joukon kohdalla tehdä kuitenkin vain varovasti.

Asuntomarkkinoilla on kahdenlaista rajakontrollia: torjuntaa ja ulosohjausta. Torjunnan avulla estetään pääsy pohjimmaisilta asuntomarkkinoilta yleisille asuntomarkkinoille tai pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla siirtyminen asumismuodosta toiseen. Ulosohjaus taas on henkilön siirtämistä yleisiltä asuntomarkkinoilta pohjimmaisille asuntomarkkinoille tai toiseen asumismuotoon ko. markkinoilla. Kertomuksissa ei suoraan juurikaan puhuttu torjunnasta. Tehokkain torjunnan väline suomalaisilla markkinoilla on raha. Torjuntaa on toki asunnottomien asumispalveluissakin. Asumispalveluyksiköihin pääsemiseksi ei aina riitä pelkkä asunnottomuus tai oma halu. Näissäkin yksiköissä harjoitetaan rajakontrollia. Ulosohjauksen äärimmäinen muoto on häätö, jonka oli kokenut useampi haastateltava. Institutionaalisesta asumismuodosta häädetään erilaisten sääntörikkomusten vuoksi. Juomisen vuoksi oli häädetty neljä haastateltavaa.

Teesit paremman asumisen puolesta

- Yleisillä asuntomarkkinoilla asuminen perusoikeudeksi
- Asuntokannan monipuolisuus ja riittävyys tulisi taata
- Erityisryhmäajattelusta tulisi luopua
- Tukea tulisi saada ilman erityisehtoja
- Sosiaalityö tulisi saada poliittisesti aktiiviseksi
- Ongelmatilanteita selvittelevää ja sovittelevaa toimintaa tulee lisätä
- Asuntotakuu: asunto subjektiiviseksi oikeudeksi tietyn määräajan jälkeen.

3.7. Lapsiperheiden asunnottomuudesta

Antti Sarantaus. Lapsiperheiden asumisen ongelmien käsittely sosiaalitoimessa. Sosiaalityö, ammatillinen lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto. 2017. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/55790/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201711074159.pdf>

Kiinnostukseni tutkimuskohteeseen on herännyt käytännön työssä työskenneltyäni usean vuoden ajan eri kunnissa aikuissosiaalityössä sosiaalityöntekijänä, johtavana sosiaalityöntekijänä sekä lastensuojelun avohuollossa. Työssäni olen kohdannut useita lapsiperheitä, jotka ovat joutuneet häätöuhkien alle, häädetyiksi asunnoistaan tai olleen jostain muusta syystä tilapäismajoituksen tarpeessa. Aihe kiinnostaa minua myös sen takia, että olen huomannut aikuissosiaalityöltä sekä lastensuojelulta puuttuvan työmenetelmiä, joilla voisi vastata lapsiperheiden asumisen ongelmiin. Sosiaalitoimella on kuitenkin lakisääteinen velvollisuus auttaa lapsiperheitä erilaisiin asumisen ongelmatilanteisiin liittyen.

Halusin saada selkeämmän kuvan siitä, mitä sosiaalitoimen työntekijät voivat tehdä asumisen ongelmassa olevien lapsiperheiden tilanteissa ja perheitä auttaakseen.

Bill Edgar (2009) on pohtinut erilaisia lähestymistapoja asunnottomuuteen, asunnottomuuteen johtavia tekijöitä ja yleisesti asunnottomuusilmiön luonnetta. Asunnottomuudesta olisi Edgarin mukaan kyettävä keskustelemaan ja aihetta käsittelemään yhdessä yhdistäen rakenteelliset ja yksilölliset tekijät. Asunnottomuuden tarkastelussa olisi muistettava elämänurat, asiakkuuspolut ja ihmisten elämäntarinat.

Tutkimustulosten perusteella kunnallisen sosiaalitoimen aikuissosiaalityön ja lastensuojelun asiakastyön työmenetelmät ovat lakisidonnaisia. Lähes kaikki aikuissosiaalityön työmenetelmät olivat kyöksissä taloudelliseen apuun. Aikuissosiaalityön keskiössä oli taloudellisen avun ohella pyrkimys asiakasperheiden vuokranmaksujen kontrollointiin. Asiakas-työn työmenetelmät näyttäytyivät yksipuolisina. Perustoimeentulotuen Kelaan siirtyminen 1.1.2017 antanee aikuissosiaalityölle mahdollisuuden kehittää ja monipuolistaa työmenetelmiään.

Tutkimuspaikkakunnalla ainoastaan lastensuojelun työntekijöillä oli oikeus asuttaa lapsiperheitä tilapäismajoitukseen. Lastensuojelulla oli tutkimustulosten mukaan suuri merkitys perheiden asumisen ongelmatilanteissa. Lastensuojelun asiakastyön työmenetelmät olivat aikuissosiaalityön tavoin lakisidonnaisia. Työmenetelmät olivat vaihtoehtoisia, koska lastensuojelun työntekijöillä ei ollut perheiden akuuteissa asumistilanteissa muita mahdollisuuksia kuin turvata lapsiperheiden asuminen. Lastensuojelussa perheitä autettiin asumisen turvaamisen ohella myös uusien asuntojen hakemisessa kriisiasuntojen tilalle.

Tutkimuksen perusteella sekä aikuissosiaalityön ja lastensuojelun orientaatiot olivat palvelujärjestelmäkeskeisiä ja lakiperusteisia. Työskentelyorientaatiossa oli eniten aineksia Paynen (2002) kuvailemasta individualistis-reformistisesta ja Raunion (2009) palvelujärjestelmäkeskeisestä orientaatiosta. Juhila (2006) on tarkastellut sosiaalityötä sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisina, suhteina ja rooleina. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisista muodostui aineistossa liittämisen-, kontrolli- ja huolenpitosuhteita.

Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuksessa olen hakenut vastauksia kysymykseen: miten sosiaalitoimessa työskennellään lapsiperheiden asumisen ongelmassa. Tutkimuksessa vastausta esitettyyn kysymykseen selvitettiin työntekijöiden käyttämien asiakastyön työmenetelmien ja orientaatioiden kautta. Päähuomio tutkimuksessa kiinnitettiin sosiaalitoimen työntekijöiden käyttämiin asiakastyön työmenetelmiin ja tutkimuksen empiirisessä osassa vastataan ainoastaan työmenetelmiä koskevaan kysymykseen.

Tutkimustulosten mukaan lapsiperheiden asumisen ongelmien käsittely kuuluu kunnallisessa sosiaalitoimessa sekä aikuissosiaalityöhön että lastensuojelun sosiaalityöhön. Aikuis-sosiaalityön työntekijät keskittyivät pitkälti perheiden vuokranmaksujen varmistamiseen perheiden vielä asuessa omissa asunnoissaan. Akuuteissa ja vakavissa asumisen ongelmassa olevat perheet ohjattiin aikuissosiaalityöstä lastensuojeluun. Asiakastyön työmenetelmiin vaikuttivat keskeisesti työtä ohjaavat lait. Toimeentulotukilaki ohjasi aikuissosiaalityössä toteutettua perheiden taloudellista avustamista ja kontrolloimista. Sosiaalihuoltolaki ohjasi tehtävää työtä puolestaan asumispalveluiden osalta. Lakiperusteet suuntasivat tehtyä työtä ja työssä käytettyjä työmenetelmiä. Aikuissosiaalityön ja lastensuojelun asiakastyön työmenetelmät erosivat toisistaan. Aikuissosiaalityön työntekijät käyttivät asumisen ongelmassa olevien perheiden tilanteissa työmenetelmänään pääosin taloudellista avustamista sekä perheiden vuokranmaksujen kontrollointia. Lähes kaikki asiakastyössä käytetyt työmenetelmät olivat lii-
toksissa taloudelliseen apuun.

Tutkimusaineistoni perusteella aikuissosiaalityön eri työntekijäryhmien työpanos kohdentui toimeentulotukityöhön. Työntekijät pyrkivät varmistamaan perheiden vuokranmaksut erityisesti perustoimeentulotuella maksamalla perheiden asumiskuluihin myönnettyjä tukia suoraan vuokranantajille. Näyttää siltä, että työntekijät olivat käyttäneet perheiden vuokranmaksujen varmistamisessa osin kyseenalaisia työmenetelmiä. Perheiden asumiskuluihin myönnettyjä tukia oli maksettu sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajille ilman asiakkailta asiaan saatuja lupia. Saattaisiko kyse olla siitä, että perheiden hädät ovat kalliita ja perheiden vuokranmaksujen varmistamisella saadaan siten ennalta ehkäistyä perheiden hädönuhkia ja asunnottomuutta?

Tulokset osoittavat työntekijöiden pyytäneen perheiltä vuokrien omavastuuosuuksien maksuja varmistavia tositteita. Tutkimustulosten mukaan näyttää siltä, että työntekijät voivat antaa perheille vuokranmaksuun liittyen ainoastaan suosituksia ja ohjeita. Aikuissosiaalityötä näyttää tämän aineiston perusteella kuvaavan eräänlainen vallan puute asumisen ongelmatilanteissa olevien perheiden auttamisessa. Tutkimustuloksista voidaan havaita aikuissosiaalityöltä puuttuvan sellaisia työmenetelmiä, joilla on mahdollista saada perheet toimimaan vuokranmaksujen suhteen työntekijöiden haluamalla tavalla.

Tutkimusaineistoni osoittaa, että täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea oli melko harvoin käytetty työmenetelmänä perheiden asumisen ongelmissa. Merkityksellistä oli täydentävän tuen myöntäminen perheiden uusien asuntojen vuokravakuuksiin. Tuki mahdollisti perheiden muuttamisen pois tilapäisasumiseen tarkoitetuista kriisiasunnoista. Tutkimustulokset yllättivät minut. Olin etukäteen ajatellut täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen olevan usein käytetty asiakastyön työmenetelmä perheiden asumisen ongelmatilanteissa. Syytä tuen vähäiseen käyttöön ei ole tässä tutkimuksessa mahdollista saada. Saattaa olla, että asiakasperheillä ei ole usein ollut esimerkiksi vuokravelkoja. Lisäksi on mahdollista, että perheet on aikuissosiaalityöstä ohjattu laatimaan vuokraveloistaan maksusuunnitelmia vuokranantajien kanssa. Yksikään asiakasperhe ei ollut saanut häätöä vuokravelkojen takia.

Aineistosta voidaan nähdä, että työntekijöiden perheille antamat asumiseen liittyvät ohjeet ja neuvot olivat sidoksissa taloudelliseen apuun ja toimeentulotuen viimesijaiseen luonteeseen.

Tämä tutkimus tuo esille uhkia, joita liittyy aikuissosiaalityön asiakastyön työmenetelmien yksipuolisuuteen ja taloudelliseen avustamiseen sidonnaisuuteen. Nähtävästi paikkakunnan aikuissosiaalityön työntekijöiden työskentely perheiden asioissa oli ollut niin toimeentulotukipainotteista, että muita työmenetelmiä ei ole jostain syystä haluttu tai osattu asiakas-työssä hyödyntää. Tutkimustulosten perusteella näyttää siltä, että aikuissosiaalityön työntekijät eivät olleet usein tavanneet häätöuhassa olevia perheitä. Perheille oli vain harvoin laadittu akuuteissa ja vakavissa asumisen ongelmissa sosiaalityön asiakassuunnitelmia tai ti-lannearvioita. Aikuissosiaalityön työmenetelmät näyttäytyivät tämän tutkimuksen mukaan hyvin rajallisilta ja yksipuolisilta asumisen ongelmissa olevien perheiden auttamiseksi.

Tutkimuspaikkakunnan sosiaalitoimessa tehdyn työnjaon mukaan ainoastaan lastensuojelun työntekijöillä oli lupa asuttaa lapsiperheitä kriisiasuntoihin. Kuntien toimintakäytännöt lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteissa vaihtelevat.

Tutkimustulosten mukaan näyttää siltä, että lastensuojelun asiakastyön työmenetelmiin vaikuttivat keskeisesti työtä ohjaavat lait kuten lastensuojelulaki perheiden akuuteissa asumisen ongelmissa ja asuntopuoltolauseunnoissa sekä laki ulosottokaaresta perheiden häätötilanteissa. Lakiperusteet suuntasivat ja ohjasivat tehtyä työtä ja työssä käytettyjä työmenetelmiä. Lastensuojelun työntekijöillä ei ole ollut perheiden vakavissa ja akuuteissa asumisen ongelmatilanteissa muita vaihtoehtoja kuin tarjota kriisiasuntoa perheiden käyttöön. Lastensuojelun sosiaalityön asiakastyön työmenetelmiä kuvastaa tämän tutkimuksen aineiston mukaan vaihtoehtottomuus. Työntekijät eivät ole voineet toimia tilanteissa toisin.

Olin yllättynyt lähisuhde- ja perheväkivallan suuresta asemasta perheiden kriisiasumisen taustatekijänä. Perheistä suuren osan kriisiasumisen syynä ei ollut asunnottomuus, vaan perhetilanteet.

Aineistoni osoittaa lastensuojelun työntekijöiltä puuttuvan sellaisia työmenetelmiä, joilla olisi mahdollista vaikuttaa lapsiperheiden kriisiasuntotarpeiden taustalla oleviin syihin. Tutkimustulosten mukaan kunnallisella lastensuojelulla on käytössään vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa lapsiperheiden asumisen ongelmiin ennalta ehkäisevästi.

Tutkimustulosten mukaan lainsäädännölliset velvoitteet ovat vaikuttaneet työn sisältöön ja tilanteissa käytettyihin asiakastyön työmenetelmiin jopa enemmän kuin työntekijöiden perheiden asumistilanteista tekemät arviot. Lastensuojelun työntekijöillä ei ole juurikaan ollut työmenetelmien käytössään liikkumavaraa, koska perheillä on Suomessa oikeus asuntoon. Yhteenvetona lastensuojelun asiakastyön työmenetelmistä voin todeta, että käytetyt työmenetelmät olivat perheiden tilanteisiin hyvin soveltuvia ja tarkoituksenmukaisia.

Lapsiperheiden asumisasioiden hoitamista kunnissa saattaisi jatkossa helpottaa asumissosiaalityön lisääminen ja juurruttaminen aikuissosiaalityön työ- ja toimintatavaksi. Tuija Pakarinen tarkoittaa pro gradu -tutkielmassaan asumissosiaalityöllä ammatillista toimintaa yksilöiden, perheiden tai yhteisöjen kanssa asumiseen liittyvissä asioissa. Asumissosiaali-työlle on ominaista poikkihallinnollinen ja verkostomainen työskentely suhteessa esimerkiksi vuokranantajiin ja palveluntuottajiin. Asumissosiaali-työllä pyritään tarjoamaan asiakkaan tarpeita vastaava palvelukokonaisuus. Asiakasorientaation lisäksi asumissosiaalityö voi määrittyä asumisen tai palvelujärjestelmän epäkohtiin kohdentuvaksi moniammatilliseksi ja rakenteelliseksi verkostotyöksi. (Pakarinen 2011, 34-37.) Tärkeitä asumissosiaalityön työmuotoja ovat lisäksi ihmisten ennalta ehkäisevä auttaminen kuten toimeentulotuen myöntäminen vuokratästeihin ja vuokravakuuksiin sekä välitön puuttuminen esimerkiksi asumisen taitojen vajeesta johtuviin häiriöihin. (Suonio & Kuikka 2012, 226-227.)

Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön välinen työnjako lapsiperheiden asumisen ongelmissa näyttäytyi tämän tutkimuksen tutkimusaineiston perusteella varsin tarkkaan rajatulta. Sosiaalitoimen työntekijät olivat aineistoni mukaan tehneet yhteistyötä yhteisten asiakasperheiden asumisasioiden melko vähän. Yhteistyön vähäisyys saattaa pahimmillaan johtaa koko-naisnäkemyksen puutteeseen perheiden asioista ja tilanteiden kriisiytymiseen.

3.8. Rikosseuraamustaustaisten / vankien asunnottomuudesta

Jenni Mäki. Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia. Tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta ja asumisesta. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2017.
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/sHxt-IJtbL/RISE_1_2017_Leimattuja_lainsuojattomia_ja_tulevaisuuden_rakentajia_WEB.pdf

Tiivistelmä

Tutkimuksessa haastatellaan sellaisia asunnottomuutta kokeneita rikosseuraamustaustaisia henkilöitä (N=10), jotka ovat saaneet vuokra-asunnon tavanomaisesta asuinympäristöstä rikosseuraamustaustaisten henkilöiden parissa työskentelevän järjestön kautta. Tutkimus kohdistuu heidän haastatteluissa tuottamaansa identiteettipuheeseen.

Ensimmäinen tutkimuskysymys on, millaisia identiteettikertomuksia haastateltavat tuottivat ajalta, jolloin he olivat asunnottomia ja/tai elivät rikollista elämää eli ajalta ennen asumispalveluun tuloa. Tästä yhteiskunnallisesta toimija-asemasta tutkimuksessa käytetään nimitystä marginaalinen. Toinen kysymys on, millaisia identiteettikertomuksia haastateltavat tuottivat saatuaan asunnon tavanomaisesta asuinympäristöstä eli ko. asumispalvelussa asuessaan. Tätä yhteiskunnallista toimija-asemaa, jossa

haastateltavat ovat entisiä rikollisia ja asunnottomia, nimitetään tutkimuksessa tavanomaiseksi. Kolmas tutkimuskysymys kohdistuu siihen, minkälaisia merkityksiä haastateltavat antoivat asunnolle tavanomaisessa asuinympäristössä suhteessa rikoskierteestä irtautumiseen eli desistanssiprosessiin.

Tutkimus on toteutettu sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä narratiivista menetelmää hyödyntäen. Aineiston analyysi on teoriasidonnainen sisällönanalyysi, jossa haastatteluissa tuotettuja identiteettikertomuksia on luokiteltu kahteen erilaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Luokkien sisällöt konstruoidaan analyysissa tarinoiksi.

Marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoidut tarinat ovat nimeltään: Päihteiden hallitseman menettäjän tarina, Marginaalisen yhteisyyden tarina, Ammattilaisen ja lainsuojattoman tarina, Leimatun tarina ja Tavallisen ihmisen tarina. Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoidut tarinat ovat nimeltään: Oman elämänsä herran tarina, Muutoksen työstäjän tarina, Perheenjäsenen tarina ja Tulevaisuuden rakentajan tarina. Asunnolle annettuihin, rikoskierteestä irtautumiseen liittyviin merkityksiin kohdistuvat tarinat ovat nimeltään: Mahdollisuuksien tarina, Hallitsijan tarina ja Vaihtoehtoinen tarina. Haastatteluaineiston perusteella asunto tavanomaisessa asuinympäristössä tukee desistanssiprosessia. Hyvin tärkeäksi koettiin myös asumiseen saatava tuki.

Asunnottomuustutkimusten suuntauksia

Jokinen ja Juhila (1991; 1996a; 1996b.) paikansivat asunto- ja sosiaaliviranomaisten asunnottomia koskevasta viranomaiskielestä diskurssit, jotka he nimesivät toivottomuus- ja kuntoutusdiskursseiksi. Luonteenomaista näille diskursseille oli se, että molemmissa asunnottomuutta selittävänä tekijänä nähtiin yksilön ominaisuudet. Vaikka kuntoutusdiskurssi kuulostaa äkkiseltään positiiviselta, on sen taustalla kuitenkin ajatus siitä, että kuntoutus nojaa asiantuntijoiden toteuttamaan diagnosointiin. Jokisen ja Juhilan mukaan (mt.) voimakkaasti asiakasta leimaavilla ja asiakkaalta oman elämänsä asiantuntijuuden vievillä viranomaisten puheenvuoroilla voi olla yksilön identiteettiä lamaannuttavia vaikutuksia.

Erilaisten subjektiivisten, yksilön elämäntapahtumilleen antamien merkitysten, asunnottomuuden ja asumisen välisiä yhteyksiä ovat tutkineet Yhdysvalloissa esimerkiksi Burlingham et al. (2010). Heidän tutkimuksensa kohdistui pitkäaikaisasunnottomien naisten elämäkokemuksilleen antamiinsa merkityksiin suhteessa asumisen, asunnottomuuden ja päihteidenkäytön välisiin yhteyksiin (mt.). Suomessa asunnottomuuden ja asumisen merkitysten tutkimusta on tehnyt viime aikoina esimerkiksi Jenna Syrjälä, joka sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan (2015)

David Clapman (2005) on tutkinut asumista ja asunnottomuutta asumispolun (housing pathway) käsitteen avulla. Kuten Granfeltin kodittomuus, myös Clapmanin asumispolku-käsitteen sisältö ohjaa ihmisten tuottamien merkitysten tutkimiseen. Asumispolku tai asumisen polku viittaa niihin erilaisiin asumisen paikkoihin, asumismuotoihin ja -muotojen muuttumisiin, joihin ja joiden kautta yksilö elämänsä aikana kulkee. Tämä polku on Clapmanin mukaan yhteydessä erilaisiin elämänmuutoksiin, kuten naimisiin menoon, työpaikkaan tai sen vaihtumiseen, lasten saamiseen ja ikääntymiseen. Asumispolun varrella yksilöt tekevät valintoja niiden mahdollisuuksien puitteissa, joita heille yleisesti ottaen on tarjolla. (Mt., 1–2; Granfelt 1998.)

Toteutin tutkimuksen aineiston keruun elämänviivan piirtämisen (ks. Jokiranta 2003) ja puolistrukturoituneen teemahaastattelun (focused interview) avulla. Haastattelujen alussa pyysin haastateltavia kertomaan elämästään paperilla elämänviivalle (ks. kuva 1). Elämänviivasta käytetään myös nimitystä elämänjana tai elämäнкаari. Elämänviivalla tarkoitetaan yleensä ihmisen itsensä piirtämää kuvaa elämäkokemuksistaan, elämäntapahtumistaan ja muistoistaan. Sen piirtämisen ajatellaan ohjaavan kosketuksiin omaan elämänhistoriaan liittyvien tunnemuistojen kanssa. Lähtökohdaltaan elämänviiva on retrospektiivinen eli taaksepäin katsova. Sen tarkoitus on luoda kokonaiskatsaus menneeseen ja havahduttaa piirtäjässään erilaisia kokemuksia ja tunnemuistoja elämänhistorian ajalta. (Kekkonen 2004, 29–30.) Elämänviivan ohjeistus oli haastatteluissani erittäin vapaamuotoinen. Pyydin haastateltavia kirjaamaan oman elämänkulun kannalta merkittäviä asioita. Jos haastateltava jäi

epäroimään sitä, mitä viivalle merkkaisi, kuten useimmat jäivät, pyysin heitä kertomaan elämästään esimerkiksi asumisen, asunnottomuuden ja rikosten tekemisen näkökulmista. Täten elämänviivasta tuli usein hyvin päihde-, rikos- ja asunnottomuuspainotteinen.

Suurimmalta osin elämänviivaa piirrettiin ja elämäntarinaa kerrottiin siis vain tiettyjen teemojen alueelta. Jotkut haastateltavat tekivät paljonkin merkintöjä elämänviivalle, kun toiset taas kirjoittivat sinne vain pari vuosilukua, jonka jälkeen haastattelu käynnistyi. Elämänviiva-aineiston funktioksi tutkimuksessani muodostui lopulta sen piirtämisen tapahtuma yhtenä haastattelutilannetta lämmittävänä ”työkaluna”. Haastattelujen jälkeen elämänviivoja on käytetty lähinnä litteroinnin tukena. Haastattelumateriaalia kertyi lopulta yhteensä 10 tuntia ja 46 minuuttia. Materiaalin litteroiminen kesti yhteensä 57 tuntia ja 30 minuuttia. Litteroitua materiaalia haastatteluista kertyi yhteensä 189 sivua.

Tarinoiden yhteenveto

Olen esittänyt analyysiosiossa yhteensä kaksitoista erilaista tarinaa, jotka kuvastavat erilaisia yhteiskunnallisen toimija-aseman ja identiteetin välisiä suhteita, jotka pohjautuvat haastatteluaineistossa toistuviin, tietyllä tavalla sisällöllisesti rakentuviin identiteettikertomuksiin

Taulukot seuraavilla sivuilla.

TAULUKKO 6. Marginaalisen ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tarinat tiivistettynä

Yhteis-kunnallinen toimija-asema	Tarina	Tarinalle ominaisia piirteitä
Marginaalinen	Päihteiden hallitseman menettäjän tarina	Hallitsematon päihteidenkäyttö ja riippuvuus päihteistä aiheuttaa arvostelukyvyn hämärtymistä. Tarinassa tehdään usein rikoksia päihtyneenä ja/tai päihteidenkäytön rahoittamiseksi. Päihteet muodostuvat elämän tärkeimmäksi asiaksi, mistä seuraa erilaisia elämänarvoihin ja -hallintaan liittyviä ongelmia: esimerkiksi arviointikyky, asunto, lapset, työpaikka, ajokortti tai kosketus omiin tunteisiin saatetaan menettää. Tarina on kaoottinen, hallitsematon ja haastattelutilanteessa jälkikäteen peilattuna usein katumuksellinen marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvaus.
	Marginaalisen yhteisyyden tarina	Kuvaus ihmisen hakeutumisesta toisten ihmisten lähelle, kuulumisesta johonkin. Voi olla tapa selviytyä haastavassa elämäntilanteessa. Tarkoittaa usein rikoksia tekevässä ja/tai päihteitä käyttävässä sosiaalisessa ympäristössä liikkumista. Marginaalinen yhteisyys toimii esimerkiksi asunnottomuuden aikaisena turvapaikkana. Tarinan yhteisyys on usein marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa, erityisesti rikosten tekemisessä ja päihteiden käytössä kiinnipitävä tekijä.
	Ammattilaisen ja lainsuojatoman tarina	Tarinassa rikosten tekeminen konstruoituu ammattina tai elämäntapana. Sisältää omanlaisensa, rikolliseen alakulttuuriin liittyvien sääntöjen maailman: asioita tehdään, niin kuin ne "kuuluu tehdä". Rikosten teon myötä joudutaan jatkuvasti pakenemaan ja piilottelemaan virkavallalta: esimerkiksi asunnosta saatetaan luopua, jotta poliisit eivät tavoita niin helposti. Tälle tarinalle on ominaista tulevaisuuteen liittyvä epävarmuus.
	Leimatun tarina	Leimatun sosiaalisen asunnottoman, rikollisen tai päihteidenkäyttäjän identiteetin kuvaus marginaalisena yhteiskunnallisena toimija-asemana. Tarina rakentuu rajaavana tilana suhteessa henkilökohdaisen identiteetin vapaaseen määrittelyyn: sosiaalisesti tarjolla olevassa marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa identiteetin ja elämänhallinnan rakentumista säätelee esimerkiksi asunnon saamisen mahdottomuus, tukiasumisyksikön kokeminen leimattuna asuinympäristönä tai päihdeongelmaiseksi määrittäminen. Tarina konstruoituu kokemuksena yhteiskunnan taholta vähätellyksi, leimatuksi ja/tai hyljeksityksi tulemisena.

Yhteiskunnallinen toimija-asema	Tarina	Tarinalle ominaisia piirteitä
Marginaalinen	Tavallisen ihmisen tarina	Muistutus siitä, että haastateltava on muutakin kuin rikosseuraa-mustaustainen entinen asunnoton. Tarinassa rakennetaan tavan-omaista yhteiskunnallista toimija-asemaa lomittain tai päällekkäin marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kanssa. Kertoo yhteiskunnallisten normien noudattamisesta, kuten esimerkiksi työnteosta, perhe-elämästä, parisuhteesta tai tavallisesta asumises-ta. Tavallisen ihmisen tarinasta marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan tarinan päähenkilön erkaannuttaa useimmiten ero puolisoista ja/tai hallitsematon päihteidenkäyttö.
Tavanomainen	Oman elämänsä herran tarina	Tässä tarinassa elämää ohjaavat valinnat tehdään itse. Valintojen teko mahdollistuu, kun omaa toimintaa eivät ohjaa esimerkiksi hallit-sematon päihteidenkäyttö tai sen rahoittaminen tai "muiden armoilla eläminen", kuten asuminen kavereitten luona tai tukiasumisyksi-kössä. Tarinan merkitysmallma liittyy vahvasti omaan asuntoon. Oman elämänsä herran tarinassa mahdollistuu henkilökohtaisesti mielekkäiden asioiden tekeminen. Voimaantumisen tarina. Oman elämänsä herran tarina on osin päällekkäinen hallitsijan tarinan kanssa (ks. taulukko 7). Samalla se toimii lähtökohtana muille tavan-omaista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaaville tarinoille.
	Muutoksen työstäjän tarina	Tämä on tarina desistanssiprosessista, joka alkaa jo ennen tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan varsinaisesti siirtymistä. Alkuvaiheessa haetaan motivaatio ja päätös rikoskier-teestä irtautumiseen. Tämä voi kestää vuosia. Tarinassa työstetään rikosmyönteisestä ajattelusta poisoppimista, paikannetaan uutta identiteettiä ja opetellaan tavanomaisen yhteiskunnan normeja, sääntöjä sekä käytäntöjä. Muutoksen työstäjän tarinan päähen-kilö saattaa välillä retkahtaa vanhoihin toimintamalleihin. Tarinan muutosprosessissa tarvitaan tukea esimerkiksi asumispalvelun työntekijöiltä tai vertaisilta. Asunto tavanomaisessa ympäristössä ja elämänhallintaan saatu tuki mahdollistavat muutoksen työstämistä.
	Perheen-jäsenen tarina	Tunnelatautunut tarina, jossa tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa rakennetaan suhteessa perheeseen. Rakentaminen voi olla tunnesiteiden vahvistamista tai pyrkimyksiä palata aiem-min menetettyyn perheenjäsenyyteen. Perheenjäsenyys on sekä marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta poismotivoiva voima että tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa kiinnipitävä tekijä.
	Tulevaisuu-den rakenta-jan tarina	Tarina tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman arjen sisältö-jen etsimisestä ja löytämisestä. Tarinan mahdollistaa strukturoitunut ja ennustettava arki sekä oma asunto, josta käsin tulevaisuutta voi rauhassa rakentaa. Tarkoittaa konkreettista panostusta erilaisten työ-, opiskelu- tai asumisvaihtoehtojen mahdollistumiseen. Tarinalle ominaista on pitkäjänteisyys, rauhallinen odottaminen sekä toivon näkökulma (selkeänä erona marginaalisesta yhteiskunnallisesta toi-mija-asemasta konstruoituville tarinoille). Tärkeää on saada tukea, positiivista palautetta ja hyväksyntää ympäröivältä yhteiskunnalta.

TAULUKKO 7. Asunnolle annetut merkitykset suhteessa desistanssiprosessiin: tarinoiden keskeiset piirteet

Asunnolle annetut merkitykset suhteessa desistanssiprosessiin	Mahdollisuuksien tarina	Hallitsijan tarina	Vaihtoehtoinen tarina
Tarinan keskeiset piirteet	Tarinassa asunto mahdollistaa konkreettisesti marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta irtautumisen. Se mahdollistaa esimerkiksi uudenlaisen identiteetin rakentamisen, arjen toimintojen aikatauluttamisen, rikollisesta ja päihteitä käyttävästä seurasta irtautumisen ja tulevaisuuden rakentamisen. Asunto merkityksellistyy lähtökohtana tulevaisuuden positiiviselle kehitykselle. Tarinassa keskeisesti merkityksellistä on myös asumiseen saatava tuki.	Suhteessa oman elämänsä herran tarinaan (ks. taulukko 6). Tarinassa asunto konstruoituu fyysisenä tilana ja henkilökohtaisena tukikohtana, joka mahdollistaa esimerkiksi oman arjen rytmin löytämisen ja ylläpitämisen ja tätä kautta tavanomaisen yhteiskunnan käytäntöihin kiinnittymisen, yksityisyyden ja rauhoittumisen. Asunnon ulkopuolelle voi sulkea elämänhallintaa häiritsevät tekijät, kuten rikollisen tai päihteitä käyttävän porukan. Hallinnan keinoin pidetään kiinni siitä hyvästä, mitä elämässä on saavutettu.	"Entä jos" -tarina eli tarina siitä, mitä olisi tapahtunut, jos asuntoa ei olisi saatu. Tarina marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, rikosten tekemiseen, päihteiden käyttöön ja asunnottomuuteen palaamisesta. Tarina, jossa kapinoidaan rikosseuraamustaustaisille, kuntoutuville ja asunnottomille yhteiskunnassa tarjolla olevia identiteettikategorioita ja niiden (esimerkiksi tukiasumisyksiköiden muodossa toteutuvina sosiaalipalveluina) ylläpitämisestä kohtaan. Tarinassa kritisoidaan konkreettisesti haastateltavien käytössä olevien vaihtoehtojen vähäisyyttä.

Tuloksia

Marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan sijoittuvat tarinat kuvaavat elämää, jota määrittävät esimerkiksi päihdeongelma, asunnon saamisen mahdottomuus ja rikollisiin porukoihin kiinnittyminen ja usein edellä lueteltujen eräänlainen kehämäinen yhdistelmä. Tarinoille ominaista on se, ettei elämänhallinnan kuvata olevan omissa käsissä ja tulevaisuus konstruoituu ahdistavana tai ennustamattomana (ks. myös Granfelt 2015, 31). Marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaavissa tarinoissa poikkeuksen tekee tavanomaisen ihmisen tarina, jossa päähenkilö on muutakin kuin entinen asunnoton ja rikollinen. Hän on elänyt myös tavallista ja kunniallista elämää. Desistanssiprosessiin kohdistuvissa tutkimuksissa on havaittu, että työllistyminen ja perhe ovat keskeisiä rikosten tekemisestä irtautumista tukevia tekijöitä. Ne eivät yksistään selitä rikosten tekemisestä irtautumista, mutta tutkimusten perusteella ne ovat (motivaation lisäksi) keskeisimpiä desistanssiprosessia tukevia tekijöitä. Myös tulevaisuuteen kohdistuvan toiveikkuuden rakentuminen ja toivon tukeminen ovat tärkeitä asioita. Ennen kaikkea entisen rikostentekijän henkilökohtaiselle muutosprosessille ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman haltuun ottamiselle on oltava tarpeeksi aikaa. (Farrall & Calverley 2006.)

Omat tutkimustulokseni tukevat näitä käsityksiä. Tarinoissa on tärkeää löytää rikosten tekemisen tilalle päiviin jotain mielekästä tekemistä, kuten työ- tai kuntoutuspaikka. Perhe toimii tarinoissa sekä rikoskierteestä irti motivoivana että tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa kiinnipitäjänä tekijänä. Kaikista olennaisin desistanssiprosessia tukeva tekijä on kuitenkin asunto (ks. myös Granfelt 2015).

Konkreettisella maantieteellisellä paikalla sosiaalisena ympäristönä on havaittu muissakin tutkimuksissa olevan merkitystä desistanssiprosessiin: toiset toimintaympäristöt yksinkertaisesti tukevat rikosten teosta irrottautuvaa henkilöä paremmin kuin toiset. Kun oma asunto mahdollistaa tietynlaisista ei-tukevista ympäristöistä poistumisen, näitä ympäristöjä aletaan myös vältellä, tai niissä liikutaan toisella tapaa. (Ks. esimerkiksi Farrall & Calverley 2006.) Omat tutkimustulokseni tukevat tätä näkemystä. Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoituissa tarinoissa merkityksellistyy tyytyväisyys ja helpottuneisuus siitä, ettei omassa asuinympäristössään tarvitse katsella ”narkkaamista, kuunnella seinän takaa tulevia merkkikoputuksia”, olla leimatun tukiasumisyhteisön edustaja tai asettaa omien perustarpeiden toteutumista, kuten tarvetta nukkumiseen, jonkun muun ihmisen aikatauluille alisteiseksi. Ennen kaikkea tarinoissa merkityksellistyy se, että oman asunnon myötä on mahdollista poistua rikollista elämäntyyliä viettävien ihmisten parista ja rakentaa elämänsä omaehtoisesti.

Asunto ensin -periaatteessa asunto on ihmisoikeuskysymys ja se nähdään keskeisenä lähtökohtana muun elämänhallinnan onnistumiselle ja arjen rakentamiselle. Asunto ensin -periaatteessa asunnot ovat tavanomaisiin asuinympäristöihin hajasijoitettuja, eivätkä esimerkiksi tukiasumisyksikkömuodossa. (Tsemberis 2010.) Tässä tutkimuksessa tarinoissa asunnon ja desistanssiprosessin suhteesta korostuu nimenomaan asunnon tavanomaiseen ympäristöön sijoittuminen ja asumisyksikkömuotoisen asuinympäristön kuvaaminen identiteetin uudelleenrakentumista haittaavana tai jopa estävänä tekijänä.

Myös Granfelt (2015) tuo tutkimuksessaan esille Asunto ensin -periaatteessa korostuvan yksilön itsemääräämisoikeuden, johon voidaan mielestäni hyvin liittää myös tarinoissa esiintyvä tarve vapautteen määritellä itse identiteettinsä. Granfelt korostaa vahvasti asunnon ensisijaisuutta desistanssiprosessissa ja myös hän tuo esille vankilataustaisten haluttomuuden asua tukiasumista tarjoavissa tukiasumisyksiköissä (mt.).

Haastateltavien määrä on tutkimuksessani melko pieni, yhteensä kymmenen haastateltavaa. He olivat sellaisia asumispalvelussa olevia tai palvelussa vähän aikaa sitten lopettaneita asiakkaita, joiden asumispalvelun työntekijät arvelivat olevan elämäntilanteessa, jossa he voivat osallistua haastatteluun. Haastateltavat olivat myös niitä, jotka suostuivat haastatteluihin. Tulkitsen näiden henkilöiden olleen siis sellaisia, joilla meni haastatteluhetkellä elämässään suhteellisen hyvin. Haastateltavat olivat motivoituneet kohentamaan omaa elämäntilannettaan: se on kyseiseen asumispalveluun pääsemisen ehto. Tutkimustulosten perusteella emme voi siis sanoa, että asunnon saaminen tavanomaisesta asuinympäristöstä tuottaa kaikille rikosseuraamustaustaisille asunnottomille oman elämänsä herruutta, tai että se mahdollistaa kaikilla muutoksen työstämisen tai tulevaisuuden rakentamisen. Sen sijaan voimme sanoa, että näin on käynyt tutkimukseen osallistuvien haastateltavien elämässä heidän haastattelutilanteessa tuottamiensa identiteetikertomusten perusteella. He ovat kaikki ottaneet ensimmäisen askeleen desistanssiprosessissaan jo ennen tavanomaisessa asuinympäristössä sijaitsevaan asuntoonsa muuttamista. Tämä on todennäköisesti yksi keskeinen tekijä asumisen onnistumisessa. Myös asumisen tueksi saatavalla asumissosiaalisella työllä on suuri merkitys asumisen onnistumisen kannalta: pelkkä asunto tavanomaisessa ympäristössä ei riitä, ainakaan kaikille.

Haastateltavat tuottivat paljon tukiasumisyksikköjä kritisoivaa puhetta. Tämä voi selittyä osin sillä, etteivät he olleet siinä tilanteessa, että asunto tukiasumisyksikössä olisi ollut heille yhteiskunnan puolelta ainoa tarjolla oleva konkreettinen vaihtoehto. On varmaan kuitenkin totta, että yksikkömuotoinen, tietynlaisia leimattuja identiteettejä kokoava ympäristö vaikuttaa omaan toimintaan sekä käsityksiin

itsestä ja omista mahdollisuuksista. Se myös tuo monille vankilataustaisille mieleen vankilaympäristön, eikä tässä mielessä ole välttämättä vankilasta vapautumisen jälkeen mielekäs ympäristö. On kuitenkin myös niin, että tukiasumisyksiköissäkin elämänhallinnan haltuunotto on mahdollista: olen itse työssäni nähnyt monien ihmisten etenevän niistä omiin asuntoihin.

Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta haastatteluhetkellä konstruoituvat tarinat ovat vain yksi kohta haastateltavien elämänjanalla. Minkälaisia tarinoita heidän elämänsä aikana vielä syntyy, sitä en voi tutkimuksen kirjoittamisajankohtana tietää. Palaavatko haastateltavat jossain vaiheessa rikosten tekemiseen tai asunnottomiksi? Erilaisten vaihtoehtojen aktualisoitumiseen varmasti vaikuttaa asumiseen ja elämänhallintaan saatavilla oleva tuki sekä se, että he ovat saaneet konkreettisen mahdollisuuden toimia sekä rakentaa elämänsä ja identiteettinsä uudella tapaa. Yhtä mieltä kaikki haastateltavani olivat siitä, että haja-asumiseen malliin perustuva, tavanomaiseen asuinympäristöön sijoittuva asunto yhdessä asuntoon saatavan tuen kanssa on erinomainen lähtökohta rikoskierteestä irtautumiselle ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman mahdollistumiselle ja rakentamiselle. Merkillä pantavaa on, että useimmat haastateltavista olivat sitä mieltä, että ilman tätä konkreettista mahdollisuutta he todennäköisesti olisivat jo palanneet elämäänsä rikosten parissa.

Riitta Granfelt. Vankilasta vapauteen, kotiin, yhteiskuntaan. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 13, 2007 http://www.socca.fi/files/69/Asunnottomuuskirja_nakokulmia_asunnottomien_palvelujen_kehittamiseen.pdf

Vankilasta vapautuminen asunnottomana, kadulle tai kavereitten nurkkiin, on mahdollisimman huono lähtökohta elämäntavan muutokselle – rikoksettomalle ja päihdeettömälle elämälle. Vailla asuntoa vapautuvilla miehillä ja naisilla on rasitteenaan paitsi rikollisen leima, useimmiten myös velkoja, häiriöitä luottotiedoissa ja päihdeongelma. Nämä vaikeuttavat paitsi asunnon järjestymistä myös asumisen onnistumista. Vailla asuntoa vapautuvat vangit ovat pieni marginaaliryhmä. Valtion asuntorahaston (ARA) selvityksen mukaan heitä oli vuoden 2005 marraskuussa 286.

Keskityn artikkelissani tuettuun asumiseen vankilasta vapautuvien näkökulmasta sekä vankilan sisällä toteutuvaan vapauteen valmentavaan toimintaan, jolla pyritään mahdollistamaan oman paikan löytäminen kodin ja kansalaisuuden merkityksessä. Artikkelini perustuu vankien ja vankilasta vapautuvien sekä heidän kanssaan työskentelevien työntekijöiden parissa tekemiini tutkimuksiin ja selvityksiin.

Artikkelin tematiikkaan johdattaa fiktiivinen tarina, jonka päähenkilö on Helsingin vankilan päihdeettömältä osastolta eli Sörkan-yhteisöstä vapautuva Kalle. Hänen tarinansa rakentamiseen olen saanut virikkeitä tutkimuksiini osallistuneilta ihmisiltä.

Kallen tarinasta nousevia ajatuksia

Kallen tarina kuvaa tuetun asumisen merkitystä erityisesti vapautumisen alkuvaiheessa. Tällöin tavallinen arkielämä on outoa ja suuri määrä asioita pitäisi saada järjestetyksi, asioida monessa virastossa, osata täyttää lomakkeita ja vastata kysymyksiin. Ammatillinen tukihenkilö, kuten tässä esimerkiksi asumisohjaaja, voi auttaa paitsi käytännön asioiden hoidossa myös olla emotionaalisena tukena tilanteessa, jossa kaikki on outoa ja olo epävarma. Olisi tärkeää, että vanki jo ennen vapautumista ymmärtäisi tarjolla olevan tuen merkityksen ja pysähtyisi pohtimaan, mihin asioihin ja minkälaista tukea hän tarvitsee. Näin tukisuhde rakentuu alusta asti yhteistyösuhteeksi, jonka avulla asiakas itse työskentelee elämänsä eteen eikä passiivisesti odotele valmiita palveluja.

Työskentelyn tulee aivan alusta asti rakentua asiakkaan kanssa yhdessä tekemiselle, ei hänen puolestaan eikä ohitse. Käytännön asioihin keskittyminen vie runsaasti aikaa ja energiaa. Asioiden hoitaminen vailla tukea on monille vankilasta vapautuneille, erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmien kanssa kamppaileville, ylivoimainen tehtävä yksinään hoidettavaksi.

Elämä päihde- ja rikolliskulttuurissa ja sen arvomaailman sisäistäminen saattavat olennaisesti vaikeuttaa motivoitumista tuettuun asumiseen. Avun tarpeen ja sen myötä heikkouden tunnustaminen ei sovi traditionaaliseen machokulttuuriin, joka korostaa voimaa, selviytymistä ja kovuutta. Realististen asumisvaihtoehtojen ja sellaisen tuen kehittäminen, johon asiakkaat voivat sitoutua, vaatii vankila- ja narkomaanikulttuurin tuntemusta. Luottamuksellinen asiakassuhde on kaiken perusta: ilman sitä ei tuen rakentaminen tavoitteellisesti ja pitkäjännitteisesti onnistu.

Tukea tarjoavien työntekijöiden joustava tavoitettavuus ja realismi tavoitteiden asettelussa merkitsee paljon silloin, kun työskennellään ihmisten kanssa, jotka eivät ole koskaan eläneet niin sanottua normaalia aikuisen ihmisen elämää, ja jotka ovat viettäneet nuoruutensa varhaisesta teini-iästä lukien päihde- ja rikospainotteisessa alakulttuurissa. Ammattilaistyön rinnalla vertaistuki saa korvaamattoman suuren merkityksen pyrkimyksissä irtautua paitsi rikoksista ja päihteistä myös entisestä kavერიpiiristä. Kyseessä on sekä elämäntavan että identiteetin muutos, mikä tulee ottaa huomioon asumista ja siihen liittyvän tuen intensiteettiä arvioitaessa. Asumisen tuki on osa kokonaiselämäntilanteeseen kohdistuvaa työskentelyä ja asunnottomuus ymmärretään osaksi laajempaa marginalisaatiota.

Kotia kohti

Siviilielämän riskitilanteisiin valmistautumiseen on vankilan kuntoutuksessa vain rajalliset mahdollisuudet. Erityisesti suljetusta vankilasta vapautuminen on hyvin vaativaa, kun se on sitä avolaitoksetakin. Vankeinhoidossa on viime vuosina pyritty panostamaan vapauteen valmentavaan työhön aiempaa enemmän, ja vankilasta vapautuneiden suunnitelmallista vapautumista on kehitetty. Tähän velvoittaa myös uusi vankeuslaki.

Yhteiskunta vastaanottajana

Tarkoituksen ja merkityksen löytäminen ei palaudu pelkästään yksilötasolle eli vangin ponnisteluihin, vaan suuressa määrin on kyse siitä, miten yhteiskunta ottaa vankilasta palanneen vastaan: kuinka entistä vankia kohdellaan virastoissa, löytyykö työtä ja asunto, tullaanko velkojen hoitamisessa vastaan? Kuntoutuksessa ja sen kehittämisessä ei voida keskittyä vain asiakastyöhön, vaan tulee ottaa huomioon yhteiskuntapolitiiset ja sosiaaliset suhteisiin liittyvät tekijät, jotka edistävät tai estävät kuntoutumista. Rakenteelliset tekijät omalta osaltaan ylläpitävät huono-osaisuutta ja marginalisoitumisen syvenemistä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton sosiaalibarometri (2006, 175-179) osoittaaakin vuodesta toiseen vankilasta vapautuneiden ja päihteiden käyttäjien jääneen osattomiksi lisääntyvän hyvinvoinnin jaossa.

Yhteiskuntaan integroituminen on paljon laajempi tehtävä kuin uusintarikollisuuden estyminen. Asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen omaan elämäänsä, sen tapahtumiin ja suuntaan liittyviin ratkaisuihin on keskeinen osa asiakaslähtöistä lähiötä niin vankilan sisällä kuin vapautumisen jälkeen. Tarkoituksenmukainen asunto on perusedellytys kuntouttavalle työlle. Vailla omaa paikkaa on kovin vaikea keskittyä elämäntavan muutokseen – pysyä erossa entisistä kavereista, päihteistä ja rikoksista.

Asunnottomuus on ollut vuosikausien ajan yksi kaikkein eniten vangeille ja vankiloitten sosiaalityöntekijöille huolta aiheuttava ongelma. Päihdetaustaisten vankien asunnottomuuteen kietoutuvat yhteiskuntapolitiikan rakenteisiin, kulttuurisiin ja yhteisösuhteisiin sekä yksilötason ongelmiin liittyvät kysymykset.

Vankilasta vapautuvien tarve erillisiin tämän kohderyhmän lähtökohdista kehitettyihin asumispalveluihin palautuu jatkumoajatteluun. Vapautuvien vankien parissa tehtävä pitkäjänteinen työ voi edesauttaa heidän valmiuttaan sitoutua asumiseen liittyvään tukisuhteeseen ja yhteisöllisyyteen. Kun vapautumiseen liittyviä kysymyksiä aletaan työstää jo vankeusaikana kunkin vangin yksilöllisestä tilanteesta käsin, on vangilla paremmat edellytykset ymmärtää tuen konkreettinen merkitys omalle selviytymiselleen erityisesti vapautumisen kriittisessä alkuvaiheessa. Tämä pätee myös pitemmällä tähtäimellä, kun vakiinnutetaan päihteetöntä ja rikoksetonta elämäntapaa. Vapauteen valmentavaa työtä

ja asumisen tukea voisi kutsua *kotiutumisen tukemiseksi* – kotiutumisen asuntoon, uusiin ihmissuhteisiin, yhteiskuntaan ja oman itsen kanssa olemiseen.

3.9. Asunnottomuus- ja sosiaalipolitiikka, toimenpideohjelmat, asunnottomuuden kehitys

Pentti Kananen. Asunnottoman yksinäisen miehen asumisen ja avuntarpeen ongelma. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 10/1984.

Viime aikoina on yhä useammissa yhteyksissä alettu kiinnittää huomiota maassamme sitkaana jatkuvaan asuntopulaan. Miten on mahdollista, että nykyisissä vaurauden oloissa on yhä henkilöitä, jotka eivät ole saaneet alkeellisintakaan asuinsuojaa itselleen? Tämän sama kysymys on hyvin polttava maamme sadoissa sosiaalitoimistoissa, joissa päivittäin työntekijät kohtaavat henkilöitä, joilla ei ole asuntoa. Heidän huoltamisensa ja heidän ongelmiinsa vastaaminen on sosiaalitoimistojen resurssein hyvin ongelmallista. (Eero Pikkujämsä ja Leo Paukkunen esipuheessa)

1960-luvun alkupuolella alkoivat murtua ne sosiaaliset instituutiot, joiden varaan yksinäisten ihmisten ja ennen kaikkea yksinäisten miesten elämä rakentui. Tämä murtuminen oli seurausta teollistumisesta ja urbanisoitumisesta eli maaseutuyhteiskunnan muuttumisesta teollisuusyhteiskunnaksi. Yksinäisen, talosta toiseen vaeltavan maatyöläisen elämä alkoi tuolloin päättyä. Sille perinteelle ei ollut enää käyttöä. Samaan aikaan tapahtui myös toinen yksinäisen miehen elämään vaikuttanut muutos, joka tapahtui sosiaalisen kanssakäymisen alueella. Teollinen yhteiskunta ei tarvinnut enää epämääräisiä sosiaalisia yksiköitä. Ajan henki vaati selkeärajaista, päämäärästään tietoista yksilöä tai perhettä. Yksinäiset, perheettömät henkilöt jäivät yhä erillisemmiksi.

Tutkimuksen tehtäväksi tulee löytää ne sosiaaliset tosiasiat, jotka hallitsevat näitä asunnottomien yksinäisten miesten, joiden elämisen tyyliin näyttää sitoutuneen myös juopottelua, asuttamisen ponnisteluja. On jokseenkin selvää, että pelkästään tutkimalla näitä puheena olevia ihmisiä ei päästä järkevien kehitysurien päähän. Heidän elämäntapansa ja elinolosuhteensa ovat yksi tällainen kaivattu sosiaalinen tosiasia. Muita tosiasioita on syytä etsiä siitä seikasta käsin, että he ovat suomalaisen yhteiskunnan jäseniä. He ovat tänne jotenkin jäsentyneet. Miten he voisivat tehdä sen paremmin?

Asunnottomien alkoholistien huoltotoimikunta (komiteamietintö 1972: B 85) loi pakkoon päättyvien tehostuvien toimenpiteiden sijasta kuntouttavaan hoitoideologiaan perustuvan ajattelumallin. Suuri osa rappiomiehistä olisi kuntoutettavissa normaaliin elämään. Tämä ajattelu on edelleen vallalla asunnottomien ihmisten auttamisessa. Myöhemmin tämä idea muotoutui kokonaiskuntoutusideaksi. Kuntoutuksen tuli sisältää tämän ajattelun mukaisesti paitsi kohoavan uran myös ihmisen monipuolisen huomioimisen niin, että sekä fyysinen, psyykinen että sosiaalinen puoli tuli kehitykseen mukaan. Idea sisältyi kantavana myös Työlaitosten ja kunnallisten huoltoloiden kehittämistoimikunnan loppu-raporttiin (Sosiaalihuollituksen moniste 1978).

Voitaneen väittää, että suhtautuminen asunnottomiin ihmisiin kehittyi sosiaalihuollossa 1970-luvun alkuvuosina suuresti. Sen hetkinen lainsäädäntö irtolaislakeinen ja pakkotoimiin tähtäävine päihdehuoltolakeineen ja vielä 1969 loppuun voimassa olleine juopumuksen rangaistussäädöksineen suhtautui asunnottomien ihmisten osoittamaan heikkouksiin rankaisevasti (vrt. Taipale 1982). Rankaisevaa asennetta voidaan pitää ensimmäisenä ja kaikkein helpoimpana suhtautumistapana yhteiskunnan heikoimpiin ja vähäosaisimpiin.

Se, että uusi suhtautumistapa näihin miehiin löydettiin, ei kuitenkaan merkinnyt, että vanha rankaiseva asenne olisi väistynyt. Sosiaalitoimistojen perinteet ja niiden toimintaa hahmottavat keskeiset lait ovat juuriltaan viime vuosisadalta. Myöskään päihdeongelmaisten käsittely ei vapautunut tuolloin vanhoista asenteistaan. Varsinkin päihdeongelmaisten laitosten toiminta jatkoi tuon jälkeenkin vanhoja uriaan. Myös päihdehuollon asumisyksiköt sisältävät lähes poikkeuksetta ajatuksia rankaisemisesta (kovin rangaistus on asumissuhteen irtisanominen).

Hoidollinen ja kuntouttava asenne on siis eräs kehityksen tulos. Jotta tuo asenne on päässyt vallalle julkisen vallan suhtautumistapana ja miksei myös yksityisten ihmisten suhtautumistapana, on tarvittu joiltakin ihmisiltä ponnisteluja ja tähän asiaan paneutumista. Toisaalta tällainen kehitys liittyy yhteiskunnan ja kulttuurin yleiseen kehitykseen.

Sosiaali- ja terveysministeriön asettama asuntotyöryhmä (työryhmämuistio 1974: 10) tarjosi asuntojen puutetta selitykseksi sille, miksi laitoksissa on asunnottomuuden vuoksi liikaa väkeä. Työryhmä teki myös huomion, että asunnottomien tila on seuraus näiden henkilöiden omasta kyvyttömyydestä asua ja elää. Työryhmä suunnitteli laitosten ja tavallisen elämän väliin uudenlaisia asumistapoja (hoidollista ja palveluasumista, joissa on mahdollista saada tukea): ensisuoja, vastaanottoasuntola, lämmittelysuoja, asuntophotelli, nuorisohotelli, asuntokoti, palvelutalo ja palvelukoti.

Työlaitosten ja kunnallisten huoltoloiden kehittämistoimikunnan (sosiaalihuollituksen moniste 1978). työryhmällä oli ehdottoman myönteinen asenne kohteena oleviin ihmisiin. Ryhmä laajensi huomattavasti elämiseen kyvyttömäksi julistettujen ihmisten piiriä. Ryhmä esitti asunnottomien asuttamiseksi paitsi kontrollin järjestämistä myös uusien asumistapojen kehittämistä. Tärkein uusi asumistapa tulisi yhteisöasumisen erilaisista muodoista: 4-15 henkilön yhteisöasumisyksikkö, lisähuonejärjestely, solutyypinen asunto.

Julkaisussa viitattiin myös valtakunnalliseen asunto-ohjelmaan vuosille 1975-1986 ja sen erääseen tulokseen eli siihen, että käytettävissä olevat resurssit tulee suunnata keskikokoisten ja suurien asuntojen rakentamista ja suunnittelunormi suorastaan kielsi joissakin tapauksissa rakentamasta yksinäisille henkilöille pieniä ja samalla riittävän halpoja asuntoja. Ongelmaksi nousi heti kaikkein kehnoimmassa asemassa olevien yksinäisten henkilöiden asumisen pulmat. Samaan suunnitteluun otettiin käsitteitä, joilla ne, joille ei asuntoja suunniteltu ja annettu, leimataan erityisryhmiksi. Näin siirretään yhteiskunnan suunnittelun ongelma yksilölliseksi ongelmaksi.

Tukiasuntopaikkoja tarvitseviksi erityisryhmiksi määriteltiin sosiaalisissa vaikeuksissa olevat nuoret, kehitysvammaiset, psykiatriset potilaat, päihdeongelmaiset ja rangaistuslaitoksista vapautuneet henkilöt.

Valtakunnallisen asunto-ohjelmatyön pääkohdat asunnottomien ihmisten näkökulmasta olivat: 1. ohjelma laadittiin ohjaamaan ja hallitsemaan koko väestön asunto-oloja siitä huolimatta, että julkisella vallalla ei ollut instrumentteja vaikuttaa kuin osaan asuntotuotantoa; 2, asuntotuotannon määrälliset tavoitteet asetettiin laatijoiden hyväksi näkemien normien perusteella. Asuntojen kysyntätekijät jokseenkin sivuutettiin; 3. asunnottomien ihmisten asumisen ongelma eristettiin yleisistä asuntotuotannon ja julkisen vallan asuntopolitiikan vaatimuksista nimeämällä heidät erityisryhmiksi.

Julkaisussa viitattiin myös seuraaviin tutkimuksiin

Tuominen Eero. 1960. Kodittomat miehet Helsingin "Skid Rowlla". Teoksessa Ihminen ja alkoholi. Martti Kailan täyttäessä 60-vuotta. Väkiuomakysymyksen tutkimussäätiön julkaisuja nro 10. Tuominen Eero. 1963. "Skid-row"-alkoholisteista ja heidän normeistaan. Alkoholipolitiikka 5/1963.

Tuominen löysi elämäntavan, joka näytti päällisin puolin mielettömältä, mutta lähempää tarkasteltuna näytti ainoalta mahdolliselta heidän oloissaan. Ulkoisesti rähjäntynyt ja repaleinen ryyppyporukka ei Tuomisen havaintojen mukaan ollut vailla tavoitteita ja päämääriä, vaikkakin tavoitteet kohdistuivat enimmäkseen asioihin, jotka eivät muun yhteiskunnan silmin olleet arvostettuja.

Tuominen vertaa "skid-row"-elämäntapaa irtolaismaiseen elämäntapaan, joka on tullut maassamme liki vuosisadan määritellyä.

Puheena olevat miehet joivat paitsi tavallista alkoholia myös varsin runsaasti korvikealkoholia. Turunen havaitsi, että korvikkeitten käyttäjät olivat muita alkoholisteja heikompia monessa suhteessa: heillä oli muita enemmän poikkeavia sukulaisia, he olivat muita useammin lähtöisin alemmista sosiaaliryhmistä ja olivat viettäneet lapsuutensa köyhissä esikaupungeissa, heillä oli muita harvemmin lapsuudenkoti, alkoholin käyttö oli aloitettu nuorempina ja alkoholihaittoja oli tunnettu aikaisemmin. Korvikkeen käyttäjien työsuhteet olivat lyhyempiä ja he olivat jokseenkin ilman ammattitaitoja. Korvikkeen käyttäjistä liki puolet oli ilman asuinpaikkaa, muista alkoholiongelmaisista vain kymmenesosa. Myös sairastavuus oli huomattavasti suurempaa. Turunen löysi syvälle köyhyyteen vajonneen, juopottelevan yksinäisten miesten ryhmän.

Sosiaalisen turvallisuuden puutteet ovat yhteiskunnallisia ongelmia, mutta niin kauan kuin koko ongelmaa tarkasteltiin erikoisena elämäntapana, skid row-käsittein tai korvikeongelmana huomio kiinnittyi persoonallisiin ongelmiin, joita oli hyvin vaikea kohdata yhteiskunnan toimenpitein. Myöhemmissä tutkimuksissa painottuu yhä enemmän ongelman yhteiskunnalliset ulottuvuudet. Näille miehille pyrittiin löytämään paikka yhteiskunnassa...

Lasse Murto: Tamperelaisia asunnottomia alkoholisteja tutkinut Lasse Murto ei yhteiskuntapolitiikan tutkijana sijoita ”pitkittynyttä itsemurhapyrkimystä” kokonaan persoonan sisälle, vaan tarkastelee sitä asunnottoman alkoholistin konkreetteja elinolosuhteita vasten (taustalla tietyt elinolosuhteet ja viranomaisten toimenpiteet, jotka ovat osa asunnottomien elinympäristöä). Murron mukaan, kun asunnottomat alkoholistit ajautuvat väistämättä vailla omaa ponnistusta kohti persoonansa vähittäistä tuhoutumista, prosessia vastaa viranomaisten liki yhtä tehottomat toimenpiteet, jotka pikemminkin kirjaavat tapahtuneen asunnottoman alkoholistin tuhokehityksen kuin pyrkisivät siihen puuttumaan. Yhteiskunnallista tämä itsetuhokäyttäytyminen on ainakin siksi, että se tapahtuu yhteiskunnan ja sen viranomaisten silmien alla.

Ilkka Taipale (1982) käy läpi asuntoviranomaisten, alkoholiviranomaisten, poliisiviranomaisten, sosiaalihuollon viranomaisten ja terveystervanomaisten edesottamuksia asunnottomien yksinäisten miesten kohtelussa. Hän osoittaa, että po. Miehiin ei ole juuri minkään yhteiskunnan viranomaisen taholta kyetty luomaan asiallista suhdetta. Heidän ongelmansa on nähty heidän omina ongelmina ja välittömässä suhteessa heidän juomatapoihinsa. He eivät ole missään vaiheessa tulleet hyväksytyiksi mukaan yhteiskunnan kehitykseen, vaikka heidän panoksensa yhteiskunnan kehitykseen siirtotyömailla, etäisillä rakennustyömailla, satamatoissa jne. on huomattu, joskaan ei osattu yhdistää itse sosiaaliseen ongelmaan.

Yleistä välttelevää asennetta näitä yksinäisiä miehiä kohtaan kuvaa hyvin Taipaleen laatima lista nimityksistä: irtolaisalkoholisti, sosiaalinen alkoholisti, korvikealkoholisti, tippajuoppo, puliukko, pultsari, kolinajuoppo, tenujuoppo, tenu-ukko, liekkimies, skid-row-alkoholisti, rappioalkoholisti, koditon alkoholisti, asunnoton alkoholisti.

Taipaleen mukaan asunnottomia on pidetty eri aikoina: 1937-44 hyväntekeväisyysasiana; 1945-67 kiinteistötekniikan asiana; 1967-76 huolto- ja hoitokysymyksenä ja vihdoin 1977 – erityisasuntokysymyksenä. Heidä ei ole hyväksytty tavallisiksi asunnon hakijoiksi muiden joukkoon, eikä heidän ongelmiaan ole tarkasteltu muiden asunnonhakijoiden ongelmia kohtaan, vaan heidät on eristetty omaksi ryhmäksi ja heidän ongelmansa heistä itsestään aiheutuviksi. Viranomaiset eivät ole hyväksyneet näiden miesten ongelmia yhteiskunnallisiksi ongelmiksi.

Taipale ei pysähdy tarkastelemaan ongelmaa sosiaalihuollon, asuntopolitiikan tai sosiaaliturvajärjestelmän epäonnistumisen näkökulmasta tai niiden kyvyttömyytenä auttaa kaikkein heikoimpia ihmisiä nyky-yhteiskunnassa. Lopuksi Taipale toteaa, että naimaton mies ei pärjää; hänen ongelmiansa on syytä suhtautua vakavasti.

Esimerkkejä toimenpiteistä ja niiden tuloksista

Kirjailija Väinö Kirstinän 1960-luvun lopun huomio ja mielenkiinto asunnottomia miehiä ja heidän pak-
kaskuolemiansa kohtaan yhdistyi toteamukseen, että ”Ei tarvitse olla valtiotieteen maisteri tajutak-
seen, että valtiossa tapahtuu hirveitä” (Kaleva 5.1.1968). Oulun Operaatio Nuotio (keräys asunnotto-
mien ihmisten lämmittelysuojasta) käynnistyi tästä toteamuksesta. Kalevassa kirjoitettiin 8.1.1968 (?),
että ”Alkoholismi on sairaus – sen yhteiskunta tänään myöntää. Miten paradoksaalista: pahimmin
sairaavat ovat jääneet tyystin vaille hoitoa”.

Köyhyyden kokemisen ja auttamisen tunteet pääsivät puistossa valloilleen. Keräyksen kestäessä
kunta luovutti talon vuokralle lämmittelysuojan tarpeisiin. Mutta miten on mahdollista, että kunta ei
ollut huomionnut näitä miehiä lainkaan viimesijaisen toimeentuloturvan tehtävissään. Oulun asunnot-
tomat miehet olivat suorastaan käsin kosketeltava ja silmin havaittava todistus siitä, että maaseutuyh-
teiskunta oli tuolloin 1960-luvulla loppumassa. Kuitenkin sosiaaliviranomaiset olivat huoltoapulain nor-
mien kahleissa, jonka mukaan asumisen ongelmaa ei köyhillä olekaan. Liittyi myös silloisiin sosiaali-
huoltolain työn arvostusnormeihin (jokainen on velvollinen pitämään huolta omasta toimeentulos-
taan). Sosiaalityöntekijöitä siis hallitsi normi, joka esti auttamisen.

Helsingin huoltovirasto oli vuonna 1977 käynnistänyt ohjelman, jonka avulla se pyrki vähentämään
yöмага-asumista ja nostamaan jäljelle jäävien yömajojen ja asuntoloiden tasoa. Keväällä 1983 syntyi
Helsingissä päätös kahden asuntolan rakentamisesta Puistolaan ja Lauttasaareen. Kaupunkilaiset
ottivat asian omakseen, mutta päinvastaisella tavalla kuin Oulussa. Yleisönosastokirjoitukset arvos-
telivat asuntolapaikan valintaa ja salaista hallintomenettelyä. Aiheesta käytiin kiivasta ja kiihkeää ylei-
sönosastokeskustelua. Päätökset purettiin. Kukaan keskustelijoista ei kuitenkaan ehdottanut sitä, että
asunnottomat jätettäisiin pakkasen armoille.

Vuodesta 1968 vuoteen 1983 oli sosiaaliviranomaisten käsitys asunnottomien miesten sosiaalisesta
ongelmasta muuttunut melkoisesti. Sosiaaliviranomaisilla oli selviä suunnitelmia ja toimenpiteitä näi-
den ihmisten asumistason parantamiseksi.

Järvenpäässä kolme naista perusti Kodittomien ystävät -yhdistyksen 1970-luvulla. Naisten perusta-
malle yhdistykselle kaupunki hankki penseydestään huolimatta talon (Toivontupa), johon voitiin sisus-
taa asunnottomien ihmisten majapaikka. Naisten toiminnan tuloksena joillekin aiemmin asunnotto-
mille ihmisille löytyi jonkinlainen asuinpaikka.

Nokian, Keravan, Riihimäki-Hyvinkään suojakotiyhdistykset tulivat pelastamaan joitakin ihmisiä en-
nen aikaiselta kuolemalta. Ne heräsivät siitä, että nämä ammattiauttajat näkivät ja kokivat hädän, jo-
hon eivät kenneet tarttumaan. Työterapeuttinen yhdistys yritti löytää auttamisesta ja auttamisen alu-
eelle oman ideansa. Yhdistys pyrki ensi sijassa löytämään asukkailleen mielekkään elämisen ympä-
ristön.

A-klinikkasäätiön perustamisaloite kehittyi 1950-luvun alkuvuosina. A-klinikan syntyhistoria näyttää
osoittavan, että A-klinikka syntyi toteuttamaan eräänlaista yhteiskunnan piilotajunnallista tahtoa. Sen
auttamisen aatetta kantavat yritykset löytää liialliseen alkoholinkäyttöihin myönteisiä suhtautumista-
poja ja hoitaa heidän ahdistustaan ja pahanolon tunnettaan tutkimusten antamien viitteiden nojalla.

Suoja-Pirtti ry:n perustajan ja käynnistäjän, Arvo Parkkilan, auttamisen tarina voisi yhtä hyvin olla AA-
liikkeen auttamisen tarina. Kahden muun toverin kanssa Arvo Parkkila vuokrasi vuonna 1961 tyhjen-
tyneen hiilikellarin ja kunnosti sen miesten kanssa päiväkerhotiloiksi. 1960-luvun lopulla Parkkila pe-
rusti puusepän verstaan, jossa oli yksinomaan entisiä roskalaatikoitten asukkaita työntekijöinä. ”Le-
pakkoluola” avattiin 5.12.1967. Sillanpirtin hoitokoti avasi ovensa joulun alla 1970.

Laki päihdyttävien aineiden väärinkäyttäjien huollosta (96/1961) jäsentää auttamisen neuvontaan ja
ohjaukseen, valvontaan sekä laitokseen viemiseen. Päihdehuoltolaki laadittiin juopottelevien ihmisten
ojentamiseksi.

Asuntopula ja asunnottomien miesten sosiaalinen ongelma: Maassamme vaeltelee epämääräisen kokoinen asunnottomien ja hyvin huonosti asuvien miesten joukko. Muista huonosti asuvista joukoista tämä joukko eroaa siinä, että sillä ei ole juuri minkäänlaista keinoa päästä asumaan niin kuin yleinen sosiaalinen normi edellyttää. Kyvyttömyytemme asumisen oikeuden alueella kääntyy väistämättä joidenkin henkilöiden asunnottomuudeksi, jollemme joko vahingossa tai jostain muusta syystä saa aikaan runsasta asuntojen ylitarjontaa. Asuntopula on yhteiskunnan rakenteellinen vinoutuma, mutta sen tuomat seuraukset ovat subjektiivisia. Tämä rakenteellinen ongelma on paljastunut kysymykseksi oikeudesta ja oikeus- sekä poliittisen elämän kehittymättömyydeksi sekä sotkeutumiseksi yhdeksi talouselämän intressien kanssa.

Aivan kaikki kunnat eivät halunneet perustaa näitä huonojen asuntojen markkinoita (esim. Espoo). Asunnottomuus on Espoossa saanut ja säilyttänyt aivan omat erikoispiirteensä. Espoossa on arvioitu olleen 1975 noin 150 henkilöä asumassa metsissä itse kyhäämissään kojuissa (Kolari 1978). Savonlinnassa oli ”pulimaja” tai ”rötelötalo”, johon sai asettua asumaan kuka tahansa. Olot pulimajalla olivat kauhistuttavat.

Julkaisussa käsitellään myös erilaisia tukiasumisen, yhteisöllisyyden ja yhteisöjen malleja ja muotoja.

Asuttamisen ja auttamisen ehtoja

Kaikeksi onneksi yhteiskunnassamme on myös myönteisyyttä kaikkia heikkoja ja vähäosaisia kohtaan. Sen myönteisyyden varassa koko heikkojen auttaminen seisoo ja kaatuu. Yksityiset auttamisjärjestöt ovat olleet sosiaalihuoltomme myönteisyyden generaattoreita. Virallinen sosiaalihuolto on kyennyt ylläpitämään ja esiin nostamaan vain vähän myönteisiä asenteita.

Mutta samalla tavalla kuin yhteiskunnan sosiaalinen elämä antaa auttamiselle reunaehdot, löytyvät nämä ehdot myös yksinäisestä asunnottomasta miehestä itsestään.

Tulkitsemme ilman muuta väärin asunnottoman miehen repaleisen ja vastenmielisen ulkonäön. Uskomme sen viittaavan suureen raihnaisuuteen ja elämisen kyvyttömyyteen, vaikka kyseessä olisikin ainoastaan asunnon ja peseytymismahdollisuuksien puute. Mutta myös tämä yksinäinen mies saattaa tulkita ja ilmeisesti useimmiten tulkitseekin tilanteensa väärin. Hän todennäköisesti tulkitsee omat tuskaiset kokemuksensa omaksi epäonnistumiseksi.

1960-luvulta alkaen on sosiaalihuoltojärjestelmän kautta tarjottu yksinäisille asunnottomille miehille asuinpaikkoja. Tämä selvästi näyttää nostaneen näiden miesten asumisen ja elämisen tasoa. Maassamme vallitsee tällä hetkellä pula pienistä ja halvoista vuokra-asunnoista. Jos katselee asuntopoliitikkaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta tulisi siis se suunnata tuottamaan nykyistä enemmän pieniä ja halpoja vuokra-asuntoja yksinäisille ja pienille perheille.

Pääosan yksinäisten miesten asuttamistehtävästä on kantanut päihdehuollon organisaatiot sekä kriminaalihuollon ja psykiatrisen terveydenhuollon organisaatiot. Työ on jouduttu tulkitsemaan kuntouttamistehtäväksi (ei asuteta vaan kuntoutetaan). Tarkastelluissa tukiasumispaikoissa kuntoutustoimintaa ei kuitenkaan järjestetty, muutamia yrityksiä kuitenkin oli (esim. terapeutti). Viranomaistyössä keskeistä on ollut valvonta ja vartiointi. Ideaalimaailma ja todellisuus ovat etääntyneet toisistaan. Kuntoutustoiminta on ollut todella aika vähäistä.

Yksinäiset yksineläjät

Monet yksinäisistä asunnottomista miehistä ovat todella yksinäisiä. Hei eivät ole onnistuneet pääsemään mukaan mihinkään sosiaaliseen yhteisöön. Ei työpaikkaan. Eivät pitämään tai tekemään perheyhteisöä. Ei asuinyhteisöön, eikä mihinkään muuhunkaan yhteisöön.

Toisaalta monilla yksinäisistä asunnottomista miehistä on suurempi veto alkoholiin kuin mies sitä kestää. Monilla heistä on pahanoloa, joka kaipaa lievitystä. Monet heistä odottavat ja toivovat, että joku heitä auttaisi tai ainakin yrittäisi auttaa.

Jos yksinäisellä miehellä on veto alkoholiin, eikä yhtään yhteisöä, joka pitäisi ympärillä yllä suuntaa ylöspäin, on yksinäinen mies oloissamme aika heikoilla oman tuhosuuntansa kanssa. Häntä on syytä yrittää auttaa. Mutta hänen avuntarpeensa on mutkikasta ja auttaminen hankalaa. Se maailma, jossa tämä mies elää ja se maailma, josta häntä yritetään auttaa ovat kaukana toisistaan. Virallisen sosiaalihuollon tulisi kääntyä itseensä ja etsiä itsestään aitoja auttamisen ideoita. Ylhäältä suunniteltu auttaminen saattaisi osoittautua mahdottomaksi. Auttamisen suunnittelijoiden tulisi nöyrästi kuulla sekä autettavia että auttajia ja edustaa heitä muussa yhteiskunnassa.

Askel valvonnasta kuntouttamiseen sisältää yrityksen läheisempään ja myönteisempään yhteyteen apua pyytäneen henkilön kanssa. Tukiasumisen tulisi löytää uusia ja parempia asumismuotoja ja tapoja pahanoloisille yksinäisille miehille.

Suurin osa kuitenkin halusi asua yksin (vanhasta kulttuurista ei näytä jääneen tapaa asua yhdessä – tämän päivän sosiaalisen elämän kaava on, että, yksinäinen asuu yksin). Savonlinnan asuintalosta tuli jonkinlainen tekemiseen perustuva asuinyhteisö. Tekeminen ja yhteisö oli vaivalloista, mutta suunta oli selvä. Kun ympäristö salli tekemiselle mahdollisuudet, asukkaiden kesken syntyi yhteistyötä. Sen sijaa tavallisiin tai huonoihin asuntoihin perustetut yhteisöt eivät saaneet juuri yhteistyötä aikaan. Taloustyöt eivät näytä olevan riittävän hyvä pohja ainakaan miesten yhteisön syntymiselle. Tekemiseen perustuvat asuinyhteisöt ovat mahdollisia joillekin miehille.

Tiivistelmä

Avuntarvetta on kohdattu neljällä tavalla. Ensimmäinen ja alkuperäisin liittyy hädän ja avuntarpeen kokemiseen ja auttajan myönteisten voimavarojen kokemiseen itsessään. Tämä on kansalaisyhteiskunnasta nouseva keino, josta suuret aatteet ovat nousseet. Valtio on nostanut kaksi auttamisen perustyyppiä malliksi: Patriarkaalisessa mallissa auttajan tulee ohjeilla, neuvoilla ja ojennuksella saattaa hairahtuneet jäsenensä oikeille poluille elämässään (oli voimassa toimeentulotuessa ja päihdehuollossa). Sosiaalitekno-kraattisessa auttamisessa on rakennettu resursseja jakava ja auttamista ohjaava ja valvova järjestelmä, joka toteutettiin osana sosiaalihuollon hallinto-organisaatiota ja jonka tehtävä ja työ säädeltiin ulkopuolelta. Kirjoitettujen normien mukaan oli siirrytty terapiaan ja yksilökohtaiseen sosiaalityöhön ja valvonta on verhottu myönteisempään tukemiseen ja vilpittömään myötäelämiseen. Neljättä voidaan kutsua sosiaalipedagogiseksi auttamisen ideaksi ja siinä pisimmälle pääsivät Savonlinnan tukiasumisyksikön työntekijät. Siinä asuttaminen ei ollut kiinni auttamisen kehittymisestä, vaan auttamisen edellytykset olivat asumisen järjestymisestä kiinni.

Asunnottomuus on ilmiäsu asumisoikeuden kehittymättömyydestä maassamme. Tämä on toinen puoli asunnottomuusilmiötä maassamme. Toinen puoli liittyy virheelliseen julkisen sektorin asuntoreurssien suuntaamiseen. Asumisen oikeuden toteutuminen edellyttää, että on riittävä määrä asuntoja tarjolla. Vuokrayksioistä on useimmilla paikkakunnilla pulaa. Asuntohallinnon suunnittelunormit estävät aika tehokkaasti pienten vuokra-asuntojen tuottamisen markkinoille. Tämä suunta pitäisi muuttaa.

Asunnottomien miesten sosiaalinen ongelma ja kova veto alkoholin käyttöön ei häviä asuntojen myötä. Ongelma kuitenkin supistuu murto-osaan nykyisestään. Näiden ihmisten auttamisessa tulevat kysymykseen yhteiskunnan kehittyneet auttamisen keinot.

Projektin tulokset osoittavat, että vaatimukset aidon asumisyhteisön syntymiselle ovat hyvin suuret. Asumisyhteisöstä ei voi tulla yksinäisten ihmisten kovinkaan yleistä asumismuotoa. Yksinäiset ihmiset kuitenkin kaipaavat ja tarvitsevat sosiaalista kanssakäymistä, kuten esim. paikan työskennellä (tulee kuitenkin vapauttaa holhoamisesta). Hoitoyhteisöjen tarve on kuitenkin olemassa ja niissä pyrkimys paremman elämän tavoitteluun tulee olla jokaisen jäsenen tavoite.

Ilkka Taipale. Asunnottomuus ja alkoholi: sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä vuodelta 1937-1977. Alkoholitutkimussäätiö. 1982. Väitöskirja.

Tutkimuksessa tarkastellaan asumista ja asunnottomuutta sosiaalilääketieteellisen tutkimusperinteen näkökulmasta. Alkoholia ja asunnottomia alkoholinkäyttäjiä tarkastellaan perinteisestä lääketieteellisestä kannasta, siis yksilöllisestä tarkastelutavasta poiketen yhteiskunnallisena alkoholikysymyksenä. Siten asunnottomuus ja alkoholi kohtaavat tässä toisensa yhteiskunnallisella tasolla.

Asunnottomat miehet ja poikkeavat alkoholinkäyttäjät ovat olleet Helsingin ongelmana näihin päiviin saakka. On esiintynyt mielikuvia, että miehet – milloin kodittomiksi, kovaosaisiksi, irtolaisiksi, puoliukoiksi, korvikejuopoiksi tai rappiomiehiksi nimitettyinä – kuuluvat suurkaupungin kuvaan väistämättä.

Viranomaiset ovat pyrkineet eri tavoin ratkaisemaan pulman. Ongelma on kuitenkin säilynyt, osittain muuntunein muodoin.

Viranomaisten toimien keskeisinä välineinä ja tuotteina ovat olleet kielelliset jäsentelyt, määritelmät ja luokittelut. Niiden avulla on asunnottomat ja poikkeavat alkoholinkäyttäjät tunnistettu, käsitelty ja asetettu laajempiin yhteyksiin virastoissa, tilastoissa, toimenpiteissä ja mielikuvissa, osoitettu asunnottomien ja alkoholinkäyttäjien paikka.

Määrittelyjen ja luokittelujen tutkiminen antaa kuvan, mikä merkitys asuntomarkkinamekanismeille tai alkoholille on kulloinkin annettu – vaikkapa poikkeavien alkoholinkäyttäjien – asunnottomuuden selittäjänä. Alkoholi on saanut tutkimusperinteessä ja viranomaisajattelussa ylikorostuneen merkityksen.

Viranomaiset ovat luovuttaneet tahtoen tai tahtomattaan osan tehtävistään yksityisille järjestöille tai liikeyrityksille.

Tutkimuksen alkuperäisaineistona ovat asunnottomien paperille jättämät jäljet ja viranomaisten, tutkijoiden, toimittajien ja luottamushenkilöiden mieliin. Tutkimusmenetelmä on sosiaalihistoriallisesti painottunut.

Taustaa

Työttömyys heijastui monilla tavoin asunnottomiin ja poikkeaviin alkoholinkäyttäjiin Helsingissä. Asuntokannan kasvusta suurin osa koitui omistusasuntojen hyväksi. Asumisen, asuinympäristön ja terveyden välillä on monia yhtymäkohtia. Useissa selvityksissä on havaittu asunnottomien juopottelijoiden aiheuttavan ylimääräistä rasitusta sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköille (mm. Pihkanen & Vauhkonen 1970)

Asunnottomat

Vuoden 1950 laskennassa vailla vakinaista asuntoa olleet jakautuivat ruokakuntatyypeittäin seuraavasti: yksinäinen mies (1763), yksinäinen nainen (966), perheruokakunta (157), sisarusruokakunta (2), muu sukulaisuusruokakunta (2), muu ruokakunta 5).

Joukkomajoissa asuvat muodostavat keskeisen asunnottomien ryhmän. 1960-luvulta lähtien alkoholieltoiset hoito- ja huoltokodit eriytyivät yömajoista ja asuntoloista.

Asunnottomuus on jo sellaisenaan alhaisen sosiaalisen aseman merkki.: 1960-luvun alussa yömajoista tehdyssä otannassa 6% kuului sosiaaliluokkaan II, 41% sosiaaliluokkaan III ja 50% sosiaaliluokkaan IV (Hyvärinen. Valtaosa oli suomenkielisiä.

Hoitokotien ja ensisuojan asukit voidaan ikä- ja siviilisäätyrakenteen kannalta rinnastaa yömaja-asukkeihin. Puolet on alle 45-vuotiaita ja naimattomia. Eronneita on saman verran, leskiä hyvin vähän. Naimisissa olevia on alle kymmenes. Huoltokodeissa miehet ovat iäkkäämpiä, yli 50-vuotiaita, Leskiä

saattaa olla kymmenes. Yömaja-asukki on tyypillisimmillään ollut suomenkielinen, 35-45-vuotas, naimaton tai eronnut, muualta maasta aikanaan Helsinkiin muuttanut köyhä mies, joka on asettunut yömajaan kauemmin kuin tilapäisesti.

Useina talvina yömajat ovat olleet aivan täysi. Niihin ei ole otettu häiriöitä aiheuttavia, umpihumalaisia tai porttikiellossa olevia henkilöitä. Hyväntekeväisyysjärjestöt järjestivät talvisin tilapäissuojia majoitukseen.

Laitoksissa olevien asunnottomuus aktualisoituu, kun laitoksesta vapaudutaan tai pyritään pois. Asunnottomien alkoholinkäyttäjien kannalta keskeiset laitokset ovat olleet vankilat, työlaitokset ja alkoholistihuoltolat.

Viranomaistoiminta

Luvussa käsitellään eri viranomaisten merkitystä asunnottomien ja poikkeavien alkoholinkäyttäjien olojen muotoutumiseen.

Asunnottomien kysymys hahmotettiin neljällä tavalla: 1937-1944 (hyväntekeväisyysasia, yksityiset hyväntekeväisyysjärjestöt, asukkaat asosiaalisia); 1945-1967 (kiinteistötekniinen asia (kiinteistöviranomaiset ja huoltoviranomaiset, asukkaat yksinäisiä kodittomia miehiä, ulkona asujat puliukkoja); 1967-1976 (huolto- ja hoitokysymys, huoltoviranomaiset, asukkaat rappioalkoholisteja, asunnottomia alkoholisteja); 1977 (erityisasuntokysymys (huoltoviranomaiset, asukkaat erityisryhmiä: yömaja-asukkeja, asunnottomia, yksinäisiä, asunnottomia alkoholisteja).

Hyväntekeväisyysjärjestöillä oli yömajansa ja kiinteistöviranomaisilla valta kaupungin muusta käytöstä poistettuihin kiinteistöihin. Kun huoltovirasto otti tehtäväkseen joukkomajoituspolitiikan kehittämisen, se ei hallinnut majoituskiinteistöjä. T-spriikauden alussa sillä oli vain muutama pini huoltolaitos. Erityisasuntovaiheeseen tultaessa se ei hallinnut tällaisten asuntojen tuotanto- ja jakelumahdollisuuksia, jotka säilyivät asuntoviranomaisilla. Näillä ei taas ollut vastuuta asunnottomien majoittamisesta. Vastuu ja valta eriytyivät.

Yksinäinen mies

Naimattomaksi, kuten eronneeksi jäämiselle, on useita erilaisia syitä alkaen väestöllisistä, sukupuolten lukumääräsuhteisiin liittyvistä, tai taloudellisista syistä kehitysvammaisuuteen, vaikeaan invaliditeettiin tai lapsuuden perheen jättämään sosiaaliseen perimään asti. Armoton juopottelu ja hulluutisuus jättää varmasti monia avioliitonulkopuolelle ja samalla yhteiskunnan yksinäisille viritämään verkkoon. Mutta perusteltua ei ole nähdä tällaista käyttäytymistä keskeisenä syynä naimattomien tai eronneiden ryhmän syntymiselle.

Yksinäisen ihmisen erilaiset ongelmat punoutuvat toisiinsa ja näennäisesti yhtenäisenä kasana painavat hänen sosiaalista asemaansa. Asunnottomuus, työttömyys, perheettömyys tai alkoholin runsas käyttö ovat kuitenkin loogisesti erilaisia ongelmia, jotka ilmetäkseen edellyttävät toisistaan poikkeavia väliin tulevia tekijöitä. Siksi on nähtävissä selvemmin joukko ongelmia, jotka varmemmin kasautuvat yksinäisten ihmisten harteille juuri heidän yksinäisyytensä, perheettömyytensä takia. Asunnottomuus on keskeinen tällainen seikka.

Yhteenveto

Usein kysytään, miksi juuri Suomessa on puliukkoja. Asunnottomien ongelman korostuminen Suomessa on liittynyt ainakin kolmeen seikkaan. Toinen maailmansota myötävaikutti asuntopulan kärjistymiseen maassamme. Sodan jälkeen käynnistynyt poikkeuksellisen nopea rakennemuutos kaupungistumisineen asetti asuntokannan koetukselle. Etenkin yksinäiset ihmiset, miehet naisia selvemmin joutuivat syrjityksi asuntomarkkinoilla. Ankarat talviolosuhteet eivät mahdollista asumista hajallaan

pienissä, lämmittämättömissä tiloissa kuten on mahdollista lämpimämmissä maissa. Kireä alkoholi-politiikka johti korvikealkoholijuomien runsaaseen juopotteluun. Asunnottomuus ja kansankapakoiden puute lisäsivät ulkosalla ryypiskelyä. Ankara katukuri kansainvälisesti poikkeuksellisen korkeine juopumuspidätyslukuineen johti pidätysten kasautumiseen asunnottomien ryhmään. Viranomaisten toimintatilastot ovat näin ollen korostaneet asunnottomien aiheuttamia ongelmia.

Toisen maailmansodan jälkeen Helsingissä kehittynyt suuri yömajakanta keskitti asunnotonta väestöä suhteellisen harvoin yömajakiinteistöihin. Itse yömaja- ja laitoshuoneistuskannassa tapahtuneet äkilliset supistukset, etenkin silloin kun samaan aikaan esiintyi tavallista voimakkaampaa muuttoliikettä, työttömyyttä tai suuri alkoholi-politiikan muutoksia, johtivat ”puliukko” -ongelman nopeisiin ajoit-taisiin vaikeutumisiin. Kun asunnottomia alkoholinkäyttäjiä tarkastellaan yleisen asunnottomuuden yhteydessä, heidän pulmansa osoittautuu liittyvän kiinteästi yksinäisten miesten matalaan sosioeko-nomiseen asemaan ja asuntopulmiin.

Joitakin päätelmiä

1. Asunnottomuudella on Suomessa vankka historiallinen perusta (maaseudun loisiväestö, tukikäm-pät teollistumisen vaiheessa, työläisperheiden hellahuoneiden nurkat, verstaan pöydällä yöpyminen, alivuokralaisuus);
2. Muuttoliikettä ylläpitäneet väestölliset, taloudelliset, työmarkkinoihin ja sotaan liittyneet tekijät ai-heuttivat suurta painetta asuntojen jakotapahtumiin;
3. Asunnottomissa on historiallisesti erotettavissa perheelliset ja perheettömät/yksinäiset ihmiset (kaupunkien asukit pääasiassa yksinäisiä, Helsingissä viranomaisten asunnonjakotoimet vahvistivat yksinäisten asunnottomuutta);
4. Yksinäisen miehen ja naisen välille on muodostunut historiallinen erottelu, joka liittyy työ- ja asun-tomarkkinoihin. Nainen selviytyi paremmin vapailla alivuokralais- ja vuokramarkkinoilla (esim. koti-apulaisuus, yksinhuoltaja sai kunnan asunnon);
5. Asunnottomuuden tilastollinen ja käsitteellinen luokittelu on ollut hajanainen. Myös hallinnollisesti asunnottomat ja asuntoväestö eroteltiin;
6. Viranomaisten pääreaktio asumisahtauden ja asuntopulan korjaamiseksi on ollut perheasuntojen uudistustoiminta. Asuntojen jaon sääntely on ollut toinen menetelmä;
7. Kun yleinen asunnotilanne koheni, asunnottomiksi jääneiden henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja käyttäytymiseen, myös juopotteluun on kiinnitetty aikaisempaa suurempaa huomiota;
8. Asunnottomuus paljastuu yhdeksi keskeiseksi osaksi yksinäisen miehen sosiaalista asemaa. Yk-sinäiset ovat jääneet monien perhepolitiikkaan liittyneiden tukitoimien ulkopuolelle;
9. Juopottelu ei ole rakenteellinen syy miesten asunnottomuuteen, joskin voi olla välitön syy kuvatus-laisessa asuntomarkkinatilanteessa joutua sysätyksi ulkosalle;
10. Asunnottomien poikkeavien alkoholinkäyttäjien kuolleisuus on korkea ja siitä asunnottomuus se-littää osan;
11. Kohentamalla yksinäisen miehen sosiaalista asemaa tarjoamalla heille tasaveroisia mahdollisuuksia perheellisten rinnalla mm. asunnon saantiin vähennetään ryhmän ennen aikaista kuolleisuutta, juopumuspidätyksiä, häiriörikollisuutta, laitoshuoltoa ja viranomaisten työtä.

Arja Jokinen & Kirsi Juhila. Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Väitöskirja. Acta Universitatis Tampensis ser. A vol. 510. 1996.

Asunnottomuuden yleiset kulttuuriset merkitykset

Asunnottomuutta tarkasteltaessa voidaan yhtenä vahvana kulttuurisesti jaettuna merkityksenä pitää asunnottomuuden määrittymistä sosiaalisesti ongelmaksi. Asunnottomuus on asiantila, jota ei pidetä yleisesti hyväksyttävänä. Miksei muutosta ole saatu aikaan?

Asunnottomuuden ongelman rakentuminen vakavaksi tai vähemmän vakavaksi sosiaalseksi ongelmaksi ei ole suoraan johdettavissa kulloinkin tilastoidusta asunnottomien määrästä, vaan kyseessä on paljon monivivahteisempi määrittelyprosessi. Kannanottoja esitetään aina tietyn kulttuurin sisällä, jonka kantamat itsestäänselvydet ja niiden väliset ristiriitaisuudet tarjoavat keskustelun aiheita ja jännitteitä. Asunnottomuuden vuonna (1987) oli olemassa sosiaalinen tilaus asunnottomuuden poistamista vaativalle poliittiselle puheelle. Vaatimuksen taustalla oli hyvinvointivaltion velvollisuus pitää huolta kansalaisistaan, erityisesti huono-osaisista lähimmäisistä. Vuoden 1992 ”lama-Suomen” tilanne oli varsin toisenlainen ja puheet vaihtuivat taloudellisten realiteettien huomioimiseen, eikä silloin ollut tilaa vaatimuksille ratkaista asunnottomuuden kaltaista, pientä ryhmää koskettavaa ”ikuisuusongelmaa”.

Yksi kulttuuriimme syvään juurtunut tapa on etsiä minkä tahansa sosiaalisen ongelman syntymekanismia akselilta yksilö – yhteiskunta. Kyseinen erottelu nousee vahvasti esiin myös analysoimisamme puhetilanteissa: jompaakumpaa selitystä tukevat tai vastaan argumentoivat tulkinnat kulkevat yhtenä asunnottomuuspuheiden toistuvana perusjuonena. (Valtuusto)puheissa asunnottomuuden ongelmaa lähestytään joko sopivien asuntojen puutteen ongelmana tai korostamalla asunnottomien ihmisten erityisominaisuuksia tai puutteellisuuksia (henkilökohtaisia ongelmia). Valinta näiden kahden selitysmallin välillä vaikuttaa asunnottomuuden poistamistoimenpiteiden sisältöön ja painopistevälin-toihin: keskitytäänkö ensisijaisesti asuntopolitiikan vai yksilön muuttamiseen (pohditaan mm. sitä, onko ongelma itse aiheutettu ja ylläpidetty ja kenellä on oikeus saada yhteiskunnalta apua tilanteensa kohentamiseksi).

Asunnottomuuden keskeinen kulttuurinen merkitys on se, että se ymmärretään sosiaalseksi ongelmaksi, jonka vakavuusaste vaihtelee ajassa ja erilaisissa vertailuissa (onko vakavampi ongelma kuin esim. työttömyys). Asunnottomuuden syitä jäsennetään puolestaan vahvasti sekä yhteiskunnasta että yksilöstä lähtevillä selitysmalleilla, joista jälkimmäinen kiinnittyy erityisesti stereotypiaan miespuolisesta asunnottomasta alkoholistista. Stereotypiat kiinnittyvät aina konkreettisiin asunnottomuuspuheisiin, joita tutkimuksessa jäljitetään (tarkastelun kohteena ovat hegemoniset viranomaisdiskurssit).

Identifioimme aineistostamme kaksi asunto- ja sosiaaliviranomaisten kielen käytössä hegemonisen aseman vallannutta diskurssia, jotka kytkeytyvät pohjimmaisten asuntomarkkinoiden ylläpysymiseen: toivottomuusdiskurssin (asiakkaat määritellään pysyvästi asumiskyvyttömiksi ihmisiksi) ja kuntoutusdiskurssin (nojaa asiantuntijoiden tuottaman diagnosoinnin ja sitä seuraavan kuntoutuksen kautta tapahtuvaan omatoimisuuden saavuttamiseen). Molemmat diskurssit kiinnittyvät yksilöihin ja heidän ominaisuuksiinsa, ennen kaikkea heidän asumiskykynsä puntarointiin. Näin myös toimenpiteissä painottuu yksittäisten asunnottomien parissa tehtävä työ, joko seurausten lievittäminen tai kuntouttaminen. Viranomaispuheessa aktivoituu myös ns. omatoimisuusdiskurssi.

Ei ole samantekevää, miten asunnottomuus tulee erilaisissa sosiaalityön käytännöissä merkityksellistettyä.

Asunnottomuuden ristiriitaisiin kulttuurisiin merkityksiin kuuluu, että se näyttäytyy yhtäältä suurena vakavana ongelmana, toisaalta pienenä vaatimattomana ongelmana. Lisäksi se näyttäytyy vahvasti miehisenä ongelmana. Asunnottomuuden syiden tarkastelussa kilpailevat yksilökeskeiset ja yhteiskuntalähtöiset selitysmallit, joista ensimmäiset painottavat asunnottomien omia ominaisuuksia, kun jälkimmäisissä korostuvat asuntomarkkinoiden vaikeudet ja hyvinvointivaltion velvollisuus huolehtia kansalaisistaan. Vahvimmiksi selitysmalleiksi nousevat asunnottomien ihmisten ominaisuuksien erittelystä voimansa saavat tarkastelutavat. Ne tulevat kiteytyneimmillään esiin viranomaiskäytännöissä elävissä toivottomuus- ja kuntoutusdiskursseissa ja niihin liittyvissä asunnottomien ihmisten asumiskyvyn arvioinneissa. Puhe asunnottomien asumiskyvystä on keskeisessä asemassa asiakkuuden kriteereistä päätettäessä, sitä käytetään perusteltaessa tehtyjä tai tekemättömiä toimenpiteitä ja myös asunnottomat itse ottavat sen peilauskontekstikseen omaa tilannettaan ja itseään arvioidessaan.

Sosiaalisten ongelmien, niiden syiden ja ratkaisujen määrittäminen määrittää samalla asiakasta, rakentaa asiakkuutta. Asiakkuuden edellytykset täyttyvät, kun yksilö tai ryhmä tulee määritellyksi johonkin sosiaaliset ongelmat -kategoriaan ja kun tämän sosiaalisen ongelman hoidon katsotaan vaativan väliintuloa tai kun sen poistamiseksi nähdään olevan mahdollista suorittaa joitakin toimenpiteitä.

Arja Jokinen: Asunnottomat miehet ja kodittomat naiset (tv-ohjelman analysoinnista joitakin havaintoja): Viinanjuonti näyttää jäsentyvän näiden vanhempien asunnottomien asuntolan miesten alakulttuuriin itsestään selväksi osaksi, johon liittyy selittelyn tai häpeän sijasta pikemminkin huumori ja rehvastelu. Kääntöpuolena välkkyä kuitenkin miesten elämän toivottomuus, tulevaisuuden visioiden puuttuminen ja äärimmäisenä muotona terveyden pettäminen ja kuolema. Miesten elämä on kuluttavaa, kovaa ja toivotonta (viranomaisen puhe on sekoitus humanismia ja pessimismia, moraalista sävyä ei esiinny).

Naisten ja alkoholin välinen suhde jäsentyy hyvin eri tavoin kuin miesten: alkoholin käyttöä ei oteta itsestään selvyytenä, eikä se toimi kaveruuden siteenä (alkoholi tulisi helpotukseksi). Naisten puheissa alkoholinkäyttö näyttäytyy joko poistamista vaativana ongelmana tai moraalisesti selitystä vaativana asiana. Asuntolan miehet eivät puhu perheestä, mutta naiset puhuvat tai heiltä kysytään. Naisten puheessa hyväosaisuuden kriteeriksi ja samalla koko elämän keskeiseksi tekijäksi nousee oma koti. Koti on naisen puheessa enemmän kuin pelkkä asunto; koti herättää voimakkaita tunteita, kotia tulee vaalia ja koti mahdollistaisi oman elämän.

Miehet eivät juurikaan selittele omaa tilannettaan tai juomistaan. Asunnottomat miehet kuvataan omana porukkanaan, joka elää elämäänsä yhteiskunnan reunalla (heidän ja meidän maailmojen erot). Asunnottomat miehet eivät tarkastele/pyydetä tarkastelemaan itseään niitä moraalihorisontteja vasten, jotka yhteiskunnassa yleensä jaetaan. Naisasunnottoman kulttuurisessa jäsenyyksessä olennaista on kiinnipitäminen yhteiskunnan moraaliodotuksista, mikä tulee esille erityisesti siinä, että naiset joutuvat antamaan tai antavat pyytämättä selityksiä omasta tilanteestaan, alkoholinkäytöstään ja perhesuhteistaan. Asunnottomien naisten olotila ei muodostu yhtä helposti itsestäänselvyydeksi ja matka asuntoloista tavallisiin asumismuotoihin voi olla lyhyempi kuin miehillä.

Asunnottomuus ja mieheys liimautuvat saumattomasti yhteen. Sen sijaan naiseus ja asunnottomuus muodostavat selvästi problemaattisen yhtälön.

Sakari Hänninen, Elina Palola ja Maija Kaivonurmi (toim.). Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. THL, teema 7. 2010. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80087/57a41f5a-82e5-42af-994d-1a848a200c35.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Suomi on ristiriitojen maa. Joissakin asioissa Suomella menee todella hyvin, joissakin toisissa taas todella paljon huonommin. Tämä tarkoittaa myös sitä, että joillakin meistä menee todella hyvin, kun taas joillakin toisilla todella paljon huonommin. Jaot ja erot luonnehtivatkin monin tavoin suomalaisen yhteiskunnan tilaa. Silti suomalaista elämänmenoa luonnehditaan tyypillisesti keskimäärien avulla. Kun kuvataan esimerkiksi suomalaista hyvinvointia, niin helposti todetaan, että suomalaisilla menee ”keskimäärin” hyvin tai entistä paremmin. Ne toiset, joiden kohdalla näin ei ole, jätetään sivulauseen – jos senkään – varaan. Keskimäärät ovat kuitenkin aina vain keskimääriä; ne eivät kerro mitään täsmällistä etenkin kenenkään yksityisen ihmisen todellisesta tilanteesta, eivät edes niiden, jotka sattuvat sijoittumaan keskiluvun tuntumaan. Mutta toki ne kertovat paljonkin yhteiskunnan keskimääräisestä tilasta. Kaikkein pienituloisimpien väestöryhmien tulokehitys on Suomessa ollut jo kauan keskimääräistä heikompaa.

Yhteiskunnalliset jaot eivät kuitenkaan ole pelkkiä ajatuskonstruktioita vaan sananmukaisesti jakoja, jotka jäsentävät yhteiskuntaa. Tässä mielessä ne voidaan liittää ajatukseen rakenteellisesta vallasta, jonka voidaan katsoa ehdollistavan ihmisten toimintamahdollisuuksia ja -valmiuksia ja siten käyttäytymistä. Vaikka täydellistä tasa-arvoa ei olekaan, niin eriarvoisuutta voi pitää rakenteellisen vallan

ilmentymänä. Eriarvoisuutta ei silti tarvitse tulkita jonakin puhtaasti rakenteellisena ominaisuutena, joka olisi riippumaton ihmisten toimintamahdollisuuksista ja käyttäytymisestä. Yhtä vähän se on riippumaton harjoitetusta politiikasta ja valtion toiminnasta, edes globaalissa markkinataloudessa. Yhteiskunnallisten jakojen syventyminen ilmenee nimenomaan siellä, missä valtiovallan toiminta osaltaan vahvistaa – tai ei ainakaan rajoita – taloudellista eriarvoistumista.

Tämän kirjan teemat

Tämän teoksen läpikulkevana teemana ja kohteena on sosiaalipolitiikan merkityksen tosiasiallinen heikentyminen Suomessa, mikä näkyy nimenomaan suhtautumisessa eriarvoisuuteen. Kysymys siitä, mikä meitä jakaa, on alati eriarvoistuvassa yhteiskunnassa äärimmäisen tärkeä. Teokseen onkin koottu artikkeleita, joiden mukaan juuri yhteiskunnallisten jakojen ja niiden merkityksen selvittäminen on yhteiskuntatieteen perustehtävä. Artikkeleissa ei kuitenkaan keskitytä tulonjakoon, sosioekonomisiin terveyseroihin tai sukupuolten väliseen eriarvoisuuteen, vaikka niiden suuri merkitys huomioidaan ja taustoitetaan tässä johdantoartikkelissa. Useista näistä yhteiskunnallisista jaoista on jo olemassa erinomaisia ajankohtaisia tutkimuksia ja selvityksiä, joiden tuloksista toivoisi perusteellista julkista keskustelua.

Teoksen toisessa osassa paikannetaan konkreettisella tasolla ja konkreettisin esimerkein ensimmäisessä osassa hahmoteltua hyvinvointivaltion muutosta. Tarkastelun kohteeksi on valittu vaikeassa sosiaalisessa asemassa olevien ihmisten tilanne hyvinvointivaltion muutoksen vanavedessä. Erityisen kiinnostuksen kohteena ovat sellaiset yhteiskunnalliset jaot, jotka toisaalta erottavat vaikeassa sosioekonomisessa asemassa olevat ihmiset omaksi ryhmäkseen ja toisaalta kulkevat tämän ryhmän sisällä jakaen sitä vielä edelleen. Kyse on jälleen suomalaisen hyvinvointivaltion ja sen toimintaympäristön muutoksesta ja erityisesti siitä problematiikasta, joka liittyy vaikeuteen soveltaa universalismia alati lisääntyvien jakojen yhteiskunnassa. Kannustamisen ja aktivoinnin nimissä tapahtuva päättymättömän jakamisen politiikka tuntuu parhaiten kuvaavan valtion uutta ”sosiaalipoliittista” roolia, jolla on entistä vähemmän tekemistä pohjoismaisen hyvinvoinnin eetoksen mukaisen universalismin kanssa.

Kirjan lopussa näkökulma tarkentuu erityisesti asumisen ja asunnottomuuden kysymyksiin; asuntohan on yksi jakojen olennainen leikkauspiste: jos se puuttuu, puuttuu kovin paljon muutakin. Mutta voisiko asunnottomuuden torjumisen viimekätisenä tavoitteena ollakin keskivertokaupunkilaisten turvatun elämänsä varmistaminen? Juuri kysymys turvallisuudesta liittyy olennaisesti pohdintoihin asunnottomuuden ilmenemisestä lainrikkajien elämässä ja siihen, kuinka sitä on pyritty ja pyritään viranomaiskoneistojen taholta hallinnoimaan. Lainrikkajathan muodostavat erään asunnottomien syrjäytyneimmän ryhmän, jonka moniongelmaisuuksien on katsottu edellyttävän erityispalveluja. Pohdinta siitä, ovatko lainrikkajille suunnatut asumiseen ja työllisyyteen liittyvät erityispalvelut mahdollisuus, ansa vai molempia, avaa näkökulman, josta koko problematiikan monimutkaisuuden voi tunnistaa liittyvän juuri vaikeuteen soveltaa universalismia lisääntyvien jakojen yhteiskunnan äärimmäisellä laidalla.

Asunnottomuutta ja sen vastaista toimintaa tarkastellaan teoksessa muutoinkin hieman totutusta poikkeavista näkökulmista ihmettelemällä muun muassa sitä, miksi asunnottomuus tulkitaan meillä yksinomaan suurimpien kaupunkien ongelmana, eikä sitä nähdä ollenkaan dynaamisena ilmiönä, jonka juuret voivat yhä juontaa maaseudulle ja näin ylittää maaseutu–kaupunki -jaon, ja päädytään ajatukseen asunnottomuuspolitiikasta kaupunkipolitiikkana.

Lisäksi pohditaan, miksi juuri asunnottomuus on ollut tällä vuosituhanella keskeiseksi katsottu sosiaalinen ongelma, jonka vähentämiseksi on kirjoitettu monia erillisiä ohjelmia. Näiden ohjelmien painopiste on nimenomaan pitkäaikaisasunnottomuuden vähentäminen, ellei peräti poistaminen, ja huomio kohdistuuakin niissä jakoon, joka kulkee yhteiskunnan reunalla. Kun oivalletaan, että tällä rajalla asunnottomuus liittyy tavanomaisesti moniin muihinkin vaikeuksiin, on helppo ymmärtää sen viran-

omaisten taholta saama suuri huomio. Voikin kysyä, meneekö juuri asunnottomuuden kohdalla sellainen jakoviiva, jonka yli, siis kadulle, ihmisiä ei yksinkertaisesti haluta päästää tippumaan Suomessa, jossa esimerkiksi yhä piteneviä leipäjonoja on kyllä totuttu katselemaan vuodesta, ellei vuosikymmenestä toiseen, huolimatta niiden täydellisestä sopimattomuudesta pohjoismaiseen hyvinvointiajatteluun.

Myös asumisen taso jakaa suomalaisia varsin olennaisella tavalla. Väestöä voidaan toki jakaa loputtomasti erilaisiin segmentteihin erilaisten kriteerien mukaan, mutta useat niistä palvelevat enemmän tai vähemmän mielivaltaisesti yhtä hyvin tutkijan kuin virkamiehenkin käytännöllisiä tarkoituksia. Jako yksineläviin ei kuitenkaan ole tällainen mielivaltainen erottelu, vaan todella merkityksellinen ja yhä ajankohtaisempi yhteiskunnallinen jako. Se muistuttaa ja kertoo niistä ehdoista, joilla elämänmuotomme rajoittaa valintojamme toimeentulon ja turvallisuuden nimissä.

Sakari Hänninen Asunnottomuuden vastainen toiminta – menestystarinako?

Asunnottomuus on yksi niistä sosiaalisista uhkista, joita vastaan Suomessa on toimittu tehokkaasti. Oli jopa odotettua, että Suomi ehdotti 2000-luvun puolivälissä EU:n komissiolle asunnottomuuden vastaista ohjelmaa esimerkiksi ”parhaasta käytännöstä”, joka tulisi ottaa vertaisarvioinnin kohteeksi syrjäytymisen vastaisen toiminnan lohkolla. Tämän ehdotuksen taustasy on ilmeinen. Vuodesta 1987 lähtien, jolloin ohjelma alkoi, asunnottomien määrä on vähentynyt yli puolella. Asunnottomien määrän lasku on ollut voimakkainta varsinaisella maaseudulla, josta myös poismuutto on ollut suurinta. Kaupungeissa asunnottomien määrän lasku on ollut lievempää, joskin lasku on sielläkin ollut nopeampaa kuin kaupunkimaisissa taajamissa tai kaupunkien läheisellä maaseudulla (Hänninen 2006).

Kaupunkikeskusten asunnottomuus on suhteellisesti ottaen kaksinkertainen maaseutuun tai maaseutumaisiin asuinalueisiin verrattuna. Voidaan silti kysyä, onko tämä niin vastaansanomaton näyttö asunnottomuuden keskittymisestä, että kaikki asunnottomuuden vastaiset toimenpiteet tulisi kohdistaa näihin kaupunkeihin. On huomattava, että valtion vastatessa asunnottomuuden vastaisen toiminnan päälinjoista kunnat ovat vastuussa itse käytännön toiminnasta. Linjausten mukaiset rahoituspoliittiset päätökset vahvistavat tätä työnjakoa valtion ja kuntien välillä. Koska valtio rahoittaa linjautensa mukaisia toimenpiteitä, kunnat, jotka poikkeavat toiminnassaan valitulta linjalta, joutuvat siten nojaamaan enemmän omien voimavarojensa varaan – jos niitä ylipäänsä on tähän tarkoitukseen tarjolla.

On silti toistettava, että asunnottomuuden vastainen toiminta on ollut hyvin tehokasta Suomessa parin viime vuosikymmenen aikana, eikä tämä olisi ollut mahdollista ilman määrätietoista valtion harjoittamaa hyvinvointipolitiikkaa.

Yksinäisten asunnottomien määrä on siis jälleen kääntynyt nousuun. Saattaa olla, että jo viime vuosikymmenen puolivälin jälkeen tapahtunut pysähdys asunnottomuuden vähenemisessä oli yksi syy siihen, että asunnottomuuden torjunta on yksissä tuumin nostettu poliittiselle päiväjärjestykselle. Viime vuosien aikana on hyväksytty monia tärkeitä asunnottomuuden vähentämiseen pyrkiviä ohjelmia ja kirjoitettu niihin liittyviä raportteja.

Asunnottomuuden keskeinen tunnusmerkki on liikkuvuus, joka erityisen hyvin luonnehtii myös monen asunnottoman henkilökohtaista maailman kokemista kodittomuutena. Numeroihin luottavien päätöksentekijöiden ja ohjelmien suunnittelijoiden yksi erityinen ongelma on se, että asunnottomuutta ja asunnottomia koskevasta alueellisesta liikkuvuudesta ei ole Suomessa olemassa, suunnitelmista ja aikeista huolimatta, mitään tarkkoja tilastotietoja tai edes summittaisia kartoituksia. Liikkuvuutta koskevien tietojen saaminen edellyttäisi monien rekisterien tietojen yhdistämistä (esimerkiksi väestörekisterin tiedot, kuntien toimeentulotuen asiakastietojärjestelmät, Kelan tietokannat). Siksi liikkuvuutta koskevat arviot ovat parhaimmillaan vain valistuneita arvauksia.

Mikä selittää asunnottomuuden vähentämisen tahtoa?

On koko joukko mahdollisia selityksiä, joista korostaisin seuraavia:

1. Suomi on pohjoinen maa, jonka ilmasto asettaa asumiselle suuria vaatimuksia. Näissä olosuhteissa kelpoiva asunto on elämän edellytys. Siihen on tarjottava mahdollisuus jokaiselle kansalaiselle. Tätä näkemystä voidaan pitää yleisen mielipiteen mukaisena.
2. Ihmisarvoisen asunnon tarjoaminen jokaiselle sen tarpeessa olevalle kansalaiselle on moraalisesti kestävä valinta, jota voidaan eettisesti perustella ja poliittisesti priorisoida. Päätöksentekijöiden velvollisuus on toimia tämän mukaisesti ja viranomaisten tehtävänä on toteuttaa näin tehtyjä päätöksiä.
3. Asunnottomuus on strategisesti tärkeä sosiaalinen ongelma, sillä se on moniongelmaisuuksien keskeinen tekijä. Se sijaitsee monen muun ongelman ja vaikeuden leikkauspisteessä. Niinpä näiden muiden ongelmien ja vaikeuksien torjunta edellyttää, että asunnottomuuden vähentämisessä onnistutaan. Asunnottomuuden vähentyessä voidaan paremmin ja tehokkaammin keskittyä muiden ongelmien torjuntaan.
4. Oikeus kelpoivaan asuntoon voidaan rinnastaa ihmisarvoisen elämän perusoikeuteen, joka on kirjoitettu Suomen perustuslakiin. Vaikka oikeutta kelpoivaan asuntoon ei voitaisikaan (vielä) pitää subjektiivisena oikeutena, niin sen täytäntöönpanoa voitaisiin vahvistaa vetoamalla perustuslain muihin pykäliin (19 §).
5. Poliitikot, ohjelmat ja toimintasuunnitelmat asunnottomuuden vähentämiseksi ovat onnistuneet varsin hyvin tavoitteidensa toteuttamisessa. Asunnottomuuden vastaisesta toiminnasta on muodostunut perinne, jota on hyvä jatkaa menestyksellisesti.
6. Tehokas asunnottomuuden vastainen toiminta on ollut ja on Suomessa mahdollista, koska siihen on sitoutunut hyvin verkottuneita ja asiaansa omistautuneita toimijoita eri instituutioista, kuten ministeriöistä ja valtion virastoista, tutkimuslaitoksista, kansalaisjärjestöistä ja muista kolmannen sektorin järjestöistä ja toimijoista. Asunnottomuus on pystytty pitämään poliittisella päiväjärjestyksellä näiden toimijoiden strategisen yhteistyön ansiosta, joka on samalla tarjonnut asiantuntemusta viralliselle asunnottomuuden vastaiselle toiminnalle.
7. Asunnottomuuden vähentäminen, tai peräti torjunta, on kustannustehokasta, koska asunnottomuus itsessään ja sivuvaikutuksineen tulee yhteiskunnalle todella kalliiksi. On paljon halvempaa vähentää asunnottomuutta kuin maksaa kaikki siitä juontuvat menoerät. Silloin kun asunnottomuus, tai peräti kodittomuus, tulkitaan asuntojen puutteena, sen torjunta voidaan helposti muotoilla voimavarojen taloudellisesti järkevän kohdentamisen mielessä ja muodossa.
8. Kodittomuus asunnottomuudeksi käsitettynä on selkeästi määritelty ja lokeroitu ongelma, jota voidaan käsitellä kohdentuneesti vaikkakin yhdensuuntaisesti muun yhdyskuntapolitiikan kanssa. Tällainen toiminta voidaan jalostaa ”parhaaksi käytännöksi”, joka voi toimia muille seurattavana esimerkkinä.
9. Kodittomuus asunnottomuudeksi käsitettynä on olennainen haaste myös asuntopolitiikalle, jonka keskeiset haasteet ovat tuotantopoliittisia. Urbaanit kasvukeskukset tarvitsevat uutta työvoimaa, joka taasen tarvitsee uusia asuntoja. Asuntopolitiikan on purettava kaikki esteet, mukaan lukien asunnottomuus, jotka asumisen osalta haittaavat paikallistalouden kulkua ja kasvua.
10. Asunnottomuus on ”hyvä vihollinen”, jonka torjunnassa onnistuminen on näyttävä teko. Koska kyse on taloudellisesti järkevästä, sosiaalisesti kannatettavasta, eettisesti arvokkaasta ja poliittisesti mahdollisesta tavoitteesta, niin on järkevää toimia tavoitteen saavuttamiseksi. Tällaisen toiminnan julkisuusarvo tai näyttöarvo on suuri ja palkitseva.
11. Asunnottomuus on riski, joka monin tavoin haastaa ja uhkaa tavallisten kansalaisten, ja nimenomaan kaupunkilaisten turvallisuudentunnetta. Tästä syystä asunnottomia on hallinnoitava. Asunnottomuuden hallinnassa kannattaa soveltaa riskien hallinnan tekniikoita.
12. Asunnottomuus on epäesteettinen haitta, joka, varsinkin kaupunkiympäristössä, haittaa elämysten kuluttamista. Asunnottomuuden torjunta on ympäristöllisesti eikä vain hallinnallisesti toivottavaa.

Pitkäaikaisen asunnottomuuden hoidossa on perinteisesti Suomessa sovellettu sellaisia hallinnan menetelmiä, kuten eristämistä, säilöön ottamista, vahtimista, poissulkemista ja poiskäännyttämistä. Tällaista kurinpidolliseksi tulkittavaa hallinnan logiikkaa on sitäkin oikeutettu viittaamalla sekä muun

väestön että asunnottomien tarpeisiin. Tästä näkökulmasta katsottuna tällaisten ”sosiaalisten sulkeumien” on katsottu olevan tarkoituksenmukaisia yhteiskunnalliselle tasapainolle ja kiinteydelle. Mutta näitä sulkeumia ei voida ajatella ilman ulospääsytettä, ja niinpä mahdollisuutta palata ”normaaliin” on tällöinkin pidetty tavoitteena. Parina kolmena viime vuosikymmenenä on vahvistunut käsitys, että asunnottomuuden hallinnassa, kuten monissa muissakin kehittyneiden hyvinvointiyhteiskuntien hallintakäytännöissä, kurinpidolliset teknologiat ovat osoittautuneet liian jäykiksi ja suoraviivaisiksi voidakseen kunnolla ohjata ihmisten käyttäytymistä ja voidakseen ohjata niitä moninaisia materiaalisia ja immateriaalisia virtoja, jotka kulkevat kaupunkien sisällä sekä niiden ympäristön välillä. Tämä on yksi syy, miksi turvan teknologiat ovat korvanneet kurinpidon teknologioita hallinnan menetelminä. Tästä ei pidä silti tehdä päätelmää, että kurinpito asunnottomien hallinnassa olisi katoamassa, vaikka niiden tehokkuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen suhtauduttaisiin aikaisempaa kriittisemmin.

Tässä kohdassa on helppo palata suomalaisiin 2000-luvun asunnottomuuden vastaisiin ohjelmiin ja toimintasuunnitelmiin, jotka ovat ottaneet tavoitteekseen puolittaa pitkäaikaisasunnottomuus vuoteen 2011 mennessä. Voidaan ajatella, että pyrkimys puolittaa pitkäaikaisasunnottomuus Suomessa keskittämällä tämä toiminta suurimpiin kaupunkeihin itsenäisen asumisen edistämisenä tulee paremmin ymmärrettäväksi tulkitsemalla sitä turvan tuottamisen näkökulmasta. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että tätä asunnottomuuden vähentämisen pyrkimystä ja tapaa ei voida selittää yksin perinteisen pohjoismaisen hyvinvointivalttiollisen ajattelun sovelluksena. Tällainen urbaani asunnottomuuden vastainen toiminta pyrkii osaltaan tekemään sujuvan (liberaalin) kaupunkielämän mahdolliseksi. Se onkin yksi tekijä väenpaljouden liikkumisen sekä tavaroiden ja palvelujen kiertokulun ja muun kanssakäymisen hallinnassa. Tietynlainen kiertokulku tekee tietynlaisen elämisen mahdolliseksi infrastruktuurina.

”Viisaiden miesten” tekemässä Nimi ovesa -raportissa muotoillaan ”normaalisuuden periaate”, jonka tulisi ohjata kaikkea asunnottomuuden torjuntaan pyrkivää toimintaa. Siinä todetaan, että ehdotettujen toimenpiteiden tulisi soveltua poikkeuksetta kaikkiin pitkäaikaisesti asunnottomiin. Niinpä mitään jaksia, kiintiöitä tai erikoistoimenpiteitä ei tarvita. Normaalisuuden periaatetta täydentää ”asunto ensin”-periaate, jonka mukaan asunto-ongelman ratkaisu on avain muiden (henkilön) sosiaalisten ongelmien hoitamiseen. Nämä periaatteet soveltuvat hyvin yhteen pohjoismaisen hyvinvoinnin eetoksen kanssa, mutta kyllä ne ovat yhteensopivia myös muunlaisten turvan teknologioiden soveltamisen kanssa. Niinpä niillä voidaan perustella myös toimenpiteitä, joiden perimmäisenä tavoitteena on liberaalin kaupunkielämän sujuvuuden parantaminen kaupunkitilan hallinnan ja kiertokulun joustavuutta lisäämällä.

Onkin sitten kokonaan toinen asia, kuinka hyvin näillä keinoilla voidaan pitkäaikaisasunnottomuutta poistaa tai edes vähentää. Kriittinen kysymys koskee sitä, riittääkö pelkkä asunnon tarjoaminen ja itsenäisen asumisen ylistäminen asunnottomuuden poistamiseksi, vai tarvitaanko monelle tai jopa useimmalle pitkäaikaisasunnottomalle monenlaisia tukipalveluja ja muuta huolenpitoa asumiskykyseen olemassaoloon kaupungeissa. Jo nyt voisi väittää, että näillä näkymin tämä ei tule onnistumaan, vaikka asunnottomuuden vähentämisohjelmien toteuttamiseen on ryhdytty määrätietoisesti kohdistamalla siihen myös voimavaroja, ja ennen kaikkea rakennuttamalla lisää asuntoja, joihin on tarkoitus laittaa aikaisemmin asunnottoman ”nimi oveen”.

Näiden ohjelmien ja suunnitelmien onnistuminen on pantu riippumaan täysin siitä, miten asunnottomuuden hallinta toteutetaan käytännössä kymmenessä suurimmassa kaupungissa. Helsinki tarjoaa hyvän esimerkin siitä, miten tässä suhteessa nyt menetellään laman oloissa. Helsingin kaupunki on kilpailuttanut asumispalveluja tavalla, jossa hinta on muodostunut ratkaisevaksi tekijäksi. Kun ratkaisevaksi periaatteeksi näyttää muodostuvan yksinomaan se, että ”halvin tarjous voittaa”, niin seurauksena näyttää olevan osittain ”asunnottomuuden markkinoittaminen”, joka tuskin on ollut asunnottomuuden vähentämisohjelmien laatijoiden ensisijainen tavoite. Erityisen hyvän esimerkin kehityksestä tarjoaa vankilasta asunnottomaksi vapautuneiden henkilöiden tilanne.

Näiden jakojen vetäminen ja erottelujen tekeminen muistuttaa niistä vaikeuksista, jotka liittyvät ”normaalisuuden periaatteen” ja ”asunto ensin” -periaatteen soveltamiseen asunnottomuuden torjunnassa, jossa vastaan tulee hyvin erilaisia ja monimutkaisia tilanteita. Ongelmat luonnollisesti mutkistuvat ja kärjistyvät silloin kun ollaan tekemisissä pitkittyneen asunnottomuuden kanssa. Nämä tilanteet tulevat vastaan nimenomaan paikallistasolla, jolla toiminta asunnottomuuden torjumiseksi tosiasiallisesti toteutuu. Yksi tärkeä ja varsin laiminlyöty tekijä, joka mutkistaa asunnottomuuden torjuntaa, on nykyisten ja tulevien asunnottomien liikkuvuus paikkakunnalta toiselle, usein vielä maaseutumaaisilta paikkakunnilta kaupunkeihin. Jos asunnottomuuden ”dynamiikka” otetaan vakavasti, niin silloin pelkästä kaupunkien sujuvan elämänmuodon takaavasta infrastruktuurista huolehtiminen ei riitä asunnottomuuden torjumiseksi.

Ilkka Paulus. Asunnottomuus sosiaalipoliittisena puutteena. Tutkimus asunnottomuuden ongelmasta ja sen valtiollisista ratkaisuyrityksistä vuosisadan vaihteesta nykypäivään. Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosaston julkaisuja 3:1993

Tiivistelmä

Tutkielmassa tarkastellaan vakituisen asunnon puutetta, asunnottomuutta sosiaalipoliittisena puutteena. Tutkielmassa määritellään ensin asunnottomuuden ongelman merkittävät valtiolliset ratkaisuyritykset, eli puutteen kolme historian kuluessa tapahtunutta aktualisoitumista suhteellisen laaja-alaisiin toimenpiteisiin johtaneeksi sosiaalipoliittiseksi puutteeksi. Näiden aktualisoimisten jäsentämisellä pyritään tunnistamaan niitä syitä ja motiiveja, jotka ovat johtaneet omana aikanaan asunnottomien aseman todelliseen paranemiseen. Koska puutteen katsotaan muotoutuvan paljolti yhteiskunnallisesti ja valtiollisesti, on asunnottomuuden kulloisenkin kokonaisyhteiskunnallisen ilmiökentän (yhteiskunnalliset rakenteet ja olosuhteet) hahmottaminen tutkimuksen kannalta tärkeä tehtävä.

Historiallisessa tarkastelussa ilmenee, että asunnottomuuden ongelmaan on vastattu valtiollisesti lähinnä kriisitilanteissa, joissa asunnottomuus on kärjistynyt suurten ihmisjoukkojen ongelmaksi. Tällöin ongelman ratkaisuyritysten perusteluna on ollut paljolti yhteiskuntarauhan turvaaminen. Tässä suhteessa asunnottomuuden viimeisin merkittävä aktualisoituminen on poikennut lähtökohtaisesti aiemmista. Sekä puutteen aktualisoimis- ja poistamisprosessit olivat vahvasti sidoksissa julkisen hallinnon omiin tarpeisiin. Hallinto pyrki hyödyntämään asunnottomien vuoden julkisuusarvoa.

Asunnottomuuden poistamisprojektin epäonnistumisen voidaan katsoa johtuneen osaltaan hyvinvointibyrokration kyvyttömyydestä asunnottomuuden ilmiökentän hahmottamiseen kokonaisuudessaan. Lisäksi puutteen poistamisen vaikeudet johtuivat siitä, että yhteiskunta ja valtio ovat liiallisessa määrin vaikuttaneet tämän puutteen määrittelyyn.

Johtopäätökset

Yhteiskunnan perusrakenteiden muuttuessa ovat sekä asunnottomuuden että siihen vastaamisen muodot käyneet läpi useita muutosprosesseja. Asunnottomuuden muutosprosessi voidaan hahmottaa laajana kehityskaarena, minkä myötä asunnottomuuden painopiste on siirtynyt maaseudulta kaupunkeihin. Vuosisadan vaihteen agraariyhteiskunnan tilattoman väestön asunnottomuus on muuttunut vuosikymmenten kuluessa taloudellisten, yhteiskunnallisten ja sosiaalisten murrosten sekä asuntomarkkinoiden rakenteiden muotoutumisen vaikutuksista nykyisen kaupunkiyhteiskunnan laaja-alaiseksi asunnottomuusproblematiikaksi. Yhteiskunnan rakenteiden muutoksien sekä valtiollisen sosiaalipoliitiikan kehittymisen ja eriytymisen myötä ovat samalla muuttuneet myös puutteen poistamisen strategiat.

Olen määritellyt historian kuluessa tapahtuneet asunnottomuuden kolme merkittävintä aktualisoitumista sosiaalipoliittiseksi puutteeksi. Nämä ovat tapahtuneet: 1) vuosisadan vaihteessa, maaseudun tilattoman väestön kysymyksen yhteydessä (agraarikysymyksen osana), 2) toisen maailmansodan

tuottaman siirtoväen ja rintamamiesten sijoitusongelman yhteydessä sekä 3) kansainvälisen asunnottomien vuoden 1987 yhteydessä. Näiden aktualisoitumisten yhteydessä asunnottomuus on nousut oman aikansa yleisen ja yhteiskunnallisen mielenkiinnon kohteeksi, minkä lisäksi nämä tilanteet ovat myös johtaneet ongelman suhteellisen laaja-alaisen valtiollisten ratkaisuyritysten organisoitumiseen.

Tutkimusongelmani on ollut syiden etsiminen siihen, miksi asunnottomuuden viimeisimmän aktualisoitumisen myötä organisoitu asunnottomuuden ammatillistettu poistamisprojekti epäonnistui.

Asutustoiminnan eräs keskeisimmistä motiiveista oli yhteiskuntarauhan ja vallitsevan järjestelmän turvaaminen (aktualisoituminen 1 ja 2). vasta 1960-luvun taloudellisen rakennemuutoksen ja sen aikaansaaman suuren muuton myötä voidaan eriytyneen asuntopolitiikan katsoa vakiintuneen valtion varsinaiseksi institutionaaliseksi tehtäväksi. Julkisessa asuntopolitiikassa painottuivat tuotanto- ja työvoimapolitiittiset tavoitteet. Valtion suhteellisen runsaalla lainoituksella tuotettiin asuntoja ensisijaisesti perheelliselle aktiiviväestölle. Asuntopolitiikalla edistettiin taloudellista kasvua. Myöhemmin siirryttiin privatisoinnin politiikkaan.

Vaikka asuntopolitiikkaa on yleisesti pidetty sosiaalipolitiikan elimellisenä osana, niin käytännössä julkisen asuntopolitiikan vaikutukset koko asumishuoltojärjestelmään sekä sosiaalisten tavoitteiden asema julkisessa asuntopolitiikassa ovat jääneet marginaalisiksi. Tasa-arvon lisääminen ja minimitalon turvaaminen ovat jääneet vähälle huomiolle. Usein on keskusteltu siitä, voidaanko asuntopolitiikka ylipäättään katsoa kuuluvaksi hyvinvointivaltion toiminnalliseen yhteyteen. Esimerkiksi suuren muuton myötä muotoutunut ja vakiintunut kaupunkiasunnottomuus jäi pitkään lähes täysin vaille asuntopoliittista huomiota. Asuntopolitiikasta hyvinvointivaltiollisena sosiaalipolitiikkana voidaan puhua vasta 1980-luvun puolivälissä, kun kaupunkiympäristössä yhä moniulotteisemmaksi muotoutunut asunnottomuus aktualisoitui kolmannen kerran merkittäväksi sosiaalipoliittiseksi puutteeksi kansainvälisen asunnottomuuden vuoden yhteydessä.

Kolmas aktualisoituminen oli aiemmista poiketen yhteydessä julkisen hallinnon omiin intresseihin ja tarpeisiin. Hallinnon omat intressit vaikuttivat siihen, että asunnottomuus nousi niin voimakkaasti esille ja, että se rajattiin asunto- ja sosiaalishallinnon työkohteeksi. Keskushallinto hyödynsi asunnottomien vuoden julkisuutta korostaessaan valtiollisen asuntopolitiikan ja ennen kaikkea oman työnsä jatkumisen välttämättömyyttä. Asuntopolitiikan privatisoitumiskehityksen vuoksi asuntotoimi oli ollut jo pitkään supistuvien resurssien ja tehtävien kehitysuralla. Asuntohallinto oli huolissaan omasta tulevaisuudestaan.

Sen sijaan, että hallinnossa olisi muotoiltu vähävaraisten ihmisten laaja asuntokysymys, tyydyttiin muotoilemaan pienimuotoinen ja ongelmia yksilöllistävä asunnottomuuskysymys. Puutteen poistamiseksi organisoitu pienimuotoinen reformi perustui pääosin asunnottomaan väestönosaan kohdennettaviin erityistoimenpiteisiin. Suppean asunnottomuudenpoistamisprojektin taustalta paljastuivat asuntopolitiikan taloudellispoliittiset reunaehdot sekä puutteen poistamisen hallinnollisen organisoitumisen rajat.

Asunnottomuuden poistamisstrategioiden muotoiluun vaikutti myös valtion byrokraattisprofessionaalisen hallintokoneiston itsensä ylläpitämä käsitys, jonka mukaan asunnottomuuden kaltaiset ilmiöt ovat melko suppeita ja yksiselitteisiä, suhteellisen helposti tavoite-keino-asetelmassa ratkaistavia ongelmia. näin ollen asunnottomuus määriteltiin asuntomarkkinoiden rakenteista ja yleisestä asuntopolitiikasta irrallisena olevaksi ilmiöksi, mikä olisi mahdollista poistaa erityistoimenpiteiden avulla tietyn ajan kuluessa eli vuoden 1991 loppuun mennessä.

Asunnottomuuden viimeisimmän poistamisprojektin epäonnistumisen syitä eriteltäessä voidaan pitkälti yhtyä Eräsaaren (1988, 1989) esittämään kritiikkiin nykyisen yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan kyvyttömyydestä puutteen tematisoimiseen ja poistamiseen.

Asunnottomuusongelman hahmottamisen ja ratkaisemisen epäonnistumisen eräs keskeisimmistä syistä oli se, että hyvinvointibyrokratian professionaalisuuttaan korostanut hallintokoneisto on ollut kyvytön tai haluton asunnottomuuden kokonaisuutekunnallisen ilmiökentän hahmottamiseen. Asunnottomuuden poistamisprojektia organisoitaessa, puutteen poistamistrategioiden laajuudesta päätettäessä ei kyetty näkemään tai haluttu nähdä sitä, että asunnottomuus muotoutuu ja sitä tuotetaan paljolti yhteiskunnallisesti. Enemmän tai vähemmän julkilausuttujen yhteiskuntapoliittisten linjausten (omistusasumisen preferointi vuokralla asumisen kustannuksella, asuntopoliittikan privatisointi) seurauksena muodostuneet asuntomarkkinoiden rakenteet sekä asuntopoliittiset toimintamallit (sekä hallinnon että kuntatason toimintamallit) tuottavat ja ylläpitävät asunnottomuutta.

Vaikka asunnottomille järjestetään asuntoja, virtaa samalla tilalle uusia asuntomarkkinoilta syrjäytyneitä henkilöitä. Myös usein asunnottomiksi joutuneiden henkilöiden kierto pohjimmaisilla asuntomarkkinoilta on vaikeuttanut asunnottomuuden poistamista.

Asuntokysymykseen vaikuttivat myös monien eri intressitahojen (hallitus, puolueet, etujärjestöt jne.) pyrkimykset asunnottomien vuoden ja sen myötä organisoidun puutteen poistamisprojektin tarjoamaan julkisuuden hyödyntämiseen. Voidaankin kysyä, onko sosiaalipoliittisen puutteen määrittely ja poistaminen muuttunut nykyisin tilapäiseksi ja kokonaisuudesta irralliseksi julkisuusperiaatteeksi.

Asunnottomuuden poistamisprojektin epäonnistuessa hallinto ei kyennyt tehostamaan vanhoja, eikä luomaan uusia toimintastrategioita.

Juha Kaakinen, Jarmo Nieminen, Sari Pitkänen. Oikeus asuntoon, oikeus ihmisarvoiseen elämään. Valtakunnallisen (2001-2005) ja pääkaupunkiseudun (2002-2005) asunnottomuuden vähentämisen toimenpideohjelmien arviointi. Ympäristöministeriön raportteja 8 | 2006
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/41731/YMra_8_2006.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Tiivistelmä

Suomessa käynnistettiin vuonna 2001 osana Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmaa ja asuntopoliittista strategiaa valtakunnallinen asunnottomuuden vähentämisen toimenpideohjelma. Ohjelma laadittiin vuoksi 2001–2003, jonka jälkeen sitä jatkettiin Vanhasen hallituksen ohjelman mukaisesti vuoteen 2005 asti. Pääministerin aloitteesta valtiovallan sekä Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupungin johtajat käynnistivät vuosina 2002–2005 toimineen pääkaupunkiseudun asunnottomuuden vähentämishjelman. Yhtenä osana ohjelmien toteuttamista on ollut niiden arvioiminen, jonka on tehnyt ympäristöministeriön tilauksesta Sosiaalikehitys Oy. Arviointi perustuu ohjelmia ja niiden toteutusta kuvaaviin dokumentteihin sekä laajaan noin 50 haastattelun valtiovallan, kuntien ja kolmannen sektorin edustajien haastatteluaineistoon sekä syksyllä 2005 ja talvella 2006 asiantuntijoille järjestettyjen keskustelutilaisuuksien materiaaliin.

Asunnottomuusohjelmien arvioinnissa on ollut tehtävänä selvittää 1) ohjelmien määrällisten ja laadullisten tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutumista, 2) ohjelmien toimenpiteiden riittävyttä ja vaikuttavuutta suhteessa asetettuihin tavoitteisiin, 3) ohjelmien kohdentumista eri asunnottomien ryhmiin, 4) ohjelmissa esitettyjen erityisten tukimuotojen (omapääoma-avustus asunnottomille, Raha-automaattiyhdistyksen avustukset) ja muiden erityistoimenpiteiden (vuokra-asuntojen ja vuokratulojen hankinta asunnottomille) vaikutusta asunnottomille tarkoitettujen asuntojen rakentamiseen ja hankintaan, 5) asukasvalinnan rooliin asunnottomien asuttamisessa kuntien ja yleishyödyllisten yhteisöjen omistamaan asuntokantaan sekä 6) vähentämishjelmien toteuttamisessa mukana olevien tahojen yhteistyön, kuten valtionhallinnon, kuntien, järjestöjen ja yleishyödyllisten yhteisöjen välisen yhteistyön riittävyyteen ja tuloksellisuuteen.

Keskeiset johtopäätökset

Ohjelma on onnistunut tavoitteessaan saada pysäytetyksi asunnottomuuden kasvuvauhti eikä asunnottomuus ole lisääntynyt ennakoidulla tavalla, vaan se on vähentynyt. Ohjelma on estänyt asunnottomuuden kasvua kasvukeskuspaikkakunnilla, joilla asukasmäärän lisääntymisen myötä olisi ollut odotettavissa myös asunnottomuuden yleistymistä. Osan asunnottomuuden vähentymisestä voi arvioida tapahtuneen ohjelmassa toteutettujen toimien vaikutuksesta, mutta myös muilla asunto- ja yhteiskuntapoliittisilla tekijöillä on ollut vaikutusta tapahtuneeseen muutokseen.

Asunnottomuuden vähentämisen kannalta keskeisin työ tehdään paikallisella kuntatasolla jatkuvana pitkäjänteisesti toteutettavana perustyönä paikallisen yhteistyön ja toimintamallien kehittämisen kautta. Tämän vuoksi tavoitteiden asettamisessa ja niiden toteutumisen seurannassa on tärkeää luoda valtuustotasolle meneviä ja säännöllisin väliajoin päivitettäviä paikallisia asunnottomuuden vähentämishojelmia ja toimintasuunnitelmia. Asunnottomuuden vähentämishojelmalla on ollut merkitystä kaupunkien omien tavoitteiden vahvistajana sekä erilaisten hankkeiden ja toimintamallien käynnistymistä edistäneenä tekijänä. Valtakunnalliset asunnottomuuden vähentämisen ohjelmat ovat tästä näkökulmasta tarpeellisia säännöllisin väliajoin toteutettavaksi. Ohjelmalle on antanut erityistä painoarvoa valtion sitoutuminen sen toteuttamiseen korkealla poliittisella tasolla. Asunnottomuusohjelma on edennyt toimenpide-ehdotuksia pidemmälle konkreettisiin toimiin pääkaupunkiseudulla. Asunnottomuusohjelma on auttanut tiedostamaan asunnottomien asioiden hoitamisen tärkeyden sekä tuonut esille aktiivisen ja tietoisin työn merkityksen asunnottomuuden vähentämisessä.

Yksi ohjelman keskeisistä saavutuksista on jo sen alkuvaiheessa tehty havainto siitä, ettei asuntojen järjestäminen riitä yksinomaisena keinona asunnottomuuden vähentämiseksi. Havainnon myötä pääkaupunkiseudulla on ryhdytty jäsentämään asunnottomien ryhmää uudella tavalla heidän palvelutarpeensa mukaisiin ryhmiin. Asumisen tukipalveluiden merkityksen tiedostaminen on vahvistunut ohjelman myötä, muttei ole kaikilta osin muuttunut käytännöksi. Yhtenä syynä asumisen tukemisessa tapahtuneiden muutosten vähäisyyteen ovat olleet tukipalveluiden järjestämiseen tarkoitettujen resurssien niukkuus eli toimintamenojen riittämättömät rahoitusmahdollisuudet. Tämän vuoksi on tarpeellista ryhtyä kehittämään ponnekkaasti asumispalveluiden järjestämisessä esteeksi koettua tukipalveluiden rahoittamismallia.

Vaikka vuokra-asumisessa tilanne on helpottanut myös yhden hengen hakijakunnilla, ohjelmassa ei ole merkittävässä määrin pystytty luomaan edullista pienvuokra-asuntokantaa. Itsenäisen asumisen mahdollistavan pienasuntokannan rakentamisesta ja hankkimisesta ei tulisi luopua myöskään jatkossa, jotta asunnottomuus vähenisi nykyisestään. Huomiota tulisi kiinnittää myös laadullisten tavoitteiden kuten asumisen pysyvyyden mahdollistavien ratkaisumallien kehittämiseen. Keskustelua tarvitaan siitä, mikä on kunnan viimesijainen rooli asuttajana. Kunnallisten vuokratilayhtiöiden yhtiöittäminen ei ole muuttanut kunnan asuttamisvelvoitetta. Suurimmissa asunnottomuuskaupungeissa on eritasoisista yhteistyötä yleishyödyllisten rakennuttajien kanssa. Yhteistyötä yleishyödyllisten asunnon tuottajien kanssa tulisi kehittää nykyisestä myös asunnottomuuteen liittyvissä asioissa ja pohtia joissain paikoin käytettyjä toimivia malleja kuten kiintiöitä asunnottomuustaustaisten asunnonhakijoiden valitsemiseksi asuntokantaan.

Asunnottomuusohjelman aikana asunnottomien ja muiden erityisryhmien valikoituminen aravavuokratilojen asukkaiksi helpottui jossain määrin, mutta pysyvän muutoksen mahdollistavia hyviä asukasvalinnan toimintamalleja kehitettiin vain suhteellisen vähän. Asunnottomuusohjelman aikana on tehty useita lainsäädäntöön liittyviä toimenpide-ehdotuksia, joista useimmat ovat toteutuneet tai ovat viireillä. Lisäksi ohjelman aikana on tuotettu useita muita kannanottoja ja ehdotuksia, joilla on pyritty vaikuttamaan asunnottomuutta vähentäviin rakenteellisiin toimenpiteisiin. Myös jatkossa olisi hyvä jatkaa keskustelua asumiseen ja asumispalveluiden järjestämiseen liittyvistä lainsäädännöllisistä muutoksista, jotka mahdollistaisivat asunnottomille yhtäaikaista oikeuden asumiseen ja tukipalveluihin.

Asunnottomuuden vähentämishojelmien tavoitteena ollut yhteistyö on tiivistynyt kuntien sisällä. Ohjelman aikana on luotu pysyviä rakenteita kuten erilaisia asunnottomuustyöryhmiä, joiden tehtävänkuva ja toiminnan säännöllisyys vaihtelee paikkakunnittain. Seudulliset yhteistyörakenteet ovat kehittyneet vahvimmin ohjelman vaikutuksesta pääkaupunkiseudulla. Asunnottomuuden vähentämishojelman toimenpide-ehdotusten toteuttamista olisi helpottanut pääkaupunkiseudulla asuntoja sosiaalitoimen johtoa laajemman virkamieskunnan kuten kaavoituksesta vastaavien tahojen osallistuttaminen ohjelman tavoitteisiin. Kasvukeskuspaikkakunnilla kaupunkien poliittisen johdon sekä sosiaalitoimen tiiviimpi sitouttaminen ohjelman toimintaan olisi voinut tuottaa saavutettuja parempia tuloksia. Kasvukeskuspaikkakuntien poliittisen johdon sitoutuminen on ollut osin yhteydessä asunnottomuusohjelman valtuustotasoiseen käsittelyyn sekä aiempaan asunnottomuusasioiden hoitamisen perinteeseen.

Suosituks

Edellytysten luominen asunnottomuuden vähentämiseksi

1. Asunnottomuuden vähentämiseksi on välttämätöntä tehdä ihmisarvoiseen elämään kuuluvasta asumisesta lainsäädännöllisesti riittävän yksiselitteisesti määritelty subjektiivinen oikeus. Perustuslain 19§:n asumisen turvaamista koskevan perusoikeuden toteuttamiseksi on tarpeen, että sosiaalihuoltolakiin ja muuhun tavalliseen lainsäädäntöön sisältyvät säädökset oikeudesta asuntoon ja asumispalveluihin täsmennetään ja yhdistetään laiksi ihmisarvoiseen elämään kuuluvasta asumisen oikeudesta. Lakia voitaisiin nimittää asumistakuulaiksi (vrt. terveydenhuollon hoitotakuu). Asumistakuulain ala koskee asuntoviranomaisten sekä sosiaali- ja terveysviranomaisten toimintaa. Lain laaja-alaisuuden vuoksi on tarpeen nimetä lain täyttämistä valvova ja mahdollisia kansalaisten valituksia käsittelevä puolueeton elin. Asunto-olojen kehittämislakia (1985/919) voitaisiin myös muuttaa nykyistä selkeämmäksi ja tarkemmaksi siten, että laissa erityisesti korostettaisiin heikoimpien ryhmien asumisen turvaamista.

2. Suomen tulisi seurata Euroopan komission linjausten mukaista kilpailusääntöjen poikkeustapausta soveltavaa mallia. Tämän vuoksi Suomessa tulisi pikaisesti selvittää mahdollisuus määritellä ja nimetä julkisen palveluiden veloitteen mukaista toimintaa harjoittaviksi yleishyödyllisiksi organisaatioiksi ne järjestöt, yhteisöt ja yritykset, jotka tuottavat asumispalveluita ja asumiseen liittyviä tukipalveluja erityisryhmille kuten asunnottomille. Määrittely mahdollistaisi julkisen tuen suuntaamisen näille toimijoille asunnottomien palvelujen järjestämiseksi kilpailusääntöä rikkomatta

Sosiaalisen vuokra-asuntokannan tuottaminen ja hyödyntäminen

3. Suomessa tulee jatkaa maallemme ominaista sosiaalisen vuokra-asuntokannan tuottamista etenkin suurimmilla asunnottomuuspaikkakunnilla sekä kohdistaa tuotantoa entistä enemmän eniten kysytyjen pienten kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen rakentamiseen.

4. Vuokra-asuntojen asukasvalinnassa on tarpeen kiinnittää jatkossa enemmän huomiota asunnottomia syrjimättömiin toimintamalleihin. Tätä tavoitetta voitaisiin konkretisoida mm. pohtimalla mahdollisuutta selvittää yleishyödyllisten vuokra-asuntotuottajien ja kunnallisten vuokrataloyhtiöiden asukasvalintaa asunnottomien asunnon saannin näkökulmasta. Yleishyödyllisten vuokra-asuntotuottajien rahoittajana toimivan valtion olisi tilanteen selvittämisen myötä osaltaan sitouduttava toteuttamaan tarvittavia toimenpiteitä asunnottomien asukkaiksi valikoitumisen lisäämiseksi.

Kunnallisen ja seutukunnallisen asunnottomuutta ennaltaehkäisevän ja vähentävän työn kehittämisen

5. Koska asunnottomuuden vähentäminen edellyttää tiivistä eritasoista poikkihallinnollista yhteistyötä, tulisi suurimmilla asunnottomuuspaikkakunnilla vahvistaa kunnallisten yhteistyöryhmien toimintaa. Yhteistyöryhmien kokoonpanossa tulee huomioida paikalliset erityispiirteet.

6. Yhteistyön vahvistamisessa tulisi kiinnittää erityistä huomiota vaikeimmin asutettavien tilanteen parantamiseen sekä nopean ja varhaisen puuttumisen menetelmien kehittämiseen. Vaikeimmin asutettavien tilanteeseen ja laitosasunnottomuuteen puuttuminen edellyttävät terveystoimen roolin vahvistamista kunnallisessa yhteistyössä. Poikkihallinnollista yhteistyötä kuntien sisällä tulisi lisätä myös pitkäjänteistä suunnittelutyötä edellyttävässä kaavoituksessa.

7. Jokaisella suurimmalla asunnottomuuspaikkakunnalla tulisi olla käytössä asunto-ohjelma, joka sisältää konkreettisia paikallisia toimenpiteitä asunnottomuuden vähentämiseksi ja erityisryhmien asumisen järjestämiseksi. Paikallisten suunnitelmien, strategioiden ja ohjelmien toteutumista tulee myös seurata sekä päivittää niissä tehtyjä toimenpide-ehdotuksia, jotta ne toimisivat aidosti työvälineinä asunnottomuuden vähentämiseksi.

8. Asunnottomuus on pääasiassa kasvukeskuksiin keskittyvä ilmiö, joka aiheuttaa helposti kilpailuasetelmaa kunnissa sosiaaliselta rakenteeltaan suotuisana pidetyistä asukkaista. Asunnottomuuden edelleen keskittymisen estämiseksi ja kuntien palvelurakenteessa tapahtuvien muutosten vuoksi on tarkoituksenmukaista tiivistää seudullista yhteistyötä sekä asunto- ja kaavoitusasioissa että asunnottomien asumispalveluiden järjestämisessä.

Ohjelman käynnistäminen pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi 2007–2111

9. Asunnottomuusohjelmien puitteissa tehtyä työtä on välttämätöntä jatkaa vastaavatyypin asunnottomuuden vähentämisohjelman muodossa. Uusi vähentämisohjelma tulisi selkeästi kohdentaa 5–10 vaikeimmalle asunnottomuuspaikkakunnalle. Sen lisäksi ohjelma tulisi kohdentaa vaikeimman ja näkyvimmän asunnottomuuden, jota tässä nimitetään pitkäaikaisasunnottomuuden, poistamiseen. Tähän ohjelmaa tulee sisällyttää ne toimenpiteet, joista pääkaupunkiseudun asunnottomuuden vähentämisohjelman osapuolet ovat jo sopineet vuosille 2005–2007. Ohjelmaan tulee sisältyä myös näiden toimenpiteiden jatkaminen ja vakiinnuttaminen tarvittavassa laajuudessa.

10. Ohjelman myötä rakennetaan tai hankitaan 2 000 nykyaikaisen palveluasunnon tasoista asuntoa asunnottomille, jotka tarvitsevat terveydentilansa ja muiden ongelmiansa vuoksi ympärivuorokautisesti saatavissa olevaa tukea ja/tai valvontaa. Kaksi kolmasosaa asunnoista tulisi pääkaupunkiseudulle.

11. Ohjelman toteuttaminen edellyttää selkeän koordinaatiovastuun ja ryhmäkohtaisten ratkaisujen toteutusvastuun määrittelyä valtion viranomaisten, kuntien edustajien sekä kolmannen sektorin edustajien kesken.

Ennaltaehkäisevien toimien tehostaminen

12. Häätökynnyksen nostamiseksi voisi olla tarpeen pohtia käytäntöjä, joiden avulla edellytettäisiin, että silloin kun hädön on käynnistänyt kunta tai kunnan tosiasiallisesti omistama kiinteistöyhtiö, käräjäoikeudelle asian käsittelyn yhteydessä tulisi esittää kunnan laatima asuttamissuunnitelma. Kunnan laatiman asuttamissuunnitelman tavoitteena on siirtää ennaltaehkäisevien toimenpiteiden painopistettä ja tehostaa niiden vaikuttavuutta. Asuttamissuunnitelma nivottaisiin yhteen asumistakuulain kanssa siten, että sen toteuttaminen tulisi hoito- ja palvelusuunnitelman tavoin lakisääteiseksi.

13. Vastaavaa asuttamissuunnitelmaa tulisi edellyttää laitoksista kotiuttamisen yhteydessä. Erityisesti mielisairaaloista, päihdehuollon laitoksista ja vankiloista kotiuttamisen tueksi tulisi kunnissa toteuttaa asuttamissuunnitelman lisäksi asumisharjoittelun ja asumisvalmennuksen tapaisia siirtymävaiheen asumisratkaisuja. Ketään ei tulisi voida kotiuttaa kadulle.

Sirkka-Liisa Kärkkäinen. Asunnottomuus hyvinvointivaltiossa. Julkaisussa Heikkilä, M. & Kautto, M. (toim.). Suomalaisten hyvinvointi 2002.

Asunnottomuudesta ruvettiin puhumaan vasta 1980-luvulla. Vuosikymmenen lopulla valtiovalta asetti tavoitteeksi asunnottomuuden poistamisen ja toimenpiteitä ajettiin läpi. Tavoitteessa onnistuttiin puollittain, kun asunnottomuus väheni puoleen. Sen jälkeen ajattelutapa muuttui ja asunnottomuus jäi pois poliittiselta agendalta. Hiljaisuutta jatkui pitkälle 1990-luvun puoliväliin.

Muutama vuosi sitten asunnottomuus tuli taas ajankohtaiseksi. Taloudellisen kasvun ja muuttoliikkeen myötä asuntojen hinnat ja vuokrat nousivat vapailla markkinoilla. Varsinkin yksin elävien pienituloisten vaihtoehdot heikkenivät (arava-asuntoja riittää vain pienelle osalle). Asunnottomuuden kasvu alkoi näkyä siinä, että Helsingin asuntolat täyttyivät.

Asunnottomien määrän pientä kasvua merkittävämpi kysymys on ilmiön luonteen muuttuminen. Perinteiden asunnottoman stereotyyppi, keski-ikäinen, alkoholisoitunut muovikassimies alkaa kadota. Moniongelmaisuus, huume- ja mielenterveysongelmat ja muut taudit yhdistyvät pitkäaikaistyöttömyyteen ja muuhun syrjäytymiseen. Asunnon menettämisen jälkeen tilanne muuttuu vielä asunnottomuudeksi. Monien kohdalla kyse on monialaisesta ongelmien vyyhdistä. Sosiaali- ja terveydenhuollon kyky vastata näihin uusiin ongelmiin on koetuksella.

Käytännössä suurin asunnottomien ryhmä, sukulaisten ja tuttavien luona majailevat on sekalainen ryhmä. Luvut ovat isojen kaupunkien osalta arvioita. Kyse on usein vuokra-asuntoa jonottavista tilapäisasiakkaista, joilla asunnon puute on ongelma. Tutkittua tietoa ei kuitenkaan ole. Oletettavaa kuntien selontekojen mukaan on, että ryhmässä on yhä enemmän nuoria. Nuoret huumeidenkäyttäjät eivät hakeudu asuntoloihin tai palvelukeskuksiin tai tulevat sinne vasta, kun kaveripiiri hylkää.

Asunnottomuus on edelleen miesten ongelma, naisia ja nuoria on noin viidennes.

Asuntosektorilla vallitsee kysynnän ja tarjonnan logiikka ja asuntoja rakennetaan kappaletavarana. Tarvitaan toisenlaista asiantuntemusta, kun asutetaan ihmisiä, jotka eivät suoraan sovi tähän ajatteluun ja normaalisasumisen malliin.

Vuodet valtakunnallisesta asunto-ohjelmasta 1980-luvun loppuun olivat tuotteliasta asuntosektorin ja sosiaalsektorin yhteisen toiminnan aikaa. Asunnottomuus kytkettiin osaksi puutteellista asumista. Tilannetta pyrittiin ottamaan haltuun. Keinoja olivat aravalainoitus, hankintalainoitus, avustukset kunnille ja järjestöille sekä yleishyödyllisille rakennuttajille asuntojen hankintaan asunnottomia varten. Ysäätio perustettiin vuonna 1986. Yömajoja ja asuntolapaikkoja vähennettiin systemaattisesti. Asumispalvelu lisättiin sosiaalihuoltolakiin 1982.

Erityisten asumisratkaisujen tarve nousi esille 1990-luvun alussa. Jokinen ja Juhila (1991) ehdottivat ratkaisuksi kohtuutasoista asumista erillisinä yksikköinä, jolloin naapuriongelmat vähenisivät. Näitä asuntoja on tehtykin (pois heikoista asuntoloista). Osa asumispalveluista on järjestetty normaaleissa asunnoissa palvelu- ja tukiasumisena.

Ongelmaksi tuli, että kaikki eivät selviytyneetkään omin neuvoin tavallisissa asunnoissa. Tuen järjestäminen on pulmana edelleenkin. Tarvitaan tukitoimi, jotta normaali asuminen olisi mahdollista, mutta kuka tuen järjestää ja miten?

Asumispalveluiden ja ns. viimesijaisten palvelujen määrä päihdehuollossa on kasvamassa. Perinteiset päihdekontrollin muodot ovat korvautumassa uusilla vaihtoehdoilla, kuten päiväkeskuksilla ja asumispalveluilla. Ensisojissa ja asunnottomien palvelukeskuksissa työtä tekevät ovat huolissaan siitä, että moniongelmaisten hoito ja asuttaminen ontuu ja palveluketju ei toimi, kun mikään muu paikka ei heitä huoli.

Lipposen toinen hallitus otti asunnottomuuden ohjelmaansa (asuntopoliittinen strategia ja yhteistyösopimus valtion ja pääkaupunkiseudun kuntien kesken asuntopoliitiikan edistämiseksi). Tavoitteena oli kääntää asunnottomien määrä laskuun vuoteen 2004 mennessä. Lisäksi tavoitteena oli rakentaa vuosittain 10 000 -> 13 000 uutta asuntoa. Asunnottomuuden vähentämisohjelman toimenpiteitä: mm. asuntojen uustuotannon ja pienasuntojen lisääminen, asumistuen normeja nostettiin yksidiöiden osalta, yleishyödyllisten vuokranantajien kanssa sovittiin, että viidesosa asukkaista voitaisiin ottaa kuntien asuntojonoista, omapääoma-avustuksen maksaminen asunnottomista asukkaista, valtion lainojen lisääminen asuntojen hankintaan, palvelu- ja tukiasumiseen liittyvän kokeilu- ja kehittämishankkeiden lisääminen, laatusuosituksen laatiminen asuntolatoimintaan sekä asukasneuvojen palkkaaminen.

Nuorten asunnottomuuden vähentämistä valmistelevan työryhmän toimenpide-esitykset 9.4.2015 Ympäristöministeriö. <file:///C:/Users/alppikr/Downloads/Nuorten%20asunnottomuuden%20v%C3%A4hent%C3%A4mist%C3%A4%20valmistelevan%20ty%C3%B6ryhm%C3%A4n%20toimenpide-esitykset.pdf>

Työryhmä on lyhyessä ajassa yrittänyt työstää ratkaisuja, joilla voitaisiin mahdollisimman nopeasti saada aikaan helpotusta nuorten asunnottomuuteen. Ehdotamme lisäystä edullisten vuokra-asuntojen rakentamiseen erityisesti pääkaupunkiseudulla, mutta olemme tietoisia, että se vaatii oman aikansa ja asunnoista on kilpailemassa muitakin erittäin kiireellisessä asunnon tarpeessa olevia.

Asunnottomat ja asunnottomuuden uhkaamat nuoret – keitä he ovat?

Asunnottomuuden koskettamat nuoret voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään, jotka on hyvä tunnistaa toimenpiteitä suunniteltaessa:

1. Nuoret, joiden asunnottomuus(uhka) liittyy ensisijaisesti vaikeuteen löytää soveltuvaa asuntoa kirstuneilta vuokramarkkinoilta johtuen muun muassa korkeista vuokrista, pienistä tuloista, maksuhäiriömerkinnöistä tai syrjinnästä. Näiden nuorten auttamiseen riittää vuokra-asunnon tarjoaminen ja tarvittaessa kevyt tuki ja neuvonta asumiseen liittyvissä kysymyksissä tai esimerkiksi apu vuokravakuuden maksamisessa.

2. Nuoret, joiden asunnottomuus(uhka) liittyy laajempaan syrjäytymiskehitykseen, jonka taustalla voi olla lapsuudenkodin ongelmia, elämänhallinnan vaikeutta sekä talous-, päihde- ja mielenterveysongelmia. Näiden nuorten kohdalla pelkkä asunnon tarjoaminen ei riitä, vaan he tarvitsevat asumisen onnistumiseksi räätälöityä tukea niin asumisessa kuin muillakin elämän alueilla. Vaikka edellä kuvattu kaksijako on yleisesti tunnistettu, on huomioitava, että nuoren tarpeiden tunnistaminen vaatii tarkempaa perehtymistä nuoren tilanteeseen. Nuorten polut eivät myöskään ole suoraviivaisia, vaan nuori saattaa liikkua eri kategorioiden välillä.

Asunnottomat ja asunnottomuuden uhkaamat nuoret

Suomalaiselle yhteiskunnalle on ominaista, että nuoret itsenäistyvät verrattain varhain; vain noin neljännes 20–24 -vuotiaista asuu vanhempiensa luona (Suomen virallinen tilasto, Perheet 2010: 6). Nuori joutuu asunnottomuusriskiin, jos tämä siirtyminen itsenäiseen asumiseen tapahtuu äkisti tai ilman, että nuori on saavuttanut itsenäisyyden vaatimia taitoja. Asunnottomuuteen johtavat tekijät ovat nuorten kohdalla hyvin samanlaisia kuin muillakin väestöryhmillä, kuten äkilliset elämäntilanteet, ero parisuhteesta tai vuokrasuhteen päättymisen omasta tai itsestä johtumattomasta syystä. Myöhäisnuoruuteen liittyy kuitenkin myös asunnottomuusriskiä lisäävää elämän vakiintumattomuutta, muutosten seurattessa muutoksia työ-, ja opiskelutilanteessa sekä parisuhteissa.

Erityisesti pääkaupunkiseudulla, jossa asumiskustannukset ovat korkeat ja vuokramarkkinat kilpaillut asunnosta luopuminen tai sen menettäminen syystä tai toisesta muodostaa tutkimusten mukaan (esim. Kostianen & Laakso 2015) asunnottomuusriskin. Asunnottomuus tai sen uhka koskettaakin

yhä useammin sellaisia nuoria, jotka eivät muuten ole syrjäytymisvaarassa ja joiden kyky itsenäiseen elämään on hyvä. Puhutaankin elämän- ja asumistilanteen muutoksissa koetusta asunnonsaannin vaikeudesta, kitka-asunnottomuudesta. Esimerkiksi Helsingissä vailla vakituista asuntoa -kirjautuneina olleista nuorista noin puolella asunnottomuuden voidaan katsoa olleen kitka-asunnottomuutta, joka on ratkennut sopivan asunnon löydyttyä sukulaisten ja ystävien luona vietetyn jakson jälkeen (em.). Tähän ryhmään kuuluvien nuorten asunnonsaantivaikeuksien taustalla voivat olla esimerkiksi maahanmuuttajatausta, pienet tulot tai vanhempien tuen puute.

Toinen tyypillinen asunnottomien nuorten ryhmä ovat syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, joilla asunnottomuus on usein jatkumoa jo vanhempien luona asuttaessa alkaneista ongelmista. Tutkimuksissa on voitu tunnistaa tiettyjä riskitekijöitä, jotka ennakoivat asunnottomuutta jo varhaisella iällä, ja jotka toistuvat samanlaisina eri maissa asunto- ja sosiaalipoliittisista eroista huolimatta. Näitä tekijöitä ovat muun muassa mielenterveysongelmat, päihteiden käyttö, lintsaus, huono koulumenestys, käytöshäiriöt, äidin alhainen koulutustaso ja ongelmalliset kotiolot (Fröjd et al 2015; Josefsson 2007). Esimerkiksi Fröjdin ja kumppaneiden (2012) tekemässä tutkimuksessa todettiin, että nuoren aikuisen asunnottomuutta ennakoivat jo peruskoulun yhdeksännellä luokalla monet heikkoa psykososiaalista selviytymistä kuvaavat seikat, jotka vaatisivat aikaista puuttumista ja ennaltaehkäiseviä toimia. Osalla asunnottomista nuorista on taustalla lastensuojeluasiakkuus ja huostaanotto, jonka jälkihoidtona järjestetty tukiasuminen on epäonnistunut.

Juha Ståhle. Vain tahdosta kiinni. Asunnottomuus ja asuntopoliittinen keskustelu asunnottomien vuonna 1987. Pro gradu. Helsingin yliopisto. 1989.

Suomen asuntopoliittikka on ajautunut monien mielestä jamaan, jossa tarvitaan jo järeämpiä otteita. Huhtikuussa 1989 alan ongelmien takia myös lakkoiltiin, reilu vuosi sen jälkeen, kun yksi kokonainen asunnottomien vuosi 1987 oli päättynyt.

Tutkimuksessa tarkastellaan teemavuoden aikana virinnyttä asunnottomuutta ja asuntopoliittikkaa koskenutta julkisuutta. Vuoden 1987 kirjoittelua lähestytään käsitteen määrittelyn ja historiallisen tarkastelutavan näkökulmasta. Yhä vain käsite on sekava, hämärä ja epämääräinen, eikä asunnottomien määrästä Suomessakaan ole vielä luotettavaa ja tarkkaa tietoa. Historiallinen näkökulma taas viittaa siihen, ettei suomalainen asuntopula näytä ratkeavan vain asuntoja rakentamalla.

Asunnottomuuden vuoden aikana asunnottomuus pysyi otsikoissa lähinnä metsien miesten ja laita-puolen kulkijoiden ansiosta, minkä eteen viranomaiset tekivät suurtyön. He raahasivat julkisen sanan metsiin. Valtion ja kuntien viranomaisten lisäksi myös järjestöt näyttäytyivät julkisuudessa näytösluotoisesti. Loppuvuodesta asuntopoliittisen keskustelun valtavirta vei jo toisaalle. Asunnottomien asiat piipahtivat julkisuudessa enää pelkkänä kuriositeettina, eikä mikään viittaa siihen, että asunnottomuus tai asunnottomien ongelmat tai ongelmanratkaisut olisivat tulossa otsikoihin jatkossakaan.

Asunnottomien vuosikaan ei nostanut asunnottomuutta asuntopoliittisen keskustelun ykkösaiheeksi kuin ehkä vain aivan alkuvuodesta. Mutta silloinkin sen osana oli tuottaa näytösluontoisesti julkisuutta lähinnä vain esittäjilleen. Asunnottomat itse eivät asunnottomien vuoden aikana kuitenkaan äänessä juuri olleet. Välimatka pitkäaikaisasunnottomien ja muiden ihmisten välillä teemavuoden aikana mieluummin kasvoi kuin lyheni, ainakin julkisen keskustelun perusteella.

Juhani Lehto ja Sakari Hänninen (toim.). Näkökulmia huono-osaisuuteen. Sosiaalihuollon julkaisu 16/1990.

Sakari Hänninen. Riskit, huono-osaistuminen ja valta

Huono-osaistuminen prosessina eikä niinkään huono-osaiset tai huono-osaisuus on selitystä kaipaava ongelma. Huono-osaistumisen prosessiin ei ole oikeastaan paneuduttu (miksi -kysymys).

Thomin (1980) mukaan paikallisten selitysten ja teorioiden merkitys korostuu tässä tapauksessa.

Lähtökohdaksi yksilö: Huono-osaistumista lähestytään niiden ratkaisujen kautta, joita ihminen on tehnyt elämässään. Tilanteita hän ei ole voinut valita.

Varsinainen pulma on toki eri tekijöiden toisiinsa kytkentä: ongelmien kasaantuminen. Huono-osaisen riskinotto-kyky on yleensä heikko. Silti juuri he usein ottavat riskejä tai he joutuvat ottamaan riskejä. Riskit voivat olla hankittuja, kohdattuja, johdettuja, aiheutettuja, pakotettuja.

Hilkka Summa. Asunnoton hallinnon diskurssiobjektina.

Asunnottomuus on luvattu poistaa vuoteen 1991 mennessä (mm. Holkerin hallituksen tavoite).

Kodittomuudella ja vailla vakinaista asuntoa elämisellä on ilmiönä pitkä historia. Asunnottomuus ja sen poistaminen nousivat sosiaali- ja asuntopolitiikassa keskustelun kohteiksi 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa ja ovat pysyneet suunnitteluteemana koko viime vuosikymmenen ajan. Erityisesti yksinäisten, alkoholisoituneiden ja kodittomien miesten tilanteesta käytiin jo 1960-luvulta alkaen sosiaalihuollon piirissä paljon keskustelua.

Kieleen rakentuneita, vailla asuntoa elämisen selityksiä ovat vaellusvietti, seikkailunhalu (kulkuri), siivettömyys, työn vieroksuminen (irtolainen), syrjäytyneisyys, orpous (koditon) jne. Suomessa ja Ruotsissa asunnottomuus kytketään ennen kaikkea päihdeongelmaisuuteen.

Asuntopolitiikan ”erityisryhmien” tilanne määrittyy myöhemmin puutteelliseksi asumiseksi, joka täsmennetään asunnottomuuden erilaisiksi muodoiksi (kokonaan vailla asuntoa, tilapäissuojissa, yömaajoissa jne.)

Asunnottomuusdiskurssissa on kehoitettuna laitoshoidon korvaaminen normaalis asumisella ja siihen liittyvillä avohoidon muodoilla: pyrkimyksenä on omatoimisen suoriutumisen ja mahdollisimman itsenäisen ja normaalin asumisen tukeminen.

Yksi kehkeytymässä oleva asunnottomuuskeskusteluun liittyvä uusi teema on kysymys asumisen perusoikeudesta, joka on nostettu esiin tänä vuonna.

Asunnottomuuden vuoden (1987) työryhmä otti nimenomaisesti tehtäväkseen asunnottomuuden kuvan normalisoimisen ja irrottamisen yksilöllisestä poikkeavuudesta tai päihdeongelmaisuudesta.

Pekka Kosonen. Suomessa asumisen autuus ja outous – hyvinvointivaltion tilan pohdintaa

Kirjoituksen loppuosassa tartun asuntopolitiikkaan. Suomessa asuminen tunnetusti edellyttää lottovoittoa.

Yhteiskuntaryhmien suhde hyvinvointivaltioon (putoajat, pärjääjät ja etenijät): Putoajat ovat ihmisiä, jotka eri syistä kiinnittyvät heikosti palkkatyöhön ja yhteiskuntaan. Putoajien osuus kasvaa talouspulmien ja työttömyyden aikoina. Olennaista on kuitenkin, että putoajia löytyy myös hyvinä aikoina. Tämä pulma tulee esiin. Palkkatyön vaatimustason noustessa: osa ihmisistä ei halua tai pysty sopeutumaan kiihkeään rakennemuutoksen vaatimuksiin. Tällöin hyvinvointivaltion tehtävät kasvavat.

Laajamittaista yhteiskunnallista jakautumista ei ole tapahtunut (1976-1987). Toisaalta ongelmien kasautuminen on siinä mielessä voimistunut, että köyhistä aiempaa useammat ovat myös työttömiä ja sairaita – itse kasautumisen mekanismit eivät ole poistuneet.

Huono-osaistumisen mekanismit liittyvät koko yhteiskunnan kehitykseen kuten perinteisten rakenteiden hajautumiseen ja talouden asettamien vaatimusten tiukkenemiseen; hyvinvointivaltion toimien vaikutus on rajallinen. Eräs tapa tulkita suomalaista kehitystä on kiinnittää huomiota yksilöiden mahdollisuuksien mutta myös vaatimusten kasvuun. Mahdollisuuksia etenemiseen tai pärjäämiseen on mutta myös putoamisen uhka on annettu (osasta tulee putoajia). Palkkatyö kuluttavuus/kovuus on kasvanut ja näkyy mm. eläkkeelle hakeutumisena.

Asuntopulma on sitkeästi säilynyt Suomessa. Sitä mukaan, kun asunnottomille on saatu asuntoja, on ilmaantunut uusia asunnottomia. Yleisimpänä pulmana on asuntojen riittämättömyys etenkin suurimmissa kaupungeissa. Miksi asuminen on Suomessa pysyvä huolenaihe? Suomalainen asuntopoliitikko on käytännössä saattanut vuokralla asumisen omistusasumista huonommaksi vaihtoehdoksi, lähinnä pienituloisten ja erityisryhmien asiaksi. Suomessa ei ole luotu vahvoja instituutioita, jotka toimisivat muun kuin omistusasumisen edistämiseksi. Toinen yleinen suuntaus on ollut omakotitalojen valitsevuus. Kolmanneksi omistusasumisvaltaistuminen on voimistunut ja rakentaminen keskittyy omistusasuntoihin.

3.10. Kolmannen sektorin toimijoita

Matti Salminen. Sadan vuoden inhimillisyyys. Pelastusarmeija kovaosaisten miesten auttajana. Suomen Pelastusarmeija säätiö. Like. 2008.

Pelastusarmeijan ensimmäinen miesten yömaja Suomessa avasi ovensa kodittomille miehille 11.1.1908 Helsingin Sörkassa, osoitteessa Itäinen Viertotie 21.

Asunnottomien lukumäärää ei itsenäisyyden alkuaikoina tiennyt kukaan. Työlaitokset ja siirtolat olivat viranomaisten lääke irtolaiskysymykseen, muut viranomaistoimenpiteet hoiti poliisi. Yksinäiset asunnottomat miehet elivät kuvaannollisesti ei kenenkään maalla. Virallisesti heitä ei ollut olemassa. Tämän ihmisryhmän olemassaoloon herättiin Suomessa kunnolla vasta 1960-luvulla Ilkka Taipaleen, Claes Anderssonin ja muutaman muun yksittäisen henkilön kiinnostuttua asiasta laajemmin. Kunnollisia tilastoja alettiin tehdä vasta 1980-luvulla. Pelastusarmeijassa nämä miehet olivat olleet totta vuoden jokaisena päivänä jo vuodesta 1908.

Pelastusarmeijan toiminnan laajentuminen 1950-luvulla Helsingin Kalliossa oli suoraa seurausta ympärillä olevan yhteiskunnan kehitysvaiheesta. Alue oli runsasväkisin yksittäinen kaupunginosa, mistä seurasi myös ongelmia. Pommisuojamajoitus purettiin ja sen purkaminen 1950-luvulla aiheutti vakavan ongelman.

Suomalainen yhteiskunta heräsi laajassa mitassa syrjäytyneiden miesten ongelmiin vasta 1960-luvun jälkipuoliskolla. Yhteiskunnan rakennemuutos, siirtyminen maalta kaupunkiin osui rajuimmin 1960- ja 1970-luvuille. Pääkaupunkiseudulle työntyivät muusta maasta ihmisiä. Myös asuminen muuttui (Kalliosta muutettiin lähiöihin).

Kaikki eivät pysyneet mukana taloudellisessa kilpailussa etenkin yhteiskunnan voimakkaiden murrosvaiheiden aikana. Se oli totta vuosisadan alussa, se oli totta 1960-luvulla ja sen on totta vuonna 2008. 1960-luvun loppupuolella päihdeongelma räjähti yhteiskunnan silmille. Helsingissä syntyi ”Mar-raskuun liike” ajamaan rappioalkoholistien aseman parantamista. Ilkka Taipale kertoi Kypylä-lehdessä 11.11.1999, miten pelastusarmeijalaiset veivät hänet lokakuussa 1967 Kyläsaaren kaatopätkälle 15 asteen pakkasessa. Jätkät tulivat muoveista, erilaista laudanpätkeistä tehdyistä kojuista juomaan kahvia. He ryömivät esille päissensä, koska ”liekki” piti heitä lämpimänä. Ihmisiä paleltui kuoli-aaksi. Se oli yhteiskunnan pohja.

Päihdehuollon toimijoille oli yllin kyllin töitä Helsingissä 1960-luvun lopulla. Pelastusarmeijalaiset kulivat jatkuvasti myös kentällä eli ulkona majoilevien miesten luona. Kukaan ei tiennyt ”metsäläisten” määrää, leirejä oli vähän joka puolella Helsinkiä.

Kun on lukenut syrjäytyneiden miesten kohtalosta suomalaisessa yhteiskunnassa vuosisadan alusta saakka, tukiasuntojen vastustaminen tuntui kohtuuttomalta. Kyse on ihmisryhmästä, jonka asioita valtio ja kunnat eivät olleet ottaneet aikaisemmin kunnolla hoitaakseen. Nyt, kun vihdoinkin alkoi syntyä tukiasuntoja, huolto- ja hoitokoteja, niin se olikin yhtäkkiä väärin.

Ennen toista maailmansotaa Pelastusarmeija oli maassamme ja etenkin Helsingissä suurin yksittäisten miesten majoittaja, minkä lisäksi järjestö työllisti lukuisan määrän miehiä halkotarhoissaan ja teollisuuskodissaan aina vuoteen 1958 saakka. Toisen maailmansodan jälkeen aina vuoteen 1974 saakka Pelastusarmeijan majoituskapasiteetti kasvoi kasvamistaan. Parhaimmillaan 1970-luvun alussa pelkästään Helsingissä 800 miestä yöpyi joka yö Pelastusarmeijan suojissa. Järjestön työ päihdeongelmaisten auttajana vuodesta 1967 lähtien oli aikaansa edellä. Viimeiset 20 vuotta Pelastusarmeija sosiaalinen työ syrjäytyneiden miesten parissa on paininut pienenevien resurssien kanssa. Tähän ovat vaikuttaneet eniten vähentynyt yhteiskunnan tuki sekä Pelastusarmeijan oma henkilöstöpula.

Samalla kun tämä kirja on kertonut yhden vapaaehtoisen auttamisjärjestön toiminnasta, se on antanut kuvan suomalaisen yhteiskunnan suhtautumisesta syrjäytyneisiin miehiin. Se kuva ei ole kaunis. Viime vuosisadan alkupuolella syrjäytyneet rinnastettiin irtolaisiin ja kerjäläisiin. Vastuun heidän elinolosuhteidensa edes jonkinlaisesta parantamisesta kantoivat pääasiassa kristillispohjaiset hyväntekeväisyysjärjestöt. Yksittäisten henkilöiden merkitys avun tarpeen tuomisessa julki oli aina 1970-luvulle saakka erittäin suuri Constantin Boije af Gärnäs, Arvid von Martens, Arskä Parkkali ja Ilkka Taipale ovat nimiä, joita ilman syrjäytyneen miehen tarinaa Suomessa ei voi kirjoittaa.

Yhteiskunta heräsi ymmärtämään syrjäytyneiden miesten ongelmat toden teolla vasta silloin, kun heitä alkoi kuolla joukoittain 1960-luvun loppupuolella. Tästäkin tapahtumasta kului yli vuosikymmen, ennen kuin syrjäytyneet pääsivät kirjoihin ja kansiin ja viranomaisten rakastamiin tilastoihin. Tukikotijärjestelmä ja asialliset päihdehoitopaikat ovat Suomessa vasta parikymmentä vuotta vanhoja. Yhteiskunnan paras saavutus on parikymmenen viime vuoden aikana ollut se, että asunnottomien määrää on saatu merkittävästi pienennetyksi. Aivan viime vuosien aikana valtio ja kunnat ovat toisaalta yrittäneet ratkoa syrjäytyneen miehen ongelmia yhä tehokkaammin, mutta paljon on vielä tekevä.

Syynä vastahakoiseen suhtautumiseen ovat olleet ainakin ”se kuuluisa, mutta nimetön yleinen mielihäpe” ja ennakkoluuloinen suhtautuminen syrjäytyneitä ihmisiä kohtaan.

Kun ihminen asettuu toisen ihmisen yläpuolelle, hänellä pitäisi olla tuomionsa tueksi varmat tiedot syy- ja seuraussuhteista. Väittävätkö syrjäytyneiden tuomitsijat todella tietävänsä, mistä ihmisen syrjäytyminen johtuu? Ovatko nämä ylenkatsoja koskaan pysähtyneet miettimään asunnottomuuden tai päihdeongelmien todellisia syitä?

Asunnottomuuden arkipäivää. Y-säätiö. Gummerus. 1988.

Kirjan tavoitteena on avartaa lukijan näkemystä asunnottomuuden moninaisista syistä ja seuraamuksista. Kirjoittajat ovat tutustuneet asunnottomuuden erilaisiin ilmiöihin.

Ilkka Taipale ja Juha Kaakinen: johdantoa kirjan teemoihin

1980-luvun lukuisat tutkimukset, selvitykset ja mietinnöt jäsentävät tämän hetken asunnottomuusongelman selkeästi erotettavaan joukkoon. Näkyvin asunnottomuus liittyy ulkosalla itsetehdyissä kojuissa, autonromuissa, konteissa, teltoissa, rapuissa tai kesäteatterin kulisseyssä talvella asumiseen. Yleensä yömaja- ja joukkomajoitusasuminen kytketään tähän karkeimpaan asunnottomuuteen.

Toinen näkymättömin asunnottomuuden haarauma on tuttavien ja sukulaisten luona asuvat tai roikuvat ihmiset, jotka eivät itse mielellään näin asuisi tai joita ei mielellään pidempään pidettäisi.

Kolmas ryhmä on ollut viime vuosiin asti havaitsematon, nyt jo aikapommiksi nimitetty iäkkäiden vanhempien luona asuvien naimattomien miesten ja naisten joukko, joka ei helposti kykene tulemaan yksin toimeen (kehitysvammat, psyykkisiä sairauksia potevat sekä pienempi joukko runsaasti alkoholia käyttäviä ihmisiä)

Neljäs ja ryhmänä todennäköisesti suurin on maamme laitosväestö.

Outi Berghäll. Asunnottomuus yleismaailmallisena ilmiönä

Suomessa arvioitiin viime vuoden keväällä noin 18 000 henkilön olevan asunnottomina, heistä n. 6000 joko taivasalla, asuinkelvottomissa rakennuksissa tai joukkomajoituksessa. Työttömien, sairaiden ja monien muiden välinputoajaryhmien voivavarat eivät riitä kilpailuun asuntopulan vaivaamilla asuntomarkkinoilla eikä sosiaalipolitiikan tukiverkosto ole osoittautunut pitäväksi kaikkien osalta.

Matti Heikkilä. Asunnottomuus ja avioero

Eronneilla miehillä on selvä ylliedustus asunnottomien joukossa. Tosin tilastojen mukaan avioeron läpikäyneillä miehillä näyttää olevan kaksi samanaikaista riskiä – riski joutua asunnottomaksi ja riski joutua alkoholin suurkuluttajaksi (esim. Simpura 1978 ja 1979).

Eroprosessissa pois muuttava puoliso, useimmiten mies, leikkautuu usein irti samanaikaisesti kahdelta keskeiseltä areenalta – perheestä, ihmissuhteista eli sosiaalisesta yhteydestä sekä asunnosta. ”Sosiaalisen vajoamisen väylät” alkavat olla tarjolla. Seuraukset saattavat näkyä tilapäisenä asumisena, irrallistuvina ihmissuhteina, mahdollisena kasvavana turvautumisena alkoholin tuomaan mielihyvään sekä myöhemmin mahdollisesti myös vaikeuksina ansiotyössä.

Asunnottomien ja eronneiden miesten elämänhistorian tutkimuksellinen retrospektiivinen luotaaminen olisi hyödyllistä ja relevanttia.

Jorma Sipilän mukaan syrjäytetyltä luokalta puuttuu aineellisen tarpeentyydytyksen antama liikkumavara, hyväksyntä sosiaalisissa yhteisöissä ja niin myös suuri osa myönteisten elämysten mahdollisuuksista. Tätä kautta syntyy paineita ja ahdistuksia, jotka voivat johtaa poikkeavaan käyttäytymiseen (Sipilä 1982). aitoja elämyksiä syrjäytetyt hakevat kenties muita useammin päihteistä, huomattavasti harvemmin kiinteistä ihmissuhteista. Syrjäytettyjen ihmisten kiinnittyminen lähiyhteisöihin on usein vaivalloista. Toisaalta nimenomaan syrjäytetyt tarvitsevat yhteisöelämää, mutta yhteiskunta ei anna siihen normaalilla tavalla mahdollisuutta (emt.). Takanapäin on jo kokonainen joukko sosiaalisia menetyksiä ja irtautumista.

Asunnottomia ja eronneita miehiä voidaan pitää ryhmänä, jonka kohdalla on tapahtunut samanaikaisesti tai peräkkäin vakaista sosiaalisista suhteista, kiinteästä asumisesta ja palkkatyöstä syrjäytymisen. Mikäli heitä vielä rasittaa päihteiden ongelmallinen käyttö, voidaan puhua monella tavoin kuoritetusta syrjäytyneiden ryhmästä.

Lasse Murto (1978) kuvaa asunnottomuuteen päätyneiden alkoholistien kehitysuraa, eräänlaista pitkittynyttä itsemurhapyrkimystä, viisivaiheisena tapahtumakulkuna. Ensimmäiseen vaiheeseen kuuluu ongelmallinen päihteiden käyttö, jonka alkuvaiheessa perhesuhteet ovat kunnossa, työssäkäynti

säännöllistä ja pyrkimys kontrolloida juomista on ilmeinen. Toisessa vaiheessa päihteiden käyttö lisääntyy siinä määrin, että perhe- ja työsuhteet häiriintyvät. Kolmannessa vaiheessa suhteet perheeseen katkeavat ja asuminen siirtyy yhä enemmän tilapäisasuntoihin. Neljännessä vaiheessa tapahtuu siirtyminen suhteellisen pysyvästi joukkomajoituspaikkoihin. Viidennessä ja viimeisessä vaiheessa jäädään pysyvästi kiinni asunnottomien osakulttuuriin.

Jaakko Ellisaari (julkaisematon kirjallinen kommentti 1986) kuvaa väylää kulkuna juopottelun kautta hoitokotiin ja asuntolaan. Kyseessä on selvä ja monessa suhteessa yhdenmukainen "vajoamisprosessi", vaikka vajoamisen väylät kohti asunnottomuutta eroavatkin. Avioero on usein vain laajemman katastrofin sivujuonne tai välitilinpäätös: useilla asuntola-asiakkailta on lukuisa joukko muitakin mm. mielenterveyteen liittyviä toimintakykyä rasittavia ongelmia.

Kenties keskeisin syy eronneitten miesten suuremmalle altistumiselle asunnottomuuteen löytyy kuitenkin yhteiskunnallisesta, usein sosiaalisesti nimetystä asuntopoliitikastamme. Kts. Kananen 1984.

Ilkka Taipale. Yksinäiset miehet perhepolitiikan varjossa

Hoitoon tulleista miehistä ehkä kolmannes oli menettänyt tärkeän ihmissuhteen vajaa vuosi sitten (Kyläsaaren hoitolaitoksen sijaslääkärinä toimineen Taipaleen havainto).

Kyllä mies pärjää yksinkin, sanotaan. Näkemys on havaittavissa yhtäpitävänä ainakin viime vuosisadalta näihin päiviin asti. Sen mukaisesti on myös yhteiskuntapoliittiset ratkaisut tehty.

Esimerkiksi työikäisellä naimattomalla tai eronneella miehellä ei ollut mitään asiaa kunnallisiin asuntoihin, ellei hän ollut työsuhteessa kuntaan. Huoneenvuokralaki sotien jälkeen, aravalainsäädäntö tai asumistukijärjestelmä eivät nekään ole yksinäisiä helpottaneet. Vapailla, alati kireillä vuokramarkkinoilla mies on ollut heikommassa asemassa kuin nainen. Yömajoista ja erilaisista laitoksista on tullut olennainen osa yksinäisen miehen asuntomarkkinoita.

Perheistä syrjään sysätyt ovat luoneet oman kulttuuriympäristönsä. Yhdysvaltojen hobo-kulttuuri on ollut mittava: miljoonapäinen yksinäisten miesten tilapäisjoukko eli hobot rakensivat rautatiet, kaivokset, tekivät metsätyöt, korjasivat suurtilallisten sadot. Työt tehtyään he liftasivat salaa tavarajunilla kaupunkeihin, joissa asuivat erillisillä yksinäisten miesten asuma-alueilla eli ns. hobohemoissa. Suomen satatuhantinen tukkikämpäläis- ja työmaaparakkiväki on ollut myös yksi yksinäisten miesten etulinja.

Yleinen teoria on korostanut, että miehet ovat itse vikapäitä siihen, etteivät pärjää. Kuitenkin esimerkiksi puolen tuhannen miehen suuryömajan asukeista joinakin aikoina vain kolme prosenttia on saanut huollosta yöpymismaksunsa. Nykyisin yömajassa asuminen maksaa yhtä paljon kuin vanhusten asuintalojen yksiöiden vuokra. Kiistämättä monet yksinäiset miehet juovat viinaa, jopa hätkähdyttäviä määriä. Silti vain kolmannes eronneista miehistä voidaan nimetä suurkuluttajiksi. Pääosa yksinäisistä miehistä on rehtiä kunnon väkeä, vaikka onkin joutunut perhepolitiikan jättämään kuiluun.

Uskon, että yksinäisen miehen sosiaalisen aseman kohentaminen, mukaan lukien asuntojen tarjoaminen heille vaikuttaa maassamme ratkaisevasti jopa vankilalaitoksen pienentymiseen ja kriminaalipoliitiikan muuttumiseen (vrt. Ruotsin esimerkki asunnon saamisen vaikutuksesta laitostarpeeseen).

Esko Koskenvesa. Kirkko ja asunnoton

Helsingin seurakuntien diakonia joutui 1930-luvun alussa erityisen suurten haasteiden eteen, kun taloudellinen lamakausi, työttömyys ja näihin liittynyt monenlainen muu hätä kuristivat kymmenien tuhansien elämää. Vuoden 1931 lopulla seurakunnat päättivät keskittää osan seurakuntadiakoniaa yhteiselle työelimelle, josta myöhemmin muodostui seurakuntien diakoniakeskus. Tammikuussa 1932 avattiin erityinen seurakuntien hätäapuasema, jossa jaettiin lippuja Kaupunkilähetyksen yömajaan ja pelastusarmeijan vanhaan yömajaan eli "Rälläkkään". Hätäapuaseman yhteyteen käynnistettiin pian Helsingin NMKY:n kanssa yösuoja (toimi viisi vuotta).

Toisen maailmansodan jälkeen asuntopula paheni rajusti, kun rintamamiehet palasivat siviiliin, siirtoväki asettui uusille asumasijoille ja yleinen voimistuva muuttoliike toi väkeä maalta kaupunkiin. Tehostunut katulähetystyö törmäsi tähän ongelmaan jatkuvasti.

Ratkaisuja: Vilhovuorenkadun Miesylioppilainen kristillisen yhdistyksen huoneistoon perustettiin pieni asuntola (1933, toimi puolitoista vuotta); 1940-luvulla Else Bäck hankki Uudenmaankadulta pienen suojakodin ”Majan”; asunnottomien tilapäismajoitus sijoitettiin Agricolan kirkon kryptaan (1944-1957); naisille vuokrattiin majoitusta varten Sinebrychoffin pommisuoja; Arvid von Martens sai työtovereineen perustetuksi 1944 Meritullinkatu 33:een 14-paikkaisten Uskonmajan; Toivonkoti perustettiin 1945 Katajanokalle.

1950-luvulla asunnontarve kurjistui vielä siitäkin, mitä se oli ollut sodan jälkeisinä vuosina, kun tilapäismajoituksena käytettyjä pommisuoja otettiin muuhun käyttöön. Maataloustöistä kaupunkiin palanneet helsinkiläismiehet ja muut työnhakijat joutuivat vaeltamaan kaduilla löytämättä edes yöksi suojaa. Kalliosuojissa asui noin 800 henkilöä ja 60 oli hädätetty kalliosuojistakin. Asunnottomia sijoitettiin seurakuntasaleihin, kunnes Erottajan kalliosuoja saatiin tilapäiskäyttöön.

Von Martens perusti Kovaosaisten ystävät ry:n 1950. Järjestö jatkoi tilapäisten majapaikkojen hankkimista asunnottomille vaikeina talvikuukausina, sai yhdessä seurakuntien kanssa käyttöönsä kaupungilta purkamista odottavia rakennuksia, joihin sijoitettiin asunnottomien yöpymistiloja (Lauttasaaressa, stadionilla, Lasipalatsissa, Pitäjänmäellä ja Unioninkadulla). Toiminnan pääpaino oli asunnottomille tarkoitettujen kotien hankkiminen (veljeskodit).

Katulähetysten piiristä lähti myös 1950-luvun alussa liikkeelle Kodittomien tuki ry, joka piti yllä laitoksista vapautuville naisille tarkoitettuja Eva-Maria koteja.

Suurin kristillisiä asuntolapalvelujen tuottaja oli kuitenkin Pelastusarmeija.

Juha Kaakinen. Yömajoista tukikoteihin

Kansainvälisten esikuvien mukainen ensimmäinen yömajaksi suunniteltu rakennus otettiin käyttöön 1893 eli Helsingin Vieraskoti- ja yömaja ry:n asuntola Pursimiehenkadulla.

Vielä 1950-luvulla jouduttiin Helsingissä asuntojen puutteen takia perheitäkin majoittamaan pommisuihin. Voidaan sanoa, että aina 1970-luvun puoliväliin asti asunnottomuus nähtiin julkisen mielipiteen tavoin myös viranomaistoiminnoissa ensisijaisesti asunnottomien alkoholistien ongelmana. Toimenpiteissä korostui hoidollisten ja valvottujen erityisratkaisujen merkitys. Uusia asuntoloitakin rakennettiin (asuntolaparakkeja). Vuonna 1978 tehtiin Helsingissä yhteismajoituspaikoissa asuneita koskenut selvitys, jonka mukaan asunnottomista 1/3 kykenisi täysin itsenäiseen asumiseen, jos vain asuntoja olisi saatavilla. 1/3 tarvitsisi välivaiheen tuettua asumista ennen normaaliin itsenäiseen asumiseen siirtymistä ja 1/3 lähinnä hoidollisia tai valvottuja asumisratkaisuja.

Asuntoloiden asukkaista tehtiin sosiaaliviranomaisten toimesta selvitys vuonna 1985, jossa oli mukana kaikki asuntoloissa syksyllä 1984 asuneet. Selvityksen mukaan tyypillinen asuntola-asukas on 45-55-vuotias Keski- tai Itä-Suomesta Helsinkiin 1950-1960-luvulla muuttanut naimaton ja ammattitaidoton mies. 90 % oli miehiä ja 2/3 naimattomia. Asuntoloissa oli asuttu keskimäärin yli yhdeksän vuotta ja joka kymmenes yli 20 vuotta. Monelle asumisesta oli tullut pysyvää. Asuntolassa asuvat ansaitsivat keskimäärin neljäsosan vastaavan ikäisen helsinkiläisväestön keskituloista ja toimivat ammattitaitoa vaatimattomissa töissä. Tämänkin selvityksen mukaan asuntoloissa asuvista 1/3 kykenisi täysin itsenäiseen asumiseen, jos heille voitaisiin osoittaa asunto. 1/3 tarvitsisi välivaiheen tuettua asumista ennen siirtymistä itsenäiseen asumiseen ja 1/3 tarvitsisi hoidollista tai valvottua asumista. Tarvitaan siis itsenäisiä yksioita, tukiasuntoja sekä hoidollisia asumisratkaisuja.

Tukiasumistoimintaa on Helsingissä harjoitettu vuodesta 1981 asti.

Asuntoloissa asuvien joukossa on erittäin vähän alle 25-vuotiaita. Nuorten asunnottomuus on Helsingissä paljolti piilevää nuorten asuessa sukulaisten ja tuttavien nurkissa. Monet merkit viittaavat siihen, että nuorten asunto-ongelma on lähitulevaisuudessa todellinen aikapommi.

Vaikka tässä on käsitelty yksinomaan yksinäisten asuntoloissa asuvien asunnottomien tilannetta, ovat ongelmat lähes vastaavia mielenterveydenhäiriöistä kärsivien ihmisten, lastensuojelun asiakasnuorten tai vammaishuollon piirissä olevien asumisessa.

Ilkka Taipale. Suoja-Pirtti

Kustaa Arvo Parkkila ja hänen toinen vaimonsa Olga aloittivat työpäivänsä roskalaatikoiden penkomisella. Neljän viiden aikaan aamulla he hakivat taskulampuilla miehiä ja veivät kotiinsa. Kymmenenkin miestä oli heillä samanaikaisesti, kylvyssä, lepäämässä ja kahvilla lämmittelemässä. Aina ei ollut laatikosta lähtijöitä viisi vuotta Arska dykkasi roskalaatikoista ihmisiä. Kahden muun roskalaatikoista nousseen kaverin kanssa hän vuokrasi Fredrikinkatu 34:n hiilikellarin syyskuussa 1961 ja ryhtyi kunostamaan sitä päiväkerhotiloiksi. Poliisi puuttui asiaan ja totesi, että toimintaan tarvitaan yhdistys ja näin perustettiin Suoja-Pirtti ry. Vuonna 1962 päiväkerho muutettiin Siltasarekatu 5:een ja sieltä Annankatu 19:n vinttikerrokseen ja sieltä Lönnrotinkatu 41:een. Vuosina 1966-69 päiväkerho toimi Pihlajatie 30:ssä. Ensisuoja Lepakkoluola tuli Suoja-Pirtin hoidettavaksi ja se avattiin 5.12.1967. Sillanpirtti -hoitokoti avattiin 1970.

On muistettava, että jotkut nykyään jo vanhakantaisina pidetyt ratkaisut ovat olleet omana aikanaan parannuksia. Niinpä Helsingin vieraskoti- ja yömajayhdistyksen kuuluisa, maamme vanhin rakennettu yömaja Nubis oli viime vuosisadan lopulla valtava parannus. Siellä jokaisella oli sänky ja tilaa.

Suoja-Pirtti yhdistyksestä on jäänyt pysyviä jälkiä ja päiväkeskustoiminta tuli kaupungin tukemaksi toiminnaksi. PAVI-toimiston etsivän huollon ryhmä sai innoituksensa Suoja-Pirtin työstä, kuten Pelastusarmeija ja Kovaosaisten ystävien työstä.

Keijo Rahkonen, Sirkka-Liisa Säilä. Putka asuntona

Säilöönnotot (vuoteen 1969 saakka juopumispidätykset) ovat Suomessa maailmanennätysluokkaa. Miksi niin monen ihmisen kotina on putka?

Säilöönnotot kasautuvat Suomessa nykyään entistä harvempien henkilöiden, niin sanottujen uusijoiden osalle. Puolet säilöönotoista kohdistuu kymmenesosaan kaikista eli niihin, joita otetaan säilöön alinomaa, jotkut jopa 300 kertaa vuodessa (noin 1500 henkilöä Helsingissä).

Tyypillinen asiakas on yli 30-vuotias, naimaton tai eronnut, työtön tai eläkkeellä, monesti pääkaupunkiseudulle 1960-70-luvun kasvukaudella muuttanut. Yhteiskuntamme kerrostuma- ja luokkarakenteeseen hän sijoittuu aivan alimmaksi. Hän on koditon, asunnoton tai asuu joukkomajoituksessa. Hän on joutunut putkaan oltuaan päihtyneenä julkisella paikalla. Häntä kutsutaan yleensä pultsariksi tai rupuksi – neutraalimmin asunnottomaksi alkoholistiksi. Näiden ihmisten riski joutua säilöönnotetuksi on moninkertainen muihin kansalaisiin nähden. Hänellä ei ole muuta mahdollisuutta kuin juoda ulkona.

Helsingin selviämisasemakokeilu vuosina 1981-1985. selviämishoitoasemalla kokeiltiin ”kroonikkojen” hoitoa keväällä 1985. Tällöin havaittiin, että moni oli halukas lähtemään laitoshoitoon, kun sitä tarjottiin välittömästi. Selviämishoitoasemakokeilun toisessa vaiheessa siitä tehtiin katkaisuhoidoasema ja putkatiloihin sijoitettiin sairaanhoitaja ja sosiaalityöntekijä. Putkapalvelukokeilun aikana tarjottiin hoitopaikkaa sitä haluaville. Yllättävän moni oli halukas menemään laitoshoitoon välittömästi putkasta päästyään. Selviämisasemien toiminta lähtee alkoholiongelmien hoidosta ja tavoitteena on kiinnittää juopot hoitojärjestelmään jatkohoitoon ohjaamalla. Hoitojärjestelmällä ei ole kuitenkaan keinoja perusongelmien ratkaisemiseksi: työtä ja asuntoja.

Raino Aarniola, Ville Liimatainen, Teuvo Savikko. Pekka – Oman elämänsä mies?

Pekka: 38-vuotias, eronnut ja yksinäinen, hoitokodissa yrittänyt raittiutta neljättä kertaa, olen pyörinyt asunnottomana kavereiden luona, matkustajakodeissa, huoltoloissa, porttikäytävissä, naisten siivellä, PAVin asuntoloissa ja tässä huoltolassa yhteensä kohta kahdeksan vuotta. Avioeron jälkeen mulla ei ole ollut kunnon kämppää.

Juuret maaseudulla, sähköasentajan ammatti, asumaan pääkaupunkiseudulle sukulaisperheen piharakennukseen, oluttuopin ääressä ilta kului ravintolassa, naimisiin, lapsia, arkista aherrusta, asun-tosäästäminen, ylityöt, pinna kiristyi, alkoholia tuli otettua, riitoja alkoholin käytöstä ja siihen mene-västä rahasta, riitelyä, ei osattu keskustella, nalkutusta, rokulipäiviä, kaljaa, kapakkaan ajautuminen, asumusero ja avioero, rattijuoppous. Viina täytti lopulta elämän, muut naiset ymmärsivät paremmin kuin vaimo.

Muutto eron jälkeen, ei ollut paikkaa mihin mennä, kaupungilta ei saanut kämppää, työkaverin väliai-kaiskämppä, ulos joutuminen, matkustajakoti, löysin naisen, jonka luo pääsin asumaan, useampia naisia, hoidin työni kuitenkin, vaimo löysi uuden miehen, minä en kestänyt ja alamäki ja ryypääminen alkoi ja tuli lopputili.

Ei ollut ketään, rahat loppu ja asunnoton, huoltoon, katkaisuun, ryypääminen jatkui, yöpaikka kave-rilta tai metsästä. Sitten hoitokotiin, työhön, en viihtynyt hoitokodissa, hoitokotiasuminen päättyi ryyp-päämiseen, vuokralle pihamökkiin, asunnottomuus, asuntovirastossa hakemus, mutta sieltä ei kuulu mitään, hoitokoti (yhteisasumista)

Alkoholin suhteen olen voimaton, apua löytyi A-klinikalta ja muista ryhmistä (tukea kohtalotovereilta). Olen saanut tukea monelta kohtalotoverilta ja hoitoihmiseltä, mutta usein saa kokea pahoja ennakko-luuloja muiden ihmisten taholta (B-luokan kansalainen). Kun kerran on pudonnut keltasta, ei siihen uudelleen saa nousta. Jätetään ongelman kanssa yksin. Tukiasuntoon muuttaminen pelottaa (jos ret-kahdan, en tunne toista asujaa)

Arja Sokoli, Merja Reijonen. Asunnottoman arkipäivää

Asunnottomalla ei ole kotia. Ei paikkaa, mihin koota omaisuuttaan, ei yksityisyyttä, yksinäisyyttä. Ei tarvitse siivota, tiskata, korjata, kunnostaa. Ei tarvitse laittaa kotia kauniiksi vieraiden varalle, sillä ei sinulla voi käydä vieraitakaan. Asut huoneessa, jossa on vieri vieressä sänkyjä, omine tuoksuineen ja petauksineen. Sillä alueella voit elää omaa elämääsi, jos osaat sulkea kaikki aistisi ympäröiviltä hajuilta, melulta, kolkoudelta. Asuntolan säännöt ovat ne toiset puitteet, jotka määrittävät yksityisyyt-täsi. Siinä on sinulle ohjeet siitä, milloin tulet viimeistään sisälle, laitat ruokasi tai keität kahvisi, koska nukahdat ja heräät. Säännöt ulottuvat myös petipaikkaasi ja asuntolasi ulkopuoliseen elämään. Et voi tulla humalassa asuntolaasi, et voi olla öitä pois ilmoittamatta etkä voi tuoda vastakkaisen sukupuolen edustajaa asuntolaan... Pyörit samaa kehää päivästä toiseen, viikosta viikkoon, etkä jaks enää miet-tiä, miten pääset kehästä pois. Aikaa sinulla on - aikaa ajatella asioita, mutta et kykene siihen – aja-tuksetkin pyörivät kehää.
